

चित्रपट

[१७]

कोल्हा, सिंहाकडे गेला आणि म्हणाला—

“प्रभो! आम्ही सर्व अंगल वारंवार काढले. हिडून हिडून आम्ही बघलो, एक पाऊलदेखील पुढे टाकणे अशक्य झाले आहे, आम्हाला, आपणांलामुखां भूक लागली असेल, आपण मान्य केलेत तर विकटाला ठार करून त्याचे मांस पोटभर मिळेल.”

ते ऐकून सिंहाला राग आला. म्हणाला— “काय म्हणतोस, मूर्खा? पुन्हा ते दुष्ट वचन तुझ्या तोंडातून बाहेर येऊ दे तर, तत्काळ मी तुला त्या पापाचे प्रायश्चित्त देतो. मी विकटाला अभयदान दिले आहे. त्याचा काही विचार? अभयदान हे गोदानाहून, भूदानाहून आणि अन्नदानाहून बोर आहे, असे सांगतात!”

“अभयदान देऊन आपणच त्याला ठार केलेत तर ते पापच ठरेल, हे मी मानतो.

परंतु त्याने स्वतः होऊन आपल्या पायांवर पडून, ‘मला ठार करा, प्रभो’, अशी निनवणी केला तर आपण त्याला ठार करण्यास काय हरकत आहे? महाराजांना ते पसंत नसेल तर आम्हां तिघां पैकी कोणा एकाला महाराजांनी जिवंत रहावे. कारण महाराजांनी उपाशी राहणे बरोबर नाही. आपणच भुकेने या जगाचा निरोप घेतलात तर आम्ही तिघे आपल्या पितेवर आपला देह ठेवून प्राणत्याग करू!” कोल्हा म्हणाला.

“बरं बाका!” सिंह म्हणाला.

कोल्हा शक्ती तिघांकडे आऊन म्हणाला—“आपल्या घन्याचा जीव राहीलसे दिसत नाही. भुकेने पहा त्यांची काय दशा झाली आहे ती. त्यांचा जीव वांचविण्यासाठी आपला जीव घ्यायला

पाहिजे.”

त्याप्रमाणे जीवे निळून सिंहाकडे गेले आणि नमस्कार करून समोर झुंजे राहले. त्याचे डोळे भक्कन आले होते. आपले घेवण परत आलेले पाहून सिंहाने त्यांना विचारले—“शिकार मिळाली वाटते एखादी?”

“महाराज, सर्व रान वाळले, परंतु एक तरी लताच नजरेस आणजे लगेच तर शायब! म्हणून मज्जाव आपण आहार म्हणून स्वीकारावे. आपले जीवित जगत मोलाचे आहे, त्याचे रक्षण करावे त्यामुळे माझे इहपरलोक दोन्ही सुभारतील!” काबळा म्हणाला.

ते ऐकून कोल्हा म्हणाला—“काय रे तुझा जीव केवडा? तुला वाटून आपल्या महाराजांची भूक कशी काय मिटणार? याशिवाय तुझी हत्या केल्यास पार मोठे पाप लागते असे शास्त्रे सांगतात. कावळ्याचे मांस असो, कुण्याचे मांस असो, ते खाल्याने आरोग्यनाश होतो असे सांगतात. तुझी स्वामिभक्ती बाळाणव्यासारखी आहे, एवढे मी मानतो. तुझी कीर्ती त्रिलोकाला व्यापून होईल. तेव्हा तू बाजूला हो. मी घन्याच्या चरणी निवेदन करावे म्हणतो.” असे सांगून कोल्ह्याने, त्याचा जीव घेऊन स्वतःचा जीव वांचविण्याची विनंती सिंहाकडे केली.

कोल्हा म्हणाला ते ऐकून चित्ता पुढे सरसावला. तोदेखील कटात सामील होताच. म्हणाला—“काय रे कोल्हा! काय पण गप्पा मारतोस रे? तुझा जीव तरी केवडा आहे रे? याशिवाय तू नव्हे असलेला प्राणी असल्याने तू सिंहाच्या जातीतलाच प्राणी झालास. तुला तो कसा काय जाईल?” असे कोल्ह्याला सांगून चित्ता सिंहाला म्हणाला—“मालक! आपला अतमोल जीव वांचविण्यासाठी आपण मत्ता खावे आणि मला इहलोको शाश्वत कीर्ती व परलोकी शाश्वत सुखप्राप्ती होईल असे करावे.”

इतर प्राणी जे म्हणाले ते ऐकून उंद विचार करू लागला—“या तिघांनी मनाचा

केवढा घोरपणा दाखविला? तरी सिंहाने त्यांच्या पैकी एकाला देखील ठार केले नाही. म्हणून आतां मी घन्यांजवळ विनंती करतो की त्यांनी भाजा जीव घ्यावा!"

असा विचार करून उंट म्हणाला- "अरे ए चित्पा! तू फार काहीतरी बोलून गेलास. तूदेखील नव्हे असलेलाच प्राणी नाहीस का रे? आपले धनी भग तुला कसे काय खातील? तू हो बाजूला. मीदेखील विनंती करावी म्हणतो." असे म्हणत उंट पुढे येऊन नमस्कार म्हणाला- "हे तिचे आपल्याला पुरेसा आहार होऊन नाहीत म्हणून आपण माझा जीव घेऊन आपला अनमोल जीव वाचवा. धन्यासाठी प्राणार्पण करणाऱ्यांना ज्या स्वर्गमुक्ताचा लाभ होतो, तो यज्ञ करून, योगसाधना करून देखील मिळणे अशक्य आहे असे सांगतात."

उंटाने ते म्हटल्याबरोबर सिंहाने लुण केली. लगेच कोल्हा व बिस्ता उंटावर लुटून पडले व त्याला ठार केले. त्याचे

सर्वक सवाना आपला जीव वाचविला.

संजीवकाने दमनकाला ती गोष्ट सांगितली व म्हणाला- "तेव्हा कोणीतरी कट करून दुष्ट हेतूने सिंहाचे माझ माझ्याविरुद्ध भरले असावेत अशी मला शंका वाटते. चांगले मंत्री असलेल्या वार्डेट राजापेक्षा वार्डेट मंत्री असलेला चांगला राजा अगदी निरुपयोगी व कुचकामाचा असतो. पारोना मंत्री नेमणाऱ्या हुंसापेक्षा, हुंसांना मंत्री नेमणारी पार पुष्कळ बरी! कोणीतरी दुष्टांनी माझ्याविरुद्ध पिगळकाऱ्या मनात विष कालविले आहे. आतां मी काय करायचे हा माझ्यासमोर प्रश्न आहे. मज देण्याव्यतिरिक्त मला दुसरा उपाय दिसत नाही. गोड बोलणे, भेटी देणे, कट करणे अगदी निरुपयोगी ठरले आहे. साम, भेद निरुपयोगी ठरले आहेत तेव्हा मज किंवा सुद्ध होणार, चुकत नाही. त्यांत हारलो तर स्वर्ग मिळेल, जिंकलो तर मुळाने पुढील आयुष्य घालवीन."

तिल्ल्या बहिणी

[५]

[दानशील महाराजांनी आपल्या तिल्ल्या मुलींना लागोपाठ तीन वर्षे भूगृहात ठेवून त्यांच्या संरक्षणाची जबाबदारी केली. आतां फक्त चौवीस तिल्ल्या असून घडणार आहे, जसें घडणूक थोडी धाई केली आणि त्यांना बाहेर आणले. लगेच तीन पारोना येऊन तिचा राजकन्यांना उचलून नेले. राजा व राणी मोक करू लागली. पुढे-]

काही वेळाने दानशील राजाचा दुःखावेग थोडा ओसरला. परंतु राणी, ती कठोर वार्ता ऐकून जी बेगुद्ध होऊन पडली ती शुद्धीवर आली नाही. मुलींबरोबर राणीच्या जिवाचे काही बरेवाईट होते की काय या विचाराने राजा कळजीत पडला. दुष्ट ग्रहांपासून मुलींना वाचविण्यासाठी राजाने केलेला उपाय सार उपयोगी ठरला होता. कोणत्याही प्रकारचे अनपेक्षित शंकट

ओढवले नव्हते. दुष्ट ग्रहांना दोष देण्यासारखे, दैवाला नावे ठेवण्यासारखे, काही घडले नव्हते. म्हणून राजा स्वतःलाच दोषी मानीत होता.

"तीन वर्षे कधीतरी दिवसरात्र भोजून घालविली आणि मुलीच्या मनाचे समाधान करून निविघ्नपणे सर्व कष्टांचे दिवस घालविले; परंतु ऐन वेळी बुद्धी अष्ट कशी झाली? त्यांना घरी आणून त्यांच्या

आईची भेट घालून शायबी दुर्बुडी कशी जाय झाली? या सर्व पापाला मोच एकदा कारण झालो! भी स्वतः होऊन मूर्खी-सारखा झालो आणि आपल्या हाताने आपल्या मुलींना आणि घारीच्या हातात दिले. किती हा भूर्खपणा? दुर्दैवच माझे! राणीला मुद्धां मी या भूर्खपणामुळे घालवून बसतो की काय?" वर्गरे विचार करून राजा पश्चात्ताप करू लागला. चारी बाजूला राजपरिवारातील लोक, मंत्री वर्गरे मंडळी तामसनुतास परस्परांची तोंडे पहात किकर्तव्यविमूढ स्थितीत बसून होती. कित्येक तात लोटले तरी राणीला शुद्ध न आलेली पाहून सर्व काळजीत पडले.

निरनिराळ्या प्रकारे औषधोपचार करून त्यांनी राणी शुद्धीवर येते का पाहिले व शेवटी त्यांच्या प्रयत्नाला यश आले. सर्वांना हायसे वाटले. परंतु तो आनंद फार वेळ राहला नाही. राणी शुद्धीवर आली खरी, परंतु त्या असह्य दैवाघाताने तिला बुद्धिभ्रम झाल्यासारखे झाले. ती ओरडू लागली—“कोठे कोठे मुली? कोठे लपवून ठेवले आहेत त्यांना? बोला, मांगा!”

“यापुढे मी कधी सोटे बोलून का जायला नव्हते? मी मुलींना कोठे लपवून ठेवले नाही. घारी त्यांना उचलून घेऊन गेल्या. माझ्या बोलण्यावर तुझा विश्वास नसेल तर, पहा, हे सर्व नोकरचाकर तुझ्यासमोर आहेत, त्यांना विचार!” राजा राणीची समजूत घालू लागला.

परंतु राणी कोणतीही गोष्ट समजून घेण्याच्या मनःस्थितीत नव्हतीच. म्हणजे—“तुम्ही सर्व एक आहांत! मला तुमच्याशी काही काम नाही. मोच जाते, मी आपल्या मुलींना शोधून हुडकून काढते. जाऊं द्या मला!” असे म्हणत उठून ती चालू लागली.

राजाला राणीचा प्रत्येक शब्द हृदयाला चटके दिल्यासारखा वाटत होता. त्याला

राजा त्यांच्याकडे पाहू लागला.

राजवेद्याने दराच विचार करून राणीला एक औषध दिले. त्यानंतर राणी शांत होऊन एकादा मूर्तीसारखी स्वस्थपणे पडून राहली.

त्यानंतर राजवेद्याने राजाला एका बाजूला बोलावून नेले व म्हणाला—“महाराज! राणी सरकारांना कोणत्याही शारीरिक आजार नाही. जो आजार आहे, सर्व मानसिक आहे. त्यासाठी आपण सर्वांनी मिळून प्रयत्न करून राजकन्यांना परत आणणे हे एकच उपाय आहे. आपण हे काम जमेल तितक्या लोकर केले पाहिजे. राणी सरकारांची सर्व्वत मुर्तींना पाहतांच सुधारेल. म्हणून काय वाटेल ती प्रयत्न करून किंवा वाटेल ती खर्च करून मुलींना शोधून काढले पाहिजे. यासाठी आपण प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली पाहिजे. राणी सरकारांच्या प्रकृतीची सर्वे जबाबदारी महाराजांनी सांभाळावर टाकावी.”

“ठीक! मी आतांच दबडी पिटवून जाहीर करतो. तुम्ही राणीच्या प्रकृतीकडे लक्ष द्या. म्हणजे मी निश्चितपणे चाकी कामे करू शकेन.” राजा म्हणाला.

राजाने म्हटल्याप्रमाणे आपली सर्व धन जन जक्ती मुलीच्या शोधार्थ लावण्याचे ठरविले. पुन्हा वेशावेशांतर फिरून मुलीच्या शोधार्थ लोक निघाले. मुली कोठे आहेत हे घेऊन जो कळवील त्याला आपले राज्य देण्याचे वचनदेखील राजाने दिले.

दिवसामागून दिवस आणि महिन्या-मागून महिने लोटले. परंतु मुलींच्या शोधार्थ गेलेल्यांपैकी एक जणही परतला नाही. दबडी ऐकूनही कोणी ते काम पुरे करण्याची हमी द्यायला पुढे आला नाही. ते सर्व पाहून राजाला वेड लागल्यासारखे

माले. तिघां राणीच्या प्रकृतीतही काही सुधारणा झाली नाही.

एके दिवशी उजाडताच राजा आपल्या तिसऱ्या मजल्यावर येरसाच्या घालीत विचार करीत असतां दुरून त्या अधुक उजंदात कोणी तरी तिचे एकाच सारखे दिसणारे महालाच्या बाजूला येत असलेले राजाला दिसले. ती तिघं मुलेच होती. तिघांची उंची एकच, बांधा एकच, जणू काही एकाच सांज्यातून काढलेल्या तीन मूर्ती.

अधुक प्रकाशात राजाला स्पष्ट दिसले नाही आणि त्या तिघी आपल्याच मुली असाव्या असे राजाला वाटले आणि राजा लगबगीने खाली उतरून ती मुले येत होती

त्यांच्या रुपात साम्य पाहून राजाच्या मनात एक विचित्र शंका आली.

“कदाचित माझ्या मुली त्या दुष्ट ग्रहाच्या दुष्टपणाने मुले तर झाली नसतील?” असा विचार करून राजा त्यांच्याकडे जास्त बारकाईने पाहू लागला.

आशा व निराशा या दोन्ही भावनांच्या बदलत्या लहरी राजाच्या चेहऱ्यावर विचित्रपणे उमटत असलेल्या पाहून त्या तिघांपैकी एक जण राजाकडे बघित होऊन कुतूहलाने पाहू लागला. जेवटी राजालाच राहवले नाही व विचारू लागला—“कोण रे बाळांनो तुम्ही? कोठून आलांत, इकडे कसे काय आलांत?” वगैरे एकामागून एक प्रश्न राजा करू लागला.

आपल्याला प्रश्न विचारणारा स्वतः राजाच असेल याची कल्पनादेखील त्या मुलांना नव्हती. कारण त्या वेळी राजाच्या अंगावर राजवस्त्रे किंवा राजचिह्ने नव्हती. त्या शिवाय तोंडावर तेज किंवा ओज काहीच उरलेले नव्हते. वेळी तो एखाद्या साध्या माणसानसारखा दिसत होता. कोणी असो, परंतु त्याने विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तर द्यायलाच हवी, असा विचार करून मुले म्हणाली—“इकडून

राजाने दवंडी पिटविली ती ऐकून आम्ही आलो.”

“अस्सं! तर चला, मला त्यांच्याकडेच जायचे आहे. मी महाराजांकडे तुम्हांला घेऊन जातो.” असे सांगून राजा त्यांना बरोबर घेऊन राजवाड्यात आला.

नंतर त्याने तिघांना बसायला आसने दिली आणि स्वतः सिंहासनावर बसून म्हणाला—“बाळांनो! तुम्हांला महाराजांना भेटायचे आहे. म्हणालात नाही का? बोला तर महाराज तयार आहेत.” असे म्हणत राजाने बाजूला ठेवलेला राजमुकुट उचलून स्वतःच्या डोक्यावर ठेवला.

ते पाहून त्या तिघां पैकी एक जण म्हणाला—“म्हणजे, आपणच महाराज होय?” असे म्हणत तो उभा राहला आणि त्याने नम्रपणे राजाला नमस्कार केला. पाठोपाठ इतर दोघांनी उठून लवून नमस्कार केला.

“होय बाळांनो! तुम्ही भेटायला आलात तो दुर्वंशी राजा, मीच! मला तुम्ही ओळखले नाहीत त्यात तुमची काहीच चूक नाही. माझी अशीच विचित्र परिस्थिती आहे. वर असे शा, प्रथम तुम्ही कोण, कशासाठी आलात वगैरे गोष्टी सांगा.” राजा म्हणाला.

राजाने विचारले त्या प्रश्नाचे उत्तर द्यायला, राजाला सर्वात प्रथम नमस्कार

करणारा मुलगा उभा राहला. म्हणाला—
“मद्रपुरीच्या एका गरीब बाईची आम्ही
मुलं आहो. माझे नाव उजेड; माझे नाव
काळोख आणि माझे नाव सायंकाळ.”

राजाला ते उत्तर ऐकून आश्चर्याभरोबर
हंसू आले. त्याने विचारले—“अशी काय रे
ही नावे? सायंकाळ, काळोख आणि उजेड
म्हणालास नाही का? विचित्रच वाटली
बुवा! ही नावे ठेवायला काही कारण
होते का?”

ते ऐकून उजेड म्हणाला—“महाराज!
आमचा जन्म आमच्या आईच्या पोटी
एकाच दिवशी झाला. हा संध्याकाळी
जन्मला, त्यानंतर हा मध्य रात्री जन्मला

एकाच साऱ्यात ओतून काढल्यासारखे
असल्यामुळे आमच्या आईने कोणते नाव
ठेवले तर बरं होईल असा विचार करून
शेवटी आम्ही जन्मलो त्या वेळेला अनुकूल
असे नाव तिने ठेवण्याचे ठरविले आणि
सायंकाळ, काळोख व उजेड अशी नावे
ठेवली.”

“छान! बांगली नावे आहेत. म्हणजे
तुम्ही तिळी मुलं आहांत तर! काय
योगायोग! तिळ्या मुलींना शोषायला
तिळी मुलं आली आहेत. दैवयोगच
आताचा!” असे म्हणत राजाने त्या तिघांना
जवळ बसवून घेतले व म्हणाला—“बरं तर
तुम्ही इकडे निघाल्याचे तुमच्या आईला
माहीत आहे का?”

ते ऐकून उजेड नाव बघता मुलगा
म्हणाला—“माहीत ना नसेल? आम्ही
आपल्या विचारल्याशिवाय कोणतेही काम
करीत नाही. तिनं मान्य केल्यावरच आम्ही
निघालो आणि इकडे आलो. परंतु आपल्या
वृद्ध मातेला घरी एकटीला सोडून तुम्ही
कसे काय आलात असे आपण साहजिकच
विचाराल. त्याला देखील कारण आहे.
आम्ही जन्मलो त्या त्या वेळचे विशेष की
काय कोण जाणे. सायंकाळी जन्मला त्याला
अस्त उजेडात किंवा अस्त काळोखात

त्याला तेवढ्या अंधुक प्रकाशातच दिसते.
इतर वेळी त्याला जवळ जवळ मुळीच
दिसत नाही.

“आतां काळोख नांवाच्या माझ्या
मावाला उजेड मुळीच सहन होत नाही.
प्रकाशात त्याला मुळीच दिसत नाही.
म्हणजे काळोख्या रात्री याला ज्ञान दिसते
व सर्व कामे करता येतात. आतां माझे
असे आहे, बांगले उभाडल्याशिवाय मला
बाहेर निघणे अशक्य असते. काळोख
पडल्या पूर्वी घरी परतणे लागते. आताच्या-
तल्या या तीन विचित्र अवस्थांचा विचार
करूनच आम्ही तिघांनी इकडे येण्याचे

घाटस केले. याशिवाय राजकन्यांना शोधून
काढणे तितके सोपे नाही हे आम्हांला
कळते. आमच्या पैकी एकाच्याने ते
असाध्यच आहे हे देखील ओळखून आम्ही
तिचे परस्परांना मदत करू शकू या विचा-
राने तिचे आलो. तिचे तीन वेळां डोळ्यात
तेल घालून पहात राहलो तर येईल
कदाचित यश आम्हांला. आम्ही नक्कीच
यशाची होऊ असेच आम्हांला वाटते आहे.
म्हणून आम्ही आपल्या आईला एकटी
सोडून आलो, नव्हे, आम्हांला तिला सोडून
यावे लागले.”

राजा म्हणाला—“छान! बोललास
ते ऐकून मला आनंद झाला. तुम्ही आपल्या
आईची फिकिर करण्याचे कारणच नाही.

मी तिला बोलवून घेतो. आमच्या बरोबर ती या महालात राहील."

"माहून ज्यास्त आम्हांला काय पाहिजे?" तिचे आनंदाने म्हणाले. राजाने आपल्या नोकरांना पाठवून त्या मुलांच्या आईला बोलवून घेतले. राजाचे औदार्य पाहून त्या म्हातारीला देखील परमानंद झाला.

राजा म्हातारीला म्हणाला—"हार्द! तुमच्या मुलांच्या तोंडी तुमच्या घरची सर्व हकीगत मला कळली. यांच्यासारकी धैर्यवान व साहसी मुले तुम्हांला आहेत, भाग्यवान आहांत तुम्ही!" असे म्हणत राजाने त्या म्हातारीला भीर दिला.

तिच्या परवानगीने राजाने मुलांची नावे घोडी बघवून संध्याकुमार, निशीथ आणि उदयन अशी ठेवली. मुलांच्या आईने आनंदाने ती गोष्ट मान्य केली. दुसऱ्याच दिवशी त्या तिघां मुलांना राजाने बंताच्या तीन तलबारी व कंटारी दिल्या आणि तिघांना प्रत्येकी एक घोडा घ्यायला घोड्यांची निवड करण्यासाठी अफक्यालेत गेला.

Fullscreen

घोड्यांची निवड केली. उदयनला सुय-कान्तीसारखा चकाकणारा पांढरा शुभ-भोडा दिला. निशीथला कृष्णवर्ण भोडा दिला आणि संध्याकुमाराला तांबूस रंगाचा घोडा दिला.

एका सुमुहूर्तावर पांढऱ्या घोड्यावर उदयन, कृष्णवर्ण घोड्यावर निशीथ आणि तांबूस घोड्यावर संध्याकुमार बसून मुहा-सिनी, मुभरयिणी आणि मुकेशिनी या तिळघा राजकन्यांच्या सोधार्थ निघाले.

ते निघण्यापूर्वी राजाने तीन हात मंडे मागविले आणि ते घोड्याच्या समोरच्या भागाला बांधविले. राजा म्हणाला—"माझ्या मुलांना गोष्ट तुम्ही तिघे काय केळी माल त्या काळी हे काळी फेकून द्या."

त्या नंतर मुलांनी आपल्या आईला आणि राजाला नमस्कार केला आणि सोपांचा आशीर्वाद घेऊन ते निघाले.

(क्रमशः)

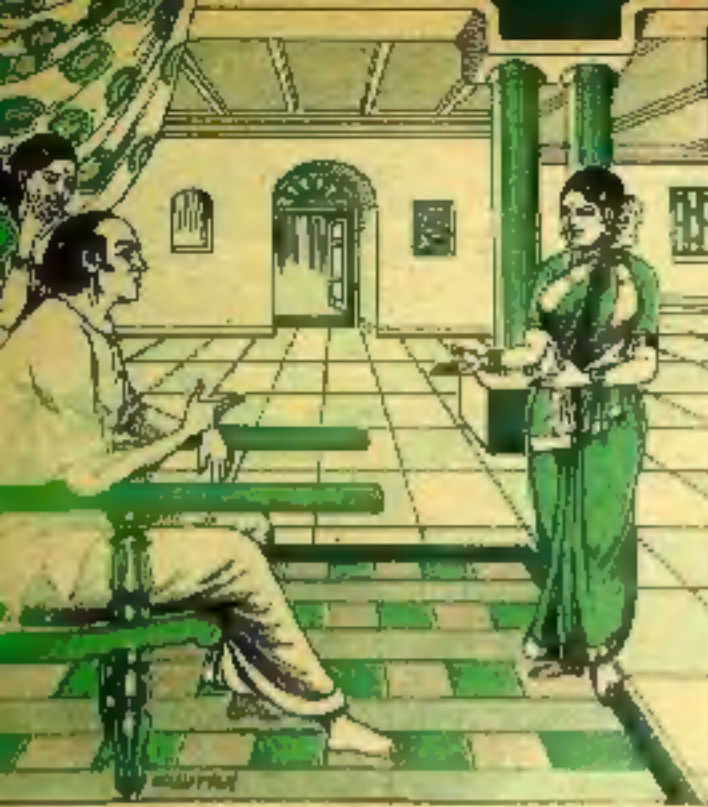

पैशाचा धनी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही आणि तो पुन्हा साडाजबड गेला, प्रेत कांढ्यावर काढून घेतले आणि नेहमी-प्रमाणे घीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू एवढे श्रम करीत आहेस, त्याचे फळ म्हणून तुला कोणी वर द्यायला आला तर निरर्थक वर मागू नकोस. तसे तू केलेस तर वसुगुप्ता-सारकी तुझी गत होईल. त्या वसुगुप्ताची गोष्ट मी तुला सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

उद्धानपुर नावाच्या गावी वसुगुप्ता नावाचा एक कोटपाधीश रहात असे. त्याच्या घरी अनेक लोकांची पेटघा तिजोऱ्या होत्या. त्या सर्व भ्रूण सोने व हिरे माणिक्ये होती. त्याने लक्ष्मीला आपल्या घरी बांधून ठेवले आहे हो, असे लोक

वेताळाच्या गोष्टी

म्हणत. त्याचा मुलगा बापासारखाच व्यापारधंद्यातच पडला आणि बापाचा अर्थ-अधिक भार संभाळू लागला.

वसुगुप्ताला पैसे मिळवून जमा करण्यापलीकडे या जगात दुसरे काही दिसत नसे. त्याला इतर कोणत्याही गोष्टीची आवड म्हणून नव्हती. एक पैदेखील व्यर्थ खर्च करणे त्याला पटत नसे. प्रत्येक लहानसहान गोष्टीकडे तो बारकाईने लक्ष ठेवी व पैसे वाचवी. वसुगुप्त, त्याची बायको, मुलगा व सून अशी चार जणंच त्याच्या कुटुंबात होती. त्यांचे जेवणखाण अगदी साधे असे. वसुगुप्त, शक्य होईल तितका मितव्यय राखण्याचा आग्रह करी. जाण्या-

त्याला पैसा खर्च करणे मुळीच आवडत नसे. त्याच्या कुटुंबियांनी ह्या सर्व गोष्टी निभावून घेतल्या. परंतु वसुगुप्ताला नातू सात्पावर काही कोडकोतुक करण्याचे आजीच्या मनात आले. बारसे चाटांत करण्याचे तिने ठरविले. परंतु तिने ती गोष्ट वसुगुप्ताजवळ काढली तेव्हा तो चिडून म्हणाला—“मैजबाब्या आणि देखावा हवा कसाला? ह्यात होणारा खर्च सर्व व्यर्थच नाही का? नातू साला आपल्याला, आनंद साला. मायण चौथे होतो, आता पांच जण झालीं. त्याबरोबर खर्च काही की नाही? म्हणजे मिळकतदेखील वाढली पाहिजे. जो व्यापार चालू आहे मुलगा पाहील. मी कोठेतरी आऊन मिळकत वाढवितां आली तर पाहतो.”

आपली सुनवाई हुशार आहे, हे त्याला माहीत होते. म्हणून त्याने तिलाच विचारले—“सुनवाई! काय वाटते तुला?”

ती आपल्या सासऱ्याला म्हणाली—“कोठेतरी जाऊन जास्त पैसे मिळवून आणतो, म्हणतां आहां तर ते पुरे केल्याशिवाय तुम्ही राहणार नाही. तुम्हांला मी सल्ला काय देणार? लहान तोंडी मोठा वास होईल तो. वाटेत सायलाप्यायला मी काही फराळाचे करून देते.”

सासऱ्यासाठी, केशर, वेलची वगैरे घालून साखरभात करून दिला आणि प्यायला नुसते पाणी काय द्यायचे असा विचार करून सरबत तयार करून एका बुदल्यात घालून दिले.

सुनवाईने तयार करून दिलेले फराळाचे सामान व बुदली घेऊन वसुगुप्त दवाखान्याला निघाला. त्याला पायी चालायची संकल्पना नसल्यामुळे थोडे चालून गेल्यावर तो दमला. रस्त्यात बडीभर विथांती स्थावी म्हणावे, तर कोठे शाईदेखील नव्हते. ओसाड वाळवंट होते. तरी चार पावलें पुढे कसीबकी टाकली आणि सुदैवाने दूर एक झाड दिसले तेथपर्यंत तो चालत गेला. आतांमात्र एक पाऊलदेखील पुढे टाकणे त्याला अवघड वाटू लागले. तहानेचे जीव कासावीस झाला होता. म्हणून तो त्या झाडाच्या सावलीत बसला. अशाच कसाला सायवे, थोडे पाणी पिऊन घ्यावे या विचाराने त्याने बुदल्यातले पाणी एक थोटभर तोंडांत हलकेच ओतले. ‘हे काय, पाणी गोड कसे? हे तर सरबत दिसते आहे. साला की नाही व्यर्थ खर्च!’ त्याने बुदली बाजूला ठेवून दिली आणि फराळ करण्याच्या विचाराने पुरचंडी सोडून पाहिली तर साखरभात. केशराचा व वेलचीचा वास

मन मोहून टाकीत होता. तो विचार करू लागला—‘सुनवाई हुशार असेल असे वाटत होते मला. पण अनाटायी खर्च केला की तिने. माझ्यासमोर तिने सरबत साखरभात करून पैसा पाण्यासारखा खर्च केला तर माझ्या नागे काय करील, देवच जाणे.’ त्याने तो साखरभात कावळ्याला घातला आणि बुदलीतले सरबत माडांखालच्या बिळात ओतले.

दुसऱ्या क्षणाला त्या बिळातून एक काळा नागसाप बाहेर आला व आपली नावा उभी करून त्याच्याकडे एकाग्र होऊन पाहू लागला. वसुगुप्ताच्या सर्वांगाला घाम सुटला. एकाएकी त्याच्या अंगात कोठून

"कोण रे तू?"

"मी नागराजाचा मुलगा आहे. त्या आठसाळच्या विळात मी राहतो. तहानेने माझा जीव कासावीस झाला होता तेव्हा तुम्ही गोड सरबत विळात घालून माझा जीव वाचविलात. तुम्ही काय मामाल तो वर मी देईन." तो युवक म्हणाला.

"माझ्या आयुष्यात मला एकच एक इच्छा आहे. मी सुस्वरूप घरी परत पोचू शकलो तर तोच मोठा वर होईल!" वसुगुप्त म्हणाला.

"तसं नाही चालायचे. तुम्ही कोणता तरी वर माझ्याकडून मागून घेतल्याशिवाय मी तुम्हांला मेथून आऊ देणार नाही." तो तरुण युवक म्हणाला.

वसुगुप्त थोडा विचार करून म्हणाला-
"एक काम आहे का? आमची सुनवाई फार हुशार आहे. तू माझ्याबरोबर माझ्या घरी चला. आमची सुनवाई म्हणेल तो वर मी मागून घेईन. तो वर देऊन मग तू आपल्या वाटेने जा."

तो तरुण युवक "बरं!" म्हणाला. दोघे वसुगुप्ताच्या घरी गेले.

वसुगुप्ताने आपल्या सुनवाईला बोलावून घडलेली सर्व गोष्ट सांगितली व

सरबत करून दिले होतेस ना, म्हणून हा मुलगा एक वर मागून घ्या असा आग्रह करतो आहे."

सुनवाई काही उत्तर देणार तेवढ्यात मध्येच तिची सासू म्हणाली-"काय हो, खूप दोलत मागून घ्यावी, नाही का?"

वसुगुप्ताला थोडा राग आला. म्हणाला-
"घनदोलतीला काही मर्यादा? त्याशिवाय घनदोलतच मागून घेतली तर घनदोलत मिळविण्याच्या प्रयत्नात जो आनंद मिळतो तो काय मिळणार?"

इतक्यात त्याची सुन म्हणाली-
"मार्मजी! तुम्हांला हरकत नसेल व पसंत पडले तर मी सुचविते."

"बोल मुली, बोल, काय मागू?" वसुगुप्ताने विचारले.

"माझ्या घनाचे मालक तुम्ही व्हावे, मला वर मागून घ्यावा." वसुगुप्ताची सुन म्हणाली.

वसुगुप्ताला हसू आले. त्याच्या घनाचा मालक तोच तर आहे. तो नाही तर इतर कोण मालक आहे, त्याचा? तरी त्याने त्या तरुणाबद्दल मुनेने सुचविलेला वर मागितला.

"तथास्तु!" म्हणत तो तरुण अंतर्धान पावला.

काही दिवस लोटल्यावर वसुगुप्ताच्या स्वभावात बदल होत गेल्याचे दिसू लागले. पैशाचा लोभ व हावरेपणा त्याच्या स्वभावात कमी होत गेल्याचे स्पष्ट दिसू लागले. त्याने आपल्या किल्ल्याचे जुडणे आपल्या बायकोला दिले व म्हणाला-"घरात गृहिणीचे राज्य असले पाहिजे. घरात कशासाठी किती खर्च करायचा याबारे गोष्टी तूच पहात जा. घरात कोणत्याही गोष्टीची उणीव राहता कामा नये. पैसा मिळवायचा तो सुखासाठी खर्च करायचा नाही तर त्याची गरजच काय?"

काही काळ लोटल्यावर त्या प्रदेशात दुष्काळ पडला. वसुगुप्ताने आपले घान्याचे

शक्ती आली कोणास ठाऊक तो उठला आणि खूप जोराने पळू लागला. अगदी बम लागला तेव्हा तो एका आगी धत्ता-टाकीत थांबला. तो साप त्याचा जणूकाही पाठलाग करीत येत असलेला वसुगुप्ताला विसला. जिवाची आशा सोडून तो डोळे मिटून उभा राहला.

"अहो, जरा उठाना! तुम्हांला एक वर देऊन जावे, म्हणतो." असा आवाज त्याला ऐकू आला.

मागेपुढे करीत त्याने किलकिल्या डोळ्यांनी पाहिले तर त्याला त्याच्या अगदी शेजारी एक अत्यंत सुंदर तरुण दिसला. सापाचा पत्ताच नव्हता.

कोठार खुले करून गोरगरिबांना धान्य वांटले. पोंटासाठी मूठभर तांदूळ मागायला आलेल्या त्याने रिकाम्या हाताने पाठवू नका, असे घरातल्या सर्व लोकांना बजावून सांगून ठेवले. थोड्याच दिवसांत तो एक थोर दानी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

वेताळ घेवबर गोष्ट सांगून म्हणाला—
“राजा! मला अनेक गोष्टींची शंका आहे. वसुगुप्ताची सून वृंशार असती तर तसा निरर्थक वर मागून घ्यायला तिने सांगितले नसते. तरभग वसुगुप्ताने तो वर मागून घेतला? त्या वराचा आणि त्याच्या स्मावात झालेल्या परस्पर काय संबंध होता, मला नाही कळले. या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोंढू लागतील.”

ते ऐकून विक्रमार्क म्हणाला—“मुनेने मागायला सांगितलेला वर निरर्थक आहे,

आहे. तरी तरुण युवकाला काहीतरी करून निरोप द्यायचा होता, म्हणून त्याने तो वर मागितला. परंतु तो निरर्थक वर होता असे मात्र नाही. वसुगुप्ताने मागेपुढे आपल्या घनाचा दास-गुलाम-होता. आयुष्यात त्याला घनाशिवाय दुसरे काही दिसतच नव्हते. जमविलेल्या घनाचा तो रक्षक शिपाई, एक नोकर तर होता. घनच त्याच्यावर मालकी राजकीत होते. त्याने आपल्या सेवकाला गोड घोड दिले नाही की, पोटभर जेवू दिले नाही. त्याच्यापणे शोपदेवीस पैऊ दिली नाही. वर मिळल्यानंतर तो आपल्या घनाचा मालक झाला. वर मिळताच त्याच्या मनावरची अनदोलतीची कवने तटातट तुटली व तो मुक्त झाला.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ घेतासह अवृक्ष झाला आणि झाडाच्या लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

काळी मुलगी

रुतनपूरचा राजा बोपदेव हा एक थोर राजा होऊन गेला. त्याची राणी इंदुमती उत्तम गृहिणी होती. त्यांना अपत्य नव्हते. पंधरा वर्षे काही मूलबाळ झाले नाही तेव्हा राणी पुत्र प्राप्तीसाठी अनेक व्रते अनुष्ठाने करून ही यश मिळाल्यामुळे फार दुःखी झाली. प्रजेने देखील नवस केले की गादीला कोणी तरी वारस व्हावा. परंतु सर्व प्रयत्न अवयस्वी ठरले.

त्याच सुमारास राजवाड्यात एक साधू आला. तो राजाला एकांतात भेटून म्हणाला—“राजा, तू गेल्या जन्मी केलेल्या पापाचे फळ म्हणून तू निपुत्रिक झाला आहेस. त्या पापाचे प्रायश्चित्त म्हणून तू दोन वर्षे राज्य सोडून हिमालयात जाऊन तपश्चर्या केलीस तर सात्रीने देवाची कृपा होऊन तुला संतानप्राप्ती होईल.”

साधूने दिलेल्या उपदेशाप्रमाणे बोपदेवाने राज्यकारभार राणीला पहायला सांगितले आणि साधूबरोबर हिमालय पर्वतात जाऊन तपश्चर्या लागला. ऊन, वारा, पाऊस कशाची पर्वा केल्याशिवाय त्याने दोन वर्षे तपश्चर्या केली.

दोन वर्षे पुरी झाल्यावर बोपदेवाकडे तो साधू आला व म्हणाला—“राजा! तुम्ही तपश्चर्या पूर्ण झाली. आता तू घरी परत जा. मी देतो ते धनुष्य व बाण घेऊन जा. तुझ्या वाटेवर तुला एक पुष्पवाटिका लागेल. तीत तुला रंगारंगाची रानडुकरे आढळतील. त्यांपैकी कोणत्यातरी एका डुकराची या जाणाने शिकार करून त्याचे मांस आपल्या राणीला खायला दे. तुला अपत्यलाभ होईल.”

बोपदेव ते धनुष्यबाण घेऊन निघाला. तो पुष्पवाटिकेच्या मधून जाऊ लागला

तेव्हा त्याला पांढरी, काळी रानडूकरी कळपाने घावत असलेली दिसली. त्याने सोडलेला एक बाण एका काळ्या रानडूकरीला लागला, त्याने तिचे मांस राणीला खायला दिले. थोड्याच दिवसात राणी इंदुमती गरीब असल्याचे कळले.

राजाला आनंद झाला. त्याला भुलगा होणार अशी स्वप्नदेखील पडू लागली. त्याच्या राज्यात सर्व लोक गोरे पान, खंपई रंगाचे होते, परंतु त्याला मुलगी झाली, ती काळी होती.

तिला पाहून सर्व राजाप्रजा निराश झाले. फक्त बहीलधारी मंडळी म्हणाली—
“राजाला इतक्या उगिरा का होईना, एक अपत्य झाले ना, ■ पुरे नाही का?”

मुलीसाठी का?”

राणी इंदुमतीने आपल्या मुलीचे तोंड पहायला देखील नाकारले. राजाचे प्रमुख सल्लागार परम्परांशी विचार करू लागले.

एकजण म्हणाला—“महाराज निराश झाले आहेत. हस्ती राज्यकारभारातदेखील त्यांचे लक्ष नाही. परंतु ■ त्या विचान्या मुलीचा काय अपराध? ■ काळी का झाली, हे देवाला माहीत! राजा व राणी निराश होऊन बसले तर काहीतरी दुसरा उपाय नको का करावला?”

परंतु उपाय कोणता, कोण करणार हे माघ कोणी बोलला नाही. तेव्हा दरबारी

“पहाच! तुम्हा गोष्ट आम्ही सर्व विसरूनच गेलो होतो. तुम्हा इंदुमाल विघ्नेने राजाचे व राणीचे मन पालटले तर आणखी काय पाहिजे?” प्रधान म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सोमनाथ आपल्याबरोबर ■ सर्व सामुग्री घेऊन राजवाड्यात आला. ते सामान म्हणजे, एक सोसंडी नळी ती उभी बरण्यासाठी एक स्टॅंड आणि एक पांढरा चेंडू, एवढेच.

त्याने राजा व राणीसमोर त्या स्टॅंडला ती नळी उभी बसवून ठेवली व म्हणाला—
“महाराज, महाराणी! आपल्यासारखी मी तपस्व्या केली नाही मी काही चते जणूकाने

करून पुण्य संपादन केले नाही. मी अगदी सामान्य मनुष्य आहे. तरी मी एक अत्यद्भुत गोष्ट आपणांला करून दाखवितो. लक्षपूर्वक पाहण्याची कृपा करावी.”

असे सांगून सोमनाथने आपल्या हातातला पांढरा चेंडू त्या नळीत बसून घातला आणि ■ जादूच्या कांडीने तो त्या नळीत खुपसून दाबला. तो नळीच्या ■ बाजूने येऊन झाली टेबलावर पडला. त्याने तो उचलून नळीच्या बरण्या बाजूने पुन्हा तसाच जादूच्या कांडीने आत खुपसला. चेंडू झाली टेबलावर पडला. परंतु मा जेव्हा तो पांढरा नव्हता काळा होता.

“पाहिलेत महाराज! महाराणी! पांढरे होते ■ कम काळ झाले ते. पांढरं किंवा

चाथा शिष्य

कुण्ठास्त्री नावाचे एक गुरू होते. त्यांच्या गुरूकुलात पुष्कळ शिष्य होते. कुण्ठास्त्री उत्तम गुरू म्हणून अवलगासच्या पंचकोशीत प्रसिद्धी होते. त्यांना वाघंकर वाने तेव्हा गुरूकुलाची जबाबदारी कोणावर टाकावी, हा विचार त्यांच्या मनात आला. कोणत्याही शिष्याची निवड त्यांनी ठरविले. त्यांना आपली माहीती संभाळण्याची योग्यता असणारे बांधे वाटले. त्यांच्या पैकी एकाने निवड करावयाची होती.

त्यांनी त्यांना बोलावून विचारले—“वा गुरूकुलाची जबाबदारी मला कोणावर तरी टाकणे मान आहे. तुमच्यापैकी जो कोणी आत्मविश्वासाने पुढे येईल त्याला मी हे काम द्यावे, म्हणतो. बोला तर कोण देणार जबाबदारी?”

“मातो परेशा घ्यावी, मी जबाबदारी घेऊ शकेन,” एकामागून एक तिचे म्हणाले.

“तुम्हाला नाही कळत?” गुरूने चौथ्याला विचारले.

म्हणाला—“मी शिष्य आहे. लायकीची माहिती मागणाऱ्यांच्यापेक्षा जास्त आहे! म्हणून मी पुढे येण्याचे धाडस केले नाही!”

गुरूने त्याच शिष्याची निवड करून त्याला वारस पले.

नाळ खरं पाहिले तर खरं नसतंच. केवळ तो आपला भ्रम असतो. आणखी एकदां लक्षपूर्वक पहा!” असे सांगून सोमनाथने तो काळा चेंडू नळीच्या वरच्या बाजूने नळीत खुपसला. या सेपेस नळीतून खाली टेबलावर काळा चेंडू पडला, पांढरा पडला नाही.

“पाहिलेत रंगाल काही नाही. तो शाश्वत नसतो. राजकन्या आज काळ्या विसत असल्या तरी उद्यां नाही तर आणखी काही काळाने गोऱ्या होतील, ते कोणाका काही सांगतां येईल का? त्यांचा जन्म वेजाच्या रुपेने झाला आहे. वेव त्यांचा पाठीराखा आहे.” सोमनाथ म्हणाला.

सोमनाथाच्या जादूचा परिणाम झाला, असेच म्हटले पाहिजे. कारण, त्या दिवसापासून राजा व राणी दोघांनी आपल्या मुलीला प्रेमाने वागविले.

त्या दिवशी संध्याकाळी. सोमनाथाच्या बायकोने त्याला विचारले—“काय हो, चेंडूचा रंग पालटला कसा?”

हा चेंडूच्या मानाने थोडा विचाराळा आहे. म्हणून चेंडू नळीबाहेर आपोआप पडणे शक्य नाही. जादूच्या कांडीने अस्त चोडा खुपसावा लागतो. त्यात आणखी दोन चेंडू असले तर आणखी सहज होणारे हे काम आहे. जादूचा प्रयोग करण्यापूर्वी या नळीत प्रथम एक पांढरा व त्यानंतर एक काळा चेंडू घालून ठेवला होता. मी वरून पांढरा चेंडू सर्वांसमक्ष आत खुपसल्यावर खाली जो पांढरा चेंडू होता तो टेबलावर पडला. नंतर तो पांढरा चेंडू नळीतून खुपसला तेव्हा खाली चेंडू पडला. तो चेंडू नळीतून खुपसला तेव्हा पांढरा चेंडू खाली पडायला तयार होता व तो पडला.” सोमनाथ म्हणाला.

“म्हणजे ही लबाबी जगदीच सोपी की हो!” सोमनाथची बायको म्हणाली.

“सांगितली तर सोपी, परंतु पाहणाऱ्या अत्यद्भुत वाटणारी!” सोमनाथ म्हणाला.

छोटूची मोठी करामत

फार पूर्वी एका डोंगराळ प्रदेशात एक छोटेसे खेडे गाव होते. ते खेडे गाव अतादिकाळापासून एका जमिनदाराचे इनाम गाव होते. ते पिडघान्पिडघा त्या जमिनदाराच्या कुटुंबियांकडेच होते. त्या तले खेडूत मोठेभावडे होते तसा तो इनामदारदेखील मोठ्या भावडाच होता. शेतात पीक निधे त्यातला काही भाग खेडूत जमिनदाराकडे पोचता करीत. तसाच भाजीपालासुद्धा पोचता करीत. इनामदार त्यांना त्याची किंमत देत नसे की काही इनाम बक्षिसदेखील देत नसे. सर्व गावकरी त्या इनामदाराची कुळे होती.

इनामदाराला मांस फार आवडे. मांसाशिवाय त्याला एक दिवसदेखील चैन पडत नसे. गावकरी पाळीपाळीने इनामदाराच्या घरी एक शेर मांस पोचते करीत. तो नियम भोडणाऱ्याला इनामदार शिला

करी किंवा त्याला दंड भरावा लागे. त्या गावात एका टोकाला छोटू नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला त्याचे असे कोणीच नव्हते. तो कांबड्या व बदके पाळून त्यांची अंडी विकी. त्यावर त्याचा उदर निर्वाह चाले.

एकदा इनामदाराकडे मांस पाठविण्याची पाळी छोटूवर आली. तो मांसासाठी जंगलात शिकारीला गेला. त्याच्या नशिबाने फार फिरत्याशिवाय त्याला एक मोठे हरण दिसले. त्याला चरण्यासाठी छोटूला फार कष्ट सहन करावे लागले. ते इनामदाराला नेऊन देणे त्याला मूळीच आवडले नाही. इनामदाराची ती संवय मोठण्याचे त्याने आपल्या मनाशी ठरविले. त्याला एक युक्तीदेखील सुचली.

छोटू त्या दिवशी गावात परतलाच नाही. त्याने हरणाचे डोके कापून छान

त्याने सर्व पोटभर खाल्ले आणि छान जोप काढली. त्या दिवशी इनामदाराला मांस मिळाले नाही. संतप्तून त्याने छोटूची चापडो लोट्टबायचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी छोटूला सांज्यावर हरणाचे घड घेऊन येताना पाहून इनामदाराचा पारा एकदम उतरला. छोटूने आपल्यासाठी किती कष्ट सहन केले असतील, असा विचार इनामदाराने मनातल्या मनात छोटूची फार बाळागप्ती केली.

छोटूने ते हरीण इनामदारासमोर ठेवले आणि टाकीत बाजूला उभा राहला. त्याच्याकडे पाहून त्याची कीम आली. म्हणाला—“रे छोटया! तू काल आला नाहीस! छाने मुला काल दिवसभर फार कुचवले असेल नाही?”

छोटू नम्रपणे मान खाली करून तक्रारची मान हलवीत म्हणाला—“नाही मालक! ती एक लांब कथा आहे. मी एक पाळून तो घेऊन येत असतां एका वडाच्या साडाखाली थांबलो. तेव्हां सांज्यावरचा मेलेला ससा एकदम उठून साडावर गेला. मी शक्ति होऊन वर पाहू लागलो तर मला डोळे रिपवून सोडणारे एक ज्योतिर्वस्त्र दिसले. त्या ज्योतिर्वस्त्रात

मला एक स्त्री दिसली. ती स्त्री एकाएकी ओरडून मला घटावील म्हणाली—‘काय रे गुलामा! इनामदार म्हणजे काय रे नाटले तुला? तो देव आहे देव! तुम्ही ज्या जमिनीवर राहता, तुम्ही जे अन्न खाता जे गाणी पिता ज्या हवेशे वसासोन्क्यास घेता ते सर्व त्याचे आहे. अशा इनामदाराच्या उपकाराचे म्हण फेडण्यासाठी तू हा एवढासा ससा घेऊन जातो आहेस? अशा लोकांना मी या जगात जिवंत सोडणार नाही. ही गोष्ट सर्वांना सांग.’ एवढे कवाला परवाची गोष्टच घ्या, तो लक्ष गवळी मेला नाही का, त्याने तुम्हाला म्हशीचे दूध पाठविले नाही आणि स्वतः

पूर्वपेक्षा मोठमोठ्या भेटी इनामदाराला देऊ लागले. त्यांना देवीचे मय वाटू लागले. छोटू जातां गावात मोठ मानला जाऊ लागला. इनामदाराच्या सेवेतच त्याचा सर्व काळ जाऊ लागला. आता त्याने घरी जाणेच सोडले.

इनामदाराने एके दिवशी छोटूला दोन कोंबडे देऊन ते त्या देवीला वळी घायला सांगितले. तो रानात गेला आणि ते कोंबडे भायून काऊन दुसऱ्या दिवशी इनामदाराकडे परत आला.

"देवीने आणखी काही सांगितले का रे?" इनामदाराने विचारले.

"देवीने आपल्या भक्तीची फार प्रशंसा केली मालक! माझ्यासाठी एक देऊळ बांधून घायला सांग. मालकासा, म्हणाली. परंतु ते देऊळ बांधण्यासाठी कुळाचा पैसा खर्च करू नकोस, स्वतःचा खर्च करायला सांग, म्हणाली!" छोटूने थाप मारली.

"त्या देवीची कृपा असली म्हणजे पुरे, किती का पैसे खर्च होईना!" इनामदार म्हणाला आणि मनोभावे हात जोडून त्याने नमस्कार केला.

गावात कोणाच्या काही झालं की ते त्या देवीचा कोप आहे असे सांगून छोटू गावकऱ्यांना घाबरवून सोडतो. इनामदार

त्या देवीचे देऊळ बांधले. देवी व इनामदार यांच्यामध्ये ह्या परस्पर प्रेमाभक्तीला छोटूच. देवालयाला काय, केव्हा व कसे शाले पाहिजे, छोटू देवीला विचारून इनामदाराला सांगे आणि इनामदार त्याप्रमाणे करी. छोटूने देवळात एका अति भयंकर शक्ति व हम असलेल्या देवीची मूर्ती करवून तिची स्थापना केली.

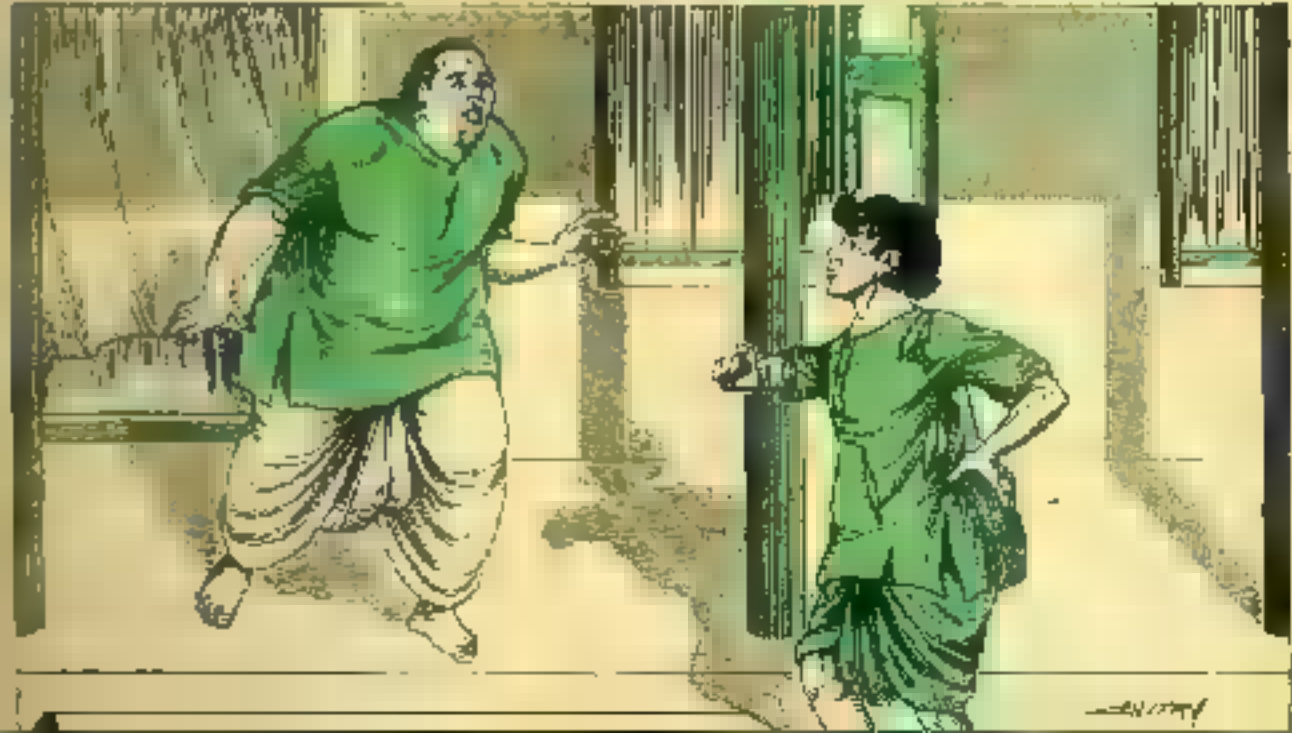
देवालय बांधून तयार झाले त्या दिवशी एक मोठा साजरा झाला. प्रजेला जेवणे देण्यात आले. सर्व खर्च इनामदाराने स्वतःच केला. त्याप्रमाणे कुळाकडून येणारी त्याची प्राप्ती वाढली.

दुर्दैवाने त्या प्रदेशात त्या वर्षी दुष्काळ पडला. पाऊस पडला नाही. पिके वाळून गेली. लोक उपाशी मरतात काय, वाटू लागले. इनामदाराची कोंठारे भरलेली होती. तरी त्याने दुष्काळाची स्थिती पाहून कोंठारांना कुलपे लावली.

एके दिवशी छोटू फाटके मळके कपडे घालून लंगडत घापा टाकीत इनामदाराकडे आला. त्याला पाहून इनामदाराने विचारले— "काय रे साले तुला?"

"देवीचा कोप झाला आहे, मालक! म्हणाला, 'एक माणूसदेखील उपाशी मेल्या तर पहा' " छोटू म्हणाला.

"तर मग आपण काय करावे, म्हणले ती?" इनामदाराने विचारले.

“सर्वांना धान्य वाटलं पाहिजे!” छोटू

म्हणाला.

“तसं झालं नाही तर काय होईल, म्हणे?” इनामदाराने विचारले.

“सर्वे गाव बेचिराख होऊन जाईल, म्हणे!” छोटू म्हणाला.

“धान्याच्या कोठारांनासुद्धा आवी लागतील कदाचित! अरे, छोटू, बरं झालं तर, देवीने सांगितलं तसंच करू या तर!” इनामदार म्हणाला.

“मांडा हो, देवीच्या त्या फुकटच्या धमकाजण्या नसतील कशावरून? मी ती गोष्ट तिच्याजवळ बोललो होतो सुद्धा! इनामदारांनी वर्कानुबर्क जमा करून ठेवलेले धनधान्य वांटून टाकावे म्हणतेस? ते म्हणताच तिने माझा दावला, तुम्ही गप्प रहा, पाहुं तर या काय करते ती!” इनामदारांनी आणखी जास्त धाबून जावे या हेतूने छोटू म्हणाला.

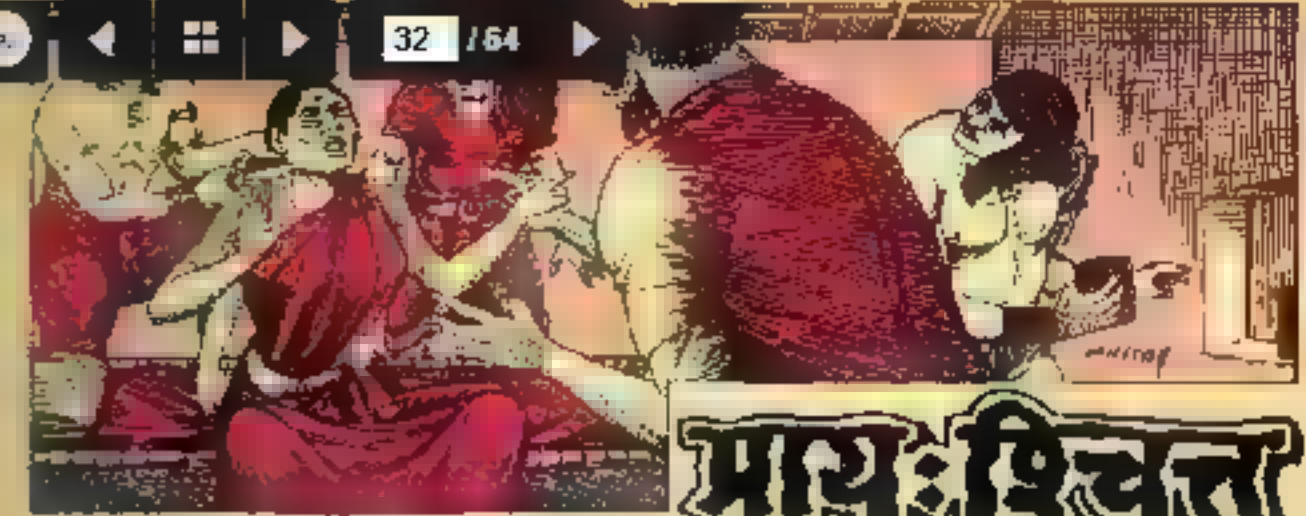
इनामदारांचे सर्व अंग धरारले! इतक्यात दूर कोठून तरी घुराचे लोट आकाशात

हाती. तो पाहून इनामदार छोटूला

म्हणाला—“काय रे, तुला अककल, बुद्धी वाहे का? देवी म्हणजे काही ती महायवती रागावली तर तुझा माझा, सर्वांचाच शेवट होईल! एवढे नको का कळायला तुला? काय वाटते काय तुला? या घे किजलचा आणि नीप! कोठारांतले सर्व धान्य गांव-कन्यांना वांटून टाक!”

छोटू काहीच बोलत नाहीसे पाहून इनामदार म्हणाला—“तू आतां काही बोलायचे कारणच नाही!”

छोटूची मुक्ती यशस्वी झाली. गावकरी दुष्काळाच्या संकटांतून वाचले. इनामदार जिवंत होता तितके दिवस कोणाच्या हातून चूक झाली तर त्याला देवी सांगेल ती शिक्षा फार लागला. गावकरीसुद्धा देवीला भिऊन रहात आणि आपापली कामे विनचूक करीत. प्रजेच्या तोंडी इनामदारांचे गुणानुवाद ऐकू येऊ लागले. इनामदाराला तोंड उघडल्याशिवाय इराक फायदा होऊ लागला.

प्रायःश्चित्त

एका गावी किशनसेट नावाचा एक सावकार रहात असे. तो अन्नाच्या व्याज घेऊन कर्जदारांना पिळून काढी. दयादाक्षिण्य नावाची वस्तूच त्याला माहीत नव्हती. त्याचे नांव ऐकूनच गांव-कन्यांच्या कपाळाला आठधा पडत.

एके दिवसी गावातल्या काही प्रमुख लोकांनी पार्वतीकाकूच्या घरी जमून किशनसेटची खोद मोढायचे ठरविले व एक उपाय करण्याचे योजले. त्यांनी योजलेल्या उपायात पार्वतीकाकूचे पात्र मुख्य होते. त्या गोष्टीस त्यांनी होकार दिला.

काही दिवस लोटल्यावर त्या गावात खंडोबाची एक मोठी जत्रा मरली. जत्रेला लोक दूरदुरून दिडघा घेऊन आले होते. वेळी पार्वतीकाकू नक्षत्रिण सोन्याच्या दागिन्यांनी मढून जत्रेला आल्या होत्या.

लोकांच्या डोळ्यात खुपेल अशा तऱ्हेने त्या जत्रेत मोनळेपणी स्वतःला मिरवीत हिबत होत्या. जत्रेला आलेल्या सर्वांची नजर पार्वतीकाकूच्या दागिन्यावर खिळून होती. ते सर्व दागिने गावकऱ्यांनी तिला घालायला उसने दिले होते.

तिला ओळखणारे सर्व लोक म्हणू लागले—“पाहिलंय का, उपाशी राहून या बघेने किती सोने जमविले आहे!” सर्व जकित होऊन तिच्याकडे पहात होते. इतक्यात काही अट्टल थोरांची नजर तिच्या दागिन्यांवर पडली.

जत्रा संपल्यावर रात्री चोर पार्वतीकाकूच्या घरात शिरले व पार्वतीकाकूच्या क्षिण्या ओढीत विचारू लागले—“काय ग म्हाळसा काकू? कोठे लपवून ठेवले आहेस सर्व दागिने? तोंड उघडून बोल, नाही तर गळा दाबून जीव घेऊ तुझा!”

पार्वतीकाकू खरखर कांपत म्हणाली—
“बाबांनो! घरात दागिने सुरक्षित राहणार नाहीत म्हणून मी सर्व दागिने किशनशेट सावकाराकडे ठेवून दिले आहेत. सणांवारी जाऊन घेऊन येते आणि पुन्हा त्यांच्याकडे परत नेऊन ठेवून देते.”

“आतां जाऊन पाहूतो, सावकाराचे घर चाटून काढतो. तेथे दागिने सापडले नाहीत तर तुला जिवंत सोडणार नाही. लक्षात ठेव!” पार्वतीकाकूला धमक्या देऊन आणि तिचे हात पाम बांधून ठेवून चोर किशनशेटच्या घरी गेले.

चोर घरात शिरलेले पाहून किशनशेटला धडकीव भरली.

चोरांनी त्याला फरपटत ओढीत तिजोरी नेले आणि तिजोरी उघडायला सांगितली.

किशनशेटने हात जोडून पाया पडून विनवण्या केल्या—“बाबांनो! माझ्या काही नाही रे! कोणी सांगितले, तुम्हांला? काही नाही माझ्याकडे!”

तिजोरी उघड! चोरांनी घमकावून सुरा दाखविला. किशनशेटने कापण्या हातांनी कनवडीला अडकविलेल्या किल्ल्या काढल्या आणि तिजोरी उघडली. गावकऱ्यांनी गहाण ठेवलेले सर्व दागिने त्या तिजोरीतच होते.

चोरांनी सर्व तिजोरी रिकामी करून पिशव्या भरल्या आणि पार्वतीकाकूच्या घरी जाऊन म्हणाले—“म्हातारे! तू सर्व सांगितलेस, हे ठेवून घे!” असे सांगून काही दागिने तेथे ठेवून दिले आणि निघून गेले.

पूर्वी ठरलेल्या योजनेप्रमाणे चोरांचे पात्र घरण्यांनी आपले काम बेमालूम पार पाडले. चोर गाबाबाहेर ठरल्याप्रमाणे काही सोकांनी त्यांचा पाडलाग काढून त्यांना घरले आणि किशनशेटकडून आणलेले सर्व दागिने काढून घेऊन ज्यांनी ज्यांनी किशनकडे गहाण ठेवले होते त्यांना मुप्तपणे परत केले. पार्वतीकाकूनेदेखील ‘चोरांनी’ तिला दिलेले दागिने ज्यांचे त्यांना परत केले.

१५५. डो डो

डो डो नावाचा पक्षी वाता या जगात उरला नाही. १६३० मध्ये काही नावाड्यांना तो मारीकत दीपात दिसला. १६८१ मध्ये शेवटचा डो डो येला. त्यानंतर तला पक्षी जगात बाहे का या गोष्टीची जंका सोकांना वाटू लागली. १८६५ मध्ये डो डो पक्षाचा एक सांगाडा सांगाडा पाहील्यावर तज्यांनी असे मत दिले की तो पक्ष उडव्या लासक नव्हतेच.”

अपात्राला वरदान

एका गावी रंगा नावाचा एक उडाणटप्पू निरुपयोगी मुलगा होता. त्याची आई आंबोळ्या बोंडे, असे वगैरे करून विक्री व त्यावर दोघांचे पोट भरे. रंगाला विशेषा स्पर्श देखील नव्हता. परंतु तो स्वतःला फार हुशार मानी. बडे करायला तरी मुलाची मदत होईल अशी आईला फार होती. परंतु तिला निराशाच गहावे लागले. कारण रंगा बडे बोंडे विकत घ्यायला येणाऱ्याशीच भांडत बसे. शेवटी आईने मुलाला शिब्या देऊन घराबाहेर हाकलले.

तेव्हा रंगाचे पौरुष जागें झाले. आपली हुशारी लोकांना कळेल असे काही तरी महत्कार्य करून दाखवायचे असे मनाची ठरवून तो घराबाहेर पडला आणि गावा-लगतच्या जंगलात शिरला. त्याला थोडी थोडी भीती वाटू लागली. त्यात

अंधकार पडू लागला. तो एका झाडावर चढून ते सुरक्षित आहे असे समजून बसला. त्या पुष्कळ दिवसांपासून एक भूत रहात असे. त्या भूताला एक बहीण होती. एका मांत्रिकाने तिला एका वाटलोत कोवले आणि त्या कुंपात ती वाटली पुरून ठेवली होती. झाडावरच्या भूताने हिमत करून बहिणीला सोडविले नाही. त्यासाठी कोणाची मदत मिळते ते भूत वाट पहात होते. रंगा झाडावर चढलेला पाहून त्या भूताने त्याला विचारले—“कोण रे, तू?”

आपल्यासारखाच कोणीतरी झाडावर चढून बसला असावा असे समजून रंगा म्हणाला—“माझं नाव म्हणवील तर रंगा आहे; फार हुशार आहे वरं का मी!”

“होय का? तरंग माझं एक लहानसे काम करतोस का? तुझी मदत मागतो

कोणी मदत मागतो आहे ह्या विचारानेच रंगा फुलला. म्हणाला—“होहो! करीन की! कोणत्या तऱ्हेची मदत पाहिजे म्हणतोस?”

“आडावरून खाली उतर. आडाच्या कुंपात एक वाटली आहे, ती खणून बाहेर काढ.” भूत म्हणाले.

आडावरून खाली उतरला आणि बोटांनी जमीन खणता येते का पाहिले. जमीन टणक होती.

“खणायला कुदळ पहार काहीतरी हवें की रे!” रंगा म्हणाला.

“आपल्या अकलेचा थोडा उपयोग करून पहा!” भूत म्हणाले.

रंगाने चारीबाजूला एकदा फिरवून पाहिले. दूर एका जागी दिव्याचा उजेड दिसला. तिकडे कोणेतरी रहात आहे, वाटते? पहार घेऊन येतो.” असे म्हणत रंगा तिकडे निघाला.

तिकडे खरोखरच एका रानटी जातीच्या लोकांची एक झोपडी होती. त्याने त्या झोपडीतल्या रानटी जोडप्याला विचारले—“तुमच्याकडे पहार असली तर देतां का?”

त्यांना पहार म्हणजे काय हे माहीत नव्हते.

“प्रथम सांग, तू कोण? आणि कव्हाला आला आहेस?” त्यांनी त्याला विचारले.

“मी कोण? विचारतां? एक हुशार माणूस आहे. एक पहार मला!” रंगा म्हणाला.

त्यांनी दोघांनी त्याला आपल्या बरोबर घेऊनला सोगून जवळ एका जागी एक साधू रहात होता त्याच्याकडे रंगाला नेले. साधूने त्याला पाहतांच तो एक अक्कलशून्य असल्याचे ओळखले. म्हणाला—“बाबा रे, तू अगदी मोठ्या भावडा दिसतो आहेस! तुझं बरे व्हावे, पासाठी तू इच्छिली गोष्ट होईल असा मी देतो.”

“मला वर बीर काही नको. मला पहार पाहिजे.” रंगा म्हणाला.

आपटून फोडली. एक मोठा आवाज आला आणि बाटलीतून एष आईने भूत बाहेर आले.

“कोठे रे आहे माझं सोने?” रंगाने ओरडून विचारले. साडावरच्या भुताने त्याच्या समोर काही सोन्याची नाणी टाकली. ती आईला नेऊन छायचे ठरवून ती चरी निघाला.

बाटेत जोराचा पाऊस सुरू झाला. पावसात इतके दूर चालत जाणे त्याला आवडले नाही. साधूने दिलेल्या वर त्याला आठकला. त्याने तो वर आठवून मी राहीन त्या प्रदेशात पाऊस पडू नये असे मागितला.

साले, पाऊस तांबडतोच पांबला रंगाला फार आनंद झाला. मनात म्हणाला—‘म्हणतात, अक्कल, ती आनंदाने घरी गेला आणि आईला सोन्याची नाणी देऊन त्याने आपल्या पराक्रमाचे वर्णन करून सांगितले. साधूने दिलेल्या वरदानामुळे मुलाने पाऊस पांबविल्याचे ऐकून त्याची आई घाबळून गेली. ती गोष्ट कोणाला कळली तर लोक येऊन त्याला ठार करतील की काय अशी भीती मिळाली. नंतर तिने विचार केला, आपला मुलगा आहे कुठला. त्याला त्याच्या वर प्रसादाने पाऊस पांबवल्यासारखे वाटत असेल कदाचित असा

परंतु त्या दिवसापासून त्या देशात पाऊस पडायचा बंद झाला. फार मोठा दुष्कळ पडला. परंतु राजाचा खजिना भरलेला होता. राजाची कोठारे धान्याने भरलेली होती म्हणून राजाने प्रजेला धन वाटले. इतर देशातून धान्य मागविले आणि ते वर्षे कसे तरी लोटले. दुसऱ्या वर्षीमुढां पुन्हा पाऊस नाही. किंचित गोष्ट अशी की मेजारच्या देशात पाऊस झूप पडत होता आणि रंगा रहात असे त्याच राज्यात नव्हता.

तेव्हा रंगाच्या आईला रंगाने मागितलेले वरदान करे असल्याचे वाटले. ती आपल्या

मुलाला घेऊन तो साधू रहात होता. त्या जागी गेली. परंतु तो साधू तेथे नव्हता. तो कोठे निघून गेला होतार हे त्या रानटी जातीच्या जोडप्याला माहीत नव्हते.

रंगाची आई राजाला जाऊन भेटली व म्हणाली—“महाराज! माझ्या मुलाला आपण अभय वचन दिलेत तर पाऊस पडण्याचे कारण मी आपणाला सांगेन. देशाचे रक्षण कसे करावयाचे आपणच पहावे.”

“मी अभयवचन देतो. बोल काय ते!” राजा म्हणाला.

घडलेली गोष्ट निवेदन करून ती म्हणाली—“माझ्या निवडयोगी मुलाने आपला देशसुद्धा कुचकामाचा करून टाकला. आता मी तरी काय करू?”

“पहारसुद्धा देतो रे.” असे सांगून साधूने त्याला एक पहार दिली.

रंगाने जणुकाही जग जिंकून आल्या-सारख्या भावनेने येऊन साडाच्या कुशात लपून एक बाटली बाहेर काढली.

साडावरचे भूत म्हणाले—“साडास! आता ती बाटली वगडावर आपट |”

“इतकी मेहनत करून बाहेर बाटली काढली ती फोडण्यासाठीच का? अला अक्कल नाही असे वाटले का रे तुला?” रंगाने भुताला विचारले.

“त्यांत सोने आहे रे! त्यातलं मी तुला अर्धे देईन!” भूत म्हणाले. मी आपल्या अकलेचा उपयोग करून सोने मिळविणार

राजाचे डोकेच चालेना. त्याने प्रधानाला बोलावून विचारले—“मी अभय वचन देऊन बांधलो गेलो आहे. आता आपली अपकीर्ती होऊ नये आणि देशाचे रक्षण व्हावे, यासाठी काहीतरी मार्ग काढा. या पोराला ठार करून काही उपयोग आहे का?”

प्रधानाने क्षणभर विचार केला आणि म्हणाला—“महाराज! रंगा निरुपयोगी आहे असे कसे म्हणता येईल? तो जिवंत असला तर आपण चक्रवर्ती महाराजाधिराज देखील व्हाल?”

“ते कसं काय प्रधान?” राजाने विचारले.

रंगा ज्या प्रदेशात किंवा राज्यात राहील त्या देशात पाऊस पडणार नाही. तेव्हा त्याला 'बोनदोन वर्षे एकेका राज्यात जाऊन रहायला सांगायचे, म्हणजे आपल्या राज्यात पाऊस पडेल व त्या देशात दुष्काळ पडेल. तो देश जिंकणे आपल्याला होईल.” प्रधानाने ती मुक्ती सुचविली.

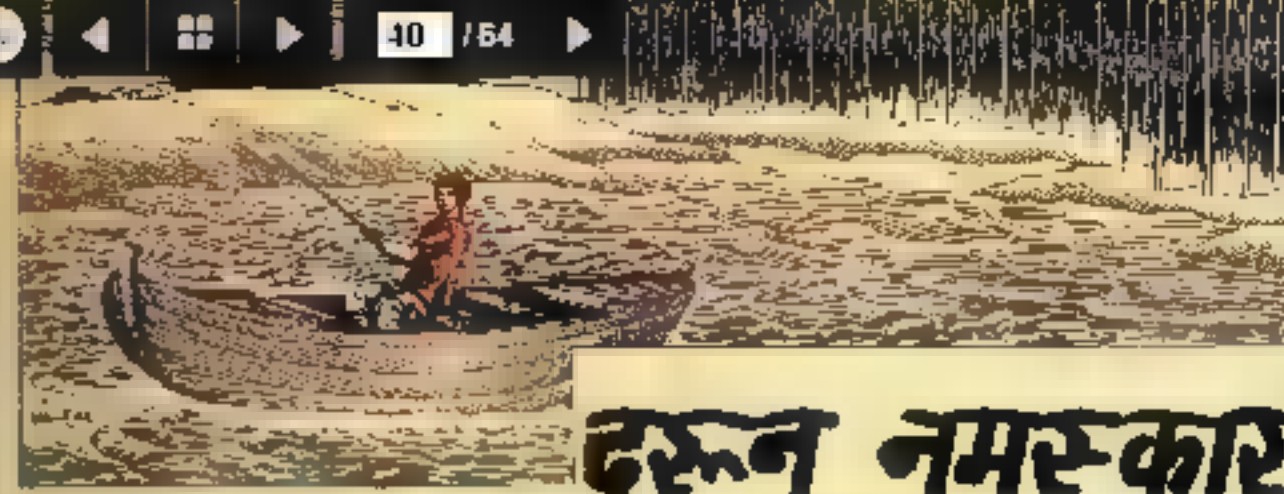
फायदा झाला. काही वर्षांचे अंतर पाऊारची सर्व राज्ये जिंकली गेली व रंगाच्या देशातला राजा, एक चक्रवर्ती राजा झाला.

परंतु रानंतर रंगाला पाठवायचे कोठे हा प्रश्न उभा राहला. कारण चक्रवर्तीच्या साम्राज्यात सर्वत्र दुष्काळाचे संकट येण्याची भीती उत्पन्न झाली. कारण रंगा हा सर्व साम्राज्याचाच नागरिक झाला.

तेव्हा प्रधानाने पुष्कळ विचार करून एक मुक्ती काढली. त्याने एक छोटे से राज्य रंगाच्या नावी करून देऊन

त्या राज्याचा राजा केले. त्या राज्यात पाऊस पडनासा झाला. परंतु चक्रवर्ती रंगाच्या राज्यात अन्न धान्याचा पुरवठा करून त्याची अदृष्टण काढू लागला.

अशातचनेने एका आळशी उडाणटप्पू माल्यायक माणसाचा सुखाने अतनंदाने संसार घाटला. त्याचे लग्नदेखील झाले आणि तो एक राजा म्हणून प्रसिद्ध झाला.

दुरून नमस्कार

जनार्दनाचा बाप व्यापार करण्यासाठी एका मोठ्या नगरात रहात असे. त्याने जनार्दनासाठी पुष्कळ धन ऐश्वर्य मिळवून घ्यायच्या मागे सोडले आणि मरण समयी त्याला बोलावून म्हणाला—“बाळा, जनार्दना! मी गेल्यावर नगरात राहू नकोस! चांगलीशी पाहून तेथे जाऊन स्थायिक होऊन रहा. मी जे मिळवून घ्यायसाठी ठेवले आहे, तुलाच मध्ये, तुझ्या मुलाबाळांना सुद्धा आयुष्यभर पुरेस एवढे आहे.” असे सांगून त्याने ठोळे मिटले. बाप येत्यावर जनार्दनाच्या समोर एक उभा राहला. कोठे जाऊन रहायचे?

गावात त्याला हिताच्या चार गोष्टी सांगणारे अनेक लोक होते. परंतु ते गाव तितकेसे चांगले नव्हते. पाऊस पाणी गावाला बेताचेच होते.

त्याने आपल्या सर्व इस्टेटीतले थोडे काही विकून थोडे सोने व रोख पैसेबरोबर

घेतले व चांगल्या जागेच्या सोप्या निवाला. सुमारे एका पंधरवड्याने त्याला एक जागा पार आवडली. ते समुद्र काठचे एक सुंदरसे खेडे होते. जिवाचे पहावे तिकडे मुख्यी झाडे होती आणि बाळूचे विंगारे आगोजागी होते. ती जागा लघवी समुद्र काठची, अशी होती. जनार्दनाचे मन भुरळून गेले. त्याने सुरुच्या झाडांतच एक समतल जागा पाहून एक झोपडे बांधले. रहाण्याचे ठरवून राहला. तो दररोज एका होडीत बसून समुद्रात विहार करायला बाळू लागला.

ते खेडेगाव मासे धरणाच्या कोळ्यांचे होते. त्यांनी सुखाने ऐष आरामात राहणाऱ्या एका माणसाला पाहिले तेव्हा त्यांना त्याचा हेवा वाटू लागला.

एके दिवशी जनार्दन, दुपारच्या वेळी कडक ऊन पडले असता सुरुच्या वाट झाडीत

का प्यायला! जसा कोरडा पडला आहे!

"बरं हो!" असे म्हणत जनार्दन निघून गेला.

"त्यांत एक लिंबू पिळून आण, काय?" असे जोराने त्या दाढीवाल्याने सांगितले. जनार्दन त्या माणसाने सांगितल्याप्रमाणे तांब्याभर पाणी आणि एका भांड्यात मीठ घालून व लिंबू पिळून घेऊन

तोंपयेंत तो मनुष्य जनार्दनाच्या खाटेवर आडवा झाला होता. त्याने उठून गटागटां नवें ताक पिऊन टाकले. "भांडे चांगले आहे की रे, कोणी बोलून नेईल बरं का, आत ठेवून ये!" तो जनार्दनाला म्हणाला.

जनार्दन झोपडीत भांडे ठेवून आला. तोंपयेंत तो मनुष्य पुन्हां खाटेवर आडवा होऊन बोकू लागला होता. जनार्दन आल्याची चाहुल लागतांच म्हणाला—"काय पण ऊन पडले आहे. डोळ्याची आंधळे उघडतच नाहीत! एक ओंप घेऊन उठतो बरं का?" असे सांगून त्याने ताणून दिली.

जनार्दनाच्या तोंडातून एक वाद फुटेल तर वापप. त्याला त्या माणसाची दहसतच बसल्यासारखे झाले होते. तो झोपडीच्या बाहेर ओड्यावर 'हरि हरि' म्हणत मध्या-काळपर्यंत बसून राहला. काळोख पडल्या-वर त्या माणसाने उठून आंमई दिली व

एकटा पडला आहे या अंगात! घरात कोणी दिवा लावायला सुद्धा राहिला नाही." असे म्हणत सरळ जनार्दनाच्या झोपडीत येला आणि त्याने दिवा लावला.

त्याचा तो अधिक प्रसंग पाहून जनार्दनाला थोडसा राग आला. तरी राग गिळीत थोड्याशा नाकुरीच्या स्वरान म्हणाला—"चांगला काळोख आहे. तुला गेले राहिजे!"

त्या माणसाने जनार्दनकडे जरासा करड्या नजरेने पहात म्हटले—"कोण रे तू, माझ्या घरात शिकन मलाच बाहेर जा म्हणून सांगायला? आदर दिला तरच मिळतो. मर्यादा संभाळून बोल." असे म्हणत त्याने जनार्दनचा बंड त्याला धारातून बाहेर ढकलले व आतून दाराचा कडी लावून बेंतली.

रात्रभर जनार्दन दार वाजवीत राहला. "माझ्या घराचे दार मोडले फुटले तर तुलाच भरून द्यावे लागेल, सांगून ठेवतो." असा उलटा इम देत तो माणूस झोपला. दुसऱ्या दिवशी उज्याडले.

गावकरी मासे घरायला आणायली जाळी घेऊन निघाले. जनार्दनने त्या सर्वांना बोलाविले आणि घडलेली गोष्ट सांगून म्हणाला—"पहा, हा अन्याय!"

इतक्यात तो माणूस दार उघडून बाहेर आला आणि म्हणाला—"हा कोटून आला कुवा? कोणी वेडा पीर विसतो आहे. माझ्या घरासमोर उभा राहून रात्रभर मलाच म्हणतो आहे, हे मासं घर आहे, म्हणून."

आतां माण जनार्दन स्वतःला आश्चर्य धकला नाही. त्याने लोकांना विचारले—"तुम्हीच सांगा, हे घर माझे की त्याचे? तुम्ही वररोज या बाटेने घेतां जातां आहां, म्हणून विचारतो आहे. या भामट्याची थोडी कान उधावणी करा!"

सर्व गावकऱ्यांनी जनार्दनाला पायापासून ओक्यापयेंत पाहिले व विचारले—"कोण रे

तू? चोर विसतो आहेस! हे घर या दाढी वाल्याचेच तर आहे. आम्ही दररोज यालाच तर ■ घरात पाहतो आहो. आम्ही आज-पर्यंत तुला पाहण्याचे पाप केले नाही. स्वतःचा जीव तुला हवा असेल तर आलास तेथे निघून जा. नाहीतर तुझ्या सर्वांगाची हावेच मोडतील, लक्षात ठेव."

अनार्दन चकित झाला. गावकरी सर्व एक होऊन आपलं झोपडं आणि झोपड्या-सले सामान व ऐवज लुबाडण्यासाठी हा ■ टाकीत आहेत तर! तेव्हा त्याने एक दोनदा बेड्यासारखं डोके हलविले बेड्या-सारखं ■ गरगर करून एक दोनदा त्यांच्याकडे पाहिले आणि विचारले—"आज माझे जोडे उघडले, आजपर्यंत मी हे आपलेच घर आहे, असे ■ होतो. ■ मग माझ्या पेटीत जो ऐवज आणि सोने आहे तेदेखील माझे नाही म्हणता का?"

या माणसाचे डोके आता नक्कीच फिरले आहे. कुडी ठिकाणावर नाही असे समजून ■ म्हणाले—"तुझे कोठून असेल, आमचेच

Fullscreen

127

44 / 64

जनादेन दूर एका जागी वाळूचा एक मोठा दिगारा होता त्याच्याकडे बोट दाखवीत म्हणाला—"माझं लोखंडी पेटी भरून सोने त्या दिगार्यात आहे."

हे ऐकताच कोज कोणाला जास्तच जास्त सोने मिळते याविचाराने ते सर्व काळी घाईघाईने तिकडे धावले. त्या दाढीवाल्यासह सर्वच्या सर्व तिकडे निघून गेल्यावरोवर अनार्दनाने निश्चितपणे समाधानाचा दबास सोडला आणि एका मुलूच्या झाडाच्या बुघात त्याने पुकून ठेवलेली पेटी काढून घेऊन होडस्यात बसून त्या कुष्टाच्या कुष्टी-आड झाला.

चांगलीशी ■ पाहून रहायला बडि-लांनी सांगितले होते ■ अर्ब चांगली माणसे हा त्याला कळला. तो स्वतःच्या गावी गेला आणि त्याच्याशी प्रेमादराने वागले त्यांच्यामध्ये राहून त्याने पुढील आयुष्य आनंदाने घालविले.

डाव फसला

एका वेडेगावात शिवू नांवाचा एक मध्यम स्थितीतला शेतकरी ■ असे. त्याच्या जवळ चार-पाच एकराची शेती होती आणि चार गुरे होती.

एके दिवशी ■ गावाचा कुलकर्णी विष्णुअण्णा शिवूला घेऊन म्हणाले—"आप-त्या ■ एका बाह्यांगाने आपली पाच एकर जमीन विकायला काढली आहे. एकरी दोनशे बराहप्रमाणे विकायला तयार आहे तो. पहा तुला हवी तर!"

शिवू ती जमीन विकत घ्यायला तयार झाला आणि त्या बाह्यांगाला एक हजार बराह देऊन त्याने विखीसत करून घेऊन जमीन ताब्यात घेतली. तो बाह्यांग पैसे घेऊन परगावी निघून गेला.

एक महिना जेमतेम गेला असेल, विठू ■ त्याच गावचा एक लोभी शेतकरी बाह्यांगाने स्वस्तात शिवूला जमीन विक-

त्याचे ऐकून विष्णुअण्णाकडे आला व म्हणाला—"अहो! विष्णुअण्णा, तुमच्या वारक्या कुलकर्ण्याला मी कोठे जगात पाहिले नाही. ती पांच एकर जमीन शिवूला देवविलीत आणि या कानाची गोष्ट त्या कानाला कळू नये! आश्चर्यच आहे बुवा! माझ्याकडून ■ पैसे मिळाले नसते असे वाटलं होय तुम्हाला?"

कुलकर्णी लोभी होता. तो शिवूच्या हातची जमीन विठूला मिळवून देण्याचा विचार ■ लागला. दोघांनी एक कारस्थान करायचे ठरविले.

एके दिवशी शिवूने आपल्या माणसांना शेत नांगरायला आपल्या नव्या शेतात पाठविले. तेव्हा विठूने त्यांना अडविले व म्हणाला—"खबरदार! आत पाऊल ठेवाय तर! तंगड्या मोडीन एकेकाच्या! हे शेत माझे आहे!" शिवूचे लोक निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी शिबू बिठून्मा घरी गेला आणि विचारू लागला—“काय रे बिठू! माझ्या लोकांना तू माझ्या शेतात जाऊ दिले नाहीस म्हणे?”

“होय! भित्ती कोणाची रे? मी विकत घेतलेल्या शेतात तुझे लोक शिरले तर गप्प बसेल होय? मीच येणार होतो ही गोष्ट तुला विचारायला!” बिठू म्हणाला.

ते ऐकून शिबू थक्क झाला. म्हणाला—“मला कुलकर्ण्याने ते शेत देवविले, मी एक हजार बराह मोजले आहेत, फुकट नाही घेतले!”

शिबू बिठूला घेऊन कुलकर्ण्याकडे गेला. त्याने कुलकर्ण्यांना विचारले—“काय हो

बिठूला विकतले म्हणे?”

कुलकर्ण्याने कागदपत्र काढून उलटून सुलटून पाहल्याचे सोंग केले व म्हणाला—“होय बुवा! चुक झाली खरी! त्या ब्राह्मणाकडे हे शेत दान म्हणून आले होते. पण त्यांच्या नांवी करून दिस्याचे कागदपत्र नव्हते. त्यांच्याकडून ते तुम्ही विकत घेतलेले लक्षात नाही राहिले. यांनी त्यांच्याकडून विकत घेतल्याची नोंद आहे, जुन्या हिशोबात. मी नवीन आलो ना, त्या ब्राह्मणाने मला फसविले हो!”

शिबू म्हणाला—“ठीक आहे, तरमग माझे वैसे परत करवा! नाहीतर मला शेत नांगरू द्या! ब्राह्मणाने मला शेत विकल्याचे तुम्हीच नाही का मला लिहून दिले?”

“माझी जमीन तू विकत घेतलीस हा तुझाच अपराध! आतां कसा नांगरील रे? आपले वैसे त्या ब्राह्मणाकडून वसूल घे! नाही तर, जा न्यायाधिकाकडे फिर्याद कर!” बिठू म्हणाला.

“ठीक! न्यायाधिकाकडेच जाऊन न्याय निवाडा करवून घेतो!” असे सांगून शिबू निघून गेला. दोघांनी आपल्या विरुद्ध तो टाकल्याचे शिबूला कळले.

शिबू निघून गेल्यावर कुलकर्णी बिठूला म्हणाला—“महाराजांच्या कचेरीत माझ्या

असल्याचे लिहून घेऊन मी येतो. तोच जमिनीचा सारा वगैरेचा हिशोब ठेवतो. ठेवेल तो लिहून कोठेतरी! म्हणजे ती जमीन तुझी झालीच समज!”

दुसऱ्याच दिवशी दोघे कचेरीच्या गावी त्या अधिकाऱ्याला भेटून त्याच्या हातावर खंभर बराह ठेवीत म्हणाले—“हे काम कसं पुरे का!”

तों अधिकारी लक्षाडीचा हिशोब बाहेर काढून ते फार धोक्याचे काम असल्याचे सांगित म्हणाला—“काम पुरे झाल्यावर आणखी निदान पन्नास बराह घावे लागतील.”

बिठूने होकार दिला. आपला डाव आनंदात दोघे आपल्या गावी परतले.

दुसऱ्या दिवशी शिबू, कुलकर्णी आणि बिठू न्यायाधिकाकडे गेले आणि त्यांना जे काही सांगावयाचे होते ते सांगितले.

न्यायाधिकाऱ्याने शिबूला विचारले—“काय रे, तू शेत विकत घेतल्याचे काही प्रमाण आहे का तुझ्याकडे?”

“या कुलकर्ण्यांनीच माझ्याकडून त्या ब्राह्मणाला एक हजार बराह देववून त्यांच्याकडून त्यांनी मला शेत विकल्याचे बिम्बी खत करून दिले.” बिठू म्हणाला.

न्यायाधिकाऱ्याने बिठूला विचारले—“काय रे, मागे ते शेत विकत घेतल्याचे कागदपत्र कोठे आहेत?”

बिठू खोट्या पावत्या न्यायाधिकाऱ्याला दाखवून म्हणाला—“मी शेत नांगरीत असून जमिनीचा सारा नियमितपणे भरित असल्याच्या या पावत्या आहेत, पहा!”

न्यायाधीश म्हणाला—“तुम्ही आणखी दोन दिवसांनी या. मी सर्व कागदपत्र पाहून कचेरीतून नोंद वगैरे मागवितो व काय तो न्याय निवाडा करतो. सर्व नोंद कचेरीत असतेच!” असे सांगून त्याने त्यांना निरोप दिला.

न्यायाधिकाकडून परत येतांना विठ्ठलकुलकर्णींना म्हणाला—“या व्यवहारास शिवूला एक हजार बराहांचा वसणार आणि दोतमुडां हातातून जाणार! काय पण तुमचे डोके आहे?”

“न्यायाधीश माहिती मागविणार ती त्या आपल्या माणसाकडेच जाणार. तो आपल्याला अनुकूल असलेल्या गोष्टीच लिहून पाठविणार!” कुलकर्णी म्हणाला.

तिसऱ्या दिवशी महाराजांच्या कचेरीतून दोघां जणांनी येऊन न्यायाधिकाला काही कागदपत्र अर्पण दिले. ते कागदपत्र वाचून न्यायाधीश कुलकर्णीला, शिवूला आणि शिवूला सोलावून म्हणाला—“तुमच्या फिर्यादी संबंधीचे कागदपत्र कचेरीतून आले आहेत!”

ते ऐकून विठ्ठल व कुलकर्णी गरस्तरांकडे पाहू लागले, परंतु काही बोलले नाहीत. शिवूला आपल्या तर्फेच निवाडा होणार या गोष्टीची खात्री होती.

जमीन शिवूलाच आहे. ती जमीन महाराजांच्या बडिलांनी शिवूला आजोबांना केली होती. शिवूला बडिलांनी ती जमीन गरीब बाह्याला दान केली. तीच जमीन शिवूने आता त्या बाह्याला एक हजार बराह देऊन विकत घेतली. त्यात त्याची काही चुक नव्हती. आता शिवूला नुकसान भरपाई म्हणून कुलकर्णींनी आणि विठ्ठलने मिळून एक हजार बराह द्यावेत!”

दोघांनी एकदम विचारले—“ते कां?”
“कारण तुम्ही दोघांनी मिळून सोदपाचायत्याच तयार नाही करविल्यात तर महाराजांच्या कचेरीतल्या एका अधिकाऱ्याला लांच देऊन त्याच्याकडून ही लबाडी करविलीत. म्हणून महाराजांनी स्वतः ही शिक्षा तुम्हाला केली आहे.” न्यायाधीश म्हणाला.

कुलकर्णींनी व विठ्ठलने दोघांनी मिळून शिवूला एक हजार बराह दिले. हेरांकडून कचेरीत झालेल्या लांचसुद्धपतीची गोष्ट महाराजांच्या कानावर आली होती.

हुंड पाठीशी आहे तेव्हा भिष्याचे काय कारण या धमंदीत राहू साहस करून आजनेयावर घाबून गेला. आजनेयाने राहूला पाहिले ■ त्याला वाटले, चांगले आहे लायला. तो ते घरायला पुढे सरसावला. आजनेयाला पुढे येत असलेला पाहून राहूची अक्षरशः गाळण उडाली. त्याने तेवून पाय आणि इंद्राकडे धावला आणि म्हणाला—“हा मूलाग मला लायला येतो आहे, मला वाचव!”

“धावत नकोस!” असे म्हणत इंद्राने आपल्या ऐरावताला पुढे केले.

कर्कश जावाज काढीत पुढे येत असलेल्या मदोन्मत्त ऐरावताला पाहून व त्याला एक पांढरे शुभ्र फळ समजून ऐरावताला

धरायला आजनेय पुढे येऊ लागताच ऐरावताला ऐकिल पाय घागे घ्यावा लागला.

तेव्हा मात्र इंद्राला राग आला. त्याने आपले वज्रायुध आजनेयावर टाकले. वज्राघाताने आजनेयाच्या हनुबटीला लागले, तो उदयाचलावर बेधुळ होऊन पडला.

ते पाहून वायुदेवाला राग आला ■ त्याने आपला संचार बंद केला.

मध्यंतरी अंजना आपल्या सोपडीत परत येऊन पाहते तर तेथे मंथरणावर आजनेय नव्हता. ती मुलाला शोधीत रडू लागली.

तेव्हा केशरी येऊन तिला धीर देत म्हणाला—“रडू नकोस! तुझा मूलाग उदयाच्या सूर्याला फळ समजून लायला आकाशात उडाला. ती गोष्ट राहूकडून इंद्राला

लास तर ही मृष्टी कशी चालेल ?”

वायुदेव आजनेय वेंसुद्ध होऊन पडला होता तेव्हा गेला ■ त्याने त्याला उचलून आणून ब्रह्मादेवासमोर ठेवले व म्हणाला— “पाहिलेत, हा कोणत्या स्थितीत आहे तो ?”

ब्रह्मादेवाने त्याच्या अंगाला हाताचा स्पर्श केल्यावरोवर आजनेयाच्या देहात चैतन्य निर्माण झाले.

ते पाहून वायुदेवाला आनंद झाला व तो त्रिलोकात ■■■■■ करण्यासाठी निघाला. ब्रह्मादेव देवांना म्हणाला—“हा मुलगा सामान्य नसून त्रिलोकास मुक्ती करण्याचे सामर्थ्य पाच्या अंगी आहे. याला ■■■■■ निरनिराळे वर देऊन याला सर्व तऱ्हेने समर्थ केले पाहिजे. हा माझाच शंकराचा अवतार आहे !”

तेव्हा मृदेवीने आजनेयाला सर्व वेद-शास्त्रात प्राप्ति प्राप्त करण्यास शक्ती दिली. त्याला पाण्याचे भय राहणार नाही, असा वरुणाने वर दिला. कुबेराने त्याला युद्धात अजेय होण्याचा वर दिला. विष्णू-कर्म्याने कुंडले दिली. इंद्राने आजनेयाला हनुमान हे नवे नाव दिले. वज्रायुधाने देखील त्याच्या देहाला अपाय होणार नाही, असा वर देऊन त्याला वज्रदेही केले. ब्रह्मादेवाने हनुमानाला चिरंजीवी केले.

कळली. इंद्राने आपले वज्रायुध टाकून तुझ्या मुलाला घावाळ केले आहे. ते ऐकून वायूला राग आला व त्याने वाहणे बंद केले. तुझ्या मुलाला कोणताही अपाय पडणे शक्य नाही, तो सुरक्षित परतेल.”

अंजनेच्या मनाचे समाधान झाले.

वायुदेवाने वाहणे बंद करताच देव भाबरले. ते ब्रह्मादेवाकडे पावले. त्यांनी वज्रायुधाने आजनेयाच्या हनुमटीला लागले असल्याचे ■ त्यामुळे वायूने रागावून संचार बंद केल्याचे सांगितले व या संकटातून सोडविण्यास ब्रह्मादेवाकडून विनंती केली.

ब्रह्मादेव आपल्या हंसवाहनावर वायुदेवाकडे म्हणाला—“बाबा रे ! तूच सर्व प्राणि-

मृदाचा निष्कलक कोटिचंद्रिका विलोवाला सुखी करील. तो अद्वितीय पराक्रमी होईल. अणिमागरिमादिक अष्टसिद्धी ■■■■■ सहजी प्राप्त होतील. मनात विचार येतांच त्याला विद्वदंशेन होऊ शकेल. कामवासनेचा लवलेशही त्याच्या मनात राहणार नाही. त्याला इच्छा रूप ■■■■■ होईल असामान्य शौर्य, साहस ■ पराक्रम, ■■■■■ इत्यादि गुण सर्वदा ■■■■■ अंगी वास करतील.” असा आशीर्वाद ■■■■■ ब्रह्मादेव निघून गेला. हनुमानाचे सूर्याला धरण्यासाठी केलेले अद्भुत कार्य ऐकून ■ त्याच्या शौर्य परा-क्रमाची वाखाणणी करीत ■■■■■ निघून गेले.

वायुदेवाने हनुमानाला उचलून ■■■■■ अंजनेच्या हातात दिले. मुलगा परत आलेला पाहून त्या मातेच्या डोळ्यांत आनंदाधू आले त्या प्रदेशात तपश्चर्या करणारे तपस्वी मुली हनुमानाचे अद्भुत कार्य ऐकून आश्चर्य करू लागले. सर्व हनुमानाच्या शौर्याची वाखाणणी करू लागले.

आपल्या मुलाला सर्व देवांनी वर दिल्याचे ऐकून अंजनेला परमानंद झाला.

हनुमान लहानाचा मोंठा होऊ लागला. त्याला सर्व गोष्टींचे आन असून ही तो आपला षटधाळपणा करीतच राहला. मकंद चेष्टा करणे सोडण्याची वृद्धी त्याला

झाली नाही. आईवडिलांनी वितीत समजा-वून मागितले तरी बालस्वभावाप्रमाणे तिकडे दुर्लक्ष करून हनुमानाने आपल्या मकंद चेष्टा चालू ठेवल्या.

त्रिलोकाचे रक्षण करण्यासाठी जन्म घेतलेल्या हनुमानाने लहानपणी इतका षटधाळपणा सुरू केलेला पाहून ब्राह्मणांना कळजी वाटू लागली. त्याला रागावून गप्प करणे तर अशक्यच होते. त्याला साप देणे अशक्य होते. कारण ब्रह्मादेवाने त्याच्यावर कोणत्याही शापाचा परिणाम होणार नाही, असा वर दिला होता. या शिवाय तो वज्रदेही व महाबली होता. त्याला कोणी अडविणारा, धावविणारा

नसला तर तो त्रिलोक उध्वस्त करील की काय अशी भीती वाटू लागली. म्हणून ब्राह्मणांनी त्याला वर दिला की हनुमानाला त्याच्या अंगात किती शक्ती आहे त्याची कल्पनाच असू नये।

त्या दिवसापासून हनुमंताच्या स्वभावात व वागणुकीत एकदम बदल झाला. त्याच्या वागणुकीत सात्विकपणा आला. अंजना व केसरी दोघांनी मुलाच्या मनात झालेला तो बदल पाहिला. त्यांना आनंद झाला.

एके दिवशी अंजना हनुमंताला म्हणाली—
“बाळा! तुला माहीत नाही, किष्किंधा नगरीत वाली ■ सुग्रीव नावाचे दोघे भाऊ आहेत. माझी आई अहिल्या हिच्या

जन्मले. आईच्या या गुप्त प्रेमाची गोष्ट वळत्यावर भासे वडोल योतम मना राग आला व त्यांनी दोघांना 'वानर व्हा' असा शाप दिला. तरी ते तुझे मामा आहेत. नेव्हां तू किष्किंधेला सुग्रीवाकडे आऊन रहा. ते दोघे आपसात मांडले तर तू वालीला छार कड नकोस, एवढे सांगून ठेवते.”

हनुमंताने आईला नमस्कार करून तिचा निरोप घेतला आणि किष्किंधेला आला. वाली ■ सुग्रीवाने आपल्या भाव्याला प्रेमाने ठेवून घेतले. हनुमान सुग्रीवाचा मंत्री म्हणून त्याच्याकडे राहू लागला. त्याच्या मनात वेदशास्त्राचा अभ्यास करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली.

एक दिवशी हनुमान सूर्योदयाच्या वेळी आनागात उद्याण करून सरळ सूर्याकडे गेला व हात जोडून समोर उभा राहला.

“संकल्पसिद्धिरस्तु!” असा आशीर्वाद देऊन सूर्याने त्याला विचारले—“काय रे बाबा, कशासाठी आला आहेस?”

“मास्करा! मी आपणाकडे वेदशास्त्र शिकून घेण्यासाठी आलो आहे.” हनुमान म्हणाला.

“तू म्हणालास ते बरोबर! पण ते जमावचे कसे? मी मेघ पर्वतामोवती अति

शस्त्र शिकून घेण तुला फार अड आहे!
सूर्य म्हणाला—

त्यावर हनुमानाने विचारले—“महात्मन्! तरमग उदयाचलावर एक पाय आणि अस्ताचलावर एक पाय ठेवून उभा राहून शिकू म्हणता का? की पुढेपुढे चालत शिकू म्हणता?”

ते ऐकून सूर्याला फार आनंद झाला. म्हणाला—“बाळा! तुझ्यासारखा जो पराक्रमी त्रिलोकात दुसरा कोणी नाही. दोन्ही पक्षांचा पाय ठेवून उभा रहा! तुझे ते रूप पाहून देवायिकांना आनंद होईल!”

हनुमंताने सूर्याला प्रक्षिणा घालून नमस्कार केला आणि आपले शरीर एवढे वाढविले की ते नक्षत्रांच्या पलीकडे गेले आणि दक्ष दिशा व्याप्त झाले. सर्व ग्रहांचे भरले. हनुमंताचे ते विराट रूप पाहून ब्रह्मदेवदेखील चकित होऊन पहात उभा राहला. ऋषी मुनींनी व देवांनी हनुमंताला पाहून नमस्कार केला.

सूर्यदेखील ते विराट रूप पाहून थक्क झाला व म्हणाला—“तू प्रत्यक्ष रुद्रावतार आहेस! माझी कीर्ती वाढविण्यासाठी आला आहेस, मी तुला काय शिकविणार किंवा उपदेश देणार?”

हनुमान नम्रपणे म्हणाला—“महात्मन्! आपण असे बोलून मला लाजवू नये! आपण वेदांचे मूल कारण आहा, मला आपला शिष्य मानून तिन्ही वेदांचा उपदेश करावा.” असे म्हणत हनुमानाने आपले सामान्य रूप धारण केले आणि सूर्याच्या रवासमोर हात जोडून उभा राहला.

सूर्याचा वेग एका बडीला नऊ लाख चाळीस हजार योजन असा आहे. इतक्या वेगाने उडत हनुमानाने सूर्यासमोर उभा राहून सूर्याकडून शिकण्यासारखे जे काही होते ते सर्व शिकून घेतले. संगीत शास्त्रात त्याने प्राविण्य संपादन केले आणि पद्मशास्त्र व चौसष्ट कला शिकून घेतल्या.

विष्णूच्या पूर्ण करून हनुमानाने सूर्याला प्रणाम केला व त्याचा निरोप घेऊन किष्किंध्याकडे परतला. हनुमंताने वेवसासात प्राविण्य मिळविल्याचे कळल्यावर सुग्रीवाला फार आनंद झाला. नंतर त्याने हनुमंताला आपल्याचकडे ठेवून घेतले.

वाली व सुग्रीव दोघे बाळ परापरपक्षांच्या सल्ल्याने सर्व कामे करीत असत. वीधा मावांचे परस्परांवर फार प्रेम होती. त्यांना ऋक्षविराज याने बाळविले होते. तो वार-त्यावर वानर राज्याच्या गद्दीवर वाली बसला व सुग्रीव युवराज झाला.

वालीचा पराक्रम अद्वितीय होता. त्याच्याशी युद्ध करून कधी कोणाला जय

घमेंडोत रावणाने वालीकडे येऊन त्याला युद्धाला आव्हान केले. वालीने रावणाशी युद्ध करून त्याचा पराभव केला व त्याची घमेंड उतरविली. त्याने विवंत सोबला, एवढेच. त्यानंतर रावण वालीच्या वाटेस कधी गेला नाही. त्याच्याशी ठेवण्यातच जहाणपण सामू साममा

त्यानंतर वालीला युद्धासाठी आव्हान केले. ते दुंदुभी नावाच्या राक्षसाने. त्याने घमेंडोत हिमवताला युद्धासाठी आव्हान केले होते. हिमवंत म्हणाला—“बाबा रे! मला तुझ्याशी युद्ध करण्याची ताकद नाही. तुझ्याशी युद्ध करण्याची अवती एकट्या वालीन आहे. मधुवनात त्याला युद्धाला आव्हान कर तो नक्की येईल.”

ते ऐकून दुंदुभी मधुवनात गेला आणि ते वन प्लस करून त्याने वालीला आव्हान केले. मधुवन किष्किंध्या परिसरातले एक सुंदर वन होते. वाली कोणाचे आव्हान ऐकून त्याच्यामधोर भान बांकविचारा नव्हता. त्याने दुंदुभीचा युद्धात वध करून त्याचा देह अकणात फेकला. तो देह दूर ऋष्यमूक पर्वतावर जाऊन पडला. त्याचे रक्त वहात जाऊन त्या पर्वतावर तपस्वर्वा करीत बसलेल्या मतंग मुनीना कासले. मतंग मुनींनी गगाने क्षाप दिला. त्या

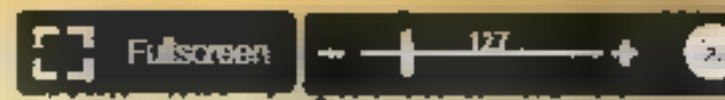

कधी ऋष्यभूक पर्वतावर पाऊल ठेवले तर त्याच्या डोक्याशी सकल होऊन त्याच्याच पायावर लोळू लागतील.

त्यानंतर वालीचे दुंदुभीचा मुलगा मायावी याच्याशी वैर आले. वालीने मायावीचा बाप दुंदुभीचा फक्त वध केला. एकाच कारणास्तव दोघांचे वैर झाले. नाहीतर, आपखी एका कारणामुळे दोघांचे भांडण झाले. ते एका स्त्रीमुळे.

एकादा रात्री मायावी मध्यरात्रीच्या सुमारास किष्किचा नगरीवर येऊन धडकला आणि त्याने वालीला आव्हान केले. तो त्या वेळी झोपलेला होता. त्याला भयंकर राग आला. त्याला शत्रूचा तो वध सहन झाला नाही. तो युद्धास निघाला. वालीला त्याची बायको तारा व सुग्रीव दोघांनी युद्धास न जाण्यासाठी किती सांगून पाहिले, परंतु वालीने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले.

वालीला पांडव न शकल्यावर सुग्रीव वेलील भावाच्या मदतीला त्याच्या पाठीपाठ निघाला. दोघां भावांना युद्धाला

करीत निघाले. मायावी त्यांना बराच दूर घेऊन गेल्यावर कांटेरी मूढपावाड उचलेल्या एका गुहेत निवून गेला.

तेव्हा वाली सुग्रीवाला म्हणाला—“मी त्या दुष्टाला ठार करून येईपर्यंत तू बाहेर पाहारा देत रहा. सुग्रीवाला असे सांगून वालीदेखील मायावीच्या पाठीपाठ त्या गुहेत सिरला.

बराच काळ लोटला तरी वाली परतला नाही, तेव्हा तो युद्धात मरण पावला तर नाही, असे वाटून सुग्रीव भ्याला. इतक्यात गुहेतून फेसळलेले रक्त वहात बाहेर आले. गुहेतून येणारा आवाज असावा, असा सुग्रीवाला भास झाला.

तेव्हा भावासाठी शोक करीत सुग्रीवाने एक मोठी शिळा गुहेच्या तोंडावर ठेवली आणि भावाला तिलोदक वगैरे देऊन किष्किचेला परतला. वानरांनी त्याला गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक केला.

आमारव्याणी

रजतम् वा, सुवर्णम् वा
वस्त्राभरणानि च,
अभिभक्तानि साधूना
मरणच्छन्ति साधवः

॥ १ ॥

[जे मित्र असतात ■■■■■ विवाकडे चावी भाहे की सोने भाहे किंवा सुंदर जंवी वस्त्रालंकार भाहेत ■■■ मेवमाव मानीत नाहीत.]

आकषो वापि, दरिद्रो वा,
दुःखित, स्मृक्षितोपि वा,
निर्वोषो वा, सद्योषो वा,
वयस्यः परमागतिः

॥ २ ॥

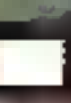
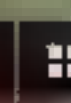
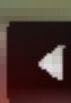
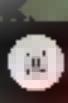
[धनी असो, दरिद्र असो, दुःखी असो की सुखात नारायात असो, दीवी असो निर्वोष असो, मेवटी मिलव मोक्षवत् सुखी करतो.]

वनत्याग, स्मृक्षत्यागो,
देहत्यागोपि वा पुनः,
वयस्यार्थे प्रवर्तते
स्नेहम् दृष्ट्वा तथा विषम्

॥ ३ ॥

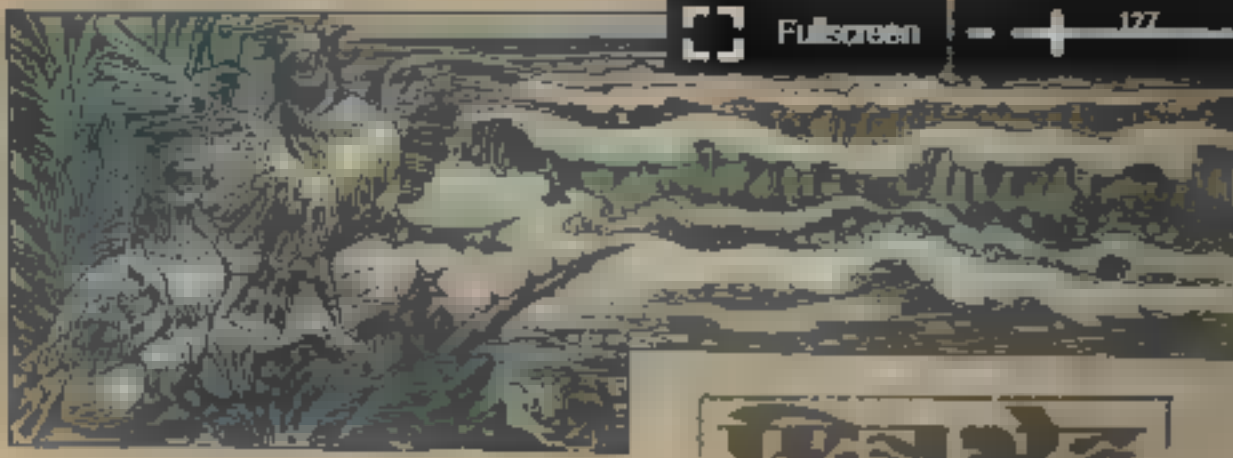
[स्नेहाच्या प्रेमाबातूर मित्र आपले धन, सुख ■■■ मेवटी वेदुदेखील त्याग करतात.]

रामायण

कनकद्वारी • १९९४

मित्रभेद

[१८]

दमनक विचार लागला, 'म्हणजे या संजीवकाच्या अंगात मरीच आहे. याची शिग आहेत. माझ्या धन्याला युद्धात ठार देखील शकेल. तेव्हां याचे युद्धापामून दूर राहील अशी युक्ती काढली पाहिजे ? तो संजीवकाला म्हणाला- " मित्रा ! आपल्या शत्रूच्या बलाबलाची कल्पना घेतल्याशिवाय पाऊल पुढे भोवण्याचे आहे. तुझ्यासारख्या बैलाला मिमलका सारख्या सिंहाशी युद्ध करून त्यात मिळविणे आहे का ? त्यासाठी शक्तिशाली अशा आणि कोणाच्या मदतीची गरज आहे. मागे एका टिटवीला अशाच तऱ्हेने नाही का समुद्र पार करता आला होता ? "

" काय रे गोष्ट आहे ती, एन्तु रे तरी ! " संजीवकाने विचारले.

दमनक गोष्ट सांगू लागला :

समुद्रासा जिकनारी टिटवी

एका महासागराच्या किनाऱ्याजिक एक टिटवीचे जोडपे रहात होते. मादीला अडी चालण्याची वेळ जवळ येत असल्याचे तिने आपल्या नवऱ्याला चांगलीशी जागा घोषध्यास सांगितले.

तिला तिचा नर म्हणाला- " समुद्राच्या किनाऱ्यावरच अंडी घाल. ही अनादि कालापासून आलेली जागा आहे ! "

" नको, नको रे ! समुद्राच्या आटा किनाऱ्यावर उभे राहून येतील आणि माझी अंडी वाहून जातील. " मादी म्हणाली.

" जग वेडे समुद्र असा अत्याचार करण्याचे

समोर का ? त्याला माझ्या नक्तीची पुरी कल्पना आहे. लक्षावधी मासे व मगरी त्याच्या पोटात सुखाने रहात समुद्र अजला वेडेपणा का करील ? " नर म्हणाला.

परंतु मादी त्याला म्हणाली- " अकन्या यणा माझ्यासमोर ? तुझ्या अंगाने किती पराक्रम आहे त्याची कल्पना मला नाही का ? बडबड करूनच नाही त्या कांसवाचा जीव गेला. "

" कोणतो नर ती गोष्ट ? " विचारले.

मादीने कांसवाची गोष्ट सांगितली.

एका नळ्यात कंदुशीव नांदाचे एक दोन बगळ्यांची त्याची भेजी होती. काही काळ पाऊस पडला नाही तलावातले पाणी आटू लागले तेव्हां बगळ्यांनी दुसऱ्या एका तलावाच्या काठी जायचे ठरविले त्यांनी ती गोष्ट कांसवाला सांगितली.

ते म्हणाले- " मित्र हो ! मीच तुमच्या पेल्या जास्त वेळ तलावात राहतो. पाण्याच्या अभावी मला जगणेच अशक्य होईल. मला देखील इकडून तिकडे घेऊन जा. "

" काय रे, तुला उडता येत नाही, मग काय करणार ? तुझ्या नशिबी लिहिले असेल तेच होणार ! " बगळे म्हणाले.

" मित्र हो ! सकाळ कोसळले की निराश होऊन कसे बालेल ? ताहशी सुरांनाच कोणता तरी मार्ग काढता येतो. विवेकवानांनी साहाय्यांनी स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी करायला हवा, असे मनुष्युतीचे म्हणणे आहे ! " कांसव म्हणाले. तिघांनी बराच वेळ विचार केल्यावर कांसवाला एक युक्ती सुचली. एक काठी आणि त्या काठीची दोन टोके चोचीने धरायला बगळ्यांना सांगितले आणि स्वतः काठीसोडाने घट्ट बगळ्यांना उडायला सांगितले.

परंतु बगळ्यांनी कांसवाला बजावून सांगितले की बाबा रे, हा उपाय किती चांगला असला तरी त्यात तुझ्याच जिवाला

घोळा आहे. तू चुकून तोंड उघडलेस तर खाली जमिनीवर आदळून मरशील. परंतु कांसवाने वाटेत तोंड न उघडण्याची जपथ घेतल्यावर दोन्ही वगळघांनी काळीची दोन्ही टोके चौथीत धरली. नंतर कांसव चुकून खाली पडले तरी त्याला फार लागू नये असा विचार करून दोघे वगळे बेताच्या नुंचीवरून उडू लागले.

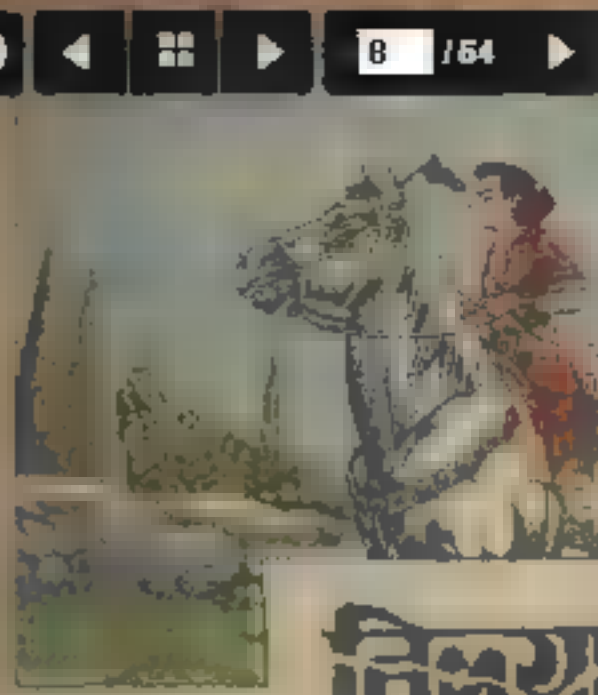
वगळे गावावरून उडत आत असता गावकऱ्यांनी कांसवला पाहिले आणि लागले. कांसवाल राग आला. त्याने "लोकांना काही आहे का?" असे म्हणण्यासाठी तोंड उघडताच जमिनीवर आदळले. गावकऱ्यांनी त्याला ठार करून भेजवानी उडविली.

माडी कांसवाची गोष्ट सांगून म्हणाली—"जंगलात अनागत विघाता, प्रत्युत्पन्नमती आणि यद्गुविष्यती नांवाचे तीन मासे रहात त्यांचे परस्परसंघर्ष फार प्रेम होते. एकदां काही कोळी आपली जाळी घेऊन त्या तळ्याच्या

उद्या येऊन धरले पाहिजेत? ते अनागत विघाताने ऐकले. तो घाबरून गेला व मित्रांना बोलावून म्हणाला—"आपण एकादा दुसऱ्या डबक्यात गेले पाहिजे."

ते ऐकून प्रत्युत्पन्नमती म्हणाला—"पुढे केव्हा तरी येणाऱ्या संकटासाठी आतांपासून काळजी करण्यात काय आहे?" मी येथे वर्षानुवर्षे सुखाने रहात आलो आहे. कित्येक संकटांतून स्वतःचा जीव वाचविला. ते काही वहुतेक येणार नाहीत, आले तरी मी पुस्तो काडून स्वतःला वाचवित यद्गुविष्यती म्हणाला—"मलादेखीत येथून जावेसे वाटत नाही आपली कीडेही मासे मिळाले नाहीत, तर ना ते कोळी या कोपऱ्यातल्या डबक्याकडे वळणार? तसेच आपल्या नशिबी लिहिले असेल तर त्यातून काही सुरका मिळेल का?"

ते ऐकून अनागत विघाता दुसऱ्या डबक्यात निघून गेला.

तिलप्या बहिणी

[६]

तिलप्या उद्यान येऊन गेल्यानंतर त्यांना शोधून येऊन येणाऱ्या राज्या भरी राहणे. ती ऐकून भाद्रपुरीचे मित्रांनी भाऊ, उदयन, निमीष मध्याकुमार राजाकडे भेटण आणि त्याने दिलेल्या शोधघांवर तिलप्या बहिणीच्या शोधार्थ निघाले. पुढे-

पांढऱ्या घोड्यावर उदयन पुढे पुढे निघाला. दिवस असल्या कारणाने उदयनला चांगले दिसत होते. परंतु निमीष व संध्याकुमाराची स्थिती वर आली असेल? त्यांनी काय केले असेल? कारण दोळे अतूनही त्यांचा दिवसां मुळीच दिसत नव्हते. म्हणजे दिवसां आंधळ्यासारखेच होते. म्हणून वाट माहीत नसूनही पुढे पुढे उदयन घोड्यावरून चालत असल्यामुळे

घोड्याच्या टापांच्या आवाजाच्या अनुरोधाने ते चालत होते.

सूर्य पश्चिमेला वळला आणि सायंकाळ होण्याची वेळ आली. तेव्हा उदयन म्हणाला—"माझे काम संपुष्टात आल्यासारखे आहे. संध्या! बागां तूच वाट दाखवीत पुढे चल. आम्ही दोघे तुझ्या मागून येतो." त्याप्रमाणे पुढे संध्याकुमार बालू लागला. त्याच्या पाठीमागून प्रथम

निशीथ व अगदी शेवटी उदयन दोघे चालू लागले.

काही वेळाने गडब अंधकार पडला. तोंपर्यंत ते एका दाट अरण्यात येऊन पोचले होते. रात्र झाल्यामुळे उदयन व संध्या-कुमार दोघे निकामे झाले. सरोवरी सर्वच जण दमले होते. त्यांना विश्रांतीची गरज होती. परंतु त्या वाट अरण्यात विश्रांती घ्यायला जागा कोठून मिळणार? म्हणून निशीथने आपल्या दोघां भावांना एका झाडावर बसवून ठेवले. म्हणाला—“तुम्ही येथे थांबा थोडा वेळ, मी रात्री कोठे बंग टाकायला जागा आहे का, पाहून येतो.” असे सांगून त्याने

बांधून ठेवले आणि स्वतः आपल्या काळघा घोंड्यावर बसून निघाला.

निशीथ दूर चालून गेल्यावर एका दागी एक जुनाट पडके घर दिसले. जाऊन त्याने दागाची कडी एक दोनदा वाजवून पाहिली, परंतु आतून उत्तर आले नाही. त्याने खिडकीतून होकावून बात पाहिले, परंतु बात कसली हालचाल ही दिसली नाही. म्हणून त्याने साहस करून दार उघडले व बात गेला. जिकडे पहावे तिकडे त्याला घरात रेशांचे शींग दिसले. त्याला थोडे आश्चर्यच वाटले. त्या शिवाम घरात विचित्र असे काहीच दिसले नाही. घराचा मानक कोण बरे असावा, तो काही थांबता.

बराच वेळ पाहल्यावर ही कोणी न आलेला पाहून वाटले की हे पडके घर आहे. कोणी येथे रहात नसावा. रात्र काढायला ही जागा बरी आहे, असे वाटून तो घोंड्यावर उदयन निशीथला बसवून आला होता त्या झाडाकडे निघाला.

निशीथ झाडावर आपल्या दोघां भावांना बसवून निघून गेल्यानंतर थोड्याच वेळाने त्या झाडाखाली कोणीतरी चालत्याची हालत्याची चाहल झाली. जंगलच ते,

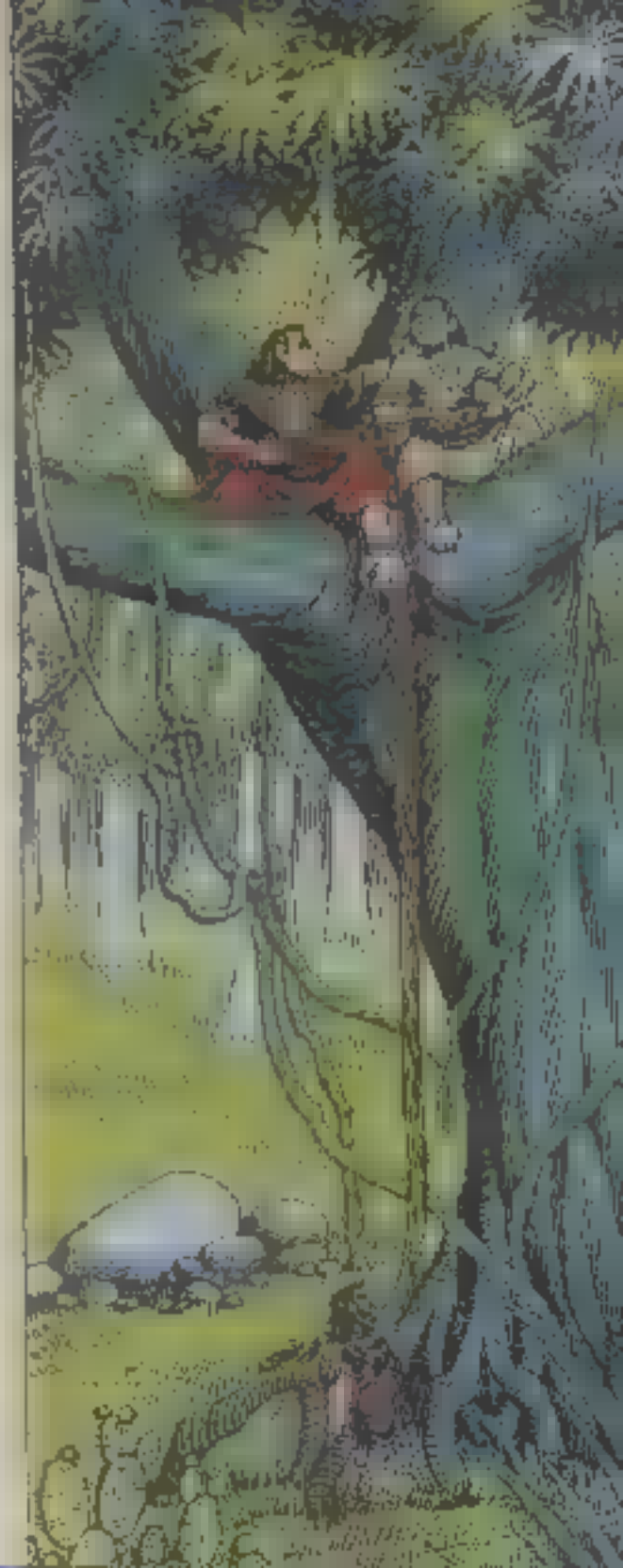
जनावर, विचार करून दोघे थोडे चिंतित झाले. कारण निशीथ एकटा गेला होता. तो कोठे जातो? करतो कोणता डाऊक? या काळजीत दोघे त्याची बराच वेळ वाट पाहात राहले.

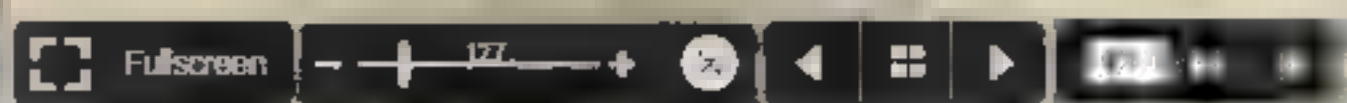
उदयनने मनस्थितीत आपल्या कंवरेला हात लावून पाहिले. संध्या-कुमाराला सांगू लागला—“संध्या! काहीतरी कंवरेला रेशासारखे रे! काय बरे असेल...हे?”

उदयनचे ते पुरे होण्यापूर्वीच संध्याकुमार म्हणाला—“होय रे! कंवरेलासुद्धा तसेच काहीतरी लागते आहे. पडू लागल्यासारखा वाटतो आहे. तू म्हणालास तसेच रेशांचे किंवा मुभासारखे काहीतरी आहे. काय असेल बरे?”

दोघे असे परस्परांशी बोलत त्यांच्या कंवरेला घट्ट विलक्षित दोर-बांदाने बांधले गेल्यासारखे त्यांना आढळले. त्यांनी दोन्ही हातांनी आजूबाजूला चाचपून पाहिले, पण कोणी मनूष्य असल्याचे दिसलेना.

“अरे, मोठमोठ्यांना मी कधी दृष्टीस पडलो नाही, तुमच्या दृष्टीस पडणार होय?” असे कोणीतरी म्हटले.

शंभर जण आले तरी माझ काही करू शकणार नाहीत. शिवाय मी तुमचा भाऊ वेईपर्यंत वाट पहात राहलो ना?" असे म्हणत त्याने आपल्या दाढीचे टोक त्यांच्या कंबरेच्या दोरीला बांधले आणि त्यांना फरपटत प्रोव्हून घेऊन गेला. त्याने जातां जाता आणखी काम केले. झाडाखाली त्यांचे घोडे होते त्यांच्या अंगावर सरी टाकले त्याबरोबर घोडे अदृश्य झाले.

आणखी काही वेळाने निशीथ झाडाखाली येऊन पाहतो तर झाडावर दोघे भाऊ नव्हते. झाडाखाली त्यांचे घोडे नव्हते. काहीच सुचना. कदाचित आपल्याला पायला उगीत माला म्हणून आपल्याला शोधीत ते दोघे कोठे भटकले नसतील. विचार करून तो आपल्या भावाच्या शोधास आपल्या काळ्या घोड्यावर परतला.

असा शोध काढत निशीथ त्या जंगलात बराच फिरला. परंतु त्याला त्याचे भाऊ दिसले नाहीत की कोठे त्यांची खूणमुद्रा आढळली नाही. तोपर्यंत राव बरीच उलटली होती. आणखी प्रहर दोन प्रहरच राव उरली होती. त्यानंतर उज्जडले तर आपल्याला एक पाऊलदेखीन पुढे टाकण

काढले. परंतु काही उपयोग झाला नाही.

परंतु एक विचार त्याच्या मनात आला, कदाचित ते दोघे मी पाहून आले. त्याच पडक्या घरात गेले नसतील! तो विचार मनात येताच तो घोड्यावर चढून त्या जुनाट घराजवळ परत आला. त्याच्या भावांनी घोडे बाहेर बांधून असतील असे वाटत होते. परंतु त्याप्रमाणे घोडे बाहेर विसले नाहीत तेव्हा तो थोडा निराश झाला. तरी एकादा आस जाऊन पाहू या तरी, विचार दार टकळून तो गेला आणि आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे त्याचे दोघे भाऊ

आणि संध्याकुमार एका सुभाच्या दारखंडाने बांधलेल्या स्थितीतच एका कोपऱ्यात सोपलेले दिसले. पाहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे त्यांच्या जवळच जमिनीवर रक्ताचे त्याला दिसले. या सर्व गोष्टींवर अंगाला शहारे येण्यासारखी आणखी एक गोष्ट त्याच्या वृष्टीस पडली, उदयनचा एक हातच अदृश्य झाला होता परंतु हात कापून टाकल्यासारखा देखील दिसत नव्हता.

सर्व पाहून त्याचे डोकेच चालतनासे झाले. घोड्या वेळाने स्वतःच्या स्थाने आपल्या दोघां भावांना जागे केले. निशीथला पाहल्यावर त्यांना जिवंत जीव आल्यासारखे वाटले. म्हणजे—"अरे, तू

तो ऐकल्यावर त्यांना कोणीतरी भूत बिचा पिशाच दोरीने बांधीत असेल असे दोघांना वाटले. परंतु काय करावे, दोघांना सुचना. "ऐन वेळी निशीथ येथे नाही तर तुझा समाचार घेतला असता. अजून काही बिघडले नाही म्हणा. आमचा भाऊ परत येत असेल. तो येण्यापूर्वी पाहणपणाने तू आम्हांला सोडलेस तर ठीक, नाहीतर तुला ताबडतोब यमलोकी पाठवून देईल तो, लक्षात असू दे!" अशी धमकी देऊन पाहिळी दोघांनी.

परंतु तो त्यांना बांधणारा कोणी सामान्य होता का? तो म्हणाला—"काय रे! या घमक्या कोणाला रे, मला का?

त्या दुष्टाच्या हातातून निसटून कसा काय
कुवा? पुन्हा आपली भेट होईल,
असे आम्हांला वाटत नव्हते." असे म्हणत
निशीथला दोघे माऊ भेटले. तिघांच्या
दोळ्यांत प्रेमाधू सळकट होते.

"परंतु तुम्ही इकडे आलातच कसे?
माझ्यावर नाही काही संकट ओढवले.
कोणी का बांधले तुम्हांला? आणि दादा!
तुम्हा हात रे खाला? आणि हे रक्ताचे
डाम कसले?" निशीथने उदयनला विचारले.

"हे सर्व आपण दुर्दैव समज." असे
सांगून उदयन त्याच्यावर गुदरलेला प्रसंग
सांगू लागला—"तू आम्हांला त्या
बसवून निघून गेल्यावर काही वेळाने

आणून टाकले. तो दुष्ट कोण, आम्हांला
कोठे घेऊन आहे, बरेच आम्हांला
मुळीच दिसत नसल्यामुळे काही एक कळले
नाही. केव्हा उजाडेल पाहतो आहे,
आम्ही. आलाच उजाडू लागले आहे म्हणून
थोडे थोडे दिसू लागत आहे. आम्हांला
घरून दुष्ट एक विनिवच
प्राणी दिसला. त्याला पाहून तर आम्हांला
हसूच झाले. तो जमिनीपासून
तर आपल्या डोपराएवढा उंच असेल.
परंतु आपल्याची गोष्ट म्हणजे, त्याची
दादी लांब आहे त्याने आपली
दादी आमच्या शेरी सारखी
बांधली. ती आतापर्यंत
बाजूलाच पडून होता. थोड्याच वेळामुळे
कोठे तसे निघून गेल्यासारखा दिसतो आहे.
उठल्याबरोबर तुम्हा पावलाच्या खुणा
पाहून म्हणाला—"अरे हो, तुम्हा मोठा
माऊ इकडे येऊन गेल्यासारखा दिसतो
आहे! ठीक, तर त्यालादेखील घरून घेऊन
येतो." असे म्हणत धाईधार्डेने उठून जाऊ
लागला. तेव्हा त्याने आम्हांला आपल्या
दादीने बांधून ठेवले होते ती गोष्ट धाईत
विसरला होता. सला राग आला म्हणून
मी त्याची दादी ओढली, तेव्हा त्याचे
काही कसे उपटले गेले आणि थोडे रक्त

काही आग पाखडित म्हणाला—"अरे
गुलामा! तुला इतका गर्व आहे
का? बरे तर तर बरे, सगळी दादी
नाही उपटलीस!

"त्यानंतर तो तावाने उठत
म्हणाला—"माझी दादीच मला पंच-
प्राणसारखी आहे. एक केस अरी गळ्या
किवा काकून टाकला तर एक प्राण
गेल्यासारखा होतो मला. आता या सेता-
नाने माझे चार लांब केस उपटले. ते
पुन्हा उगवून येणे शक्य नाही. कसे सहन
करायचे हे?" असे आपल्यासोबत पुटपुटत
तो म्हणाला—"अरे तू केलेल्या भूलपणाची
तुला ही शिक्षा देतो." आणि त्याने
आपल्या लिशातून डबरी काकून कसले तरी
अंजन हाताला लावले. बरोबर
माजा हात अदृश्य झाला. नंतर त्याने
आपली दादी आम्हांला बांधून ठेवली होती
तेव्हाच लांबीची कातकन दाकली आणखी
उठूच दसा राहला. परंतु आपल्या हे की
दादीचे कातरलेले केस पुन्हा असेच्या तसे
लांब उगवले." असे सांगून उदयन गप्प
बसला. ते सर्व ऐकून निशीथला फार
आश्चर्य वाटले.

दोपयंत उजाडू लागले होते. उदयन
म्हणाला—"जातां उशीर करता कामा नये.

तो तुम्हा मोघार्थ हिडून कंटाळून परत
येत असेल. उजाडण्याची झाली
आहे तेव्हा तुला काही करता येणार नाही
म्हणून मी तुला आपल्या बागी संध्या-
कुमाराबरोबर बांधून ठेवतो. एकच
हात दिसेल बसून रहा म्हणजे झाले.
पुढे काय करायचे ते पाहून ठरवू या."

निशीथने त्या घोषाना सोडविले.
यनने निशीथला व संध्याकुमाराला एकत्र
बांधून ठेवले. निशीथाच्या घोषाला
जवळच्या एका गुहेत बांधून लपवून ठेवून
स्वतः जवळच लपून बसला.

ठीक दुपारच्या सुमारास तो लांब
दादीवाला बुटका असे गुणगुणत आला—

"पाहतो तो कोटं जातो. आज नाही तर उद्यां संपडेलच!"

बुटका घरात जाईपर्यंत उदयन बाहेर लपून बसला होता आणि मांजराच्या रावल्याने जाऊन खिडकीतून बुटका काढतो आहे, हे पहात उभा राहिला होता. त्याला एक विचित्र गोष्ट दिसली. त्या लांब दाढीवाल्या बुटक्याने कसले तरी भस्म काढले आणि तिशीथ व संध्याकुमारावर टाकले. त्या पाळोपाळ दोघे अदृश्य झाले नंतर त्याने आपल्या गळघातली माळा काढून एका गुटीला टागून ठेवली आणि आश्चर्य म्हणजे तो बुटका एकदम सामान्य माणसासारखा दिसू लागला आणि त्याची ती विचित्र अदृश्य झाली. डोळ्यांवर विश्वास न होण्यासारखी गोष्ट होती ती.

आश्चर्यचकित होऊन सर्व खिडकीतून पहात होता. गळघातली माळा काढून ठेवल्यानंतर तो बुटका सोपला आणि छान धोक लागला. ते पाहून उदयन

त्याबरोबर उदयन स्वतः एक लांब दाढी-वाला बुटका झाला. ते विचित्र पाहून तो मनात म्हणाला—"हे या दुष्टाचे गुपित आहे तर! हा कोणी मांत्रिक तर नसेल?"

उदयनने आपल्या खिशात हात घालून पाहिले तेव्हा त्याला कसले तरी भस्म लागले त्याला आठवलं की, याच भस्माने त्या बुटक्या दाढीवाल्याने साक्षा-त्ताच्या घोट्यांना आणि परातल्या माण-सांचे अदृश्य होते नाही का? दुसऱ्या खिशातल्या डबोत लांबडे अंजन होते. हे अंजन लावल्यानेच उदयनचा हात अदृश्य झाला असावा. तिसऱ्या तबत्याच एका डबोत एक झिरवे अंजन होते. आणखी एका खिशात एक पचा आणि कसले तरी काळे भस्म होते. त्याचा कसा का कसासाठी उपयोग करायचा, हे उदयनला माहीत नव्हते. या सर्वांचे गुपित कसे काय उकळणार?

(चमचा)

स्वनिन्याचा चोर

विश्रामादित्याने सोडला नाही. तो भाटाजवळ गेला, लांबावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या मोनपणे बसू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू कोणाला बघून घेऊन इतके सहन करीत आहेस, कोणास ठाऊक? परंतु केव्हा केव्हा बघनाचे पालन करण्यासाठी देखील अनीति-कर किंवा धर्मरहित काम करावे लागते. त्याचे उपाहरण म्हणून मी तुला विक्रमसेन नावाच्या राजाची गोष्ट सांगतो. घेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी भावनगरी राज्याच्या गावी-वर विक्रमसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. तो एक योग्य व राजा होता. युद्धात पराभव म्हणून त्याने कधी पाहिला नाही. जवळपासच्या राज्याचे

वेताळच्या गोष्टी

सामंत राजे त्याला खंडणी देत. विक्रम-सैनाच्या खजिना गंधूषी भरलेला असे.

परंतु आक्षय्य असे की पुढे खजिन्यातले धन कमी होत गेल्याचे कळले. कोणी तरी खजिन्यात गुप्तपणे शिकन धन चोखन नेत असावा, असा राजाला समज आला. चोराळा पकडण्यासाठी राजाने अनेक उपाय करून पाहिले. परंतु खजिन्यातले धन नाहीसे होण्याचे थांबले नाही.

शेवटी राजाने खजिन्यातल्या आचो चोरी करणाऱ्याला जो कोणी पकडून देईल त्याच्याशी राजकन्येचे लग्न करून देईल, अशी दवडी पिटविली. राजकन्येशी विवाह होईल या आशेने कित्येकांनी प्रयत्न करून

नाही आणि चोरोमुढा पांढली नाही.

काही दिवसांनी महाराज आपल्या समेत बसले बसता एक वन्यत सुंदर तरुण युवक महाराजांना भेटण्यासाठी आला व म्हणाला—“महाराज ! पिढविलेली दवडी ऐकून मी आलो आहे. चोराळा देण्यास मी आपणांस करू शकेन असे दाटते.”

राजा म्हणाला—“ठोक ! तू मागशील तितक्या शिपायांना मी बरोबर पाठवून देई. तू चोराळा पकडून घेऊन ये. मी तुझ्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून देतो.”

‘महाराज माझ्या मदलीला शिपायाची किंवा कोणाचीही गरज नाही. आपण स्वतः बरोबर येऊन तर तेचवे पुरे. माझ्यावर विश्वास ठेवून मी तयार त्या जागी व्हावे.” तो युवक म्हणाला.

राजा धूर व साहसी होता. थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“ठोक ! मी तयार आहे, केव्हा निघायचे ?”

“ते रात येऊन आपणांस सांगते.” असे सांगून तो तरुण युवक निघून गेला.

दोन दिवसांनी तो तरुण युवक रात्रीच्या उरुन राजाला येऊन भेटला व म्हणाला—“आपण दोघांनी आज रात्री येथे बसवून निघाले पाहिजे !”

जगलान घेऊन दोघांचे दोघे एका खडकाजवळ लपून बसले. तो युवक राजाला म्हणाला—“महाराज ! समोरच्या डोंगरा-तल्या गुहेत चोर जमतात. पिऊन गातात परंतु मी आपणांस दाखविणार आहे ते अगदी वेगळेच दृश्य आहे.

दुसरा पैजण आवाज आगला. युवक राजाला म्हणाला—“महाराज, एक युवती आहे, तिला लक्षपूर्वक पाहून ठेवा, म्हणजे पुढे ओळखणे कठीण होणार नाही.

काही त्यांच्या समोरून सुमारे सोळा वर्षांची सुंदर युवती दुर्लक्ष करून, कोणत्याही गोष्टीची

लागली. तिच्या दोन्ही बाजूला समोरून मशाळी दाखवीत दोघे जण जात होते. तसेच आणखी दोघे जण तिच्या पाठी-मागून खांद्यावर पिशव्या घेऊन चालत होते. राजा व तो तरुण युवक पहात बसता जण पुढे निघून गेले.

परंतु राजाच्या तोंडातून एकही निघालेला पाहून तो युवक विचारला—“काय एवढे पाहतां आहां ?”

राजाने त्या तरुणाला विचारले—“एकडे काही गोष्टी बघत आहेत, तुला कोसे काय कळले ?”

तो तरुण म्हणाला—“महाराज ! मी लक्षानपणापासून आईवडिलांच्या सांगण्या-

विलेली दवंडी ऐकून कदाचित् आपल्या खजिन्यातले नाहीसे झालेले तेच घन असावे असा एक माझ्या मनःत डोकावला. म्हणून मी आपणास एकडे घेऊन आलो."

राजाने तरुणाला विचारले—"आज आपण पाहिलो तो मुलगी कोण माहीत आहे का? माझीच मुलगी आहे."

युवक धाबरल्यासारखा होऊन म्हणाला—"सर का महाराज? ही गोष्ट माहीत असली तर आपणाला मी तसवी देऊन घुःकी नसते. मला क्षमा करावी, महाराज।"

"वेढ्या! तुला माफी मागण्याचे कारण काय? माझी मुलगी असो की आपली कोणाची, न्याय हा झालाच पाहिजे. मी उद्या तिला शिक्षा करतो. तू उद्या राजवाड्यात अवश्य आले पाहिजेस!" असे सांगून राजाने त्या तरुणाला निरोप दिला आणि राजवाड्यात परतला.

तो सगळ्या राजकन्येच्या महालात गेला. वसती होत्या त्यांना बोलावून त्याने विचारले—"राजकन्या कोठे आहे?" उत्तर घावे त्यांना सुचना.

राजाडेपर्यंत राजा आपल्या मुलीच्या महालाबाहेर नाही. राजकन्या

रले—"काय ग, कोठे गेली होतीस?" ती खाली घालून गुपचुप उभी राहली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजाने राजसभेत जाहीर केले—"मी राजकन्या राजद्रोही असल्याचे जाहीर करीत आहे. तिला मी कडक शिक्षा करण्याचे ठरविले आहे!"

त्या वेळी राजसभेत तो युवक हजर होताच. तो हात जोडून म्हणाला—"महाराज! आपण राजकन्येला राजद्रोही म्हणून शिक्षा केल्यास जोराला पकडून दिल्याबद्दल तिच्याशी करून देण्याचे कसे काय पुरे होणार?"

राजाने तो तरुण म्हणाला ते मान्य करून त्याच्याशी आपल्या मुलीचे करून दिले. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा! मला हे नाही कळले की विक्रम-सेनाने मुलीला शिक्षा का केली नाही? त्या तरुणाला दिलेले वचन पाळून करण्यासाठीच का? की ते मिश करून आपल्या मुलीला संकटातून मुक्त घेण्याच्या हेतूने? त्याच साठी तर त्याने तरुणाला समजून उमजून राजसभेत घायला तव्हते सांगितले? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोमयाची संभर पाकळे होऊन तुझ्याच पायांवर ओढू लागतील."

फिकीर केल्याशिवाय जोन्यातून व जंगलातून मनमोकळेपणाने हिंडत फिरत असे. एके रात्री मी म्हणालो त्या गृहेजवळ सहज येऊन पोचलो तेव्हा मला गृहेतून ऐकू आला. मी धात बांकून पाहिले. आत चोर होते. एका बाजूला महाकालीची प्रतिमा बसविलेली होती. काही लोक तिच्या पुजेत मग्न होते. काही जण दुसरीकडे बसून वारू पिण्यात रक्त होते. एका उंच दगडावर चोरांचा नायक बसला होता. आपण आला पाहिलो ती भुवती एका तरुणाशेजारी बसली होती. तिच्या शेजारी पैशांच्या पिशव्या ठेवलेल्या होत्या. इतके कोठून बरे आले असेल,

विक्रमादित्य त्याचे उत्तर देत म्हणाला—
 “हे कोडे बरबर वाटते, तितके ते सोपे
 नाही. त्या तरुणाची वागणूक सुरवाती-
 पासून शेवटपर्यंत संदेहास्पदच होती. त्याच्या
 श्वशुराच्या पूर्वजांविषयी राजाला सांगितले
 तेव्हा अद्भुत चोरांमध्ये असलेल्या गुणांचे
 वर्णनच त्याने केले होते. फक्त चोरांना
 पकडून देण्याचाच हेतूच त्याच्या मनात
 होता. तर शिपायांनायरोबर नेऊन त्याने
 राजकन्येला किंवा गुहेतल्या चोरांना पकड-
 घेऊन घेऊन असता. परंतु त्याने
 राजाच्या पायांखिळे. सर्व पूर्वी ठरवून तयार
 करविलेले नाटकच होतेसे दिसते. मर्यादा
 धगेरेची व्यक्तीचा राजकन्येला ओळखता
 याचे व राजाच्या मनात दुसरा संशय राहू
 नये यासाठी होता. राजाला हे दृश्य
 दाखविण्यासाठी त्याने दोन दिवसांचा अवधी
 मागून घेतला होता, नाही का वाटत?
 राजाला त्या तरुणाच्याविषयी होता
 यात मला तरी शंका वाटत नाही.
 राजकन्येने कोणत्या तरी अद्भुत चोराची

राजांना हा तरुण तिच्याशी लग्न करण्यास
 साहस करून तयार होतो का नाही हे
 पाहण्यासाठीच राजाने त्याला दरवारात
 बोलाविले होते. तो दरवारात आला,
 एवढेच नव्हे तिच्याशी लग्न करायला
 त्याने पाय मागे घेतला नाही. याचा अर्थ
 तरुणाच स्वतः अद्भुत चोर होता व
 त्याचेच राजकन्येवर प्रेम होते या दोन्ही
 गोष्टी सात्या. त्या तरुणाचे राज-
 कन्येवर गुप्त प्रेम होते. म्हणून तिच्याच
 घोर म्हणून पकडवून घेऊन, राजाने
 दिलेल्या बंधनाप्रमाणे लग्न करून
 घेण्याचा धाट त्याने मुक्तीपुरस्कार घेतला
 होता. त्याच्या त्या हुशारीसमोर राजाला
 मान सांठवावी लागली. त्याने दोघांचे
 करून दिले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे भौन मग होताच
 वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि
 सावला जाऊन लोंबकळू नाचला.

(कल्पित)

शोरस मज्जा शोर

एका गावात एक श्रीमंत रहात
 असे. त्याला एकुलता एक मुलगा होता
 त्याने जापल्या मुलाला फार लाजात वाढ-
 विले होते. म्हणून मुलाला अनेक वाईट
 संवयी लागल्या आणि तो पाण्यासारखा
 पैसा खर्च करत होता.

एकदा मुलाने बापाजवळून नरेचसे पैसे
 मागून घेतले आणि गावी जाऊन
 खेळत सर्व पैसे उडवले. पैसांची
 गरज पडली तेव्हा एका पांचशे
 त्याने पांचशे रुपये कर्जाळ मागितले.
 म्हणाला—“मी धरो गेल्यानंतर पांचशे
 रुपये आणि त्याचे जे होईल ते
 पाठवून देईन.”

तो सावकार त्या मुलाच्या
 वांगला ओळखत होता. म्हणून तो कर्ज
 द्यायला कबूल झाला. परंतु कर्ज देण्यापूर्वी
 म्हणाला—“बाबा रे! रुपये देतो. परंतु

काही वस्तू गहाण ठेवून घेतल्याशिवाय कर्ज
 द्यायचे नाही असा माझा नियम आहे.”

मुलाने थोडा विचार केला व म्हणाला—
 “माझ्याजवळ तूर्त एक खंजीर आहे. तो
 ठेवून आणि पैसे घ्या.”

सावकाराने तो खंजीर ठेवून घेतला
 आणि पांचशे रुपये त्याला दिले.

एक वर्ष लोटले. श्रीमंत मनुष्य
 एकाएकी मरण पावला. त्याच्या मुलाच्या
 हातात सर्व इस्टेट आली. परंतु त्याने बापा-
 रच्या गावातल्या सावकाराकडून घेतलेले
 पांचशे रुपये परत केले नाहीत.

ती रक्कम सरळ मार्गाने वसूल होणे
 शक्य नाही, असे सावकाराला वाटू लागले.

तो सावकार रहात असे त्या गावातला
 धोबीच त्या श्रीमंताच्या घरचे कपडे धुव-
 यला नेत असे. अर्थातच सावकाराकडचे
 कपडे सुद्धा तो बुई.

एकदा त्या परटाला कपडे देत असतां म्हणाला—“सुद्धा तो घेवी कोणी म्हणालास त्याचा मुलगा माझ्याकडे आपला खंजीर गहाण ठेवून पांचशे रुपये घेऊन गेला होता. तो खंजीर हुल्ली दिसतनाहिसा आहे. उद्या तो कर्ज फेडण्यासाठी आला आणि मी खंजीर देऊ शकलो नाही, तर उद्याच एका पेक्षात सापडेल. काय करावे नाहीसे झाले आहे.”

त्या परटाने दुसऱ्या दिवशी त्या श्रीमंत माणसाच्या मुलाला सावकार म्हणाला. त्याने त्याला सांगितले.

श्रीमंताचा मुलगा खूष होऊन मनात म्हणाला—“पाहतो, बच्चे कोठे जातो!” तो पांचशे रुपये आणि व्याजाचे दोनशे रुपये घेऊन सावकाराच्या घरी आला.

सावकाराने त्याला खुर्ची दिली. नम्रपणे म्हणाला—“काय सेवा करू?”

“काही नाही, मला नाही. एका कामासाठी जावमाचे आहे. कर्ज

“सांजळी?” सावकार त्याला वाढवत बसल्यासारखे नटून विचारू लागला.

“होय खंजीर! तो आमच्या काजोबा- धाभून पिढ्यान्पिढ्या चालून जाला आहे. तो आमच्या कुळाने जणू काही कुळदैवतच आहे. तो हरविला तर मी तुमच्याकडून दहा हजार वसूल केल्याशिवाय राहणार नाही.” म्हणाला मुलगा म्हणाला.

बोड्या पडत्या स्वरात म्हणाला—“पाहतो, आहे का. परवा- परवा शोबीत होती, सापडला नाही. तो घालून बसलो त्याची किमत्त भरावीच लागणार! तुम्ही वैसे मागले आहेत, म्हणालात, नाही का?”

श्रीमंताच्या मुलाने सातशे रुपये मोजले. सावकाराने मोजून घेतले आणि तिबो- रीत ठेवले. नंतर त्याने घरात जाऊन खंजीर आणून श्रीमंताच्या मुलास दिला. तो एबडेसे तोंड करून निघून गेला.

१५६. निसर्गाचा चमत्कार

आजकाल देश अनेक अत्यद्भुत प्रसिद्ध आहे. या देशात निसर्गाचे अनेक नमूने मिळून ही निसर्गानिमित्त आहे. यात अनेक गुप्ता आहेत. जागोजागी स्फटिकासारख्या स्वच्छ पाण्याचे ओहोळी प्रवाह येऊन जातात. आर्मेनियातील सहरांना पाण्याचा पुरवठा ओहोळाच्या पाण्याने होतो.

सदुपदेश

फार पूर्वी कोशल देशावर प्रचंड

एक सुयोग्य व प्रजावत्सल राजा राज्य करीत असे. त्याच्या राज्यात सुखी होती. हृदयविकाराने एकाएकी मरण पावला. तेव्हा त्याचा एकुलता एक मुलगा सुकुमार याला विद्याभ्यास मध्येच सोडून राजधानीत परतावे लागले. यथा त्याचा राज्याभिषेक ही

सर्व विद्याभ्यास संपल्यानंतर राजकुमाराला राजनीती शिकवावी असा कोशल देशात प्रघात होता. परंतु राजगुरुजवळ विद्याभ्यास पुरा होण्यापूर्वीच सुकुमाराला राज्यकारभार संभाळावा लागला. सर्व विद्या सुमती नावाच्या गुरूने शिकविल्या होत्या. सुमती एक थोर विद्वानच नव्हे, तर एक थोर तत्ववेत्तादेखील होता. म्हणून सुकुमार राजा झाल्यावर सुमतीने त्याला काही उपदेश केले.

“माणसाचे मन हेच मुख्य असते. ते सर्वदा निर्मल ठावते. अनीतिकर कामांविषयी तिस्र विचार करीत राहून वेळ धाऊंविषयापेक्षां एकदा काय ती नूक मन स्वच्छ करून देणे योग्यकर आहे.

“प्रत्येक माणसाला ‘अहं’ असतो. तो स्वतःला फार मोठा समजतो. परंतु दुसऱ्यातला घोरपणा—मोठेपणा जोळसगाराच सरोवरी बोर होय. अशाच माणसांना राजाने जवळ करावे.

“मनुष्य दोन प्रकाराचे जन्मतः—चांगले व वाईट. देशातल्या वाईट लबाड-लुच्चा लोकांचा कांटा काढून राज्यात नीतिकर व चांगल्या लोकांना निर्भय करणे राज्याचे कर्तव्य होय.

“आपण मनात एखादी गोष्ट करण्याचे ठरविले आणि त्या गोष्टीस भगवंताचे

सहाय्य नसले तर त्या कामात यश मिळत नाही. भगवंताचे अधिष्ठान न जोडलेले काम देखील यशस्वी होते.”

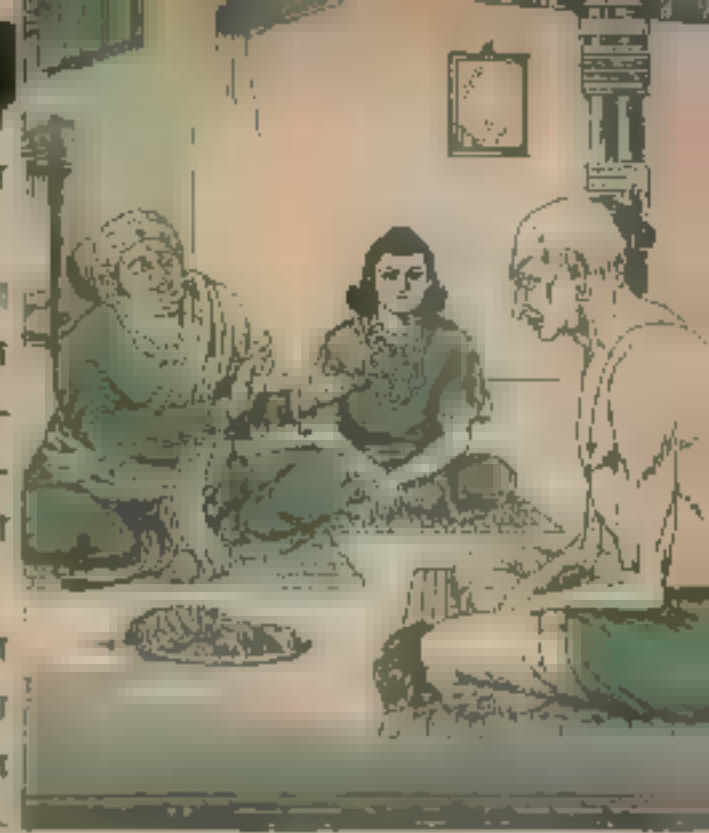
हे उपदेश ऐकून सुकुमाराला सर्व राजनीती कळली असे वाटले. एका वर्षात तो राजकार्य करण्याऐवजी भोगविलासत गुरफटला. प्रचंडाच्या कारकीर्दीत सुखी झालेल्या प्रजेला सुकुमाराची कारकीर्द मुळीच पसंत पडली नाही.

दोन वर्षे झोडली. राज्यकारभारात सर्वत्र अस्तव्यस्तता पसरली. कोशलदेश आर्थिकदृष्ट्या, धार्मिकदृष्ट्या कमकुवत झाल्याचे ऐकू वेळ लागले. शेजार पाजाराच्या राजांना कोशलदेशा जिकण्याला संधी चांगली आहे, असे वाटू लागले.

कळल्यावर सुकुमार सुमतीकडे जाऊन म्हणाला—“गुरूवर्य! उपदेशाप्रमाणे मी सर्व काही करीत आहे, परंतु राज्य परिस्थिती बरोबर नाही. उद्यां काय होईल, हे त्या परमेश्वरालाच माहीत.”

“मी म्हटल्याप्रमाणे वागला नाहीस. तू भोगविलासत गुरफटलास!” सुमती त्याची कानठघाडणी करीत म्हणाला.

“अनीतिकर गोष्टी मनात न ठेवतां त्या करून टाकून मन शुद्ध करून घ्यावे असे आपणच नाही म्हणाला

होतां. व कामकासला यांच्यातून माझे अद्याप मुक्त झाले नाही.” सुकुमार म्हणाला.

ते ऐकून सुमती चकितच झाला. आपण केलेल्या सदुपदेशाचा असा विपरीत परिणाम होईल, याची नव्हती. त्याने राजगुरूचा सल्ला घेण्यासाठी त्यांच्याकडे निरोप पाठविला.

इतका काळ झोटल्यावर प्रथमच राजा राजगुरु यांची भेट माली. राजगुरूने सुमतीसमोर राहिलेला प्रश्न शांतपणे ऐकून घेतला आणि स्मित करून म्हणाला—“हे पहा, आपण सुकुमाराला केलेले उपदेश फार मोठे आहेत.

परंतु ते उपदेश वेदांती व तत्त्ववेत्त्यांसाठी आहेत. प्रजेच्या सुखासाठी राज्य करणाऱ्या राजकर्त्याच्या कामाचे नाहीत." असे सांगून सुकुमाराकडे वळून राजगुरू म्हणाला— "राजाने आपले मन शुद्ध ठेवावे व महत्वाचे नाही, त्याने धर्म ठेवावे. महत्वाचे आहे. समज, तू राजाच्या भरात कोणाचा वध केलास. तू राजा आहेस म्हणून तुला कोणी विचारणार नाही. तू त्या माणसासार काय भोकळा होशील. परंतु त्यानंतर त्या माणसाची काही चूक नाही हे कळल्यावर तू माणसाला पुन्हा जिवंत शकणार नाहीस. म्हणून स्वतःवर संयम राखला पाहिजेस."

सुकुमाराच्या चांगले लक्षान आले. बायो राजाला उपदेश करण्याचा अधिकार व लायकी आपणात नाही, हे सुमतीला देखील कळले. त्याने राजगुरूची क्षमा मागितली आणि तेवून निघून गेला.

त्यानंतर राजगुरू राजकुमाराला म्हणाला—"तू राजा आहेस. तुझ्या हातात सर्व अधिकार आहेत. कोणोही समजूनदार मनुष्य तुझ्यासमोर तुझ्याबिरुद्ध काही बोलणार नाही. तुझ्याकडून शाबासकी व बक्षिसे मिळविण्यासाठी कित्येक जण तुझी छोटी स्तुती करतील. कोणी तुला इंजा-सारखा पराक्रमी म्हणेल, भवनाचा धुतळा म्हणेल. ते सर्व तुझा घोरपणा बोलून तुझ्या मोठेपणाची घोरपण गातात असे समजू नकोस. ते राजभवत नाहीत तुला सारा राजभक्त कोण हे दाखवितो. त्याच्या घरी बाज राखी आपण वेध घालून आऊ या."

त्या प्रमाणे दोघे वेध घालून एका गरीब दरिद्री ब्राह्मणाच्या घरी गेले. परमाचचे पाहुणे आले आहेत हे कळल्यावर त्या ब्राह्मणाने त्यांना फक्त आश्रयच दिला नाही तर त्याने शक्तीप्रमाणे त्यांचे आतिथ्यदेखील केले.

बोलताना राजगुरूने देवातल्या परिस्थितीसंबंधी त्याला विचारले. त्यावरते-

तोंडाला आले ते बोलला,—"प्रचंडाच्या पोटी एक अयोग्य नालायक जन्मला. प्रजेच्या हितापेक्षा स्वतःच्या भोगविलासत भग्न असणारा राजा अखून तसून सारखाच!" ते सर्व ऐकून सुकुमार भयंकर तापला. परंतु स्वतःला आवरले.

नंतर दुसऱ्या दिवशी रानी दोघे त्या ब्राह्मणाच्या निघाले.

सुकुमार राजगुरूला म्हणाला—"मी बोलततो या मंडला. दररोज इरा-बारत येतो. दुसरे शोक माझी स्तुती करून काही पारितोषिक घेऊन जातात. हा मात्र काहीच बोलत नाही म्हणत पाला काही."

माझा केली होती. याच्या मनांत माझ्या निघयी एवढा राग असण्याचे काय बरे असेल? तोंडाला आले ते बडबडला, पहा! तुम्ही जवळ होता म्हणून, नाही तर मी सोडला नसता!"

"उघा पुन्हा वेध घालून पाह या काय होते ते!" राजगुरू म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी ते दोघे पुन्हा आल्यावर त्या ब्राह्मणाने त्यांना आवरपूर्वक बोलावून विचारले—"मध्यरात्रीच तुम्ही निघून गेलात कारण नाही कळते?"

तेव्हा राजगुरू त्या ब्राह्मणाला म्हणाला—"हे आपल्या वेशाचे महाराज आहेत. त्यांना लागेल अशा बोलणान्याच्या घरी महाराजांना शोष आली नाही."

केलेस म्हणून राजाचे मन पालटेल असे वाटले होय तुला? तुला मिक्षा भोगायची जागणारच!”

बाह्यण थोडावेळीत न पावरता म्हणाला—
 “मी शिक्षा होईल या भीतीने आपले आतिथ्य करू शकलो नाही असे म्हणण्याचा मात्ता हेतू नाही. आपल्या देशाचा जो राजा आहे, त्याच्याविषयी व्यक्तिगत असो काय वाटेल ती मते असली तरी मी त्या पदाची मर्यादा राखतो व त्याचा गौरव माझ्या मनात सतत असतो. राजाने किती चुका केले तरी तो आपल्या आसनावर आहे तोंपर्यंत मी त्याला मान देणार. देशाच्या अपमान करण्याचा भव, स्वतःचा अपमान करण्यासारखाच नव्हे काय? त्याचे मन बदलावे ह्या वाळगून त्याला मीन आसोवाट देण्यासाठी मी इतरीज जगतो. परंतु त्याच्यात जे सद्गुण नाहीत त्यांचा उल्लेख करून त्याची स्तुती मी करणार नाही, मत्ता ते येत नाही. म्हणून मत्ता बलित पारितोषिक मिळत नाही. हे मत्ता माहीत आहे. परंतु पिढ्यातुपिढ्या वालत आलेल्या रुढी व परंपरा सोडणार नाही.”

ते ऐकून मुकुमाराचे डोळे उघडले.

राज्यनक्ताला तू पाहिलेस ना? माणसाने स्तुती प्रशंसा केली नाही तरी ती तुला मान्य असली पाहिजे.”

त्यानंतर राजगुरु मुकुमाराला म्हणाला—
 “मनुष्य चांगला असो की वाईट असो, प्रत्येकात शिकण्यासारखा कोणता तरी गुण असतोच. राजाने प्रत्येकाकडून, शिकण्यासारखे जसेल शिकून घ्यावे.”

मुकुमारला पटले नाही. म्हणाला—
 “आपल्या तुरुंगात गुन्हेगार आहेत. त्यांच्याजवळ मी शिकण्यासारखे आहे का?” दुसऱ्या दिवशी राजगुरु मुकुमाराला कारागृहाच्या

बेकन गेला. गुन्हेगारात घोड्यांची चोरी करणारा एक गुन्हेगार होता. कितो सोबकर व मस्तवाल घोडा असला तरी तो त्याला पाहतां पाहतां बंध कष्टन नाहीसा होत गेले.

“मी घोडे कसे बोकून घ्यायचे, शिकावे म्हणता का?” मुकुमारने विचारले.

“नाही. परंतु नवा घोडा असला तरी त्याला कसे बंध घ्यायचे हे शिकायचे! काही क्षणात घोड्याला भक्ष्य करण्याचे, स्वारी करण्याचे नेपुण्य शिकायचे!” राजगुरु म्हणाला.

“तशीच सजिन्यात शिकून थोरी करणाऱ्याकडून कबक पाहूरा

राजगुरुने ते म्हटल्यावर राजा सऱ्या प्रगट झाला.

ते पाहून तो बाह्यण याच्या उठून उभा राहिला आणि राजाला चांगलीशी उज्वासनाची जागा तयार करीत म्हणाला—
 “आपण आमचे प्रभू, धनी, हे माहीत नसल्यामुळे केवळ अज्ञानाने मी मागचापुढचा काही एक विचार करता तोंडला आले ते बडबडलो. क्षमा करावी, परीव बाह्यण आहे. आपल्या मर्यादेप्रमाणे आपला आतिथ्य सत्कार करू शकलो नाही.”

राजगुरु हिमंत करून म्हणाला—
 “वेड्या-बाह्याणा! सर्व कशाला बोलतो आहेस?

असलेल्या शिरण्याची विद्या शिकता येईल." राजगुरू म्हणाला. अशा तऱ्हेने प्रत्येक गुन्हेगाराकडून शिकण्यासारखे काय आहे, हे राजगुरू सांगत गेले.

शेवटी एका गुन्हेगाराला दालवीत तुलगाचा अधिकारी म्हणाला—"ह्याचा द्वेष किंवा ह्याच्याविषयी घृणा वाटणार नाही, असा कोणी मनुष्य मिळणार नाही उपकार कर्यांविरुद्ध वाटेल ते करायला हा तयार होईल. याच्या फुव्दकोशात नाही. अशा जे सुचेल ते हा करायला तयार असतो. याने कितीही स्थिरांचा मानभंग केला, कितीही जणांचा याने खून केला!"

"अशा माणसाकडून आपण शिकणार?" सुकुमाराने विचारले.

"माणसाने काय करू नये, हे शिकता येईल." राजगुरू म्हणाला. सुकुमार हात जोडून राजगुरूला नमस्कार करीत म्हणाला—"आपण म्हणालात ते सर्व सत्य आहे!"

Full Screen

127

32 / 64

विचारले.

"हे गुन्हेगार मोकळे राहिले तर प्रजेचे नुकसान होईल!" सुकुमार म्हणाला.

"आपण काही करावयाचे म्हटले तरी त्याला भगवंताचा जाशीर्वाद व सहाय्य लागते. चांगल्या कामासाठी भगवंताची मदत ही मिळतेच. तरी गुन्हेगारांवर नजर ठेवण्याचा भार देवावर व सोडता तो माणसांवर का सोडला आहे?" राजगुरूने विचारले.

सुकुमार काही एक बोलला नाही. "याचा अर्थ आहे की नसेल ते वेवढेसोल मदत, सहाय्य करीत नाही. आलं का लक्षत?" राजगुरूने विचारले.

त्यानंतर सुकुमाराने राजगुरूकडून सहुपदेश घेतले. राजनीती शिकून घेऊन आपापेक्षा ही उत्तम तऱ्हेने राज्यकारभार चालवून प्रजेला सुखी केले.

दोघे मंत्री

चंदनपूरचा राजा सुमंत याच्याकडे अरविद भट नावाचा एक मंत्री होता. चंदनपूरच्या जंगलात हत्ती पुष्कळ होते. म्हणून त्या देशात घोड्यापेक्षा हत्तीच फार होते. त्याचप्रमाणे शमंतनी नावाच्या हत्तीपेक्षा घोडे जास्त होते.

म्हणून सुमंतने मंत्र्याला बोलावून शमंतिनीच्या राजाला हत्ती देऊन त्याच्या बद्दल घोडे मागून सांगितले.

त्याप्रमाणे अरविदभट आपल्या राजाच्या इच्छेनुसार एका नोकराला बरोबर घेऊन शमंतिनी राज्यात गेला. त्याने राजाला भेटून हत्ती घेऊन घोडे घ्यावेत, अशी विनंती केली. राजाने त्या गोष्टीस होकार दिला. शमंतिनी देशाच्या राजाकडे आदिभट नावाचा मंत्री होता. त्याने अरविद मंत्र्याला आपल्या घरी जेवायला रहायला बोलाविले. जेवणसोडून आठोपुन दोघे मंत्री रण्या

गोष्टीत बराच रमले. बोलतां बोलतां आदिभट अरविद म्हणाला—"आमचे महाराज भाग्या हुतातले एक बाहुले आहे. मी 'नंदी' म्हटले तर 'नंदी' म्हणतात 'गाढव' म्हटले तर 'गाढव' म्हणतात."

अरविद भटाला सारे वाटले नाही. आदिभट म्हणाला—"एवढे कशाळा? पाहिजे तर तुम्ही प्रत्यक्ष सांगी घ्या. सध्याकाली मी महाराजांबरोबर फिरायला एका विषेने जाईन. तेव्हां तुम्ही एखाद्या किंवा खडकावाड लपून आमचे बोलणे ऐका. एवढा होतं ते!"

अरविद भट आपल्या नोकराला बरोबर घेऊन गावाबाहेर आदिभटाने प्रयमपासून सांगून ठेवलेल्या जागी एका मोठ्या आड लपून

त्यानंतर काही वेळाने घोड्यांवर बसून पुढे मंत्री व पाठीमागून आले. वाटेत

आदिभटाने थोड्याला घाबविले. राजाला एक ज्वारीचे बाकवीत म्हणाला—“हा उसाचा मळा तर पहा, जाडजूड झाला आहे?”

राजाने थोडेसे हकडे विकडे पाहिले व म्हणाला—“खरेच! कसा जाडजूड झाला आहे नाही का?”

इतक्यात मंत्री जवळून सरसर करीत एक हिरवा साप निघून गेलेला पाहून म्हणाला—“पाहिलेत महाराज! तो अजगर किती जाड आणि किती लांब आहे तो!”

“होय फी इतका मोठा अजगर मी उम्या आयुष्यात पूर्वी कधी पाहिला नाही.” राजा म्हणाला आणि दोघे पुढे निघून गेले.

नोकर दोघे ऐकून चकित झाले. अरविदभट ■ आदिभट घरी पोचल्यावर परस्परांना भेटले. अरविदभटाने, तो स्वतः काकणभर जास्तच वस्ताद आहे हे आदिभटाला दाखवायचे मनात ठरविले.

आदिभटाने विचारले—“पाहिलेत मी सांगितले ते खरे झाले की नाही? मला मी राजाला मुठीत ठेवला आहे.”

अरविदभटाने त्याच्या कुशारवाकडे दुर्लक्ष करीत म्हटले—“ते काही बसो, तू माझा पराक्रम पाहिला नाहीस तर! तुला माझ्यासभोर नक्कीच बाकशाची लागेल. मला राग म्हणजे महाराजांना मी तोंडाला येईल ते म्हणायला मागेपुढे पहात नाही. तू माझ्याकडे बघ, मी प्रत्यक्षच तुला?”

थोडे चदनपूरला माले. अरविद भट आदिभटाला म्हणाला—“मी महाराजांजवळ आतां बोलणार आहे. त्याने आदिभटाला एका पटद्याआड बसविले. पटद्यापलीकडे तो महाराजांजवळ स्वतः जाऊन बसला.

“काय तर मंत्री? मी म्हटले ते काय कितपत पुरे झाले?” राजाने विचारले.

अरविदभट म्हणाला—“आजल्याला होते तसंच झालं. परंतु या नवासात मला एवढा तेंपडा का, फार त्रास झाला.

माझाच तो मूर्खपणा होता. परंतु तुम्ही एवढे म्हातारे झालोत, पण तुमची बुद्धी कोठे बसयला गेली होती?”

ते ऐकून राजाने डोके हलविले आणि थोडा हसला. पटद्याआडून आदिभटाने तो सर्व पाहिला. म्हणाला, आहे बरा वस्ताद!

अरविदभट बसलेल्या आदिभटाकडे जाऊन म्हणाला—“पाहिलंस, मी तुझ्याकडून काकणभर मोठ्याच ठरलो की नाही?”

“यात काय संशय आहे!” आदिभट म्हणाला.

इतक्यात अरविदभटाचा नोकर आपल्या मालकाला एका बाजूला घेऊन जाऊन म्हणाला—“धनी! क्षमंतिनीच्या महाराजांना मुठीच दिसत नाही, असे त्याच्या मंत्र्याचा नोकर म्हणत होता माझ्याजवळ! म्हणून कदाचित ज्वारीचे

शेत दाखवून उसाचा आणि हिरव्या सापाला अजगर म्हणाला तरी त्याने त्याला होकार दिला.

तिला आदिभटाचा नोकर अरविदभट नोकराला भेटला होता. तो म्हणाला—“मालक! या देशाचा न्हंरा आहे, म्हणे! थोडेदेखील ऐकू येत नाही. त्यांच्या मंत्र्याच्या नोकराकडून मला कळले.

थोडा मंत्र्यांना दुसऱ्याने फसविल्या-बद्दल राग झाला. अरविद भटाने क्षमंतिनी देशाच्या राजाला एक पत्र लिहून त्याला त्याने आदिभट म्हणाले होता. कळविले. प्रधाने आदिभटाने अरविदभट म्हणाला होता. सर्व एका पत्रात लिहून सुमंताला कळविले.

त्याचा परिणाम की अरविदभटाला आदिभटाला त्याच्या त्यांच्या राजाने मंत्री पदावरून काढून टाकून हुद्दारीची शिक्षा केली.

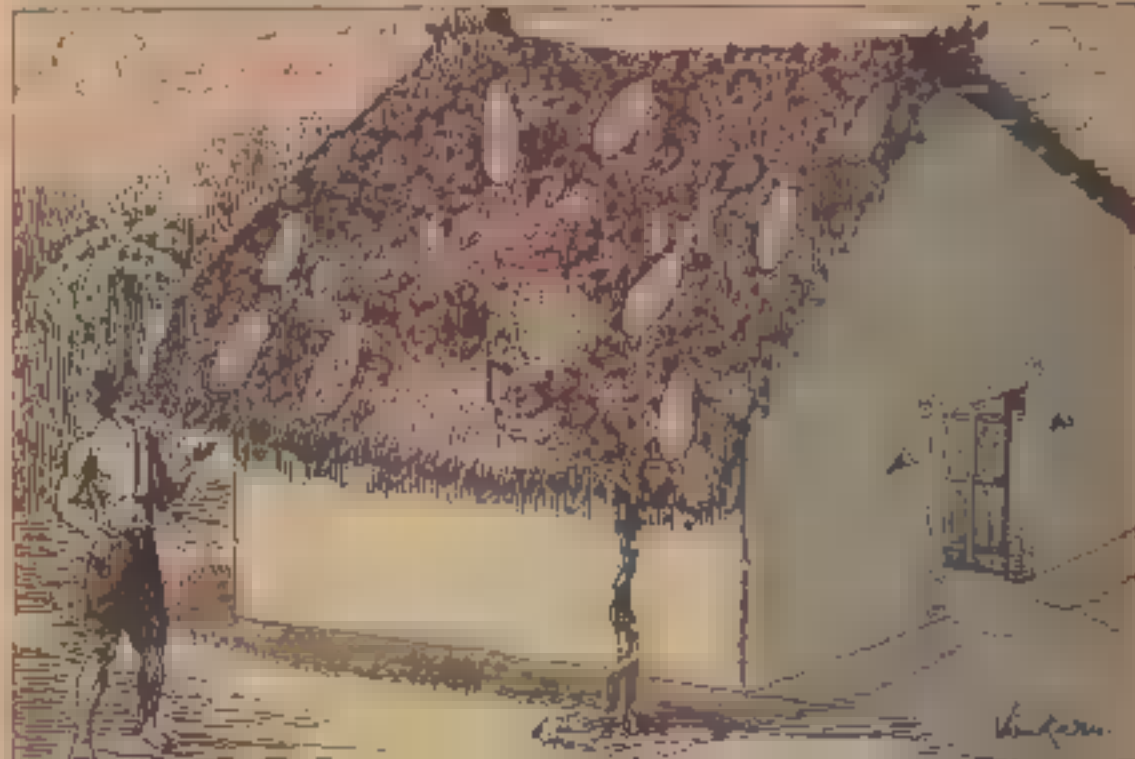
वहिवाट !

एका गावात जवळ एक गरीब शेतकरी रहात असे. तो फार कांबाड काळ्या पोटापुरते मिळवी. एकदा त्याने आपल्या सोपवाच्या जवळ कलिंगाचे दोन-चेम मावले. काही दिवसांनी ते बेल भांगले वाढले आणि नऊ कलिंगडे लागली. ती विकून एघारो घोंगडी विकत घ्यायचे लखूने मनात धोरले. त्याने आपल्या भादरीत तो छान बांधून पेंतली आणि शेजारच्या बाजारपेठेत गेला.

माझारपेठेच्या पाहारेकऱ्याने त्याची वहिवाट म्हणून एक कलिंगड मजकूरून घेतले त्याप्रमाणे तिपसा सरकारी कारकून, मनेजर एकेक कलिंगड म्हणून वेळून गेले.

दिवारा शेतकरी एका शाब्दाने काही बोलला नाही, पहात घडिला. त्याने बरच्या अधिकाऱ्याकडे पाह्याने वेळून काही स्वतः मिळेल या आशेने प्रयत्न केला. लखूनरच ओरडला आणि म्हणाला-"कुण्या ! इतक्या वहिवाटीची कलिंगाचे देऊन माझ्याकडे रिकाम्या हाताने आलाय होय ! बोलाने तेवढीबादर ठवून घालता हो !"

गिऱ्याय होऊन सरलेली ती जुनी काढकी तेथेच टाकून मजूर वरी निघाला.

केशिनीचा केशश्रृंगार

सोनारपूरची केशवती एक रूपवती

म्हणून प्रसिद्ध होती. ती माराच वर्षाची मुलगी होती, परंतु त्या वयातही तिची वेणी इतकी सुंदर असे लोक होऊन तिच्याकडे पहात रहात. तिचे केश जकडकीत, काळेमोर आणि जांब होते. म्हणून राज्यभर तिच्या वेणीफणीची फार मोठी चर्चा होत असे.

एकुलती एक मुलगी असल्या कारणाने राजा व राणी तिचे सर्व पुरवीत. राणी स्वतः वेळ काढून तिचे केश विचरी आणि स्वतःच्या हाताने तिरनिराळ्या तऱ्हेच्या वेण्या बासून सिला नटवी. ते काम तिने कधी दासींना नाही सांगितले. सर्व ती स्वतः करी. ती केशवतीच्या केशांना कोबरेल तेल लावी.

एकदा केशवती तेल ते पहायला तेलाच्या बाणीकडे गेली. ती बेल कसे

गोलगोल फिरतात व घाणी कशी फिरते ती गंमत पहात खोबरे कसे पिळून निघते व त्यातून तेल कसे बाहेर येते पाहू लागली. घाणीतून भांड्यात पडत होते पहात होती. तेथली जागा पाहून तिला, कां कोणास ठाऊक, तेलाची फिळस आली. इतक्यात एक पाल कोठून तरी त्या घाणीत पडली. केशवती एकदम मोठ्याने ओरडली आणि घेरी येऊन पडली.

त्या दिवसापासून तेल पाहिले की तिच्या अंगावर कांटा उभा राही. तिने तेल लावायचेच नाही असा निश्चय केला. आईने अनंके प्रकारे तिला समजावून पाहिले. बापांनेसुद्धा समजावून पाहिले. परंतु सर्व प्रयत्न फुकट गेले. खोबरेल नाही तर दुसरे कोणते तरी तेल लावून घे, म्हटले तर ती त्याला देखील कबूल झाली नाही.

तिला तेलाचीच किळस वाटू लागली होती. तेलाच्या अमावी तिच्या केशांची कळख गेली. त्यांचा तळतळीपणा नाहीसा आला.

“तू कोणाचं काहीच ऐकत नाहीस बार्दी! थोडी समजूत नको का माणसाला?” आई म्हणाली.

“मला सर्व कळते. पण मी डोक्याला तेल लावून घेणार नाही.” केशवती म्हणाली.

“अग, पण तेल लावून घेतले नाहीस का केश कसे वाढतील?” आईने विचारले.

केशवती एका माडीला पाण्याऐवजी तेल घालत गेली. माड वाढण्या ऐवजी वाळू लागले.

“पाहिलेस का आता तरी आई? हे माड तेलाने वाढण्याऐवजी वाळू लागले

Full Screen

127

20

◀

⌂

▶

38 / 64

त्यावर कस्य वाढला?

दरबारी राजवैद्य आले. त्यांनी आयुर्वेद शास्त्रातले श्लोक वाचून केश वाढायला तेल किती आवश्यक असते, सांगितले. परंतु केशवतीचे मन पालटवणे त्यांना शक्य झाले नाही.

ही बातमी रजतपूरला जाऊन पोचली. रजतपूर सोनापूर शेजारचेच एक राज्य होते. दोन्ही देशांच्या राजघराण्यात जुना कृणानुबंध होता. रजतपूरचा युवराज कांचन याच्याशी केशवतीच्या विवाहाच्या गोष्टी ठरून बराच काळ लोटला होता.

कांचन आता अठरा वर्षांचा तरुण होता. कित्येक विद्येत त्याने प्राविण्य संपादन केले होते. त्याने त्याच्या भावी पत्नीविषयी

मन पालटता आले तर कृण पहायचे ठरविले आणि सोनापूरच्या महाराजांना ठसे कळविले. सोनापूरच्या राजाने त्याला आयुहपूर्वक यायला विनंती केली.

कांचन येणार हे कळल्यावर केशवतीला फार आनंद झाला. लहानपणापासूनच तो सोनापूरला येत असे. दोघं मिळून खूप खेळत होती व त्यामुळे प्रेम पाहत गेले होते. थोड्याच वेळाने गेले तसतसा भोक्ळेपणा कमी होत गेला, परंतु मनातले प्रेम मात्र गेले.

कांचन ठरल्याप्रमाणे आला. त्याने केशवतीशी केसाला तेल लावण्याच्या गोष्टी वर निराळ्याच तऱ्हेने बोलायचे ठरविले.

“मेंदू तेजस्वी व्हायला डोक्याला तेल लावणे किती आवश्यक आहे, तुला माहीत नाही का? ते मेंदूचे खाद्यच समज!” तो म्हणाला.

“मला नाही पंडित हरि शास्त्री प्रकांड पंडित आहेत. परंतु तेल मुळीच लावीत नाहीत.” ती म्हणाली.

“आतां लावीत नसले म्हणून काय झाले? लहानपणी त्यांनी नक्कीच लावले असले पाहिजे.” म्हणाला.

“म्हणूनच तर ते कोरे पंडितच राहले आहेत!” थोडीदेखील माथार न घेता केशवती म्हणाली.

“असंयत लहान प्राणी असून मृंगी हुंशार असते? तिला तेलाच्या घेंवाचा

मुसता वस आला की पुरे, तिच्या भारी बाजूला मुंग्यांच्या रांगा लावतात तेव्हा वाटायला." कांचन म्हणाला.

"मी पाहिले आहे पुष्कळदा साखरे-साठी सुद्धा मुंग्या कशा रांगा लावतात त्यादेखील मी खूप पाहिल्या आहेत. म्हणून तू, मी माझ्या डोक्याला साखरेचा पाक लावून घ्यावा म्हणशील का? आणि मग आपल्या बुद्धीला तजेला येईल म्हणतोस का?" केशवतीने जणुकाही त्याचे तोंडच बंद करण्यासाठी तो प्रश्न

जातां जास्त वाद घालून काही उपयोग नाही, इंद्रजाल विद्येचा प्रयोग तिचे मन पालटता आले तर पालटेल असे

किती गमती व्हायच्या नाही का? आठवते का तुला केशवती?" त्याने तिला विचारले.

"ते दिवस फार गमतीचे आनंदाने होते बुवा! खेळ, गंमत म्हणजे गंमत! असे होते नाही?" केशवती म्हणाली.

"आऊ दे, त्या तेलाच्या गोष्टी, एक खेळू या का?" कांचनने विचारले.

"या घरात? तुला वेदखोड तर वाहो लागलं?" केशवतीने विचारलं.

"तू नको खेळूस. मी खेळतो ते पाहणोल तरी?" त्याने विचारलं.

"हो, पाहीन की! तू मार्ग करीत होतास त्या तशी काही जावू कर की एखादी!" केशवती म्हणाली.

"ठीक! तरमग आज मी तुला अगदी नवीन जादू दाखवितो. परंतु एका अटीवर. जादू तुला अवडली तर मी सांगेन ते तू केले पाहिजेस! आहे कबूल?" कांचनने तिला विचारले.

"हो! करीन की!" केशवती म्हणाली दुसऱ्या दिवशी कांचन राजा, राणी व सर्व मंत्री सर्वांना बरोबर घेऊन जादूचा प्रयोग करून दाखविण्यासाठी केशवतीच्या महालगत आला. त्याने देखलावर एक भला मोठा पाण्याचा हौद ठेवला. नंतर त्याने एक जाडजूड पुट्ट्याचा तुकडा घेऊन तो

दीड इंचाची ठेवले. मधो-मध एक मोक व शेजारी एक तुकडा कातरून ठेवला. तो आकृतीचा पुट्टा त्याने राजाला, राणीला व केशवतीला पहायला देऊन तो हौदातल्या पाण्यावर तरंगेल असा तऱ्हेने टाकला व म्हणाला—"केशवती! हे माशाचे खेळणे हाताने स्पर्श केल्याशिवाय त्याच्यावर फुंकर घातल्याशिवाय तू पाण्यावर तरंगत असलेले दाखवू शकशील काय?"

केशवती जवळ येऊन त्या माशाकडे पहात राहली व तिला जमायचे नाही, म्हणाली.

"मी आतां करणार आहे ते तुला आवडले तर मी सांगेन तसे करायचे तू कबूल केले आहेस, आहे ना लक्षात?" कांचनने विचारले.

"हो, आहे लक्षात. तू आपली काय जादूकर!" केशवती म्हणाली.

कांचनने एक मोठी वाटली वर उचलून तिच्यातल्या द्रवपदार्थाचा एक घेंब माशाच्या भोकात सोडला. आपोआप त्या हौदात इकडेतिकडे तरंगत फिरू लागला. सर्व चकित होऊन ती गंमत पाहू लागले.

केशवतीने आनंदाने स्मित करीत कांचनला विचारले—"वरं तर सांग, मी काय करावे म्हणतोस?"

"या वाटलीतल्या द्रवपदार्थाच्या महि-मेनेच मासा तरंगू लागला. तेव्हा मी तुला एवढेच सांगणार आहे की अद्भुत पदार्थ आपल्या डोक्याला लावीत जा. वाटली रिकामी झाली की दुसरी वाटली पाठवून देतो. आहे मान्य?" कांचनने विचारले.

"मी तू म्हणालास तसा द्रवपदार्थ लावीत जाईन." लावीत म्हणाली.

राजा, राणी परस्परचकडे पाहून हसू लागली. वाटलीत सुवासिक खोबरेल होते हे त्यांना माहीत होते. त्याच्या एका घेंबाने पुट्ट्याचा मासा हलू

यथा राजा तथा प्रजा

फार प्राचीन काळी विक्रमपुरी येथे विक्रमसिंह नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याचे मंत्री हुशार व कर्ततगार होते. त्याच्या राज्यात अखंड ~~सुख~~ वांदत असे.

एकदा राजा आपल्या राज्यात पर्यटन करीत असता राज्यातल्या एका कोपऱ्यातल्या गावी गेला. त्या गावात त्याला एका अत्यंत प्राचीन काळातले सोमनाथाचे देवालय दिसले. कितीक शतकांपूर्वी बांधलेले ते देऊळ पाहून त्या ~~आपल्या~~ आपल्या राज्याचे सांपत्तिक वैभव फार मोठे असले पाहिजे हे राजाने ओळखले. परंतु आज ते पडके देऊळ झाले आहे हे पाहून राजाला फार वाईट वाटले. त्याने त्या देवळाचा पुनरुद्धार करण्याचे ठरविले.

त्याने त्या विषयी आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेतला. एवढा पैसा आपल्या खजिन्यातला

खर्च केला तर राज्यकारभाराची इतर कामे होणार नाहीत. देवळाचा पुनरुद्धार करून भागणार नाही. निज नियमित पुजेची, उत्सवादीची व्यवस्था झुटां करणे आवश्यक आहे. दर्शनास येणाऱ्या भक्त यांचेकरुंच्या राहण्या जेवणाची व्यवस्था करायला हवी आणि देवालयाला चोगली घ्यावी येऊन श्रद्धाही वाढेपर्यंत राज्याच्या खजिन्यातून खर्च करावा लागणार, सगळे गोष्टी सांगितल्या व म्हणाले-“एवढा खर्च करण्याची आपली शक्ती नाही.”

“मनांत आल्यानंतर हे काम केले नाही तर पुनरुद्धारचे काम पुढे केव्हांही व्हायचे नाही. तेव्हां पाहिजे तर त्यासाठी नवीन कर लावा. सामान्य प्रजेवर भार टाकणे बरोबर नाही.” राजाने सुचविले.

मंत्र्यांनी राजाच्या सल्ल्याप्रमाणे नवीन कर लावण्याचे ठरवून दबडो पिटविले.

विषय: ~~राज्यात~~ राज्यात नवीन कर लावून राजा स्वतः वेप घालून राज्यभर फिरा आणि प्रजेच्या सुखदुःखाच्या गोष्टी समजून घेऊन काही फेरबदल करावयाचा झाला तर करी. त्याप्रमाणे राजा नवीन कर लावण्यासंबंधी दबडो पिटवल्यावर काही दिवसांनी वेप घालून राज्यभर हिंदायला निघाला. हुशारच्या सुमारास एका दुकानासमोरून तो जात असता त्याला एका दुकानदाराचे एका तरुण निन्हाइकाशी कोणत्यातरी गोष्टीवर चर्चा चालू असल्याचे दिसले. त्या ~~तरुण~~ तरुण बोलण्यावरून ~~काही~~ काही गोष्टी कळल्या. तो ~~जाऊन~~ एका श्रीमंताकडे नोकरी करीत होता.

नवीन कर लागल्यापासून त्या श्रीमंताने त्या तरुणाचा पगार कमी केला होता. मूळतःच पगार कमी होता आणि त्यात नवीन कर लागल्यामुळे व्यापाऱ्यांनी किमती वाढविल्यावर घरच्या हिशोबाची तोंड मिळवणी कशी होणार? म्हणून त्या तरुणाला पाहिजे असलेला माऊ अर्धाच ~~लागला~~ लागला.

राजाने बिनार केला होता त्याचा भलताच परिणाम झाला. धनिकांवर व व्यापाऱ्यांवर नवीन कर लावल्याने तो गेल. परंतु ~~सामान्य~~ सामान्य गरीब प्रजेवर पडू लागला होता.

राजाने घरी परत गेल्यावर मंत्र्यांना बोलवून त्यांचा सल्ला घेतला. म्हणाला-

“नवीन कर बंद करा. दवंडी पिटवा त्यासाठी. किमती वाढविल्या तर व्यापाऱ्यांना शिक्षा होईल असे जाहीर करा.” त्याने वेध पालटून फिरत असता त्याला जो अनुभव आला तो सांगितला.

“देवालयान्या पुनरुद्धाराचे काम तूतें करावयाचे का?” मंग्यांनी विचारले.

“नाही. काम होता कामा नये. त्यासाठी होणारा सर्व खर्च मी साजगीतून वेणार आहे. राजवाड्यात कित्येक गोष्टींवर व्यर्थ खर्च आपण करतो. तो बंद करा. तो बंद शिकार, करमणुकी वगैरेवर लक्षावधी रुपये खर्च होतात. तो बंद करा. राजा सामान्य प्रजेसारखा राहू लागला तर देवालयाच्या पुनरुद्धाराला लागणारा सहजी निघू शकेल. निदान वेवळाने काम पुढे होईपर्यंत तरी हा कारणे आहे.”

मंत्री ऐकून चकितच झाले. म्हणाले—“महाराज! आम्ही देखील मेज-

व्यापार करून देणारे आहोत. पुनरुद्धारासाठी देतो. आपण त्याचा स्वीकार करावा.”

ते ऐकून राजाला मानंद मंग्यांनी स्वतःच आपला खर्च कमी करून बांचलेले पैसे देवालयाच्या कामासाठी दिले. इतर अधिकाऱ्यांनीदेखील आपला खर्च कमी बांचलेले पैसे दिले. ही बातमी पसरली. लोकांनी सोमनाथ पुनरुद्धार फंड गोळा केला. दानपेट्यात खूप नमा झाले.

पाहून व्यापाऱ्यांना व श्रीमंतांना वाटू लागली देवालयसाठी दान देण्यास हमरी तुमरीने पुढे आले आणि त्यांनी मोठमोठी दाने दिली.

अद्यातन्हेने पुष्कळ पैसा जमा झाला. देवालय पहिल्यापेक्षा चांगले झाले. योजलेल्या करपना साकार झाले आणि ते एक उत्तम तीर्थक्षेत्र म्हणून प्रसिद्ध झाले.

पुराण श्रवण

एका गावात एक अटुलचोर असे. मुलगे होते. मरते तो मुलाना जवळ बोलावून म्हणाला—“तुम्ही कधी कोणत्याही देवळात पाऊल टाकू नका आणि पुराण तर ऐकूच नका.”

एकदां बीजे भाऊ राजवाड्यात चोरी करायला निघाले. कोठे पुराण असले कानावर पडू नये यासाठी चौघांनी आपल्या कानात कापसाचे गोळे घालून ठेवले. राजवाड्याकडे जात एकाच्या कानातला बोळा खाली नेमके त्याच वेळी शेजारच्या देवळात पुराण चालू होते. पुराण सांगणारा पुराणातल्या कथेच्या संदर्भात सांगत होता—“देवीदेवता किंवा भुतेखेते या मर्त्यलोकात येतात तेव्हां त्यांची पावले जमिनीला चिकटत नाहीत. अघांजी राहतात. याशिवाय त्यांची सावली सुद्धा पडत नाही.”

ही गोष्ट ज्या मुलाने ऐकली ती दणकला आणि त्याने बोळा उचलून कानात कोंबला.

शिरले आणि लजिन्यातले हिरे, माणिक्ये सोने चांदी जे हाती आले घेऊन पसार झाले. त्यांनी आपल्या झोपडीत पोंचल्यावर सर्व धन जमिनीत पुरून ठेवले.

पुसऱ्या दिवशी लजिन्यात चोरी झाल्याची गोष्ट कळली. चोराचा शोध काढण्याचे काम प्रघामाने स्वतःकडे घेतले. त्याने गावाबाहेरच्या एका नारळाच्या बागेतल्या झोपडीत कोणी चौघे जण संशयास्पद तन्हेने राहतात असे समजले. त्यांनी चोरी करून चोरीचा माल झोपडीत न ठेवता, अन्यत्र कोठे तरी ठेवला असावा. त्यांना आणले त्यांनी चोरी केल्याचा आरोप साबित करण होणार नाही

व चोरीचा माळदंडील हाही जगणार नाही, यासाठी भारोप सिद्ध व्हावा व माळ-दंडील हातो याचा, अशी काही तरी युक्ती करण्याचे मंत्र्याने ठरविले.

त्याने कालीमातेचा भयंकर वेष धारण केला. हातात पेऊन राखी काळी- त्या नारळ्याच्या वागेत जाऊन हृदयाचा परकाप लढेल इतक्या मोठ्याने खोरडला.

तो आवाज ऐकून चारही दिवा बेऊन आपल्या सोपखीतून बाहेर आले. तिघां भावांनी विचारले- "माते! तू कोण का कदासाठी आली आहेस?"

कालीमातेच्या बेयात असलेला मंत्री म्हणाला- "मी कालीमाता आहे। कजिन्या-तून जोरून आणलेला सर्व माळ मुकाट्याने समोर आणून ठेवा! नाही तर तुमची मुंडकी कापून तुमचे रक्त पिईन."

चोरोपेकी तिघे जण ऐकून धरधर कापू लागले. परंतु चवथा सोपखीतून एक दोडके आणून म्हणाला- "कोण रे तू,

ते ऐकून प्रधान वाचरला आणि त्याने तेंपून पाय काढला. त्यानंतर तिघां भावांनी चवथ्याला विचारले- "तुला रे कसे कळले की तो तोतया होता?"

"आपण चोरी करायला निघालो तेव्हा नकळत कानावर पुराण पडले. देवादिकांचे चरण जमिनीला स्पर्श करीत नाहीत व त्यांची सावली जमिनीवर पडत नाही असे मी ऐकले. त्यावरून देव नसून मनुष्यच आहे, हे मी ओळखले. त्याचे पाय जमिनीवरच होते आणि दिव्याच्या उजेडात त्याची सावली जमिनीवर पडली होती." म्हणाला.

"अरे, घुकून पुराणश्रवण झाले, त्याचा एकदा झाला तर मनापासून पुराण-श्रवण झाल्यास आपणां सर्वांना किती फायदा होईल, नाही?" तिघे म्हणाले. त्यानंतर ते पुराणप्रवचने ऐकू लागले व हळूहळू त्यांचे मन पालवून त्यांनी भोरीपाचंदा सोडून दिला.

बहिरेपणा फळस आला

एका गावात बहू नावाचा एक बहिरा मुलगा रहात असे. त्याची आई तो महान अक्षतानाच मरण पावली. बापाने दुसरे मरण केले बहूकला त्याची मातन आई प्रेमाने वागवीत नसे. दोनातनी सर्व कामे तर त्याला करावीच लागत. त्या बरोबर घरची जमिमुळा मोकरीगारली करावी लागत.

मुलगा जे काष्ट करावे लागत ते स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहून त्याचा काम आपल्या दुसऱ्या वाचकोला एका दाम्दानेही विचारीत नसे म्हणून बहूकला तोंड उघडल्याशिवाय सधे सहन लागे.

एकदा रात्री बहूक मोठ्यात मुकताच लवडला होता, तेवढ्यात त्याची सावत्र आई एक दोडके घेऊन मोठ्यात पाऊल टाकताना दिसली. ऊबेळी अया स्वरूपात सावत्र आईला येताना पाहून आपला

कपालमोक्ष करणार या भीतीने बहूक आपली काहुल दिल्याशिवाय निसटला आणि एका राहुरात येऊन पोचला.

एका राहुरात फार मोठा होता. त्याच्या मोठ्या राणीच्या मुलाचा त्याच्या राणीच्या धाकटी राणी असल्याचे त्याला एकदा पडले. तो दचकून जागा होऊन पळगावर बसला. दुसऱ्याच दिवशी दरबारी लोकांस त्याला जे स्वप्न पडले होते ते सांगितले. म्हणाला- "काल रात्री मला एक पडले. त्याचा अर्थ सांगणाऱ्याला मी एक हजार मोहरा बक्षिस देईन."

पण कोणी काही उत्तरला नाही सर्वांना राजाचा भावडेपणा माहीत होता.

कोणी उत्तर देत नाही हे पाहून राजाने दिवाऱेले- "मला पडलेल्या स्वप्नाचा अर्थ काढणारा कोणी

वरवारात नाही वाटते? तुम्ही दबंडी पिटवून कोणी आहे का विचारून तर पहा!"

ती दबंडी पिटली गेली तेव्हाच नेमका बहक गावाला गेला होता. त्याने दबंडी गेल्याचे पाहिले, परंतु ऐकू नसल्याने दबंडीचा अर्थ नाही. प्रजेने राजाकडे जाऊन आपली गान्हाणो सांगायी असा त्यादबंडीचा अर्थ असणार असे त्याला वाटले.

राजवाड्याची वाट विचारीत सरळ राजवाड्यात गेला. दारावरच्या पाहरेकऱ्यांनी त्याला अडविले आणि विचारले—"महाराजांना पडलेल्या स्वप्नाचा अर्थ सांगायला आला आहेस का?"

परंतु त्यांनी विचारले ते बहकला ऐकू आले नाही. तो अंधाजाने काही तरी समजून "होय" म्हणाला.

पाहरेकऱ्यांनी त्याला आंत बोलावून नेऊन राजासमोर उभे केले.

राजाने विचारले—"मला पडलेल्या स्वप्नाचा अर्थ सांगतोस का?"

बहक म्हणाला—"महाराज! सादर आईचा दुष्टपणा, तिच्या हाती मावज मुलांना सहन करावे लागणारे कष्ट, हे नव्याने का हवेत? माहीत नाही, असे काय आहे? तरी परतू....." असे तो पुढे काही बोलणार, तितक्यात राजा आनंदात म्हणाला—"जाऊन!" राजाने त्याला हजार वराह बक्षिस दिले.

राजाने गान्हाणे ऐकून आपले कष्ट दूर व्हावे म्हणून एक हजार वराह बित्याबद्दल खूप होऊन बहक बरी परतला आणि त्याने पडलेले वस्तू घेऊन, त्याला कळले तसे सांगितले.

ते कळल्यावर त्याच्या सावज आईला वाटले की राजाचा आशीर्वाद मिळाला आहे. राग आला तर तो आपल्याला तुलंगीत टाकील किंवा दंड या बहकला चांगल्या रीतीने वागवू लागली, व बहकचे कष्ट त्या दिवसापासून संपले.

महाबली हनुमान

सुषोबाला वाटले होते तसा वाली मायाची राक्षसाच्या हाती मेली नव्हता. उलट त्याच गायाची राक्षसाला मुढात टार केले होते. वालीला परत आलेला पाहून सुषोबाने वालीला आदरपूर्वक नमस्कार केला. वालीने सुषोबाला आशीर्वाद दिला काही व त्याच्याकडे कूट मुद्देने पहात उभा राहिला आणि रागाने तोंडाला आले ते सुषोबाला बोलला. परंतु सुषोबाने त्याचे प्रत्युत्तर दिले नाही. नम्रपणे त्याने आपला राजमुकुट वालीच्या चरणांसमोर ठेवून त्याने त्याच्या पायावर होके ठेवले व नमस्कार करून म्हणाला.

"दादा! शत्रूचा नाश करून परतलास. किती आनंदाची गोष्ट आहे ही. हे मी युवराज राहीन. माझ्याविषयी दुसरी

माझी महत्त्वाय समजतो मी त्या गुहेच्या तोंडाशी बराच वेळ वाट पाहिली. परंतु गुहेतून बाहेर जेव्हा स्वतःप्रवाह वहात काढून आला तेव्हा माझ्या हृदयाला धमकाव बसला मला भीती वाटली की तो राक्षस बाहेर येऊन मला टार करील. म्हणून मी त्या गुहेच्या तोंडावर एक शिळा सरकवून ठेवली आणि परतली. मला राज्यांकांका मुळीच नव्हती व राज्याभिषेकाची पण मला इच्छा नव्हती. नागरिकांनी व भक्त्यांनी राजाची गादी रिकामी असता कामा नये असा हट्ट धरला. माझा राज्याभिषेक केला. आतां यापुढे तूच राजा आहेस. मी युवराज राहीन. माझ्याविषयी दुसरी

काहा अपयें गेर समजून कसन घेऊ नकोस."

परंतु वालीने सुग्रीवाने सांगितले ते अरे मानले नाही. त्याने सर्वांना बोलावून त्यांच्या सुग्रीवाची निंदा केली. म्हणाला—"हा मी मायावीचा पाठलाग करीत गेलो. तो एका भयंकर गुहेत शिरला. ठार केल्याशिवाय किट्किटेल्या परतणार नाही, अशी प्रतिज्ञा केली होती. मी होऊन या सुग्रीवाला गुहेत न पायला सांगितले होते. मी एकटाच त्या राक्षसाला ठार करायला आत गेलो होतो. परंतु तो मला सहजी सांपडला नाही. तरी मी त्याला हुडकून काढला व ठार करून

होते. याने एक मोठी शिला गुहेच्या तोंडावर लावून ठेवली होती. मी 'सुग्रीवा' म्हणून बराच वेळ हाका मारीत राहलो. परंतु या दुष्टाने राज्यभोगाच्या मोहाला बळी पडून गुहेचे तोंड बंद करून ठेवले होते. बाहेर येऊच नये असा त्याचा हेतू होता. परंतु मी त्या रक्काचूर करून बाहेर आलो."

सांगून वालीने सुग्रीवाला अपमानीत करून अंगावरच्या कपड्यानिशी पराबाहेर काढले. त्याने सुग्रीवाची बायको हारा हिच्याशी बळबंदीने विवाह करून घेतला. बायकोला घालवून अपमानित होऊन, सुग्रीव वालीच्या भीतीने ऋष्यमूक पर्वतावर राहू लागला. त्या वनवासात सुग्रीवाचरोबर हनुमान, जांबवंत, मेद, द्विविद असे चार बानर वीर पत्नी म्हणून राहू लागले. ऋष्यमूक पर्वतावर सुग्रीवाचरोबर रहात असता पंचा सरोवराच्या परिसरात दोघां तरुणांना पाहिले. ते मानव होते व त्यांच्या हातात धनुर्बाण होते. दिसायला ते अत्यंत सुंदर होते. परंतु त्यांना सहून सुग्रीवाला भीती वाटली. वालीनेच त्यांना आपले

परिचय झाला, तो असा—

पारंपर्य बऱ्या मोठा पांडवले असावे, असा संशय देखील त्याच्या मनात आला. वालीला एक शाय होता. त्यामुळे त्याला ऋष्यमूक पर्वतावर जाणे शक्य नव्हते. म्हणून त्याने कोणाला तरी ठार करण्यासाठी पाठविले असणार, असा वालीच्या मनात संशय होता. कोठेतरी पळून विचारात तो होता. पण कोठे जावे त्याला कळत नव्हते.

तेव्हा हनुमान सुग्रीवाला म्हणाला— "वाली इकडे येणेच शक्य नाही. तो कोठे असेल असे वाटतही नाही. मग भीती का?"

"वाली आला मी म्हटले. दोघां शरीरधारी तरुणांकडे पहा. त्यांच्याजवळ धनुर्बाण व तलवारी आहेत त्यांना फक्त पाहिले तरी कोणी भयभीत होईल. वालीने त्यांना माझ्या विरुद्ध पाठविले असवे, अशी वाटते आहे, मला. कोणी असला की त्याला नष्ट करणारे चार बोधे असतातच नाही का? ते दोघे हेर नसतील कशावरून? आपण बेफिकीर राहून बालगार नाही; नाहीतर मरण निश्चतच नशिबी येणार! शत्रूनाश करण्यासाठी राजाला अनेक उपाय व युक्त्या लागतात. त्यात वाली फार हुशार आहे. तेव्हा हनुमंता! तु जाऊन

त्यांच्याशी झोळताना त्याच्या हृदयात प्रवेश कोण व कशासाठी आले आहेत, काढून घे त्यांना अरण्यात शस्त्रास्त्रे घेऊन देण्याचे कारण काय बरे असेल? त्यांच्या मनात माझ्या विषयी द्वेष असेल तर तो नाहीसा करून सद्भाव होईल असे कर." सुग्रीव हनुमानाला म्हणाला.

"बरं, मी तसेच करतो!" असे सांगून हनुमान रामलक्ष्मण फिरत होते त्या जागी आला जाण्यापूर्वी त्याने आपले सोडून एका ब्रह्मचान्याचे धारण केले होते. तो रामलक्ष्मणांजवळ अगदी नक्षपणे म्हणाला—"प्रणाम! आपणां दोघांना पाहिले तर कोणी राजर्षी, देवर्षी

किंवा सपत्नी आह्रांत असे वाटते. या काळ तीही आपले आगमन कस काळ जालं? आपण कोण? पाहून वनपक्षी बाबरल्यासारखे जाले आहेत. आपले वृषभसंध आणि हत्तीच्या शोंडेसारखे लांब पाहून आपण कोणत्यातरी राजघराण्यातले असाल असा भास होतो."

रामलक्ष्मण काहीच बोलले नाहीत.

पुन्हा हनुमान पुढे बोलू लागला— "सुग्रीव नावाचा एक अति बलिष्ठ वानर राजा थोर व क्षमात्मा आहे. तो त्याच्या मोंठ्या भावाने त्याला राज्याबाहेर हाकलून दिल्यामुळे दुःखी मनाने जवळ राहतो आहे. त्याचा मी मंत्री, हनुमंत माझे नाव आहे.

परतून आल्या मला पाठविले, म्हणून मी ब्रह्मचारीरूप घेऊन आपणांकडे आलो आहे. मी जल स्थल कोठेही जाऊ शकतो. सुग्रीवाने आपणांबरोबर येथी करून येण्याची दर्शविली आहे.

ने एकुन रामाला आनंद झाला. मातेला घेऊन गेला आहे, तिचा शोध काढून तिला परत आणायला सुग्रीवाची मदत मिळेल. कबधाने रामाला सांगितले होते, हे आठवले.

तेव्हा राम लक्ष्मणाला म्हणाला— "आपण शोधीत निघालो होतो त्या सुग्रीवानेच आपल्या शोधार्थ आपल्या मध्याला पाठविले आहे. पाच्या तोळावर कोठे उल्ल कपट दिसत नाही. तू पाच्याकीं बोलतोस का?"

लक्ष्मण हनुमंताला म्हणाला— "सुग्रीवाच्या सद्गुणांविषयी आम्ही यापूर्वीच ऐकले आहे. त्याच्याच शोधार्थ आम्ही निघालो होते. तू मुचविल्याप्रमाणे त्याच्याशी येथी करून आलो."

रामाला कोणत्यातरी कामासाठी सुग्रीवाच्या मदतीची गरज दिसते आहे. तेव्हा सुग्रीवाला त्याचे राज्य परत मिळवून देण्यास राम नक्कीच मदत करील असा

"परंतु आपण या भयंकर दंडकारण्यात कशासाठी आलांत, हे नाही कळले?"

रामाने लक्ष्मणाला आपला सर्व वृत्तांत सांगायला सांगितले तेव्हा लक्ष्मण म्हणाला— "हे भाजे थोरले बंधू दशरथ महाराजांचे सर्वांत मोठे चिरंजीव रामचंद्र आहेत. संचा राज्याभिषेक होणार होता, परंतु पितृआज्ञा भंग करणे यांना नव्हते. म्हणून सिंहासनाचा मोठा सोडून यांनी वनवास घेण्याचे मान्य केले. आमच्या बरोबर यांची पत्निपता पत्नी सीतादेवील करण्यास निघाली मी याचकां बरोबर थोर गुणांकडे पाहून मी यांची सेवा करणेच आपल्या आयुष्याचे ध्येय ठरविले आहे. म्हणून मी दोघांच्या बरोबर आलो आम्ही दोघे इतरत्र गेलो असता यांच्या पत्निपता स्वीला कोणीतरी राक्षस उचलून घेऊन गेला त्या राक्षसाचा शोध सुग्रीवाच्या मदतीने लागू शकेल, जसे आम्हांला ज्ञानाची एका राक्षसाकडून, तू विचारलेखच म्हणून कोणताही आड पडदा न ठेवतां सर्व सांगितले. त्याला शरण देण्याची शक्ति असणारा हा महापुरुष राम आज सुग्रीवाला शरण मागीत आहे. तो देऊ शकेल असे आम्हांला वाटते."

ने एकुन हनुमान म्हणाला— "आमचे महाराज सुग्रीवच आपल्याकडे शरण मागायला जावन येण्यासारखी आज त्यांची परिस्थिती आहे. त्यांचे राज्य व पत्नी त्याचा मोठा भाऊ वाली याने अपहरण केले आहे. तरी या स्थितीतही तो सीतेच्या शोधासाठी नक्कीच आपणांला मदत करू शकेल." नंतर हनुमान दोघांना सुग्रीवाजवळ बोलावून घेऊन गेला.

लक्ष्मण रामाला म्हणाला— "याच्या मदतीने नक्कीच आपणांस आपल्या कर्पणात यशप्राप्ती होईल."

हनुमानाने आपले ब्रह्मचारी रूप सोडून वानररूप धारण केले आणि रामलक्ष्मणांना

आपल्या बसवून वृक्षामुक्त पर्वतावर आणले. परंतु सुग्रीव तेथे नव्हता. शेजारच्या मलय पर्वतात जाऊन लपून बसला होता.

हनुमान पर्वतावर जाऊन सुग्रीव म्हणाला—“ज्याच्या बोधाचे तू पाठविले होतेस ते रामलक्ष्मण इक्ष्वाकु वंशीय दशरथ महाराजांचे पुत्र आहेत. रामाने विलुप्तजात्रेच्या पालनार्थ वनवास ग्रहण आहे. त्याच्या पत्नीला कोणती तरी राक्षस धरून घेऊन आहे. म्हणून तो राम तुझ्याकडे शरण मागायला आला आहे. रामलक्ष्मण दोघे वंचू तुझ्याशी मेत्री करण्याच्या हेतूने आले आहेत.

करून घे.

सुग्रीवाला काय आनंद झाला. त्याने एका सुंदर तरुणाचे रूप धारण केले आणि रामलक्ष्मणाला भेटून म्हणाला—“दोघाविषयी हनुमंताने मला काही सांगितले आहे. रामचंद्रा! तू माझा राजा असूनही माझ्यासारख्या एका वानरासमोर मेत्रीचा हात पुढे केला आहेस. यात मी गौरव मानतो.”

त्यानंतर सुग्रीवाने हात पुढे नेम्याबरोबर रामाने त्याचा हात हातात मेत्री वृद्ध दर्शविले. दोघे परस्पराना प्रेमाने भेटले.

हनुमानाने अरणी वृक्षाच्या सहाय्याने अग्नि पेटवून त्याची पूजा केली. राम व सुग्रीव दोघांनी त्या अग्नीला प्रदक्षिणा घालून त्याला ठेवून परस्पर मेत्रीची प्रतिज्ञा केली.

राम सुग्रीवाला म्हणाला—“सुग्रीवा, यापुढे तुझे दुःख ते माझे माझे ते तुझे. आपण दोघे परस्परांच्या सुखदुःखाचे वाटे करी झालो.”

त्यानंतर दोघे एका झाडाच्या जाडजूड फांदीवर बसले. लक्ष्मणाने एका चंदन वृक्षाची फांदी तोडली.

नंतर सुग्रीवाने त्याचे वालीची भांडण केली झाले थोडक्यात वर्णन करून सांगितले व म्हणाला- "त्याच्या भीतीने मला येथे येऊन रहावे लागत आहे. माझे ही भीती कायमची जाईल असे काही तर कर."

राम स्मित करून म्हणाला- "मंत्रीचे प्रत्यक्ष फक्त तुला लवकरच दिलेल, तुझ्या पत्नीचे अपहरण करणाऱ्या वालीचा वध मी करतो."

सुग्रीव म्हणाला- "रामा! तुम्हा कपेने मला माझे राज्य व पत्नी परत मिळाली पाहिजे, वालीचा वध तू कर. मी सीतेचा ओंध करून तिला आणून पोचवतो. ती स्वर्गात असो की पाताळात, तिला आणून देण्याची जबाबदारी माझी. मला आता एक गोष्ट आठवते आहे-मी पाहिली ती सीताच असावी. तिने मला व माझ्या-बरोबर चौघे धानर नसले होते त्यांना पाहून आमच्या समोर तिच्या आभूषणांचे एक गारठोडे टाकले. ते मी संभाळून ठेवले

Fullscreen

आठवलेले मलाच आहे.

राम स्वतःला आवरून शकला नाही व म्हणाला- "मित्रा! नवकर दाखव ते दागिने!" सुग्रीवाने गुहेतून सीतेने आपल्या पदराचा एक तुकडा काढून त्यात बांधलेले तिचे दागिने आणून दाखविले.

ते पाहताच राम "हो सीते!" असे म्हणत दुःखावेगाने स्वतःला आवरून न शकल्याने लक्ष्मणाला म्हणाला- "लक्ष्मणा! तिला राक्षस उचखूत घेऊन जात असतां काळजीपूर्वक ओळख पटावी यासाठी टाकले असवेत."

लक्ष्मण म्हणाला- "तिच्या अंगाळाचा-वरचे दागिने ओळखू शकणार नाही. परंतु वहिनीच्या चरणी नमस्कार करताना पाहिलेली जोडवी मी नक्कीच ओळखू शकेन."

रामाने सुग्रीवाला विचारले- "त्या वेळी तो राक्षस सीतेला कोणत्या दिशेने घेऊन गेला?"

आमारव्याणी

व्यसने दायंकुण्ड्रे वा,
भये वा जीवितांतके,
विमुक्तने स्वया रुद्धपा
धृतिमा न्ना वसोदसि ॥

॥ १ ॥

[दुःखात, धनहानी घाल्यास किंवा जियावरने ओढवाल्यास धैर्याशी जाण शांतपणे शाश्वतचायक गोष्टीचा विचार करतात. अशावेळी जात नाहीत.]

धातिगस्तु नरो नित्यं
वेनरुण्य मोनुवते,
म मज्जत्ययस दशोके
भाराग्रान्तेव नो जले ॥

॥ २ ॥

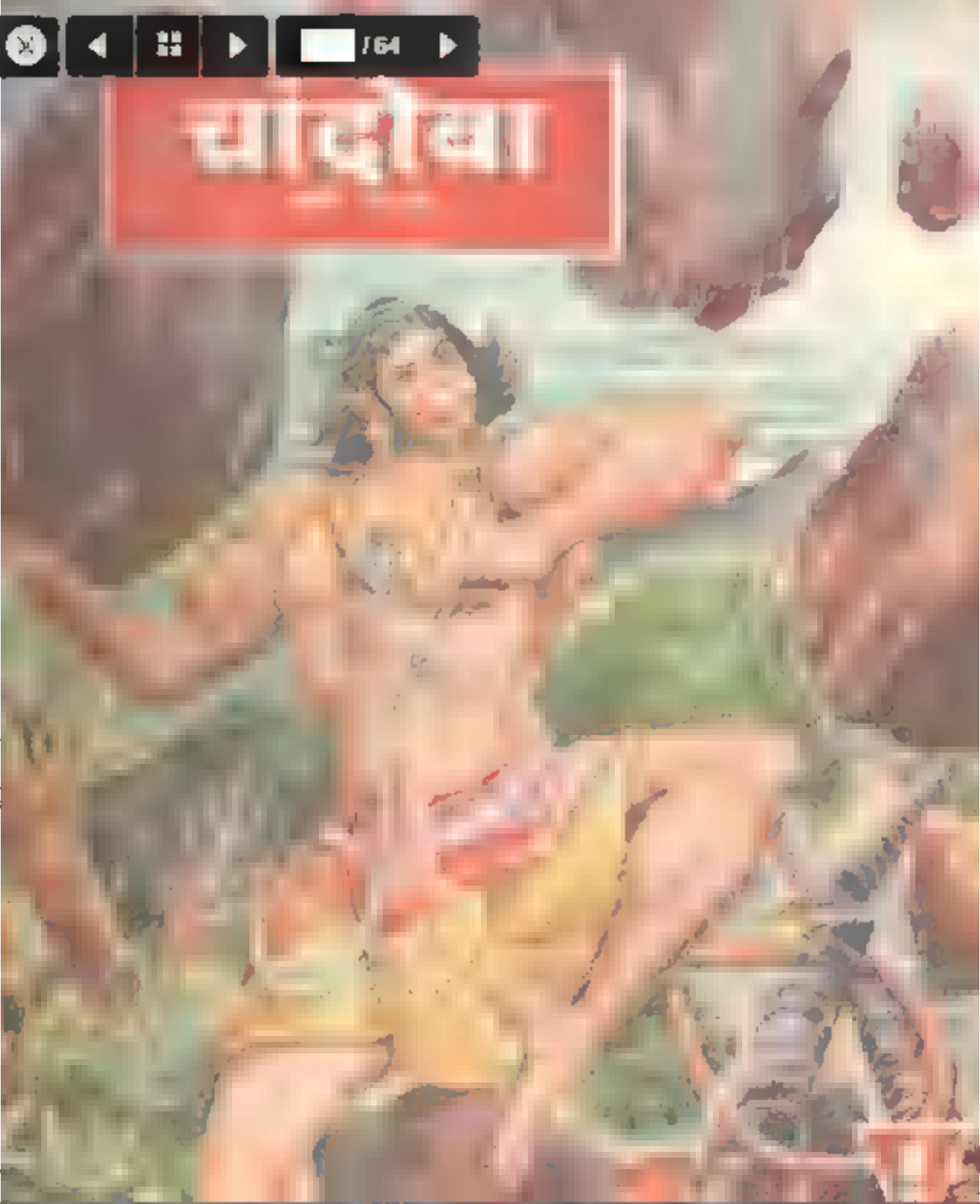
[कमी समजूत जन्मेचा दीम स्वभावाचा माणूस वजन जास्त घाल्याने जशी नाख पाण्यात बुडते तसा (पा संसार सागरात) बुडतो.]

ये शोक भनूवतले
न तेपां विद्यते सुखम्,
तेजश्च क्षियते तेपाम्,
न त्वं शोचितु महेसि ॥

॥ ३ ॥

[जेदा कदाहुन करीत सुख कधीच मिळत नाही. त्याचे तेज क्षीण होणे म्हणून तू दुःखी होता नसे.]

मिश्र अंध

[१९]

“दुसऱ्या दिवशी कोळघांती जाले टाकून होते नव्हते ते सर्व माते गेले. प्रत्युत्पन्नमती मेल्या-सारखा पवून राहिला कोळघांती विचार केला तो मेल्या असावा, किताच्यावर काढून ठेवून उरलेले मेल्यातंतर त्याच्यावरोबर थालादेणीक सचलून गेले. त्याप्रमाणे किताच्यावर ठेवताच प्रत्युत्पन्नमती नटदिशी उडी मारून पाण्यात धारला. यद्विषयता जालापातच तडकथत पडून राहिला. कोळी त्याला इतर माणावरोबर गेले.”

बायकोने सांगितलेली ती गोष्ट ऐकून नर म्हणाला—“मी यद्विषयतासारखा आहे असे वाटले होय तुला? मी प्रथमच सर्व विचार करून युक्त्या करतो आणि आपल्या कामात यशस्वी होतो.”

तेव्हा मादीने समुद्र किताच्यावर अंडी घातली

मादीने समुद्रकाठी अंडी घातली त्या आधी नवराबायकांचे बोलणे जाले होते सर्व समुद्राने ऐकले होते. “या नर टिटवीला गवे उत्तरधलाच पाहिजे!” असा समुद्राने विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी टिटवीचे बाऱ्याच्या शोधार्थे निघून गेल्यावर नमदाच्या काटेने सर्व अंडी ओढून घेतली. पक्षी परतले तेव्हा तेथे एकही अंडे नव्हते.

मादी म्हणाली—“पहा, आपल्या अंड्यांचे काय झाले ते. तु यद्विषयता सारखाच वागून हे संकट ओढवून घेतलेस. पोटाच्या पोराना गमावून वगण्यापेक्षा आगोत उडी टाकून जीव देते!”

“हो जेव्हा जाई करून दिवाचे नवेवाडे करून येऊ नकोस. मी हा समुद्र वाळवून टाकून थाला आपला तडाखा दाखवितो. पहा तर!” नर म्हणाला

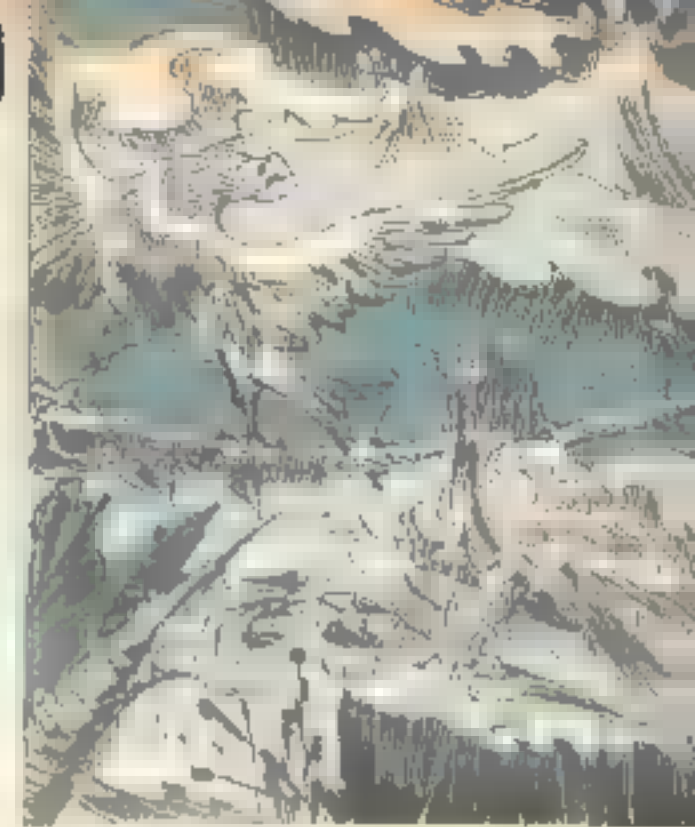
“ज्याचा विशविण्याच्या प्रयत्नात पंख आलेले घेण्याच्या भ्रमरासारख्याच या यत्ना आहेत.” मादी म्हणाली.

“मी आपल्या चोचीने समुद्रातले सर्व पाणी पिऊन थाला कोरडी थाल करून दाखवितो. पहात रहा.” नर म्हणाला

“तुमचा चोचीत भरपार एक पाण्याचा थेंबच ना? गंगा, सिंधू नदी-सारख्या सहा नद्या आणि पंचाक्षर हजार ज्या समुद्रात सतत असतात समुद्राला कसा काय अटवणार?” मादी म्हणाली

“हे सर्व ह्वाण धात्यासारखे कशाळा नोसले वाहेस? मनाचा दृढनिश्चय खंबीरपणे काम केले नर अशक्य असे काही या जमात बाहे का?” नराने विचारले.

“निदान इतर सर्व पक्ष्यांशी पडत तरी माय. एकाच्या हानून न होणारी कामे चार पक्षांच्या हानून पुरी होतात. एका दारीक्या धात्याने हत्तीला बांधता येत नाही. परंतु शेकडो धात्यांच्या दोरखंडाने मदनमत्त हत्तीला बांधता येते. सुतार पक्षी, चिमणी, वेडूक आणि भ्रमरीने ऐक्य करून

हत्तीची खांद मोडली होती माहिती आहे का?” मादी म्हणाली.

“एक तरी गोष्ट!” म्हणाली. तेव्हा मादी गोष्ट सांगू लागली

हत्ती

एका अरण्यात एका झाडाच्या फांदीवर घट्ट बांधून एक चिमणीचे जोरपे रहात असे. मादीने नुकतीच अंडी घातली होती. दुसऱ्या दिवशी एका हत्तीने दुपारचे जेजून सहन न झाल्यामुळे त्या झाडाच्या सावलीत राहून स्वभावानुसार सोडने डोक्यावरचो फांदी पकडून ओढली. त्याच फांदीवर चिमणीचे घट्टे होते. सर्व अंडी जमिनीवर पडली.

अंडी फुटून गेल्यामुळे मादी मोठ-
मोठ्याने ओरडून रडू लागली. तिचे ते
ओरडणे ऐकून तिच्या शेजारच्या भाडा-
वरची सुतारपक्षीण चवकशीला आली
आणि तिला रडण्याचे कारण विचारून
म्हणाली-“अग वेडे! रडून काय मिळणार
आहे? भ्रमावान असतात ते गेलेल्याचा
शोक करीत बसत नाहीत गेलेल्यासाठी
शोक करीत दुष्पट त्रास होतो
वाघण्याचा प्रयत्न करावाच लागतो.”

ऐकून चिमणी म्हणाली-“मरणतेस
खरे आहे परंतु दुष्ट हत्ती कायच
वाई! पाला गर आहे. म्हणून
याने मुलांना ठार केले. तू माझी
खरी सखी मैत्रीण असशील तर या
प्रदोषास हत्तीला कसे ठार करावयाचे
याचा विचार करून सांग.”

“आपल्याला आपलकाठी करतो
तोच लग मित्र. आपली स्थिती चांगली
असते तेव्हा पुष्कळ मित्र येतात होतात.
परंतु चांगली स्थिती नसते तेव्हा मदतीला

बंदू! खायला घालतो तोच बाप आणि
विश्वास करतो तोच मित्र. मुझी करते
तीच बापको माझी मैत्री कशी वाहे हे
मी तुला लवकरच दाखविते. वीणारवं
नावाची माझी एक भ्रमर मैत्रीण आहे
तिला बोलावून आणते हत्तीला ठार
करण्याचा उपाय सांगेल.” सुतार पक्षीण
म्हणाली.

चिमणीलाबरोबर घेऊन सुतार पक्षीण
भ्रमर मैत्रीणीकडे गेली आणि
चिमणीवर झालेल्या अत्याचाराची गोष्ट
सांगून म्हणाली-“या हत्तीला ठार कर-
ण्याचा उपाय तुच सांगितला पाहिजेत.”

“अरे रे, विचारो! हिला इतका त्रास
का? मध्यस्त नावाचा बंदूक एक चांगला मित्र आहे. त्याचा मुढा
सत्ता घेऊ या हितघी सज्जन, राजनीती
कुणस विद्वानांचा सत्ता घेऊन
केलेल्या कामात मिळते मसे सांगतात.
भ्रमरी म्हणाली.

तिल्या बहिणी

[७]

[यादीभाय गेली वारल्यात एका साडावर उदयन व सध्याकुमार झोपले अशा वाक्यवर
दादी भ्रमनेल्या डोळ्यांवर उंचीच्या माणसाने त्याचा बंदी करून घेऊन आपल्या
भरो आपल्या शोधीत त्या वरात पोचला आणि त्याचा
हाराचे आणि भ्रमनांचे गुपित पोडे पोडे काढले. पुढे-]

संध्याकुमाराला निशीथला दिवसां मुळीच
दिसत नव्हतेच. त्यांत त्या दादीवाल्याने
त्यांच्यावर कसले तरी टाकले आणि
ते पडताच दोघे जडून झाले. त्याच बरो-
वर सर्व जगही त्यांच्या दुष्टीआड
त्यामुळे त्यांना उदयन वीतभर उंचीचा
झाल्याचे आणि छाटेवर घोरत पडलेला तो
दादीवाला सामान्य ननुष्य झाल्याचे
यळा काही मानं नव्हता. दादीवाला केव्हा

झोपून उठतो आणि कायकाय आणखी
करतो विचाराने थोडे घाबरल्या-
सारखे झाले होते. त्याशिवाय त्यांच्या
मोठ्या भावावर काही दुसरे संकट तर
आले नसेल ना ही काळजी होती.
दादीवाल्याचे गुपित काढले यत्नरुल
आणि त्याने आपल्याला फसविण्याऐवजी
आपणच त्याला फसवून त्याच्या सारखे
झाली यादरुल उदयनला आनंद

गुपित बाहेर पडले. हे बाहेर जाऊन नवकीच हुशार होता. आपले गुपित बाहेर पाहून मनगत तो बेचैन झाला होता. त्याला रागही आला होता. तरी त्याने ते बाहेर न दर्शवितां अगदी सहजपणे तो हळूहळू उदयनच्याजवळ येत म्हणाला- "तुम्ही कोण मला माहीत नाही, पण आहात आमचेही गुरु! माझे गुपित इतक्या सहजो बदरात पाहून घेणारा तुमच्या व्यतिरिक्त दुसरा कोणी मी उम्या आयुष्यात पाहिला नाही. मी भरोक्षरच तुमच्या सारक्यांची भेट मान्याबद्दल स्वतःच्या भाव्याची वाखाणणीच करतो आहे. परंतु तुम्हांला पापामून काही विघोष कायदा होईल असे नाही मला वाटत. तुम्ही इकडे कशासाठी आलात हे सांगू नका. मी काम एका क्षणासाठी देऊ शकेन मी असता तुम्हांला कोणातोही करण्याचे कारण नाही." असे म्हणत अनेक प्रलोभने देत व भूल-वशा दाखवीत उदयनच्या गळघातला हार मिळविण्यासाठी त्याने अनेक युक्ती करून पाहिल्या.

परंतु उदयन इतक्या सहजो त्याच्या बोलण्यात फसण्या इतक्या भोळा नव्हता. म्हणाला- "प्रथम तू भावांना कोठे

इतर गोष्टी बोलू!"

"मी नाही कोठे लपवून घेतो, येथेच तर आहेत ते." तो म्हणाला. वाटले की तो आपला काही म्हात्री करीत म्हणून तो त्याला दटावीत म्हणाला- "मला तू फसवितोस? जवळ तुझ्या या दाढीवाल्या नाहीत!" तेव्हा तो स्मित कळत म्हणाला- "तुझ्या बाब्या विशातल्या उबोतले काळे भस्म तेथे रोडे टाक!" दाढीवाल्याने उदयनच्या भावांना अदृश्य करून ठेवले होते. जगा दाखविली. त्या जागी उदयनने ते काळे भस्म टाकल्याबरोबर निघोष आणि संध्याकुमार त्याला दिसले.

अंतर उदयन म्हणाला- "हे माल, आतां मामा हात पुन्हा सांग!"

"त्यालासुडां एक ओषध आहे. तुझ्याजवळ आहे पहा, तुझ्या उजव्या विशात हिच्या मलमाची एक आहे. ते भस्म आपल्या थोट्या हातला लाव." दाढीवाला म्हणाला.

उदयनने त्याप्रमाणे केल्यावर त्याचा हात पहिल्यासारखा झाला.

आतां उदयनला तो दाढीवाला आपले सर्व गुपित सांगू शकेल असे वाटू लागले. विशातसे वांटे भस्म आणि

तांबडे कोणत्या कामाने आहे. काळाले होईल असे वाटले. म्हणून त्याने ते भस्म मलम दाढीवाल्याला दाखवून विचारले- "मग, यांचा उपयोग?"

दाढीवाला हंसत मुसाले म्हणाला- "एवढेदेखील नाही का तुला? तुझ्या दोघां भावांना मी अदृश्य केले ते या पांढऱ्या भस्मानेच आणि तुझा हात थोडा झाला या मलमानेच." असे सांगून त्याने आपले सारे गुपित उघडे केले.

"मग पंचा कशाळा?" उदयनने त्याला विचारले.

वेळी दिसते हे सच्चित्तर सांगितले.

सर्व ऐकून घेतल्यावर तो दाढीवाला म्हणाला—“असं होय? मी तिघांना कशी सामान्य दृष्टी येईल हे सांगतो. परंतु त्या पूर्वी तू हार माझा मना परत कर!”

परंतु उदयन तेवढा मोठा नव्हता. कारण तो दाढीवाला तो मजबुलला हार नमताना जवळ नसून व आज्ञेची माला होता, तोच हार हातात आल्यावर शेर होऊन तिघांना विषंत सोडणार नाही,

श्रीकृष्ण उदयन त्याला म्हणाला—
“बाजोवा! आम्हाला दृष्टी यायला कोणता तो तपाय लागू. ही आमची शेवटची मागणी आहे. येथून पश्चिमेकडे सुमारे दहा मैलावर एक गुहा आहे. त्या गुहेत आम्ही तुमचा हार ठेवून जातो. तुम्ही तो घेऊन जा.”

तो हार म्हणजे त्याला प्राणदानासारखे होते. म्हणून तो दाढीवाला त्या गोष्टीस कबूल झाला.

इतक्यात संध्याकुमार उठून उदयनच्याजवळ येऊन म्हणाले—“दादा! आपण हातात सस्पडल्यापासून काही झाले प्याले नाही. पोटात कावळे कोकलू लागले आहेत. त्या पंचाचे ते गुपित शर की खोट एकदा पाहू या तरी!”

सुचालला हवी होती परंतु वाकड्या भावजांनी सुचविल्याबरोबर उदयनने निर- निराळ्या फळांची इच्छा करून तो पसरला मात्र ताजी उत्तमोत्तम पंचा- वर दिसू लागली. उदयनने काही फळे स्वतः आणि त्याच्या भावजांनी खाल्ली. परंतु आश्चर्य म्हणजे पुन्हा फळांनी भरलेला दिसला. म्हणून तो दाढीवाला किती का दुष्ट असेना उदयनने ग्रीवार्थ दाखवून त्यालादेखील फळे दिली.

पोट भरल्यावर उदयनने तो घडी तिघात ठेवून दिला आणि त्या दाढीवालाला विचारले सांगतां तुम्हां दृष्टी यायला याचा उपयोग करायचा तो? दृष्टी आल्याबरोबर आम्ही आपल्या वाटेने निघून जाऊ.”

तो दाढीवाला म्हणाला—“आपल्या जवळच्या तांबड्या मळमाची एक गोळी करून ती या रेशात गुंडाळून जाऊ. त्यातून घुराचे लोट येऊ लागतील. तेव्हां तुम्ही तिघांनी हा पंचा तोंडावर त्या मळमाची घुरी डोळ्यांना लागेल बशी घ्या. तुम्हांला रात्र दिवस विभू लागेल.”

उदयनने लाल मळमाची एक गोळी करून ती त्या रेशात गुंडाळली परंतु ती पेटवण्याची कशी, असा प्रश्न होताच.

उदयन या विचारात असता त्या दाढी- वाल्याने दोन गारगोटधांनी रेशात गुंडाळ- लेल्या त्या गोळीवर ठिणग्या पाडल्याबरोबर घुराचे लोट बाहेर येऊ लागले उदयनने आपल्या दोघां भावांना जवळ बसवून तिघांच्या ओक्यांवर पंचा टाकला.

पाच मिनिटांनी तिघांनी पंचा काढला. तिघांच्या डोळ्यांतून पाण्याच्या धारा येत होत्या. थोड्या वेळाने डोळे कोरडे झाले.

परंतु आश्चर्य असे की चांगली दृष्टी येवी यासाठी केलेला तो खटाटोप करून व त्या दाढीवालाने सांगण्याप्रमाणे करून आल्यावर दृष्टी यायची तर दूरच डोळ्याची बुभुळेच नाहीशी झाली.

“त्याचे दोन उपयोग आहेत. तू कोणताही पदार्थ मिळाल्या असा विचार करून अथरग्या बरोबर तो पदार्थ पचाऊ मिळेल. त्याचप्रमाणे कोणाला कोणत्याही प्रकारचा आजार असो. पंचाने बरा होतो.” तो दाढीवाला म्हणाला.

“तरमग आमच्या डोळ्यातला दोष हार शकेल का हा पंचा?” उदयनने पंचाचा उपयोग कळताच विचारले.

“डोळ्यातला दोष म्हणजे काय, मला नाही कळले?” दाढीन त्याने आश्चर्य- चकित होऊन विचारले. तेव्हां उदयनने तिघांना अनुक्रमे दिवसा, पहाटेच्या

त्याने त्यानंतर आपल्या दोन सवऱ्या बोळघांना ॥ सावले. त्यांनासुद्धा छान दिसू लागले. आपण दाढीवाल्यावर उगाच रमावल्याचा त्याला पश्चात्ताप झाला. निष्पीडला फक्त रात्री दिसत होते ॥ सध्याकुमाराला फक्त अंधुक उजेडात दिसत होते परंतु त्यांना मुद्दां छान दिसू लागल्याचे पाहून तिघांना आनंद झाला व त्यांची मने त्या दाढीवाल्याबद्दल आपली कृतज्ञता ॥ आली.

नंतर ते ॥ आपल्या घोड्यांच्या ओघास निघाले. ॥ त्यांनी घोडे बांधून ठेवले ॥ त्या ॥ आले. उदयनने ॥ शिपडल्याबरोबर घोडे लँकातू लागले. ॥ घोड्यांना वेळून गुहेत लपवून ठेवलेल्या ॥ घोड्याजवळ गाले. नंतर ॥ आपापल्या घोड्यांवर बसून त्या दाढीवाल्याच्या घरी आले.

त्यानंतर दाढीवाल्याने विचारले- "तुम्हांला पाहिजे होते ॥ सर्व मिळाले का, की आणखी काही आहे? नसेल तर तुम्ही आपल्या वाटेने ॥ आणि ॥ मोकळी करा. ॥ दिल्याप्रमाणे माझा हार तेवढा गुहेत ठेवून ॥ परंतु तुम्ही वचन मोडलेत तर मान....." आणखी असेच काही तो बोलत असताना निवृत्त मध्येच त्याला

सांगितलेस की तू कोण आणि गरीब वाटसरूना ॥ बंदी करण्याचा घंटा कां करतोस?"

तो दाढीवाला म्हणाला-"मी ते सर्व कांय नये. असे गूढ आहे. ते माहीर केले तर माझे दोळे फुटेल व ॥ मला मरण येईल.

तिघा भावांनी एकदाच त्याच्याकडे सहानुभूतीपूर्वक पाहिले आणि त्याचे ते गूढ त्याच्याकडून काढून घेण्याचा आग्रह न धरता ॥ घोड्यांवर बसून निघाले. आत ॥ उदयन दाढीवाल्याला म्हणाला-"आणखी एकच इच्छा राहली आहे. तुझा हार मी तुला देतो. परंतु

ही मलमे, मस्मे आणि ॥ देतोस का आम्हांला?"

त्या गोष्टीला त्या दाढीवाल्याने होकार दिला. त्यानंतर ॥ घोड्यावर उदयन, काळोघा घोड्यावर निशीथ आणि लांबड्या घोड्यावर सध्याकुमार बसले आणि निघाले.

घोडे ॥ चालून गेल्यावर ते दाढीवाल्याला त्यांनी सांगितलेल्या गुहेजवळ पोचले. वचन दिल्याप्रमाणे उदयनने आपल्या गळधातून हार काढून गुहेत ठेवून दिला. गळधातून हार काढल्याबरोबर उदयनला ॥ लाभले. नंतर तिघे ॥ निघाले.

घोडे दूर गेल्यावर ते एका दाट अरण्यात येऊन पोचले. काळोख पडू लागला होता

आला ॥ उदयनला भयंकर राग आला. म्हणाला-"काय ॥ जबाबा! हीच ना तू आम्हांला बुडटी आणून ॥ म्हणतोस?"

तो दाढीवाला म्हणाला-"अशी पार्वी ॥ नकोस! तुम्हांला फंसवायचेच होते मला तर ॥ तुम्हांला आतांपर्यंत सांगितले ते सर्व गुपित सांगितले असते का? सर्व काम पुरे झाले आहे, व्यर्थ ओरडण्याचे ॥ नाही. ॥ बुभुळ नाही म्हणतोस, तर तुझ्याजवळ ते हिरवे मलम आहे ॥ थोडे पापण्यांना लावून पहा!"

त्याप्रमाणे उदयनने ते हिरवे ॥ पापण्यांना लावल्याबरोबर त्याला परत

पुन्ही रात्री कोठे अंग दाकायचे हा प्रयत्न सभा राहिलाच. त्याविषयी विचार करीत त्याच्यावर तीन सिंह गर्जना करीत घाबून आले. संध्याकुमाराला व निशीथला करावे, सुचेना. परंतु उदयन त्याच्या जबळच्या मस्माची आठवण झाली. त्याने पांढरे भस्म काढून निशीथ, संध्याकुमार दोघांवर आणि त्यांच्या घोड्यांवर टाकले. ते लगेच अदृश्य झाले. नंतर त्याने घोड्यांवर व स्वतःवरदेखील ते टाकून घेतले. तो घोड्यासह अदृश्य झाला.

ते सवे अदृश्य झाले आणि सिंह गर्जना करीत तेथवर येऊन पोचले दोन्ही गोष्टी एकदमच. तोंडाचा घास अदृश्य झाल्याबद्दल त्या सिंहांना निराशाच झाली. काही वेळ तेथेच ठेगून पहात आणि शेवटी हताशा होऊन ते सिंह निघून गेले.

सिंह निघून गेले तरी त्या अरण्यात रात्री मोक्लेपणे हिडणे घोव्याचे आहे

अदृश्य झाल्यावर त्याने घोड्यांवर आणि स्वतःवरदेखील ते टाकून घेतले. तो घोड्यासह अदृश्य झाला.

नंतर तिघे पुन्हा आपल्या घोड्यांवर बसून वायुवेगाने निघाले. दाढीवात्याच्या कुपेने त्यांना दुष्टी भांगली जावली होती म्हणून कोणी पुढे कोणी मागे चालायचाचे उरला नव्हता. काही अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एका निर्जन स्थानी दिसला.

“पाहू या, त्या वाड्यापर्यंत कोण प्रथम पोचतो!” म्हणत आपापल्या घोड्यांना मारल्या उदयनना घोडा वायुवेगाने निघाला त्याच्या पाठीमागे संध्याकुमार निशीथ दोघे समान वेगाने जात परंतु आश्चर्य असे की लवतालवता एकवट अदृश्य झाला. (क्रमशः)

विभिन्न

विजयादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने भौनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू प्रयत्न केलेस तरी पोबडी विधि- असते त्याचे उदाहरण म्हणून तुला दीर्घोद्योगीची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

समुद्र किनाऱ्यावर ब्रह्मस्थली नावाचे एक होते. त्या गावात वेदशर्मा नावाचा ब्राह्मण रहात असे. तो चारही वेदांचा पारंगत विद्वान म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्याजवळ एक शिष्य वेदाध्ययन करीत त्याने खूप अध्य लावून वेदांचा केला आणि ‘दीर्घोद्योगी’ म्हणून गुरुकडून उपाधि संपादन केली. दीर्घो-

वेदाच्या गोष्टी

अन्भापासून एक शेतकरी बसल्या कार-
णाने विद्वत्तेचा यत्किचित्ही उपयोग
करू शकलो नाही. वापनय आले
म्हणून, ऋषीमुनींनी सांगितल्याप्रमाणे उर-
लेले असूष्य तीर्थयात्रेत घालविण्याचा
विचार आढे. मोस हवा बसेल तर काशी-
विश्वनाथाची केली पाहिजे. माझ्या-
कडे काही आहे. सर्व दुका देतो.
याचा मालक आहेस.

दीर्घोद्योगीने आनंदाने त्या गोष्टीस
होकार दिला. दुसऱ्या दिवशी आपल्या
गुरूचा आशीर्वाद घेऊन तपोभेदकाचा
निरोप गेण्यासाठी त्याच्या घरी आला.

भग्नतामसाने दीर्घोद्योगीची बराच
वाट पाहिली, पण तो नाही.
दुपारची वेळ झाली तेव्हा भग्नतामस
दीर्घोद्योगीच्या गोष्टीची निघाला तेव्हा ती
तपोभेदकाच्या गोष्टीची निघाली. स्थितीत
घुटमळत बसलेलं आढळला.

"मी अद्याप तपोभेदकाचा निरोप घेतला
नाही. घरात नवें लोक बरा गडबडीत
बसल्यासारखे दिसत आहेत. कळलं
नाही." दीर्घोद्योगी भग्नतामसाला म्हणाला.

भग्नतामस स्मित करून म्हणाला-
"तपोभेदकाची बायको थोड्याच वेळाने
प्रसूत होईल तिला मुलगी होणार, तुम्हा

कुळाचा होणार!" सांगून भग्न-
तामस निघून गेला.

थोड्या वेळाने तपोभेदक "कुटुंबसौख्य"
असे मनात म्हणत बाहेर कारण
त्याला मुलगी झाली होती. ते ऐकून
दीर्घोद्योगी गोष्टीला, कारण भग्न-
तामसाने सांगितलेले पहिलं भविष्य
झालं होते. तेव्हा त्याने सांगितलेली इतर
दोन्ही भविष्येदुदां नक्कीच खरी होतील
असे दीर्घोद्योगीला आढले. दोन
कशी मोठी होतील व त्या पापी मुलीशी
जमन लावून पायात अडकवून पेंतल्या-
मिथाप असे सुटायचे असा विचार करीत
दीर्घोद्योगी दुसऱ्या दिवशी
निघाला समुद्र किनाऱ्यापासून दूर, दूर
जाण्याच्या हेतूने तो दहा वर्षे सतत चालत
राहल्यावर शेवटी गंगातीरी येऊन.

एके दिवशी तो एका ब्राह्मणाच्या गावी
येऊन पोचला. समोर एक म्हातारी
तिला तो म्हणाला-"आजी! थोडे पाणी
प्यायला सांगता का?"

ती म्हातारी हाक मारीत म्हणाली-
"वाळ तमालिके! एक पाट आणि ताच्या-
मरून पाणी घेऊन ये कशी, आई!"

घरातून एक मुलगी तिच्या
आंगावरून सर्व कपडे काढून घेते. ती बायलाच्या

चंपल डोळ्यांनी एका क्षणासाठी थारी-
बाजूला पाहून जाणत पुढे आली. तिच्या
एका पाट होता आणि दुसऱ्या
हातात पाण्याचा तांब्या होता.

"बसा!" म्हणत ती मांडू
लायली आणि तांब्या खाली ठेवला.

"काय ग हे!" जा पुन्हा पाणी
घेऊन ये पाहू. म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगी बसल्यावर थोड्या वेळाने
तिने त्याला विचारले-"कोटून आलास
बाबा! आणि कोठे जातो आहेस?"

"सर्व जग फिरून आलो, म्हणायला
हरकत नाही. कोठे तरी ब्राह्मणांच्या
गंगात स्नानाचे शोध घ्यावे. यज्ञांदा

शिकवाचे आणि आयुष्य घालवावे, विचार करतो आहे!" म्हणाला.

"अस्सं! तरमग तू इतर कोणाकडे जाण्याची काय? माझेच दोघे भातू आहेत! त्यांना तुम्ही गरज आहे आणि तुला गरज आहे." म्हातारी म्हणाली.

दीर्घोद्योगीला ते काम आवडलं व तो बोन वर्षे त्या म्हातारीच्या शिकवीत तिच्याच घरात राहिला. मध्यंतरी म्हातारीच्या मनात एक विचार आला तमालिकेचे वय लग्नाचे झाले. तिचे दीर्घोद्योगीशी लग्न करून पोकळे व्हावं! तिने विचारले ही.

लग्नास कवच झाळा. कोठे तरी पश्चिमे- समुद्रकाठी राहणाऱ्या तमोभेद- काच्या पायी मुलीशी लग्न होण्यापेक्षा, त्या संकटातून मुक्ती मिळण्यासाठीच एक मार्ग निघतो आहे असा विचार करून त्याने तमालिकेशी लग्न करून घेतले.

एक वर्ष ओटलं एके दिवशी तमालिकेला पहाटेच उठलेली पाहून दीर्घोद्योगीने विचारले—"ग, या म्हातऱ्या आई तुझ्या कोण? माझ्याअवळ शिकणारी मुले कोण?"

तमालिकेने दीर्घाबाबत सोडला व म्हणाली—"या म्हातारीचा फार मोठा विद्वान, दानी व धोमंत होता. त्यांना एकच एक मुलगी होती. त्या विद्वानाने मुलीचे लग्न आपल्याच एका शिष्याशी दिले. लग्नापूर्वी तो शिष्य आपल्या गुरुशी भक्तीपूर्वक वागे. परंतु लग्न झाल्यावर तो मामूससऱ्याचिरुद्ध उलटला. मंतर तो त्यांच्याशी भाडूच सिध देशात निघून गेला. तेथे तो ब्रह्मस्पती नावाच्या मावो राहून भिक्षुको कष्ट लायला.

"काही ओटल्यावर त्याला एक जन्माची पायी अशी मुलगी झाली आणि जूळी पुले झाली. ही दोग मुलं मुलगा- जवळ आता मिळत आहेत आणि तो

आईचीच वांगल आढवत नाहीत. सिध नदीला एकदा मोठा पूर आला आणि फार मोठा प्रदेश पाण्याखाली बुडाला. तेव्हा आम्हांला अनाथ अवस्थेत पाहून आमच्या आईची आई इकडे घेऊन आली."

दीर्घोद्योगीला ते ऐकून काळजात मुरा तुपसल्यासारखे झाले. त्यांनी दुसरी भविष्यवाणी झाली होती. निदान तिसरी तरी ४२- विषयाचे मनाशी ठरवून दीर्घोद्योगी निघाला. तीर्थयात्रा उरलेले आयुष्य पुष्प संपादन करण्यासाठी घालावे असा त्याने ठरविला.

बारा वर्षांनंतर दीर्घोद्योगी काशीला येत असता एक कापालिक मुठमाळा गळघात घालून रूपा सिंगून असलेला त्याला दिसला. त्याच्या पाठीमागून एक कापालिनी त्याच्यासारखीच सिंगून येत होती.

कापालिक तिला हाक मारून म्हणाला—"अग ए! जरा लवकर ये. काळ फुकट कामा नये 'ह्रीम्' 'ह्राम' म्हणून रूपा घ्यालं पाहिजे!" इतक्यात तिची नजर दीर्घोद्योगी- वर पडली पतीला ओळखून मोठ्याने किकाळी फोडीत तिने त्याचे घरले.

लोक ते दृश्य पाहून चारीबाजूला वमले. तमालिका आपल्या नवऱ्याला म्हणाली-

"तुमचा वेढाम्यास झाला? नित्यही- माग्नी गेला? तपेणादीचे काय झाले? मला सोडून माझ्या आगुष्याचे मातेरे करायला तुम्हीच कारण झालात!"

जमलेल्या लोकात काही श्रावण होते. त्यांनी दीर्घोद्योगीला प्रश्न करून तमालिका म्हणाली त्यात सत्याय असल्याचे ओळखून तमालिकेला विचारले—"बर, आता तू कापालिकेबरोबर जाणार की आपल्या नवऱ्याबरोबर जाणार?" ती नवऱ्याबरोबर जाते म्हणाली.

तेव्हा सर्व श्रावण दीर्घोद्योगीला म्हणाले—"ह्या आईचे पाऊल बांकडे पडायला कारण झाल्याबद्दल तू प्रायश्चित्त करायला

माल पाहिजेस. तू हिला आपली बायको म्हणून तू स्वीकारलेच पाहिजेस!"

दीर्घोद्योगीने ॥ मान्य करून तसे केलं. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! दीर्घोद्योगीला जे भोगावे लागले त्याला मूळ कारण कोण? विधिलिखितच की तो स्वतः त्याने भग्नतामसाच्या भविष्यावर विश्वास केला म्हणायचा की नाही? या शंकांचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शोभर श्याले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला- "दीर्घोद्योगीने भग्नतामसाच्या भविष्य कथनावर विश्वास केला म्हणूनच त्याने स्वतःला वाचविण्याचे प्रयत्न केले." विश्वास केला नसता तर ॥ भविष्याकडे त्याने दुर्लक्ष केले असते. भग्नतामसाचे भविष्य यास्तविक विधिलिखितच होते. दीर्घोद्योगीने ते भविष्य ॥ जे पयस्त केला ना देखील विधिलिखित

रहायचे होते तर त्याने पळून ॥ शक्य तितक्या जवळच रहायला हवे होते. तिच्याशी लग्न झाल्यानंतर त्याने तिचा पूर्वइतिहास विचारण्यात ही चुक केली. ते त्याने पूर्वीच विचारून घ्यायला हवे होते. कळल्यानंतर तो पळून गेला तेव्हा चार जणांसमोर तमाळिका त्याला दोघी ठरवू शकली. नवऱ्याने टाकलेल्या वाईचे पाऊल वाकडं पडलं नाही तरच आश्चर्य धरू नये ॥ त्याच्यावरोबरच संसार करायचे ठरविले म्हणजे तिचे पतन व्हायला कारण तिची दुर्बुद्धी नाही, हे कळते म्हणून हा सर्व दीर्घोद्योगीचा स्वतःच्या पायावर कुन्नाडमारून घण्याबाब प्रयत्न म्हटला पाहिजे."

जसा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि ॥ जडून जावकळू लागला.

(कलियुग)

चोराचे औदार्य

काश्मीर राज्यात एक कुलीन ब्राह्मण पंडित रहात असे. मळ्यात ते एक घोर जमीनदार कुटुंब होते. त्यांचा वाडा बराच मोठा होता. परंतु पंडिताच्या पाड-वडिलांनी कधी हात राखून राखे ॥ नाही. म्हणून त्यांच्याजवळ होम नव्हते ते सर्व खर्च होऊन गेले ॥ त्यामुळे त्यांची स्थिती खालावत गेली होती परंतु पंडिताने ही गोष्ट बाहेर कोणाला कळू नये याची काळजी ब्राह्मणाने आणि संसारचा काडा रेडीस आणला

त्या पंडिताला एक ॥ रूपवती कन्या होती. तिच्याशी लग्न करण्यासाठी नवऱ्या मंडळी मागण्या घालीन होती परंतु विचारा पंडित मूलीच लग्न पेशागिवाय कसे करायचे या पेचात होता. हा गोष्ट कोणाला माहीत नव्हती ॥ त्यानेदेखील सांगितली नाही परंतु त्याच्या वाक्याच्या नळधरान

॥ माल्यावर असोड संपत्ति लपवून ठेवली आहे असे लोक म्हणत.

या कारणासुळे त्या पंडिताने आणि त्याच्या एका अथळक्या स्नेहाचे वाकडं ॥ त्या मित्राचे नाव सुंदर असे होते. त्याने एका पंडितावाडे एका मोठी रक्कम कर्जाज मागितली पंडिताने व्यवहार म्हणून खरी स्थिती मित्राला सांगितली. परंतु सुंदरला ते खरे वाटले नाही ॥ अपमान झाल्यासारखे ॥ वाटले. त्याने पंडिताची खोड मोडण्याचे मनःशी ठरविले.

सुंदरने त्यासाठी एका अट्टल चोराची ॥ ज्याचे ठरविले त्याने चोराला पंडिताच्या ॥ शिरून त्याच्या तळ- ॥ व माल्यावरचे सर्व घन लुटायला प्रोत्साहन दिले. चोराने आनंदाने हाकार दिला. पंडिताला ती गोष्ट मूलीच माहीत नव्हती.

एके दिवशी रात्री पंडिताची बायको सोपण्यापूर्वी नवऱ्याला म्हणाली-“काय हो, मुलीला मागण्या घालायला लोक येत आहेत. योग्य पाहून वेळेवरच मुलीचे लग्न नको का करून द्यायला? उशीर करतां आहो, मला नाही कळत!”

पंडित म्हणाला-“तू म्हणतेस ते सरे आहे. परंतु खरी वस्तुस्थिती मी तुला कधीच सांगितली नाही. आपल्याजवळ पैसा नाही. कशीतरी लाज राखून दिवस काढीत आहो. या पुढे संसाराचे गाळे कसे माझ्यासमोर प्रबल आहे. मुलीच्या लग्नाला पैसे कोठून आणावेचे?”

“म्हणजे इतकी का स्थिती निघेडली आहे? इतके दिवस आनंदाने जगलो आणि शेवटी दारिद्र्यच का नशीबी?” पंडिताची बायको निराश होऊन म्हणाली आणि फार दुःखी माली पंडितदेखील आपले दुःख आवळू शकला नाही.

नवरावायकोचे बोलणे चोराने ऐकले. तो त्या दिवशी वाटपात चोरी करायला

त्याला सुंदरचा फार राग आला. दोघां नवरावायकोला झोप येईपर्यंत चोराने आपली चाकूल दिली नाही. नंतर हळूच निघटला.

दुसऱ्या दिवशी सुंदरने त्या चोराने फार वेळ पाहिली. तो आला तर नाहीच उलट आपल्याच घरात चोरी होऊन होती नव्हती सर्व चीजवस्तु चोर घेऊन गेल्याचे ऐकून सुंदर चकित माला.

दुसऱ्या दिवशी पंडित व त्याची बायको सकाळी उठून पाहतात तर त्यांच्या उराशेजारी एक गाळोडे ठेवलेले त्यांना दिसले. सोडून पाहिले तर सोन्याचे दागिने आणि चांदीची नाणी होती. त्या गाळोड्याला एक चिट्ठीसुद्धा अडकवलेली होती. “तुमच्या मुलीच्या लग्नासाठी एका अट्टल चोरातर्फे भेट!” असे चिट्ठीत लिहिले होते.

व्यवहार

अकरवऱ्या एक अत्यंत हुशार वसा बिरबल नावाचा एक दरबारी होता.

एकदा अकरवऱ्या त्याचे सर्व दात पडल्याचे स्वप्न त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावले पाठविले आणि पडलेल्या स्वप्नाचे वर्णन त्याने भविष्य सांगायला सांगितले. ज्योतिष्याने सर्व नाळले आणि म्हणाला-“प्रभू! आपल्या होळ्यान्मोर आपले सर्व नातेवाईक व परिवार या निरोप घेणार!” ते ऐकून बादशहाने तुघनात आकायला सांगितले.

इतक्यात काही कापा निमित्त बाहेर येवला बिरबल दरबागाला आला. चडलेली गोष्ट कळल्यावर त्या भरीव ज्योतिष्याला बंडबायले ठरविले.

तो बादशहाला म्हणाला-“जहांपनाह! आपल्या स्वप्नाचा अर्थ सांगून दोटे ठेवून एकदा आकाशाफेरे पाहून अभिनीकडे म्हणाला-“जहांपनाह! आपले नातेवाईक व परिवार पाक्याहून आपण शीर्षाय आहां! अशक्या अर्थ आहे.”

“हा सांगला व शुभ सांगितल्या त्यासाठी माग, काय वाटेस ते मागून घे!” बादशहा म्हणाला

“ज्योतिष्याला सोढाने, एवढीच करावी.” बिरबल म्हणाला.

सुटका मिळाल्यावर ज्योतिषी धरी जाऊ त्याला घेऊन बिरबल म्हणाला-“कात ज्योतिष सांगायचे झाले फक्त पुस्तकी पुरत नाही. थोडे व्यवहार ज्ञान तुदा लागते! नशांत ठेवा!” असे सांगून बिरबलाने ज्योतिष्याला निरोप दिला.

स्वश्रमाचे मूल्य

एका गावात राम आणि सोन नावाचे दोघे मित्र रहात होते. गरीब होते. एके दिवशी दोघांनी बसून विचार केला आणि धनार्जन करण्यासाठी गावाहून निघाले. सोन पायी प्रवास केला. रात्रीत दमून भागून तो मुनींच्या आश्रमाजवळ घडून पोचले. मुनीने चयकशी कळवून त्यांना म्हणावयाचे होते. सर्व ऐकून घेतले व म्हणाला—

“बाबांनो! मी पुष्कळ धन करून अनेक विद्या शिकून तुमच्यापैकी एक जण ब्राह्मण आहे. ब्राह्मणाला धनाचा किंवा पैशाचा मोह असता कामा नये. त्याने ज्ञानार्जन करून ते चार चौघांना दान केले पाहिजे. त्यात त्याची कीर्ती वाढेल आणि कुळात जन्म घेतल्याचे सार्यक होईल. दुसरा आहे वैश्य कुळात जन्मलेला. त्याने व्यापारातून सर्व गुपित माझ्याजवळ

शिकून करावे. धनार्जन करूनही नाही जनरोवामुडा करील तोच वैश्य!”

त्या मुनींच्या उपदेशाप्रमाणे दोघां भिवांनी तीन वर्षे मेहनत करून मुनीजवळ विद्याभ्यास केला. राम अनेक शास्त्रांचा अभ्यास करून रामशास्त्री झाला. सोन व्यापाराची सर्व गुपिते शिकून सोनू-शेट झाला. रामशास्त्री पांडित्याच्या बळावर राजाच्या दरबारात दरवारी पंडित म्हणून प्रसिद्ध झाला. सोनूशेटने व्यापारात नावलौकिक संपादन केला. चार पाच वर्षात दोघांची सांपत्तिक स्थिती चांगली झाली.

बराच काळ झाला. रामशास्त्रीला मुलगा झाला. त्याचे नाव कुण होते परंतु रामशास्त्री मुलाविषयी मार काळजीत पडला. कारण मुलगा हुडी व लोडकर

शिक्षण घेऊन जाणिवारडाबोरडा करण्यात सर्व होऊन जाई. मुलगा आपल्यासारखा विद्याभ्यासात हुशार व्हावा यासाठी रामशास्त्रीने केलेले सर्व व्यर्थ झाले.

तेवढ्यात एक विचित्र गोष्ट घडली.

रामशास्त्री विद्याभ्यासातील्लोकांचा अर्थ सांगत होता. लोक कठीण होते. म्हणून विद्याभ्यासात कळत नव्हते. तीनतीन गोष्ट कित्येकदा सांगून त्यांना नकळत्यामुळे दमून जाऊन रामशास्त्री दोघी विद्यांती घेण्यासाठी गेला.

वाप मुलांना शिकविण्यासाठी करीत होता ते कृष्ण पहात आत गेल्याबरोबर आपाच्या जागी येऊन बसला आणि शिकवू परंतु आश्चर्याची गोष्ट थशी की रामशास्त्रीच्या तोंडून ज्या श्लोकांचा अर्थ मुलांना कळला. त्याच श्लोकांचा कृष्णाच्या तोंडून ऐकल्यावर सहजी कळला. रामशास्त्रीने शहर येऊन दृश्य पाहिले व जाणचपेक्षित मुलगा मुर्ख नाही. त्याची स्मरणशक्ती उत्तम आहे. अभ्यास केला तर सहजी थोर विद्वान होऊ शकेल. त्याला वाटते

रामशास्त्री ने म्हणाला तेव्हा मुलगा म्हणाला—“विद्याभ्यास कशाचा करावचा?”

“मान मिळावा, असे अनेक विद्याभ्यास केला पाहिजे!” रामशास्त्रीने समजावून सांगितले.

“मी एका थोर विद्वान पंडिताचा मुलगा आहे. लोक गरीब आहेत. मी ब्राह्मण आहे म्हणून मला मान देत आहेत. मी एका श्रीमंताचा मुलगा आहे. याहून जास्त गिळविण्यासारखे काय आहे?” कृष्णाने विचारले. हुशार आहे हे रामशास्त्रीने ओळखले. त्याची बुद्धी सरळ मार्गावर आली तर तो नाव काढील हे त्याला कळले. पण मार्गावर कधी येईल, याविषयी विचार करीत असता त्याच्या

बरोबर परदेवात व्यापारासाठी निघून गेला. जाताना त्याने मुलाच्या सेवेसाठी दोघां नोकरांना ठेवले.

कृष्णशास्त्री व धनशेट दोघांची चांगली गट्टी असली. दोघांच्या आवडी निवडी आणि स्वभाव एकच. धनशेटचे नोकर कृष्णशास्त्रीच्या सेवेला मुद्धा हजर रहात.

दोन महिने नोटले. रामशास्त्रीने एके दिवशी धनशेटला बोलाविले व म्हणाला— "तुझ्या बाबांनी पेशाची गरज असल्याचे कळविले आहे. आपले घर विकून पैसे पाठव, दुसरा मार्ग नाही."

धनशेटला कसे व कळेना.

आणखी एक महिला लोटला एके दिवशी एकजण रामशास्त्रीकडे येऊन म्हणाला— "सोनूशेटचे वडले व त्याबरोबर सोनूशेट बरोबरची मंडळी आणि त्यांच्या जवळचा सर्व माल बुडाला. मी स्वतःच्या जिवाची पर्वा न करून त्यांना जमिनीवर आणले व आपल्या घरी घेऊन गेलो. परंतु ते वांचने नाहीत."

ते ऐकून धनशेट रडू लागला. रामशास्त्रीनी त्याची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला आणि त्याला एक गोष्ट स्पष्टपणे सांगत म्हणाला— "बाबा रे! मी तुझ्या व्यापारी नाही. तुला कार

तेव्हा तुला स्वतःविषयी काय तो विचार करायला हवा."

धनशेटचे शैशव जागे झाले. ताबडतोब रामशास्त्रीच्या घरातून तो बाहेर पडला. परंतु त्याला पय ठेवायला कोठेच जागा मिळानी नाही. कोणी येवायला वाढायला-मुद्धा नयार नव्हता. म्हणून धनशेट स्वतःचा राग मिळून रामशास्त्रीकडेच आला आणि निदान जेवण तरी घाला अशी त्याने विनंती केली.

रामशास्त्रीने दिवशी त्याला जेवायला वाढले, परंतु त्याच बरोबर अनेक दिवस त्याला ते जमणार नाही असे सांगून टाकले.

ते ऐकून कृष्णशास्त्रीला राग आला. त्याने आपला विचारले— "मिशाच्या मुलाचा एवढादेखील मान नको का ठेवायला?"

बाप म्हणाला— "हे बाप, सोनूशेट माझा मित्र आहे. तो संकटात असेल तेव्हा मी त्याच्या मदतीला नक्कीच यावेन. परंतु धनशेटशी माझा तसा काहीच संबंध नाही."

"त्याच्याशी तुमचा काही वसेल. तो माझा मित्र आहे. माझ्या मित्राला घरात एवढा आदर नको का मिळायला?" कृष्णशास्त्रीने आपला विचारले.

"तू तरी काय मोठे दिवे लावले आहेस, ऐकू तरी?" रामशास्त्रीने तितक्याच तुटकपणे विचारले.

"देवाची पूजा करून देवासारखा पूज्य झालेल्या पुजाऱ्याचा मी मुलगा आहे. विद्वान पंडित रामशास्त्री याचा मुलगा आहे मी. हे माझे घोर पण नाही का?" मुलाने विचारले.

रामशास्त्रीने एक मिनिटभरच विचार केला. नंतर म्हणाला— "तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर मी देतो. त्या आधी तू एक काम कर. तुझी व धनशेटची आजपर्यंत सेवा करणारे ते दोघे नोकर आहेत त्यांना बोलावून धनशेटाची दोन दिवस नोकरी करायला सांग."

धनशेट वडलमित्र सोनूशेट दोघे गमून बोलू लागले तेव्हा सोनूशेटदेखील मुलगा धनशेट याच्याविषयी त्याच काळजीत असल्याचे कळले. मुलगा खेळकर उठाणटप्पू निघतो की या भीतीने सोनूशेट त्याला मार्गावर आणायचा प्रयत्न करी तेव्हा तो म्हणे, "मी एका श्रीमंताचा मुलगा आहे. मी काळजीपूर्वक राहण्याची गरजच काय?"

बराच वेळ परस्पर मुखदुःखाच्या गोष्टी बोलत राहल्यावर दोघां मित्रांनी विचार करून दोघांच्या मुलांना सरळ मार्गावर आणण्यासाठी एक करून पहायचा ठरविले. त्याप्रमाणे सोनूशेट आपल्या

कृष्णशास्त्री, एवढेच ना, असे मनाशी म्हणत उत्साहाने निघाला. दोघां नोकरांनी पुर्वी कधी एक पैसादेखील मागितला नव्हता आणि सर्व कामे आनंदाने करीत होते. परंतु आता धनघोटचे नाव सांगितले तरी तिकडे दुर्लक्ष करीत. म्हणाले—“अमन्या दरिद्रा माणसापाडे कामाला कोण येईल हो?”

त्यांचे उत्तर ऐकून कृष्णशास्त्री तर मक्कच झाला. त्याने परत पेकून बापाला पडले ते सांगितले.

रामशास्त्री हसून म्हणाला—“त्याने म्हणणे तशेचरच आहे. धनघोटचे काय असे व्यक्तिमत्व कोठे आहे? कायच्या छत्रछायेत असेपर्यंत बापाचे त्याच्या पाठीशी होते. गेल्याचरोबर तो एक सामान्य माणूस झाला. उद्या तुम्ही गत तीच होणार. पांडित्यामुळे तुम्हा गौरव होतो आहे. वैभव व संपत्ती ती माझी विद्वत्ता आहे ती तुला लाभली नाही तर तुम्ही तीच गत होणार नाही का? स्वकष्टार्जित जे असते

वेचव होऊ शकत नाही. नसेल तो ब्राह्मण होऊ शकत नाही.

“बरोबर! स्वकष्टार्जित अत्यावश्यक आहे, हे मला कळले. तुम्ही आपल्या मित्राला जी मदत करू शकता ती मी आपल्या मित्राला करण्याच्या स्थितीत नाही, आता काय करू म्हणता?” कृष्णशास्त्रीने विचारले.

“तू आणि तुझा मित्र मी सांगतो त्या जागी जाऊन काम करा व थोडे शिक.” असे सांगून रामशास्त्रीने त्याने स्वतः सोनूशेटने गुरुच्या आश्रमात विद्याभ्यास केला होता त्याविषयी सांगितले.

कृष्णशास्त्री व धनघोट दोघांनी त्या मनीच्या आश्रमात दोन महिने विद्याभ्यास केला व परत आले. धनघोटचा बाप जिवंतच होता. त्याने आपली निककत दुष्पट वाढविली होती आपली सुधारणा व्हावी यासाठीच दोघांच्या वडिलांनी तो उपाय केला असल्याचे दोघांना कळले.

राजा झड्डवाला

कार पुर्वी देशाच्या गादीवर पुरुषोत्तम देव नावाचा धर्ममोक्ष राजा राज्य करीत. तो पोर भक्त होता. सर्व राज्य जगन्नाथानेच व स्वतः मी देवाचा सेवक या नात्याने राज्यकारभार करीत आहे. असे मानून पुरुषोत्तम देव राज्य.

जगन्नाथपुरी येथे महिन्यात एकदा होत असे. रथयात्रेला लक्षावधी लोक येत. रथयात्रेच्या तिन्ही रथांची वाट राजा स्वतः केरसुणी घेऊन हाडून काढी. त्यानंतरच लोक रथ ओढीत.

पुरुषोत्तम देवाने, दिग्विजय करीत कांचीला गेला असता कांचीची राजकन्या पद्मावती हिला पाहिले. कपवती होती. तिला पाहून राजाने लग्न करायचे ठर तिच्याशीच असे मनाशी ठरविले. गोष्ट द्रुतांकडून पद्मावतीच्या वडिलांना,

म्हणजे कांचीच्या राजाला कळली. त्याने विवाहास आपली संमती विवाहोत्सवापूर्वी राजाच्या आमजणां राजाने राजघाटीस जाण्यास व रथोत्सवाच्या वेळी हजार राहुण्यास ठरविले.

रथोत्सवाच्या दिवशी देवळापासून उद्यान-भवनपर्यंतचा राजमार्ग रथोत्सव पाहणाऱ्या प्रजेने द्रुतर्फा भरलेला होता. शंखध्वनी यांनी आकाश घुमघुमत होते. देवालयतून जगन्नाथ, मुमद्रेच्या मूर्ती रथात बसविण्यात आल्या.

त्यावेळेपर्यंत कांचीच्या राजाची बोलत बसलेला राजा उठून रथालाही जागा केरसुणीने हाडू लावला. प्रजेने हर्षध्वनी करून टाळ्या वाजविल्या आणि हल्ला.

पुरुषोत्तम देवाला केरसुणी घेऊन केर काढतांना पाहून कांचीच्या राजाने कांचीला

परतल्यानंतर उत्कल देवाच्या फळविले की, मी राजकन्येचा हात एका माडूवाल्याच्या हातात द्यायला तयार नाही.

ते ऐकून पुरुषोत्तम देवाला भयंकर आला. त्याने कांचीच्या राज्यावर स्वारी करण्याचे जाहीर करून स्वारी केली. त्यानंतर झालेल्या युद्धात पुरुषोत्तम देवाचा मारला. पद्मावती कैद होऊन त्याच्या शिबिरात आली.

आता तिच्याशी करण्याची मंगल उरली नव्हती. त्याचा राग शांत त्याने मंत्र्याला बोलावून केली—“हिच्या बापाने मला माडूवाला म्हटले. आता हिचे लग्न एखाद्या माडूवाल्याशीच करून द्यावे.”

“जी महाराज! तसेच करतो.” मंत्री म्हणाला.

परंतु हुशार व चतुर मंत्र्याने तसे केले नाही. त्याने पद्मावतीला घरी

बायकांना पद्मावतीला आपली पुत्री मानून अगदी गुप्तपणे तिचा सांभाळ केला.

पुढे काही दिवसांनी पुन्हा रघोत्सव आला. राजा खडीप्रमाणे पुन्हा केरमुणी घेऊन रघासमोरची जागा माडू लावला.

त्यावेळी मंत्री पद्मावतीला घेऊन जाऊन म्हणाला—“महाराज! आपल्या आज्ञेचे पालन न केल्याबद्दल क्षमा करावी वशी प्रथम वितंती करतो मृलीला माडूवाला आपल्यातून चांगला मिळणे शक्य नाही. मेहेरबाजी हिच्याशी लग्न करावे.”

तेव्हा कोठे राजाचा शमला. मंत्र्याने मुक्ती लडून केलेल्या कामाबद्दल राजाने क्षुब्ध होऊन क्षुब्ध पाटामाटाने पद्मावतीशी दिवाह करून घेतला.

त्याच्या कुळात जन्मलेले सर्व राजकुमार आज पावेतो रघोत्सवाच्या दिवशी हातात केरमुणी घेऊन देवळाचा केर काढून भूषण माततात.

लबाड राजकन्या

एका व्यापाऱ्याच्या मुलाचे रामपाल असे होते. तो एकदा जंगलात चुकला आणि बाहेर राबला नाही. त्याला जंगल्याची उरली नाही. परंतु वेळी एक एका हरणाच्या पिल्लाचा पाय तोंडात घेऊन गिळत असलेले दिसले. ते हरण स्वतःचा जीव बांधविण्यासाठी धरपकट होते.

त्या गरीब हरणाच्या पिल्लाला केविलवाण्या दशेत पाहून आली व त्याने त्याला बांधविण्यासाठी एक युक्ती केली. अंगावर एक साड लावलेले होते. रामपालने आपल्या तलवारीने ते साड कापल्याबरोबर त्या अजगराच्या अंगावर पडले. अजगराने कळ सहन होऊन तोंड उघडताच हरणाची मुटका झाकली.

जातांना ते हरण रामपालाकडे कृतज्ञतापूर्वक पाहू लागले. फार अंतर चालून गेले असेल आणि कां कोणास ते परत आले. पुन्हापुन्हा तसेच करताना पाहून रामपालाला वाटले की कदाचित एकाटपाने भीत असावे. म्हणून रामपाल त्याच्याबरोबर निघाला.

हरणाचे पिल्लू त्याला एका सुंदरमा जागी बोलावून गेले. तेथे एक डोंगरी ओढा होता. ओढ्याच्या गाठी फळभाडे होती. रामपालाने पोटभर फळे खाऊन पाणी पिऊन घेतले आणि विश्वांती घेण्यासाठी झाडाखाली झोपला.

वेळाने त्याची झोप मोडली तरी हरणाचे पिल्लू जमे होते त्याला उठतांना पाहून तेदेखील चालू लागले. त्याच्या पाठीपाठ जालू

अंधार कांपू लागला.

खड्यातून वर येणारा तो माणूस बोलू लागला- "बाबल नकोस! बाबल नकोस. भूत नाही. नुस्सासारखाच हाडामांसारपताचा मनुष्य आहे. फुटण्या गविवाचो मी तुला सांगतो.

रामपाल स्वतःला सावरून धैर्याने भांडावरून खाली उतरला आणि विचारू लागला- "हा भयंकर प्रकार आहे तरी काय?"

"हू कण कथा ऐकलीस तर तुला सर्व काही कळेल." असे सांगून ती आपली गोष्ट सांगू लागला-

"मी राजकुमार आहे. वयात आपला देश सोडून आपल्या घोड्यावर देशाटन करायला निघामों. मी अनेक नगरे, राजधान्या व राजे पाहिली. विचित्र देश असल्याचे आणि त्या देशाच्या राजाची मुलगी अपूर्व सुंदरी असल्याचे. एके दिवशी ऐकले. तिला एका पंजत हारवील त्याच्याशी मी लग्न करीन. आपले राज्यसुद्धा त्याला देईन असे तिने जाहीर केले होते. मी तिला चित्रात पाहिले. सरोवरच ती अपूर्व लावण्यावती आहे असे समजून मी तिच्या शोधार्थ निघालो. तिला भेटलो.

"माझ्याशी पंज लावायची असेल तर एक बट कबूल करावी लागेल. तुम्ही पंजत हारलात तर तुम्हाला माझे दोस्तत्व मान्य करून वायूव्यभर माझ्या हजर रहावे लागेल. त्याला तुम्ही कबूल आहा का?" तिने मना विचारले.

"तिचे सौंदर्य पाहून मी मुग्धच झालो होतो. म्हणून मी हो. दिला. तिने एक रिकामे पात्र दाखविले. नंतर एका पिद्यवीतून जव्या लहान हाता त्या तिने त्या रिकाम्या पात्राजवळ ठेवल्या नंतर उजव्या हाताने एका डबी उचलून

हालविली. ती हालविली तेव्हा त्या डबीतून आवाज आला नाही. त्यावरून त्या डबीत काही नाही असे कळले. ती डबी त्या पात्रात ठेवून तिने डाव्या हाताने दुसरी डबी उचलून हालविली तेव्हा त्या डबीत काही तरी आवाज आला. ती डबी मुद्धा ठेवून माझ्याकडे वळून ती म्हणाली- 'हे तरुण माणसा, का पात्रात दोन डब्या आहेत. पांचमापेकी एकीत एक माणे आहे. माणे असलेली डबी तु उचलून दाखविलीस तर राज्य दोन्ही तुझी होतील.'

"मी पंजत हारलो. ज्या डबीतून आवाज आला होता ती उचलून हालवून दाखविली परंतु ती वाजली नाही.

लागला. शेथे जंगलावाहेर आले समोर त्यांना एक नगर दिसले. एक किल्ल्याचा दिसला. गणाचे पिल्लू शोधून नंतर निघून गेले.

अंधार पडू लागला होता. थोडे घालवावी हा विचार करीत रामपालने एकापां चडकडे नजर फिरवून पाहिली. तो उभा होता त्या जागी एक स्थान. त्याचे स्थाने बोलवले. रात्र नसून शाव्याचे ठरवून तो झाडावर चढला. इतक्यात त्याला अंगावर उभा करणारे दृश्य दिसले. कारण नुकत्याच पुरलेल्या एका जड्यातून एक शरीर बाहेर निघत असलेले त्याला दिसले. मोठ्याने

तिने आपल्या बऱ्या हाताने पात्रातली दुसरी स्त्री उचलून हालवून दाखविली तेव्हा ती वाजली. 'मी दास्यत्व फक्त केले. भाव्यासारखेच पैज हारून तिचे वास झालेले अनेक तरुण आहेत !

"दिवसांमागून दिवस लोटत होते. निसटायला मार्ग मिळत नव्हता. मी मनोभावे तिची करून घोडी फार कृपादृष्टी संपादन. एके आजारी असल्याचे शोध करत राजकन्येला नेटण्याची असल्याचा निरोप पाठविला. ती कृपा करून मला नेटायला आली. विचारू लागली- 'अरे माणसा ! काय रे झाले तुला ?'

कृपादृष्टी ठवून आलीय मी कृतकृत्य झालो. फक्तच एकच मागण मागलो मी राजघराण्यात जन्मलो आहे. आमच्या कुळाचाराप्रमाणे माझे शत्रू दुष्टांचा कृपा कर, वितेत जाऊन टाकू नकोस 'माझा' गेल्यावर मला शास्त्रमुक्ती देऊन नगराबाहेर कोठे तरी घेऊन राहू " अशी मी इच्छा केली.

"बरे ! तू म्हणालास तसेच करीन. तुझ्या मनाचे एवढ्याने समाधान होईल ना ?" तिने विचारले.

तिचे मानले.

रामपाल ती कथा घ्यावपुर्वक ऐकून मध्येच म्हणाला- "तू आपले नाव नाही सांगितलेस. माझे नाव रामपाल आहे. तुमचे काय ?"

"माझे नाव सागरकुमार !" असे सांगून तो आपली ती कथा पुढे सांगू लागला.

"आमच्या श्रवणात एक विषबाधा दूर करणारा एक श्रवण होता. आमच्या देशात माप चावल्याने कित्येक लोक मरण पावले. म्हणून भाव्या इदितानी त्याला आपल्या दरबारात स्थान देऊन त्याच्याकडून अनेकांचे जीव वाचविले. त्याने एकदा एक मुली दाखविली व ती जेवतांना चपळली नर माणूस दोन दिवस

सांगितले. माझ्या मुदेंवाने माझ्याकडच्या उद्यानात मला नी मुली मिळाली मी तिचा एक तुकडा रविवारी जेवतांना आणि कोणता वार ?"

"आज सोमवार आहे नाही का ?" रामपाल म्हणाला.

"बरोबर ! म्हणून पुन्हा जिवंत झालो. वर, पण मित्रा तू इकडे काय आलास, कळू की तरी ?" त्याने विचारले.

रामपालने त्याला आपला वृत्त सांगितला.

सागरकुमार म्हणाला त्यावरून कन्या तिच्याशी सगळी इच्छेने

येणाऱ्यांना जादू करून हात बलाखीने फसविते हे रामपालला कळायला वेळ लागला नाही. रामपालचा एक प्राप्त मित्र इंद्रजाल विद्येत निष्णात होता. त्याच्याकडून रामपालने अनेक जादूचे सोपे प्रयोग शिकून घेतले होते. म्हणून राजकन्येने केलेला जादूचा प्रयोग होता. त्याला तिला पंजेंत हारवायचे, असे रामपालने मनाशी ठरविले.

रामपालने काय करणार आहे हे सांगितल्यावर सागरकुमार म्हणाला- "तू हा जादूचा प्रयोग पंजेंत जिकलास तर राजकन्या तिच्याप्रमाणे आपली कन्या तिच्याशी सगळी इच्छेने तरी कशावरून ? समज

कुमाराने आपले नांव केस कापून येथे पालटला आणि रामपालबरोबर नेला असल्यामुळे त्याला कोणी ओळखले नाही.

एका छेळण्याच्या दुकानात राजपालने सागरकुमाराने सांगितल्याप्रमाणे एक लहान डबो घेऊन तीत एक गाणे ठेवले नंतर त्याने ती हाताच्या हाताच्या बास्तनीच्या बाहेर दिसणार नाही, बघा तऱ्हेने धोडी कर मनगटाला बांधून घेतली. आता हात हलविला तर डबो वाजते हे घेवली.

अशा तऱ्हेने तयार होऊन रामपाल राजकन्येकडे गेला आणि म्हणाला—"मी मागणी आलो आहे."

"माझ्याशी करायचे असले तर मी लायीन वेज जिकली पाहिजेस." राजकुमारी म्हणाली.

रामपाल म्हणाला—"तू सांगलील ती अट मला मान्य आहे." तेव्हा तिने पंज हारल्यास त्याच्या आपण्यभार तिचे दास्यत्व मान्य करावे लागेल हे त्याच्याकडून धडिल्याने कबूल करवून घेतले.

ना म्हणाला—"मला ते कबूल आहे परंतु त्यापूर्वी तुमचे जे कुलदेवत आहे त्या देवाच्या देवळात नला येऊन चल आपण दोघांनी साझी ठेवून प्रतिज्ञा केली

हारलीस तर तू माझ्याशी लग्न करून आपले राज्य देशील प्रतिज्ञा कर."

पंज हारणं हे तिला आवडत नाहीतच नसल्यामुळे राजकन्या तशी प्रतिज्ञा केल्यात तत्क्षण कबूल झाली आणि त्याला देवळात घेऊन गेली. पुजाऱ्यासमक्ष दोघांनी प्रतिज्ञा केली. परीक्षादेखील वेवळातच झाली.

राजपालने पात्रात डोवा घालून एक डबो उचलून हलविली आणि आवाज झालेला ऐकून राजकन्येने आश्चर्यचकित होऊन एकदां रामपालकडे पाहिले व दसली.

"मी जिकलो राजकन्या! करणार ना माझ्याशी लग्न?" रामपालने विचारले.

राजकन्येने भान गाली आपली हार कडून केले.

रामपालने हाताने दोन्ही शक्या उचलून दाखविल्या एकीचा ही आवाज होत नसल्याचे दाखविले कारण

दोन्ही शिकाम्याच होत्या. त्याने राजकन्येच्या हाव्या हाताची बास्तनी वर घडी करून तिच्या मनगटाच्या एक डबो बांधली असल्याचे व तीत गाणे नसल्याचे दाखविले.

"आजपर्यंत तू कित्येकांना असेच फसवून आपले दास्य करायला लावलेस!" राम म्हणाला.

"मी नाही फसविले. मी आपल्या वडिलांच्या आज्ञेचे पालन केले! मला जिकणाऱ्याशीच मी लग्न करावे अशी त्यांची आज्ञा होती जो जिकेल तो तुषार असल्याची ती एक परीक्षा म्हणून त्यांनी ठेवली होती. देवानेच तुला पाठविले, नाहीतर माझे लग्नच झाले नसते व मीच शेवटी फसल्यासारखे झाले असते. आता वडिलांच्या आज्ञेच्या मुढा आनंदच होईल आजपर्यंत मी आपले दास्य करायला लावून त्या सर्वांना मुक्त करते ते सर्व आपल्या विवाहोत्सवाला हजर राहतील आणि आदरपूर्वक आपापल्या देवान परत जातील." राजकन्या म्हणाली.

ती हारली तरी तुला कुठेत ठाकणार नाही का?"

"तेव्हा आपल्या वडिलांचे सर्व सैन्य घेऊन येऊन जिच्या राज्यावर सारी कर आणि सोडव. मित्रासाठी तू दंतके नाही करू शकणार का?" रामपालने विचारले.

"मी प्रतिज्ञापूर्वक सोडवीन. मी येथे पालटून राजधानीतच मला होईल ती मदत करण्यास सिद्ध राहतो. माझ्या बापांचे राज्य जवळच, ना राज्याला लागून आहे." सागरकुमार म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी राजधानीची महाद्वारे उघडल्याबरोबर रामपाल सागरकुमार

१५७. कष्टसाध्य नाकानयन

स्वीडन देशाच्या नैऋत्य तीरावर हा नौकायाने डोंगराळ प्रदेशात महान महान द्वीप समूहातून जातो. हा द्वीपात अनादिकालापासून मानववस्ती आहे. या द्वीपात पाच हजार वर्षांपूर्वीच्या समाध्या आहेत. म. पू. एक हजार (आजपासून तीन हजार) वर्षांपूर्वी लिहिनेने क्लिवालेख व चित्रे पिलावर आहेत. या चित्रांत मनुष्य, त्यांची भायुधे, नौका, वगैरे दिसतात. आजही इकडच्या डोंगराळ प्रदेशात खेडबळ लोकांच्या वस्त्या आहेत.

एका गावात सलीम नावाचा एक गरीब तरुण युवक रहात असे. लहानपणीच त्याचे वडील झारल्यामुळे त्याला वाढवून लहानाचे केले. त्याच्या वर सलीम एका आपाप्याकडे नोकरी लागला. आईने अहोदा नावाची एक सुंदर मुलगी पाहून तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न दिले.

सलीमला त्याच्या मालकाकडून जो पगार मिळेल त्याच्या असवस्त्रापुरता होता. परंतु सलीमच्या वायकोला जरीची पोलकी व पातळे मोत्यांचे दागिने हवे होते. नवऱ्याची मिळकत कमी हे कळत असूनसुद्धा तिच्या आवडीच्या वस्तू नवऱ्याने आणून घ्याव्या, यासाठी तिने हट्ट धरला.

एकदां सलीम नमाज झाल्यावर माडीवर हुराड्यात बसून एका मोठ्या पेल्यात

दूध पीत असतां वायकोच्या मागण्या कथा पुऱ्या करावयाच्या दिवारात गेल्या होता. दतक्यात अचानकपणे तला पेली निसटून झाली.

सलीम रहात असलेल्या मालकाच्या मजल्यावर एक दुकान होते. त्या वेळी कोणी गोरा साहेब त्या दुकानात उभा राहून दुकानदाराजवळ कसली तरी चवकशी करीत होता सलीमच्या हातातून निसटलेला पेली बरोबर त्या गोऱ्या साहेबाच्या डोक्यावर पडला. सुदैवाने त्याच्या डोक्यावर टोप होता. म्हणून त्याला फारसे लागले नाही. परंतु त्याला रागमात्र खूप आला. त्याच्या तोंड दुकानदाराने सलीमवर खूप तोंडसुख घेतले.

दुकानाजवळ लहानशी गर्दी जमली. त्या गर्दीत एक मुसलमान हातात पेली घेऊन झालीवर पहात आश्चर्य दर्शवीत

म्हणाला—“अरे! हा तर अकबर बाद-
शाहाच्या काळातला पेला दिसतो आहे!
याची किंमत काही नाही तरी पांचशे रुपये
सहज गिळेल, मी विकत घेतो!”

तो गोरामाहेब त्याच्या डोक्यावर पेला
पडल्याची गोष्ट पार विसरून गेला आणि
तो पेला सह्यासै रुपयाला घ्यायला तयार
झाला. त्या मुसलमान वडीलघाऱ्या माण-
साने जणुकाही पेलाचा लिलाव चालू
असल्यासारखे आणखी पंधवीस रुपये
किंमत देण्याचे बकड केले शेवटी त्या
गोन्या साहेबाने सातशे रुपये देऊन तो
पेला सलीममखडून विकत घेतो.

सलीमच्या आज्ञाचा भिन्न असा एक
वृद्ध मुसलमान तसे उभा राहून गंमत
पत्तात होता तो म्हणाला—“सलीम काता
सामान्य स्थितीत दिसत नाही तरी फार
थोर वंशात जन्मला आहे त्याचे पूर्वज
मोगल बादशाह होते. उदाहरणार्थ याच्या
घरातला मोठा हुंडा जहांगीर बादशाहाने
स्वतःसाठी तयार करविलेला होता.”

मिळालेला विचित्र लग्नला त्याच्या जून्या
काळानतः ऐतिहासिक काळातल्या वस्तू
विकत घेण्याचा लढ होतार.

सलीम हुंडा विकायला तयार झाला.
दोन हजार रुपये घेऊन त्याने तो हुंडा
त्या साहेबाला दिला सलीम आतां वाय-
कोच्या मर्ग होशी पुऱ्या करता पेंतोल
यानहुल शूप माला

ते पैसे कपड्यावर व दागिन्यावर खर्च
करण्यापेक्षा सलीमने त्या भाडवलावर
स्वतःचे दुकान काढायचे ठरविले. त्याने
समजावून सांगितले. जहांगीर
त्या गोष्टीस आनंदाने तयार झाला.
सलीमने आपली नोकरी सोडली व स्वतः
व्यापार लागला. थोड्याच दिवसात
त्याची गावातल्या मोठ्या व्यापाऱ्यात
गणना होऊ लागली. जहांगीरला बरीच
पांलकी पातळे आणि मोठ्याचे दागिने
तिच्या हांशीप्रमाणे मिळू लागले

खंडू खंडेराव झाला

एका गावात खंडू नावाचा मुलगा रहात
असे. तो थोडसा भाडशीत होता तो
कोणाची कधी फिकीर करीत नव्हता. त्याच्या
अंगात बळही तसे बरेच होते. परंतु त्याच्या-
मुळे आईला, आईला नव्हता. नातेवाईकांना लोक नावे ठेवीत म्हणून
खंडूला त्याच्या बापाचे घरातून बाहेर
हाकलून दिले.

काही दिवस खंडू निराश्रितासारखा
भटकत राहला. कोठे कामघंदा
मिळाला नाही शेवटी दोघां चोरांच्या
टोळीत सामील झाला. त्याच्याशी त्यांची
चांगली मैत्री जमली. चोर एकदा त्याला
आपल्याबरोबर चोरी करायला घेऊन
निघाले. तिघे एका घरात शिरले. दोघां
चोर त्यांच्या हाती जे आले ते घेऊन
खंडूला काही सांगितल्याशिवाय पसार
मगले.

खंडूने ते ओळखले आणि एक
खाली पाहून त्याने जोराने वाजविला. तो
ऐकून घरातली माणसे जागी
झाली. त्यांनी समोर दिसला म्हणून खंडूला
थरले. त्यामन जोरी केली असली पाहिजे
असे समजून त्याच्या मुसक्या बांधून त्यांनी
त्याला राजासमोर तजर करण्याचे ठरविले
आणि निघाले

जात वाटत त्याला एक
शेतकरी बैलांना शिब्या देत असलेला
दिवाला तो म्हणत होता—“बेट्यांनो
तुम्हांला एक गुढा मारून टार करणाऱ्या
कोणी भेटला तर किती बर होईल?”

ते ऐकून मागचा पुढचा काही विचार
न करता खंडूने त्या बैलांना एकेक गुढा
मारला आणि आश्चर्य म्हणजे बैल तिर
मिरी येऊन जे पडले ते पुन्हा उठले
नाहीत ते पाहून शेतकरी संतापला. त्याने

खंडूला दोरखंडाने बांधले व त्याला घेऊन तो शेतकरी देखील फिराद करायला निघाला.

अंतर चालून गेल्यावर त्यांना म्हातारी भेटली. ती विकायला हिंडत होती आणि सुरात म्हणत होती- "पैसा देऊन केळी घेऊन, एक हाणून वाटेने जा."

खंडूने त्या म्हातारीला पैसा देऊन केळे घेतले आणि तिच्या शेवटी एक चापटी दिली. चापटीने म्हातारीचे डोळे बाहेर आल्यासारखे झाले. खंडूविह्वल आपले गान्धारणे घेऊन तीसुद्धा निघाली.

तिथे फिरादी मिळून खंडूला राजाकडे घेऊन गेले. खंडूमाथे बेफिकीर होता.

एकून घेतली मंतर घेऊन फिरादी त्या घरी चोरी केली होतीस का रे, म्हणून राजाने खंडूला विचारले.

तो म्हणाला- "महाराज! चोरी करणारा कधी वाजवील का? मला पांढे पोहे लागले म्हणून मी त्यांच्या घरात शिरलो."

"बाभर बराह किमतीची गोष्ट बोल- रे!" मंत्री म्हणाला.

बैलांना ठार केल्याची फिराद शेतकऱ्याने त्या फिरादीविषयी खंडू म्हणाला- "मी काय चुक केलो? हा शेतकरी आपल्या बैलांना एका गुचांत ठार करणारा कोणी मिळत नाही. मामाजी फार दुःखाने बोलत

मदत केली.

"एक हजार बराह किमतीची गोष्ट बोललास!" मंत्री म्हणाला.

नंतर म्हातारीने आपली तक्रार सांगितली. तेव्हा खंडू आपली सफाई देत म्हणाला- "महाराज! ही म्हातारी म्हणाली, तेच तर मी केले. ठोकणेंसुद्धा केळपोथ्या किमतीबरोबर आहे, असे वाटले मला ते तसे नाही हे मला कळणार?"

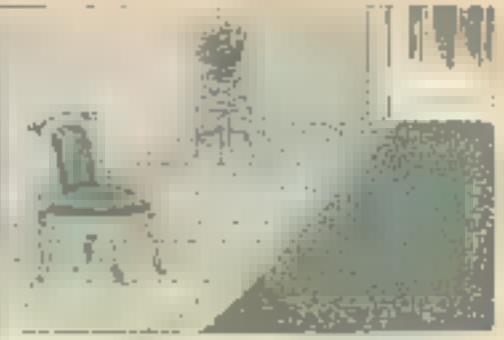
"सगळी बराह मोलाची गोष्ट बोललास रे!" मंत्री म्हणाला.

राजाने खंडूवरच्या कुब- कामाच्या असल्याचा तिबाडा देऊन खंडूला सोडायला सांगितले. परंतु तो तेथून जायला

तयार असल्याचे दिसना. तो मंत्र्याकडे वळून म्हणाला- "लाखाची गोष्ट म्हणजे गोष्टच गोष्ट का? मला तेवढी किंमत देववा, म्हटले!"

"बरोबर आहे, तुझे म्हणजे! मंत्र्याकडे शंभर, हजार व एक लाख खंडूला देणे निघाले नाही का?" असे म्हणत राजाने खंडूला तेवढी रक्कम मंत्र्याकडून देवविली. तो पैसा घेऊन आपल्या वाटेने खंडूला आले असते. परंतु तो तसा जाणारा नव्हता. तो सरळ मंत्र्याच्या घरी गेला त्याच्या दारात उभा राहून म्हणाला- "खुशीखुशीने जेवण वाढले तर मी शाराला हे सर्व धन देईन." गोष्ट त्याने दोन तीनदा म्हटली.

चंडभट्ट

एकी एका राज्याच्या दरबारात चंडभट्ट एक मांत्रिक म्हणून असे तो लहानधोर जाऊ भाळल्या प्रजेला आश्चर्यचकित करून सोडी आणि स्वतःला एक घोर मांत्रिक म्हणवून लोकांना फसवी. चंडभट्टच्या लबाडीला आतून भक्त करणारा एक दरबारी अधिकारी देखील होता. प्राप्तीचा वाटा मिळत.

एकदा राणी प्रहणाचे स्नान करायला नदीवर गेली. तिने नदीत उतरण्यापूर्वी आपले सर्व शिबिमे करून काठावर ठेवले. तेव्हा तिच्या दासीशिवाय त्या बाबुला इतर कोणी फिरकणं शक्य नव्हते. राणी स्नान परत आली तेव्हा तिच्या शिबिन्वापकी एक भूल्यबात हार दिलेला राणीच्या सर्व दासी विश्वासपात्र होत्या. त्या माहेरून तिच्या व्हेर हुंड्याबरोबर आलेल्या होत्या. म्हणून

त्यांना राणीने विचारणंदेखाण राणीला वाटत होते.

परंतु राजबादधात पत्त गेली आणि तिने लगेच चंडभट्टला बोलाविले आणि कोणी बोलून मला, जवपाशी करून सांगायला सांगितले.

चंडभट्ट स्मित करून म्हणाला—"हे काय मोठे काम झाले, महाराणी? उद्याच्या भात चोराला मुद्दामालासह धरून महाराणींसमोर शजर करून दाखवितो." सांगून चंडभट्ट निघून गेला.

चंडभट्ट परी पोचल्यानंतर घोड्याचे वेळाने त्याच्या घरी पालिनी नावाची दासी येऊन चंडभट्टाने पाय धरून म्हणाली—"माझी चुकी भ्रष्ट झाली होती. राणी सरकारांचा हार नदीकाठावरून मी चोरला ही गोष्ट आपणांपर्यंत येईल याची मला कल्पना नव्हती. उद्या तुम्ही मला चोर

मथ्याला एक सुंदर मुलगी होती. तिला एकच एक सखी होती. खड्गवळे जे वन होते ते सर्व तिच्या मालकिणीला मिळावे या हेतूने त्या सखीने खड्गला बोलावून त्याला वसायला सांगितले आणि त्याला जेवायला वाढायला मथ्याच्या मुलीला सांगितले.

मथ्याच्या मुलीने आपल्या सखीच्या सूचनेप्रमाणे खुशीखुशीने पंचपक्वान्ने तयार करून खंडूला वसायला पाठविले. तिने स्वतः चांदीच्या ताटात त्याला जेवायला वाढले आणि जेवण त्याला विष्टा लावून दिले.

खंडूने आपले सर्व मथ्याच्या मुलीला देऊन टाकले. सरळ राजाच्या आज्ञेला नमून म्हणाला—"महाराज! लहानशी संका विचारू का?"

राजा भडबडस करीत म्हणाला—"विचार ना. काय ते?"

"कोणाला पाठ पाडून बसवते ती कोण? पाठ पाडून चांदीच्या ताटात स्वतः

पंसा काढून ठेवते कोण?" असे असे मविस्तर राजाला विचारले.

"आणखी कोण, त्याची बायको! असे का तू विचारलेस? तुझा हेतू नाही कळला." राजाने विचारले.

खंडू हसत म्हणाला—"कां विचारले ते मथ्याच्या मुलीला विचारून पहा जरा!"

राजाला कळले. मथ्याला भयंकर राग त्याची मुलगी पंसाच्या मोहाला बली पडली आणि या दुष्ट गुंदाच्या राजा मथ्याला पोटी सहानुभूती दाखवित म्हणाला—"तसे विपदले नाही, मुलगा, हुशार दिसतो आहे. तुमच्या मुलीला योग्य बर होईल. दोघांचे लग्न जा."

खंडूचे आणि मथ्याच्या मुलीचे लग्न झाले नाही तर त्याला दरबारात उपमंत्रीपद लाभले आणि त्याचे पुढील आयुष्य सुखात गेले.

म्हणून उभे केलेत तर माझी दुर्गतीच होईल ! कृपा माझा जीव वांचवा ! तो हार आपणच ठेवून घेऊन राणीसरकारांकडे कसा तो पोषता करा. माझ कोणत्याही परिस्थितीत बाहेर येता नये. तुमचे हे उपकार मी आयुष्यभरात विसर-भार नाही." असे म्हणत तिने तो हार चंडभट्टच्या हातात दिला.

चंडभट्ट मालिनीला म्हणाला— "नकोस ! मी तुला वांचवितो. परंतु तू माझ्याकडे आल्याचे कोणाजवळ बोलू नकोस. ते तुलाच धोक्याचे आहे." असे सांगून त्याने तिला पाठवून दिले.

तो हार स्वतः अशी कुबुंडी चंडभट्टाला भाली. त्या करिता त्याने एक लहानशी जादू केली. एका कागदावर कांध्या-

साने 'नदीत वाहून गेला.' असे लिहून राजसभेत सर्वोपस्थितांना द्याला धूप दिला. अक्षरे विभू लागली राणीचा हार कोणी चोरल्या नसून तो नदीत पडून वाहून गेला या गोष्टीची सर्वांची खात्री झाली.

थेऊन एका मोनारण्या वरी गेला आणि त्याला हार दाखवून तो विकायला सांगितला. बरोबर त्याच मालिनी विपायांना नडभट्टाला आणि त्याच्या बरोबर आलेल्या त्या अधिकाऱ्याला कंड केले आणि दरबारात घेऊन गेले.

मालिनी भर दरबारात राजाला म्हणाली— "महाराज ! हा चंडभट्ट पहिल्या काळात मला मारण्याचा आहे. हे कळाल्याने मला पकडवून घ्यावे या विचारात मी होते. शेवटी राणी सरकारांचा हार चोरून याची खरी जबाबी बाहेर काढण्याचे मी शकले.

मालिनीच्या चतुर्याची राजाने व दरबारांतील खूप वाखाणणी केली. राजाने तिला पारितोषिक दिले आणि चंडभट्टाला व त्याला मदत करणाऱ्या दरबारी अधिकाऱ्याला हद्दपारीची शिक्षा केली.

महावली हनुमान

रामाने सुग्रीवाला कोठे राहतो हे विचारल्यावर सुग्रीव म्हणाला— "रामा ! तो दुष्ट रावण राहतो, मला माहीत नाही परंतु मी एवढी प्रतिज्ञा करतो की तुला सोता परत मिळवून देण्याकरिता प्राणपणाने प्रयत्न करीन. तू धीर धर. मी देखील तुझ्यासारखाच बायकोचे अपहरण झाल्यामुळे दुःखी आहे. परंतु मी धीर सोडला नाही."

दोघांचे डोळे परस्पर सहानुभूतीने उडविले होते. दोघांनी आपापले डोळे पृच्छले. राम सुग्रीवाला म्हणाला— "तू आप्तमित्रासारखा बोललास. मी ज्या दुःखाचा अनुभव करीत आहे बगदी तशाच दुःखात तू आहेस. बघा मित्रांची अशी

अचानक भेट व्हावी हा योगायोगच म्हटला पाहिजे. तू रावण कोठे आहे, त्याने सीतेला कोठे ठेवले आहे, प्रोधण्याच्या कामी मला केली पाहिजेस आतां तुला माझ्या मदतीची अपेक्षा कोणत्या स्वरूपाची आहे, निस्संकोच सांग. मी वालीचा वध करण्याची प्रतिज्ञा केलीच आहे. मी आजपर्यंत कधी लोटे बोललो नाही व पुढे ही कधी बोलणार नाही."

ते ऐकून सुग्रीव व त्याचे मंत्री सर्वांना परमानंद झाला. सुग्रीव रामाला म्हणाला— "रामा ! मला भावाने फसवून माझ्या बायकोचे अपहरण केले. मला काय करावे, सुचत नाही. कसा तरी आजवर जिवंत आहे. बलवान वालीने माझी राज्यच

बलकावले नाही तर बलजबरोने माझ्या बायकोला उचलून घेऊन गेला आहे तो. त्याने मला करण्यासाठी अनेक प्रयत्न-सुद्धां केले आहेत. त्याने पाठविलेल्या अनेक दानवीरांना ठार केले. मी आपल्या भावाच्या भीतीनेच तुला मंटायला भीत होतो. कदाचित त्यानेच तुला माझ्या विरुद्ध पाठविले असावे. मला संशय होता. आता माझ्या मदतीला हनुमान वगैरे काही निवडक मित्र आहेत तेवढेच. त्यांचे माझ्या-अपार प्रेम आहे. म्हणून ते माझ्या रक्षणासाठी सतत जागरूक असतात. मी जातो तेथे माझ्याबरोबर. परंतु असे जिणे किती आवडणार कोणाला,

विश्वित होता येईल

राम ते सर्व एकून स्मित करून म्हणाला—"मी वाणाने सालीचा वध करीन. तुझी माझी स्थिती सारखीच. तुझ दुःख लवकरच दूर होईल."

सुभीवाने वालीच्या प्रतापाचे वर्णन केले व म्हणाला—"वालीच्या यळाची तुला कल्पना नसेल कदाचित, म्हणून संगतो. वाली पहाटे उठून सूर्यादियापूर्वी चारही करतो आणि संध्यावंदन करतो तो पंचम शिल्लरावर मोठमोठ्या शिलाशी चेंबूसारखा खेळतो. मोठमोठी माद उपटून आपले अजमा-यून त्याने सहस्र हर्षांचे असंख्य दुदुभी राक्षसांचा वध केला होता.

दुदुभी हा रेडभाचे तोंडे असलेला एक महाभयंकर होता त्याला आपल्या शक्तीचा मद चढला होता. तो प्रथम समुद्राकडे गेला आणि त्याने त्याला इंद्र-युद्धास आव्हान केले.

पण समुद्र म्हणाला—"बावा रे! तुझ्याशी युद्ध करण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. कदाचित हिमवंत तुझ्याशी युद्ध करू शकेल. न तुझ्याशी इंद्रयुद्ध केलेस तर तुझ्या बाहुवलाची खुमचुमी जिरेल."

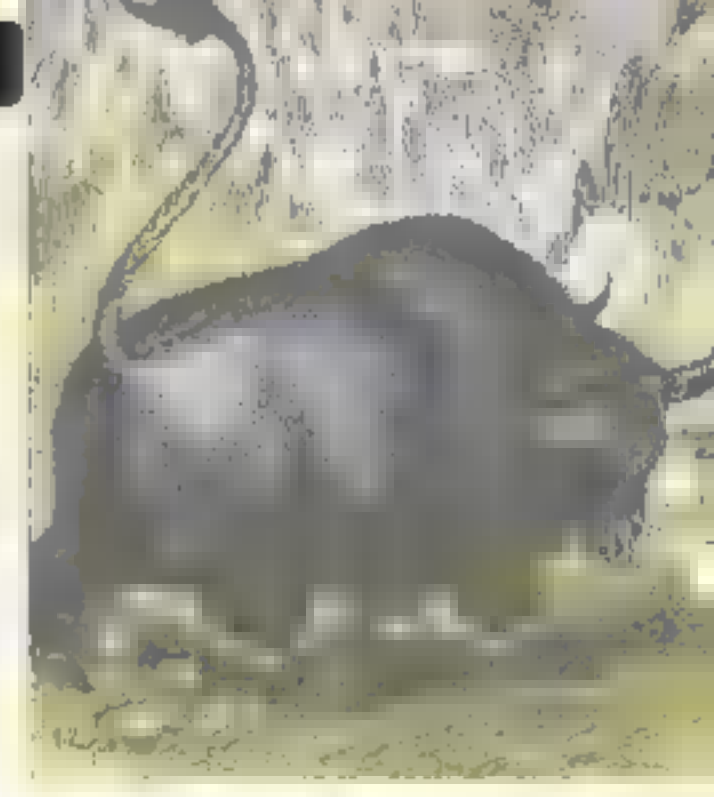
दुदुभीला वाटले आणि तो त्या गर्वात हिमानद्यावर वायूवेगाने गेला. त्याने हत्ती-च्या आकाराएवढे आपल्या शिंगाने उचलून फेंकायला सुरवात केली आणि जोरजोराने रेंकू.

ते हिमवंत एका शिल्लरावर उभा राहून म्हणाला—"दुदुभी! मला युद्धाला कशांना रे बोलावतोस? मी कसा शांत बस पडून आहे मये मला नाही येत युद्धविद्य कित्येक धुनी माझ्या प्रदेशात तपस्व्यां करीत आहेत युद्धाला उपयुक्त होणार नाही."

दुदुभीला कुप त्याने म्हणाला—"तुला युद्ध करता येत नसेल तर ज्याला माझ्याशी युद्ध करता येण्यासारखे असेल त्याने तरी सांग!"

"तुला युद्ध करायचा असेल किंकिषानगरीत वाली नावाचा वानर राजा आहे. त्याच्याकडे त्याला जिकण तुला अशक्यच, समज!" हिमवंताने दुदु-भीला सुचविले

दुदुभी त्याप्रमाणे किंकिषानगरीच्या दारावर आणि मोठमोठ्याने गर्जना करू लागला. अंगाने माडे मोडून पाडीत, खूरांनी अमीन उकरीत शेवटी शिंगांनी दारावर वक्के मारू लागला

आणि पुष्कळ आरडाओरडा केला. वालीने ते सर्व एकले. त्यावेळी तो अतःपुरात होता. जरीवर आपल्या स्त्रियांना घेऊन येऊन दुदुभीला दरदावून विचारले—"अरे, दुदुभी! मी तुला ओळखतो रे! उगाच एवढा आकांडतांडव चाल-विला आहेस? शिवाची आज्ञा सोडलीस वाटते?"

ते एकून दुदुभी संतापला म्हणाला—"बायकांसमोर तुझ्या या वल्मना शोभतील, परंतु माझ्याशी युद्ध करूनच तुला आपला काय तो पराक्रम दाखविला पाहिजे. तुला उद्यापयेंत सबड देतो. तुला उपभोगायची असतील ती सुखे रात्रभर तपभोगून घे.

नाद केला. दुंदुभीच्या कानातून रक्तप्रवाह
मुरू झाला.

तरी दोघांनी वराच वेळ मुष्टिमुष्ट करून
किंवा कोपरानी झुडा देत किंवा परस्प-
रांना मोठमोठ्या तडकांनी किंवा साडांनी
मारीत इदमुष्ट चालू ठेवले. हव्हाळू
दुंदुभीची [] होत गेली आणि
वालीची वाढत गेली. ते [] वालीने
दुंदुभीला वर उचलून अमिनीवर इतक्या
जोराने आदळले [] दुंदुभी [] जागी
ठार माला. [] त्याने दुंदुभीचा मूठ देह
उचलून [] दहा [] दूर गाऊन पडेल
असा तऱ्हेने [] तोंडावाटे रक्तप्रवाह
चालू असताना [] देह मलग मुनींच्या
आश्रमात [] आश्रमात
आश्रमातील अनेक वृक्ष मोडून पडले.

[] रक्ताने [] चहूकडे पाहून
मलग मुनींना राग आला. याला कारण
वाली आहे [] कळल्यावर वालीने आश्र-
माच्या परिसरातल्या आठ दहा मंलांच्या
टापूत पाऊन [] तर तत्काळ मरेक
असा शाप देऊन मलगमुनींनी वालीच्या
सर्व मोकरांवाकरांना हाकलून लावले. जे
लोक एका दिवसाच्या आत बाहेर निघून
जाणार नाहीत ते झगड होतले [] ही
शाप दिला.

राजा वालीने विचारले- "तुम्ही परत []
रे आलात? [] जिवाली काही
घोरा नाही ना?" त्यांनी घडले ते सर्व
जसेच्या तसे सांगितले. वालीने, []
मुनींनी शाप परत घ्यावा, [] विनंती
करून पाहिली. परंतु त्यांनी [] दुर्लक्ष
केले. [] दिवसापामून वालीने म्हण्यमूक
पर्वताच्या बाजूला बळूनदेखील पाहिले
नाही. तो [] गावेळी मुयीवाच्या फाय-
द्याचा ठरला. तो आपल्या मित्रमंडळींसह
म्हण्यमूक पर्वतावर निभंयपणं रहात होता.

मुयीवाने वालीचा हा [] वृत्तात सांगून
रामाकरा दुंदुभीचा [] आणि
विचारले- तुला येथे [] जाहगूड मान
तालवृक्ष दिसत आहेत ना? यांच्यापैकी
कोणत्याही एकातून [] बाण मारु
शकिल असा थोराइतके बळ वालीच्या
अंगात आहे असा यलशाली [] तू
पुढात कसा काय विकणार?"

ते ऐकून लक्ष्मण थोडा [] म्हणाला-
"हे सांग की रामाने [] केले तर तुला
राम वालीला मारु शकिल [] विश्वास
उत्पन्न होईल?"

"[] तालवृक्षातून आरपार जाईल
असा बाण मारून दाखवावा. [] दुंदुभीचा
देह दोनशे वाव दूर [] दाखवावा,

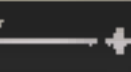
म्हणजे [] हातून वालीचा वध होऊ
[] असे मी मानू शकेन." मुयीव
म्हणाला.

[] रामाकडे बळून म्हणाला-"रामा'
वाली [] महा पराक्रमी आहे. त्याला
[] हा माहीतच नाही [] बळाची
माहिती मला आहे, परंतु तुझ्या कळाची
[] नाही. तेव्हा मी तुला
घाबरवून सोडण्यासाठी हे सर्व सांगत नाही.
वालीचे मला जे [] वाटते ते मी तुला
सांगतो आहे."

राम स्मित करीत म्हणाला-"माझ्या
पराक्रमावर तुला विश्वास बसत नाही असे मी
करून दाखवितो." असे सांगून रामाने

आपल्या सर्व वंधुवांधवांना जे काही तुला
थावेसे वाटत असेल, देऊन मोकळा हो;
मित्रमंडळींशी [] काही बोलून घ्यावयाचे
असेल ते सर्व बोलून ये; एकदा जेवढे
आपल्या या राजधानीचे दर्शन घे; आपल्या
जागी वारस म्हणून तुला ज्या कोणाला
राजा नेमावयाचा असेल त्याचा शरण्याभि-
पेक उरकून घे. त्यानंतर मी तुला सर्व दर्प
उतरवायला येतो."

वालीने सर्व स्त्रियांना अंतःपुरात परत
पाठविले, देवेंद्राने त्याला दिलेली काचन-
माला [] गळ्यात घातली आणि
दुंदुभीशी इंदुमुद्दाला गेला. वालीने त्याची
बोव्ही शिंगे घेऊन त्याला गरगर फिरविले

दुंदुभीषा देह पायाच्या एका बोटाने उचलून दहा मोजक दूर जाऊन पडेल इतक्या जोराने फेकला.

ते पाहून मुषीव म्हणाला—'रामा! दुंदुभीषा हा वाळून कोरडा झाला आहे. त्यामुळे जगदी हलका झाला आहे. दुंदुभीषी पुढे वमून गेलेल्या वालीने तो दूर फेकला होता. म्हणून तुम्हाला वालीच्या बलाबलासंबंधी माझा संदेह काही मिटला नाही. एका तालवृक्षाच्या आरपार बाण मारून बालव म्हणजे माझा संदेह दूर होईल.'

मुषीवाच्या मनातला संदेह दूर करण्यासाठी रामाने हातात धनुष्य घेऊन त्यावर

अशातऱ्हेने को त्या एका झाडाच्या आरपारच नव्हे तर सात ही तालवृक्षाच्या निघून गेला. नंतर तो डोंगरा- एका खडकाच्या बेटून नमिनीत उतरून खोल गेला अदृश्य झाला. ते पाहून मुषीव मुषीव तो हात जोडून रामासमोर उभा राहला. नंतर साष्टांग नमस्कार म्हणाला—
"रामा! तू वालीलाच काय? इतका न देवांनादेखील पुढात जिंकतील वालीचा शकतील या गोष्टीची मुळीच नका उरली नाही. तुम्हाशी मंत्री याबद्दल मला फार फार आनंद हात आहे."

रामाने मुषीवाला आर्क्षित झाला. घेतला म्हणाला—
"मुषीवा तरमग बल, किष्किषेला जाऊ या. तू योडा पुढे आणि वालीला आह्वान कर!"

रामलक्ष्मण मुषीवाचे किष्किषेला निघाले ते किष्किषा नगरीच्या बाहेर वमून राहले.

मुषीव वालीची झोप मोडावी व त्याने बाहेर पावे, यासाठी खूप मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. आपल्या धाकट्या भावाचा तो डर्मटण्या पाहून वालीला राग

गाला. वाहेर येऊन त्याने त्याच्याशी द्वंदू
सुरू केले. दोघांचे हे युद्ध भयंकरच होते.
दोघे परस्परांवर दुस्काचा, लाथाचा
डोऱ्याच्या दुशीचा मारा करीत होते.

दोघांच्या रूपात इतके साम्य होते की
वाली कोण व सुग्रीव कोण हे कळणेच
तथावत म्हणून वालीला आणि मारणें रामाला
अवाक्य झाले. मध्यंतरी सुग्रीव हारला
जाणि पळून गेला. वालीने त्याचा पाठलाग
केला व म्हणून मलंग मुनींच्या आश्रमापर्यंत
मिटाळून लावले आणि "आ!"
असे म्हणत किष्किवेली परतला.

राम हनुमंताला लक्ष्मणाला बरोबर
घेऊन सुग्रीवाला जाऊन भेटला. सुग्रीव
रामाला पाहून मान खाली करून म्हणाला-
"तुझा काय ती पराक्रमी वृद्धा
वालीशी युद्धाला पाठवून मृत्यूच्या तोंडात
उधळले होतेस हे सर्व मी कदासाठी केलेस?
वालीचा वध तुझ्या हातून होणार नाही,
मला पूर्वीच सांगितले असतेस तर
मी त्याच्या वाटेला कां गेलो असतो?"

वस्त्राभूषण, रूपे, आवाज, चाल, डोळे,
रंग वगैरे सर्व अगदी सारखी आहेत, म्हणून
मला दोघांत काहीच फरक कळला नाही.
वाण मारून नंतर पश्चात्ताप करावी
लागेले म्हणून मी सोडलाच नाही.
तुला देऊन नंतर मी तुझाच
घेतला तर त्याच्यासारखे महापाप
दुसरे कोणते होईल? आणि लक्ष्मण
अधीन आहेत. माझ्या बळाच्या
कस्तुर्याच्या विषयी मी शक्य
तकोस. पुन्हा वालीशी युद्ध करायला
जा या पंचेस मला दुसरे जोडण पटेल
अशी एखादी वस्तू गळघात घालून जा.
मी एकाच बाणाने वालीचा वध करतो.
लक्ष्मणा! हे फुललेले गजपुष्प तोडून
सुग्रीवाच्या गळघात बांध."

सुग्रीवाला राम म्हणाला ते करे वाटले.
त्याने जाणल्या गळघात गजपुष्प बांधून
घेतले आणि पुन्हा किष्किवेली निघाला.

आमारवाणी

रिपूणां धर्षणं भूरा
मर्षयति ॥ सवंग,
जानन्तस्तु स्वक शौर्यं
स्त्रीसमक्षं विशंपतः ॥

॥ १ ॥

[भूर वराचमी रोर युद्धावधी सवृषा तिरस्कार करीत गाहोत. शत्रूपक्षा आपले
कल जास्त असल्याचे स्वता माहीत आहे ते बायकांच्यासमोर तो मुळीच लढत नाहीत.]

अध्विपाणां शूराणां,
समरे ध्वनिवतिनां,
धर्षणामर्षणं (भीरु!)
मरणादतिरिच्यते ॥

॥ २ ॥

[युद्धात माघार न घेणाऱ्या शूर वीरांचा कोणी आह्वात केले ते सहन करून गंध
राहणे हे गरजापेशा जास्त कष्टदायक होते.]

शूराणां हि मनुष्याणां
त्वद्विघ्नानं महात्मना
विनश्ये वा, प्रणश्ये वा
शोक स्वर्गार्थं नानाम् ॥

॥ ३ ॥

[शूर, महापुरुष जे असनात त्यांचो जे दिवत नाही, त्याविषयी किंवा जे मर्ष्ट नाही आहे
त्याविषयी दुःखी होणे सर्वप्रकारे दुर्दैव !]

-वाल्मीकी

आता नविन विक्री करता येत आहे

आपले भरपूर मनोरंजन करणारे वेशाळात महिन्यावर आधारलेले
रुपांतर केलेले

चन्द्रामामा

पंजाबी

(गुरुमुखी नावानी)

मुलांचे अत्यंत आवडते व मनोरंजन करणारे महिन्याचे मासिक
सर्वांना प्रिय असलेले

★

किंमत :

एक प्रत रु. १-००

वार्षिक रु. १२-००

★

विशेष संपर्क साधण्यासाठी लिहा :

डॉल्डन एजन्सीस

चांदोबा

संस्थापक : माणिरुही

संपादक : 'चक्रवाती'

गुडी 'चांदोबा' १९५२
साली सुरु झाला. गुडी पाववा सण
..... कर्नाटकातही 'उगादि' म्हणजे
'मुगादि' या नावाने साजरा होतो.
या तीनही प्रांतात वर्षप्रतिपदा एकाच
दिवशी पडते. कारण तिथ्यांचे पंचांग
एकच, -चंद्राच्या गतीवरून चालणारे
आहे. तीनही प्रांतात बहुतेक एकाच
दिवशी व सारखे आहेत. रीती, रुढी
पण सारख्याच आहेत. परस्परांच्या
भाषा निराळ्या तरी स्वभाव-
वर्ग एकच आहे.

वर्ग : २४ सप्टेंबर १९५५ वंक : १०

मित्रभेद

[२०]

चिमणी, सुतारपक्षी व भुंगा बेडकाला भेटायला तेथे. बेडूक सर्व ऐकून म्हणाला—“आपल्या सारख्यांनी एकदां मनात आणले तर ■ हत्तीसारख्या मूळांची घमेंड विरविणे काय मोठेसे काम आहे का? हे भुंग्या! तू गुंजारव करीत हत्तीच्या डोळ्याजवळ ■ आणि त्याला चावण्याचा प्रयत्न कर. हत्ती भिडून डोळा मिटून घेईल. तेव्हा सुतारपक्ष्याने जाऊन आपल्या अणकुचीवार चोचीने त्याचा तो डोळा फोडावा. हत्ती घाबरून जाऊन दुसरा डोळामुढा बंद करून घेईल ■ पळू लागेल. तेव्हा सुतारपक्ष्याने त्याच्या पाठीपाठ जाऊन दुसरा डोळा फोडावा. हत्ती तळघात जाण्यासाठी वाट फुटेल तिकडे पळू लागेल. तेव्हा मी एका खोल

तळ्याच्या टोकाला असून ‘डरांङ’ ‘डरांङ’ करून ओरडू लागेन. त्या बिबेला तळे असावे असे समजून हत्ती त्या बाजूला ■ येईल आणि त्या खडुघात पडून मरेल.”

बेडकाने सांगितले, बरोबर तसे भुंग्याने आणि सुतारपक्ष्याने मिळून केले आणि हत्तीला खडुघात पाडून ठार केले.

बायकोने सांगितलेली चिमणी व हत्तीची गोष्ट ऐकून टिटबा म्हणाला—“मी आपल्या सर्व मित्र पक्ष्यांना बोलावून आणतो आणि नंतर सर्व ■ मिळून समुद्र भाटवितो.”

त्याने त्याप्रमाणे सर्व पक्ष्यांना बोलाविली आणि समुद्राने त्याच्याविषट् केलेल्या जुलमाचे वर्णन केले. नंतर सर्वांनी चोचीने पाणी न्यायचे ठरवून पाणी चोचीने ओढून घेतले. त्यांनी समुद्राने पाणी भाटविण्याची

परिणाम तर काहीच मिघाला नाही. म्हणून त्यांना समुद्राचा राग आला व त्यांनी आपल्या पंखांनी समुद्राला मारायला सुरवात केली. त्या प्रयत्नातही ■ आले नाही, तेव्हा त्यांनी मातीची लहान मोठी ठिकठे आणून समुद्राचा खडा मरून काढण्याचा प्रयत्न केला.

इतके करूनही काही उपबोध होत नाही ■ पाहून एक बिबेकवान पक्षी म्हणाला—“हे पहा, मित्र हो! ■ स्वतःच्या मुढीबळाने अवलंबून समुद्राची मान बांकू पकडणार नाही. ■ साडावासी एक म्हातारी बदकीण आहे. ती आपल्याला बरोबर सल्ला देईल. एकरां तिने दिलेल्या

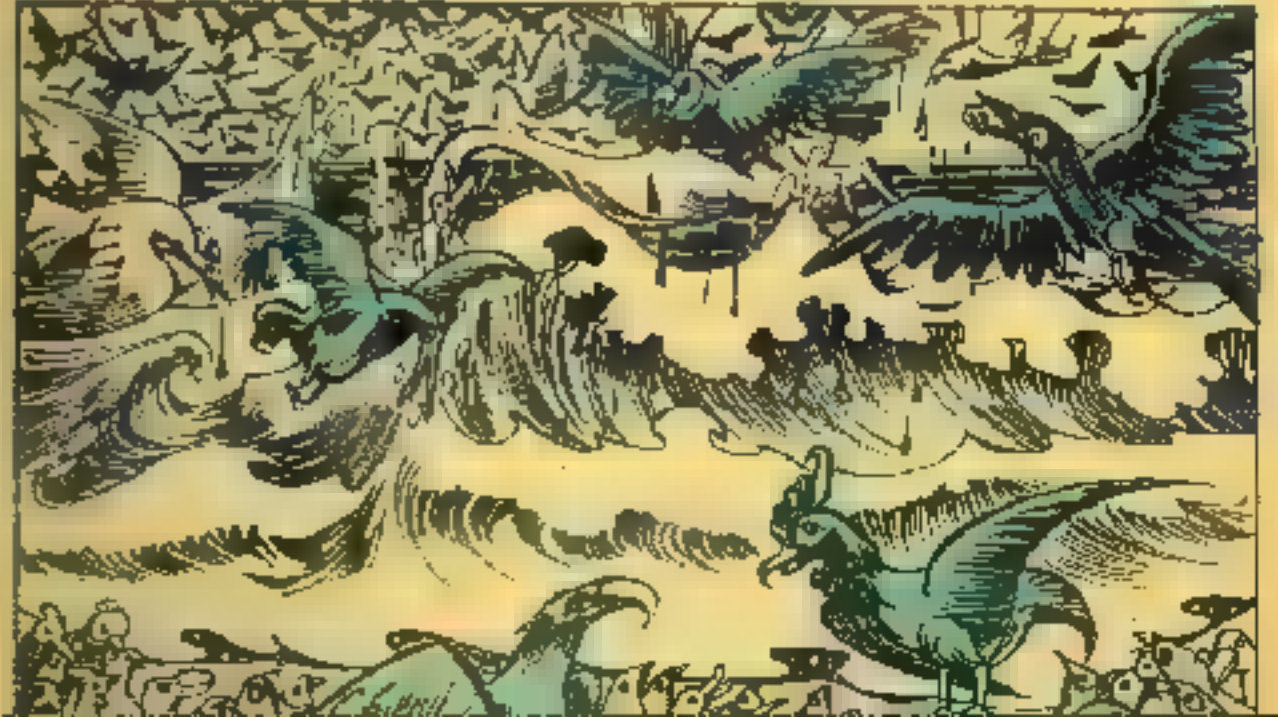
सल्लाप्रमाणे एक बदकांचा कळप बांधला होता. म्हणून ■ तिचा सल्ला घेऊ या.”

“काय रे ती गोष्ट?” पक्ष्यांनी विचारले. बिबेक नावाच्या पक्ष्याने गोष्ट सांगितली ती अशी.

म्हातऱ्या बदकीणीची गोष्ट

एका अंगलात एक फार मोठे झाड होते. त्या झाडाला ■ फांद्या व शाखा होत्या. त्या झाडाच्या बुंधात ■ बेल उगवला आणि जोंमाने वाडू लागला.

एक म्हातारी बदकीण बदकीणींना म्हणाली—“हा बेल वाढून ■ चढला तर त्याच्या मदतीने रात्रू वर चढून जाऊ शकेल. म्हणून आपण आता मुढापासून हा बेल तोडून उपटून टाकू या.”

बदकिणी हसून म्हणाल्या—“काय पण बोलतां, हा बेल आपलं नुकसान करू शकेल ?”

म्हणून बेल वाढू लागला आणि झाडावर चढत गेला. एकदां एक शिकारी त्या बेल्याच्या मदतीने झाडावर चढून गेला आणि बदके आहाराच्या शोधार्थ गेली असतां त्याने जाळे टाकले. बदके परत आली आणि त्या जाळ्यात सापडली. त्यांनी स्वतःला सोडविण्याचा श्रम प्रयत्न करून पाहिला, परंतु तो फुकट गेला.

“मात्रं तुम्ही ऐकले नाही आणि शेवटी या संकटांत सापडलो आपण.” म्हणारी बदकीण म्हणाली.

“तुम्ही म्हणतां ते खरं आहे, आतां या संकटातून सुटका कशी मिळेल ते सांगा !” बदकी म्हणाली.

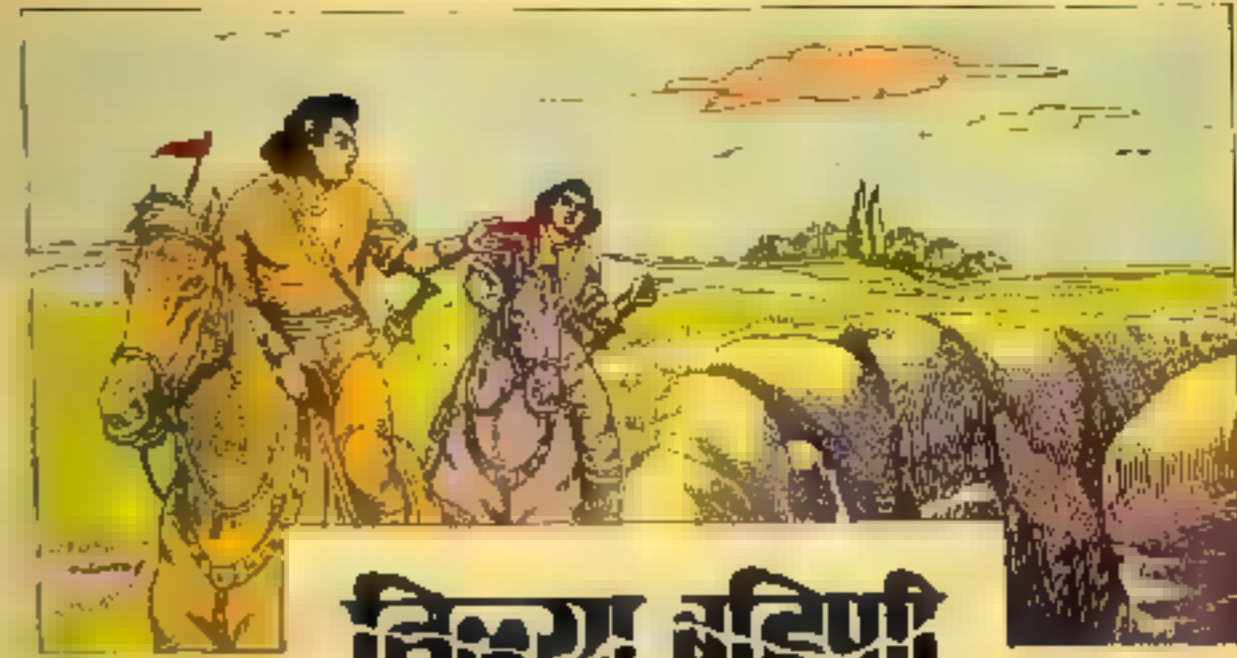
“आपण आतां जागचे मुळीच हलता कामा नये, अगदी मेल्याचें सोंग केले पाहिजे. नंतर शिकारी येईल आणि आपण सर्व मेलो आहो असा विचार करून आपणां

सर्वांना एकेक करून जाळ्यातून बाहेर काढून खाली जमिनीवर टाकोल. अगदी शेवटचा पक्षी जमिनीवर खाली पडेपर्यंत आपण हालचाल न करतां अगदी शेवटी सर्वांनी एकदम उठून या.”

दुसऱ्या दिवशी उज्याइल्यावर शिकारी आला. सर्व पक्षी मेले आहेत असे त्याला वाटले. त्याने जाळे सोडले आणि एकेकाळी सोडवून जमिनीवर ठेवू लागला. सर्वांना जमिनीवर टाकून तो जाळे सोडवू लागला. तेवढ्यात सर्व बदके एकदम उठली आणि उठून गेली. ते पाहून शिकार्याला फार आश्चर्य वाटले.

ती गोष्ट ऐकल्यानंतर सर्व पक्षी म्हणत्या बदकिणीला जाऊन भेटले आणि समुद्राने टिटवीची भंडी नेऊन जो जुलूम केला होता, सर्व सांगितले.

“आपण सर्व मिळून विणूचे वाहन असा, आपला राजा जो, गवद त्याला जाऊन भेटू या. तो उदार व प्रेमळ मनाचा आहे.” म्हणत्या बदकिणीने सुचविले.

तिळप्या बहिणी

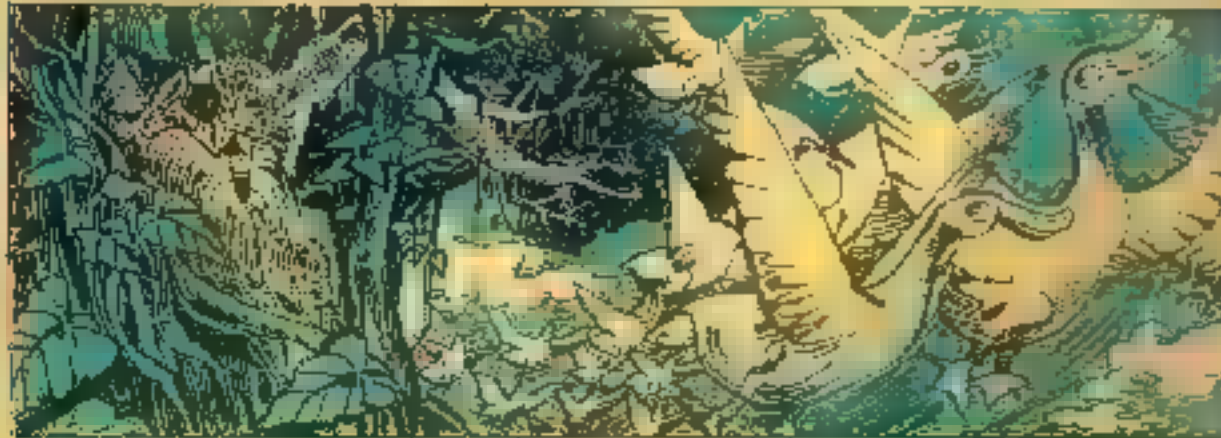
[८]

[तिळप्या बहिणीच्या शोधार्थ तिघांमेली भाऊ अंगणात एका वाडीचात्याच्या माथवरले आणि नेवढी रवाना करवून आपली सुटका करून घेऊन त्याच्या-कडून अनेक अपूर्व, घत्ते, मलम पंचा वगैरे पंजवनेच्या वस्तू मिळविण्या. तिथे अरण्यात काही अंतर चेत्यावर मर्वात पुढे जात असवेता उदयन एकाएकी अदृश्य झाला. पुढे—]

उदयन दिसेनासा झाल्याबरोबर संध्या-कुमार व निशीथ दोघांनी लगाम ओढून आपल्या घोड्यांचा वेग थोडा कमी केला आणि सावकाश पुढे सावधगिरी बळगून जाऊ लागले. काही अंतर चालून गेल्यानंतर त्यांना त्या वाड्यासमोर एक मोठा खंदक दिसला. त्यांचा भाऊ आपल्या घोड्याबरोबर त्यात पडला असावा असे संख्याकुमार व निशीथला वाटले. परंतु

त्या जोल खंदकात त्यांना तो किंवा त्याचा थोडा कोठेच दिसला नाही.

संख्याकुमार व निशीथला पुढे काय करावे हेच सुचेना. त्या वाड्यात जावे असा विचार त्यांच्या मनात आला, परंतु तो खंदक बराच रुंद होता. त्या खंदका-वरून पत्तीकडे जायला कोठून तरी वाट असेल असा विचार करून ते खंदकाच्या बाजूबाजूने चालू लागले. परंतु पुन्हा

करून आपण संदकापलीकडे पळव पाहिले. आपण चोडघावर बसून दुरून चोडघांना भरघांव सोडून पलीकडे उडी मारता आली तर प्रयत्न करू या का? जाऊ शकतो तर नशीब बलवत्तर आहे, असेच मानावे लागेल. समज, आपण पडलो उदयन हादाला ओघत जाता येईल!"

त्याला निशीथने उत्साहाने होकार दिला. दोघे आपापल्या चोडघावर बसले. चोडघांना चोडे मागे घेऊन गेले आणि वायुदेगाने चोडे सोडून उडी मारून संदकापलीकडे येऊन पोचले.

नशीबवान सरेक. कारण कोबरयाही संदकापलीकडे येऊन पोचले. "हे सर्व सुभयूचकच म्हटले पाहिजे. आता काही शिष्यांचे कारण नाही, आता कितल्याशात प्रवेश केल्यासारखाच आहे." दोघांनी परस्पर बोलून मनाचे समाधान व्यक्त केले.

दोघांनी मानंदात त्या वाड्यात प्रवेश केला सारा, परंतु आत त्यांना कोणी मनुष्य दिसला नाही. दरवाजे त्या वाड्यात होते, परंतु एकाला देखील दार नव्हते. एकामागून एक दरवाजे ओलांडून जात होते आणि आश्चर्य म्हणजे त्या दरवाजांच्या दोन्ही बाजूला त्यांना दमडाच्या मानव मूर्ती दिसत होत्या.

शबटी एक फार मोठा दरवाजा लागला. वास्तविक तो दरवाजा नव्हताच, तो एक महामयंकर आकाशा एवढा उंच राखस उभा राहूनच ओघत होता. त्याची ओप घोडनी व त्याने दोन्ही हातांनी संघ्याकुमार व निशीथला हाताने धरून घेतले म्हणाला—"छान! आणखी दोन मूर्ती!" त्याला फार आनंद झाल्यासारखा दिसला. त्याच्या तोंडून ते वाक्य निघाल्याबरोबर दोघांना वाड्यात दिसलेल्या मूर्तींचे कोडे उलगडले. ही राखसाची काहीतरी मायाच बसली पाहिजे.

अघातानेच नकळत राखसाच्या हात सापडल्याबद्दल संघ्याकुमार व निशीथ दोघे काळजीत पडले. काय करावे त्यांना

सुचेल. त्यांच्या समोरच चोडघा वेळापूर्वी उदयन पाहता पाहता अदृश्य झाला होता. तीदेखील याच राखसाची माया बसणार. त्याची व आपली घेट कदाचित होणारही नाही आणि होईलही कदाचित! आपण बासां पावेतो संकटांतून सुटत आलों तसे याही संकटांतून नक्कीच सुटू, निराश होतात होण्याचे कारण नाही. असे दोघेही परास्पर्शी काही बोलल्याशिवाय विचार करीत होते.

मानवाला संकटांना नेहमीच तोंड द्यावे लागते. अशाच संकटात सापडल्यावर त्या संकटातून स्वतःची सुटणा कशी करून घ्यायची यातच माणसाच्या बौद्धिक बळाची परीक्षा होते. असा विचार करून दोघे

फिरले तरी संदकाला मुरवात त्याच्या खेबट कोठे हे कळतच नव्हते. त्यांनी कित्येकदा मागे पुढे जाऊन कोठे मार्ग मिळतो का हिडून पाहिले, परंतु त्यांना कोठे पूल किंवा इतर मार्ग दिसलाच नाही. तेव्हा संदकापलीकडे वाड्यापर्यंत कोणी येऊन नवे धासाठी हा सर्व बरोबरस्त केला गेला असे अर्थातच शबटी त्यांना वाटले. एकूण वाड्यात जावेसे वाटत असूनही त्यांना संदकापलीकडे जाणे वाटू लागले.

थोडा वेळ दोघांनी विचार केल्यावर संघ्याकुमार निशीथला म्हणाला—"निशीथ दादा! मला वाटते की काय वाटेल ते

आला नाही तेव्हा कोणत्या तरी संकटात सांपडून मेला असावा असे मला वाटले होते. बरं तर सांग तरी त्याने कोणता निरोप पाठवला आहे, लवकर सांगा !”

तेव्हा निशीथ राक्षसाला म्हणाला—
“तो अजून जिवंत आहे आणि तसे चिंता-
वरचे संकट नाही. परंतु त्याची सर्व गुपिते
कोणाला तरी कळली आहेत. गुपिते कळली
एवढेच नव्हे तर त्याच्याजवळची भस्मे,
मलमे आणि पंचासुद्धा ते लोक घेऊन गेले
आहेत. त्यांच्या अभावी त्याला एक पाऊल
देखील पुढे अशक्य झाले आहे.
म्हणून ही गोष्ट तुला कळवून पुन्हा काही
भस्मे, मलमांच्या इत्यादी पाठवून सापला
त्याने सांगितले आहे.”

सर्व ऐकून राक्षस म्हणाला—“अस्स !
चिंत्तारा ! म्हणूनच तो परत येऊ शकला
नाही तर ! बरं तर बरं ! दुष्टांनी
त्याचा द्वार नाही काढून घेतला म्हणाव-
याचा. ते झाले असते तर कोणीदेखील
त्याला बांबू शकला नसता. बरं तर मी
जाऊन येतो. तुम्ही कीड भुंगीसुद्धा आत
येणार नाही याची काळजी घ्यायला.
सावधपणे पाहारा द्या !” असे सांगून तो
निघाला.

राक्षस निघून गेल्यावर संध्याकुमार व
निशीथ आनंदाने उठवा मारू लागले.

नकलो आणि आपली सुटका करून घेऊ
शकलो याबद्दल दोघे स्वतःच्या बुद्धीचे
कौतुक करू लागले. तेव्हा निशीथ म्हणाला—
“परंतु आता आपण वेळ घालविता कामा
नये. तो परत यायच्या आत या बांध्या-
तली सर्व गुपिते काय तो हुडकून ओळखून
घेतली पाहिजेत.”

दोघे जाऊ पुढे निघाले. आणखी काही
दरवाजे भोलांबल्यावर खेवट्या
आला. त्याच्या पलीकडे पाऊल टाकताच
त्यांना एक मोठे सरोवर दिसले. त्यात
सुंदर हंस पोहोत होते.

सकाळपासून फिरत असल्यामुळे
दोघां भावांना तहान लागली
होती. पाणी प्यायला म्हणून संध्या पाण्यात
उतरला ओंजळीने पाणी पिऊ लागला.
परंतु ते पाणी तो असेल नसेल
चिंत्तारा जाणच्या जागी दगडाची मूर्त
होऊन गेला.

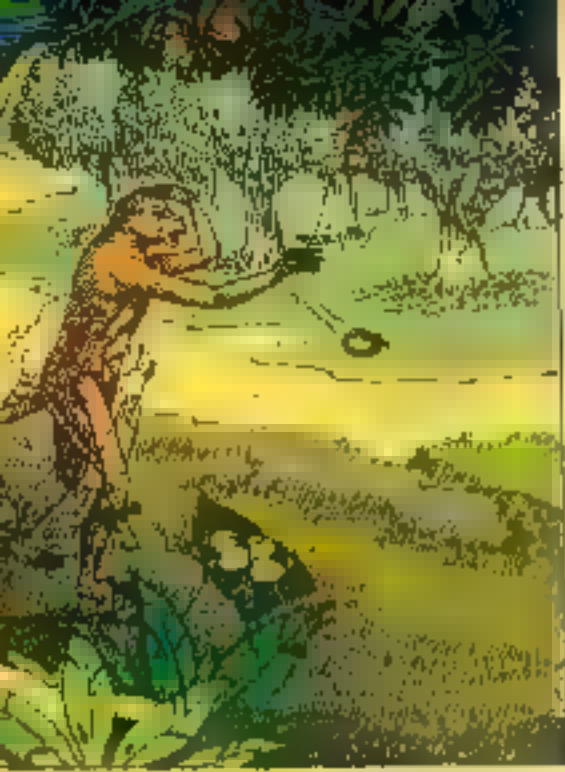
दोळ्यादेखत आपल्या दगडाची
मूर्त झालेला पाहून निशीथ चक्क होऊन
जागच्या जागी मूर्तीसारखा राहला.
मनात म्हणाला—“बरं झालं, मी चाई
करून पाणी प्यालो असतो तर माझी हीच
चत झाली असती. उदयनाची काय गत
झाली हे कळायला काही मार्ग नाही, असा

स्थितीत संध्याकुमारची ही गत व्हावी
ता ! माझ्यावर अशीच एखादी आपत्ती
ओडवली तर आम्ही तिचे कोटे जिवंत
आहो की मेलो हे कोणाला कळायचे देखील
नाही.” तो फार काळजीत पडला.

निशीथ आणखी थोडे अंतर चालून पुढे
गेला तेव्हा त्याला एक फळांची बाग
दिसली. त्या बागेत अनेक फळझाडे होती.
त्यात एक आंब्याचे झाड मोठे विचित्र
होते. त्या झाडाळा इतकी फळे होती की
फळांच्या आठ पाने झांकून गेली होती.

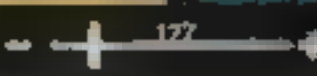
निशीथला तर भूक लूपच लागली
होती. त्याने चाईचाईने पुष्कळ फळे तोडली
आणि समोर ठेवून एक साऊ लागला.

पाण्यातून एक इंस

Restore

असलेला दिसला. वानर रूपात निशीथ
■ सर्वे प्रत्यक्ष पहातच होता.

आणखी काही वेळाने तो हस्त पूर्णपणे
पाण्याबाहेर आला आणि त्याचा एक
मनुष्य झाला. निशीथने चकित होऊन
बघी मारली. कारण तो दुसरातिसरा
कोणी नवून संदकात पडलेला तो उदयनच
होता.

उदयनला काठावर येताच संध्याकुमा-
राची दगडाची मूर्त दिसली. तो आश्चर्ये
चकित होऊन त्या मूर्तीकडे पाहू लागला.

इतक्यात वानर ■ असलेला निशीथ
उदयनच्या पायाला निळसा घालून बसला.
हे एक माकड बसावे मसे वाटून ■
पहिल्याने त्याला दूर उकलून मारायला
भावला. परंतु ■ पुन्हा येऊन
चिकटले व सोडत नाही ■ पाहून ■
भाऊ निशीथच ■ मसेल ■ अशी
एक शंका ■ मनात आली.

परंतु काय करावे उदयनला सुवेना.
संध्याकुमार ■ दगड होऊन बसला
आहे आणि ■ रूपात असलेला ■
भाऊ निशीथच आहे की नाही हे कसे
कळणार?

काही वेळ ■ विचार करीत ■
उभा राहला आणि एकदम काही तरी

परंतु आंब्याला ■ निशीथ एक
माकड झाला. माकड झाल्यावर तो विचार
करू लागला—“हे काय झाले! आणखी
काय काय होणार आहे, ■ त्या परमेश्व-
राच्या माहीत! राक्षसाची माया कोणाला
आणि कधी कळणार?” असा विचार
करून त्याने तो आंबा ■ नाही
आणि तसाच टाकून दिला. निशीथ ■
माकड ■ सरोवराजवळ दगडाची मूर्त
झालेला संध्याकुमार होता तेव्हा ■
आणि त्या मूर्तीच्या चारी बाजूला घिरट्या
घालू लागला.

इतक्यात सरोवरात बुडबुड ■ आवाज
ऐकू आला आणि आणखी थोड्या वेळाने

उसम मुक्ती मुचल्यासारखा उठून त्याने जिवातली भस्मे व मलमे काढली. त्याने संध्याकुमाराच्या मूर्तीवर ते काळे भस्म टाकले. काही बघल झाला नाही. हिरबं मलम लावून पाहिले, काही बघल झाला नाही. तांबडे मलम लावून पाहिले, तरी काही बघल झाला नाही. ती दगडाची कूर्त होती तशीच होती. इतके प्रयत्न करूनही निरुपयोगी ठरल्यावर उदयनने ती भस्मे, मलमे वगैरेंचा वापर रूपात असलेल्या निशीधवर प्रयोग पाहिल्या. परंतु काही फरक झाला नाही. माकड माकडच राहले.

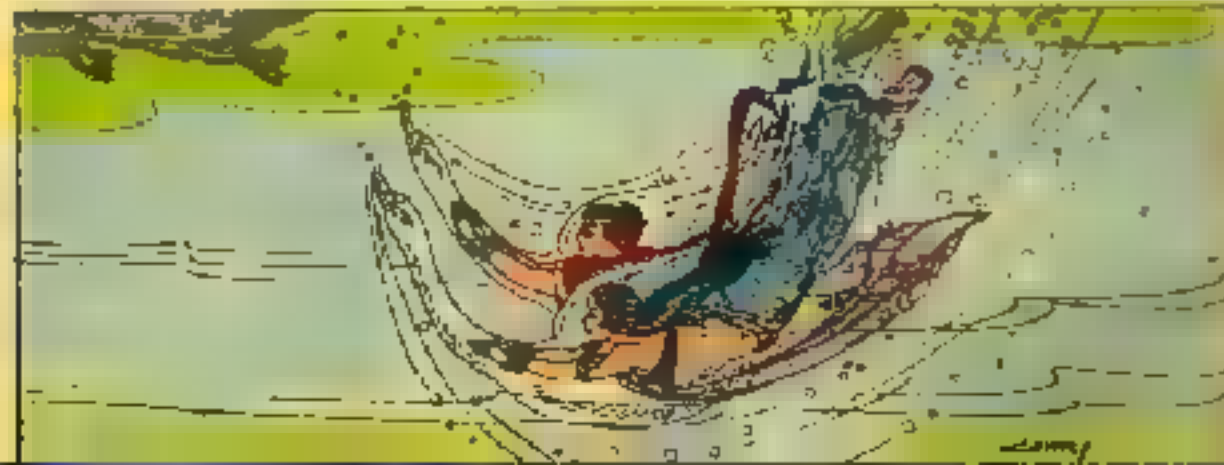
उदयनला काय करावे, मुजेना म्हणून तो पुन्हा तलावाच्या काठी येऊन बसला आणि विचार करू लागला. तेव्हा उरो-बरातल्या हुंतापैकी एक उदयनच्या पाया-जवळून पुढे लागले. उदयनने चटखी त्याला धरले आणि बाहेर काढले. तो हस बाहेर निघताच एक सुंदर कन्या रूपात बघकला.

ती मुलगी काही बोलल्याशिवाय उभी राहली. तिला उदयन म्हणाला—“कोण म नू? या हस रूपात या सरोवरात कसो काय राहतेस?” असे तिला बरेच काही तरी विचारू लागला.

तेवढ्यात त्याला आरोंढी ऐकू आली—“कोठे आहां रे तुम्ही?”

ती आरोंढी ऐकू आल्यावरुन ती मुलगी त्या वाड्यात पाहारा देणारा राक्षस आल्याचे ओळखून उदयनला म्हणाली—“हे सर्व मागाहून मागेन. पहिल्याने आपला जीव वाचविला पाहिजे.” म्हणत तिने संध्याकुमाराची दगडाची कूर्त आणि तिच्याजवळ जे होते त्याला पाण्यात टाकले.

त्या पाठोपाठ अगदी सहजी व निःसंकोच-पणे, उदयनचा हात घेऊन स्वतः तिने पाण्यात उडी मारली आणि उडी मारल्या-बरोबर त्या दोघांमादेकील रूप लावले. (क्रमशः)

जिवांत भुलवे

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साहाय्यक गेला प्रेत खाद्यावर काढून घेतले आणि महोत्सवात मीनपणे स्मरणाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“कार अगस्त. माणसातही दुरभिमानी उत्पन्न. त्याने उदाहरण म्हणून मी श्रवीणाची गोष्ट सांगली. लक्ष देऊन. असे माणून वेताळ गोष्ट मांगू लागला.

कार पूर्वी सुवर्णगिरीच्या गादीवर राज-विह नावाचा राजा राज्य करीत असे. तो एक अयोध्या असमर्थ राजा होता. त्याने राज्यकारभाराची सर्व कामे सरकारी नोकरांवर व अधिकाऱ्यांच्या भ्रंशनावर सोडली होती. म्हणून राज्यकारभारात लाचमुचपत व इतर गैर प्रकार फार वाढले. मंत्र्यांपासून तर सामान्य दारपाल-

वेताळच्या गोष्टी

कांपयंत सर्व प्रजेला पिळून काढीत. सर्वत्र अधर्म पसरला होता. परंतु राजाला त्याची वाढवा नव्हती. राज्याच्या अधिकाऱ्यांवर त्याचा अपार विस्वास होता.

सुवर्णगिरीच्या राजधानीतच एका गरीब काष्ठाला प्रवीण नावाचा मुलगा होता. आपल्या मुलाची कुशाग्र बुद्धी पाहून बापाने मुलाला सर्व शास्त्रे व विद्या शिकविण्याचे ठरविले आणि त्याच्या शिक्षणाची व्यवस्था केली. प्रवीण निरनिराळ्या विस्वविद्या-लयांत शिक्षण घेऊन एक थोर पंडित व विद्वान होऊन सुवर्णगिरीला परत आला.

मुलगा एक विद्वान पंडित होऊन आला आहे. कुटुंबाची जबाबदारी संपादू शकेल

असे वर्णितच बापाला वाटले. परंतु तो झाले नाही. प्रवीणला सर्व परिस्थिती पाहिल्यावर काय करावे कळनासे झाले. बाप म्हणाला—“बाळा! आपण किती झालो तरी गरीब आहो. तुझे हे पांडित्यच आम्हांला शेन घास घालू शकले तर पाहिले पाहिजे.”

“मी मिळविलेले पांडित्य, सर्व विद्याभ्यास सर्व फुकट आहे असे मला आहे. चारी बाजूने जीवन पाहून मला जीवनाचा तिडकारा वाटू लागला आहे. कोणाकडून सत्कार करून घेण्याची माझा मनात मुळीच नाही. सन्मान सत्कार करणारे लोक कसे मला सर्व माहीत आहे.” प्रवीण म्हणाला.

बापाला शंका वाटू लागली की मुलाला स्वतःच्या पांडित्याविषयी संशय तर येत नाही? कदाचित याच्याजवळ पुरेसे पांडित्य नसेल ही. नाही तर मला एवढी विरक्ती वर्धाविण्याचे कारणच काय? म्हणून बापाने त्याला माहीत असलेल्या चार चौथां पंडितांना बोलावून त्यांच्या करवी मुलाची वास्तवाचे करविला. प्रवीणशी काही वेळ बोलून ते प्रवीणच्या बापाला म्हणाले—“बाबा रे! नजीकचान आहेस तू. तुझ्या पोटी खरोखरच रत्न म्हणजे एक रत्नच जन्मले आहे.”

राजाच्या दरबारात पोचली. राजाने प्रवीणला आदरपूर्वक दरबारात घेण्यास निरोप पाठविला. प्रवीणच्या बडिलांना ते कळल्यावर आनंद झाला. प्रवीणने स्वतः राजदरबारात आप्याचा उत्साह दर्शविला नाही. बापाने अनेक प्रकारे त्याची समजूत घालून घेवटी आपल्याबरोबर त्याला दरबारात नेले.

प्रवीणने दरबारात प्रवेश केल्याबरोबर राजाला विचारले—“मला दरबारात कसा-माठी बोलाविण्यात आले आहे?”

प्रवीणचा तो उद्बटपणा पाहून सर्व दरबारी आश्चर्यचकित झाले. प्रवीणच्या बापाचे पाय तर थरथर कापून लागले.

राजाने आंतपत्रं म्हटले—“तू एक थोर पंडित असल्याचे मी ऐकले व तुला सत्कार करावा म्हणून बोलाविले.”

प्रवीण ने ऐकून मोठ्याने हसला.

राजाला ते आवडले नाही. त्याने विचारले—“का रे असा हसतो आहेस?”

“आपल्या राज्यात प्रजा पोटभर जल मिळत नाही म्हणून लडफडून मरत आहे. आपले अधिकारी त्यांचे शोधन करीत आहेत. आपला सजिना प्रजेला लुटून जाणजेत्या घनाने भरला आहे. एका अयोग्य असमर्थ राजाकडून लुबाडून मिळ-

विलेत्या घनाने आपला सत्कार घ्यावा लागणार की काय, हा विचार करून मी हसतो आहे?” प्रवीण म्हणाला.

“मूर्खा! तू बुद्धीवर आहेस का? तू कोणासमोर बोलतो आहेस, याची तुला कल्पना आहे का? त्याची कल्पना नसणारा पंडित कसा झाला व कसा म्हणवितो? तू म्हणतो आहेस तसा माझा राज्यकारभार बरोबर नसेल तर तू सरळ करून दाखविशील काय? तू लाबलेले आरोप सिद्ध करून दाखव, नाही तर तुला क्रूर शिक्षा भोगावी लागेल.” राजा म्हणाला.

प्रवीणने त्याचे काहीच उत्तर दिले नाही.

आपले जीवित समाप्त कराय असे त्याला वाटले. तो त्या चितेजवळ चालत गेला. परंतु त्याच वेळी त्याला एक विचित्र दृश्य दिसले. चितेजवळून काही भुते काही तरी मंत्रतंत्र करीत असलेली दिसली. प्रवीण दूर उभा राहून ते सर्व पाहू लागला.

भुतांच्या घोटण्यात मध्यभागी माणसांच्या दोन रुबटी जमिनीवर जवळजवळ ठेवलेल्या होत्या. त्यांचे कान लावण्यात येत होते. त्या रुबटीसमोर समस्तमारेभाला लागणाऱ्या सर्व वस्तू ठेवलेल्या होत्या. काही भुते हाडांची सनई बाजवीत होती. काही भुते मातीची मडकी उघडी ठेवून त्यावर ताल देत होते आणि बाकी भुते त्या तालावर नाचत होती.

भुतांना पाहून प्रवीणला फार आनंद झाला. माणसांपेक्षा या भुतांचे जीवित अधिक चांगले आहे! तो चितेजवळ जमिनीवरील सर्व भुते जागण्या जागी एकदम पाहिली. प्रवीण चितेत उडी मारण्याच्या बेतात होता.

दोन भुतांनी त्याला घट्ट धरून ठेवले व विचारले—“जीव जायचा प्रसन्न कशाला दे करतो आहेस?”

“मेल्यावर नुमच्यासारखे भूत व्हायला!” प्रवीण म्हणाला.

“बडवा! मेलेली सर्वच माणसे भूते होतात असे वाटले होय तुला? मानव जन्म हा सर्वात मोठा आहे. तू कां जीव घायला निघाला आहेस ते जागी सांग! तू सांगितलेली कारणे आम्हांला पटली तर आम्ही तुला अडविणार नाही.” एक भूत म्हणाले.

“नको रे बाबा, हा मानव जन्म. त्याच्या इतका हीमकोटीचा जन्म दुसरा शक्यच नाही. कोणताही प्राणी आपल्या जातीच्या प्राण्याला लागतो का? ते एकटा मनुष्य करतो. त्याला पीतीधर्माचे काही एक बंधन नाही. भिकारी पांढासाडी कुसण्याचा जीव घ्यायला मागेपुढे पहात नाही. व्यापारी लबाडी करण्यात बडाभोड लावतात. अधिकारी लाच घेऊन ती पचवितात. काही धोर लोक रक्ताचा व्यापार करतात; धर्माचे ढोळे फोडण्यात आले आहेत. न्यायाचे तोंड मिळून टाकण्यात आले आहे. विद्वान व पंडित आपले पांडित्य विद्वत्ता विकून पैसे मिळवीत आहेत. गृहिणी आपले शील विकू लागल्या आहेत. म्हणून मी जिवाना सेवट करून नुमच्यात सामील होण्याचे ठरविले आहे.” प्रवीण म्हणाला.

भूत हसून म्हणाले—“अरे बडवा! तू म्हणालास तसलेच लोक मेल्यावर भूत-

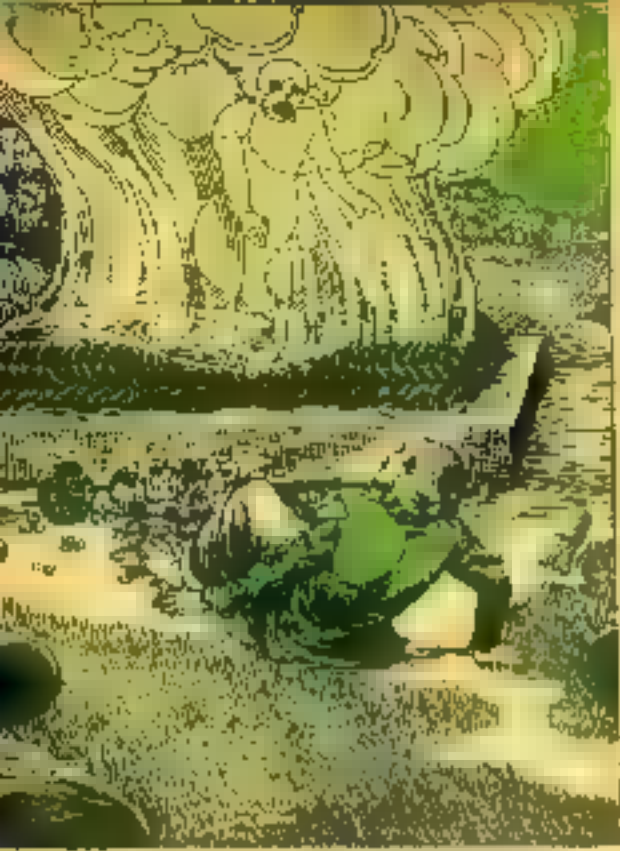

विश्राब्ध घेवीत प्रवेश करतात. नुम्यासारख्या पीतीधर्माचे पालन करणाऱ्याला आमच्या जातीत प्रवेश मिळणेत नाही. आम्ही सर्वांनी जिवंत असतांना पापकर्म केली म्हणून भूत घेवीत प्रवेश केला. हा पहा, मिसळ लासपदार्थ विकणारा व्यापारी होता हा, छोटे बोलून प्रजेला लुबाडणारा सरकारी अधिकारी होता. हा आहे वैद्य, चिकित्सा करवून घेणाऱ्यांकडून वाजवी वेक्षा जास्त पैसे घेऊन श्रीमंत होता; याने खोटी औषधे दिली व त्यामुळे कित्येक रोखी मृत्युमुखी पडले. आम्ही सर्व पिशाच्च घेवीत आल्यावर सारखे झालो. आमचा स्वार्थ सुटला. लबाडी लष्पेगिरी संपली.

तेव्हा राजाने आज्ञा केली—“या मूर्खाला मलास फटके मारून राजधानीच्या बाहेर हाकलून द्या.”

प्रवीणला ती शिक्षा भोगावी लागली. तो राजधानी बाहेर हाकलून दिल्यावर त्या असहाय स्थितीत पाय नेतील तिकडे चालू लागला. जातां त्याला आपल्या आयुष्याचा धोटा आला. त्याने जे पांडित्य संपादन केले ते सर्व फुकट गेल्यासारखे त्याला वाटू लागले. म्हणून त्याने आत्महत्या करून घ्यायचे ठरविले.

जातांजातां तो एका समष्टानात येऊन पोचला. त्याला एक प्रेत जळत असलेले दिसले. चितेत उडी घेऊन आपण

सर्व परस्परांची काळजी वाहता आहे. ही पिशाकच मोती मुखाची आहे. परंतु मेक्यावरच आम्हांला हा बोध झाला."

"आपल्या फुटक्या नशिवामुळे मीसुद्धा कदाचित् पिशाकच होईन. मलासुद्धा जीव वेळ द्या. माझ्या मनात तुमच्यासारखं राहण्याची इच्छा आहे." प्रवीण म्हणाला.

भूत म्हणाले—"बाबा रे, तुला पिशाचच कदाचित् होता येणार नाही. ह्या दोन्ही कनदी पहा. ही दोघं जिवंत असतांना कुलधर्मभेद पाळल्याशिवाय परस्परांवर प्रेम करू लागली. त्यांच्या मनात त्यांच्या आईवडिलांनी अतंमती दिली नाही. म्हणून

दोघ एका वेळाकडून विघ विकून घळून एकाच भांड्यात ओतून पिऊन मरण पावली. दोघांना एकाच सड्यात पुरले. त्यांना भुते होतां धातं नाही. पेशाच्या लोभाने यांना विघ विकणारा वेद जावन मरण पावला. या चितेत त्याचेच प्रेत जळते आहे. मरण पावलेल्या प्रेमी जोडप्याच्या कवट्या बाहेर काढून त्याचे अन्न लावून देतो आहे."

तुम्हां पिशाकांबरोबर राहणे साध्य नाही तरी माझे मरण मात्र मी चुकवू देणार नाही. काग्न मी या जिवंत पिशाकांबरोबर जसायला तयार नाही. असे म्हणत प्रवीणने चिंतित धाकत प्रवेश केला. तरुण त्या चितेतून बाहेर आलेल्या भुताने प्रवीणला बाहेर ढकलला. ते पिशाकच म्हणजे तो मेलला बंद होता.

प्रवीणला भयंकर संताप आला. त्याने वेष्टाळा विचारले—"तू दोघांचा जीव घेणारा पापीच का? मला मरून देणारा आणि मध्येच धांवणारा तू कोण रे?"

"बाबा रे! आतां माझ्या मनात तमी पापकल्पना येणेच शक्य नाही तू शंकर विद्वान पंडित आहेस. आत्महत्या मितने लोक करतात. तू तरुण आहेस. योग्य व समर्थ आहेस. आपले जीवित चांगले व्हावे यासाठी प्रयत्न कर." वेद म्हणाला.

प्रवीणने बराच विचार केलेन विचारले—

"मी आत्महत्या करण्याचा विचार सोडायला तयार आहे. तुम्ही सर्व पिशाकांनी मिळून मला एक मदत केले पाहिजे. करतां का?"

"तांब, तसे करायला आम्ही तयार आहो!" भुते म्हणाली.

"राजधानीत जी जिवंत भुते पिशाकचे आहंते त्या सर्वांना ढकटे घेऊन या." प्रवीण म्हणाला.

लवकरच राजधानीतली धोर बराण्यात जमलेली अशी शेंकडो माणसे स्वगानात हजर आली. ते आपल्या चारी बाजूला जमलेल्या भुतांना पाहून घरघर कापत होती.

"तुम्ही सर्व प्रजेला बात देणारे समाज होही माहा. होय की नाही?" प्रवीणने त्यांना विचारले.

त्यांनी तोंडे उघडली सरी, परंतु त्यांच्या तोंडाबाटे एकही शब्द उमटला नाही. त्यांची बोंबडी वळली होती.

"तुम्ही सर्व चला महाराजांसमोर! राजासमोर लोटे बोलतात तर ही भुते तुम्हांला ओरवाडून खातील. तुम्ही केलेली सर्व पापकर्म स्वतःच्या तोंडाने राजासमोर बोलून कबूल करा." या शब्दात सर्वांना धमकी देऊन प्रवीण पिशाकांना म्हणाला—"या सर्वांना दरबारात हजर करा."

दरबारात प्रवेश करताच राजाने समोर धोर बराण्यातली माणसे अवराध्यासारखी उभी राहून घरघर कापत असलेली पाहिली. त्याला तर माश्चर्यच वाटले.

त्यांना घेऊन येणारी भुते राजाला किवा दरबारी मंडळींना विसली नाहीत.

"तुम्ही महाराजांना फसवून प्रजेला कसे लुबाडीत आलात तो तुमचा स्वार्थीपणा लबाडी काय ते सर्व महाराजांसमोर सविस्तर सांगा." प्रवीण जिवंत पिशाकांना म्हणाला.

प्रत्येकाच्या पाठीमागे भुते उभी होती. त्यांच्या भोतीने सर्वांनी आपापल्या पापकर्माची सतावणी राजासमोर वाचून

दासविली. त्या अयोग्य ■ असमर्थ राजाचे झोळे उघडले. त्याने त्या सर्वांना हट्टपारीची शिक्षा देऊन आपल्या राज्याबाहेर हाकलून लावले. त्यांच्या दरोडार प्रवीण देखील जाऊ लागला तेव्हा त्याला बोलवून राजा म्हणाला—“तु माझा अंतरंग मित्र म्हणून रहा आणि राज्यकारभार नीतीधर्मानुसार कसा चालविता येईल तो पहा.” प्रवीण त्या गोष्टीस कबूल झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! पिशाच म्हणून राहणे शक्य नाही असे कळल्यावर ही आत्महत्या करण्यास तयार झालेला प्रवीण पिशाचाची मदत मिळताच जीवित सुधारण्याच्या प्रयत्नास कसा काम तयार झाला? त्याचे पांडित्य ■ त्याचे काम यांचा परस्पर संबंध काय? त्याने उच्च अधिकारपद मिळविण्यासाठी पांडित्य का सोडून दिले? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तु विली नाहीस, तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोंब्याची शंभर शकले हीऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागली.”

विक्रमरहित म्हणाला—“प्रवीणचे पांडित्य व वागणूक दोन्हीचा परस्पर घनिष्ट संबंध आहे. तो सारा पंडित होता. आपले पांडित्य विकणारा नवाड स्वार्थी नव्हता पांडित्य समाजाच्या जितासाठी खर्च करायचे ही दृष्टी त्याच्या मनात होती. राज्यात घोट्याळे अनेकपैने पांडिताच्या उपयोग नव्हता. म्हणून तो आत्महत्या करावयाम निघाला होता. ते घोट्याळे कायमचे नाहीम करावया आपले पांडित्य त्याला पुढे वाटले. त्यासाठी भूत पिशाचाची मदत उपयोगी होईल असे वाटल्यावर त्याने त्यांच्या घटतीने ते घोट्याळे करणारे ■ होते त्यांना शिक्षा करण्याचा प्रयत्न केला. तो राजाचा अंतरंग सत्सागर झाला तो आपले पांडित्य कम उपयोगी पडते हे दाखवूनच. प्रवीणने कवी क्षणभरही आपले पांडित्य मोकळे नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रतापह अव्यय झाला आणि माझला जाऊन नोंबकळ लागला.

(कल्पित)

बुद्धीची शक्ती

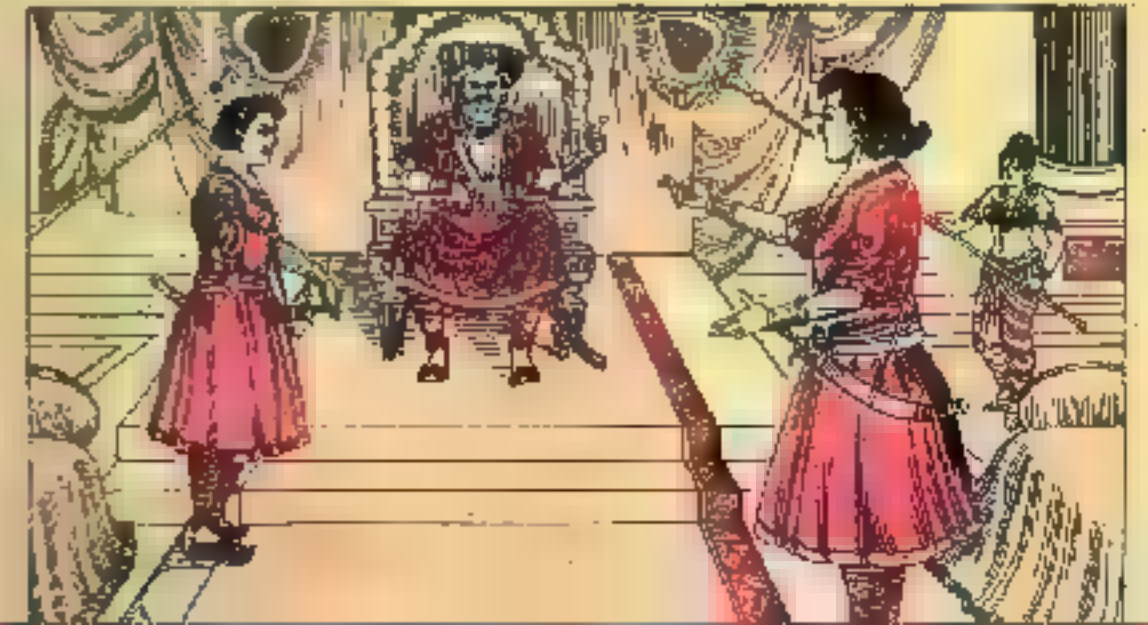
एका ■ दोन राखा होत्या. दोघींना भुले होती. मोठा हुमार होता. ■ मोठा मंदबुद्धी होता. रीतीप्रमाणे मोठा पुचराज स्थापना पाहिजे. परंतु बाकट्या राखीने हट्ट केला की तिच्या मुनालाच पुचराज केले पाहिजे.

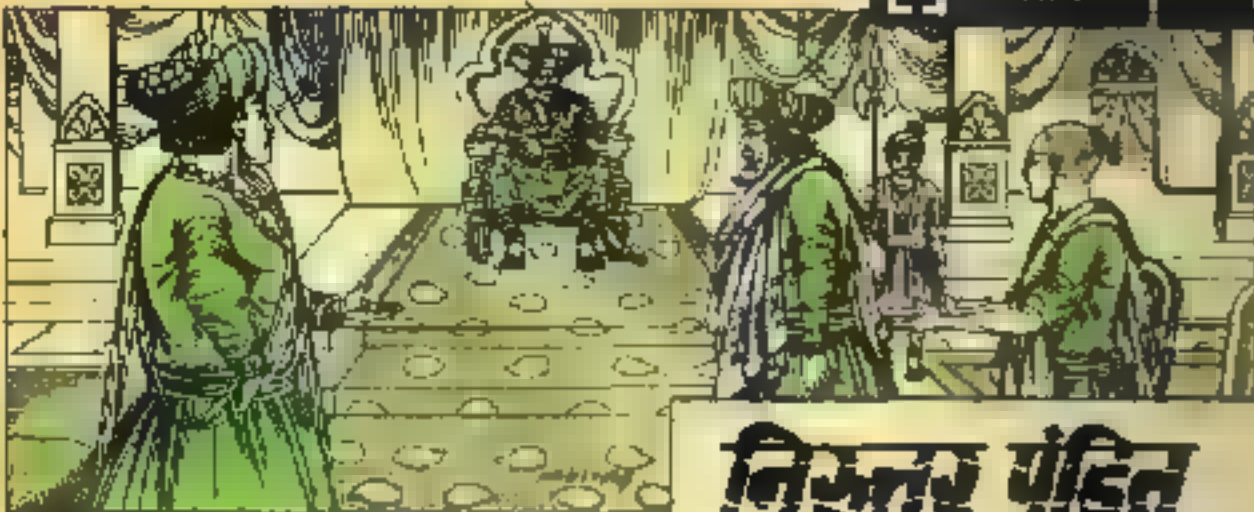
राखाने दोघांची परीक्षा घ्यावचे ठरविले. ■ जो पहिला वेईज त्याला कुदराच करण्याचे वचन दिले. त्याने दरवाघाट दोघांना विचारले—“वेणातले हत्ती वेईज साने, वेस लाभान्य वनावरे माली. वनावरे कुडी माली, कुडी मोजरे माली आणि मोजरे माली तर ती मिकडी बदलून पुन्हा पुर्ववत् ■ म्हणता काय ■ पाहिजे?”

■ बटविली म्हणाला—“माजिकामा बीलावून ■ टाकविना पाहिजे !”

मोठा मोठा वेळ विचार करून म्हणाला—“किज्या कोठारे वचून राहतील पाची वचकी भावता मुरवी; वचाचे पाणी वचं जाऊ नये पाची काळजी बाळगची पाहिजे; ■ वचकी वचन काढून ■ पाहिजे; पाण्याचा सोडा करण्याचा ■ ■ मित्रवचन ■ वाचकी वचं ■ केले पाहिजेत.”

“या प्रश्नाचे हेच उत्तर आहे. बुद्ध्याच्या परिस्थिती निर्माण झाली तरच ती मुरते तसे होते. म्हणून बोरलाच कुदराच होणार !” राजा म्हणाला.

निष्कार पंडित

पांड्य देशात हरिश्चंकर नावाचा एक विद्वान पंडित रहात असे. तो विविध-याला मिथाला आणि अनेक देशात फिरून त्याने तेथील विद्वान पंडितांचा शास्त्रार्थात पराभव केला व विजय पत्रे मिळविली. परंतु काशीच्या पंडितांचा पराभव केल्याशिवाय त्याची महत्वाकांक्षा पुरी होणे शक्य नाही, असे वाटून तो काशीला गेला.

काशीच्या राजाने हरिश्चंकराच्या दृष्ट-प्रमाणे बरबारी पंडितांची शास्त्रार्थ करण्यास परवानगी दिली.

काशीच्या दरबारात एकूणपन्नास विद्वान पंडित होते. त्यात गजकेसरी उपाध्याय नावाचा एक विद्वान पंडित होता. तो हरिश्चंकरला म्हणाला—“पांडित्यात शास्त्रार्थ करून एकाचा जय व दुसऱ्याचा पराभव करण्याची पद्धत आमच्याकडे नाही. पुराण व इतिहास लिहिणाऱ्या विद्वान पंडितांनी

कधी काजाची मास्त्रार्थ केला नाही की कोणाला जिंकले नाही. एका विद्वानाने दुसऱ्याचा पराभव करणे म्हणजे दुःखी करण्यासारखे किंवा त्याचा अपमान करण्यासारखे आहे. कोणी किती विद्वान असला तरी त्याच्यातून थोर विद्वान असतोच. विद्वत्तेचा सीमा किंवा मर्यादा असून शक्य नाही. त्यात कमी जास्त कोण आहे, हे संदर्भाने किंवा प्रसंगाने कळून येते. परंतु त्यासाठी शास्त्रार्थ करून निर्णय घ्यायची गरज आम्हांला कधी वाटली नाही.”

आपले व्यक्तिमत्त्व पाहून व आपल्या प्रतिभेविषयी वर्णन ऐकून स्वारी टाळाटाळ करण्यासाठी बोलते आहे असे वाटून हरिश्चंकर म्हणाला—“सामर्थ्य नसले की काही पंडित असेच उत्तर देऊन मोकळे होतात! शास्त्रार्थ करणे तुम्हांला द्य

नसेल तर मी जिकल्याचे कबूल करून विजयपत्र लिहून द्या.”

ते ऐकून एक पंडित म्हणाला—“त्यांच्या मनाचे समाधान देण्यासाठी मी त्यांच्याशी शास्त्रार्थ करायला आहे. मी अद्याप निराश्वी दसेतच कारणाने मी हारलो तर मला अपमान वाटण्यासारखे काहीच नाही. मला साळा तो मी मान्य करीन. त्यांना विजयपत्र देऊन जाऊ त्यांनी मला प्रथम तीन प्रश्न विचारले. नंतर मी त्यांना तीन प्रश्न विचारीन.”

राजाने ते मान्य केले.

तेव्हा हरिश्चंकरने पहिला प्रश्न विचारला—“या जगातून मोठे काय ?

“हे पहा, आकाश !” तो तर्क पंडित म्हणाला.

प्रश्नाचे बरोबर उत्तर वेदांत वर्षाप्रमाणे ब्रह्म होते; मौलिक अर्थ माशा होते, असे हरिश्चंकरने यत्न होते. परंतु तर्क पंडिताने दिलेले उत्तर प्रश्नाचे उत्तर नाही, असे म्हणता येईना. म्हणून हरिश्चंकरने दुसरा प्रश्न विचारला—“माणसाने मोठे होण्यासाठी केले पाहिजे ?”

“मनात विचार करून सच्चात व्यक्त केले पाहिजे.” तर्क पंडित म्हणाला.

ते उत्तर बरोबर नाही, असे म्हणता आले नाही, म्हणून हरिश्चंकरने तिसरा प्रश्न विचारला—“सर्व कळावे असे वाटत असल्यास काय केले पाहिजे ?”

“आपली दुष्टी असेल आणि सूर्यप्रकाश स्वच्छ असेल तर सर्व कळेल,” तरुण पंडित म्हणाला.

हरिश्चंकर ते उत्तर ऐकून उत्तरदेखील बरोबर नाही, असे म्हणू शकला नाही. तरी तो म्हणाला—“तू तर अवघी सरळ असे उत्तर दिलेस की! त्यात तुझे पांडित्य प्रगट झाले नाही.”

“होय! मी लहान आहे, मी आपल्या सुदीप्रमाणे उत्तर दिले. चूक असेल तर त्याचे खंडन करा की!” तरुण पंडित म्हणाला.

“ते सोड. मला विचारायचं ते प्रश्न विचार.” हरिश्चंकर म्हणाला.

तरुण पंडिताने विचारले—“तुम्ही कोठून आलात?”

काम उत्तर द्यावे, हे हरिश्चंकरला कळलेना. तात्त्विक दृष्ट्या त्या प्रश्नाचे उत्तर “माहीत नाही!” हे होते. तो कोणत्या गावाहून ते त्या तरुण पंडिताला माहीत होते. तेव्हा ते उत्तर

देण्यात काही अर्थ नव्हता. म्हणून हरिश्चंकर म्हणाला—“तूच सांग!”

“सर्व लोक या मृत्युलोकांत जिकडून येतात, तुम्ही तिकडूनच आलात.” असे सांगून त्याने दुसरा प्रश्न विचारला—“तुम्ही कोठे जाणार?”

त्याचे देखील तात्त्विक दृष्ट्या उत्तर “माहीत नाही!” हेच होते.

परंतु हरिश्चंकर म्हणाला—“तूच सांग!”

“तुम्ही विश्वजय करण्याचा विचार सोडून आपल्याच देशात जाणार!” उत्तर सांगून त्याने तिसरा प्रश्न विचारला—“तुम्ही इकडे येऊन आलात आणि काय येऊन चाललात?”

हरिश्चंकर म्हणाला—“मी या प्रस्नाचे देऊ शकेन. मी आपला ‘अहंकार’ घेऊन आलो होतो. त्याचा भार येथे फेकून देऊन विवेक घेऊन आलो आहे!”

असे म्हणत हरिश्चंकरने तरुण पंडिताला चाकासकी देऊन आशीर्वाद दिला.

१५८. प्राचीन काळातील मद्यपात्रे

भगवत् समुद्रमंथनाने २१०० वर्षा पूर्वी एक अहान बुडाले. संतोषदांवी त्याचा मोघ काढून पाहिला तर त्यात बाहुल्यांच्या आकृतीत सहस्रावघी मद्यपात्रे सांपडली. त्यांच्या बरोबर अनेक आश्चर्यचकित करणारे वस्तू सापडल्या. ही ग्रीक रोमन मध्यांवी आहेत.

देव अवतारला

एके काळी विदर्भ देशात महेंद्र नावाचा एक जाबुगार रहात असे. तो राजा महाराजांच्या दरबारात आपले प्रयोग करून पुष्कळ पैसे मिळवी. त्याने अनेक थोर परध्यादेशील संपादन केल्या होत्या. परंतु तो कर्णासारखा दानी असल्या करणाने त्याने केलेले सर्व वन संपत्ती संपुष्टात आली.

महेंद्राचा मुलगा जितेंद्र विद्येत 'बापसे वेढा सवाई' मिळाला. परंतु काल पासटला होता आणि लोकांचा ईद्रजाल विद्येवरचा विश्वास कमी होत गेला होता. त्यामुळे प्राप्ती कधी होत होती आणि जितेंद्र बापासारखाच उदार असल्या कारणाने गरीबी आली.

जितेंद्राचा दोघे मुलगे होते. त्याने आपल्या दोघां मुलांना ईद्रजाल विद्या शिकविली. एक तर ती विद्या त्याच्या

बरात पिढ्यान् पिढ्या चालून आली होती. याशिवाय पुढेमाने पुढा विद्येचा पुनरुद्धार होण्याची त्याला आशा होती म्हणून त्याने आपल्या मुलांना सुसरा काम-बंदा काहीच शिकविला नाही, फक्त ईद्रजाल विद्याच शिकविली.

जितेंद्राचा मोठा मुलगा राम स्वभावाने थोडा सर्पीक होता. सहानुभूती त्याला त्याचा बाप मागेक तेव्हा पैसे देत असे. परंतु परिस्थिती बदलल्याची गोष्ट झेप्यात कधी शिरलीच नाही. म्हणून मागितल्याबरोबर बापाने पैसे घ्यावे बंद केले तेव्हा त्याने बरातच चोरी करायला सुरवात केली. ते त्यावर जितेंद्राने रामूला सूप शोडणून काढले इतके की जेवटी बापावर रागावून बरातून निघून गेला आणि घरी परतलाच नाही. बापाने मुलाला रत्यात मारले होते

पर, परंतु रामू म्हणजे काहीना जीव की प्राण वाटे. म्हणून तिने तिच्या बरोबर रामूच्या बापाने दोघांनी ती गोष्ट मनाला फार लावून घेतली. त्यांनी अपेक्षे धरले व दोघे मुलांच्या जप करीत निरोप घेऊन निघून गेले. म्हणून जितेंद्राचा भाकटा मुलगा बंदू पोरका झाला.

परंतु बंदू खंबीर होता, बाबरला तो गावोगाव फिरत जाऊचे प्रयोग रस्त्यावर करी आणि जी बोडी मिळतच होई त्यावर आपला उदर निर्वाह चालवी. तेवढ्यावर समाधान मानून तो दिवस काढीत होता.

एकदा तो एका गावातल्या रस्त्यावर जाऊचे प्रयोग करीत होता. ते पाहण्यासाठी बरीच मूले जमा झाली. त्यांच्याकडून पैसे मिळणार नाहीत माहीत असूनही त्याने जाऊचे प्रयोग केले व मुलांना खूप केले.

इतक्यात शेजारच्या बरात एका लहान मुलाचे रडणे ऐकू आले. चडून आपले जाऊचे प्रयोग थांबवून बरी जाऊन चक्कणी केली तेव्हा त्याला कळले की एक वाई आपल्या चार वर्षे बयाच्या मुलाला मारीत होती.

मुलाच्या बापाला कसळा तसे मोठा आचार होता. तिने नवऱ्यासाठी नवस केला होता की नवऱ्याला बरे वाटेपर्यंत

दुपार पावेनो उपास करून देवांचे दर्शन करावयाचे त्यानंतर जेवायचे आणि देवाच्या कुपेने तिच्या नवऱ्याचा आचार बरा होत आला होता. कसे तरी सहा दिवस लोटले होते. सातव्या दिवशी मुलाला दुपारपर्यंत उपाशी राहणे अधकथ वाटू लागले. त्याचा जीव भुकेने कसाबीस माला होता, म्हणून तो रडत होता. तिला देव-दर्शनाला जायचे होते. तिने पुष्कळ सांभून समजावून पाहिले, परंतु मुलगा ऐकेच ना, म्हणून ती त्याला मारीत होती.

मुलाला इतका वेळ उपाशी ठेवणे बरोबर नाही आणि त्यावर त्याबद्दल मारणे फारच वाईट, असे चडूला वाटले.

तो तिला बळपणे म्हणाला—“आई! लहान मुलात देवाचा वास असतो. त्याचे मन निर्मूल निष्कलंक असते. या लहान मुलात मी देव आहे त्याला तुम्ही भोळकले नाहीत आणि आपली कोणत्या देवाच्या वर्धनाला जाता जाहा, हे नाही मला कळले कृपा सांगाल का!”

ती चिडल्यासारखी होऊन म्हणाली—“तुझे मागे फिरले आहे. तू मागे फिर आहेस म्हणूनच तुम्ही ही दशा झाली आहे. तुला याच्यात देव विसरतो आहे तर तू या देवाला काही वेळ पहात रहा. मी देव वर्धन करून येते आणि याच्या चरोवर

चंद्रने ते मान्य केले आणि मुलाला गोड गोड बोलून व लहानलहान जादूचे प्रयोग करून रंजवले. तो भूक लहान विसरला. त्या आईने परत बाऱ्यावर मुलाला चंदूला जेवायला वाढले.

जेवण झाल्यावर चंद्रने त्या आईला विचारले—“आई! तुम्ही म्हणालात तो देव कोठे आहे हो? मीसुद्धा त्याचे वर्धन प्यावे म्हणतो!”

ती थोडी हसून म्हणाली—“देव म्हणजे सामान्य देव का तुला? जरे प्रत्यक्ष देवाचा अवतार आहे तो. आपल्याची बोकतो. आपल्या प्रसंगाची उत्तरे देतो. तुम्यावर त्याची कृपादृष्टी झाली तर तुम्हे सर्व दुःख दूर होईल.”

चंदूचे कुतूहल वाढले. तो तिने सांगतलेल्या जागी गेला. तेथे लोकांची फार मोठी गर्दी होती. एका उच्च आत्म्यावर दाढी मिशा असलेला एक साधू बसलेला होता. तो लोकांना सदाचारी श्वायत्ता सांगत होता. जो कोणी संकटात असेल त्याने त्याच्याजवळ धुसाल पावे. मोर गरिवांचे कष्टी लोकांचे दुःख व कष्ट दूर करण्यासाठी त्याने अवतार घेतला असल्याचे तो सांगत होता. भडूनभडून तो हवेतून भस्म काढून लोकांवर टाकित होता. लोकांचे मन लगेच लगेच तो रडणे सुरू होते.

काहीशेन पहात होता. या काही विचित्र अविश्वसनीय वाटणाऱ्या गोष्टी तो बासवीत असतां लोक “हे परमात्मा!” म्हणून शोध करीत होते.

चंदूला हे सर्व विचित्र वाटू लागले. तो साधू करीत होता ते सर्व त्याला करतां येत होते. परंतु तो एक गोष्टी किना तर जादुगारच राहिला, परंतु हा साधू देव साक्षा. हे गुपित आहे हे दळावे म्हणून चंदू दिवसभर वाट पहात राहिला. मध्यरात्रीच्या सुमारास लोक निघून गेल्यावर चंदू साधूला भेटला.

“काय रे तू?” साधूने त्याला विचारले आणि कुतूहलपूर्वक त्याच्याकडे पाहू लागला.

“मी एक जादुगार आहे. तुम्ही आपली जादूची शक्ती दाखविली ती मी पाहिली. परंतु ती तुमची देवी शक्ती होती असे लोक म्हणत होते. परंतु हेच जादूचे प्रयोग मी करतो, परंतु मला पोटापुरते लायला प्यायलासुद्धा मिळत नाही. लोक तुम्हाला देवाचा अवतार मानतात. हे कसं काय हे विचारायला मी तुमच्याकडे आलो आहे.” चंदू म्हणाला. त्याने त्या साधूला अविश्वसनीय गोष्टी करून दाखविल्या.

“यांत गुपित असे काही नाही. मी देवाचा अवतार आहे. मला ही विद्या सहज अवगत आहे. तू ती विद्या कष्ट करून शिकला आहेस. तुला साधन सामग्रीची गरज आहे. मला त्या सर्वांची गरज नाही.” साधू म्हणाला. “अस्स! तरमग मी आपले बोट कापतो. तुम्ही ते पुन्हा जोडून दाखविता का?” चंदूने विचारले.

साधूने होकार दिला. लगेच चंदूने आपल्या लहानशा घुरीने बोट कापून घेतले आणि लालमडक रक्त वाहू लागले. साधूने कापलेले बोट मर्यास्थानी ठेवून काही तरी मंत्र म्हटला. रक्त नाहीसे झाले व बोट असे होते तसे झाले.

“अशक्य! ही विद्या आमच्या कुटुंबा-
जिवाय आणि कोणाला माहीत नाही!”
चंद्र गुणगुणला.

साधू दचकून म्हणाला-“काय रे, तू
चंद्रका ?”

“होय, तुम्हाला ते कसे कळले?”
चंद्रने विचारले.

“मी तुम्हाला माऊं राहू आहे.” साधू
चंद्रकाचे अत्यंत प्रेमाने पहात म्हणाला.

चंद्र चकित होऊन साधूकडे पाहू लागला.
आनंदातिरेकाने त्याच्या तोंडामागे एक
शब्दही निघाला नाही.

चंद्र साधूला पुढे म्हणाला-“महा तू
विचारलेल्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर मागितो.
जग म्हणजे एक माया आहे. तू एका
मुलाला जादू दाखवून त्याची भूकतहान
विस्तरायला लावलेस. तो लहान मुलगा
तुझ्यात देव आहे का पहात असणार.
मोठ्यांची गोष्ट तशी नाही. मी :
देव आहे असे सांगून इंद्रजाल करून देव
झालो. तू गामधी किंवा जादुगार होऊन

जादूचे प्रयोग करून माया लावून जादुगार
म्हणून राहलास. लोक माझे जादू व तुझे
जादूचे प्रयोग पाहतात. परंतु त्यांना मंका
संशय काही वाटत नाही. जगात आनंदात
सौख्यात रहावयाचे असेल तर विद्या येऊन
पुरत नाही. गप्पा मारून लोकांना भुलून
पावता आली तरच तुझ्या विद्येचे पूर्ण माप
तुझ्या पदरात पडेल. मी तेच केले. 'देव
आहे. म्हणून मी मोठे मोल्लो त्याचा हा
कायदा झाला. लोक मोठे भाबडे आहेत
तोंपर्यंत मला कोणत्याही गोष्टीची उगीच
भासणार नाही. तुझी मंका मिटलीना
आता? तर मग ये!”

चंद्र निघून गेला. मंका तो गेला.
त्याचे काय झालं, कोणास काही माहीत
नाही. परंतु विदर्भ देशात पूर्वेकडील भागात
एका कोपऱ्यातल्या गावी देवाचा अवतार
झाला असल्याचे व तो अनेक दिव्य चमत्कार
करीत असल्याचे ऐकून लोकांची गर्दी
त्याच्या दर्जनासाठी होत असल्याचे ऐकू
वेळ लागले.

चोर दरवाजा

एका राज्याचा राजा मुलगे होते. मोठा शूर व पराक्रमी होता. भितरा व तऱ्ही
होता. एकदां साकटा बापाळा विचार लागला-“मोठमोठ्या राजवाड्यात
कितीपात चोर दरवाजे असतात म्हणे. राजवाड्यात माहेत का?” बापाने
पुष्कळ असल्याचे सांगितले. मुलगा ते पहावयाचे असल्याचे सांगू लागला.

“ते माझाजिवाय आणि प्रघाणाजिवाय आणि कोणाला कळता नासा मनेम.
तुम्हा आतां त्यांची कां वाटली?” बापाने विचारले.

“सयजा, चडने स्वारी माझ कोणाचे मना मिळत नाहीसे वाटते तर
माहीत मतनेने बरे. म्हणून विचारले.” मुलगा म्हणाला.

राजा लगेच उठला आणि त्याने मुलाला एका बरवाभ्याबबळ उपडून
पसीकडे असलेला जिना दाखविला. मुलगा जिना पाहून पापमा निघाला.
राजाने लगेच दरवाजा भागून बंद घेतला.

काही राजाच्या मुलाने परत येऊन दार बघवडवून पाहिले.

दार न उघडता जातून म्हणाला-“तुझ्यासारखा भित्त्याने किल्ल्यात
नये. ना मावनि गेल्यास तुझ्या राजाच्या राज्यात जाऊन चौकशीज, आतां
जापुडे नेवेच झालेल बापाने तोंड मला पुन्हा नकोम.”

Restore

177

राजाची तीर्थयात्रा

अंग राजा एक थोर राजपुत्र होऊन गेला. पराक्रम व शौर्य याजबरोबर न्याय युक्त करमार व दया, औदार्य आदिक राजोचित प्रसिद्ध गुणामुळे तो लोकप्रिय राजा होता. एकदा त्याच्या राज्यात कामत्याची साथ आली आणि राणी ■ एकुलता एक मुलगा कोलत्याच्या आजाराळा वळी पडले. तो वारुण झोक असल्या आस्थाने राजाचे मन या जगापासून विटले. तेव्हा त्याच्या मंत्र्यांनी ■ राजमुहने त्याचा तीर्थयात्रा केल्याने दुःख भोमरेल असा सल्ला दिला.

अंग राजा त्या गोष्टीस कबूल झाला. परंतु मंत्री त्याच्या तीर्थयात्रेसाठी मंगे, वासवासी इत्यादी तयार करू लागले ते त्याला मान्य नव्हते.

"मी एकटा प्रवासाला जाणार आहे. हा राजसी धाट मला मको आहे. त्याची गरज नाही." तो म्हणाला.

"आपण राजासा शोभेल असा तयारीत गेला नाहीत तर कसे चालेल? या शिवाय आपण येईपर्यंत आयचे रक्षण कोण करणार? गादी रिकामी असता कामा नये. राजा नाही तर कारभार कसा काय चालणार?" मंत्र्यांनी त्याला विचारले.

"मी परत येईपर्यंत मामा धाकटा जाऊ मंगे तुमचा राजा म्हणून राहील. मी माझ्या गैरहजेरीत राजा म्हणून त्याची नेमणूक करीत आहे." अंग ■ म्हणाला.

ते ऐकून सर्वांची तोंडे उतरली. राजाने ते ओळखले परंतु राजाने ■ गोष्टीकडे दुर्लक्ष केले. त्याने तीर्थयात्रेसाठी त्याला योग्य वाटसुत तो पोशाक केला आणि एक मोठी काठी हातात घेऊन सामान्य यात्रे-कन्यामारवा पायीच निघाला.

मग स्वभावान कुटिल व दुष्ट होता आणि कुरपण होता. त्याला कोणते व्यसन नाही असे नव्हतेच. या व्यतिरिक्त त्याला अधिकाराचा मग होता. राज्याच्या सर्व अधिकार्यांनी राजाच्या तोंडावर ती गोष्ट मागितली नाही.

मग राजाने सिंहासनावर बसताच मंगे मुक्ता मंत्र्यांना काढून टाकले. अंग राजाचे जे विश्वासपात्र होते त्यांना कोणत्याही अधिकार पदावर राहू दिले नाही. त्याच्या आगी त्याने आपल्या विश्वासपात्र लोकांना नेमून त्यांच्या करवी गोडनाला सुरवात केली. अत्याचाराचे नग्न नृत्य चढकडे चालू ■ प्रजेत हाहाकार उडाला. त्याचे अधिकारी वाटेक त्या घरात शिरून कोठे पुष्कळ धन आहे, कोठे सुंदर सुंदर स्त्रिया आहेत हे जाऊन सगल्या सोमंत आणि संग न्यायनीती डोक्याला गुंडाळून ते धन व त्याला वाटेल त्या स्त्रीला उचलून घेऊन जाई. देशातल्या मूल्यवानवस्तू परदेशात पाठवून तो परदेशातली दाह मागवी. कारभार वाढत्याच प्रजा वाढरून देश सोडून जाऊ लागली. देशावर ज्यांची मक्ती होती ते मात्र देश सोडून गेले नाहीत. परंतु त्यांना मनःकाती किंवा सुरक्षितता संगच्या राज्यात मिळण्याची आशा राहिली नाही. सुर्पाक जमिनी पडीत

राहू लागल्या. मग देसातून परदेशात जाऊ लागले आणि ■ मागवावे लागू लागले. विलासाच्या वस्तू वाहेरून माग-विण्यासाठी जीवनाभ्यस्त वस्तूंची निर्धोत होऊ लागली.

संगच्या सत्तागारात परवेशीच वास्त होती. लवकरच त्यांनी अलोट संपत्ती मिळविली. त्यांनी निष्ठूरपणे प्रजेशी वाग-ण्यास आणि जास्तजास्त भोगविलासात संग बुडून जाण्यास आवश्यक ती सर्व कामे केली.

ते त्याला सांगत, "तु ककधर्ती आहेस. सर्व भोग भोगण्यास तुला अधिकार आहे. कोणाला भिण्याचे कारणच काय?"

तो म्हणे—“मी तर राजाचा प्रतिनिधी आहे. तरा [] मोठा भाऊ अंग आहे, नाही का ?”

“महाराज, आपण [] भावरेपणा दाखवून कसे चालेल ? आपण राज्याभिषेक करून घ्यावा, म्हणजे आपल्या हातात सर्व अधिकार येईल. नंतर आपल्याला वाटेल ते करता येईल. कायदा करण्याचा व त्याचे पालन करण्याचा अधिकार आपल्याला मिळेल. वाटल्यास आपल्या वडील वंधूंना नुरगुवंडसुद्धा देता येईल.” त्यांनी त्याचे कान भरले.

ते ऐकून सगळे कानात बांटे घातली आणि थरथर कापू सांगला. म्हणाला—

“नाहो, नाहो. ते काम माझ्या हातून होणार नाही.”

“हा वितरेपणा आहे ! असले मानसिक दोर्बल्य राजपुरुषाला सोबत नाही. जरा विचार करा, अंग परत आल्याबरोबर तुमचे हे सर्व वैभव हातातले निघून जाईल. तुमच्याकडे इकून पाहणारा मुढी मंटपार नाही. अधिकार राहणार नाही. तुम्हाला आपली [] म्हणून राहणार नाही. हे मुळ सोडून आणि नंतर सर्व कष्ट सोसायला लागतील. तो विचार न करतां तुम्ही भावांचे प्रेम अस्त मात्ता का ?”

सगळे होके लाजवीत म्हणाला—“तुम्ही काय बरे वाटेल ते करा.” असे सांगून सिंहासनावरून जाही उतरला.

अंग राजाचा [] करावा [] हुकूम जाहीर झाला.

जुने पंतप्रधान रघुपती हजेर डोळ्यांनी घडलेल्या सर्व गोष्टी पहात होते. त्यांना हे सर्व कारस्थान कळल्यामिवाय राहिले नाही. त्यांनी आपल्या शिकविलेल्या कबूतरांकरीबी या सर्व गोष्टी महाराजांना कळविल्या. ते कळल्यावर अंग महाराज फक्त हसले.

तीर्थयात्रेमुळे महाराजांच्या मताला चांगलाच बिछंमळा झाला आणि [] बरेच हलके झाले. पुन्हा जयण्याची इच्छा मनात

उपजाली. माता स्वदेशावस्थेला त्यांच्या मनात प्रेम वाढत गेल्याचे भासू लागले. प्रजेविषयी प्रेम होतेच, इतक्या दिवसांच्या अंतराने [] अधिक वाढले. स्वदेशी पराक्रां असे त्यांना वाटू लागले. ती गोष्ट मनात आली नेमकी तेव्हांच कबूतरांकरीबी राज्यात होत असलेल्या कारस्थानाची बातमी त्यांना कळली. कबूतरांकरीबी त्यांनी आपल्या प्रवाभाची पत्रव्यवहार केला. संज्या सर्व कारवाया त्यांना चांगल्या कळल्या.

अज, बारा, थंडी, पाऊस सहन [] जागल्याने राजाच्या वेहात [] बेहण्यात पुष्कळ बदल झाला. रंग बोडा काळवडला. दाढी मिसा दाडल्या. दोक्यावरचे लांब [] केवळ जटा पदस्थामुळे आणि धुळीत

मासल्याने विविन्नच दिसत होते. डाव्या बाजूच्या काखेत एक मोठा तांबडा तीळ होता त्याबळमच त्याची खूण पटणे शक्य होते.

मध्यंतरी सगळ्या अनुयायांपैकी कोणा- [] अंग राजाचा चांगपत्ता लागला नाही. एका उत्साही [] अनुयायाने एक पुरलेले [] उकडून त्याचे मुंडके कापून आणून संगला दरबारात आणून दाखविले आणि ते अंग राजाचे असल्याचे सांगितले. मुंडके पाहून ते कोणाचे आहे [] ओळखणे [] पडते. म्हणून संगला त्याचे म्हणणे सरे वाटले व त्याने त्याला मोठे दक्षीसही दिले. माता त्याचा राज्याभिषेक होण्यास कोणी आडना येणे शक्य नाही, असे []

तऱ्या मंत्र्यांनॆ त्याला सांगितलॆ. संग तॆ ऐकूंत लूण साला.

संगऱ्या राज्याभिषेकासाठी तऱ्यारी सुरु साली.

त्या देशाच्या रीतीप्रमाणॆ राज्याभिषेक सभयी ँक संस्कार ँकांतात होत ँसे. त्यावेळी दरबारी इंद्रजाल करणारा मांभिक प्रमुल हजर रहात ँसे. या इंद्रजालिकाचे कुटुंब ँंग राज्याच्या घराण्याचे राज्य सुरु ँालॆ तॆन्हांपासून दरबारात होते. हा संस्कार राजवाड्यातच ँका ँांतल्या ँकांत जागी होत ँसे. तॆथॆ सिंहासन ँसे व तॆथॆ तो संस्कार होई. त्या वेळी सिंहासनावर बसतॆंना ँक विशिष्ट ँंडा हातात

घेऊन राजाला सिंहासनावर बसाव लाग. इंद्रजाल विखेचे प्रयोग संपल्यावर राजा सहा प्रमुख नागरिकांसमक्ष अत्यंत प्राचीन काळातला तो रंगमाषा ँंडा हातात घेऊन सिंहासनावर बसत ँसे. हाच तो गुप्त संस्कार ँसे.

परंतु तो जुना प्राचीन ँंडा कोठॆ विसेना. म्हणून ँयदी तसाच नवा ँंडा तयार करविण्यात ँाला. इंद्रजाल विखेत निष्णात ँमा संपत हा त्या कुळातला मोठा होता. तॆव्हा त्याचे ँय सत्तर वर्षांचॆ होते. इंद्रजालिकाचे घराणॆ पिढ्यान् पिढ्या राजभक्त म्हणून प्रसिद्ध हॆतॆ. म्हणून ँंग राजाविषयी त्यांच्या मनात कितीही भक्ती अत्तली तरी संग राजाच्या मनात विश्वास उत्पन्न होण्यासाठी तो त्यांच्याशी ँपलो बरकरणी भक्ती दर्शवीत ँसे.

उघां राज्याभियक ँाहॆ. राजानॆ ँक तीर्थयात्रेकक म्हणून राजधानीत प्रवेश केला. राजधानीतल्या देवळात ँनेक तीर्थयात्री येत. त्यांच्याबरोबर प्रवेश करून कबूतराकरवी ठरलेल्या योजनेप्रमाणॆ तो ँाला ँाणि राजी संपतच्या घरी राहल्ल.

गुप्तपणॆ होणाऱ्या त्या संस्कार प्रसंगी संपतनॆ जाताना बरोबर ँंग महाराजाला ँाणि रघूपतीजकळ गुप्तपणॆ ठेवलेला ँंडा घेऊन जायचे ठरविलॆ. ँंग महाराजांना

घुलपणॆ सपन व रघूपती भेटत तॆन्हां ँोळखू शकलॆ नाहीत. महाराजांनी काही अत्यंत सूप्त ँशा गोष्टींची ँाठवण करून देऊन ँपल्या काखतला सपनचा तीळ दाखविण्यावरच दोघांनाही त्यांची ँोळख पटली.

म्हणाला—“महाराजांना कोणी ँोळखू शकणार नाही याची मला खात्री ँाली ँाहॆ. तॆव्हा मला माझ्या वृत्तीत नवकांच यदा मिळणार रघूपती! ँपल्या बाजूनॆ प्रजा ँाहॆच. संपत मिळताच ँजॆन हल्ला केला पाहिजॆ याची व्यवस्था नू करून ठॆव.”

“ँरॆ ठिगणी परवण्याबरोबर स्फोट होतॆ तऱ्यो प्रजा बालून ँाली नाहीतर मी ँपलॆ ँडलून टाकीनॆ पण नू ँंडा कऱ्या काय ँात तॆणार? राजवाड्यात कडक पाहारा ँाहॆ ँाणि प्रसंकाची ँडती कडकपणानॆ घॆतली ँात ँाहॆ.” रघूपतीनॆ मावघ राहण्यासाठी म्हटलॆ

“मी ँपल्याबरोबर ँक मदतनीस नेण्यासाठी परवानगी घेऊन ठॆवली ँाहॆ. मी महाराजांनाच मदतनीस म्हणून नेणार ँाहॆ. मलादेखील ँझाच लांब मिशा व दाडी ँाहॆ. म्हणून ँामची दोघांची जोडी ँसून घेईल. ँाप्ही बरोबर जॆ सामान घेऊन जाऊ त्याची ँडती होईल जॆ मला माहोत ँाहॆ. तरी देवाची कृपा ँसेल तर

त्यांची मजर शुकवून ँंडा ँात पोचेल. या ँड्याहून घोरे मोठॆ दॆल कागद घेऊन त्यांच्या मधोमध ती ँंडा चांगली इस्तरी करून ठॆवावचा. म्हणजे सप्या रडणार नाहीत. दोन्ही कागदांच्या कडा चांगल्या चिकटवून घ्यावच्या. इतर सामानाबरोबर ँंडा कोणाला कळावचा नाही.” संपत म्हणाला.

देवाच्या कृपॆनॆ सर्व ठीकच ँालॆ. कागदांमधॆ ठॆवलेला ँंडा कोणाच्या मजरेस ँाला नाही. त्या गुप्त समारंभाला दोघॆ इंद्रजालिक, माजीप्रधान रघूपती ँाणि यांच्याशिवाय माजी रक्षक मंत्री रणधीर ँाणि संगचॆ चौघॆ मंत्री जजर होतॆ. रुनी

प्रमाणे सर्वांनी निःशस्त्रपणेच भात प्रवेश केला होता. सिंहासनाच्या मागे भितीला दोन तलवारी फुलीसारख्या ठेवून वर दाल टांगून ठेवली होती. राज्याभिषेक संस्कार प्रसंगी ती एक आवश्यक वस्तू म्हणून मानली जात असे.

राजपुरोहित संगला भात घेऊन आला आणि दार बंद करून त्याने कधी लावून घेतली. त्याने काही मंत्र म्हणून इंद्रजालिक संपतला प्रयोग सुरू करण्यास आज्ञा केली.

संपतने सेंडा लपविलेला कागद उचलला आणि तो दोन्ही बाजूंनी फिरवून सर्वांना वाळविला व एका सुरळीसारखा गुंडाळला. येथेच मंदतनीस म्हणून आलेल्या अंग राजाने भितीला अडकवलेली एक तलवार घेऊन तिचे टोक त्या सुरळीत लुपसले आणि जरासे इकडून तिकडे फिरविले. नंतर तलवारीने सेंडा वर उचलून उभा राहिला. तो जुना सेंडा पाहून सर्वे आश्चर्यचकित झाले.

नंतर इंद्रजालिकाचा मंदतनीस सिंहासनाजवळ जाऊन तो स्वतः सिंहासन

वसला. त्याने बळवून विचारले—“संगा! आवाज तुला नक्कीच ओळखेल. तुला स्वतःचे काम कुशल हवे असेल तर शरण माग. नाहीतर तुला या राणी सेबट निश्चित समज.”

संगने आपल्या योरच्या भावाचे धरले. संपतने भितीदरवी दुसरी तलवार काढून घेऊन पुरोहिताच्या तबकासला खंख घेऊन मोगाने फुंकला. बाहेर वाट पहात असलेला प्रजेला तीच लूण होती. अंग महाराजांचे विद्वत्संपन्न शिपाई राजवाड्यातले प्रजेला घेऊन आत फिरले. प्रजेचा हत्ता होताच रघुपतीने कडी काढून दार उघडले.

“अंग महाराजांचा जयजयकार असो!” असा जयघोष करीत प्रजेने महाराजांना आपल्या खांद्यावर बसवून दरबाराला नेले आणि सिंहासनावर बसविले. संग व त्याच्या अनुयायांच्या हातात बंडघा पहत्या. ते मागे सरकले आणि सशस्त्र शिपायांनी स्थाना आपल्या ताब्यात घेतले.

न्याययुक्त वांटणी

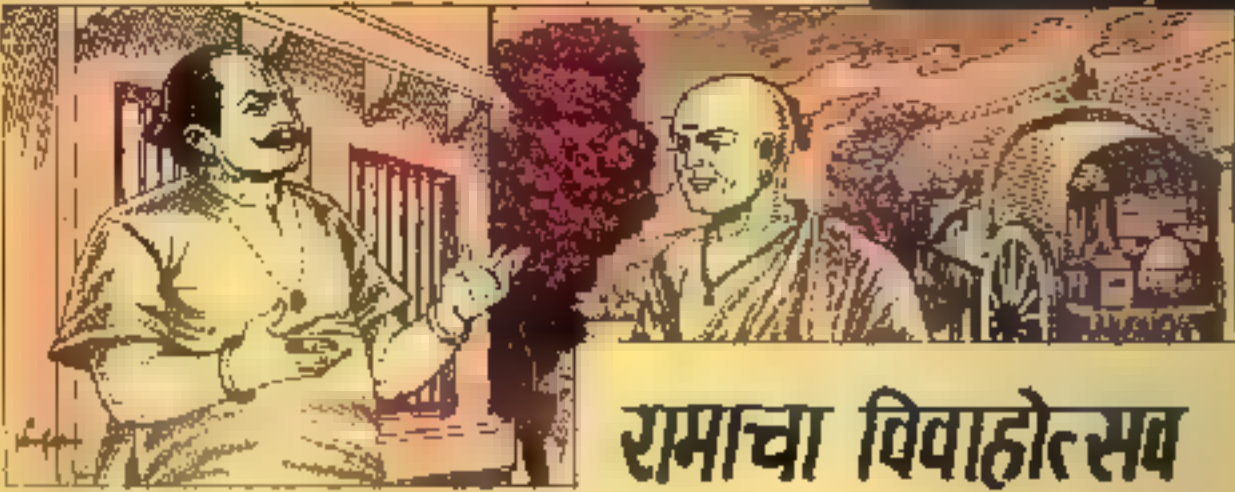
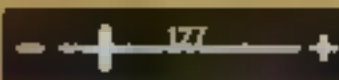
एका घेतकऱ्याला दोघे मुलगे होते. योरला हुज्जार होता व धाकटा पोट्या पोट्या होता. जेतकरी घरचापुर्वी बांध प्रमुखांसमक्ष मुलांना बोलावून म्हणाला—“योरच्याने माझी जी जमीन बाहे तिचा, चारी बाजूंनी घेऊन तीन हजार वार द्रोईन एवढा माग आणि बाकी पावा. परंतु वांटणी न्यायाधिजासमोर व्हावी.”

बाप मरण पावल्यावर पोट्याने जेत चारी बाजूने मागले. व योरवर तीन हजार वार निघाले. तो धाकट्याला म्हणाला—“बाबांनी जेवढी जमीन मागितली होती तेवढी घेतली. बाकी उरलीच नाही. त्याला जी काय करे?”

धाकटा ने एकूण काय बोलणार? परंतु त्यात त्याला अभ्यास वाटला तो न्यायाधिकाकडे गेला. न्याय करायला विनंती केली.

न्यायाधीश दोघां भावांना घेऊन आणि जेत चारी बाजूनी मागले आणि तीन हजार वार जयत्याची खात्री करून घेतली. नंतर त्याने त्या जमिनीच्या मधोमध एक रेष उभी काढली आणि एक आडवी कालून चार भाग पाडले आणि विदर्द कोपण्यातले दोन भाग पोट्याला निवडून घ्यावला तांगून बाकी दोन धाकट्याला दिले. दोघांच्या घेताचे माप चारी बाजूनी घेतले तेव्हा तीन हजार वारच झाले.

रामाचा विवाहोत्सव

एका गावी. एक जुने रामाचे दंडळ होते. रामशास्त्री त्या देवळात पुजारी होते. त्या गावजत कोणी मेळा तर तीन दिवस त्या देवळात पुजा होत नसे आणि देवळात बंद रहात असे.

गावापासून भांडणाच अंतरावर एक मोठे बाजाराचे गाव होते. त्या गावात भांडवड्याचा बाजार भरे तेव्हा जवळपासचे लोक भीठ. दगरे गरजेच्या वस्तू खरेदी करण्यासाठी येत. एके दिवशी भांडवड्याच्या बाजाराला रामशास्त्री गेले होते. गरजेच्या वस्तू विकत घेऊन ते गाडीत बसून परतू लागले तेव्हा समोरच्या टेकडीवर गहूणाच्या बाण्याने त्यांना हाक मारली. राम शास्त्र्यांनी त्यांना भेटून विशेष काही आहे विचारले. बाण्याने काय ते सांगितले.

म्हणे, गेल्या महिन्यात त्या बाण्याची बायको फार आजारी पडली असता

कोणाच्यातरी सांगण्यावरून रवा बाण्याने बायकोचा आजार बरा झाला तर सीता-रामांच्या भंगल विवाहोत्सवासाठी एक हजार एकच अकरा खर्च करीत असे सांगणे घालून नवस केला होता. नवसाला देव पावला आणि बाण्याच्या बायकोची तब्येत बरी झाली.

बाणी म्हणाला—'शास्त्रीबुवा! केव्हापासून मी तुम्हाला भेटावे म्हणत होतो पण जमलेच नाही हो! एक दोन हजार कामे निघतात. बरं तर असे पहा, माझ्या नवसाला देव पावला व माझी बायको जिवाच्या दुखण्यातून बांचली. ज्या मी बायकोला घेऊन तुमच्या गावी येतो सर्व तयारी करून ठेवा. परवा सीता-रामांचा विवाहोत्सव असदी घाटाने आला पाहिजे. दख्खनारग्याला जेवण सायचं बरं का?'

जणुकाही देव पावल्यासारखे त्याला वाटले. कारण तो पुजारी सात्यापासून सीतारामांचा विवाह नवस म्हणून कोणी मागून केला नव्हता आणि आता इतक्या मोठ्या प्रमाणावर तो होणार. म्हणून आनंदाने शास्त्रीबुवा म्हणाले—'गणूसेट आनंदाने या हो! सर्व तयारी करून ठेवतो.'

तो आनंदाने गाडीत बसून बरी परतला बायकोला सांगण्याची चाई झाली होती. परंतु पाहणे तो ओट्यावर कोणी ओपलेला दिसला. त्यांनी थोरं ओरानेच विचारले—'कोण ते?'

पण उत्तर आले नाही.

शास्त्रीबुवांचा आवाज ऐकून शास्त्री-बुवांची बायको असे म्हणत बाहेर आली—'बेला हा, गेला नाही बघून! आस पा, सांगने!'

शास्त्रीबुवांनी आत पाऊल टाकताच विचारले—'कोण तो?'

''कोणास ठाऊक लुच्चा कुठला! संध्या-काळी आला आणि बेबायला बाट्टा म्हणून ठाणे देऊन बसला. नाही वाटले तर इथेच जीव देईन, म्हणाला. ओरासारखा दिसतो आहे. त्याला हाकलले पाहिजे बाहेर.' बायको म्हणाली.

''जेंवून घेतो आणि त्याच्या समाचाराला जातो. आज आपल्याला देव पावला, आहे का माहीत!' असे म्हणत शास्त्री-बुवांनी बाजारपेठेच्या गावी बडलेले सर्व वृत्त सांगितले आणि म्हणाले—'कधी म्हटले तरी बघं पमे तरी वाचनील. आपल्या दोघांच्या पुरेने बरोकाठी कपडे होतील.'

जेवण झाल्यावर शास्त्रीबुवा त्याच विचारात गुंग अधरुणावर लवंगळे बसता बायको आली आणि म्हणाली—'अहो, तो मेला तसाच ठाणून पडून आहे की! त्याला पहिल्याने बाहेर काढा. नाही तर मागच्या काळाने फिरेल की खान!'

नाहलाजाने शास्त्रीबुवांनी कोपऱ्यातली काठी घेतली आणि ती जोरजोराने बाजवील मोठ्याने ओरडून विचारले—“कोण रे, ए! ऊठ, धडले तर जगाचा हालतमुहा नाहीस!”

परंतु ओटीबऱ्याचा माणसाने हालचाल केली नाही.

शास्त्रीबुवांना शंका आली. त्यांनी जवळ जाऊन त्याला जोरजोराने हाकलून पाहिले. तरी तो हल्ला नाही.

“संपलं की सगळंच! मेला वाटलं लेकाचा!” शास्त्रीबुवा चिडून म्हणाले.

“मेला तर वरं झालं. सुटलो, या बात!” बायको म्हणाली.

शास्त्रीबुवा आत येऊन म्हणाले—
“डोंबल! सुटलो नाही अटकलो! तो मेला म्हणून देऊन तीन दिवस अंर ठेवावे जागेन. गव्हेटने परवा येतो म्हटलं आहे आणि सीतारामाच्या विवाहोत्सवाची उपारी काय होबल करणार? त्याला पुन्हा केव्हा येते कोणस ठाऊक?”

“मग कायचं म्हणतां?” बायकोने शंका केली.

“चार पैसे त्याच्या तोंडात कोबले की झालं.” असे म्हणत शास्त्रीबुवांनी पेटित मळाला राखून लपवून ठेवलेल्या पैशातले जंभर रुपये काढून कमवटीला ठेवले. आतून धाकधुक होत असून मोठा भीरकपन ते काळो-
जान स्मशानात गेले. स्मशानातला पाहरे-
करी तेथेच एका मोपडीत रहात असे. त्याला बाहेर बोलावून शास्त्रीबुवांनी सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या व म्हणाले—“चार कानी झालेली गोष्ट लपत नाही वरं का?”

त्याने ते काम करायला जंभर रुपये मागितले. जंभरी पंचाहतर रुपयावर सोडा पटवून शास्त्रीबुवा त्याला म्हणाले—“हे वध, मी जाऊन शेत घेऊन येतो, तोंपर्यंत तू सहा सणून तयार ठेव.” असे सांगून शास्त्रीबुवा परत घरी आले.

शास्त्रीबुवांच्या बायकोने एक मोठी चटई दिली. शास्त्रीबुवांनी तीत त्याला मूंडाळून

निघाले. अर्धी वाट चालून गेल्यावर सोडा दम लागला म्हणून गेल्लोत आजूबाजूला कोणी नाही, याची खात्री करून घेऊन एका बोटघावर डोक्यावरचे ओझे ठेवले आणि जरासा दम घेतला.

इतक्यात त्यांच्या बांधावर कोणीतरी हुलकेच हात ठेवला. धावत ते मोठ्याने ओरडणार होते. परंतु स्वतःला सावकून पांढले.

“ओहो! शास्त्रीबुवा का? या मध्य रात्रीच्या वेळी निघानात कोठे?” एक वध म्हणाला. शास्त्रीबुवांच्या छातीत पडपड चालू होती. त्यांनी आवाजावरून माघातल्या विठू दाकड्याला ओळखले.

“जोप लावला, म्हणून निघालो होतो जरा.” शास्त्रीबुवांनी दिली.

“एवढ्या घापा टाकता आहां! जाणि हे काय? चटईत गुदाळल्यासारखं दिसतं आहे? आत काहीतरी आहे वाटतं?” विठू बोलू लागला.

“होय! पण काय रे, तू बाज ताडीच्या दुकानात गेला नाहीस वाटते?” धावत जाऊन शास्त्रीबुवा कपाळाचा घाम पुशीत म्हणाले.

“काही नाही हो, त्या बोटघाचे पंचवीस रुपये सायचे आहेत ना! उधार फेडल्या-

शिवाय उभा नाही राहू देत तो!” विठू म्हणाला.

शास्त्रीबुवांनी गुपचूप पंचवीस रुपये कमवटीचे काढून दिले म्हणाले—“धे, पंचवीस आहेत. वेळून मोकळा हो!”

विठूचे काम मागले, शास्त्रीबुवांचे निघून टाकले.

शास्त्रीबुवांनी समाधानाचा मुस्कारा सोडला आणि चटईतले ओझे डोक्यावर उचलून घेऊन संपासप पावले टाकीत स्मशानात आले. पाहरेकऱ्याने लह्या खणून ठेवला होता. शास्त्रीबुवा ओझे खड्यात ठेवू लागले तर चटई निसटून खड्यात ते ओझे पडले.

“मेलो, मेली!” ओरडत एक माणूस चढईतून बाहेर आला. शास्त्रीबुवांच्या छातीत “धम्म!” झाले.

“बेइया शास्त्र्या! जिवंत माणसाला पुरणार होतास काय?” म्हणत स्मशानाचा पाहरेकरी हसू लागला.

तो मनुष्य म्हणू लागला—“मी कोठे आहे? माझी शोष म्हणजे कुंभकर्णाची आहे!”

“कोठे म्हणून विचारतोस? स्मशानात आहेस! जल शीघ्र!” शास्त्रीबुवा विडून म्हणाले.

तो मनुष्य पाचवन्नच गेला आणि त्याने तेथून पाय काढला.

शास्त्रीबुवांनी पाहरेकऱ्याकडून पैसे परत मिळवून का पाहिले. तो म्हणाला, सर्व शिग शास्त्रे काढतो ममजलास काय शास्त्र्या!” शास्त्रीबुवांनी काही उत्तर दिले नाही आणि सुपसुप घरी परतले त्या अचर्चित त्याच्या धाकटोही एक शोष झाली होनी ■ ती स्वप्नात जरी

काठी लुगडे नेसून कम दिसत पाहत होता “परवां तुझे स्वप्न नवरे होणार वध!” शास्त्रीबुवा सुशोभ म्हणाले.

परंतु दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी गणेशोत्सवाकरीबर आली नाही स्थानंतरस्था दिवशीसुद्धा रथांचा नव्हता

चार दिवस गणपेठसाठी वाट पाहून शास्त्रीबुवा त्याच्या घरी गेले त्याच वेळी तो कोठून तरी आला होता.

“या या शास्त्रीबुवा! मी निरोप पाठवावा म्हणत होतो तुम्हाला भेटलो मंतर त्याच दिवशी रात्री जास्दांला आजीची नच्चेत जास्त विषडकी आहे असा निरोप आला. गाव दूर होणे, पण जावे लागले. आता घर आहे तिला. गेलीच होतो, तेव्हा आपल्याच शास्त्र्या देवळान मोतारगावाचा विवाहीत्यव उरकून घेतला.” गणेशोत्सव म्हणाला.

शास्त्रीबुवाच्या संख्यावर धागरभर वाणी पडले. मोतारगावाचा नाही त्याचाच विवाहीत्यव आला!

महाबली हनुमान

शत्रुपुष्पलता सुश्रीवाने गळ्यात भोवतो बांधून घेतल्यावर राम त्याला बरोबर घेऊन किष्किवेली गेला. तो वनपुष्प बाण बरोबर घेऊन गेला होता. रामाच्या पुढे लक्ष्मण आणि सुग्रीव चालत होते. त्यांच्या पाठीमागून महाबली हनुमान, नल, नील, तार वगैरे वानरवीर चालत होते.

वाटेत रामाला एक वाट अरण्या विसळते. त्यात झाडी होती. रामाने सुश्रीवाला त्या अरण्याविषयी विचारले.

सुश्रीव चालतचालत त्या अरण्याविषयी सांगू लागला—“एके काळी येथे एक आश्रम होता. ■ अरण्यात दाट व गार सावली असे. मोठे व चवदार फळे होती. यात नावाने ऋषी तपस्वर्या करून

सदेह स्वर्गास गेले. मातां यात कोणालाही प्रवेश करता येत नाही. यदाकदाचित प्रवेश करता आलाच तर बाहेर येता पायचे नाही. यात अप्सरा गातात ■ नाचतात. त्यांचा आवाज ऐकू येतो. माडांच्या वर टोकाळा प्रकाशासारखे दिसत ते श्रेतांभी आहेत व सर्वेश अळत असतात.”

ते ऐकून रामलक्ष्मणांनी सप्तजन ऋषींचे स्मरण करून ■ अरण्याला नमस्कार केला.

तेथून पुष्कळ दूर चालून गेल्यावर ■ किष्किवेल्याजवळ पोचल्यावर शाळाबाडून चालू लागले.

सुश्रीवाने एकदा चारीबाजूला नजर फिरविली. उंच आवाजाने वालीला युद्धासाठी

आग्रहान केले. नंतर तो रामाला म्हणाला—
“रामा! निदान आतां तरी आपल्या
बचणाचे पालन कर.”

“तुझ्या गळघात आहे, आतां मी
तुला सहजी ओळखू शकेन. मी एकाच
बाणाने वालीचा करीन. मूठीच
मिण्याचे कारण नाही. मी मोठ्या संकटात
वेढील खोटे कधी बोललो नाही. यापुढे ही
कधी बोलणार नाही. तू वालीला मोठ्याने
ओरडून आग्रहान कर.” राम म्हणाला.

मुष्टीवाने आकाश व भूमी हावकून
जाईल इतक्या मोठ्याने ओरडून वालीला
हाक मारली. तो आवाज ऐकून जंगलातली
जनावरे घाबकून गेली. हरणे तर बघकून
उभी राहली.

वाली त्या वेळी तो सिहनाद ऐकला. पाहून
घाबरून पळून जाणारा सुश्रीव पुन्हा आग्रहान
करायला आला आहे तर, असा विचार
कळून वालीला भयंकर राग आला. म्हणून
तो चटदिशी उठून निघाला.

तो निघालेला पाहून उठली व
त्याला म्हणाली—“सुश्रीवाला ठार करण्या-
साठी या रात्रीच्या वेळीच जावची
गरज आहे? उजाडल्यावर नाही.
वेणार? याल तुमच्या पराक्रमाला कोणो
कमी म्हणणार नाही. सुश्रीव जीवात तुमची
बरोबरी करणे शक्यच नाही. मी कां नको
म्हणते आहे, तेवेळील सांगते. एकदां तुमच्या
हातून मार लाऊन जीव घेऊन पळून गेलेला

नक्कीच कारण आहे. त्याला कोणाचे तरी
पाठवळ मिळाले असले पाहिजे. नाहीतर
तो तुमच्या वाटेला येणेच शक्य नव्हते.
त्याला कोणाचे पाठवळ असले तरी काय
साले लोटा अभिमान तुम्ही बालक
नका. सुश्रीव आहे वस्ताद. मरत
करणारा पराक्रमी आहे की नाही, या
गोष्टीची कळून घेतल्याशिवाय तो
येणारच नाही. तो तुमच्याहून वास्तव पराक्रमी
वीराची मदत घेऊन असला पाहिजे.
मंदर गेला होता. तो काही
पाहून व ऐकून आहे ते त्याने
मला सांगितले आहे. ईश्वराकड बंदातील
दशरथाचे दोन महापराक्रमी पुत्र राम व

लक्ष्मण म्हण्यमूक पर्वतावर आले होते. शूर
बंधूनी सुश्रीवाला मदत द्यायचे कवळ केले
आहे. त्या रामाने विराधाचा, जरदूषणाचा
आणि कबंधाचा वध केला आहे, म्हणे.”

एवढे सांगून ताराने वालीला असा
सल्लामुद्रा दिला.

“रामाची वर करण्यारंजी सुश्रीवाची
मेची करावी. त्याला बोलावून पुन्हा युवराज
करून घ्यावे. तो तुमचा सल्ला भाऊ आहे.
रक्त तुमच्या जेळते आहे, तेच
त्याच्या अंगातही जेळते आहे. तो
तुमच्या व आपल्या हितासाठी
सर्व सांगत आहे.”

परंतु ती म्हणाली वालीला पटके
नाही. मादडलेवेळील नाही. तो ताराला

म्हणाला-“सुप्रीव मला मुढाला भाव्हान करीत भसता कापुषासारखा मी नव्हे वसू म्हणतेस? ■ आहेस भितरी, तुम्हा हे सर्वे कळणार नाही. शूराळा मुढभुमीवकून पाठ फिरवून येजे मरणायेला कठीव वाटते. रामाविषयी तरी तू भिष्याचे कारण नाही. तो माझ्यासारख्या भिरपराध्याचा वध करण्याचे पाप कधीच करणार नाही. तू म्हणालीस ते सर्वे माझ्या हिताचे आहे. ■ मी ओळखतो. तू माझ्याबरोबर येऊ नकोस. मी सुप्रीवाचा गर्व परिहार करून त्याला सोडून देईन, त्याला ठार करणार नाही. तो माझ्या हाताचा भार सहन झाला नाही, म्हणजे संभोरून पळूनच जाईल.”

सारा स्वापुडे आणि काय बाळगार. वालीला त्या मुढमुढात यज्ञ येवो, जसा मंत्र म्हणून बापत्या दासीसह परतली.

नंतर वाली पुढे गेला ■ त्याच्याची मुढाला तयार होऊन बासेला मुडीव दिसला. तोमुढा मुढाला तयार होऊन मुठी भावळून मुडीवावर ■ करण्यास पुढे सरसावला. मुडीवदेखील मुठी भावळून पुढे आला.

दोघांनी परस्परांना बापत्या एकडीत ■. नंतर मुडीव एक सालवूनी उपटून वालीवर धावला. परंतु कां कोणास ठाऊक, क्षणभर ■ परंतु बोटपाच वेळात वालीसमोर मुडीव नमत पाळण्याचे स्पष्ट झाले.

मुडीवाचे ■ कमी झालेले पाहून आणि तो मचून मचून कोणी ■ करतो आहे ■ या हेतूने जाऊवाचूला पहात असल्याचे ओळखून रामाने वालीचा वध करण्यासाठी एक ■ बाण ठेवला आणि कामापर्यंत ओवून वालीवर सोडला. तो अति वेगाने जाऊन वालीच्या छातीला लागला. त्या बाणाने तिरिमिरी येऊन वाली पडला.

इंद्राने दिलेली कांचनमाळा त्याच्या गळ्यात बसल्यामुळे तो तत्काळ ■ पावला नाही. त्याचा वध करणारा कोण

द कोठे उभा आहे । तो पाहू लागला तेव्हां लक्ष्मणाबरोबर राम समोर येत असलेला स्थळा विसळा. तेव्हा वाली म्हणाला—

"तू एका चक्रवर्ती राजाचा मुलगा आहेस. गुजवान आहेस अशी तुझी कीर्ती ऐकतो. तुला सर्व शास्त्रांचे ज्ञान आहे. लक्ष्मणकुलात जन्मला आहेस. शूर व पराक्रमी आहेस. मी तुझ्या कोणाची युद्ध करीत असतां तू माझ्या छातीत बाण मारलास, हे काम करून तुला कोणता असा थोरपणा मिळाला? तू असा लपून माझा वध करशील असे मला माहीत नव्हते. राज-पुराणांमध्ये जे थोर गुण म्हणजे

शक्ती, सत्य, धर्म, पराक्रम व दुष्टांचे परिपत्य, हे सर्व तुझ्यात आहेत असे मानून ताराने मला अडविले असूनही मी युद्धाला आलो. तू दुर्बुद्धी, पापाचारी आणि जंगला फसविचारा असशील असे नाही वाटते. तुला किंवा तुझ्या देशाचा अपकार मला मी काही केलेला नाही. तुला अपमान ही केला नाही. तुझ्याची युद्ध करायला देखील आलो नाही. मला परित्पत्तीत तुझ्या एकाची युद्ध करीत असतां तू वध केलास? माझी तू शिकार केलीस असे म्हणायलामुद्धा जागा नाही. कारण माझे कातडे, केस, हावे किंवा तुझ्या कामाचे नाही. तुझ्या सारख्या राजाच्या कारकीर्दीत मूर्खीचे व प्रबोचे पालन कसे बांगले होईल? तुझ्या दुष्ट कुलीन व पापी दशरथ महाराजांच्या पोटी कसा जन्मला? तू काम कसे काय केलेस? असा धडन तुला कोणी केला तर तू त्याचे उत्तर काय देशील? आपला हा पराक्रम माझ्यावर न दाखविला तुझ्याची बर न्या त्या राजावर का नाही दाखविलास? तू माझ्याची समोरासमोर युद्ध केले असतेस तर मी तुला केव्हांच यमसदनी पाठविले असते. तू मला सांगितले असतेस तर मी एका दिवसाच्या आत सीतेचा खोष काढून

मला द्वार करून वानरांचा राजा होण्याची जी इच्छा आहे त्यात काही नवल नाही. परंतु तू माझा भाव लपून वध करणे, धर्मविरोध व मन्यास आहे."

असे सांगून हळूहळू वेशुद्ध होत चाललेल्या वालीला राम म्हणाला—"तुला धर्माचे धर्म नसल्यामुळे तू माझी अक्षी निधा करीत आहेस. हा सर्व भूलोक ईश्वराकडून मलाच राज्य आहे. या राजा भरत आहे. त्याने चातलेल्या धर्म-मीतीप्रमाणे वागत आम्ही संचार करीत आहो. धर्माचे अतिप्रमण केले आहेस. चाकटा मुलासारखा असतो. असा भावाच्या बायकोला पळववरीने आपल्या अंतःपुरात घेऊन गेलास. तुझ्या त्या पापकर्माबद्दल तुला ही शिक्षा मिळाली आहे. याशिवाय मुधीच हा मला सारखा चाकटा भाऊ आहे. त्याच्या प्रेमावात्सर मी हे काम केले. मी तुला वध केला त्यात अधर्म असा काहीच नाही. मी उभा राहून तुला केला वा बद्दल मला मुळीच वाईट वाटत नाही. रानटी पशूंना द्वार करणारे वाड लपून किंवा जळले टाकून किंवा असेच अनेक उपाय करून हे करतात. ज्या पशूंचे रक्त खातात त्यांचा शिवाय छाण्या-काक नसतात असा पशूंचा मला राजा

वध करतात. तू असाच न जाण्यालायक पशू आहेस!"

आज सोंडव्यापूर्वी वाली रामाला म्हणाला—"मला मरण येत आहे याबद्दल मला वाईट वाटत नाही. ताराची, बंधुबंधाची मला काळजी नाही. मला काळजी वाटते ती एकट्या जंगदाची मी त्याला जीव की प्राण वाटतो. तो माझ्यासाठी फार खोक करणार. तू त्याचे रक्षण कर. तुझीवावर आहे तीचीच त्याच्यावरही कृपा दृष्टी ठेव. माझ्यामुळे तुझीवाकडून ताराचा अपमान होणार नाही, याची काळजी घे."

रामाने तसे करण्याचे वचन दिल्यावर वालीने सोडला

मध्यंतरी ताराला वालीचा वध झाल्याची गोष्ट कळली. तो अपार दुःख झाल्याने आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन किष्किंघेहून आली. वाटेत तिच्या वानर भेटले व म्हणाले—“तारा! तू परत जा. आपल्या मुलाला सांभाळ. रामाचे रूप घेऊन यमज्व वालीचा वध करण्यास आला होता. म्हणून तू किष्किंमा नगरीची सर्व द्वारे बंद कर आणि अंगदाचा राज्याभिषेक कर. नाहीतर तुला किष्किंघेत उभी रहायला खुदां जागा मिळणार नाही. तुझे सगळे वानर येऊन किष्किंधा नगरी बळकावून बसतील!”

ते ऐकून तारा म्हणाली—“माझे पतीच मिळून गेल्यावर, माझा मुलगा, माझे राज्य आणि माझा देह यांचे काय वाटेक ते माझे तरी त्याची फिकीर करण्याचे काय? मी पतीबरोबरच जाते!” असे म्हणत कपाळं व छाती बडवीत ती धावत वाली पडला होता तिकडे निघाली. तिने राम व लक्ष्मण दोघांना

पाहिले. नंतर वालीजवळ जाऊन त्याचा देह मांडीवर घेऊन रहा लावली. ताराला व अंगदाला त्या स्थितीत पाहून सुखीव देखील स्वतःचे दुःख सकल नाही.

हनुमान ताराचे करीत म्हणाला—
“जो गेला त्याच्या विषयी शोक करणे बरोबर नाही. कारण शेवटी सर्वाना जायचेच आहे. दुःखी व्हायचे आहे ते यासाठी. तुझा मुलगा आहे. त्याच्या अमा-विषयी विचार करणे आवश्यक आहे. त्याचे जीवन कसे सुखी होईल याचा विचार कर. वाली थोर वानर राजा होता. त्याला उत्तम लोक लाभला आहे. अंगद राजा झाला कर. वालीची उत्तरक्रिया करावयाची आहे, अंगदाचा राज्याभिषेक करावयाचा आहे.”

ते ऐकून म्हणाली—“हनुमाना! तू म्हणतो आहेस ते काम माझे नाही. सुखीवाने ती कामे करावयाची आहेत. मी वालीबरोबर जाण्याने एकच काम करणे आवश्यक आहे.”

आमरव्याणी

दम, क्षमः, समा, धर्मो,
वृत्ति, स्तस्यं, पराक्रमः
पाथिवानां गुणा (राजन्)
दण्डश्चा ध्वपराधिवु ॥

॥ १ ॥

[इतिवनिवह, धिनमुडी, रहनमस्तो, धर्म, धर्म, धर्म, पराक्रम, अपराध्याना बंध करणे—
रामाचे गुण आहेत.]

विनयधोभी,
निग्रहानुग्रही अपि,
राजवृत्ति रसकीर्णा
न भूपाः कामवृत्तयः ॥

॥ २ ॥

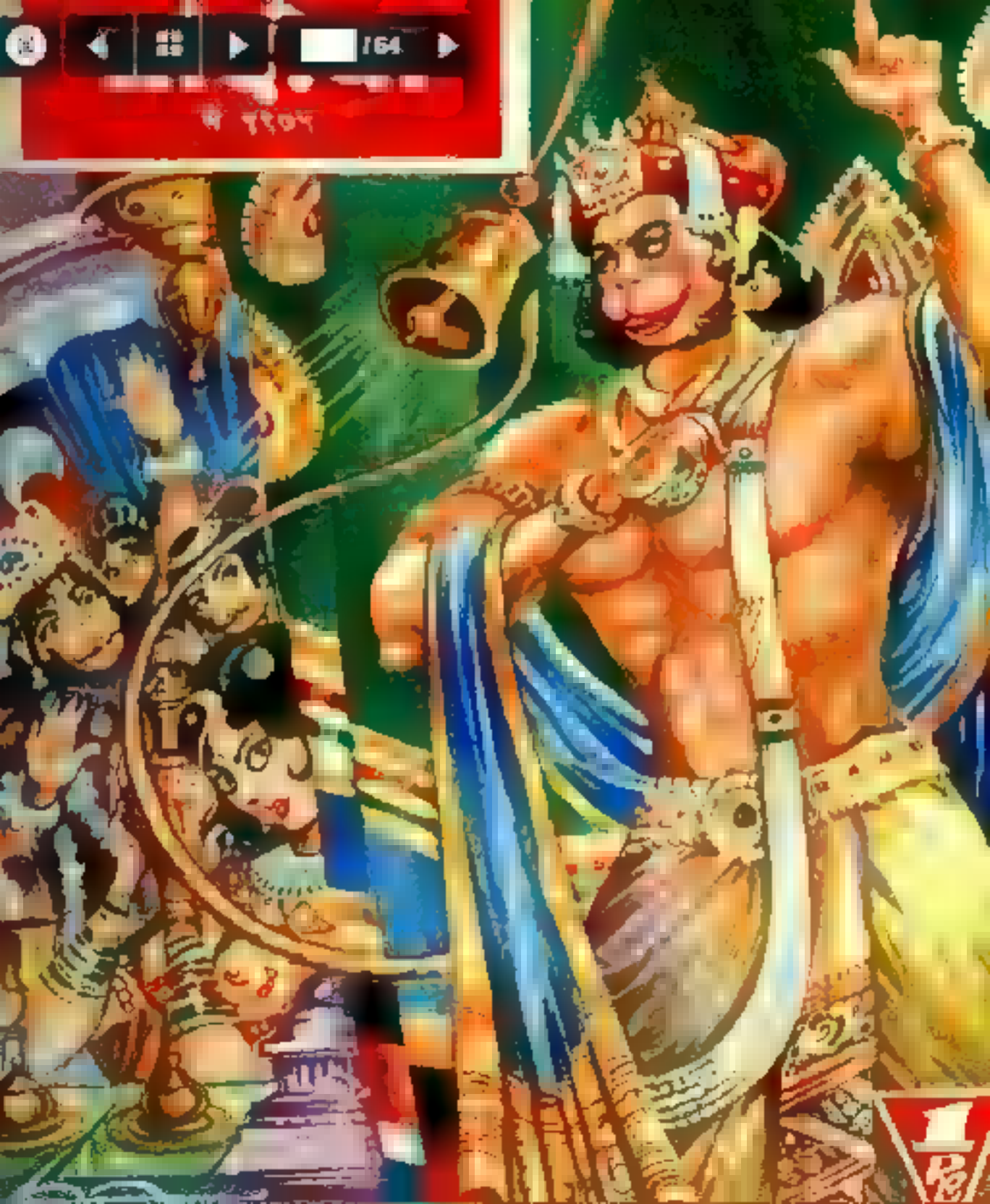
[राजपुरुषांत नय, धिन्न, निग्रह, अनुग्रह असतात; ते मनाला वाटेक ते करीत नाहीत.]

वासना द्वा विमोक्षा द्वा,
स्तेनः स्तेया द्विमुच्यते,
राजात्वशासन्पापस्य
त दवाप्नोति किंकिपम् ॥

॥ ३ ॥

[राजाने शिखा केली किंवा सुटका दिली की चोराचे दूर होते. परंतु शिखा केल्याशिवाय सोडलेल्या चोराचे पाप राजाच्या माथी येते.]

मित्रभेद

[२१]

सर्वे पक्षी गरुडमन्त्राकडे म्हणजे गुरुडाकडे गेले आणि मोठ्याने रडत टिटवीची अंडी समुद्राने कसा अत्याचार करून लाटे-बरोबर ओढून नेली हे सांगितले.

"टिटवी अशी अंडी सोडून कोठे निघून गेली होती?" गरुडाने त्यांना विचारले.

पक्षी म्हणाले—"महामो! पोटाची कळगी भरायला हवीच ना? म्हणून दाण्याच्या शोषार्थे कोठेकोठे जखेच लागले. टिटवीचे जोडणे चाऱ्याच्या शोषार्थे कोठे तरी निघून गेले होते त्या वेळी समुद्राने वेळ साधून हा दुष्टपणा केला. या जगा-तल्या सर्व कष्टांच्या व लबाडीच्या मुळाशी पोटाच कारण असते ही गोष्ट सिंह ■ मेंढ्याच्या गोष्टीवरून आपल्याला कळतेच की नाही?

"सिंह व मेंढ्याची काय बरे ती गोष्ट?" गुरुडाने विचारले.

तेव्हा महासाऱ्या बतकिणीने ती कथा अशी सांगितली.

सिंह ■ मेंढा यांची गोष्ट

एका भरण्यात एक मेंढा आपल्या कळपातून बाट चुकून कोठे तरी जातां जातां एकटे झाले आणि त्या दिवसापरसून त्याला एकट्याने आयुष्य कळावे लागले. परंतु खुल्या वातावरणात मन भोकळेपणाने क्लृप्तपित हिंडत फिरत राहल्याने त्याचा अंगपिंड खूप वाढला व विंगे पण मोठी लांब झाली. त्याला पाहून व त्याची शिंगे पाहून भरण्यातील जनावरे भिकू लागली.

एके दिवशी अचानकपणे सिंहाने त्याला पाहिले. त्याचा तो अवाढव्य देह, लांबनांव

कस व विंग पाहून सिंह मनात म्हाला. 'वाप रे वाप! हे निःशंकपणे भरण्यात फिरते आहे, म्हणजे आपल्या जिवाला धोकरच आहे!'

परंतु एकदां सिंहाने त्या मेंढ्याला गवत खरत असताना पाहिले ■ स्वतःच्या भिन्नेपणाचे त्याला हंसू आले. "हत् तिच्या! हे गवत खाणारे जनावरच तर आहे! याच्या अंगात माझ्या इतके बळ कोठून असणार? उकट ■ आहार होऊ नकेल!" असा विचार करून सिंहाने त्याला ठार करून खाऊन टाकले.

म्हाताऱ्या बतकिणीने ती गोष्ट येथवर सांगतां ■ विष्णूकडून गम ■ निरोप आला की विष्णूला गरुडाबाहुनावर बसून कोठे तरी जावयाचे होते म्हणे.

गरुड विष्णूकडे जाऊन म्हणाला— "प्रभो! मी जाताच ■ येऊ म्हणता? पक्षी कुळातल्या टिटवीची अंडी समुद्र ओढून घेऊन गेला आहे ती अंडी तिला परत वापून देण्याची जबाबदारी माझ्यावरच आहे! समुद्र ■ प्रजेवर असा अत्याचार करीत राहला तर मी ज्यांचे वाहन म्हणून स्वतःला मिरवितो त्यांची शोभा तरी माझ्या प्रजेच्या समोर काय राहणार?"

लगेच विष्णूने आपला बाण घनुष्यावर बडवून समुद्रावर नेम खरला व म्हणाला—

"■ बघ रे, टिटवीची अंडी तिला तावव-तोव आणून दे, नाही तर हा बाण तुला भटवून वाळू करून टाकील."

ते ऐकून समुद्र भयभित होऊन 'थरथर' कापू लागला. त्याने टिटवीची अंडी आणून त्या जोडप्याला दिली.

दमनकाने संजीवकाला ही गोष्ट सांगितली व म्हणाला—"तुला तशी मदत करू शकतील असे मित्र आहेत का? म्हणून ■ सिंहाशी दोन हात करण्याचा विचार मनातून काढून टाक!"

"मित्रा! सिंह मला ठार करणार आहे किंवा हे मला कसे काय रे कळणार?" संजीवकाने दमनकाला विचारले.

“ते सहजी कळेल. सिंह आपल्या सिंहा सनावर म्हणजे दगडावर बसला असता तू जवळ जाशील तेव्हा सिंह हसतमुखाने व छातपणे बसून राहिला तर तुला काही धोका नाही. परंतु शेंपूट वर कळून पंजे वट्ट आवळून तुला वुळून पाहतांच नजर करवी करील तर तो तुला ठार करणार असे समज.” दमनक म्हणाला.

नंतर दमनक करटकाला भेटला. करटकाने त्याला विचारले—“काय करून आलास?”

“दोघांच्या मनांत विष पेरून आलो आहे.” दमनक म्हणाला.

“खरंच का?” करटकाने विचारले.

“माझं कारस्थान कसे फळास येते. तुला विसेलच. सिंह आणि वेल दोघां. मधल्या स्नेहाचा भाग्य तोडून आलो आहे.” दमनक म्हणाला.

“त्यांत काय आश्चर्य रे? तेच करण्यासाठी पाणी वहाऊ असता दगडमुड्यां निरधळून नाही का जात? तू कारस्थान

करण्याचे शोचलेस तर त्यांची मंत्रा कशी राहिल? पण एवढा खटाटोप करून तुला काय मिळणार?” करटकाने विचारले.

“हा काय प्रश्न स्याला? मी प्रधान मंत्री होईन ■ मला त्याचा पुष्कळ फायदा नाही का मिळणार? जाडजूड ग्रंथ वाचून त्या वाचनामुळे पैसा व अधिकार न मिळविणाऱ्याची विद्या पुष्कट असे सांग- ■!” दमनक म्हणाला.

“परंतु स्वार्थदेखील वाईटच नाही का? या तुच्छ देहासाठी वाटेल ते करणे बरोबर नाही. या शिवाय तुम्ही सबाडी बाहेर पडली तर मागे एका लबाडाची दुर्गेत झाली तरी पुनंत होऊन तुम्हा जिव्यावर केतले नाही म्हणजे पुरे!” करटक म्हणाला.

“काय रे ती गोष्ट?” दमनकाने विचारले.

करटक लबाड माणसाची गोष्ट सांगू लागला.

तिळप्या बहिणी

[९]

[संव्याकुमार व निशीथने सांगितले ते खरे समजून राजास दाडीवाल्याचा भेटायला गेला. नंतर दोघे बाऊ राजाच्या बाब्यानजीकच्या बरोबराकडे गेले. एक ■ दगडाची मूर्त ■ पुतर भाकड झाला. उदमनच्या बरोबर आलेल्या एका मुलीने ■ जावाय ऐकून तिघां भावंडांना बरोबरात इकलले. सर्व हल झाले. पुढे—]

राजाने माणकी एकदा जोराने “कोडे आहा रे?” अशी आरोळी धरली. त्याच्या आवाजावरून त्याला त्यावेळी. कूप रास आल्यासारखे दिसत होते. संव्याकुमार ■ निशीथ दोघांनी त्याला पाप दिली होती. त्याच्या बोलण्यावर विस्वास ठेवून तो दाडीवाल्याकडे गेला होता. तेथे गेल्यानंतर सर्व कळल्यावर दोघांनी ■ बदवित्वाबद्दल त्याला राग बसला होता.

दाडीवाल्याची भेट झाल्यावर आपण फसल्याचे त्याला कळले होते. राजासाला आलेला पाहूनच दाडी- ■ जावच्ये वाटले. नंतर राजाने सर्व गोष्टी सांगितल्यावर ■ हात मारीत दाडीवाला म्हणाला—“अस्सं! म्हणजे लबाड छुण्यांना तू आपल्या बाबधातच सोडून आला आहेस म्हणावयाचास? अरे, त्या लबाडांनी माझ्या जवळची सर्व भस्मे

दादीवाल्याच्या मल्लघात्रमात्र आपल्या कित्तावजा वाडपात परत आल्यावर राक्षसाने, त्याने नेमलेल्या आशी संभ्याकुमार व निशीथ नाहीत । पाहिजे. म्हणून त्याने थोरकून विचारले होते—“कोठे जाहां रे?” आणि तसाच ओरडत तो सरोवराच्या काठी आला. नेकेमुळां पत्ता नव्हता.

रागाने त्याचा सर्व रंग कालपासून सरपयंत भरकळला. त्याने ती त्या दोघांना हुडकून काढण्यासाठी पाठून काढली. संध्याकालपर्यंत त्या प्रयत्नात तो इतका दमून गेला की स्वस्थ पडून राहण्याविषय दुसरा ठपाव उरला नाही.

राक्षस त्यांना शोधत होता तितका उदयन व त्याचे दोघे भाऊ सरोवराला झोले. उदयन हंस रूपात राहून सर्व गंगेत पडत होता. परंतु राक्षस आपल्या काढ्यात निघून गेल्यावर उदयन स्वस्वरूपात पाण्यातून बाहेर आला. त्याच्या पाठोपाठ ती हंस रूपात असलेली मुलगीमुळां पाण्याबाहेर आली. तिने उदयनला विचारले—

“तुम्ही कोणीतरी दुर्दैवी वाट चुकून या आलेले दिसतां जाहां. या वाड्याच्या चारीबाजूला सुमारे चार कोस अंतरातल्या प्रदेशात कोणी कीडमुंगी प्रवेश

करू शकणारे नाही इतकी कडकट व्यवस्था आहे. प्रवेश केलाच तर बरून बांधून कैद करणारा एक दादीवाला नेमलेला आहे. त्याचा डोळा चुकवून देणे झडादेवालाही शक्य नाही. इतके असूनही तुम्ही जात कसे आलात, हे सला तरी कळले नाही. बला वाटते, अजून ही तुम्ही ही जाया सोडून पळून जाणे तुमच्या हिताचे आहे. नाही तर तुमचा जीव बोक्यात पडेल. हा बाडा तुमच्या एका दुष्ट राक्षसाचा आहे. तो आतां ये नाही. तो केव्हां येतो आणि केव्हां जातो कोणांना कळत नाही. येण्यापूर्वी मी तुम्हांला तुमच्या भावांना प्राप्त होण्यास एक वृत्ती सांगते. ती तुम्ही आपल्या वाटेने निघून जा ?”

सर्व जेथे घेतल्यावर उदयन म्हणाला— “आम्ही वाट चुकून या बाजूला आलो नाही. या वाड्यात आहे, कोण राहतो । कशासाठी वगैरे सोपटी कळाव्या म्हणूनच तर आलो जाहों. तेव्हां आमच्याविषयी ती काळजी करण्याचे कारण नाही. तुला या राक्षसाविषयी जे काही माहीत आहे ते सांगितलेस. पुरे. आतांपर्यंत तू कोण हे नाही सांगितलेस. सांगावया काही हरकत नसेल तर ऐकण्याची इच्छा आहे.”

तेव्हां ती सरोवरकन्या थोडा विचार म्हणाली—“सांगायला काहीच हरकत नाही. परंतु सांगितले तरी तू काही करू शकशील असे देखील मला वाटत नाही. तरी तू विचारलेसच म्हणून सांगते.” असे सांगून ती पुन्हा सरोवरात गेली आणि काही वेळाने आणखी दोघां हंसांबरोबर बाहेर आली. त्या सरोवरकन्येबरोबर दोन्ही हंस बाहेर येताच दोन सुंदर कन्या साह्या.

रूपाने तिची एका सांभ्यातून काढल्यासारख्या दिसत होत्या. ते पाहून उदयनने त्यांना विचारले—“तुम्ही तिळघा दिसतां जाहां!”

■ भंभने लुबाडून नेली आणि आतां तुला टोपी घालायला गेले आहेत का? ते कोठे कपून काय करीत आहेत हे आठवू नू वेळवरच पाहिले नाहीस तर तुझ्या जिवाला धोका आहे, समज! तेव्हा या बघू लवकर! आपले दोघांचे गुपित जर का कळले तर तू एकटाच नाहीस तर आपण दोघे मेळो! मुख्य कवन वाड्यातली गुपिते त्यांना जर का कळली तर आपल्या दोघांच्या आयुष्याची दोरी कुटलीच, लक्षात ठेव! तेव्हां आणि त्यांना प्रथम वाटेला लाव!” दादीवाल्याने राक्षसांना उलटघापावलीच पाठवून दिले.

तुम्हाला सोपून बाणण्यासाठी आम्हां तिने तुमच्या बविलांचा बाकीबाई घेऊन निघालो, मरं तर तुमची नावे...?" उदयनने विचारले.

"मुहासिनी.....आपल्या जन्मापूर्वीच्या गोष्टी विचारून म्या म्हणाला होता नाहो का? तेव्हा इतर दोघींची नावे तुम्हाला माहीत असली पाहिजेत!" ती मुनगी म्हणाली.

"कां नाही माहीन? इतके सहज आणि इतक्या म्हातऱ्या तुमची भेट होईल, असे स्वप्नात देखील वाटले नव्हते आम्हांला. ही आनंदाची गोष्ट माझ्या भावंडांनामुळां कळवी तर किती बरे होईल?" असे म्हणत असता त्याच्या भावंडांना मानव नसल्याबद्दल उदयनला फार वाईट वाटले.

■ पाहून मुहासिनी-"वाईट वाटून घेण्याची गरज नाही!" असे म्हणत उतरली आणि थोड्या वेळाने माकडाच्या रुपात असलेल्या निखीबला आणि दगडाची मूर्त झालेल्या संव्याकुमाराला घेऊन बाहेर आली. नंतर ती उदयनला बरोबर घेऊन उद्यानांतल्या एका आंब्याच्या झाडा-
घेऊन गेली.

त्या आंब्याच्या झाडाच्या बाजूला काही वेडकाच्या छऱ्या उगवलेल्या होत्या. त्या तिने उदयनला

संगितल्या. त्यानं तशा काही उपटून घेतल्या. नंतर ती त्याला आपली थोड्या अंतरावर घेऊन गेली. एका राक्षसाची मूर्त होती. राक्षसाच्या तोंडातून एक वहात होता. त्याचे थोडे पाणी म्यावला तिने संगितले. तिने एका पांसाचा झोन करून दिल्यावर उदयनने त्यात त्या आंब्याचे पाणी घेतले. ते सर्व घेऊन दोघे सरोवराच्या काठी परतली.

मुहासिनीने त्या वेडकाच्या छऱ्या माकडाला आपला बालावला सांगितल्या. तसे करताच माकडाचे जाऊन निखीबला रुपात आला. झोपात बाणलेले पाणी मूर्तीला बरोबर संव्याकुमार मानव रुपात

नंतर त्या मुर्तीची जोळस घेत भावंडांना म्हणाला-"पाहि-
लीत का गंमत? आपण आजवर ज्यांच्या सोबार्थ हिडत होतो त्याच राजकन्या आहेत! तेव्हा आपलं काम पुरे झाल्या-
सारखं आहे. आता आपण यांना घेऊन या बाडघा बाहेर जाण्याचा पाहिजे."

तेव्हा मुहासिनी म्हणाली-"वध तुम्हाला वाटते आहे तेवढे सोपे काम नाही ते! आपल्या रक्षणाची गोष्ट सोडा, स्वतःच्या विचार करा. या बाडघातून कसे बाहेर..." असे ती जोळस असता एकदम सोसाट्याचा वारा आला.

"होय!" असे तिची एकाच वेळी म्हणाल्या. ते उदयनचा उत्साह वाढला. म्हणाला-"तरमग आम्ही आज-पर्यंत ज्यांच्या सोबार्थ हिडत आहोत त्या तुम्हीच आहां, म्हणावयाच्या! तुम्ही तिची दानवील सहारायांच्या राजकन्याच नाही का?"

ते ऐकून तिचीना-फारच आश्चर्य वाटले. म्हणाल्या-"होय! परंतु आमच्या विषयीं तुम्हाला सर्व कसे काय कळले?" त्यांनी निःसंकोचपणे विचारले.

"कसे कळले हे काय विचारता? तुमच्या जन्मापासूनच नव्हे, त्या पूर्वी-पासूनचे सर्व आम्हांला म्या विनासून.

सरोवराच्या उतरली. पण आश्चर्य असे की सरोवराच्या काठावर उतरल्या बरोबर चारीचे एका भयंकर राक्षसाच्या रूपाने ती चार तयोर उभी राहली.

तो राक्षस येऊन सरोवराच्या काठा उभा राहल्यावर सरोवरातले सर्व हंस पंख फडफडवीत पोहोत पाण्यात येऊन उभे राहले. राक्षसाने क्षणभर त्यांच्याकडे निरकून पाहिले आणि लगेच पाठ फिरवून चारीच्या रूपाने उभे राहिले.

■ सर्व होई होईतां चांगला काळोस पडू लागला होता. उदयनने बघतीने स्वतःला व आपल्या दोघां भावंडांना रूपात आणले. तोपर्यंत तीन दिवस होऊन गेले होते. सर्वांना भूक लागली होती. म्हणून त्यांच्याकडून ओ पंचा होता तो अंधरून त्यांनी त्यावरचे इतर पदार्थ पोट घेतले. नंतर त्या तिळथा बहिणी बाहेर येतील कदाचित म्हणून बोळा वेळ पाहिली. परंतु बराच साला तरी त्या बाहेर गेलेल्या पाहून आणि रात्र तेथेच काढावी लागणार असा विचार करून तिघांनी अंगठवर भस्म टाकून घेतले आणि तेथेच अदृश्य रूपे झोपले.

त्यान बेली तिचे माऊ भस्म टाकून घेऊन प्रत्यक्ष समोर काट पहात असलेले विसने.

उदयन मुहासिनीला म्हणाला—“हा राक्षस परत कोठे गेला असावासे वाटते तुला? परत केव्हा येईल?”

“कोठे म्हणून काय विचारतोस? तिकारीला गेला आहे! ही तिकार पाण्याची नाही, जुळ्या किंवा तिळथाची!” मुहासिनी म्हणाली.

“जुळ्या तिळथाची तिकार? मला नाही कळले.” उदयनने विचारले.

“ते एक गुपित आहे. हा देवीचा भक्त आहे. त्या देवीच्या कुपेनेच तो हा मायामहल निर्माण करू शकला. वासाठी तो देवीला पत्रास जुळी बळी देणार आहे. बळी देण्याचे काम पुरे झाले तर ती देवी त्याला सर्व शक्ती होण्याचा वर देईल. याशिवाय त्याला बमर होण्याचा वरदेखील देईल. त्याला आतापर्यंत सत्तेचाळीस जुळी तिळी घुले मिळाली आहेत. आणखी तीन जुळ्यांची गरज आहे. ती घुले मिळाली की सर्वांना तो बळी देणार. देवीचा वर मिळाना म्हणून तो एक क्षणही फुकट घालवीत नाही. तो बृद्ध रूपातच रात्र-दिवस जगभर फिरतथा घालीत असतो.”

■ सन्धात मुहासिनीने उभसाचे सर्व गुपित सांगून टाकले.

ते सर्व वर्णन तिचा भावंडांनी लक्षपूर्वक ऐकले. म्हणाले—“म्हणजे आमचे केवढे मोठे माग्य! आम्ही तिचे वृष्टीस पवलो असतो तर त्याची तिकार कायमची संपली असली. बळी देण्याचे काम देखील आजच संपले असते.”

“ते कसे काय?” चकित होऊन तिचा बहिणींनी विचारले.

“होय, त्याला हवी असलेली आणि तुमच्या रक्षणार्थ निघालेली आम्ही तिळी भावंडे बाहेर. म्हणून मी तसे म्हटले.” उदयन म्हणाला.

तो पाहून मुहासिनी म्हणाली—“तो पहा बेली आहे. हा सोसाट्याचा चारा त्याचे चिन्ह आहे. आम्ही पुन्हा जाऊ सरोवरात. तुम्ही करणार? मागच्या क्षेपेसारखे तुम्ही हंस तरी तो तुम्हाला पकडू शकेल. आता स्वतःला कसं बांधवायचे ते तुमचं तुम्ही पहा.” असे म्हणत ही आपल्या बहिणींसह पाण्यात गिरली.

■ करीत फार वेळ नाही. त्याने आपल्या जवळचे पांढरे भस्म काढून स्वतःवर व आपल्या दोघां भावंडांवर शिंपवून घेतले. तत्क्षण तिचे अदृश्य झाले. बोड्या वेळाने सोसाट्याचा चारा कमी होत गेला आणि एक राक्षसी देहाची चार

“ससे असेल तर तुम्ही तिघांनी पारच जास्त सावधानीरी बाळगली पाहिजे.” मुहासिनीने त्यांना सावध करीत म्हटले.

“होय, सर्व गुपित आता चांगले कळले असल्यामुळे पापुळे आम्ही ती काळजी बाळगूनच राहू. परंतु एकदून आपण सर्वांनी पसार झाल्याचा मार्ग काढलाच पाहिजे नाही का? हा सर्व प्रदेस म्हणजे एक सामानगरी आहे, हे आम्हांला चांगले कळले आहे. म्हणून एकदून बाहेर पडतांना आह मेणारे अडवले आणि अडवणी कसा स्वकपाच्या अमू शकतील, हे कळले तर बरे होणार आहे. त्याप्रमाणे विचार लागेल.” उदयन म्हणाला.

मुहासिनी म्हणाली—“सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे, तुम्ही राक्षसांच्या दृष्टीस पडल्याशिवाय त्यांच्या भुयारातल्या चरात प्रवेश करू शकलात तर, अर्धेअधिक काम होऊ शकेल.”

ते ऐकून उदयन म्हणाला—“एवढेच ना? ते मोठे कठीन आहे का?

आमच्या जवळ जा भस्मे आहेत त्यांच्या मदतीने आम्ही जबरन होऊ शकतो व पुन्हा प्रगट होऊ शकतो, हे तुम्ही पाहिलेच आहे!”

ते ऐकून मुहासिनी म्हणाली—“बरे हो, ते मू सांगितलेत म्हणून बरे झाले. तुम्ही ती भस्मे आणि अंजने त्या राक्षसांच्या भुयारात कुचकामाची आहेत. त्याचा महिमा काय तो बाहेर येणे आहे. म्हणून त्यांच्या-वर विलंबून राहू नकोस.”

ही गोष्ट कळल्यावर तिचा भावंडांचे बरेच मोठे जबरजबारी झाले. काय उत्तर द्यावे हे त्यांना सुचले. तेव्हा मुहासिनी म्हणाली—“असे सावध करू नयेच? आपल्या बुद्धीचा उपयोग करून काहीतरी मार्ग काढलाच पाहिजे.”

“विचार करावला तरी बांडासा अचणी लागणारच!” उदयन म्हणाला.

मुहासिनी म्हणाली—“होय, आतपणे विचार केला पाहिजे.”

(कथकः)

प्रजावात्सल्य

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो साटाबळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मरानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू जे काम करतोस ते कितीही नीच असले तरी त्यामुळे प्रजेचे हित होणार असेल तर ते चांगलेच म्हटले जाईल. याचे उदाहरण म्हणून मी तुला विजयची गोष्ट सांगतो. लव देऊन ऐक.” असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

मालवराजा मारीचधर्म याच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव विजय होते. उपनयन संस्कार संपल्यानंतर मारीचधर्मने आपल्या वृद्धाला मुलाची विद्याभ्यासासाठी पाठविले. विजयने मुस्कृतात शास्त्रास्त्रविद्येद्वारे राजनीती, धर्मशास्त्र वगैरे दिव्यांवादेखील अभ्यास केला आणि यथासमयी राज्याचा

देवदत्त मारी

त्याच्या नजरेत जगदो अनपेक्षित जण पोष्टी येऊ लागल्या. त्याच्या बडिलांचा राज्यकारभार अत्याचारी व अन्यायी असल्याचे त्याला आढळून आले. राज्याचे अधिकारी लाच घेत आणि प्रजेला पिळून काढीत. भेड्यापाड्यातून राहणारे अधिकारी प्रजेत बंडखोर वृत्ती बाळगून चाललेली पाहूनही कायद्याचे काय करविण्यास कचरत होते. दंगेधोरे, चोरी व लुटालुट चालू होती. विजयला तो स्वतः युवराज असल्याचे सांगणे देखील घोरयाचे वाटू लागले. म्हणून त्याने स्वतःची ओळख दिली नाही. आपले विजय या ऐवजी विनय म्हणून सांगू लागला. आपण राज्याच्या दबरी नोकरी मिळावी म्हणून जात असल्याचे सांगून तो स्वतःचा जीव व भवू बांधवीत होता.

एक बूड विजय भेटल्यावर त्याला ओळखून म्हणाला— "बाबा रे! माऊन बंशाचा लय जवळ येऊन ठेपला आहे. तुझ्यासारखे तरुण चंपारणातील मुधीर नावाच्या एका तरुण पुढाऱ्याच्या भेड्या-साली एकत्र जमत आहेत. आज नाही तर उद्या मुधीरच देशाचा राजा होणार. तो मार्तंडवर्मावर स्वारीची तयारी करीत आहे. त्याचे विश्वासपात्र हेर राजकाड्यात शिरले आहेत. त्यांनी लूण केव्यादरोबर मुधीर

स्वारा करून किल्ल्यावर आपला झेंडा फडकवणार."

आपल्या देशाची ही दुरवस्था पाहून विजय आश्चर्य चकित तो चंपारणाची वाट विचारीत तेथे येऊन पोचला. तेथे त्याला दोन दोंगरांच्या मधील एका विस्तीर्ण भोंवत्यात एक महानगर दिसले. वास्तवीक ते सुमारे एक लाख तरुणांचे मिश्रण शिबिर होते. हो तरुण मंडळी गोर गरीब सैनिकरी वर्गातील, हरिजनातली किंवा मागासलेल्या जातीतली होती आणि मुधीरला राजा मानित. त्या प्रदेशात अधिकाऱ्यांना प्रवेश नव्हता. राजाचा कोषी हेर शिरलाच तर त्याला जिवन परत जाणे अवगम्य होते. राजाने पाठविलेले सरदार जिपाई ठार झाले किंवा मुधीरला फितूर झाले.

मार्तंडवर्माने सैन्याची एक तुकडी मुधीरचे पारिपत्य करण्यास पाठविली. परंतु ती मिडीनून पळीकडे जात वकस दगडाचा बर्पाव झाल्याने ठार झाली.

विजयने चंपारण्य प्रदेशात पाऊल टाकताच चार तरुणांनी त्याला नाव माग व त्या प्रदेशात येण्याचे कारण विचारले.

विजयने आपले नाव विनय व सत्सत्सुन विलेंत प्रवीण असल्याचे सांगून मुधीरच्या

सैन्यात प्रवेश मिळविण्यासाठी आला असल्याचे सांगितले.

तेव्हा त्या तरुणांनी त्याला एका मोठ्या गुहेत नेले. तेथे एका उंच लडक्यावर उभा राहून मुधीर बोलत होता. तरुण मंडळी समोर बसून ऐकत होती. विजयवेष्टील शेजारी बसून ऐकू लागला.

"राजाचा अर्थ प्रजेचे रंजन करणारा, प्रजेला सुखी करणारा, शत्रूपासून प्रजेला बाचविणारा. पण राजा मार्तंडवर्मा राज्यात चालू असलेली लाचलुचपत, चोरी व लुटालुट यांना बाळा घालण्या ऐवजी त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करतो आहे. प्रजेची फिकीर न करणाऱ्या विवेकसून्य राजाला राजा म्हणणे

भार स्वतःच्या शिरावर घेण्यासारक झाला.

एके दिवशी गुरुकुलाच्या कुलपतीने विजयला जवळ बोलावून राभ्याचा भार घेण्यास तयार होण्यास सांगितले. म्हणाला— "मुला! तू सर्व विद्या शिकून राज्याभिषेकास योग्य झाला आहेस. आता तू स्वदेशी परत जा. प्रजेला सुखी कर. जो राजा आपल्या प्रजेला स्वतःच्या मुलासारखा द्यावितो तोच खरा राजा होय. मी तुला आशीर्वाद देतो."

विजय गुरुचा निरोप घेऊन स्वदेशी निघाला. तो आपल्या देशाच्या लहान मोठ्या भेड्यापाड्यातून जात असता

वाप आहे. माझे बाबा व भाजोबा राजे होते म्हणून तो स्वतःला राजा म्हणतो आहे. त्याचे आजोबा राजघराण्यात ॥१॥ नाहीत. ते एक सामान्य सरदार होते. परंतु त्यांनी नालायक राजाला कैद करून त्याची गोदी बळकावली होती. त्याच्या मुलाने म्हणजे मार्तंडवर्माच्या बटिलांनी राज्यकारभार हाती घेतल्यावर प्रजेच्या हिताची अनेक कामे केली. या उलट मार्तंडवर्माने गोदीवर जाण्यापासून प्रजा हिताचे एकही काम केले नाही. तो स्वतः भोगविनासात बुडून गेला आहे आणि त्याचे अधिकारी प्रजेला पिळून काढीत आहेत. तेव्हा अद्या राजाचा बंध करणे

प्रजेचे कर्तव्य आहे. प्रजा स्वतःच आपला राजा निवडील.”

मुधीरचे हे विचार राजद्रोहाचे होते. परंतु त्याचा प्रत्येकदा विजयच्या हुद्द्यावर उमटत होता. मुधीरचे आपण संपल्यावर रानटी नकळानी विजयला त्याच्यासमोर उभे केले. विजयने मुधीरला आपले माव विजय असल्याचे मागून शस्त्रास्त्रविषेन प्रबोध असल्याचे सांगितले. मालव देशात प्रवेश केल्यावर मुधीरची ॥२॥ ऐकून त्याच्या सैन्यात भर्ती होण्याच्या हेतूने ॥३॥ प्रदेशात प्रवेश करीत असल्याबेही सांगितले

मुधीरने विजयच्या दरवाजाविरुद्धी परीक्षा घेऊन त्याची ॥४॥ धोपट्टी व म्हणाला—“मी तुला आपल्या सैन्यात भर्ती करून घेऊन जबाबदारीच्या पदावर नेमणो. परंतु जर का तु कोठे कुचराई केलीस तर तुला गिरफ्तार होईल.”

विजयने मुधीरच्या प्रत्येक आज्ञेचे पालन करण्याची प्रतिज्ञा केली

मुधीरला नवकरच किल्ल्यातून स्वतःचा राबड मिळाला. त्याने आपल्या सैन्याच्या तुकड्या करून त्यांचे नायक नेमले व कोणत्या तुकडीने कोणत्या बाजूने किल्ल्यात प्रवेश करावयाचा याविषयी आज्ञा दिली विजयला मुद्दा एका मोठ्या व हुशार तुकडीचा नायक नेमण्यात आले.

राजाचे सैन्य किल्ल्याच्या तटावर येऊन उभे राहिले. दोन्ही सैन्ये युद्धाला तय्यार झाली. काळोख पडू लागला. अर्ध्या रात्री विजयने आपल्या तुकडीच्या सैनिकांना जागे करून किल्ल्याच्या एका लहानशा चोर दरवाज्यावर थाप दिली.

आतून कोणी तरी विचारले—“कोण आहे?”

विजयने उत्तर दिले—“मी मुबराज विजयवर्मा!”

दार उघडले गेले. आत एक शिपाई तलवार उपसून दार करायला तयार उभा होता.

“तलवार म्यानेत ठेव. मी ॥५॥ गुरुकुलातून परतलो. तपसूत्याची कळी फोडून येजे अवसथ होते म्हणून या दरवाज्याने प्रवेश करावला आलो. मला महाराजांना ताबडतोब भेटायचे आहे. माझ्यादरबरोबर एका सैनिकाला पाठव.” विजयने एका जबाबदार सैन्यासमोर सांगितले.

दरवाज्याजवळ एका सैनिकाला पाहण्यासाठी नेमून तो सैनिक स्वतः विजयदरबरोबर निघाला. राजवाड्याच्या रक्षणाचे नेमलेल्या अधिकाऱ्याने विजयला ओळखले आणि त्याला समस्कार करून त्याने विचारले—“मुबराजाचे येथे केव्हा आले?”

ते ऐकून व विजय मुबराज असल्याची खात्री झाल्यावर पाहण्याबरोबर शिपाई परतला.

आपला मुलगा गुरुकुलातून परतल्याचे कळल्यावर मार्तंडवर्मा उठला व प्रेमाने आपल्या मुलाला विचारले—“ ॥६॥ सकाळी ॥७॥ आताच काय गर्दी आहे?”

“तुम्ही बिलंब करू ॥८॥. ताबडतोब राज्य सोडून निघून ॥९॥. प्रजेने आपल्या विरुद्ध ॥१०॥ केले आहे.” विजयवर्माने बटिलांना बंडसोराच्या शक्तीची कल्पना देऊन स्वतःच्या जीव वाचविण्यासाठी राजाने राज्य सोडून निघून जाणे किती आवश्यक आहे, हे सांगितले. परंतु

मार्तंडवर्मान आपल्या ससर्वा स्वभावाला अनुसरून मुलाला विचारले—“तुला राज्य-लोभ झालेला दिसतो आहे?”

“तुमचे म्हणजे खरे असू शकेल, कदाचित! परंतु प्रजेच्या हितासाठी मला आपल्या कर्तव्याचे पालन करावेच लाग-णार!” असे म्हणत त्याने आपल्या पिढ्याचा शिरच्छेद केला.

बोड्याच वेळाने ती गोष्ट अंतःपुरात पोचली. नंतर किल्ल्यात सर्वत्र ती बातमी पसरली. मंत्री ■ सेनापतींनी विजयवर्माला भेटून पुढील पावले कशी टाकायची या-विषयी विचारविनिमय केला. कोणी एकाने देखील विजयवर्माच्या कुर्याबद्दल नापसंती

दर्शविला नाही उलट कित्यकाना विजय-वर्माच्या कर्तबगारीची स्तुती केली.

उजाडेपर्यंत विजयने मंत्र्यांना व सेना-पतीला आज्ञा देऊन सूर्योदयाच्या सुमारास स्वतःच्या राज्याभिषेकाची तयारी करविली.

राज्याभिषेक होताच विजयवर्माने आज्ञा केली की किल्ल्याला ■ देऊन बसलेल्या बंडखोरांच्या पुढाऱ्यांशी मंडी करून त्यांना आदरपूर्वक किल्ल्यात घेऊन यावे.

सर्व गोष्टी विजयच्या समलघाप्रमाणे चढल्या. सुधीरने किल्ल्यात प्रवेश करून विजयच जरा पुढेराच असल्याचे कळल्या-वर व त्याने ■ मनात बाळगून गुड हुदयाने बापाचा ■ केला असल्याचे ओळखून त्याची गाठ धोपटली. म्हणाला—“तुझ्यासारख्या प्रजावत्सल ■ कार-कीर्तीत प्रजा मुली होईल.”

विजयने सुधीरचे आभार मानले व त्या-च्यासारखा हुशार सेनापती असल्यावर राज्यावर कोबतेही संकट पेशार नाही व राज्यकारभार मुरळीत चालेल असे सावून सेनापती पद स्वीकारण्यास सुधीरला विन-विले. सुधीरने त्या गोष्टीस होंकार दिला.

विजयवर्माला मुरुकुलात मिळालेले शिक्षण व सुधीरच्या सान्निध्यवात त्याचा मनात घडून जालेला बदल समजले तो एक योग्य व प्रजावत्सल राजा झाला.

“राजा! विजयवर्माच्या वा विविध आगणु-कीचे कारण काय? तुम्हा आशीर्वाद की सुधीरच्या उपदेशाचा परिणाम? त्याच्या मनात पित्याबद्दल ■ होता काय? वा प्रज्यांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस ■ तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“राजा हा प्रजेचा भाग्यविधाता असतो. उपदेश करून ■ किंवा प्रजेचे मन पालटणे शक्य नाही व हित होणे शक्य नाही. राज्यकार-भार हा प्रजेच्या हितासाठी करावयाचा असतो ही गोष्ट प्रत्येक राजाला माहीत असते. परंतु राजाने ■ कसेव्याचे पालन केले नाही तर त्याला शिक्षा करण्यासाठी काही उपाय किंवा मार्ग नसतो. म्हणून राजा सर्व अधिकार स्वतः-च्या हातात घेऊन त्यांचा दुरुपयोग करतो.

परंतु सुधीरला मेटल्यावर विजयवर्माला ही गोष्ट कळली की प्रजेचे चांगले नेतृत्व करभारा कोणी असेल तर अशा अत्याचारी शासकाला दंड होऊ शकतो. विजयवर्माला ही गोष्ट कळल्यामुळे अत्याचारी शासक होण्याची कल्पना त्याच्या मनात येणे शक्य नव्हते. आता त्याने बापाचा वध कां केला, हा प्रश्न उरतो. गुड सात्यास त्याच्या बापाचा वध होणार हे त्याला चांगले माहीत होते. म्हणून त्याने राज्य सोडून निवृत्त ज्ञान्यास बापाला सांगितले. परंतु बापाला ती गोष्ट अमान्य होती. गुडास पित्याचा मृत्यू झाला तर सुधीर राजा होईल ■ विजयवर्माला माहीत होते म्हणून गुड होऊच नये यासाठी तो पित्याचा वध करून राजा झाला व सुधीरला सेनापती ■ त्याने त्यालाही बळविले.”

अशा तऱ्हेने राजाने मौन भंग झाल्याने ■ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि साडाला आऊन लोभकळू लागला.

(कल्पित)

१५९. अत्याधुनिक ज्वालामुखी

ज्वालामुखी सहस्रावधी ज्वालामुखी आहेत. परंतु इतिहासात नमुन झालेले सहाय ज्वालामुखी आहेत ■ त्यातला सर्वात मधीन ज्वालामुखी 'परिफुटित' हा होय. २० फेब्रुवारी १९४३ या रोजी मेक्सिकोतल्या एका मर्यादित क्षेत्रात हा ज्वालामुखी प्रगट झाला. त्या क्षेत्रात एक फार जुना खडू होता. त्यातून धुनघातिले काही दिवस तेवू येत. २० फेब्रुवारीला त्या खडूपातून दूरवर धमीन धुनघुन झाली. त्यातून आदळून आले. त्या खडूपातून धुळी ■ शिटीसारखे आवाज बर येऊ लागले. तेव्हापासून या ज्वालामुखी तिची ज्वालानी ही गोष्ट साहजिकी. नीक

दयावना जमले आणि वैज्ञानिकमुढा तेने जाले.

जवळपास जमले एक दिवस जाले आणि त्यातून मुरवातीला सातबुद निघा-यासारखे झाले. त्यातून निघू लागला. धुकण, गरमपण व विजा प्रकार होऊ लागला. दिवशी रात्री १० वाजेपर्यंत १० फुट उंच देवळाच्या शिखरासारखे टोक बर आले. दुसऱ्या दिवशी ते ५० फुट उंच जाले आणि २९ ठावेपर्यंत ते २०० फुटाचे होऊन हट्टहट्ट १५.०० फुट उंचीचे होऊ लागले. त्यातून निघालेल्या माथ्याने शीत केरी, बले आणि जमले उधळत जाली.

कथाकथनाचा फायदा

एका गावात कृष्णशर्मा नावाचा एक बाह्यण रहात असे. त्याने वेद, शास्त्र व पुराणे यांचा चांगला अभ्यास केला होता तथा तो श्रीमंतही होता. म्हणून त्याला कधी ग्रंथ संग्रहनाची किती गरज होती नाही. दररोज मध्याकाळी त्याच्या बैठकीत गावातली बडीलधारी घडती जमन कृष्णशर्मा प्रसंगानुसार चांगल्या गोष्टी सांगून करमणुकीबरोबर अनेक अनुभवाच्या गोष्टी त्यांना सांगे.

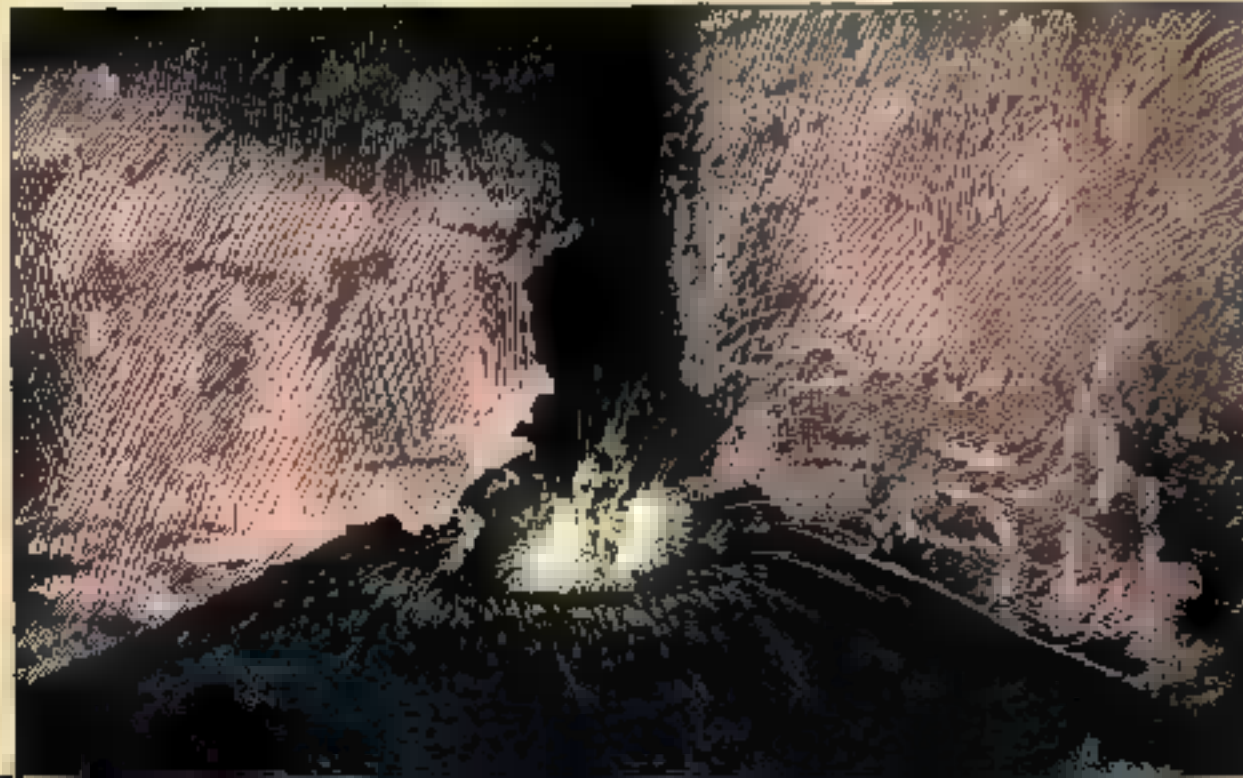
कृष्णशर्माच्या मुलांचे नाव वेदशर्मा होते. तोदखील विद्वान होता. परंतु बडिलांची ही बंडक त्याला आवडत नसे.

एकदा त्याने आपल्या बडिलाना विचारले— तुमच्याजवळ ज्ञानाचा एवढा मोठा ढेवा आहे. परंतु गप्पा गोष्टीत तुम्ही आपले ज्ञान असे अर्थ का घालविता ?

कृष्णशर्मा म्हणाला—“हं उहा, एका म्हानका नीतिकवेच्या आचारे आपण अनेक गोष्टी म्हर्जी शिकवू शकतो, आपल्याशी बोलणाऱ्या घाणसाची चुक मकळत दाखवू शकतो, गुंतानुतांचे प्रश्न सोडवू शकतो, करमणूक करू शकतो आणि बुडीला चालला बंडू शकतो.” परंतु वेदशर्माच्या मनाचे समाधान झाले नाही.

एकदा वेदशर्माला राज्याच्या कामासाठी समुद्रपार मयूरदेशात जावे लागले. कृष्णशर्माला मुलांचे इतक्या दूरचा प्रवास एकट्याने करणे आवडले नाही. म्हणून तो बेलील त्याच्या बरोबर प्रवासातला निघाला.

मयूरदेशात वेदशर्माचे काम पुरत एक दोन दिवसात संपले. त्याच्या आदरार्थ त्या देशातल्या लोकांनी एक मेजवानी ठेवली. त्या देशाच्या राजाला कृष्णशर्मा व वेदशर्मा शाकाहारी आहेत व दासला हात

लावीत नाहीत. ■ बांगळे माहीत होते. म्हणून त्याने शाकाहारी भेजवानीची व्यवस्था केली होती.

परंतु मयूरदेशाच्या दरबारी विदूषक दोघांचो धट्टा उडविण्याचे ठरवून वेदशर्मा जाऊन भेटला आणि विरनिराळ्या मादक पदार्थांची नावे सांगून त्याला कोणती वारू आवडते, विचारले.

वेदशर्मा ते ऐकून चकितच झाला व म्हणाला—“मला यांपैकी एकाही वस्तूची माहितीसुद्धा नाही.

महाराज हसले नाहीत, परंतु इतर लोक वेदशर्माच्या अज्ञानाकडे पाहून हसले. ते पाहून कृष्णशर्मा विदूषकाला म्हणाला—

“तुम्ही धट्टा हे म्हटले ते ऐकून मला बगळ्यांनी मागे केलेली धट्टा आठवते.”

“बगळ्यांनी केलेली धट्टा? ती कशा काय दुरा?” विदूषकाने विचारले.

कृष्णशर्मा बोलू लागला—“तशी मोठी धट्टा नव्हती ती. एकदा मानस सरोवरातल्या एक हुंस वाट चुकून बगळ्यांच्या कळपाच्या जागेी उतरला. बगळ्यांनी त्याला अनेक विचारले. हुंसाने पुष्कळ सहनपावतो दाखवून सर्व प्रस्नांची उत्तरे दिली. तेव्हा बगळ्यांनी विचारले—‘तुम्ही साता काय?’ म्हणाला—‘मी कोमल कमलनाळ सातो.’ बगळ्यांनी त्याला धट्टेत विचारले—‘म्हणजे तुम्ही गोगलगाई व शेकडे माही का खात?’ हस म्हणाला—‘मला नाही दुरा माहीत ते काय आहे ते!’ ते ऐकून सर्व बगळे हसू लागले.”

तेव्हा राजा ■ तेथे हजर असलेले सर्व दरबारी हसू लागले. विदूषकाना नेहसा एकदम खाली पडला.

भेजवानी संपल्यावर विदूषकाने वेदशर्मा ■ कृष्णशर्मा दोघांना आपल्या घरी जेवायला बोलाविले. त्या दिवशी रात्री दोघे जेवायला गेले. विदूषकाने गाहुण्यांबरोबर जेवायला आपल्या इतर मित्रमंडळींसहो बोलाविले होते. सर्वांबरोबर पितापुत्रांना

मानस वाढले. कृष्णशर्माने त्या गोष्टीबद्दल आपली ताराजी दाखविली.

विदूषकाने आपली चूक मान्य करीत म्हटले—“मी देखील या देशात येण्यापूर्वी किशा मास पांना लावीत नसे. परंतु येथे कायमचे उद्वायचे ठरल्यावर देशकाल परिस्थितीप्रमाण मी आपली संवय बदलली. तेव्हा तुम्ही दोघांनी देशकाल परिस्थिती पाहून काणावला काय हरकत आहे?”

तेव्हा सर्वजण कृष्णशर्मा उत्तर देतो हे उत्सुकतेने पाहू लागले.

कृष्णशर्मा म्हणाला—“संवय बदलणे हे माणसामाजसाच्या स्वभावावर व मानसिक पातळीवर अवलंबून असते. पूर्वी एकदा

एक सिंह गुरांच्या गोठ्यात अडकला. गोठ्यात गुरे नव्हती, पण गवत खूप होते. सिंहाला गोठ्याबाहेर गायला वाटच नव्हती. दोन आठवडे झाले तरी त्याने गवत खाल्ले नाही. मांस मिळेल याची पाहान राहला.”

■ ऐकून विदूषकाला मुस्कुटात बसल्या-माणसे झाले. त्याने कृष्णशर्माची क्षमा मागितली.

तेव्हा वेदशर्माना त्याचे वकील गोष्टी गोष्टीतकशी कान उघाडणी करून आपला कार्यभाग साधून घेतात हे कळले. स्वदेशी परत येत असता तो बडिजांना म्हणाला—“बाबा! तुम्ही ज्या गोष्टी सांगितल्या त्या मलादेखील माहीत होत्या. परंतु

समयानुकूल त्यांचा उपयोग करता करून घ्यायचा, मला माहीत नव्हते. गोष्टी गोष्टीत आपल्याशी बोलणारा घमंडखोर असेल तर त्याची शेकी उतरवून त्याला बोध करून देता येतो. तुम्ही दररोज हेच काम करता हे आता मला समजले. परंतु माझ्यासमोर एक प्रश्न आहे. दरबारात माझ्या हाताखाली काम करणारे अनेक लोक आहेत. मी त्या सर्वांना प्रमाने वागवितो. परंतु या गोष्टीस ते माझी कधी लायकी लेखतात, म्हणून मी त्यांच्याशी थोडी कठोर वागणूक देवायला मुरवात केलेली. आता त्यांना माझ्या बाबत जाण्याची हिंमत राहली नाही. परंतु माझा भावर कधी आला. त्यांच्या मनात आपल्याविषयी काय असावे असे मला वाटते. माझी भीती त्यांच्या मनात राहू नये."

कृष्णगर्भा स्मित करून म्हणाला—"ही गोष्ट एका सांपाच्या भावपुण्यात एकदा घडली. त्याने एका ऋषीला विचारले—

"प्रतिशय! लोकांच्या मनात माझ्याविषयी

घुणा किंवा भय राहणार नाही, माझाही काही तरी उपाय सांगता का?

मुनी म्हणाले—"तू कधी कोणाचे नुकसान करू नकोस." त्या दिवसापासून त्या साधुसारखा वागू लागला. लोकांना तो स्वभाव कळला. आता लहान मुलेमुढ्या त्या सांगला वास देऊ लागली. सांपाची ती दुर्गत पाहून मुनीला दया आली व ते म्हणाले—"अरे, तू माझ्या उपदेशाचा अर्थ चुकीचा लावलास! मी तुला कोणाचे नुकसान करू नकोस, एवढेच मागितले होते. तू 'कृतकार' सोडू नकोस असे नव्हते सांगितले. कोणी तुला वास देऊ लागला तर तू कृतकार सोडून त्यांना त्यांची मर्यादा पाळायला लाव."

तेव्हा येदनामोला कळले की त्याला त्याच्या हाताखाली काम करणाऱ्यांना कसे वागविले पाहिजे. त्या दिवसापासून तो लहानसहान गोष्टी सांगून किंवा दृष्टांत देऊन आपल्या हाताखालच्या लोकांची कातडवाडणी करू लागला. हळूहळू हाताखालचे सर्व लोक सरळ वागू लागले

जुझ्या राजकन्या

कर्मपूरचे महाराज बंभरेश यांना फक्त दोनच मुली होत्या. दोघी जुझ्या मुली होत्या. त्यांच्यापैकी मोठी गोंरी होती आणि दुमरी कुण्या काळी होती. दोघीच्या रंगात फरक फार होता, परंतु बाकी दोघी दोघी जगदी सारख्या म्हणजे एका माझ्या-पून काळमेळ्या जख्काही मूर्तीच होत्या. दोघी नाराज वाटल्या होत्या. त्यांना नुकतेच दहावे वर्ष लागले होते.

एके दिवशी दैवत बगिच्यात झिडत होती तेव्हा एका साडावरून पक्ष्यांचे चरटे लागली पडले. दोघी मुली धावतून गेल्या आणि रडू लागल्या. त्यांचे राजे एकूण दहमी वाचत जाल्या. त्यांना ते चरटे दिसले. त्यात दोन जंजी होती. दासींनी बंड्यासकट चरटे एका मुड्यात टाकून दिले आणि राजकन्यांना देऊन राबवाड्यात निघून गेल्या. परंतु दोघी मुलींनी घास्नी घेतली

आणि त्यांना ताप आला औषधपानी काढूनही ताप उतरला नाही

एके दिवशी राजाला एक विचित्र स्वप्न पडले. राजाला स्वप्नात एक पंचरंगी पक्षी दिसला. तो माणसासारखा बोलू लागला. म्हणाला—"राजा, मी देवपक्षी आहे. मी तुझ्या बगिच्यातल्या साडावर चरटे वाडून त्यात अडी पातळी होती. ती अडी उडवून त्यातले पक्षी तुझ्या दोघा मुलींना भेट देणार होतो. परंतु तुझ्या मुर्ते दासींनी ती अडी भोवरीच्या मुड्यात टाकून दिली."

राजा स्वप्नातच म्हणाला—"मी ती अडी मागवून देतो."

"ते आता शक्य नाही. ती अडी कुठली आणि दोन्ही पक्षी उडून गेले. दोन्ही पक्षी आता तुझ्या राज्याच्या पश्चिमेकडील रवंत शिखरावर आहेत. तू त्या शिखरावर वाजून ने पक्षी घेऊन ये त्यांना स्वादिष्ट

मला माहीत आहे. आपला एक गोष्ट मागता. अंड्यांची रत्ने होतील तेव्हा त्यांपैकी एक हिरा असेल व दुसरे गुलाबी रत्न. स्वताला गुलाबी रत्न हातात धावे लागेल आणि कृष्णाला हिरा धावा लागेल. तसे त्यांनी केले नाहीतर दोघांच्या जिवाला घोका होण्याची शक्यता आहे.” असे मागून तो पक्षी अदृश्य झाला.

राजा बोपदेव जागा झाला त्याने राणीला स्वप्नातल्या पक्ष्याची गोष्ट सांगितली. तिच्या सल्ला विचारला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने मंत्र्यांना बोलावून स्वप्नातल्या पक्ष्याने जे सांगितले होते ते सांगितले. परंतु एकाही मंत्र्याला त्या स्वप्नाचा उलगडा होईना. म्हणून राजाने देवळात जाऊन देवाला साकडे लावले.

इतक्यात देवाच्या मूर्तीमालातून एक घोरपड आली आणि मितीवर बसू लागली. योड्या वेळाने ती खाली उतरली आणि राजाकडून येऊन बसली.

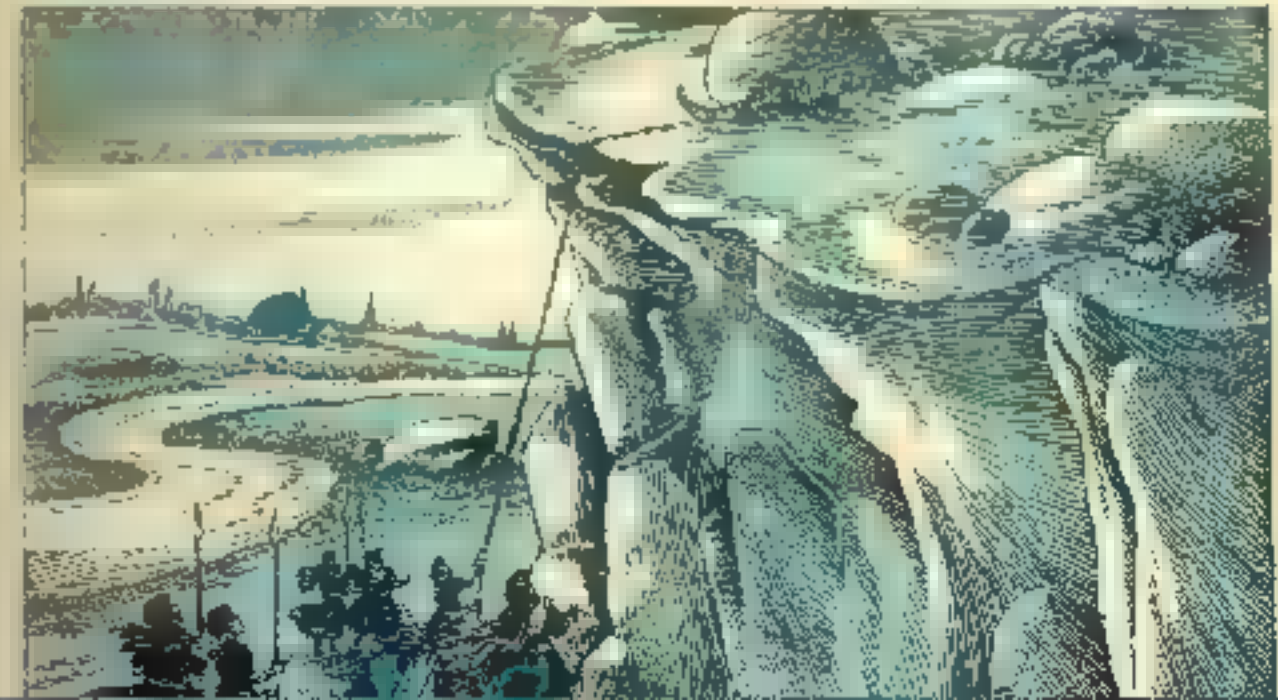
ते पाहून राजपुरोहित म्हणाला—“महाराज! देवाने आपल्यावर कृपा करून आपल्या मदतीसाठी एक घोरपड पाठविले आहे.”

“ही काय मला मदत करणार?” राजाने विचारले.

“जे स्वतःच महान काय करताच बघून काय मदत करू शकेल हे सुचविले? किल्ल्याच्या भितीवर चढून जायला घोरपडीची मदत लागते. त्याशिवाय तटावर चढतांच येणार नाही. तिच्या कंवरेला दोर बांधून तिला वर टाकावी आणि आपण वरून वर चढून जावे. पर्वत शिखरावर चढायला दुसरा मार्गच नाही. राजपुरोहित म्हणाला.

राजा त्या गोष्टीस कबूल झाला. परंतु अधिक सावधगिरी घेऊन हेनून एक जाडजूड जाळे खाली अंधाराने ठेवण्यात आले. घोरपडीला जाळे घालण्यात आले. राजा स्वतःच्या कंवरेला तलवार घाटीला त्याहारीत पाणी बांधून येऊन त्या दोंगराच्या दिशेने निघाला.

त्याने शिखराजोड पोचल्यावर घोरपडीच्या कंवरेला दोर बांधला व तिला शिखरावर फेकून वर चढून जाण्यास लूण केली. ती वर चढून गेली व एका सोयीच्या खडकाला धट्ट धरून बसली. दोघां मेंकिकांनी दोरी घट्ट आहे की नाही या गोष्टीची थोडे अंतर बघून खात्री करून घेतली. दोरी बळकट असल्याची व घोरपडीने आपली पकड दिली न केल्याची खात्री झाल्यावर राजा देवाचे नाव घेऊन वीर पकडून शिखरावर चढून गेला खाली जाडजूड जाळे असूनही स्वतः राणी व राजपरिवारातील इतर मंडळी भयभीत होऊन पहात उभी होती.

दाणा घाल. ते पक्षी तुझ्या सेवेवर खूब होऊन तुला दान अंघी देतील. ती अंघी पांख वपांती सुंदर रत्ने होतील. त्या पक्ष्यांना तू घेऊन आलास तर तुझ्या मुलीचा ताप उतरेल.” तो पंखरंगी पक्षी स्वप्नात म्हणाला.

राजा म्हणाला—“परंतु त्या शिखरावर कसे काय चढायचे, अशक्यच आहे. खांबासारखे सरळ आहे ते. धाजपर्यंत त्यावर कोणी चढला नसेल.”

“मला हे माहीत नाही की तुला चढता येईल की नाही. परंतु तू त्या पक्ष्यांना तेथून धरून आशीपर्यंत तुझ्या मुलीचा ताप उतरणे शक्य नाही. एवढे मात्र नक्की

बरोबर विचित्रपणे तिला पंख फुटले व ती अचानक उडून अदृश्य झाली. पंधरा-बरोबर राजाने रात्रकाट्यात प्रवेश केला- बरोबर राजकन्यांचा साप उतरला. दुसऱ्या दिवशी पक्ष्यांनी दोन अंटी घातली आणि ते उडून गेले.

राजाने ती अंटी एका चांदीच्या उबोत ठेवून ती एका मोळशी पेटीत ठेवून दिली.

हळूहळू वर्षे लोटली. खेता व कुण्याला पंधरावे वर्ष लागले. राजाने ती मोळशी पेटी उघडून चांदीची रबी उघडली आणि आश्चर्यचकित होऊन पहात राहला. अंध्याच्या बागी दोन रत्ने होती. एक मुन्न पकाकणारा हिरा होता व एक मुळाबी रत्न.

राजाने ज्या वेळी ती रत्ने बाहेर काढली त्या वेळी राजकन्या तेथे होत्या.

राजा आपल्या मुलींना म्हणाला-“बेटा! ही दोन्ही रत्ने तुमच्यासाठीच तर आहेत. ही घेतल्यावर तुमचे भाग्य पालटेल. कोणते रत्न कोणो घ्यायचे हा विचार तुम्हां मनावुन काढून टाका. आज संध्याकाळी तुम्हांला दोघींना पांढऱ्या चाक्याच्या फुल-दाणीत ठेवून मी देईन. तुम्ही दररोज ती घेऊ पहात रहा व तुम्हांला आपोआप

जाणत. काणने रत्न घ्यावयाचे आहे हे कळेल.”

त्याच दिवशी राजाने आपला दरबारी जादुगार मायापान्त याच्याकडे गुप्तपणे निरोप पाठवून त्याला बोलाविले आणि म्हणाला-“मायापान्त! रत्ने आली आहेत आता तू आपला जादूचा प्रयोग केला पाहिजेस.

“महाराज! ने काय आपल्याकडे हातून वरले पाहिजे ने मने कठीण नाही खेताला सायच्या फुलदाणीत पोटी चांबरी-शाई पाण्यात घालून पांढऱ्या चाक्याची देडे रवा पाण्यात बुडवून देवावीत. हळूहळू फुलाच्या पाकळ्यांवर आपोआप तांबडी आंक येईल. या प्रयोगाचे वर्णन मी पहिल्याने सांगून टाकल्याने तुम्हांला करा-वला अवघड वाटणार नाही.” मायापान्तने घोरक्यान प्रयोग वर्णन करत ममजातून मानितला.

राजा म्हणाला-“तू सांगितलेस ते होऊ शकते, परंतु ते करायचे ने मने मुन्न

कर.” दोघे परस्परसंकरं पाहून स्मित करू लागले.

त्या दिवशी रात्री खेताला व कुण्याला पांढऱ्या चाक्याची शक्येकी एकएक फुल-दाणी मिळाली. फुलदाण्यांवर रवाची नावे लिहून ठेवण्यात आली. दोघींनी आपापली फुलदाणी नेऊन आपापल्या निजाशच्या खोलीत ठेवली आणि फुलांवर लक्ष ठेवले. कुण्याला दिलेल्या फुलदाणीतली कुदे पांढरीच राहली, परंतु खेताला दिलेल्या फुल-दाणीतल्या फुलांचा रंग पालटून दुसऱ्या त्रिचकी चांबूस दिवू लागला.

ते कळल्यावर राजा बोपवेव आज्ञाने आपल्या मुलींना येऊन भेटला व म्हणाला-“बेटा! तुम्हांला कळले ना की तुमच्या चांद्याचे रत्न कोणते आहे ने. अने सांगून राजाने मजकाल ठेवलेली रत्ने दोघींना दाखविली. खेताने मुळाबी रंगाचे रत्न उचलले आणि कुण्याने पांढरा हिरा घेतला.

मायापान्तला राजाकडून चांगले इनाम मिळाले.

लोभ भोवला

विठ्ठल ■ रत्नमाबाई नावाचे एक मध्यम वर्गीय ओढवे एका गावी राहत असे. विठ्ठल आप्पाविण्यात मन मोकळेपणाने खर्च करी, परंतु कपड्याला कमी खर्च करण्यात त्याला भ्रूषण वाटे. त्याची बायको अगदी विरुद्ध होती. ती म्हणे खाणेपिणे घरातल्या घरात असते. पोटभरण्या भुरेसे खावे; पक्वान्ने आणि स्वादिष्ट भोजनात पैसे उडविणे चांगले नाही. आपण चारहीघात हिडतो फिरतो, म्हणून चांगले कपडे घालवावे. परंतु नवऱ्याने तिच्या लुगड्यावर कधी जास्त खर्च करू दिला नाही. म्हणून ती माहेरी जाई तेव्हा, चांगल्या चांगल्या साड्या घेऊन येई. विठ्ठल मात्र साधे कपडे वापरी. फाटले तर ठिगळ लावून वापरी.

विठ्ठलचे एक धोतर इतके जुने झाले होते की त्याला ठिगळे लावूनच वापरावे

सारे. नवीन धोतर त्याला बायकोने किती सांगितला, परंतु त्याने तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. धोतरावरून दररोज दोघात भांडणे होत ती म्हणे—“तुम्ही हे फाटके कपडे घालून जाता आणि माझ्या मैत्रिणी मला हसतात.”

एक दिवशी विठ्ठल आंघोळ करून धोतर बाळत घालागला मामच्या दारी गेला तेव्हा रत्नमाबाई म्हणाली—“माजी भक्ता आज उद्या येणार आहे, धोतराची ही बाळणी फेकून देऊन नवे काढा घेटीतून. नंतर माजी मण्याची माळ तुटली आहे ती बाजारात जाऊन गुंफवून घेऊन या.”

विठ्ठलने बायकोच्या बोलण्याकडे सवयीप्रमाणे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—“तूच जा, हे नाही माझे काम!”

रत्नमाबाईला आला राग. तिने मागच्या पडवीत बाळत घातलेले धोतर उचलले

त्यानिवाच परमातून धोतर आणून घेवून बाळत घातले आणि दुकानात विचून गेला. रत्नमाबाई विचार केला लागली की येण्यापूर्वी हे धोतर काय वाटेल ते करून नाहीसे करायचे.

तिला रस्त्यावरून एक भिकारी जाताना दिसला. रत्नमाबाईने त्याला ओलावून धोतर दिले. भिकारी ने फाटके धोतर पाहून म्हणाला—“बाई! हे धोतर तुम्हीच ठेवून घ्या. तेथल्यासारखे असत तर पैसले असत.”

रत्नमाबाईने त्याच्या माताप्रेम एक स्पर्श ठेवला म्हणाली—“होय, हे धोतर पण घेऊन जा.” भिकार्याला हव्याबरोबर धोतर घ्यावे लागले.

त्या दिवशी विठ्ठल दुकानातून घरी परत येत असता कर्मधर्मसंयोगाने संधोर तो भिकारी त्याला दिसला. त्याच्या खांद्यावर विठ्ठलचे ते धोतर होते. विठ्ठलने दोन शिब्या त्याला हासडून विचारले—“कोठे ते घेऊन चाललास हे धोतर चोरून?”

“अहो, चोरून नाही जाणलं मी, एका बाईने हे धोतर घेऊन जायला मला एक स्पर्श देखील नसिम दिला.” असे म्हणत भिकारी निघून गेला.

विठ्ठल रागारामाने घरी निघाला. त्याला वाटेत देवाना निघालेली बायको भेटली.

त्याने मोठ्याने ओरडून विचारले—“काय न ए! तू माझे धोतर कसे टाकलेस काय?”

“होय, पीडा गेली एकदाची. म्हणून देवासमोर काढून फोडायला जाते आहे!”

असे म्हणत रत्नमाबाई पुढे जाऊ लागली.

विठ्ठलने विचार केला, काय वाटेल ते झाले तरी ते धोतर परत मिळवायचे. तो धरी गेला. बायकोने गुंफवून माणिक्याची माळ जाणायला सांगितली होती ती घेतली आणि शेजारणीच्या घरी आऊन म्हणाला—“कहिनी! रत्नमाबाई आल्यावर याणिक्यांची माळ गुंफवून जाणायला घेऊन गेलो, म्हणून मांगता का?”

विठ्ठल भिकाऱ्याची चवकशी करीत करीत गावाच्या टोकाला गेला. तेथे बडान्या पारावर तो रहातो, हे त्याला कोणीतरी सांगितले, परंतु तो पोचला त्या वेळेपर्यंत भिकारी आला नव्हता. तेथे बसलेल्या एका भांडळीच्या बाजूला फाटके कपडे कोवून ठेवलेली एक पिशवी होती. तिच्या हातात बिबेची एक काडी होती. विठ्ठल जबळ आल्याची बाहूळ ऐकून तिने त्याच्या पायावर काडी माकन विचारले—“कोण रे तू, कबाड कोठला? मला भांडळीला पाहून चोरी करायला होय?”

विठ्ठल ‘ओय ओय’ करीत म्हणाला—“मी तुझ्या नवऱ्याला भेटायला आलो आहे!”

भांडळी म्हणाला.

विठ्ठलने निघून जाण्याचे सोम केले आणि पाडीमागून येऊन आडावर चढून बसला.

काळोस पडल्यावर भिकारी आला. “हे अपशकुनी बोलर कोणाच्या कुपटुर्तबिर हातात आले, कोण जाणे, आज त्याला काही मिळाले नाही.” असे म्हणत त्याने विठ्ठलचे धोतर फाटल्या कापड्यांच्या पिशवीत लपवून ठेवले. तो म्हणाला ते ऐकून विठ्ठलच्या घनात कर्मसंच आले.

त्यानंतर भिकाऱ्याने भान उकडला आणि दोघां नवरावाकरींनी घेऊन बध्यरात्र उलटेपर्यंत बोलत, मान गुन-

गुमत दोघे झोपले. दोघे पोह लागलेले पाहून विठ्ठल खाली उतरून लागला. नेमके त्याच वेळी दोघे बोर कोठून तरी आले आणि कोणा नाही असे समजून परम्यराशी गुप्तपणे बोलू लागले.

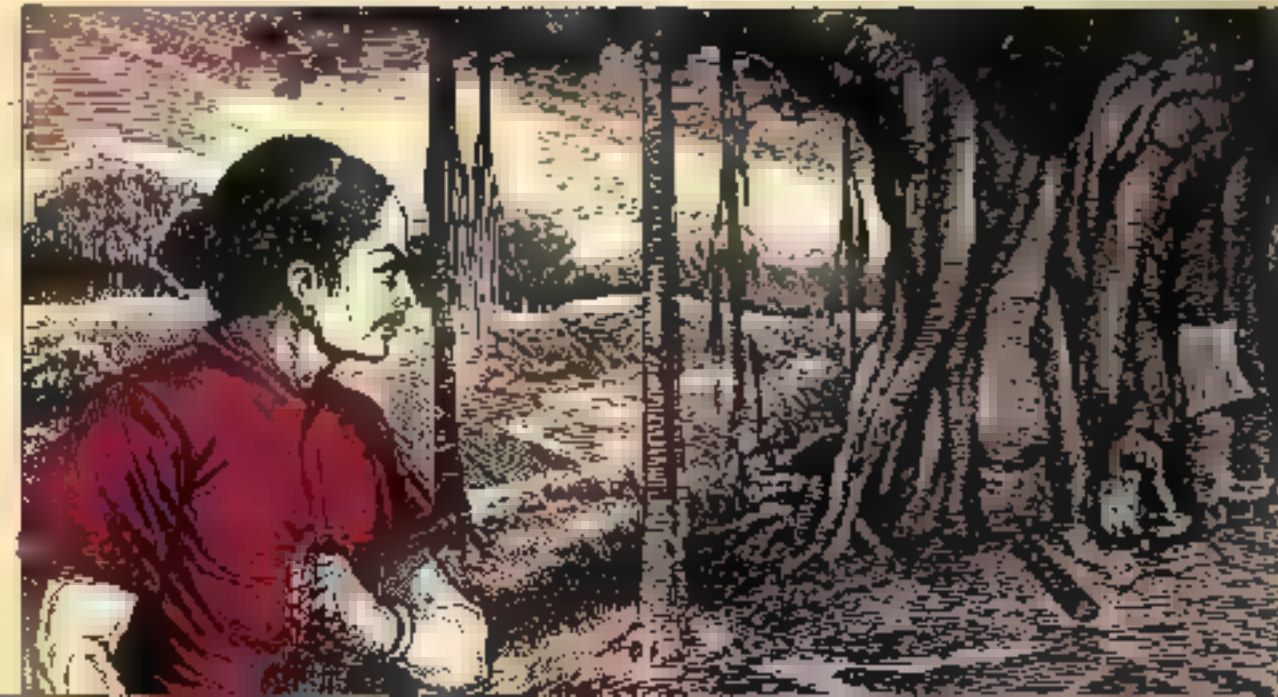
“हे कांठ लपवायचे कुषा?” एकजण म्हणाला.

“त्या भिकाऱ्याची ती फाटल्या कपड्यांची पिशवी आहे ना. त्या पिशवीत उघे वा. हिवाळा घईपर्यंत हे लोक ते कपडे बाहेर काडणार नाहीत.” दुसरा म्हणाला. त्यानंतर दोघे बोर काळोसात आडाखाली आले. भिकाऱ्याच्या पिशवीत त्यांनी काहीतरी आणि विचन मलं

बोरांना जाते वेळी ऐकून म्हातारी जागी झाली आणि ओरडली—“कोण रे तुम्ही बोरांनो!” असे म्हणत तिने आपली पिशवी चाचपून पाहिली आणि उशाला धेळून झोपली. भिकाऱ्यांच्या पिशवीत आपल्या धोतराबरोबर बोरांनी आणलेला माल देखील असल्याचे ओळखून विठ्ठलने विचार केला, ती पिशवी उडवली पाहिजे.

उजाडताच आडाबकन उतरला आणि भिकाऱ्याला म्हणाला—“तुझ्याजवळ ती फाटल्या कपड्यांची पिशवी आहे, देतोस का? काटल्या कपड्यांची गरज आहे. म्हणून आली येथवर धावत.”

“नाही कुषा, मी का देऊ?” भिकारी म्हणाला.

"त्याच्या बदल भी तुला ही माणिकांची पिशवी देतो." विठ्ठल म्हणाला.

म्हातारीने साचपून ती पिशवी पाहिली. तिला ती आवडली. नवऱ्याला म्हणाली- "देऊन टाका, ती पिशवी आणि ही ठेवून घेऊ."

विठ्ठल खुशीखुशीतली फाटक्या कपड्यांची पिशवी घेऊन घरी गेला.

"राजभर कोठे गेला होता हो? माझी माणिकांची पिशवी कोठे ती दिसत नाही?" रत्नमाबाई विचारले.

"तुम्ही माणिकांची पिशवी देऊन ही घेऊन आली." असे म्हणत विठ्ठलने ती फाटक्या कपड्यांची पिशवी दाखविली.

"तुमचे डोणे ठिकाणावर आहे का? अनर्थच वेळाला भी! माझी माणिकांची माळ तुटली होती ती गुफावून आणायला भी सांगितले होते आणि या पिशवीत सर्व माणिके भरून ठेवले होते. तुम्ही ती पिशवी देऊन ही दारिद्री पिशवी घेऊन आलात?"

नाशक. माकड माणिके नाही तुम्हाला. असे म्हणत रत्नमाबाईने नवऱ्याच्या हातातली ती पिशवी हिसकावून घेऊन बाहेर पडाराज ठावली.

पिशवी खाली पडल्याबरोबर फाटली आणि फाटक्या कपड्यांबरोबर त्यात चोरांनी लपवून ठेवलेला चाकू बाहेर येऊन पडला. चाकू रक्ताने माखलेला होता. चोरांनी रात्री कोणावर तरी घुरा चालविला होता आणि त्या पिशवीत लपवून ठेवला होता.

गळीत गर्दी जपली. पोलीस शिपाई गर्दी कसली म्हणून ~~आले~~ आले आणि रक्ताने माखलेला चाकू पाहून तो चाकू, फाटके कपडे व ती पिशवी उचलून विठ्ठलला ~~दिले~~ कळवून घेऊन गेले.

त्यानंतर विठ्ठलला स्वतः निर्दोष असल्याची गोष्ट माहित करण्यासाठी पुष्कळ पैसे खर्च करावे लागले. त्याला जे कष्ट सहन करावे लागले, ते त्याचे त्यालाच ठाऊक!

पाप की पुण्य

ताम्रलिप्ती नामक नगरीत घनगुप्त नावाचा एक जव्हरी रहात असे. खोटे कृत्रिम हिरे, खरे सापून विकत असे आणि त्यात खूप ~~सुख~~ गेले. सध्या हिऱ्यांसारखे दिसणारे काचेचे ~~आहे~~ तो परदेशातून विकत घेऊन येई परंतु ती सावधपणे व्यापार करीत असल्यामुळे कधी त्याची लबाबी उघडकीचा आली नाही.

तो व्यापारी चाचेगिरी करी. तो ~~नाशक~~ नाशक करवी जहाजे ~~गळवते~~ लुटून स्वतःचा माल चोरांनी लुटून ~~राजाच्या~~ राजाच्या पिपायांना फसवी. इतर व्यापाऱ्यांना वाटे की चोरांनी त्यालावेकील लुटले आहे व ते सहानुभूती दाखवीत

एके दिवशी तो व्यापारी कंहाजातून उतरून चोरीचा माल घेऊन घरी परत येत होता, तेव्हा वाटेत त्याला एक साधू भेटला. त्या साधूने व्यापाऱ्याला खाल-

पासून वरपर्यंत पाहिले व म्हणाला- "शेदजी! आधीवाद. काळेच्या भावघातले रंगीत राणी जगे दिसते तसे तुमचे पाप बाहेर झळकते आहे. वेळेवर सावध झाला नाहीतर ज्वाळामुखीसारखा स्फोट होईल."

ते ऐकून व्यापाऱ्याच्या हृदयाचा धरकांप उठाला. ~~साधू~~ साधू कोणी सिद्धगुरुच असावा, असे त्या त्याला वाटले. त्याने त्या साधूला विचारले- "बुवा! काय केले म्हणजे पापातून पुढका मिळेल हो?"

"ते मू केलेल्या पापाच्या स्वरूपावरून ठरले. तरी ~~गोधन~~ गोधन, भूदान, अन्नदान वगैरे करून घ्या. तो साधू म्हणाला.

"बुवा! तुम्ही म्हणतां ते मान्य आहे, परंतु मला व्यापारानिमित्त परदेशात रहावे लागते. दानपुण्य करायला वेळ केव्हा व कसा काढायचा आपण उपाय सुचवा का?" व्यापाऱ्याने साधूला विचारले.

नवव्यान स्वतः होऊन सांगितल्यावर तिला माहुरिकच आनंद झाला. तरी तिने विचारले—“पण एकदम हा विचार तुमच्या मनात कसा काय आला?”

घोरक्यात असे जाले की एका साधूने जी व्यापारात न्याडो करतो हे सांगून पायातून मुक्त होण्याचा हा मार्ग मुचविला. नंतर त्याने असे बजावून सांगितले की जी वेळीच दानधर्म केला नाही तर पापाचे सापर एकदम वेळी कुटेल हे सांगता येत नाही. परंतु जी, मला पुरस्सत मिळत नाही हे सांगितल्यावर त्याने मुझ्या हातून दान धर्म करण्यास सांगितले. नेह्या ते मनात सकांच करण्याचे मूर्खीच कारण नाही. व्यापाऱ्यात बायकाळा सर्व गोंद्री नीट समजावून सांगितल्या.

व्यापाऱ्याच्या बायकोने मनातल्या मनात दयाला नमस्कार करून त्या साधूच आभार मानले. बायकोला आनंद जालेला पाहून वस्तुस्थिती जाणव बायली समजावून देण्याच्या हतुने व्यापारी म्हणाला—“परंतु पण गोंद्री लक्षात ठेव. घरात अन्नसद सुरु करू नकोस. धर्मशाळेत जाऊन हा दानधर्म कर. कारण दान घेणारात बोट असू शकतोच. जोराळा घरात एवडे ऐश्वर्य आहे. हे कळले तर, पुढे दानधर्म करायला काही उरणार नाही.”

घमांला पुरवात झाली. व्यापारी आपल्या वंचानिमित्त परदेशी निघून गेला. बायकोने मनमोकळेपणे मोदण व अन्नदान सुरु केले. जेते व अनुष्ठाने पण चामू सारली. पाण्या-सारखा देवा तर्ष होऊ लागला.

परंतु बायकोने केलेल्या सर्व पुण्य-कार्यांचा फायदा व्यापाऱ्याला झाला नाही. त्याला नुकसानच सहन करावे लागू लागले. ती एका वेळात नकली हिरे विकण्याच्या अपराधावरून मुहंगाल गेली. एक वर्षाची शिक्षा भोगूनही दंड उतका भरावा लागला की त्याला परदेशात जी मिळकत झाली होती ती सर्व दंड म्हणून भरावी लागली. मंतर त्याला पायलोपायली अपमान सहन

करावा लागला व शेवटी निराश होऊन स्वदेशी परतावे लागले.

त्याने घरी येऊन पाहिले वर बायकोने घरातली सर्व मिळकत दानधर्म करून तर्ष केली होती. बायको धर्मशाळेत दानधर्म करण्यात मग्न होती. त्याने तिच्याकडे निरोप पाठविला तेव्हा तिला यंत्रे जखम नसल्याचे कळले. म्हणून ती स्वतः तिला भेटायला धर्मशाळेत गेला. परंतु बायकोने त्या गर्दीत त्याला भोळवले नाही. त्याच्या बायकोने सर्व भिकान्यांना प्रसाद म्हणून वाटला व व्यापाऱ्याला मुडा प्रसाद दिला. म्हणाली—“तुम्ही आज्ञाचे कळले मला, पण तुम्हीच पाहता आहा. केवडी गर्दी आहे. मला पाद बाहेर काढायला वेळच मिळाला नाही.”

साधू म्हणाला—“हे काम मुझ्या बायकोने केले तरी चालेल.

व्यापाऱ्याने घरी गेल्यावर बायकाच्या घरे गोंद्री समजावून सांगितल्या व म्हणाला—“व्यापाऱ्याने तु माझ्या नावान दानधर्म कर. कधी मोदण, कधी अन्नदान तर कधी भूदान. कितीही तर्षे सारली तरी हरकत नाही. मला वेळ मिळत नाही. म्हणून मुझ्यावर ही जबाबदारी सोपविले आहे.”

नवव्याच्या तोंडस ते शब्द ऐकून व्यापाऱ्याच्या बायकोला आश्चर्याबरोबर आनंदही झाला. इच्छा असूनही तिला मन माहून रहावे लागत असे. परंतु आता

न सच मां मोगाहून मागने नू हा दानधर्म बर कर." व्यापारी म्हणाला.

त्यानंतर व्यापाऱ्याचे दिवस पुन्हा पालटले. त्याला व्यापारात सूप फायदा होऊ लागला आणि त्याने घालविलेले सर्व ऐश्वर्य जणू काही माघारी आले. आपण एका भटक्याच्या उपदेशाप्रमाणे बागून बिनाकारण कष्ट सहन केले, याबद्दल त्याला परबासाय वाटू लागला.

त्यानंतर पाचसहा महिन्यांनी व्यापारी नकली मात घेऊन स्वदेशी परत येत असता तो साधू त्याला भेटला. या संपेन त्याच्या बरोबर त्याचे कारवाय शिष्यमुढा होते. तो व्यापाऱ्याला म्हणाला—"माझ्या बोल- व्याकडे दुर्लक्ष केलेस. तुझ्यात काय भुट्टीच झालेली नाही!"

व्यापारी रागात त्या साधूला म्हणाला—"लबाडा! मी तुझ्या कंदात पडून आपले सर्वस्व घालविले. दिवाळे निघाले माझे. पापुढे मी कान धरला. तुझ्यासारख्या भामट्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्षच करावे लागणार! चालता हो?"

"नू जे पुण्य केलेस ते तुझ्या पापासारखे व्यर्थ जाणार नाही. झाले तरी काय?" साधूने विचारले.

"माझ्या बायकोने तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे सर्व प्रकारची कृते, जनुष्ठाने व

कोठे गेले कोणतास ठाऊक? मला व्यापारात नुकसानच होत गेले. एका मला नकली हिरे विकण्याच्या अपराधाबद्दल एक वर्षं तुरुंगवास भोगावा लागला. मी घरी आल्यावर बायकोकडून सर्व दानधर्म घाबविला. मी पुन्हा व्यापार करू लागला. माझ अनुकूल होत म्हणून पुन्हा लक्षावधा रुपये मिळविले. नकली हिरे खऱ्या हिऱ्याच्या बोलाने जात आहेत. हे पहा." असे म्हणत व्यापाऱ्याने आपली नकली हिऱ्याची पेटी उघडून दाखविली. व्यापाऱ्याने बाल- विलेले हिरे पाहून साधू काहीच बोलला नाही.

तेव्हा व्यापारी पुढे म्हणाला—"माता तुम्हीच सांगा, तुम्ही सांगितलेत ते

पुण्य आहे की ज करतो आहे ते पुण्य आहे?" नंतर व्यापाऱ्याने एकदम आवाज पालटून म्हटले—"मी तुझ्यासारख्या नकली साधूना हद्दपार करण्यास आमच्या देवाच्या राजाजबळ विनंती करणार आहे."

"बरोबर म्हणालास नू!" असे म्हणत साधूने आपली नकली दाढी काढली आणि लज्या रुपात प्रगट झाला.

व्यापारी आश्चर्य होऊन पाहू लागला. तो राजाच होता. जे थारपाच शिष्य म्हणून होते त्यांनीमुढा आपल्या दाढीमिशा काढून व्यापाऱ्याची ग्यायाळयीन बबकशी झाली आणि त्याला काळ्या पाण्याची

ते एकल व्यापाऱ्याच्या लळरायाची भाग मत्सकापयंत गेली. त्याने प्रसार तिच्या तोंडावर कंकडा व म्हणाला—"तुला माझ्या- हुन हे लोक थोर वाटले होय? नू आपले घर रिकामे केलेस. मी तुला दानधर्म करायला सांगितला तो याचसाठी का?"

व्यापाऱ्याची बायकी निकर्तव्य विमूड होऊन नवऱ्याकडे पहात राहली. ती एक शब्ददेखील बोलली नाही आणि घरी निघाली. घरी गेल्यावर तिने नवऱ्याला विचारले—"मी तुमच्याच सांगण्यावरून दानधर्म केला, त्याचे पुण्य मिळण्या- ऐवजी तुम्हांला हे कष्ट सहन करावे लागले का?"

व्यापाऱ्याने तुहंगात जाताना राजाला विचारले—“महाराज, माझ्या मनात एक प्रश्न आहे.”

“विचार!” राजा म्हणाला.

“आपण मला पहिल्याने पाहिले तेव्हा का केव्हा केले नाही? दानधर्म करायला लागितला. माझ्या बायकांने त्याप्रमाणे दानधर्म करून जे पुण्य मिळविले ते माझ्या उपयोगी का पडले नाही?” व्यापाऱ्याने विचारले.

“वेड्या! मी तुला पहिल्याने पाहिले तेव्हा तू लबाडीचा व्यापार करतोस, मला माहीत नव्हते. तुझ्या वेड्याचकून मला शंका आली म्हणून मी ते म्हणालो. तुला भितरपणा पाहून मनाची खात्री झाली. तू लबाडीचा व्यापार करतोस असावास. मी तुला दानधर्म करायला शोधितला, तो म्हणजे लगेत्यावर तुला व्यापार लबाडीचा असल्याबद्दल माझ्या मनात शंका उरली नाही. परंतु आरोप साबायला पुरावा नव्हता. म्हणून

मी आपले हरे तुझ्या पाठीमागून सोडले. कधी लबाडी करतोस याची पुरी माहिती मला मिळाली.

“आता तू विचारलेल्या दुसऱ्या प्रश्नाचे उत्तर ऐक. तुझ्यासारखे लबाड जे पुण्य-कार्य करतात ते पापकार्यच होऊन जाते. ते पुण्यकार्य तुझ्याकरवी होणाऱ्या पाप-कार्यात विघ्नच असते. तुझ्या मनाची फसवणूक होते की मी पुण्यकार्य करून पापमुक्ती मिळवीत आहे. कस-विध्याचे मकली पुण्य संपादन करण्याचेच कार्य आहे. तुझ्या हातात तुझ्या बाय-कांने प्रसार दिला. तो तू तिच्या तोंडावर फेकलास. त्यामुळे तोंडवून तुला जे पुण्य तुझ्या पत्नीच्या दानधर्मांमुळे मिळाले होते ते संपुष्टात आले. कारण तुझ्या मनात पापच होते त्याने तुला अनेक प्रकारे माचविले. मेकटो तुला अधःपात त्यामुळेच झाला.”

त्यानंतर शिष्याची व्यापाऱ्याला तुहंगात घेऊन गेले.

दुसरा संतोष

एका श्रीमंत बायसाळा तीन मुल्ले घालून म्हातारपणी कोणता मुल्ला आपल्या जवळ राहून आपली काळजी वाहील असे कळाले यासाठी ती आपल्या तिघां मुल्लांना बोलावून म्हणाला—“आता मी फार दिवस यांचा वाहून राहलो नाही. तुमच्यापैकी एकाजवळ म्हातारपणी रहायचे मी ठरविले आहे. मी येत्यावर यांनी इस्टेट त्यालाच मिळेल. शंभर रुपये देतो एका वर्षांने तुम्ही परत या. माझ्या मनाची खात्री झाली पाहिजे की कोणाजवळ राहल्याने माझ्या जिवाला मुल्ल मिळेल.”

तिघे मुल्ले निघून गेले. सर्वात मोठा मुल्ला एका शहरात राहून व्यापार करू लागला. त्याने पुष्कळ पैसे मिळविले. तरी मूळ पैसे मिळविण्याच्या हेतूने त्याने ह्मा-लाचे कायदेखीन करायला मागे पुढे पाहिले नाही. एका वर्षांने त्याच्याजवळ दहा

हजार रुपये आता झाले. ते त्याने बापाला दिले. बाप म्हणाला—“बाळा, तू किती वाळलास? पैस मिळविण्यासाठी आपली प्रकृती बिघडवून घेतलीस याबद्दल मला वाईट वाटते.”

दुसरा मुल्ला एका बैसाजनं जाऊन राहला. त्याने त्या बैसाजे गिऱ्याच काम करून कामकाय करणाऱ्या एका जीवसाचा शोध लावला. त्याने आपल्या गुरूला गुरूशिष्या म्हणून शंभर रुपये दिले आणि गुरूचा आशीर्वाद घेऊन घरी परतला.

दुसरा मुल्ला घरी परतलेला राहून बापाला सांगला. “काय आणलेम रे तू? कोठे होलास वर्षभर?” बापाने मुल्लाला विचारले.

मुल्ला म्हणाला—“बाबा, मी वर्षभर एका सुप्रसिद्ध बैसाजी सेवा केली. त्याच्या रूपेने मी एका दीर्घायुष्य येणाऱ्या श्रीम-

धाचा शोध लावला. हे औषध घेतल्याने माणसाला पुन्हा तारुण्य येते. हे ध्या तुम्ही."

हे ऐकून बाप हसला. म्हणाला— "बाळा! या म्हानगरपणी तारुण्य मिळवून भी काय करणार? तू माझ्या सुखासाठी शंभर रुपये वर्ष केलेस व म्हाताऱ्याला तारुण्य मिळवून देण्यासाठी औषधाचा शोध लावलास हे मरकार्य असले तरी मला सेमाधान वाटण्यासारखे नाही. तू व्यर्थ परिश्रम केलास अनेक म्हणावे लागत आहे."

तिसरा मुलगा एका बूड गुरूला भेटला आणि त्याला विचारले— "बूड पित्याला सुखी करण्यासाठी काय करावे?"

तो गुरू म्हणाला— "तू संगीत शास्त्राचा अभ्यास कर. तुला गळा चांगला आहे, तुला संगीत विद्या सहजी अवगत होईल. तुझे गाणे ऐकून बाप आपले पुःख विसरून जाईल आणि तुझ्या तोंडी भक्तिगीते ऐकून ईश्वर भजनात लीन होईल."

त्या प्रमाणे तिसरा मुलगा एका संगीत विद्यालया जाऊन भेटला व वर्षभर त्याने त्याचे शिष्यत्व केले. त्याने गुरूला शंभर रुपये गुरूदक्षिणा दिली. तो देवळात भजने म्हणू लागला त्याची कीर्ती राज्यभर पसरली. राजाने त्याला बोलावून आपला दरबारी गायक म्हणून नेमले.

तिसऱ्या मुलाने बापाला भेटून त्याने वर्षभर मेहनत करून संगीत निकट्याचे मांगितले. म्हणाला— "बाबा! मी दररोज सकाळ संध्याकाळ तुम्ही पुजा करतां तेव्हा भजने म्हणून जाईन."

मुलगा चांगला संगीत विद्या होऊन दरबारी गायक म्हणून नेमला गेल्याचे बापाने ऐकले होते. तो मुलाच्या पाठीवर हात फिरवीत म्हणाला— "बाळा! चार शीपांच्या तोंडी मी सुखी कीर्ती ऐकली आहे. तुमचा मुलगा चांगला निघाला, हे इतरांच्या तोंडून ऐकून बापाला जो आनंद होतो तो पेशाने मिळत नाही. मातां मी तुझ्याच अवळ समाधानाने पुढील आयुष्यभर राहीन "

एका तीर्थक्षेत्रात जने. तीर्थयात्री येत. त्यांना उत्तरव्यासाठी त्या गावात अनेक धर्मशाळा होत्या. प्रत्येक शाळेला उताऱं. राहण्याची व्यवस्था वाहण्यास. पाहण्यासाठी एक नोकर ठेवलेला असे. धर्मशाळा ठेवणे उताऱ्याच्या सुख-सोयीकडे लक्ष देणे, इतर कामांबरोबर हे त्याचे मुख्य काम असे.

एका धर्मशाळेत रंगनाथ एक प्रामाणिक नोकर होता. तो ज्या धर्मशाळेत काम करीत असे त्या धर्मशाळेत एक उताक धर्मशाळा मोडून जाते वेळी धुकून आपली एक सोन्याची भाळ, तो उतरला होता त्या खोलीत, विसरून गेला. रंगनाथने ती पाहिली. त्याने ती भाळ सर्व धर्मशाळांची व्यवस्था वाहण्याच्या व्यवस्थापकाकडे नेऊन दिली. व्यवस्थापकाने रंगनाथाच्या त्या प्रामाणिकपणाची

प्रशंसा करून दरीत अधिकाऱ्याला फळविले. रंगनाथाच्या त्याच्या प्रामाणिकपणाबद्दल पन्नास रुपयांचे पारितोषिक मिळाले. त्या दिवसापासून देवळाच्या व्यवस्थापक मंडळाने दमानदार नोकरांना त्यांच्या प्रामाणिकपणाबद्दल पन्नास रुपये बक्षिस देण्याचे ठरविले. ती गोष्ट सर्व नोकरांस कळविण्यात आली.

देवळातल्या धर्मशाळांत काम करणाऱ्या नोकरात सोमनाथ नावाचा एक नोकर एका धर्मशाळेत काम करीत असे. तो लबाब होता. त्याने पारितोषिकाच्या लोभाने अधिकाऱ्याच्या डोळ्यात धूळ फेक्यायला मुरनात केजी.

त्याने आपल्या एका नातेवाइकाला उताक म्हणून निरनिराळ्या नावाने धर्मशाळेत उतरायला सांगितले व प्रत्येक वेळी तेथे एखादी वस्तू सोडून जायला मांगितले.

सोमनाथ श्रव्येक वेळी ती वस्तू व्यवस्था-
पकाकडे नेऊन देई व ठरलेले इनाम
पेऊन जाई.

असे बरेच दिवस होत राहिले. एका
महिण्यात एकाच धर्मशाळेत एकाच तऱ्हेच्या
पुष्कळ गोष्टी घडल्यामुळे

मंगण आला व त्यांनी सोमनाथवर पाठून
डेवण्यासाठी एका मोठा जणांना नेमले.

परंतु सोमनाथ ह्या हुशार होता की
त्याने त्या दोघां पाठून डेवणाऱ्यांनामुद्धा
माजीत काढून घेतले. व्यवस्थापकाच्या
गाळपातून निसटला.

सोमनाथला ते जाण्ट हाकून अमत्याचा
गोष्ट माहीन नव्हती. त्याला ती अंगठी
मापडनी. अंगठीचे किंमत तीन एकशे तरी
असेल असे समजून त्याने ती कनवडीला
डेवून दिली. व्यवस्थापकाला अंगठी दिली
तर त्याच्याने गारिनीमिक मिळेल
परंतु अंगठी विकली तर तीनशे रुपये तरी
मिळतील. असा विचार करून सोमनाथ
ती अंगठी आपल्या बरी घेऊन गेला
त्याच्या पाठीपाठ एक पोलीस अधिकारी
बैथ पावतून चालला होता. परंतु सोम-
नाथला ती गोष्ट माहीन नव्हती

सोमनाथ घराने पाऊन राहू लागला
तेव्हा दोन शिपायांनी पुढे येऊन त्याच्या
हातात हतकट्या घातल्या त्याला पोलीस
आध्यावर नेले.

सोमनाथने आपला रोख दाखवून पाहिल्या
परंतु पोलीस अधिकार्यांनी त्याची भदकी
घेऊन त्याच्या कनवडीची अंगठी काढून
दाखविल्यावर त्याला आपला अपराध
काढून करावा लागला

महाबली हनुमान

जागीने प्राण सोडला नव्हता. त्याने होळ
उचवून जवळपास कोणी आहे का
पाहिले. मुनाडवळ सुभीत
बसलेला दिसला. तेव्हा वाली
सुभीवाला म्हणाला-“मी तुला राग्यातून
हाकून तुम्हा अपहरण केले म्हणून
मला दोष देऊ नकोस. दोघांनी
राज्य बांदून घेऊन सुखाने रहावे हे
नव्हते, म्हणून माझी बुद्धी तशी
फिरली होती. आता मी या जमाचा निरोप
घेतो आहे. तेव्हा तू वानरांचे राज्य आतां
सोभाळ. मी आपली बखरेची म्हणून एक
इच्छा प्रगट करतो आहे. तेव्हा पुरी कर.
मला प्राणाहून श्रिय हा माझा मुलगा अंबद
आहे. त्याला तू आपल्या मुला-

सारखा वागव. त्याला कोणत्याही प्रकारची
कधीच भावू नकोस. आता तुझ्याशिवाय
त्याला कोण आहे? तो तुझ्यासारखाच परा-
कमी आहे. प्रत्येक बाबतीत तो तुझ्या बरोबर
राहील असा आहे. सुवेणाची मुलगी व
माझी बायको म्हणजे तारा फार हुशार
आहे. पुढे येणाऱ्या संकटाची तिला प्रथमच
कल्पना असते. म्हणून तिचा सल्ला घेत जा.
माही तर तुला तुझ्यावर येणाऱ्या तामा
संकटांना तोंड द्यावे लागेल. मला देवेंद्राने
दिलेली काचनमाला मी तुला देतो आहे.
मी प्राण सोडल्यावर याची कांती जाईल.”
वाली म्हणाला त्या सर्वांना सुभीकाने
मानेने होकार दिला आणि वालीने दिलेली
काचनमाला घेतली.

नंतर बालीने असवाला बघा. बालीकाने व काही त्याच्या हिताच्या बाबती सांगित म्हणाला—“तू यापुढे माझ्याशी वागलास तसा सुधीबाशी वागत जा. सुधीबाच्या शत्रूला तू कधी फिर होत नाही कामा नये; सुधीब सांगील ती कामे लावून करीत जा; कोणावर अत्यधिक प्रेम दासवू नकोस किंवा मुलीच प्रेम नाही असेही दर्शवू नकोस. तीसुद्धा बूकच.” एवढे सांगून बालीने प्राण सोडला. सर्व वानर त्याच्या शोकाने लूप रडले. बालीने केलेल्या चांगल्या कामाची आठवण काढून त्याचे गोडवे गाऊ लागले. बालीने भागे गेल्या नांवाच्या गंधर्वांशी पंधरा वर्ष करून शेवटी

त्याचा वध केला होता. तो जिवन असेपर्यंत वानरांना जगात कोणाचे भय म्हणून नव्हते. ती मोष्ट सर्वांना त्या वेळी आठवली.

ताराने पतिनिघनानंतर जो शोक केला तो तिच्यासारख्या साध्वीला साजेसाच होता. नील नावाच्या वानराने बालीच्या छातीत हस्तनेला काढला. ताराने मागितल्याप्रमाणे अंगवाने बापाच्या पायावर उडून त्याला नेबटचे नमन केले. ताराचा तो शोक पाहून व आपणच मोठ्या कारण झालो हे आठवून सुधीब फार दुःखी होऊन पश्चात्ताप करू लागला. तो हबडबडेल्या डोळ्यांनी रामाला पाहून बसला. म्हणाला—

“रामा! तू आपले बचन पाळलेस आणि बालीचा वध करून मला राज्य दिलेस. परंतु मला आता स्वतःच्या जीवितावर प्रेम उरलेले नाही. तारा व सर्व वानर शोक करीत असतां मला राज्य कशाला? असे मला वाटू लागले आहे. मी या पूर्वी मला बालीने जो त्रास दिला त्याबद्दल बालीचा वध तू करावाच अशी विनंती केली होती. परंतु आता बालीचा सात्त्यावर पश्चात्तापाने माझे मलाच दोष वेत आहे. माझ्या मध्यमक पर्वतावर अशी मुनींच्या

तेव बरोबर आहे मला स्वर्ग मिळाला तरी तो नको वाटतो आहे. बालीने मला जिवंत सोडला आणि मी त्याचा जीव घेतला. माझ्याहुन मोठा पापी आणखी कोण असणार? मला त्याने युवराजपद दिले होते लायकमुद्धा मी नव्हतो, आतां राजा कसा होणार? बघिलेल बाली-बरोबर स्वतःला जाळून घेतो. तुमं सर्व काम पुरे करतील, तेच सीतेला सोडवून आणतील.”

तारा पाहून म्हणाली—“तु ज्या बाणाने बालीचा वध केलास बाणाने माझा वध कर आणि मला बाली आहे तेच पाठव. मी बरोबर नसेल तर तो

सुखी होणार नाही. सीतेच्या वियोगाने तू दुःखी आहेस तसाच बाली स्वर्गातही माझ्या वियोगाने दुःखी होईल. तू माझा केलास तर बालीचा वध केल्याचे पाप तुझ्या माथी राहणार नाही. उलट माझा हे एक पुण्य कार्य ठरेल.”

राम तिचे सांत्वन करीत म्हणाला—“तू शीरपत्नी आहेस. तू असा शोक करता कामा नये. बाली असाताना ते सुखी होतील, तशीच बाली नसताना दुःखी. मुलाचा गौरव व पराक्रम पाहून सुखी होतील. तुम्हा मुलगा पराक्रमी आहे. तो युवराज होणार आहे, तो तू पाहशील.”

नंतर राम वानरांना म्हणाला—“किती शोक केलात तरी जो परलोकी गंला

त्याला ॥॥॥ जाणणे किंवा सुधी करणे
जवळ होईल का? विचार करून बहा
आणि बाजीला मुळाने स्वयं प्राप्ती व्हावी,
वाताही काय तो ॥॥॥ करा."

तेव्हा मधुवन बोक करीत ॥॥॥
मुधीवाला, म्हणाला—"मुधीवा! बातीचा
अभिनिर्वाह केला पाहिजे. बातीकरवी
अंधाची कुळाची बाळगेली लाकडे जाणव.
अंधाचे तात्पर्य ॥॥॥ त्याची तबकून
बाळून त्याच्या हस्ते आणि देवविष्णूची
तयारी कर. बाळुने किष्किचेचा राखा तु
होणार आणि तूच रडत बसून राहणार
तर कसे चालेल? तुला कोण वीर
देईल? अंधाच्या हस्ते, कुले, कपडे, तूच,

॥॥॥ Fullscreen ॥॥॥ १२७ ॥॥॥
तेव्हा ॥॥॥ मुनीची ॥॥॥ बागव आणि ॥॥॥
असा करून बाजीच्या स्वयंभवाचेसाठी
नवे तयारी कर."

मधुवनाने सांगितल्यावर तार नावाचा
बागव किष्किचेला बावला ॥॥॥ अन्वेषी बोवी
पालवी ॥॥॥ ॥॥॥ वेडून आला. मुधीव
अंधा दोघांनी विडून बातीचा देह अन्वेष
पालवीत ठेवला. मुधीवाने बातीच्या
बहावर पुनर्पुष्टी करण्यात बागवला
॥॥॥ केही. जेत्याचेला बातीचे तार आणि
बागव नातेवाईक ॥॥॥ स्थिती निघाल्या.
एका नदीकाठी बाळूत पिता रचून बातीचा
अभिनिर्वाह पूर्ण करण्यात आला आणि
तरेगादी ॥॥॥ ॥॥॥. रागाने ॥॥॥
हजार राहून मुधीवाकरवी व अंधाकरवी
नवे संस्कार विविधतः करविले.

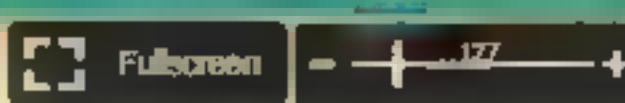
मुधीव त्यान करून भोवता वस्त्रांनीच
रागवधनच हुंते तेव्हा आला. सर्व ॥॥॥
त्याच्या ॥॥॥ वेडून ॥॥॥ राहले. तेव्हा
हनुमान रागाना म्हणाला—"रागा! तुम्हा
कडेने मुधीवाला राज्यप्राप्ती झाली. आता
तुम्ही अनुमती असेल तर तो किष्किचा वन-
रीत प्रवेश करण्याच्या विचार करीत आहे.
राज्याविषयक चाफोक्त रीतीने ॥॥॥
तो तुला संस्कार करणार आहे. म्हणून तु
किष्किचेला वेडून स्वहस्तेच तो ॥॥॥
दि ॥॥॥ ISM-Devanagari [Devanagari] ॥॥॥

मुली करावेत अशी सर्व वानरांची आहे."

राम म्हणाला—"हनुमानां मी पित्याच्या आज्ञेने चवदा वर्षे वनवास भोगीत असतां कोणत्याही गावात अगर नगरात प्रवेश करून राहणे शरीर होणार नाही. म्हणून मुलीवाला चेकन जाऊन बाटांमाटाने राज्या-रोहण समारंभ उरकूत घ्या. त्याचप्रमाणे अंगदचा युवराज्याभिषेक पण करून घ्या. धावण महिना सुरू होत आहे. चार महिने आहे. युद्ध वारंभ करण्यास सोध्य येत नाही. म्हणून तुम्ही सर्वजण किष्किवेला जा. मी व लक्ष्मण या पर्वतावरच राहातो. या पर्वतातल्या गुहा रक्षायला भोळ्या व

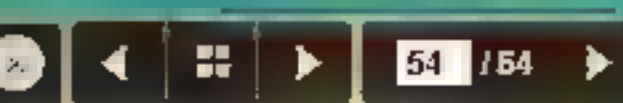
साधल्या आहेत. जवळच राध्याची उत्तम सोय आहे. कार्तिक महिना आला की नंतर रावणाची युद्धाची तयारी करता येईल."

तऱ्हेने रामाच्या अनुज्ञेने मुलीवाने किष्किचा नगरीत प्रवेश केला. सर्व वानर त्याच्या पाठोपाठ किष्किवेला गेले. मुलीवाने त्याला भेटण्यासाठी जे वानर बोर घाले त्यांचा सल्ला घेऊन ताराचे मोर्चन करण्यासाठी अंतःपुरात गेला.

मुलीव बालीच्या अंतःपुरातून बाहेर आला तोंपर्वत वानरांनी मुलीवाच्या राज्या-रोहणासाठी सोम्याने मढविलेले चामर, सर्व प्रकारची धनि मानिक्ये, निरतिराज्या प्रकारची धान्ये, ओषधी द्रव्ये, फुले, फळे, हळदी कुंकू, गुलाब, संपूर कोंरे, मध, तूप, दूध, दही वगैरे इत्यादी वस्तू मिळ ठेवल्या. राजाकराच्या कातड्याची पावड्याने शिबून तयार करविण्यात आली.

त्यानंतर बाह्यांनी अग्निहोत्र जायवून त्याची पूजा केली व मुलीवाचा राज्याभिषेक विधिवत पुरा केला. गज, गवाक्ष, बबय, शरभ, गंधमादन, मेघ, द्विविद, हनुमान, जांबवंत व नलने मुवर्षे कलश, वृषभजंग इत्यादि उपकरणांनी मुलीवाचा अभिषेक केला.

राजाने सांगितल्याप्रमाणे मुलीवाने अंगदचा युवराज्याभिषेक करविला. तसे

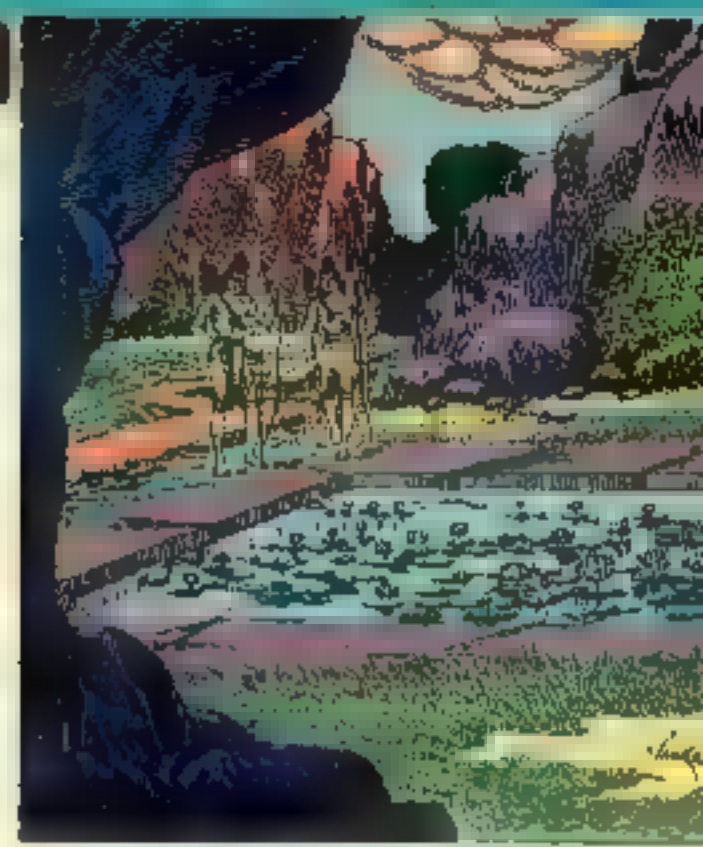
कन्यावदल वानरांनी मुलीवाचा सूप वाढावणी केली व अज्ञाननेने राज्यारोहण समारंभ पार पडला.

मुलीवाने रामाला भेटून सर्व वर्णन केले व परतल्यावर त्याची पत्नी कर्मासह मुलीवाने राज्य व मुल उपभोगू लागला.

रामलक्ष्मणांनी पावसाळावर पर्वतावरच्या गुहेत केला. तो पर्वत अत्यंत रमणीय होवा. गुहेजवळच एक सुंदर भवलेले शरीर होणे. गुहेचे द्वार तेव्हा दिसेल अतस्त काण्याने पाऊन भान वेचें शक्य नव्हते. पूर्वेकडचा शारादेखील जात येणे शक्य नव्हते. गुहे समोर समतल प्रवेश होता. एक सुंदर नदीदेखील होती. किष्किचा नगरी तेथून सली फार दूर नव्हती. किष्किवेत चालू असलेल्या उत्सवाचा कोलाहल व वाद्यध्वनी स्पष्ट ऐकू येत होता.

असा रम्य स्वाधी स्नान राम एका बाबूला मोनेच्या विरहामुळे दुःखी होता तर रावणाची पुढ करण्यास मुलीव महाम्य करीत असल्याबद्दल आनंदित होता. तो शरभ ऋतु केन्हा मुरू होतो याची बात पहात होता. तो पावसाळा म्हणजे रामाला एक संकटकाळच वाटत होता.

पावसाळा गेला आणि शरद ऋतु सुरू झाला. परंतु मुलीव रामाचे काम करण्याची

गोष्ट पार विमळन गेल्यासारखे हनुमानाला वाटू लागले. कारण मुलीव सर्व राज्य-कारभार मंत्र्यांच्या हातात देऊन स्वतः अंतःपुरात मुलीउपभोगान मग्न झाला होता. त्याची बायको कर्मा अमूनही त्याच्या वडील भावाची बायको ताराणीदेखील तो बिकाइबड झाला.

जे कळताच हनुमान मुलीवाला जाऊन भेटला व त्याला त्याच्या कर्तव्याची जाणीव करून देत म्हणाला—"तुला राज्य-वैभव प्राप्त झाले. तू आपल्या मित्रबांधवांची तुझे जे कर्तव्य आहे त्याचे पालन नको का करायला? स्वतःचे काम गेले तरी मित्रांचे काम करून दाखविणारा

कधी नकसान सहन करावे लागत नाही. आपण सीतेचा शोध लावण्याचे कबूल केले आहे. ते काम आताच सुरू केले पाहिजे. राम संजवन आहे, म्हणून धीर धरून तुम्ही पाहतो आहे. सीतेच्या शोधाचे सकारण चानरोना पाठव."

ते ऐकून सुग्रीव जगुकाही सोपितून जागा झाला. त्याने नीलका बोलाविले आणि चतुर्विध रत्नेंच्या चानरोनेला एकत्र करण्यास आज्ञा केली. पंधरवड्याच्या जे कोणी येणार नाहीत त्यांना मृत्युदंड दिला जाईल, असे जाहीर केले.

मध्यंतरी राम संपला तरी सुग्रीव न आलेला पाहून मोठ्या कष्टाने लक्ष्मणाला बोलावून म्हणाला—"सुग्रीव वारत्काल संपताच सीतेच्या शोधाचे साग-ण्याचे वचन देऊन गेला जरा, परंतु वचन दिल्याप्रमाणे तो बागला नाही. त्याला माझ्या बाणाचे लक्ष्य होण्याची इच्छा आहे, वाटते. तू जाऊन त्याला मला या बेकिरीर-पणाचा राम आला असल्याचे सांग.

वालाला ज्या माग्याने पाठविले त्याच माग्याने सुग्रीवाला पाठवीन असे मी म्हणाल्याचे सांग. मी वालीचाच केला माझे, सुग्रीवाने वचनभंग केल्यास त्याला व त्याच्या सर्व संबुडांपास त्याच माग्याने पाठवीन. हे सर्व त्याला कले मांवायचे हे तूच ठरवून लाव."

लक्ष्मणाला देखील सुग्रीवाचा फार राम आला. म्हणाला—"हा सुग्रीव त्याला राज्य लाभ झाला, हे विसरला आहेसे वाटते. त्याचे राज्य टिकणार नाही, मी हा निघालोच. सुग्रीवाचा वध करून भंगदाच्या सहाय्याने सीतेच्या शोधाचे जातो." असे सांगून लक्ष्मण निघाला तेव्हा रामाने बोड्डे बांवायला सांगितले व म्हणाला—"लक्ष्मणा! काही करू नकोस. परस्परांशी जो स्नेह आहे तो विसरू नकोस. सुग्रीवाची मोटच बोल. तो सरळ बागला नाही एवढेच, त्याने आतापर्यंत आपल्याविरुद्ध काही केले नाही, हे विवक नकोस."

आमारव्याणी

वचिना मुपयध्रानाम्
पूर्वं चाप्पुपकारिणाम्,
संभित्य यो हन्ति
स लोके पुरुषोत्तमः ॥

॥ १ ॥

[पूर्वी ज्यांनी उपकार केले आहे आणि जे सुशील नांगने आहेत त्यांनी मदत मागितली तेव्हाचे कर्म्म दग येणारे व नीच गणले जातात.]

शुभं वा, यदि वा पापं,
यो हि मुदोरितम्,
सत्येन प्रतिगृह्णाति
स कीरः पुरुषोत्तमः ॥

॥ २ ॥

[आपण दिलेले वचन, मग ते बरे असो वा वाईट ते पाळन करतो तोच जरा सूर पुरुषोत्तम होय.]

कृतार्था ह्यकृतार्थानां
मित्राणां न भवन्ति ये,
तान्मृता नपि कृप्यादाः
कृतज्ञा शो प्रभृजते ॥

॥ ३ ॥

[उपकारकर्त्या मित्रांना प्रसंग असता प्रत्युपकार न करणाऱ्यांना मृत्यू आल्यावर कावळे, पाटीमुढे सार्वीत नाहीत. (तात्पर्य, इतका तो घृणित होय.)]

प्रिन्न प्रेह

[२०]

माणसाची

कोशल राजाची राजधानी अद्याव्या नगरी
सुख सुख नीलनीला एका नववली
राजा पाऊन आलाच असे त्याच्या माझाउपास
असेक लेखाने माझे मस्थान हावी

एकदा जंगलातल्या मन्थानिकाच्या घरात-
वरचा अधिकारी फार आनंदाने येऊन
राजाला म्हणाला- 'महाराज! विषय-
तावच्छा एका लक्ष्मणाचे वडाचे तिगाणे
उभारले आहे हे बड चिरडून पाकण्याचे
काम गेल्या जमले नाही म्हणून आपण ते
कार्य पुरे करावे अशी चिन्तनी आहे'

राजाने लक्ष्मणाच्या शिक्षा देण्यासाठी
बलभद्र नावाच्या हुशार व गराकशी
पळ्याला पाठविले.

बलभद्र तिघून मन्थानिक उन्हेळ्याच्या
अगदी जंगलाच्या अगोष्ट्याला दिगंबर

मन्थारी राजा या पयिका होत वने
पाहून मोनिय मागले असे
पयिका करून त्याच्या अणक्याचा
कन्या मागे मन्थारी राजा
मन्थारी राजाचे मागे त्याने मन्थारीच्या
मन्थारी राजाच्या उदात्तप्रायश्चित्ताने
उत्पन्न होता

त्या त्याच्याच्या विषयी एकदा राजाने
त्याच्या मागे त्याच्या पळ्यापले विचारले-
'मन्थारी! आपण मन्थारी राजा
मागला हे मी ऐकला आहे ना?'

'ते विचारले वकशो! कळले पहारी,
म्हणजे आपण त्याने म्हणजे असे
मागले मन्थारीच्या मन्थारीच्या
कामाने निवडले पोट लावून वणेत केले
मागले त्या मन्थारीच्या आपण
राजवाड्याच्या आचाराने मह मोडून देऊन

त्याच्या जवळचा माय म्हणून दिले आहे
दररोज त्याच्या दर्शनाला जाई

एके दिवशी मन्थारी मन्थारीच्या
मायकाला वळून म्हणाला- 'राजने, जेव्हा
म्हणानेव्हा दवांना फारफार आणत करून
स्वर्गात भद्रावला विलाविले मी 'तला
नही म्हणजे असेना ते जेव्हा काही धरणच
दडेत म्हणजे म्हणजे मी आपल्या मोनियक देह
भलावान म्हणजे पडते मोडले मुद्दामदेह
धारण करून स्वर्गाला जाऊन आलो
आणि या मोनिय दहात म्हणजे म्हणजे
दिवशी आपल्या हुशार सती विचारले
आपल्या म्हणजे म्हणजे विचारलेमागे
असल्याम विचारले पायला मागलेत आहे

व एकदा राजा राजाच्याकडून आला
म्हणाला- 'महामने! आपण त्याने कम
काय होतले?'

राजाने 'ता पर माझ्यासारख्या
वाण्याचा एक एक धमज मी दररोज
स्वर्गाला जाऊन येतो मन्थारी म्हणाला

राजाचा तो भावउपलाच होतः कदा-
चित्त मन्थारीच्या अष्टमित्री प्रात अमा-
च्याने असेही त्याला काढले मन्थारीच्या
धनक अविश्वनीय असे वमत्कार करून
जावडिल्याने राजाने एकदा म्हणजे या
पुर्वीच्या त्याच्या पलावर फार पोरणाम
जाला होता त्याने राज्यकारभाराच्या

जमाने लक्ष पायले माडले मणीची फिकी
किवा कालजी करायची मोडल्या आणि
त्या मन्थारीच्या राजाची वसूल
त्याच्या स्वर्गाळात म्हणजे पाचगा कथा
एक लक्ष्मणा त्यामुळे राजाची व राजकीय
परिवाराची स्थिती फारच बिघडली.

त्याने मृमारास मन्थारी जातीने
माडले मणी वलभद्र राजधानीत परतला.
राजधानीत पाऊल टाकताच त्याला राजा
म्हणजे म्हणजे हातभल्ल एक वाहुल हाऊन
मन्थारी कळले त्याने म्हणजे म्हणजे
पाहिले पर तिकडे शकशकाट म्हणजे चौप-
द्वार शिपाई कोणी म्हणजे. एका खोलीने
एकातले राजा त्या मन्थारीच्याकड वसलेला

जवळहीही दिशेला सन्ध्याची रा राहावा काही अत्यंत गप्प असा. काहीही सांगत होतं. काही राजा सन्ध्याच्यान्हा नाईकी मरणा फक्त जेलीत होतं.

“मग मवे पाहनाच काही परीक्षितना मन्ध्याच्या लक्षात आली त्यान राजाला- ‘महाराजाचा जयजयकार असा. अस म्हणत भारताचे नमस्कार केला तो ज्या कामासाठी मला हाता त्यान पशस्वी सान्ध्याच राजान मन्ध्याला काहीही नाही व सन्ध्याच्याकड सकात कळने त्याना आल- थळत काही? काही विचारत.

‘अतः शीर पुरुषांना आपल्या दिग्गज कर्मच वगणान्या धार साधून काही काही शीर नाही? हे मधुनमधुन स्वर्गात काऊन काहीही असतो मो पकळ आहे वसभेद म्हणाला.

‘काही का कमली?’ राजा म्हणाला आपल्या विषयी हतक्या गीरवनीय शब्दात मन्ध्याला बोलताना एकुन सन्ध्याची फुलून जाऊन मन्ध्याला म्हणाला- ‘मन्धीवर्षांना

पाहनाच कुठेत असत नर सन्ध्याचीच पेशावला मिताने जस म्हणत सन्ध्याची मरणा जाऊन आतून काही काही वसला.

काही काही सन्ध्यावर मन्धी राजाला म्हणाला- ‘ने स्वर्गातून कव्हा परत वतोळ काही कळना आहे का महाराजाना?

काही काही काही आपल्या भौतिक हेतू मरणात मांडनात जाणि मृत्तमंदिर धारण करून काही प्रयत्न करतात.’ राजा म्हणाला.

‘हे विरे असत नर काहीही व भर्मा आणवून मी काहीही असली देतो मन्धी म्हणाला.

राजान आश्चर्यात विचारल- ‘का ते?’ काहीला म्हणून विचारता? हा देह लाकडाभायला वळून काहीही ने मुख्य काहीही आणनास भटायला काही काहीही त्यामळे जगत आपली कोली मरणा वमरेत. या सदभात मी आणल्याला नाव- कुमारचो गारद मांगना’ मन्धी कथा सांगू लागला.

मन्ध्या बहिष्णी

[१०]

[काहीवाल्यांना काहीही काहीही सन्ध्याच्याकडून निलया भाषणाची त्यांना वसन्ध्याचे काहीही पशमा सद्वर्तरी मुहामितीच्या सद्वर्तने मध्याकुमार व निर्भीध उभयवर्तना वृत्ता मानवकन मिळाले जाणि ते राक्षसाच्या भुयारण वसे जावयाचे काहीही विचार काही काही पुढे-]

त्याच्या जवळ दाडीवाल्याकडून आलेली

भस्मे का अंजन राक्षसाच्या भुयारण कुचकामाची आहेत हे वळत्यावर दुसरा काही ल्पाय आहे का तिचे विचार करू लागले तेव्हा काहीही काहीही एक शंका याली. हा राक्षस जगत काळून काळून हिडून हुडकून जळपानाच धरून आणता आहे तर वसपण आतांपर्यंत कोरे काय त्याच्या नजरेतून सुटली?

दुसऱ्या दिशणी ते राजकन्यांना भेटले

तेव्हा उदयनने त्यांना लोच प्रदन केला. ते एकुन त्यांनादेखील आश्चर्य वाटल. परंतु मुसपिणी म्हणाली- ‘तुम्ही विचारलेत ने वरोवर आहे. आम्हाला नाही ही गोष्ट कधी मुचली. काही कारण असू शकेल, ती तुमच्या वाटेला न वेण्याचे. नाही तर त्याने तुम्हाला मांडलेच नसेने. कारण असे...’ बोलता बोलता ती मध्यंत थांबली.

“तुला वाटले त्यात येर काहीच नाही उलट ते अगदी बरोबर आहे.”

त्यानंतर उदयनने त्याच्या व त्याच्या अंगात जन्मापासून ने व्यंग होते ते सविस्तर सांगितले आणि दाढी-वाल्याच्या प्रयोग केल्यावर तिघांच्या डोळ्यातले व्यंग कसे नाहीसे झाले हे देखील सांगितले.

त्या सर्गाचे असे दोळजे चालू असता राक्षस यॅण्याची जुग, म्हणजे कावटळ आली. तिची राजकन्यांनी सरोवरात पटा-पटा टाकल्या परंतु तिघां भावंडांना वाचविले त्यांना झाले नाही. उदयन जवळचे पांढरे भस्म काढून स्वतःवर टाक-णार इतक्यात राक्षसाने त्यांना आपल्या मृतीत उचलून धरले.

तिघे भाऊ मनाने पावतून गेले होते. तरी तोंडावर त्यांनी मनानला कावटण्यात उमटू दिला नाही.

राक्षसाने रक्षणा विचारले—“कोण रे तुम्ही? या प्रदेशात कसे काय आलात? खरं काय ते सांगा, नाही तर यापूर्वी आलेल्यांची जी गत झाली, तीच तुमची होईल, हे विमरू नका.”

उदयन जणू काही त्याला मोठी मुलीच वाटत नव्हती अशा स्वरात म्हणाला—“होय

रे बाबा! या प्रदेशात प्रवेश करणे कठीण आहे, काटाचे आहे, बोंब्याचे आहे या तुझ्या प्रदेशात पाऊल टाकल्यावर आम्हांला कळले. आधी आम्हांला ते माहीत नव्हते. आतां आम्ही जिवन यासाठी नाही ते कळले तरी आम्ही म्हणतो ते प्रथम एकून घे आणि त्यानंतर तुला जे करावयाचे असेल ते खुशाल कर.

“दिमती आहेम वीतभर, पण गप्पा-भाषा मेल झाल्या मारतो आहेस को रे! माझ्या धाकट्या भावाला फसविले ते तुम्हीच नाही का? ते सांगा, गुलामानी, तुम्ही या प्रदेशात ये माझ्या महाकात चोरामागव शिगलातच कसाला?” राक्षसाने विचारले.

“ते माय बरोबर नाही. आम्ही चोरा-सारखे नाही शिरलो. तसे यॅण्याचे कारणच नाही. आम्ही आला ज्या कारणासाठी...”

असे उदयन काही सांगत मध्येच “काय, काय झाले? मला फसविण्या-माटीच तर,” असा आवाज ऐकू आला.

तिघां भावंडांनी आवाज आला त्या बाजूला बसून पाहिले तेव्हा त्यांनी पूर्वी फसवून दाढीवाल्याकडे पाठविले होते तीच राक्षस लांबलाच पावत टाकीत रागाने त्याच्याच बाजूला येत असल्याने त्यांना दिसले.

राक्षसजवळ आल्याबरोबर दुसऱ्या राक्षसाला म्हणाला—“दादा! समा-चाराला मी यथे आहे. तु पुढाट घालवू

“विचार मी काही हरकत नाही. तुला वाटते असेल तर रडायला बरेच की!” निक्षीप म्हणाला.

तेव्हा मुमायिणी म्हणाली—“तसे काही नाही. जुळ्या किवा तिलपांच्या अंगात किवा अवयवात काही व्यंग असेल तर ती जुळी किवा तिली त्या राक्षसाने घेत-लेल्या व्रताप्रमाणे बळी लायला उपयोगी नाहीत. बळी देण्यापूर्वी फार सावधपणे तो ही मनाची जाकी करून घेतो, तसे तुमच्यात तर काही व्यंग दिसत नाही. म्हणूनच ते कसे विचारायचे, म्हणून मी मागे पुढे करीत होते.”

नतीस. तु आपल्या शिफारसीला निघून जा, कसा!"

धाकट्या भावाने माहितल्यायगेवर मोठा भाऊ 'मृणाल' हे एक मोठेच प्रकरण दिवने आहे. मृणाला तिघे माझ्या धाकट्या भावाच्या माहितीचे दिवत आहेत मग त्यालाच काय ते करू द्यावे असा विचार करून व मनाशी ठरवून पुन्हा गृह रुपाने आपावात उडून अदृश्य आला.

त्यानंतर पाठोपाठ धाकटा भाऊ तिघां भावंडांना घेऊन तो पाहारा देत उभा होता त्या वाड्यात घेऊन गेला. त्यांना त्याने स्वस्थ वभावला मसंगून विचारले-"काय रे पोरगां! तुम्ही दादोबाबाला फसविले

आणि मलाही फसवायला मिळाला होता. परंतु तुमची लबाडी पकळी आणि तुम्ही माझ्या तावडीत सापडलात. दादोबाबा-जवळ तुम्हाला ती अंजन व मसमे मिळाली होती आणि ती पचा मिळाली होती, कींठ आहेत ती? काय ती आणि समोर ठेवून मुकाट्याने उभे रहा करे मंतर इतर गोष्टी सांगावच्या प्रसंगी त्या वाड्या."

तिळी भावंडे काय करणार? त्यांनी मग वस्तू सोडून एक 'द' वाड्या-जिव्या राक्षसासमोर ठेवल्या नंतर राक्षस म्हणाला-"~~काय~~ पोरगां! मी किती दिवसांपासून ~~काय~~ पाहारा देतो आहे परंतु आजपर्यंत कोणी माझ्या हातापासून फुल फुलून आत पाकळ टाकू शकला नाही. कोणी ~~काय~~ नर माझ्या हातात सापडलाच आणि दादोबाची मूर्त होऊन राहिली उभा जागच्या जागी, ते गहा मर्य आपल्या लबाडीचे फल भोगीत उभे आहेत तेथे! मला तुम्ही त्या दिवशी फसविलेले वा, तेव्हापासून मला ज्ञाप नाही. मी पांढर खाल्लेमुद्धा नाही. खूप भूक लागली आहे गेला एक महिना तुम्हांला मिळ्या देत कम काढला असलेला माझे मलाच माहीत. आज मात्र मनुमीत खाल्ले घेणार आहे." असे म्हणत त्याने तो नवबल्ला पचा अधरला. त्यावर दुष्कळ स्वाद पदाचे होते.

भावंडांनामुद्धा त्याने त्यातली फलफळावळ प्यायला दिली त्यांनीमुद्धा पोटभर खाऊन घेतले. नंतर त्याने तिघांना एका दोरखंडाने ~~काय~~ बांधून "मी योडे तावडलेले पाणी पिऊन तुम्हांलामुद्धा देतो." असे म्हणत सरोवराच्या दिशेने निघून गेला.

काही वेळाने तो तीन पानाच्या डोणात पाणी घेऊन आला आणि तिघां भावंडांना त्याने ते प्यायला दिले.

त्याने आपल्यावर केवळ उपकार केले असे वाटले तिघांना आणि तिघे काही एक विचार न करता ~~काय~~ ते पाणी ~~काय~~ आणखी काय होणार? पाणी प्याव्यावर तिघे दगडाचे पुतळे होऊन गेले.

ते पाहून खदखदा हसत राक्षस तेथून वाड्यात निघून गेला त्याच्या हसण्याने सारा वाडा दुमडुमला. परंतु योड्या वेळाने परत येऊन त्याने ते तिन्ही पुतळे, तो पाहारा देत उभा होता, तेथे ठेऊन ठेवले.

इकड त्या तिघां तिळघा मुलांची ही ~~काय~~ आली आणि तिकडे दानदोळ राजा, राणी पद्मसुखी काळजीत मोठ्या कष्टाने दिवस काढीत होते आपल्या मुलीला शोधून आणायला ती गोजिरपाणी मुले गेली होती. त्यांना मीच नाही का योडे मिळवून दिले होते! अजून काय करे पणत आली नाहीत? याच विचारात दोष गजाराणी दिवस आणि रात्र काढीत होती. त्याने त्यांना पाठविले त्याने दिवशी एका नाम केले होते. त्याने

आभाळ्या किल्ल्याच्या शेकीत बसून एक छोटी बांधविली होती त्या खोलीत बसून पाहिले तर दारी जाई तेव्हा दूरचा प्रदेश व त्यात हिंडणारा प्रत्येक मनुष्य प्राणी राजाला स्पष्ट दिसत होता.

तिली भावंड जाऊन पांच वर्षे लोटली. आजपर्यंत ती कोठे गेली होती करीत नव्हता म्हणून राजाची काळजी दिवसेंदिवस वाढतच गेली. परंतु त्याने अद्याप आज्ञा सोडली नव्हती. ती घडूनमधून ज्योतिष्याला बोलावून विचारी—“मुली आहेत तिचे कुशल का? त्या जिवाला काही अपाय नाही ना कुशल” आणि ज्योतिषी पूर्वीक परत

म्हणून राजा मनाचे समाधान करून येऊन दिवस मोजीत पडून होता.

एके दिवशी पहाटे अंधुक उजेडात राजा निष्पाशमार्गे त्या खोलीत बसून पहात होता. उजेडात राजाला दूर दोन पोडे त्याच्या काड्याकडे धावत गेले. दिमने त्या पोड्यांना रंग, स्वाराचा आणि त्यांना बांधलेले हाळे शोधून सोडण्याने ओरडली आणि स्वतःच्या खोलीत लगीत धुपसून त्या बांधलेल्या तिघाला परतु ओरडल्याबरोबर उठून पाहण्याकरी धावत म्हणून राजाचा जीव परंतु भावळ येऊन पडला.

राजाने उघडायला ते दोडे येऊन समोर उभे रहायला एकदा गाठ पडली.

ते परतूनले घांटे त्याने स्वतः तिघांना दितल्यांपैकीच होते परंतु त्यांच्यावर असून आलेले स्वार मात्र त्या तिघांच्या भावंडांपैकी नव्हते. ते त्यानेच जोधार्थ गाठवलेल्या नोकरींपैकी दोघेजण होते.

राजाला उठून त्यांच्याकडे धावत जाऊन त्यांना विचारले—“कोठे आहेत मुली? कोठे आहेत ती मुले? हे पोडे कोठे मिळाले तुम्हाला?” राजाने प्रश्नांची सहीत मुद्द केेली.

सेवक म्हणाले—“महाराज! क्षमा करा, राजकन्यांचा किंवा त्या मुलाचा पत्ता लागला नाही. आम्ही गावापासू शोध काढीत हिडत जात असता आम्हांला एका मैदानात हे घोडे दिसले. त्यांना ओळखून आपल्या राजकन्या व तिची भावंडे जवळ-
कांटेतरी असतील असे समजून जवळपासची जागा हुडकून पाहिली परंतु वराच वेळ ओघ काढल्यावरही काही क्षण देखील इ मिळालेले पाहून निराश होऊन, निदान ही गोष्ट आपणांला फळकावी म्हणून भाषण आलो कदाचित सर्व दुसऱ्या वाटसं मुखरूप पोचले असतील असेही वाटाले.”

“नशिवात काय आले, कोणास ठाऊक?” असे पुन्हा भोवले पडला.

राजवाड्यातली सर्व जहालधार मंडली जमली व राजाच्या मनावे सात्वन आल्या-वर त्यात आलेल्या घोडेस्वारांना जवळ बोव्हाविले आणि निचार लागला—“अरे,

तुम्हा होने आणि तुम्ही रिकाम्या हातांनी परतलातच का? त्यांना सोवायला गेलेली तिची मुलं कोठे आहेत? शिचारी तोंडुडा कोणत्या पंक्तात माण्डली आहेत. न कळे! नाहीतर त्यांचा पत्ता इनके दिवस लागू नये म्हणजे काय? माझा जीव तर कंठापर्यंत आला आहे. क्षणभर देखील सरळ उभे राहूत नाही. तुम्हांला पाहून काहीतरी शुभ समाचार कळणार असे वाटले होते तेव्हा जाऊन पुन्हा पहा, काही पत्ता लागतो का. तुम्ही येईपर्यंत मी राहतो की जातो, ने त्या परमेश्वराच्या माहोत! तर निघा!” असे राजान त्यांना पुन्हा पाठविले.

नोकर आल्याची बातमी अंतःपुरात ही पोचली. त्या दुःखाने खचून गेल्या राणीच्या मनाला पुन्हा वमला व ती धमिल्यासारखी वडवडू लागली.

(क्रमशः)

नि धनुर्धारी

विनमादित्याने सोवला नाही, तो आवाजवळ गेला. जांघावर बसून घेतले आणि मीनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू. तेव्हा प्रेतांत बसल्या त्याला म्हणाला—“राजा, तू फार मोठा प्रतिभावान आहेस. गोष्ट खरी असली तरी जगात एकाहून एक प्रतिभावान लोक आहेत ही गोष्ट विसरून चालणार नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सव्य-साचीची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.”

सांगून वेताळ गोष्ट सांगू.

एका गावी डाव्याउजव्या दोन्ही हातांनी वाण मारू शकणारा एक हुशार धनुर्धारी होता. तो उद्धत्या पक्ष्यांनादेखील नेम मारीत असे. म्हणून त्याला सव्यसाची हे नाव मिळाले. सर्व लोक आपल्या धनुर्विद्येची वाखाणणी करीत वाहेत, हे तरी पेक्षा कोणी निव्णात वाहे का

वेताळच्या गोष्टी

पहाचे, या विचाराने तो अशा हुषार धनुर्धऱ्याच्या शोधार्थ निघाला.

अरेब दिवस प्रवास येथ्यानंतर तो एका गावाला आला. तेथे त्याने चवकशी केली तेव्हा त्याला ~~आपल्या~~ की दमरा आत्म आहे आणि मोठमोठे धनुर्विद्याधिशारद आपल्या कौशल्याचे प्रदर्शन करायला जमले आहेत. तेव्हा सव्यसाचीने आपल्या प्राविण्याचे प्रदर्शन करण्याचे ठरविले.

चारीयाजूला लोक बसले होते आणि मध्यमांगी रिकाम्या मैदानात एक घंटा बांधलेली होती. एका आंधळ्या माणसाने धनुष्यावर बाण चढविला आणि घंटा वाजल्यावर त्या घंट्या नेम धरून

प्रेक्षकांनी दाढ्या धावतून त्या अंध धनुर्धऱ्याच्या कौशल्याची वाखाणणी केली.

मध्यमांगी त्या अंध धनुर्धऱ्याला भेटला. म्हणाला- "दादा! मी दोन्ही हातांनी नेम धरून बाण मारतो, उडत्या पक्ष्याची नेम धरू शकतो. परंतु ~~आपल्या~~ आवाज ऐवून तुझ्यासारखा ~~आवाज~~ नाही धरता येत मला."

"म्हणून तर मला लोक शब्दवेधी म्हणतात ज्या जोकांना दिसते ते डोळ्यांवर पट्टी बांधून शब्दवेधी बाण मारतात. परंतु ~~आपल्या~~ जन्मांध कोणी जगात नाही" ~~आपल्या~~ शब्दवेधी म्हणाला.

सव्यसाची म्हणाला- "धनुर्विद्येत किती प्रकार आहेत, ते पाहण्यासाठी ~~आपल्या~~ हिडतो आहे."

"अस्स! तरमग चल, मीकड्यां तुझ्या बरोबर येतो." आघळा धनुर्धारी म्हणाला.

दोघे निघाले आणि घमंपुरीच्या धरोवराच्या काठाने एका दाट अरण्यात येऊन पोचले. आणखी पुढे येत्यावर त्यांना एक चकित करून सोडणारे दृश्य पहावयास मिळाले. एका वावूच्या बेटाच्या सायलीत एक थोटा मनुष्य बसलेला होता त्याला दोन्ही हात नव्हते. केव्हा तरी अघाताने तुटले होते. तो हाव्या पावाने धनुष्य धरून तोंडाने बाणाचा नेम धरून बसला होता.

तो ~~आपल्या~~ धनुर्धारी आणि हुषार सव्यसाची आडाच्या डोक्याला पक्ष्याचे एक जोडपे बसले होते त्याला आगला. तत्क्षण पक्ष्याचे ते जोडपे जमिनीवर ~~पडले~~.

तो नमत्कार पाहून सव्यसाचीने आंधळ्याला त्याचे वर्णन करून सांगितले.

अंध धनुर्धारी आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला- हा ~~आपल्या~~ दोघांहीन जास्त निष्णात आहे की नाही?"

दोघे त्या थोड्या धनुर्धऱ्याला भेटून त्याच्या धनुर्विद्येची स्तुती करीत ~~आपल्या~~ "दोन्ही ~~आपल्या~~ नाहीत तुम्हाला, तरी तुम्ही अधिक तेज मारतात! आम्ही ~~आपल्या~~ धनुर्धारी कोठेही आजपर्यंत पाहिला नाही!"

दोघांनी ~~आपल्या~~ आपल्या कौशल्याची माहिती सांगितली.

"साध्यासारखा ~~आपल्या~~ नसून अधिक नाम मारणारा धनुर्धर मी जगात कोठे पाहिला नाही. मग तुम्ही तरी कोठून पाहणार? मला दोन्ही हात असते तर मी पाया-बरोबरच धनुर्विद्येच्या इतर प्रकारांत प्राविण्य मिळविले ~~आपल्या~~." तो थोटा म्हणाला.

सव्यसाची अंध व थोड्या धनुर्धऱ्यांना म्हणाला- "तिघेही धनुर्विद्येत आपापल्या परोने निष्णात आहो. मग आपल्या या कलेची गोष्ट राजाला कळली नाही.

तर काय उपयोग? म्हणून आपण घमंपुरीच्या महाराजांकडे ~~आपल्या~~ या आणि आपल्या कलेचे प्रदर्शन करू या आपल्याला कीर्ती मिळेल ~~आपल्या~~ चार पैमेदेखील मिळतील."

"परंतु महाराजांकडून जे इनाम मिळेल, ~~आपल्या~~ आपसात वाटून कसे ~~आपल्या~~ घ्यायचे?" थोड्याने विचारले.

"सिधे मिळून सर्व वसिसे सारखी-सारखी वांटून घेऊ या त्यात कठीण काय आहे?" सव्यसाची म्हणाला.

परंतु त्या मोष्टीत थोटा कबूल झाला नाही त्याचे वाटत होते की सर्वांनी सारखेसारखे वांटे करून घेतले तर त्याचे फार मोठे नुकसान होईल. कारण महाराज

त्यालाच सर्वात मोठे पारितोषिक देतील तसे ती देखील.

जव्जव्ज म्हाणाला—“असे रे तुला? मला तर दोन्ही डोळे जन्मल्यापासून नाहीत तुम्हां दोघांना दिसते होळ्यांशिवाय नेम बरणे म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का? महाराज मोठे पारितोषिक देतील.”

दोघांचे ते भांडण ऐकून सव्यसाची म्हणाला—“हे भांडण सोडा, महाराजच कोण उत्तम धनुर्धारी आहे, हे ठरवितील.”

थोड्या अंतरावर उभी राहून एक कातकरीण त्यांचे ते संभाषण ऐकत होती. आता ती तिघां धनुर्धार्यांजवळ

तिघांना योग्यतेप्रमाणे वक्षिसे देतील अशी छोटी तमजूत घेऊ नका. वक्षिसे कशी काटून घ्यायची? प्रथमच तुम्ही आपसात ठरवून घ्या.”

सव्यसाचीला राग आला म्हणाला—“तू आमचे आपसात भांडण लावून रागत पाहणार आहेस. काटे? जणू काही महाराजांनी वक्षिमे दिलेच आणि आम्ही डोळे फोडून घेतलीच. तू असे काही बोलते आहेस. चला, चानू लाग.”

ती तरुण कातकरीण खदखदां हसू लागली

“तू ग हरलीस?” जव्जव्जने तिचा विचारले

“हसू नाही तर काय रडू? तु साहेब हात हात असलेला चांगले डोळे वसलेला. हा तुम्हा तिघांना जूप बघवून सर्व वक्षिमे एकटा बळकावून असेल म्हणून पहिल्यानेच काय ते ठरवून घ्यायला मी सांगितले. तुमच्यात लहान बोर कोण हे तुम्हीच ठरविणे नाही का?” ती कातकरीण म्हणाली.

ते ऐकून थोडा म्हणाला—“दरोदर बोललीस! परंतु आमच्यात लहान बोर कोण हे नाही आम्हाला ठरविता येणार.

तुला धनुर्विद्येची प्रत्यक्ष आवृत्ती आहे. तिची तुला सांग. आमच्यांपैकी सर्वात जास्त बोर कोण? तू देखिल तो निवाडा आम्हाला मान्य आहे.”

“तरमन तुमने धनुर्विद्येतील प्राविण्य प्रत्यक्ष पाहू दे.” ती म्हणाली.

तिघांनी त्या थोड्याच मान्यता दिली. थोड्याच लगेच डाव्या पायाचे धनुष्य घेऊन तोंडाने बाण ओढून तोर सोडला. त्याने झाडावरच्या एका नेम भरला होता बाण पक्षी क्षणाभर्ति झाली जमिनीवर जव्जव्जने आणखी झाडावर वळत असलेल्या पक्ष्याला बाण मारून त्याला केले सदस्यसाचीने दोन्ही हातांनी वेगवेगळे सोडून दोघां जव्जव्ज पक्ष्यांना ठार करून दाखविले.

सर्व पाहून घेतल्यावर कातकरीण सव्यसाचीला संयोजन धनुर्धारी त्यानंतर जव्जव्जने असल्याचे सांगून गास्त काही बोलल्याशिवाय नेथून निघाली.

थोड्याच रान ती ओरडून म्हणाला—“ए पोरी! तुला ग कळते धनुर्विद्येत असा निवाडा द्यायला? जंगलात भटकणारी तू. धनुष्य घरायचे तरी कळतं तुला? आम्ही नाही मान्यार तुझा हा निर्णय!”

“तुम्हांला माझा निर्णय मान्य नसेल तर नका मानू. तुम्हीच निवाडा करायला सांगितलात. आता या धनुर्विद्येत कळते, पाहणार आहां? तुमचे ते धनुष्य आणि बाण इकडे.” असे म्हणत त्या कातकरीणने थोड्याच धनुष्याबाण मागून घेतले.

तिने झाडाच्या टोकाला पक्ष्यांचे जोडपे होते ते दाखवून त्यांच्यामध्ये किती अंतर आहे ते पहायला सांगितले आणि बाण सोडला. “त्या गरीब पक्ष्याला कां ठार करतेस पोरी?” थोड्याने विचारले.

“तूच पहा!” असे म्हणत तिने सोडला. तो त्या दोन्ही पक्ष्यांच्या

मधून पळीकडे गेला व दोन्ही पक्षी दचकले
किया हललंवेडील नाहीत.

ते पाहून थोटा व सव्यसाची आश्चर्य-
चकित झाले. त्या कातकरणीने धनुष्यबाण
धोंड्याला दिले व तेथून निपून गेली.

अबधवेधीने धडकले वृत्त दोघांच्या तोंडी
ऐकले. त्यानंतर तिघांनी राजाकडे जाण्याचा
विचार सोडला आणि आपापल्या जागी
परतले.

यश्वर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला
विचारले—“राजा! त्या कातकरणीने आपले
धनुर्विद्येतले प्राविण्य दाखविले. खरे,
परंतु तिने त्या तिघांत लहान थोर कोण,
या गोष्टीचा निवाडा कोणत्या आधारे
दिला? ते तिचे तरी राजाकडे का गेले
नाहीत? या प्रश्नाची उत्तरे माझीत असून
तू दिली नाहीस तर मुला परिणाम माही-
तच आहे. तुझ्या झोप्याची शहर दचकले
झोऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“कातकरणीच्या
निवाड्यात चूक नव्हती. सव्यसाची खरो-

व होता. कारण त्याने ठरविले असले तर
इतर दोघांचे कोशल्य ही अवगत करून
शकला असत. परंतु इतर दोघांना
सव्यसाची होता आले नसते. अबधवेधीला
आवाज ऐकल्याशिवाय वाण सोडतांच
येणार नाही. यगदी नाइलाजाने थोड्याने
प्राविण्य संपादिले होते. म्हणून इतर
दोघांना नेमवाज पाहिजे तर म्हणता येईल.
धनुर्विद्याप्रवीण म्हणता येणार नाही.
ने राजाकडे का गेले नाहीत हा
प्रश्न. एका रानटी भटक्याच्या पोशेतच
धनुर्विद्येत इतके प्राविण्य आहे तर तोच
म्हणून करणाऱ्या धनुर्धर्माचात फार
मोठे कोशल्य असणार यात त्यांना शंका
राहिली नाही. तेव्हा आपल हसे करून
पेणवपेक्षा मकाट्याने घरी परत जाणे
त्यांना गहाणपणासे वाटले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताना
वेताळ नाहीसा झाला आणि पुन्हा मांडाला
नाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

डाव

एका गावी शीतापती व लक्ष्मीपती नावाचे दोघे अंतराचे व्यापारी रहात असत. शीतापती
सोवोटीने व्यापार करी. तो खरे व उच्चपतीने अंतर चिकी. या वलट लक्ष्मीपती
पवाडी करी. चांगल्या अंतरात माघे तेव मिशळून ते खरे अंतर म्हणून विकी. त्याची
ही नवाडी मिन्हाड्यांना कळू लागली आणि त्यांचा अंदा मद पडू लागला तेव्हा त्याने
शीतापतीला त्याच्यासारखाच मकाट्याचा घडा करावेना सुचविले. परंतु त्याने तिकडे
दुर्लभ केले.

शीतापतीचा मुलगा राम स्वभावाने फार धर्मीक होता. त्याला फितूर करून पेऊन
शीतापतीला व्यापारात खोट घालून घेईन या विचाराने लक्ष्मीपतीने रामला तो तेव्हा
कज देऊ आणि राम ते पेऊन जायला

एकाही लक्ष्मीपती रामला म्हणाला—“अरे, मुलगा करूया
वाटची वेतोल का?” राम म्हणाला—“पैसे का, भायली.” लक्ष्मीपतीने
वेम दिने व रामने वाटनी आणून दिली.

रामला विचारले—“काय रे, मो दिनेच्या पैशाने काय करीत ?”

“जा, मो भायली.” राम म्हणाला. कात फसण्याबद्दल लक्ष्मीपती हात
पांढोप वगण्याविषयाच काय काय ?

उदयनिर्वाह

एके दिवशी विनय नावाचा एक माणूस मध्य रात्रीच्या सुमारास कसब्याच्या गावी निघाला. तो शेताच्या बांधावरून चालला होता तेव्हा त्याला एक विचित्र मोठे दृष्टीस पडली. एक चोर एका झाडाखाली बसून त्याच्या रात्रीच्या अणलेले पैसे मोडत होता.

पैसे पाहून विनयचे मन भुरळून गेले. तो आपल्या पावलांची चकक लागू नये यासाठी मांजराच्या पावलांना एवढेकडे टाकीत पुढे गेला आणि तो चोर बघला होता त्या झाडाच्या बाजूला उभा राहिला. चोराजवळचे सर्व पैसे कुवाड्याचे स्थाने ठरविले.

चोराने पैसे सोडून एका पिशवीत ठेवले आणि पिशवी शेजारी ठेवून भितीला ठेकून घोड्याचे वेळाने धोवू लागला. चोराला चांगली झोप लागली असल्याची खात्री

मान्यावर विनयने हात पुढे पिशवीवर ठेवून त्याच्या हातावर लगेच कोणाचा तरी हात जोराने पडला. विनयच्या हातातली पिशवी मुटूत आणि तो शेल जाऊन पडला.

चोराने विनयचे केस धरले आणि म्हणाला—“चोरी करता येत नाही तर चोरी करायला ये आम्हास! पूर्वा!”

विनय रडक्या आवाजात म्हणाला—“करता आली नाही तरी!”

“तोंड पहा, चोर आपले पैसे अनेक बाहेर ठेवून सोपेल का? तू सगळ्या चोर असतास तर मला असा सापडलाय नसतास. तुला मांजराच्या पावलांना घेताना मी पाहिले होते.”

एकदमने सर्व काय होत नाहीत. मदतीला कोणी साथी मिळेल म्हणून पळत होते.” चोर म्हणाला.

तुमी कामाच्या शोधार्थाने निघालो होतो. मला घे ठेवून!” विनय म्हणाला.

“तुला? तुला हे काय मुळीच जमणार नाही.” चोर म्हणाला.

“तसं तका समजून. मी आमच्या गावच्या किती लोकांना फसवून डकडें आलो आहे. माहीत आहे का तुला? कर्ज काढून एक ही कर्ज फेडल्या पिढ्या गावाबाहेर पाय काढला आहे.” विनय म्हणाला.

चोर मोठ्याने म्हणाला—“मुळगा! उद्या ते सर्व लोक तुला सोपत नाही का येणार?”

“नाही येणार. मी फसवून आलो. मुटूत म्हणजे पळून आलो असे पाटल होय? नाही काळच सगळ्यांचे कर्ज फेडायची तारीफ होती. हातावर वाटाण्याच्या जडता ठेवून आलो आहे. तीन मुख्य लबाड्या केल्या सांगतो. एकून हुकूमत बदल होईल, बघ.” असे म्हणत विनय सांगू लागला.

आदल्या दिवशी रात्री विनय रस्त्याने चालून एका चल्लीत असता समोर रामशास्त्री दिसले. तो समोरच्या घराकडे तोंड फिरवून पहात चालत राहिला.

शास्त्रीबुवांनी विनयला पाहिले. त्यांनी त्याचा हात धरून दरवाज्याचे विचारले—

“तिकडे पाहतासो आदेश? माझ्या दोळ्यात धूळ फेकून कोठे जाणार तू?”

विनय जणुकाही नुकतेच शास्त्रीबुवांना पाहिल्याचे सोंग करीत म्हणाला—“तुम्हीच होय शास्त्रीबुवा? मीदेखील असेच घर बांधावे, म्हणतो आहे. परंतु घराची उंची फारच कमी दिसते आहे. कोणी चोर सहज चढून वरून शिरू शकेल.”

“म्हणजे तू स्वतःचे घर बांधणार होय? पाहिल्याने माझे पन्नास रुपये देऊन पावतो घे.” शास्त्री बुवा म्हणाले.

“वेतो हो! माझे दूरची नातेवाईक एक म्हातारी आहे. चितेवर एक आहे तिचा. ती आपली सर्व इस्टेट मलाच देऊन

आधार आहे. मी पानंतर लग्न बांधणार आहे. एवढ्या उंचीवरच्या घरावर कोणी उभी मारून शकणार नाही." विनय म्हणाला.

"अशक्य! कोणी मारतोच जन्मना पाहिजे, उंचावर उभी मारणारा!" शास्त्रीबुवा म्हणाले.

"तुम्हाला कळत नाही का? मीच नाही का उभी मारून त्या घरावर चढणार? पाहिजे तर त्या पन्नास रुपयांचीच पैज लावा!" मी म्हटले.

"मी हारलो तर एकूण शंभर रुपये वसूल करता येतील माझ्याकडून असे वाटले शास्त्रीबुवांना आणि म्हणाले 'बरं तर,

पेजलो. "पैजमी हारलो. तुम्हाला मी पन्नास देणे आहेत, कर्जाची फिट्टाम् फिट करून द्या." मी म्हणालो.

शास्त्रीबुवा माझा हात पकडून मला म्हणाले— "काय म्हणालास? पेजून त्या पन्नासाची फिट्टाम् फिट?"

"हाय! हे पन्नास अन् ते पन्नास! फिट्टाम् फिट!" मी म्हणालो.

"तुम्हाला शास्त्री मला पाटलांकडे ओढून घेऊन गेले मी पोचल्याबरोबर पाटलांना विचारले 'पन्नास आणि पन्नासाची फिट्टाम् फिट होते की नाही हो? तुम्हीच मांगा!'"

पाटीलबुवा रागावून म्हणाले—"मां नाही होत? चालू लागो!"

"कशी होईल हो?" म्हणत शास्त्रीबुवा बोलू लागले.

पाटीलबुवा जास्तच रागावून म्हणाले— "तुमं डोकं विकं तर फिरवूं नाही? पन्नास आणि पन्नासाची फिट्टाम् फिट होते. मांगतो. पुन्हा दाखूला येऊ नकोस."

तेव्हा मी शास्त्रीबुवांना दूर ओढून घेऊन आऊन म्हणाले—"पाटीलबुवा मुझां नाही का म्हणाले? आणखी त्यांना वास दिवता तर कोंरड्यांचीच शिक्षा होईल."

शास्त्रीबुवा मोठ्याने ओरडले. मी त्यांना घरी पोचवून आलो. ते कर्ज असे फिटलं!"

विनयने आपल्या दुसऱ्या पराक्रमाचे वर्णन केले त्या दिवशी दुपारी शेटजींनी त्याला घटले व म्हणाले—"तुझ्या साठी हिडून हिडून पाय फासून येने माझे उधारगेचे सत्तर रुपये इकडे!"

"मी तुमच्या सत्तर रुपयांसाठीच बाहेर पडलो होतो. तुम्ही दिलेले ते भिकेचे पैसे मी वापरून वाटले का तुम्हाला? तां पहा, त्या घराच्या ओसरीत थरदा मांफला आहे ना, दिले त्याला कोठून तरी सत्तर रुपये मायचे आहेत. का विचारून पाहू चला!" विनय म्हणाला.

त्या ओसरीत आटेवर चांगला झोपलेला होता तो म्हणतारा. दागची कडी वित्यावर एका मुलीने दार उघडले. विनयने धुणेने म्हातान्याला दाखवून विचारले—"कधी विचारले तर सत्तर रुपयांचे आहे, म्हणतान ते. तू नात ना त्यांची, तुला आहे का काही माहित?"

"सत्तर, कर्म माझे. ऐंढी आले असतील! एक कंबडी देईल तर शपथ, इतर उपाशी मेलं तरी दाल पोसले पाहिजे!" दार कसेत ती मुलगी म्हणाली.

मुलीला म्हातान्याचे वय विचारलं हात विनयने परंतु शेटजींना पैसेच वाटले.

"पाहिले! आदल पैसे वाचून उंचले आहेत, म्हातान्याने! ऐंढी म्हणजे तुमने व्याजाचे तेचढेच होतील की बरं तर मी जाऊ का? म्हणत मी नेथन पाय काढला आणि एका झडपाआड लपून पाहू लागलां वाय होतं ते.

म्हाताग उठेल म्हणून शेटजींनी बराच वेळ वाट पाहिली. परंतु तो उठला नाही म्हणून शेटजींनी त्याला हलवून पाहिले. म्हातान्याने मांजर किंवा कुत्रे असेल असे समजून जोराने लाथ मारली ती शेटजींना लागली ती तसाच झोपून राहला.

हात काढून घ्यावीत. त्याशिवाय त्याला मोठे कुबड होते. त्याचे लग्न झालेले नव्हते. सावकारी करून तो मिळवी. विनयने त्याच्याकडून दोडणे रुपये घेतले होते.

तो शूरवर्माला म्हणावा—"काय हो, काय करे उघारी फेडून हात आतां रिकामा झाला आणि तुम्ही काय भेटलात?"

"मी काय करावे म्हणतो? घरातलो सर्व कामे मीच करणार. तुम्हा शोषार्थ निपायला आतांपर्यंत फुरसतच मिळाली नाही." शूरवर्मा म्हणाला.

"मला माहीत नाही, म्हणून विचारतो. काय हो, तुम्ही इतके दिवस लग्न का नाही घेतले?" विनयने विचारले.

"मुलगी कोण देतो मला?" शूरवर्मा म्हणाला.

"तुम्हाला मुलगी न द्यायला काय शक हो? त्या घरात पार्वतीबाई म्हणून एक श्रीमंत बाई राहते. तिला तारा नावाची मुलगी आहे. नऊच आहे, मुलगी म्हणजे. तुमच्या घोर श्रीमंताला देऊन लग्न करायचे आहे पार्वतीबाईंना आपल्या मुलीचे. विचारा जाऊन. पार्वतीबाईंना माकडे आणि कुकी म्हणजे जीव की प्राण. माकडासारखा आहे अमुक मनुष्य म्हटले म्हणजे तिना तो फार आवडतो. कुव्या-

गोष्ट विमळ नका म्हणजे शक.

ते ऐकून पैशाची गोष्ट शूरवर्माने काढली नाही आणि पार्वतीबाईंच्या घरी गेला. तिने हात उघडून विचारले—"कोण पाहिजे, तुम्हाला?"

"मी तुमच्या ताराला पाहायला आलो आहे. तुमचा आवई होईन म्हणतो." शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई घरात गेली आणि बूल घेवून शिरा करायला कढई तापत ठेवली. परत येऊन शूरवर्माला म्हणाली—"तुम्हाला काय केवडे तसेच? तिच्याविषयी तुमचे काय मत आहे?"

शूरवर्मा तिची वाखाणणोच जणूकाही करीत म्हणाला—"ते काय विचारायला हवं? माकडासारखी आहे."

"वरं आवई बापू! मला कधी तुमच्या घरी यावं लागल तर दिवस ठेवून घ्याल ना?" पार्वतीबाईंनी विचारले.

"कुव्यासारखं ठेवीन तुम्हाला कधी करीन वाटल का तुम्हाला?" शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई पडकनी. घरात गेली छान तापलेले उलयणं येऊन आली आणि शूरवर्माच्या पाठीवर तीन हाग ओढले. "चलता हो, मूखं कोठला. तुम्हां तोंड

पाहून कोण मुलगी देईल मुला?" म्हणत शूरवर्माला धक्के देऊन घराबाहेर काढले तिने.

शूरवर्मा थोडा काळोस पडल्यावर घरी जायचा विचार करून वाट पहात बसला. तेवढ्यांत विनयने त्याला गाठले आणि विचारले—"पैसे घेतल्या शिवाय निघालात का हो? पार्वतीबाईंनी दिला वाटो, दोन एक?"

"गप्प बस बाबा! ते सर्व तुम्हामुळेच झाले, तू पैसे द्यायची गरज नाही. परंतु ही गोष्ट या वानाची त्या कानाला कळता कामा नये, एवढे मात्र लक्षांत ठेव. गाव-पसरले ही बातमी." असे म्हणत

काय लागून शेटजी ओसरून स्वामी पडले. त्यांना खूप राग त्यांनी उठून ओसरून ठेवलेले दांडके घेतले आणि म्हाताऱ्याच्या डोक्यात हाणले आणि म्हणाले—"माझे पैसे वे आणि वाटल तेवढा शोष."

शेटजींनी मारले ते दांडके कोठे मर्मस्थानी लागले आणि म्हणत किंकाळी फोडून बंड गार झाला. शेटजींनी जवळचे तीनशे रुपये म्हाताऱ्याच्या मुलाला दिले आणि फाशीच्या शिबेतून स्वतःची सुटका करून घेतली.

दिवशी संख्याकाळी विनय शूरवर्माला भेटला. तो होता क्षणीय, परंतु

शूरवर्म्याने विनयच्या हातात पंधवीस ठेवले—आणि निघून गेला.

विनयने मुद्धा पार्वतीबाईंच्या हातचे पाठीवर डाम ओढवून घेतले होते. शूरवर्म्याने 'नको नको' म्हणून किती म्हटले, परंतु निकडे दुर्लक्ष करून विनयने त्याच्या डामांना दुखविणारे आणि काळोख पडल्यावर गावाबाहेर गाय काढल्याचे सांगितले.

विनयचा सर्व पराक्रम ऐकून चोर म्हणाला—'तुझ्यासारखा विलेंडर आणखी कोठे पाहिला नाही. परंतु या सर्व पराक्रमांचे चांगले फळ तुला मिळाले असणे तरी त्यात तुला अक्कल कोठे ती नाही दिसली. रामदासी हाता भोळा. मी असतो तर मी तुला दावा हाताने उचलून त्या धरावर असता शेटजींच्या घासनीत म्हणशील. म्हातारा अगदी अगोष्टिल पणच भळा नाही का? म्हणून तुला कायल. शूरवर्मा पार्वतीच्या कानात पडला नमता तर तो तुझ्या जवळून दुपट मिथळत येई तसून केश्याजिवाय राहला

न...
कोचा नाहीत, एवढे मात्र खरे.'

चोर निघून गेल्यावर विनय शाळा-खालीच बसून विचार करू लागला. कर्ज काढायचे व उधारी करायची म्हणजे त्याला भीती वाटत होती. या शिवाम मोठ्या शहरात त्याला कर्ज देणार तरी कोण? चोरो करायचीमुद्धा लायची नाही. निशा नाही, चारपेडे हातात नाहीत. पोट कसे भरायचे?

उजाडायची वेळ होत आली होती. लोक शतावर कामाला निघाले होते विनय उठून उभा राहिला. 'मी काम करायला तयार आहे मी पण तुमच्या घरोघर?' त्याने त्यांना विचारले.

—'हो, त्यात विचारायचे काय? पण कष्ट करावे लागतील.' ने म्हणाले.

विनयला उपजीविकेचे एक साधन मिळाले. तो त्याच्या घरोघर सुमोदिया तसून सूर्यास्त होईपर्यंत काम करून पोट लागला.

निवाडा

गोपाळ नावाच्या एका जिप्स्याने गुरूजवळ जन्मास केला. विद्याभ्यास पुढा. परी निघाना तेव्हा गुरूने गुरूक्षिणा म्हणून त्याला एक हजार वराडे द्यायला सांगितले.

तेव्हा गोपाळ म्हणाला— गुरूदेव! मी जाण नाही देणार. पद्धिना राजा जिंकता म्हणजे एक हजार लख देईन. गुरूने त्या गोष्टीस मान्यता दिली.

निघून गेल्यावर गुरूने त्यापासून गोपाळकडून एक हजार वराडे घेणे अगत्याची नकार नोंदविली.

न्यायाधिशाने त्याला बोलवून विचारले—'यावर तुझे काय म्हणणे आहे?'

'गुरूदेवांनी माझाकडून गुरूक्षिणा म्हणून एक हजार वराडे सांगितले ही गोष्ट खरी आहे. मी पहिला राजा जिंकल्यावर तो देवा, हे कधी केले मान देऊन घेणे आहे. परंतु आपण माझाकडून त्याला देणार देणार देवविषये तर पहिल्याच राज्यात हास्यासारखे होईल आणि त्याला गुरूक्षिणा देण्याची राजा राजपार नाही या कुरांती येईल किंवा मी माझ्याच खरकम राजा असतो. अशाच तुम्ही दिव्या निपाक्याचे अर्थ होईल.' गोपाळ म्हणाला.

न्यायाधिशाना राजा निघाडा सावा मुक्ता, म्हणून राजाची नवकमी आणवी मध्य पर्यांतर विचारमाटी येण्याचे त्याने सांगितले.

वाचनाचे आदेश

एका गावान ~~आला~~ नावाचा एक लोभी ~~आला~~ क्षुद्रवृद्धीचा माणूस ~~आला~~ असे. पैशासाठी तो ~~आला~~ ते ~~आला~~ सिद्ध असून जनकाचा ~~आला~~ बापाच्या अगदी विरुद्ध होता. तो आपल्या गावापासून ~~आला~~ मेलावरच्या एका व्यापाराच्या गावी एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी करीत असे. म्हणून ~~आला~~ आपल्या गावी ~~आला~~ शक्य ~~आला~~.

दोन वर्षांपूर्वी मुलाची आई यारली जनकाला दोन वेळचा सैराक ~~आला~~ पाडा-यला कोणी राहिले नाही. तेव्हा त्याने मुलता नावाच्या एका मुलीशी मुलाचे ~~आला~~ करून देऊन पुन आणलो. मुलतेचे वडोळ घरचे श्रीमंत होते. त्यांनी जावयाला हुडा व मंसाराला ~~आला~~ अनेक वस्तु लग्नाच्या वेळी दिल्या.

मुलता स्वभावात व अंगाने थोडी नाजूकच मुलगी. परंतु हुशार होती. लग्नापूर्वी

तिने घराचे ~~आला~~ बळत्याजवळ थोडा विद्याभ्यास केला होता. त्याचे ~~आला~~ देवदत्त होते ~~आला~~ करीत. थोडी नाजूक वगैरेची मुढा स्थाना माहिती होती.

मुलता मामरी आली ~~आला~~ घरची मोल्करीणच ~~आला~~ परतली भांडोकुंडी ~~आला~~ घुण ~~आला~~ कामेमुढा मुलतालाच कामची लागत नवना परगावाहून घेवून मधून दोन तीन दिवस ~~आला~~ वितकेच विवस ~~आला~~ जात. याकी घरातली बाकरी तिला सकाळपासून मध्याकाळपर्यंत करावी लागे. तिला नको जीव वाटू लागले.

~~आला~~ मुलता कधी माहेरी जाऊ देत नसे. ~~आला~~ झाल्यावर दोन वर्षात ~~आला~~ एकदाच ~~आला~~ नवऱ्याबरोबर माहेरी गेली होती.

दोन वर्षे झाली तरी मुलच्या पोटी एकाही नातवंडाचे तोंड पहायला मिळाले नाही म्हणून जनकाचो ओरड चालूच

होता. एक दोनदा तो रामूला म्हणाला—
“या बायकोला दे सोडून दुसरे लग्न कर. आपले गावकरी गंगाधरराव आहेत ना. त्यांची मुलीच नाही कधी नक्षत्रासारखी मूलगी आहे तिच्याशी काळ केलेस तर गंगाधर बाग्या हुडा देईल. ~~आला~~ एकर चांगली मुलीक जमोन देईल आणि ~~आला~~ हजार दोन हजार रोख देईल.”

तो म्हणाला—“मुलताने कोणती वृक्ष केेली म्हणून तिला सोडू म्हणता? मुली-घनेला तरी मुट होईल हे कशावरून? माझ्या कसालावर कदाचित्त पितुन मिहिल नसेल देवाने?”

तरी जनकाने आशा सोडली नाही. मुलाचे दुसरे लग्न करून ~~आला~~ हट्ट

कवन लोभीपणामुळेच होता. गंगाधराच्या शेतावर ~~आला~~ पैशावर जनकाची नजर होती. मुलीच नाही तिचे नावच होते. कारण तिच्या एका डोळ्यात फुल पडले होते.

मुलताच्या मातेकून तिला भेटायला दर महिन्यात कोणी तरी थेंड आणि बरोबर कापडचुाई भाजीपाला ~~आला~~ काही तरी ~~आला~~ आणि म्हणून ~~आला~~ येण्या-जाण्याला ~~आला~~ अटकास नव्हता. मुलताची आई प्रत्येक वेळी मुलीला पहावेसे वाटते म्हणून निरोप पाठवी. परंतु जनकाने मुलता एकदादेखील पाठविले नाही. गमोरे सासऱ्याशी कसे बोलायचे म्हणून मुलता कधी काहीच बोलत नसे.

दाखील मानवला वाहून चालला उपाय असणेच शक्य नाही."

जनक घरी आल्यावर मुललेला म्हणाला- "मुलवाई! मी उद्या तुला माहेरी पाठवायला म्हणतो आहे. परंतु एक अट आहे. ती मी मान्य केली पाहिजेस."

"मामजी! मला सर्व मान्य आहे." मुलता म्हणाली.

"ही पत्ता वाटली. तू परत येताना या वाटलीत सर्वांना वफा करील, असे काही तरी धऊन आज पाहिजेस कळत का? तूला काय अल नाही तर तू परत येण्याची मुद्दा गरज नाही रामूचे दुखरे लग्न करून देईन." असे मामन म्हणाला. एक त्रिकोळ्या तोंडाची गोळ वाटली मुललेच्या शानात दिली.

मुलतान क्षणभर दोळे मिटून विचार केला व म्हणाली- "मामजी, कळत मला."

"ही अट तू मान्य केली आहेस, होय ना?" जनकाने मुलता जास्त जोर देऊन विचारले.

"होय, मान्य आहे परंतु माझी मुद्दा एक अट तुम्ही मान्य केली पाहिजे, मामजी." अट म्हणजे दोन्ही बाजूंनी मान्य आली पाहिजे. होय की नाही?" मुलतान विचारले.

"तुझी काय अट आहे. ऐकू नर दे!" जनकाने विचारले.

"मी तुमची अट कबूल करून ती पुरी केली तर मी येथेच राहिले पाहिजे. हा होता कामा नये मला वाटले व सोयीचे असले तर याच्याबरोबर मला त्या गावा जायला मिळाले पाहिजे." मुलतान ही अट घातली.

जनकाने विचार करून ठरविले की माझी अट पुरी करण हिला मलीच नाही तेव्हा तिची अट मी पुरी करण्याचा ठरवून नाही त्यान तत्काळ होकार दिला.

मुलता आपल्या मासच्याला घेऊन गेली आणि देवासमोर मासच्याने आपापल्या अटी मागून आणा- जपधा घेतल्यानंतर मुलता मासच्यान

दिलेली वाटली घऊन माहेरी निघून गेली.

"ही वाटली कसली ग?" आईवडि- लाने व चालत्यान मुललेला विचारले.

"ती एक गमत आहे. माझ्या मामजींनी मला सोडविली देवावली आहे." मासुन मुलताने घडलेले वृत्त सांगितले.

देवदत्त ते सर्व ऐकून स्मिता नारीत म्हणाला- "एवढेच ना? त्यासाठी तू मलीच काळजी करण्याचे कारण नाही. इतके दिवस माझी माझी गरज कधी कोणाच्या भयानी. आता तिचा नक्कीच उपयोग होणार. मध्ये एक आठवडाभर अगदी बेफिकरी होऊन रहा मी तुझ्या मासच्याचे हाके ठिकाणावर आणनार. न

एकदा मुलताचा चालत्या स्वनाम तिला भेटायला आला. म्हणाला- "तुम्हा गावाचा काय करत आहे तुम्ही आई तिन अथळण धरत आहे. भेटपाशिवाय ती बरो होणार नाही असे तेंव म्हणत आहेत."

मुललेची धोर गळ्यातून काढायला चांगली संधी चालून आल्यासारखे जन- काला वाटले ती देवदत्ताला म्हणाला- "मी तिला चांगल्यामा दिवस वाहून माहेरी पाठवून देतो." ते ऐकून देवदत्त निघून गेला.

जनकाने बराच वेळ विचार करून गंगाघराच्या मनानली गंगर कळविण्यावर तो दुजोरा देत म्हणाला- "मुलतेची धोर

जाताना या वाटलीत नक्कीच काही तरी अद्भुत झालेली जातील."

देवदनाने एका काचेच्या गंद तम-राऊचासारख्या भांड्यात हरभऱ्याच्या डाळीचा आमटीसारखा द्रव ठेवला आणि त्याच्या तोंडातून मोठे असे एक द्रव त्या द्रवात पाच दिवस ठेवले नंतर ते काढून पाहिले तर अगदी मऊ झाले होते. त्या स्थितीत त्याने ते जेवून हळूहळू दाबून त्या डाळीच्या तोंडातून आत पसून वाटलीत सोडले. नंतर त्याच तोंडाचाट वाटलीत संवसार पाणी सोडले ते पुन्हा पहिल्यासारखे फुगून झाले.

मुलता मासरी पोषण्यापूर्वी रामूला निरोप होता तो घासुरवाडी मुलतेबरोबर तो तिथे आईबडील व मुलता मगळ जंतकाच्या घरी गेले.

मासरी पोषताच मुलतेने मासऱ्याला ती वाटली दाखवून त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्या वाटलीत सर्वांना आश्चर्य वाटले अशी एक वस्तु आपल्याने दाखविले.

जनकान ती वाटली हातात घेऊन खालीवर चारीवाजूला कोठे मंगचीर तर गेलेली नाही ना या गोष्टीची खात्री करून घेतली परंतु जात अडे होते. कोठे गेले? एक आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती. एवढे मोठे इतक्या चारोके तोंडातून जात कसे गेले?

"हा अद्भुत समस्कार आहे, आहे ना मान्य, मामजी?" मुलतेने विचारले.

"होय, नवल!" पहिले त्या जनक म्हणाला.

"म्हणजे तुम्ही घातलेली अट पुरी केली मी. आता मासरी अट तुम्ही पुरी केली पाहिजे त्यांच्याबरोबर त्यांच्या सभाच्या गावी पाठवा आता." मुलता म्हणाली.

त्यानंतर ती आपल्या नवऱ्याबरोबर जाऊन त्या मोठ्या गावात राहू लागली. दोघांचा मसार मुलताचा झाला. भातां त्यांना दोन मुले आहेत—एक मुलगा आणि एक मुलगी!

चोर चोर

एका गावात दोन चोर होते. एक चोरी चोरता होता तर दुसरा निसटून पळून जाण्यात पटाईत होता. दोघे परस्परांना मदत करीत आणि अशातऱ्याने त्यांचा चोरीचा धंदा खूप चालू.

एकदा त्या गावचे भटजी घराला कुलूप लावून बायकोला बरोबर घेऊन परगावी गेले. चोरांना सापडली. दोघे रात्री घरात शिरले आणि घरात जे काही हातू लागले ते सर्व घेऊन बाहेर पळून जाण्याचा रेत करू लागले.

त्याच एका शंतकऱ्याला चोरांचा संशय आला आणि तो मोठ्याने जोरडू लागला—"चोर, चोर!" एकून गावकरी धावले आणि त्या भटजीच्या चारी वाजूला वेडा देऊन उभे राहले.

चोर धावरले करावे त्यांना सुचना. थोड्या वेळाने पळून जाण्यात पटाईत

असलेला चोर दुसऱ्याला म्हणाला—"मित्रा! यादवत चालणार नाही काही तरी उपाय काढून घेणून पाय काढला पाहिजे" असे म्हणत एक युवती मुघपिली.

दुसरा धायकी स्वरात बाहेर-च्या लोकांना एक आईल इतक्या म्हणाला—"ही गडबड कसली रे?"

दुसरा आपला वदलून—"हे सर्व फुकट आहे म. वेड जाहेत सर्व लोक! आपण भुके आहो, हे त्यांना माहीत नाही. चोर सम-जून ओरडा करीत आहेत आपण आली हीच चूकी केली. भटाच्या घरात आपल्याला काय मिळणार सायला? येथे कोंबडी, दकऱ्या, मेंढरे काही तरी असेल तर ना उजाडायची वेळ आहे. पाटलाच्या घरात गिरा या. आपल्याला हवी तितकी कोंबडी, दकऱ्या मेंढरे मिळतील सायला. उजाडण्यापूर्वी आपल्या बिलात जाता येईल."

बायको आवाजात पहिले भूत म्हणाले—
"वरं मामा! आपण नमंच करू या."

बाहेरच्या लोकांनी हे सर्व ऐकले व म्हणाले "भुत आहेत हो भुते! चला पाटीलबुवांना जाऊन सांगू या त्यांच्या घरात शिखरील भुते." भ्रम आपसात ठरवून सर्व लोक पाटलाच्या घरी धावले.

ते लोक तिकडे निघून गेले व डकडें चार मोठमोठी गांठीडी डोक्यावर पाठीवर घेऊन पसार झाले.

बसलेला एकूण पाटील वंश ~~आजही~~ जाहीर झाले.

"समाजाला हौं संभाजाला! भुते शिरायला येत आहेत तुमच्या घरात. कांघडी, मंढरे आणि वंशान्या माकून खालील भटजी-बुवांच्या घरात शिरली होती. तेथे त्यांना काही खावला मिळाले नाही, म्हणून तुमच्या घराकडे धावली." लोक म्हणाले.

ही गोष्ट एकदुसऱ्याकड्याने नाही सांगितली प्रत्येक जण तेच म्हणाला नेव्हा

पाटलात वंशान्या चाललेल्या मळकट व गोठघात वंदोवंस्तालाठी पाहारेकरी नेमले भुतांना पळविणारे मांत्रिक पाटलाच्या हुकमावरून धावले. त्यांनी सुषे, केरमुण्या वगैरे मागविल्या व मोठा जाळ केला मांत्रिक पाहारेकरी पाटलाकडून वस्त्रिमे घेऊन आपापल्या घरी गेले.

दुसऱ्या दिवशी भटजी सीभाग्यवतीसह परतले. लोकांनी गावात रात्री घडलेले वृत्त सांगितले भटजींना हायसे वाटले. परंतु घरात जाऊन पाहतात तर गुताच्या एक कोपऱ्यास दिसला नाही घोरानी सर्व घर झाडून गेल होते. भटजीबुवांनी गावकऱ्यांना क्षुप शिरवा दिल्या म्हणाले—
"सर्व आपले होते आणि बाहेर होते. दाखी अकबल गेली होती कांठे? घोरानी घरात शिखन सर्व लावविले आणि हे लोक त्यांना भुते समजून निघून गेले.

पाटीलबुवाले म्हणाले—"लोक तरी काय मूर्ख आहेत! दगाच ~~आजही~~ पावरवून सोडले होते. जोप घेऊ दिली नाही."

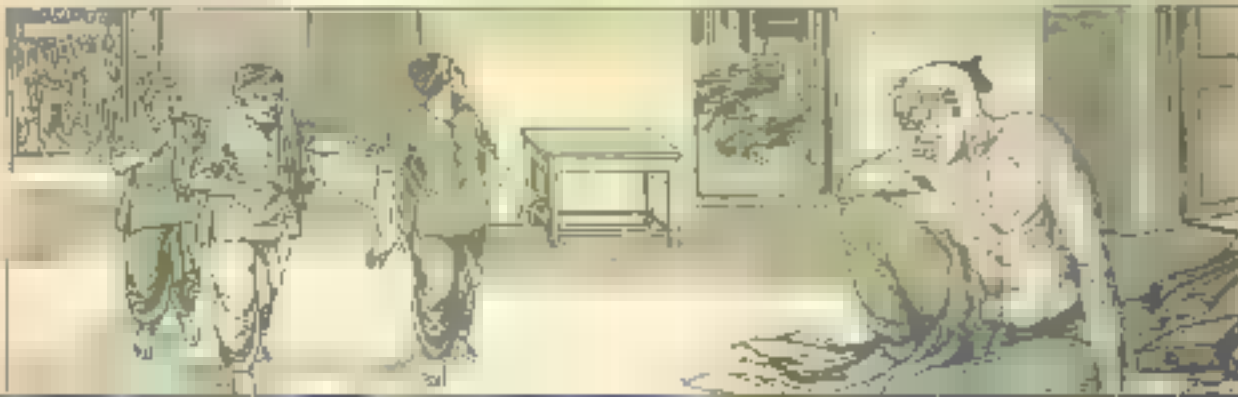
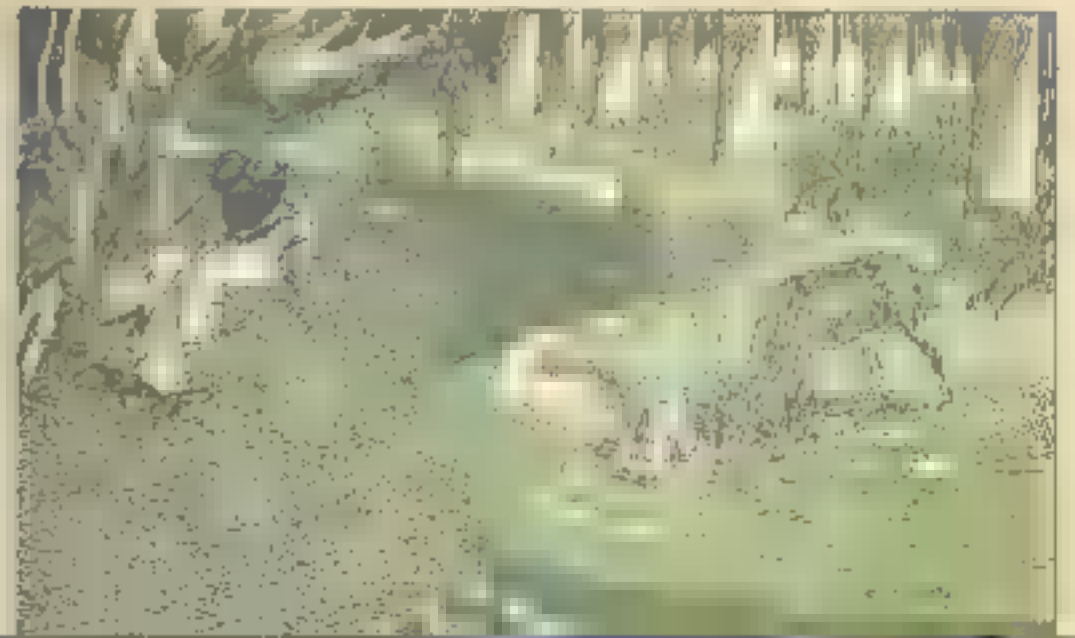
शिकाऱ्याचा मुलगा

एका शिकाऱ्याला एक मुलगा होता तो नेहमी शंकाकुशंका काढीत असे आणि फुकट वेळ घातले. ~~आजही~~ मुलाना बघताच म्हटले—"बाळा! आज मला वरं वाटत नाही आहे व रानात जाऊन मला किदा हरण गांवर असे मिळेल असे निवार करून घेऊन ये."

मुलगा शिकारीला निघाला ~~आजही~~ वेळ वा जंगलात हिडला फिरला. परंतु ~~आजही~~ एवढेचोच ~~आजही~~ दिवसे नाही उगटान ~~आजही~~ फिरल्यामुळे त्याला नहात जागशी झपुन तो गढा न्हावाच्या काठी पाणी पायला गेला तेथे त्याला पाणी पीत घालिला एक मसा व एक ~~आजही~~ दिवसे.

मगेल तो ~~आजही~~ पाणी मसा आणि ~~आजही~~ विषार जागसा—"बाबा! मी पाणी पीत होतो. ~~आजही~~ एक ~~आजही~~ व ~~आजही~~ पाणी पीत असलेले दिसले. तुम्हाला काय पाहिजे हरण वी ~~आजही~~?"

"वृत्तपा! ~~आजही~~ ~~आजही~~ आदिपर्यंत तुझी पाद गतात राहिलीच, असे वाटते का तुला?" चाप काळवीत पडला, पुढे या मुलाचे काय व्हायचे?

मंदबुद्धी

एका गावात एक मंदबुद्धीचा मुलगा रहात असे तो एका व्यापाऱ्याकडे काम करत होता. तो व्यापारी कपड्यांचा व्यापार करी. त्या व्यापाऱ्याने विचार केला की या मुलाला काही तरी कामाला लावावा. मजुरी करण्या-ला मुलगा होता. तरी व्यापाऱ्याने त्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी एक काम सायबे ठरविले.

व्यापाऱ्याने मंदबुद्धीला कापडाचे एक ठाण दिले व बाजारात हिंडून फिरून किंवा एका जागी बसून ते विकायला सांगितले.

परंतु मंदबुद्धीला काय करावे सुचना त्याने व्यापाऱ्याला विचारले—“काय हो, हे कोणत्याभावने विकू म्हणता?”

व्यापारी हे समजून की त्याला कापडाची व किमतीची थोडी फार कल्पना

असले, म्हणाला—“काही नाही रे, एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे!”

मंदबुद्धी मग कळत्यासारखा ते ठाण घेऊन बाजारात जाऊन बसला. त्याने विचारले की हे ठाण केवढ्याला रे की तो म्हणाला—“एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे. गाहून घेणार नाही. लोकांना ते काही कळत नव्हते. कोणी वेडा पीर दिसतो आहे असे समजून लोक हसत पुढे निघून जात.

एक तरुण मनुष्य हे सर्वे पहात उभा होता तो मंदबुद्धीजवळ येऊन म्हणाला—“हा घे आणा हातात आणि हा एक आणा त्या हातात आणि ते ते ठाण, मी घेतो!” आणा इकडे व तिकडे याचा अर्थ हाच असला पाहिजे, असे मंदबुद्धीला वाटले. त्याने दोन आणे घेऊन ते ठाण त्या माणसाला दिले.

मंदबुद्धीला नेमकी वेळी खूप भूक लागली. त्याने दोन आणे देऊन एका दुकानात एक पावरोटी विकत घेतली व ती स्वस्थपणे बसून कोठेतरी लायला बसण्यासाठी जागा शोधू लागला. नेवढ्यात पाठीमागून येऊन एका कुऱ्याने तो पावरोटी ओढून नेली.

मंदबुद्धीला फार भूक लागली होती. तो त्या व्यापाऱ्याकडे गेला आणि म्हणाला—“तुम्ही एकून एक दिवस चांगली दहा दिवस असातोत असाच आतापर्यंत विकून का टाकली?”

“तु विकलेस ठाणाने पैसे दे आधी. त्या घेऊन आ, तिकडे!” व्यापारी म्हणाला.

“ठाण विकून पैसे मिळाले त्याची पावरोटी विकत घेतली होती सायला. तो एक कुऱ्याने ओढून नेली. मी अगदी खरे शपथ घेऊन सांगतो, तुफंडादेखील लायला नव्हता हो!” मंदबुद्धी म्हणाला.

ते ऐकून व्यापाऱ्याला भयंकर राग आला. तो ओरडला—“काय म्हणतोस? पावरोटी विकत घेतलीस! त्या ठाणाची किंमत येथे भोजन पुढे ठेव नाही तर डोके फोडीन तुझे!”

मंदबुद्धी एक क्षणभरदेखील तेथे थांबला नाही. तो तेथून पळाला आणि कुत्रा

रोटी जेथे उभा होता तेथे गेला. परंतु कुत्रा तेथे कुऱ्याला शोधत निघाला. शोधता शोधता तो कुत्रा मिठाईच्या एका दुकानासमोर टाकलेली पाने चाटत असलेला दिसला. तो त्याच्यावर ओरडू लागला—“माझे पैसे! माझे पैसे!”

तो कुत्रा त्याचे ओरडणे ऐकून भ्याला व वाट फुटेल तिकडे पळू लागला. शेवटी तो एका श्रीमंताच्या घरात शिरला. मंदबुद्धीने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही आणि त्या घरात शिरला. त्या वेळी त्या घराचा मालक पैसे मोजत पिशव्या भरीत होता आणि

त्या तिजोरीत ठेवीत होता तेव्हाच त्याला एक धाणभर घरात जावे लागले. मंदबुद्धी घरात जालेला त्याला दिसला नव्हता. मंदबुद्धीला लान कावल. त्याने एक पिशवी उचलली आणि पळाला आणि त्याने पिशवी व्यापान्याला नेऊन दिली.

धाण विकून चांगली मिळकत करून दिली मूळाने असे घाटले. त्याने त्याला कात्री पैसे दिले आणि जायला सांगितले.

सिकडे त्या सावकाराने चोरले. कोतवालाला पळविले गोष्ट कोतवालाला खुभावा लागला त्यावरून हे काण मंदबुद्धीनेच असल्याची त्याला आली. त्याने त्याला कैद विचारले- "तू सावकाराकडेचे पैसे चोरून नेलस की नाही?"

तो म्हणाला- "होय!"

"केव्हा चोरलेस?" कोतवालाने विचारले.

कुच्चाचा पाठलाग गेलो त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"कुच्चाचा पाठलाग करीत कोणत्या दिवशी गेलाल?" कोतवालाने विचारले. "पैसे चोरले त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाला काय विचारावे कळना. तरी त्याने विचारले- "तुझे घर कोठे आहे रे?"

"ग्राहणाच्या घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाने विचारले- "ग्राहणाचे घर कोठे आहे?"

"घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला. "जरे ती दोन्ही घरे कोठे आहेत?" कोतवालाने विचारले.

"दोन्ही समोरसमोर आहेत!" मंदबुद्धी म्हणाला.

मंदबुद्धी पुरे वेडा असल्याची नाची होऊन कोतवालाने त्याला नाद मोडला व त्याला जायला सांगितले.

अज्ञानाचे आवरण

१६०. मेरुपर्वत

उत्तर कुठे शेत तो इहलोकातला स्वर्ग आहे, मानवाना अजिंक्य ज्ञाना शिखरावर, हिमालयात अत्यंत उंच अशा शानती आहे. राहणारे लोक निष्पश्य असतात, त्यांना शेत नांगरणे, रथात बसून जमने माहोत नाही असे. राहणारे जमन व चोंद रथात निहिविले आहे. आपण हुरुती 'पायीर' ने म्हणतो तेच ने स्थान या विषयाच्या शतकातही अगदी परवापरवापर्यंत मनुष्य आलोमा पोचता आने नव्हते. राजवटीत या भाषात समतेचा विकास होत आण आणि याका येथे उद्याने उपवने प्रेक्षणीय अशी प्राणिनी आहेत. मुख्य म्हणजे विजेच्या शक्तीचा उपयोग होऊ लागला. तिरपतीसारखेच येथे सात पर्वत आहेत. आपले पूर्वज मेरुपर्वत म्हणून होते.

चमत्कार अंगाशी आला

फार जमी गोष्ट आले. विदर्भ देशात एक राजा राज्य करील. त्याला कोणी अद्भुत चमत्कार करून दाखविला की त्याला बक्षीस देऊन करी.

त्याच राज्यात नावाचा मांत्रिक होता. त्याला रसायन शास्त्राचे उत्तम ज्ञान होते. त्याने पुष्कळ प्रयोग करून एका रसायनाचा गोड लावला. कोणी रसायन पिण्यापूर्वी आपल्या मिळाने असे इच्छून रसायन घेतले तर त्याला ते रूप नक्की मिळेल अशी त्याची खात्री झाली होती. परंतु तो चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याचा त्याने केला नाही. कारण ते रसायन पिऊन इच्छिलेले रूप मिळाले तर पुन्हा स्वस्वरूप मिळविण्याचे रसायन तयार करण्याची रीत त्याला माहीत असली तरी

ते रसायन तयार करायला लागणारी एक वस्तू मिळणे त्याला अवघड पारत होते. म्हणून त्याने आपल्या रसायनाचा चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याची हाय भरली नव्हती. तरी राजाला दाखवावे नाही या द्विविध मानसिक अवस्थेत ते रसायन राजाला एका पेंत्यात ओतून दाखविले. म्हणाला—“या परिणाम होईल त्याची तोड माझ्या जवळ नाही. त्यासाठी लागणारी वस्तू अद्याप मिळालेली नाही. म्हणून मी या रसायनाचा प्रयोग केला नाही. तेव्हा एक अद्भुत चमत्कार मानून आपण नळा बक्षीस देऊ शकल्यास मी आभारी होईन.”

राजा म्हणाला—“परंतु या रसायनाचा प्रत्यक्ष परिणाम पाहिल्याशिवाय हे रसायन

तु म्हणतोस तसे आहे या गोष्टीवर विश्वास कसा करायचा? आपल्या मुलाला पाजून दाखव.” त्यानंतर राजाने त्या रसायन नास्त्रजाच्या मुलाला बोलवून आणविले त्या शास्त्रज्ञाने गप्पावया करून ‘नको’ म्हटले तरी मुलाला विचारले—“वाळा, तु पक्षी होऊन उड्यात उडणार की उड्या होऊन उड्या मारणार? की हत्ती होणार? कोणती हो गोष्ट मनात इच्छून रसायन पी.”

त्या शास्त्रज्ञाने पुन्हापुन्हा चिंतनी करून पाहिली परंतु राजाने त्याचे ऐकले नाही. मुलाने हरणाचे स्मरण करून रसायन पिऊन शकले. त्यादरम्यान तो हरण झाला बसू लागला

राजा म्हणाला—“तू रडतोस का? तू हे बक्षीस घे तुझ्या चमत्कारपूर्ण प्रयोगाकरिता. दुसरी चमत्कारपूर्ण प्रयोग करून गाला स्वतःचे रूप वेईल असे रसायन शोधून काढ.”

“पण महाराज, त्यासाठी हवी असलेली वस्तू कधी काय मिळणार?” शास्त्रज्ञाने विचारले.

“माग तर नाव! मी मिळवून देण्याचा प्रयत्न करून पाहतो.” राजा म्हणाला.

“महाराज, राजघराण्यात जन्मलेल्या पक्षाशी उलटलेल्या राजपुरुषाचा एका बोलता प्रयोगासाठी आहे.”

राजा म्हणाला—“एवढेच ना. मामा मनु कोसल देशाचा राजा पक्षाशी उलट-

केला. त्याला जिकून त्याचा डोळा काढून देतो." राजा म्हणाला.

शास्त्रज्ञ रडत-रडत आपल्या रुपात असलेल्या मुलाला घेऊन घरी गेला. राजाने बक्षिमाची रक्कम शास्त्रज्ञाकडे पोचली केली.

विदर्भ देशाच्या युवराजाचे शास्त्र-मुलाएवढेच होते. दोघ मित्र होते. दोघ सहपाठी होते. ती आपल्या मित्राला भेटण्यासाठी त्याच दिवशी शास्त्रज्ञाच्या घरी आली. घडलेली गोष्ट त्याला सांगितली. म्हणाला—"मी हे रसायन तयार करून कुळनाथ केला." रागून त्याने आपले ते अद्भुत रसायन त्या मुलाला दाखविले. युवराजाच्या मनात रुपात आपल्या मित्राला भेटण्याची नोंद उत्पन्न झाली. त्याने मागचा पुढचा विचार न करता हरण होण्याची कसून ते रसायन पिऊन दुसऱ्या क्षणाला युवराजाला हरणाचे रूप आले. युवराज-

बरोबर आलेले विपारी त्या हरणाला घेऊन राजाकडे त्यांनी घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली.

राजाला करावे काय नाही, सुचेल. त्याने कोशल नरेशाला जिव-ण्याची जी फुडारकी दाखविली होती ती प्रत्यक्षात दाखविणे त्याला होते. कंद करण्याची गोष्ट तर मोडक, केवळ गुप्ता होत्या.

शास्त्रज्ञाचा मुलगा हरण तेव्हा राजाच्या मनाला काही वाटले नाही. परंतु मुलाचा हरणाचे रूप मिळाले तेव्हा भाव त्या रसायनाची तोड शोधण्याची काळजी राजाला वाटली. त्याचे स्वतःचे वय होते म्हणून त्याने हावा हाडा काढून दिला.

शास्त्रज्ञाने आपला प्रयोग पुरा नवीन रसायनाचा शोध लावला. ते प्याल्यावर युवराज व शास्त्रज्ञाचा मुलगा दोघांना स्वतःचे रूप मिळाले.

किमतीतला फरक

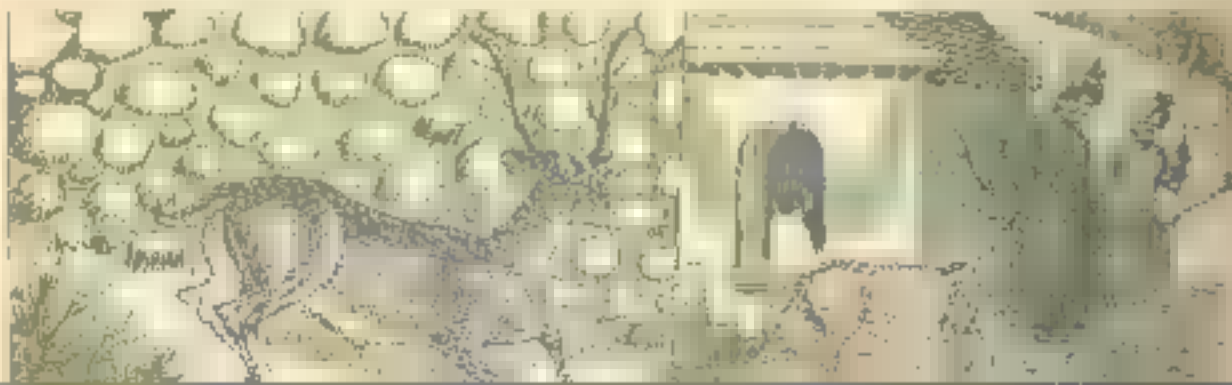
श्रीहर्षदासांनी साहित्य प्रेमी म्हणून प्रसिद्ध होते. देशातल्या योर विद्या-भागा आदरपूर्वक वागवून ते त्याचा करीत. दगातल दूरदूरचे कवि व पंडित त्यांच्या यऊन आपल्या प्रतिभेचे प्रदर्शन करून देव-रायांच्या सनक्ष करीत व सम्राट त्यांना मानाची वस्त्रं देऊन त्यांचा करीत.

सम्राटाच्या राजधानीत रामशर्मा नावाचा एक गरीब पंडित असे. त्याचे काव्य सामान्यच होते. परंतु सम्राटासमोर आपले काव्यवाचन व्हावे. सम्राटाकडून आपल्याला मोठे बक्षीस मिळावे अशी त्याच्या मनात महत्वाकांक्षा होती. म्हणून त्याने पुष्कळ मेहनत एक कविता रचली व दरबारात आऊन आपली कविता वाचून दाखविली.

श्रीहर्षदासांनी योर कवी होते. काव्याचे मूल्य कळत होते. म्हणून राम-शर्माची कविता ऐकून सम्राटाला कोतुक पारध्यासारख त्यात काही दिसले नाही तरी दरबारात आलेल्या पंडिताला शिकाम्या हाताने पाठवायचे नाही असे ठरविले. कारणाने रामशर्माला एक पारितोषिक दिले.

रामशर्मांना त्या गोष्टीचा राग आला. त्याने सम्राटाची त्याबद्दल विदा केली. म्हणाला—"आपल्या काही खास खास पंडितांनाच सम्राट मोठमोठी पारितोषिके देतात. माझ्या कवितेत व त्यांच्या कवितेत काय अंतर आहे हो ?"

सम्राटाला ते ऐकून वाईट वाटले. परंतु ते काही बोलले नाहीत. तिम्मरसू नावाचे त्यांचे प्रधान सम्राटाला कानात काहीतरी मागून वाजूला आले.

दुसऱ्या दिवशी अनपेक्षितपणे राम-
शर्मांच्या घरी दोन व्यापारी
विकायला येऊन आले.

रामशर्मांच्या पत्नीने साड्या पाहिल्या
व आपल्या आवडीची म्हणून एक पिचळ्या
रंगाची साडी निवडली. रामशर्मांनी गुलाबी
रंगाची साडी निवडली. वास्तविक तीच
साडी चांगली होती. रामशर्मांनी दोन्ही
साड्यांची विचारली.

व्यापाऱ्यांनी त्या दोन्ही साड्यांची किंमत
प्रत्येकी वांभर रुपये असल्याचे सांगितले.

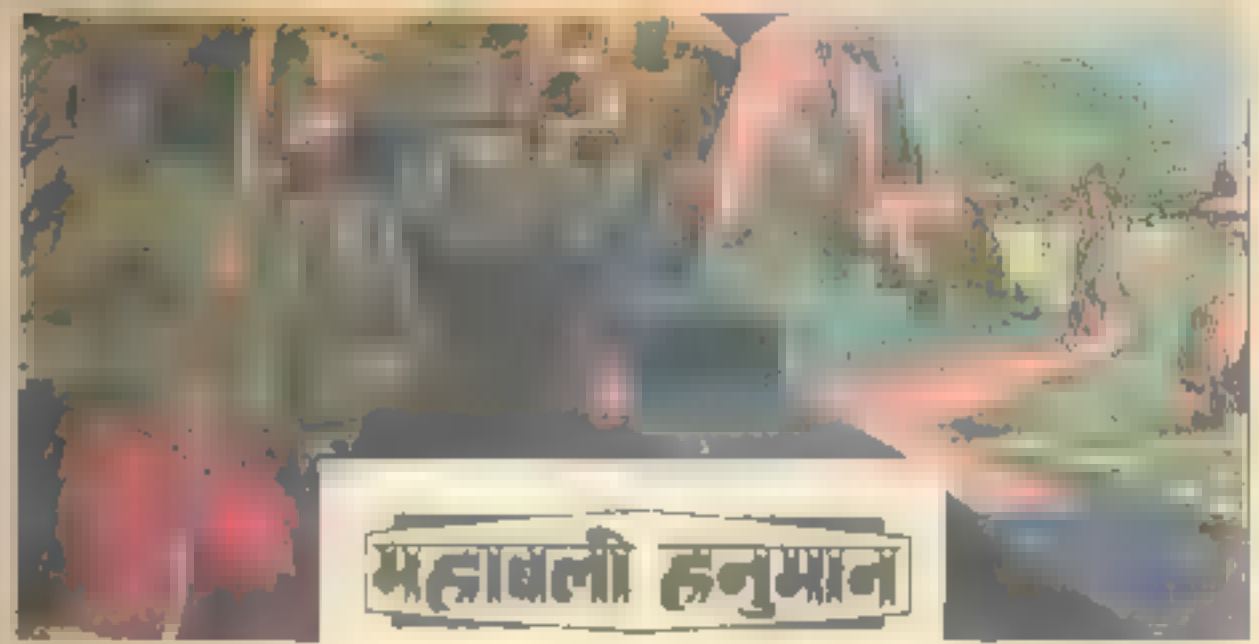
रामशर्मांना आश्चर्य त्यांच्या
होते की गुलाबी रंगाच्या साडीची
किंमत आम्हात असले परंतु रामशर्मांची
बायको म्हणाली-"हे व्यापारी
फसवीस आहोत. पिचळ्या रंगाची साडीच
ज्या. रेंगाळाची आहे गुलाबी रंगाची
साडी नकली रेंगाळाची आहे तुम्हा पुरुषांना
साडीच्या बाबतीत नाही."

तेव्हा रामशर्मांनी विचारले-
"काय रे, ही काय लबाडी? अस्सली आणि

नकली रेंगाळाच्या साडीची किंमत एकच
कशी काय?"

ते ऐकून व्यापारी स्मित करीत म्हणाले-
"कानच नाही का आपण नम्राटांच्या
दरबारात कविते कवितेत कमळा फरक
म्हणून म्हणाला होता? वसिस्तात
फरक कसा जसे नव्हते विचारले?
तेव्हा माझे कधीही असो किमतीत फरक
का असणार?"

रामशर्मांच्या होक्यात प्रकाश
आपल्या चुकीची कल्पना आली आणि
चुकीबद्दल राजदेखील वाटली. परंतु
आश्चर्य को ती गोष्ट
व्यापाऱ्यांच्या कानापर्यंत कशी काय पोचली?
सम्राट दोघांनी आपला
व्यापाऱ्यांच्या कबूल रामशर्माने
सम्राटांनी मागितली. सम्राटाने
ओढायला दोन्ही साड्या रामशर्मांच्या
पत्नीला देऊन तिच्या मनाचे आणि
स्मित करीत प्रधानावरवीर राज-
निघून

रामान मागितल्याप्रमाणे लक्ष्मण किष्कि-
धेला निघाला. तो धनुष्यबाण घेऊन
सुग्रीवाकडे गेल्यावर त्याच्याशी कसे
पंचे पात्ता विचार लागला. मी
सांगेन, सुग्रीव असे उत्तर देईल, त्याला
पुन्हा मी हे विचारीत वगैरे गोष्टी मना-
तल्या मनाने ठरवित तो चालत होता.
रामाने त्याचे रक्त खचलंलं.

वानरांनी लक्ष्मणाला दुसऱ्या पंथाच्या
पाहिले व कोणो शत्रू तर येत नसेल अशी
संका त्यांच्या मनात आली. हानाला आले
ते झाड उभटून किंवा मोठमोठे दगड घेऊन
सिद्ध होऊन उभे राहणं ते पाहून
लक्ष्मणाच्या तलपायाची आग मस्तकाला
जाऊन पोहोचली. वेहऱ्यावर

सत्तापाऱ्या अजुना स्पष्ट दिसत होत्या.
त्याच्या मुखारची तेजस्विता पाहून
वानरांची गालगण उडाली व ते सुग्रीवाकडे
लक्ष्मण असल्याचे त्याला
कळविले. परंतु सुग्रीवाने तारेच्या अतः-
पुरात असल्याने त्या यार्तकडे दुर्लक्ष केले.

अंगद मात्र भयभीत होऊन लक्ष्मणाला
नम्रपणे भेटायला गेला. लक्ष्मण त्याला
म्हणाला-"मुला, मी आलो आहे, म्हणून
सुग्रीवाला जाऊन सांग. माझे दादा फार दुःखी
मनाने बसले आहेत. म्हणून मी आलो आहे.
मला पंऊत ताबडतोब भेट म्हणून सांग."

अंगद सुग्रीवाजवळ गेला आणि लक्ष्मण
आला असल्याचे व खूप रामान
असल्याचे त्याने सांगितले.

तेव्हा वृद्धवाने असा प्रश्न केला -
तो हे सर्व एकत्र होता तो सर्व मर्त्यांच्या
समवेतच सुयोग्याला म्हणाला - राजा!
तू रामावर प्रत्युपकार करण्याची गोष्ट
विसरतां कामा नये तू अठपुरात राहून
आपले हे कर्तव्य विसरलास. आता शरद
ऋतू सुरू झाला आहे. युद्धाची तयारी
करायला हीच सरी येऊ आहे त्यामाठीच
लक्ष्मण आला असणार पत्नीला घालवून
समवेतल्या रामाने दुखामुळे तुला असा
कटू शब्दान निरोप पाठवला असेल. पण
तो तू ~~कळ~~ कळ पाहिजेत. तू आपले
कर्तव्य विसरलास तेव्हा लक्ष्मणाची
मिळणे ~~कळ~~ बोलण्या म्यतिरिक्त दुसरा
उपाय नाही, असे मला तरी वाटते.
मी तुला मर्तो आहे. तुझ्या हिताची
गोष्ट ~~कळ~~ म्हणून ~~कळ~~ माझे कर्तव्य
आहे ~~कळ~~ स्वतः मृत्तला व इतर वधुवांघ-
~~कळ~~ वरीकर घेऊन लक्ष्मणाला जाऊन
भेट ~~कळ~~ तसपण तमस्कार करून तो मागेल
तसे कर!"

अगद लक्ष्मणाला आदरपूर्वक बोलवून
घेऊन आला. ~~कळ~~ प्रमुख वानरांची घटे
पहात सुयोग्याच्या वारंघान आला. तो
वाडा म्हणजे इंद्रभवनासारखा होतो. अतः
पुरातून वीणावादनाचा आवाज आहोत ऐकू
येत होता. तेथे अनेक सुंदर न्हिया होत्या.

ते एकूण सुधीस आपल्या मर्त्यांना
म्हणाला - "मी काही राग येण्यासारखं
बोललो की केलं? मग लक्ष्मणाला एवढा
राग कसला झाला आहे? माझ्या शत्रूनी
त्यांचे ~~कळ~~ भरले की काय? मी घाबरलो-
भयानी आहे असे नाही. मला काय, राम
असो की लक्ष्मण असो, दोघे सारखेच, भय
कोणाचे असण्याचे कारणच काय? मित्रांनीच
विनाकारण असा राग करायला सुरुवात
केली तर मनाला शाहजिकच वाईट वाटते.
मला आजखी भय दुसरे कसलंही नाही.
रामाने माझ्यावर ~~कळ~~ उपकार केला आहे
तसा प्रत्युपकार मी करू शकेन का अशी
~~कळ~~ येते आहे माझ्या मनात."

मुग्धीव एका माठया विलासी पृथ्यामारखा राहतां - आहे, हे दिमत होते. आलेला पाहून एका द्वारपालिका दामीने सूचना देण्यासाठी दोरी ओढून मोठ्याने घंटा वाजविली.

तो एकून मुग्धीवाला लक्ष्मण आज्ञ्याची गोष्ट कळली. त्याची छाती धडधड करू लागली. थकाला कोरड पडली. तो लागला म्हणाला- "तारा! हा लक्ष्मण स्वभावाने सुशील नरम आहे म्हणतात, मग त्याला आता धवडा पंथ्यासारखे काय म्हाळं? मो काही चूक केली का? काही असो, नू पुढे चल. त्याला गोड बोलून थोडा शांत कर. नंतर मी येतो."

मद्याचा वास येत होता आणि ज्ञानाच अथरणावरून उठल्यासारखे तिच्या विस्मृतीकडे केसांदरून आणि शस्त्राभरणावरून स्पष्ट दिसत होते. तिचे ते रूप लक्ष्मणालाच बर नाही वाटले. त्याने तिच्याकडे पाहिले नाही.

तारा म्हणाली- "लक्ष्मणा! तुला राम येण्यासारखा कोण रे वायला? कोणाची एवढी हिमंत झाली रे?"

लक्ष्मण म्हणाला- "श्रीचीच्या हिताची मला सदा मनात झळमतेस. तो मला मधे पिऊन स्त्रीलोभ्य होऊन आपले कर्तव्य विमरला आहे. उपकारावरून प्रत्युपकार न करणे ही धर्माविरुद्ध आणि अर्थाविरुद्ध कार्ये नव्हे का? आमच्या कार्याकडे अगं दुर्लक्ष त्याने केले तर ते त्याच्या हिताचे की अहिताचे याचा विचार तूच कर. आम्ही काय करणे बरोबर होईल याचा तूच विचार माग."

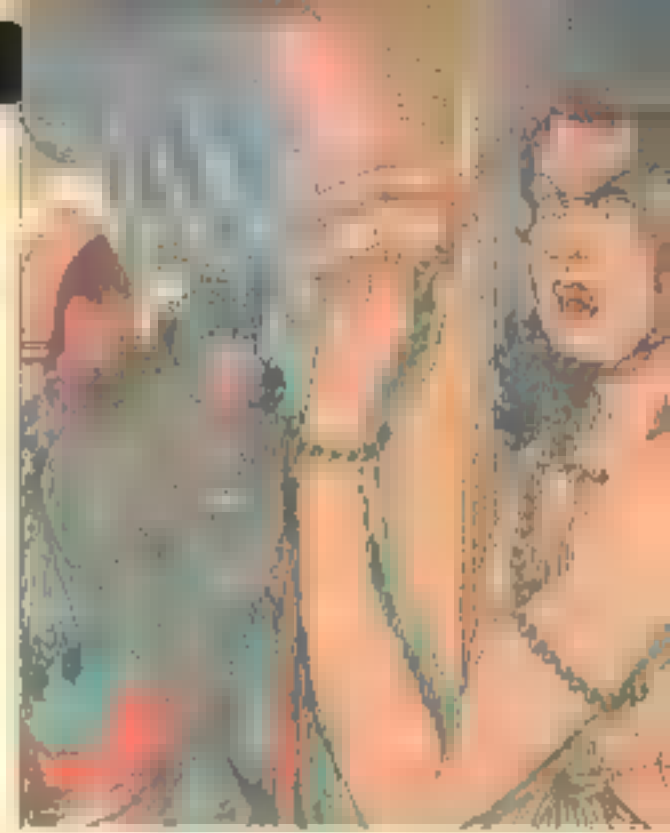
तारा म्हणाली- "लक्ष्मणा! कितो ज्ञानं तरी मुग्धीव तू! मला धिक् आहे. सिद्धावर इतके रागवून कसे चालेल? तुमचे काम न्याय करायचेच आहे. थोडी दिसवाई झाली. तुझ्यासारख्या धोर पुरुषांनी सामान्य माणसावर इतका राग काढणे बरोबर नाही."

तारा त्याने तुमचे काम करायला पाहिजे उगीच केला त्याला कारण मो जवळ होते हेच आहे. तेव्हा तू मुग्धीवाला क्षमा कर थोर थोर कृपांचे सुद्धा स्त्रीसमोर काही वाढत नाही. मुग्धीव तर अगदीच गामांत आहे."

तो असे बोलून लक्ष्मणाला आत घेऊन पुन घेऊन गेली. मुग्धीवाच्या अगावर मुल्यवान रक्तहार व होती. पुष्प-माळानी सजविलेल्या सिंहासनावर तो बसला होता. त्याच्या चारीवाज्या अनेक अप्सरामारख्या सुंदर स्त्रिया उभ्या होत्या. मुग्धीवाच्या राजूला क्षमा वसलेली होती. ते दृश्य पाहून लक्ष्मणाला महाकष्टासारखा राग आला.

लक्ष्मणाला पाहताच मुग्धीव भयभीत होऊन सिंहासनावरून खाली उतरला. त्याच्याबरोबर सर्व स्त्रियादेखील उठून उभ्या राहत्या.

मुग्धीव नमस्कार करून मगार उभा राहल्यावर लक्ष्मण म्हणाला- "रामाच्या हातून तुझे काम भागल्यानंतर तू रामाचे काम नको करायला? तू कुतघ्न आहेस, असत्यभाषी आहेस! आजपर्यंत तू मंनिचा शोष काढण्याचा प्रयत्न का केला नाहीस? पुष्प पिऊन अंतःपुरात बसून काय करतो आहेस? असा आहेस मी माहीत

असले तर रामाने तुला यानरास राज्या दिले असले का? तुला आपल्या मा बालीच्या शोधार्थ पाठविलो."

तारा पुन्हा मुग्धीवाच्या पतीने बोलू लागली- "लक्ष्मणा! मुग्धीव द्रोही, पुराचारो, कुतघ्न नाही. कित्येक दिवस कष्टात दिवस वाढल्यानंतर आता कोंठे त्याला श्वास घ्यायला थोडा वेळ मिळाला. तेव्हा मा थोड्याशा अपराधाबद्दल तू केला पाहिजेस. रामाकरिता तो मला, हसाला, एवढेच नव्हे तर त्याच्या सर्वस्वाला सोडायला तयार आहे. तो मीनेला आणून देण्याची जबाबदारी घेऊ शकेल. त्यासाठी तो रावणाची मृद करू शकेल. तुमच्या

कामासाठीच सर्व वानर प्रमुखांना हजार राहण्यासाठी निरोप पाठविले आहेत. सर्व थोड्यांच वेळाने येतील आणि बरोबरी त्यांनी पायला म्हाणून तू आपला राम धोडा आवार."

ते ऐकून लक्ष्मणाच्या मनाचे थोडे समाधान झाले. ते पाहून सुग्रीवालादेखील तोंड उघडायला घीर आला. म्हणाला- "लक्ष्मणा! माझ्या हातून थोडा प्रमाद घडला, त्याबद्दल समा कर वा जगात कोणाच्या हातून चुक होत नाही?"

लक्ष्मण त्याला घीर देत म्हणाला- "रावणाची पुढ करण्यासाठी तुम्ही मदत असल्यावर त्याहुन जास्त आम्हांला

काय वाहिजे? तेव्हा माझ्याबरोबर चल आणि पत्नी-बिरहाने दृष्टी आलेल्या रामाचे मांथन कर."

सुग्रीव असलेल्या हनुमानाला म्हणाला- "जगात जेथे कोणता वानर वीर असतील त्यांच्याकडे निरोप देऊन दूत पाठव. मी यापूर्वी पाठविलेल्या दूताना लवकर निरोप पोचवून कामे पूरी करायला ताकीद कर दिरंगाई करणाऱ्या भाळशी दूताना माझ्याकडे घेऊन ये. दहा दिवसांच्या अत आ हजार होंगार नाही त्याला मृत्युदंड दिला जाईल जाहीर कर."

हनुमानाने सुग्रीवाच्या आज्ञेप्रमाणे किती जे वानर होते त्यांच्याकडे निरोप देऊन वानर पाठविले

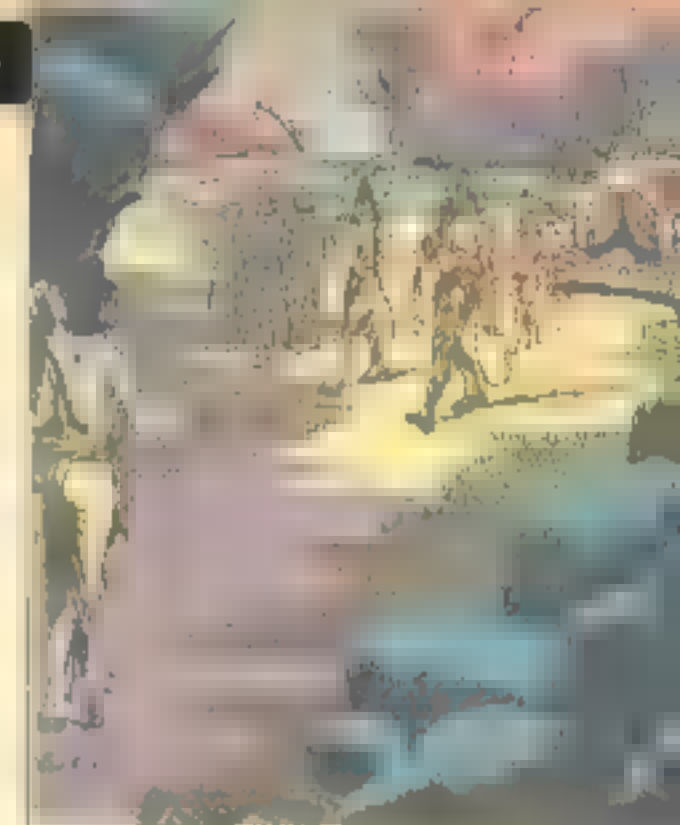
सुग्रीवाने एक सोन्याची पालखी आणि बिली आणि स्वतःबरोबर नील लक्ष्मणाला बसवून वानरांच्या लवाजाभ्यासह भाटाने राम निवास करीत होता तेथे आला. सुग्रीव लक्ष्मण पालखीतून उतरले आणि रामासमोर हात बांधून उभे राहले. नंतर सुग्रीवालाने साष्टांग नमस्कार करताना पाहून रामाने त्याला उठविले प्रेमाने सेंटून त्याची खुशाली विचारली. नंतर सर्व सृचनेप्रमाणे यथा स्थान बसले.

रामाने सुग्रीवाला पुढाची वेळ जवळ येऊन उपत्याची आठवण करून दिली

तेव्हा सुग्रीव म्हणाला- "रामा! एकाहून एक दार व वीर असे कोट्यवधी तुझी मदत करण्यासाठी येत आहेत. ते रावणाला सक्तुव परिवार समेत ठार करून सीतेला सोडवून आणून तुझ्याकडे पोचतील "

असल्यासाठी सुग्रीवाने मुरू केल्या तयारीचे वर्णन ऐकून रामाच्या समाधान झाले राम म्हणाला- "सुग्रीवा! तुझ्या मदतीने मी नवकीस आपल्या दात्रा नाश करू शकेन असा आत्म-विश्वास मला वाटू लागला आहे "

त्याच वेळी आकाशान घळीने कोट लागले. झुडीच्या झुडी पंऊ लागल्या होत्या नदी किनाऱ्याला राहणारे, डोंगराळ प्रदेशात राहणारे, कोटधावधी वानर जमा होऊ लागले होते काही वानर तांबड्या रंगाचे होते, तर काही भुरकट रंगाचे होते. अशा वानरांना बरोबर शतबली नावाचा एक प्रमुख वीर येत होता सोनेरी रंगाचा वानरप्रमुख सुषेण, म्हणजे ताराचा पिता काही कोटी वानरांना घेऊन आला होता. त्याचप्रमाणे ताराचे पिता तार नावाचा वानरदेखील आला. काही हजार वानरांना घेऊन

हनुमंताचा भाग केसरी गवाळा, धूम्र वानर भल्लूक सैन्य (अस्वलसे सैन्य) आले वानर काळपा वानरांचे सैन्य घेऊन आला. गदम कोटी वानरांचे सैन्य घेऊन दरोमुख, मेंद, द्विविद, गज असलेल्या वानरांना आले जांब दहा कोटी भल्लूकांचे सैन्य घेऊन आला गंधमादन, अंगददेखील मोठमोठे वानरबरोबर घेऊन आले. एकूण जगात जेथेथेथे म्हणून वानरवीर होते सर्व किष्किधेला जमा झाले त्याच्या आवाजाने आसमत दुसदुमत होते.

सर्व वानरांनी एकत्र जमून सुग्रीवाचे अभिवादन केले. सुग्रीवाने त्या सर्वांना

रामासमोर हजर केले आणि त्यांची ओळख करून देऊन तो त्यांना म्हणाला—“तुम्ही आचार्यसैन्य सुधींची जागा पाहून दया-स्थोच्यांत किद्या नदीच्या काठी उतरवा आणि त्यांची विचारपूस करीत रहा.”

तो रामाला म्हणाला—“रामा! तू भासा करशील ते करायला कोटधावघी वानर जमा झाले आहेत. त्यांत काही कायकरूप, म्हणजे इच्छिच्छ, रूप घणारे आहेत, पर्यंतकार आहेत, कायगमन करणारे आहेत आणि महापराक्रमीदेखील आहेत. तू त्यांना धाटेल ती आशा कर. त्यांना कावे ॥ गळा कळते. परंतु ते कामे आणि काय करायचे या गोष्टीची काळजी घ्या.”

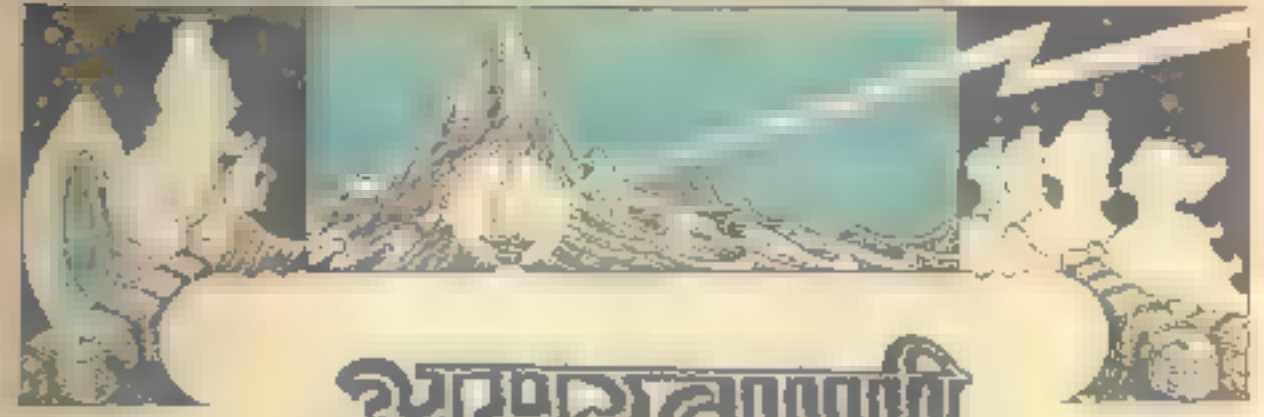
राम आनंदास आणि प्रेमाने सुग्रीवाला भेटला ॥ म्हणाला—“सुग्रीवा! सीता जिवंत आहे की नाही? रावण कोठे राहतो? या गोष्टीची माहिती काढायला हवी. सीता जिवंत असल्याचे कळले तर काळजी नाही. वरतवारीचे ते आपण दोघे ठरवू या. तेव्हा

मी मुचविले त्याचा विचार करून तुच वावरना ॥१७७॥ तो जागर कर.”

सुग्रीवाने विमत नावाच्या पर्वतासार वावरना बोलावून त्याचा वरोवर एक लाख वानराना घेऊन पूर्वेकडे जायला मागितले. त्या दिशेला रावणाच्या देशाचा व सितेचा जोय लागून एका महिन्याच्या आत मिळामेळी माहिती येऊन सांगायला मागितले.

तुम्हीने सुग्रीवाने दक्षिणेकडे काही वानराना पाठविले. दक्षिणेकडे जाणाऱ्या वानरांत नील, हनुमान, वाबुधान, सुहोत्र, शरारी, शरगल्म, गज, गजाल, गवय, शूषभ, मेघ, द्विद, विजय, मधमादन, उत्कामुध, अनंग, अगद वगैरे वानर होते त्याच्या वरोवर एक विद्याल वानरसैन्य देखील होते.

त्यानंतर सुग्रीवाने नारेचे बघील सुपेण मास अनंक वानरांसह पश्चिमेकडे पाठविले. गीतवलीला एक लक्ष वानर वरोवर देऊन उत्तरेकडे पाठविले.

आमारवाणी

न कर्ता कथञ्चि, न्कारिण
प्रियांगे चापि नश्वर,
स्वभावो वर्तते लोक
काळ पराक्रम ॥

॥ १ ॥

[काणी हसताही काळ नसता. काणी काणावाजी घेरणा करणाने मरथे नसता हे जग नैसर्गिक गोष्टी मानत असते त्याच्या मृदाणी काळ असता.]

न काळ मर्यति,
न काळ परिहोयते,
स्वभावम् च समामात
न कश्चि जनिवर्तते ॥

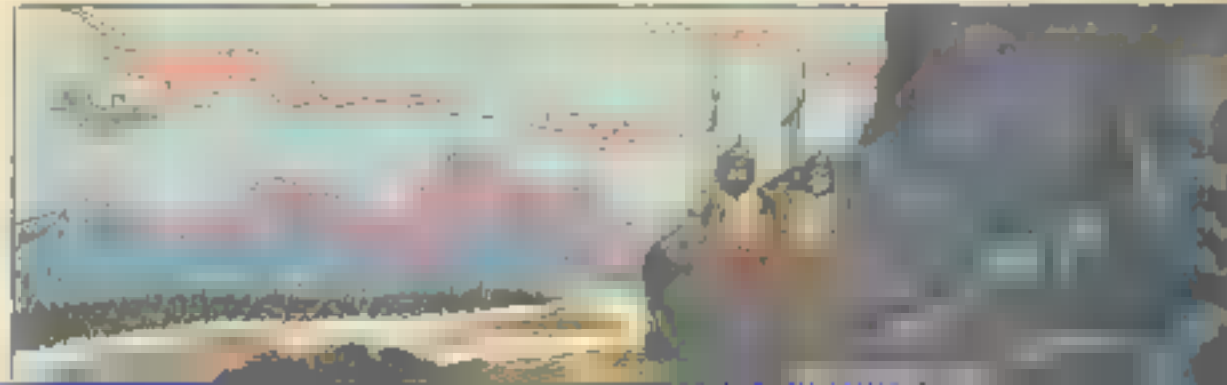
॥ २ ॥

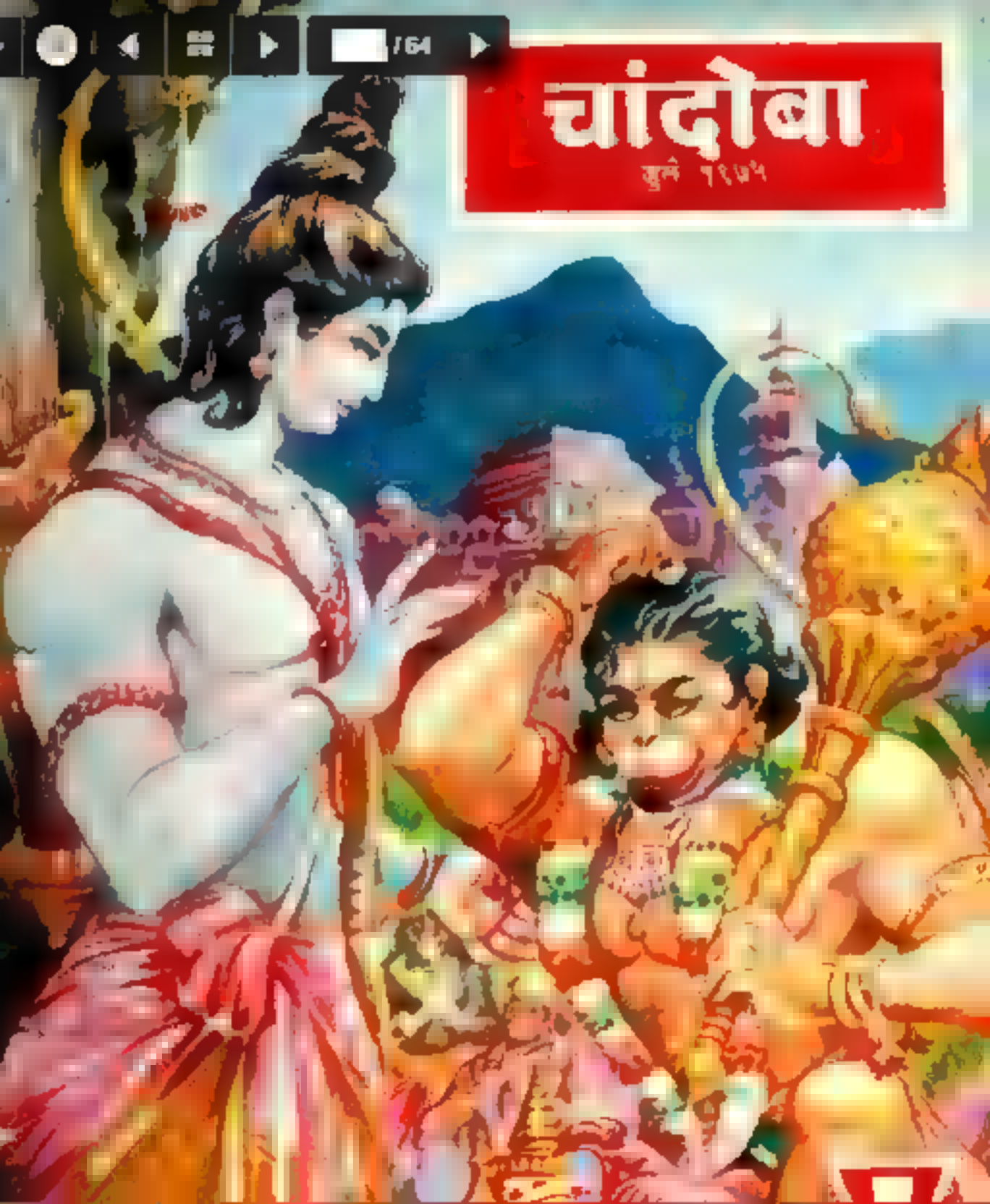
[काळ हा स्वतः असतो तो काणाला कुमानात नाही काणी काळी अतिशयण करणे नसत नाही]

न कालस्यास्ति वधुत्वम्,
न हेतुर्न पराक्रमः,
न मित्रातिसंवधः,
कारणम् क्षान्तिनी वजः ॥

॥ ३ ॥

[काळाचा नाशवाने नाही पराक्रम, मित्र, जातिमित्र ना मायाने नाही तो स्वतः आहे.]

चांदोबा

सुमे १९७५

मित्रमेक

[२३]

नागकुमाराची गोष्ट

राजगृह नामक गावी देवगर्मा नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याला मूल-
नव्हते म्हणून त्याची बायको नेहमी मुसमुसत कोठेतरी कोपण्यात पडून राही. देवगर्माला ते पाहवले नाही. एकदां तो बायकोला म्हणाला—“अग! असं मनाला लावून घेऊन कसं चालेल? निराश होऊन भागणार नाही. मी पुत्रकामेष्टी करतो आणि देवाला प्रसन्न करून पुत्रप्राप्तीचा वर मागतो. देव आपल्याला मदतसारखा सुर्वर, ब्रह्मपतीसारखा बुद्धिमान आणि बळमीमासारखा बलवान मुलगा देईल.”

ते ऐकून त्याच्या बायकोला फार आनंद झाला व देवावर सर्व मार टाकून तिने मनाचे समाधान करून घेतले.

सांगितल्या प्रमाणे त्या ब्राह्मणाने पुत्रकामेष्टी यज्ञ केला आणि आश्चर्य म्हणजे त्याच्या बायकोला खरोखरच दिवस राहले. भातां आपल्याला मुलगा होणार भाव-
दास ती चाई आपले सर्व दुःख विसरून गेली. परंतु तिच्या पोटी पुत्ररत्न जन्माला येण्याऐवजी एक नाग जन्मला. त्या सापाला पाहून शेजार-माहेरच्या बायका म्हणाल्या—“एवा सापाला काडा घराबाहेर! अग-
शकुन आहे!”

परंतु त्या आईने आपले रक्त अटवून पोटात वाढविलेल्या त्या सापाला घराबाहेर काढायचे नाकारले. तिने त्याला एका मडक्यात ठेवून लहामाचा मोठा केले. त्याला ती दूध, लोणी वगैरे गोरस लायला प्यायला घाली. तो पोष्टिक आहार मिळाल्याने तो नाग सूप मोठा व बलिष्ठ झाला.

काही वर्षे लाटल्यावर शेजारच्या एका मुलाचे लग्न झाले. ते पाहून ब्राह्मणाला त्याची बायको म्हणाजी—“तुम्हांला सन्या जगाची काळजी असते, घरचीच काळजी नसते. आपल्या मुलाच्या लग्नाची गोष्ट कधी काळमीत का कोणाबबळ?”

ब्राह्मण म्हणाला—“अग! सापाला कोण आपली मुलगी देणार? पावाळलोकात जाऊन वामुकीबबळ त्याच्या मुलाला मागणी घालावी लागणार!”

ते ऐकून बायको काही बडबून रडू लागली. पाहून ब्राह्मणाला राहवले नाही. तो बायकोच्या प्रेमाचातर आपल्या नागकुमारासाठी पुकीच्या शोषार्थ निघाला.

बरेच दिवस फिरत राहल्यावर तो ब्राह्मण कुटकुट नावाच्या एका गावी आला. तेथे त्याचा एक मित्र नानेवाईक असा एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे, त्याच्या घरी आला. दिवशी स्नानसंध्यादी आटोपून जेवणखाण करून तो घरी राहला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी उठून तो पुढल्या मृकामावर निघाला, तेव्हां त्याच्या मित्राने त्याला विचारले—“पण काय रे तू आलास कशासाठी आणि निघालास कोठे? काहीच बोलला नाहीस की!”

“मी आपल्या मुलासाठी वधूच्या शोषार्थ निघालो आहे.” ब्राह्मण म्हणाला.

“एवढेच ना! मग मामी मुलगी आहे लग्नाची. पहा तर, नक्षत्रासारखी सुंदर आहे. आपली आर्थिक स्थिती व वय वगैरे सारखे आहे. आपली परस्परांशी ओळख आहे. परस्पर ध्याही ध्यायला काय हरकत आहे?” त्याने विचारले.

ब्राह्मण त्या गोष्टीस आनंदाने कबूल झाला. त्या वधूला व तिच्या दासदासींना तो बरोबर घेऊन राजगृहाला निघाला.

वधूचे रूप पाहून तिचे लग्न एका सापाशी करून देणार असल्याचे ऐकून शेजार पाजारचे लोक व गावकरी चकित झाले आणि त्या ब्राह्मणाच्या घरी जमा झाले. सर्वांना फार चाईट वाटले. म्हणाले—

“न्याय, नीती, धर्म थोडा तरी पाहणारे
अशा देखण्या मुलीचे लग्न कधी सापाशी
करून देतील का?”

दासदासींनी ती गोष्ट वधूला जाऊन
सांगितली. जमलेले लोक त्या मुलीला
पाहून हळहळले. त्यांच्यातली जी वडील-
भारी मंडळी होती ती म्हणाली-“हे पहा,
या मुलीला सोडविलेच पाहिजे. त्यासाठी
बळप्रयोग करावा लागला तरी हरकत नाही,
परंतु तिच्या आयुष्याचे मातेरे होऊ देता
कामा नये.”

ते सर्व ऐकून ती मुलगी-“तुम्ही सर्व
कुपा करून आपापल्या घरी जा. राजा
जी आज्ञा करतो ती कधी मागे घेत नाही.
सगळ्या माणूस जे वचन देतो ते कधी भंग
होऊ देत नाही. तसेच कन्यादान हे एकदां
झाले की ॥ मागे घेणे शक्य होत नाही,
असे थोराभोठ्याचे म्हणणे आहे. देवाची
जी इच्छा असते तेच होते. विधिलिखित
जसते ते कधी पुसले जात नाही. पुष्पकाचे
मरण देवच करू शकले नाहीत।”

“ती पुष्पकाची काय गोष्ट आहे?”
जमलेल्या लोकांनी तिला विचारले. त्या
वधूने पुष्पकाची कथा सांगितली ती यशी :

पुष्पकाची कथा

इंद्राकडे एक सकल विद्यासंपन्न एक सुंदर
पोपट होता. त्याचे नाव पुष्पक असे होते.
एकदा तो इंद्राच्या मांडीवर बसून बोलत
असतां, यमाला पाहून उडून गेला. “असा
का रे पळालास?” देवांनी त्याला विचारले.
तो म्हणाला-“प्राणीमात्राचा जीव हरण
करणाऱ्याला पाहून पळून जाणार नाही तर
काय करीन?”

तेव्हा देव यमाला म्हणाले-“तू पुष्प-
काचा जीव घेऊन जाऊ नकोस!”

“मी काळाचा नेकर आहे. माझ्या
हातात काही नाही. तुम्ही जाऊन काळाला
पाहिजे तर विचारा.” यम म्हणाला.

त्यांनी काळाला जाऊन विचारले तेव्हा
त्याने मृत्यूला जाऊन विचारायला सांगि-
तले. देवांनी मृत्यूला विचारले. परंतु
मृत्यूला पाहतांच पोपटाने प्राण सोडला.

तिलक्या बहिणी

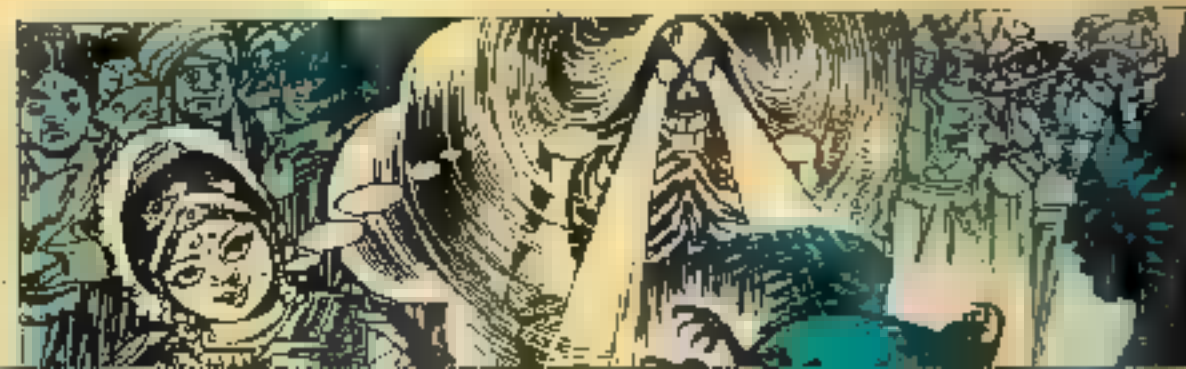
[११]

राजसाच्या तल्लक्यात आपल्या ॥ १ ॥ व भंगनांचा काही एक उपयोज नाही ॥ तिलक्या
भावंडांना कळते. राजाने मंत्रबलेच्या पंचान्या महाशयने आवश्यक असेनेचे त्याचपराचे
आऊन ॥ तिलक्या भावंडांना आयला पावून त्याने त्यांना बगदाच्या मूर्ती कडून टाकले.
मुनींचा थोडा मगला नाही, म्हणून राखणीत रावा व राणी यांचे काळजीत होते. पुढे-।

तिलकी भावंडे राजसाच्या हातात माप-
इत्याचे व त्याने त्यांना आपल्या
मायाच्या हातात दिल्याचे तला-
वातून हंमरूपात असलेल्या राजकन्या
पहातच होत्या. उदयन ॥ १ ॥ भस्माची
डबी काढून ने स्वतःवर लिपटु लागला
तेवढ्यात राजस नेच आला म्हणून भस्म
लिपटणे दकय झाले नाही आणि त्याची
पडलेली डबी उचलून घेणे शक्य झाले

नाही म्हणून तिलक्या भावंडांनी ती तेथेच
सोडली होती, दोघा राजसांचे त्या
गोष्टीकडे लक्ष गेले नाही हे देखील
राजकन्यांनी पाहिले होते.

तेव्हा दोघे राजस आपापल्या मार्गाने
निघून गेल्यावर त्या मरीचकाने बाहेर
परंतु त्यांना ती डबी मापवली नाही.
राजकन्या आश्चर्यचकित झाल्या. मुनी-
सिणी म्हणाली-“मग गेली कोडे ती डबी?”

आपण तिघांनी ती आली पत्रांना पाहिली होती। एकदम अचूक कशी काय सांगी? इकडेच कोठे तरी नक्कीच असणार।”

त्या तिघी ॥ ती इवी गोष्टी लागल्या. परंतु सरोवरामासून पुढे दूर ती इवी पडलेली त्यांना दिसली. आता ती इवी कोठे स्पष्ट ठेवायची, या गोष्टीचा तिघी विचार करू लागल्या. शेवटी सरोवराच्या काठीच एक लहानसा लहान कानून त्यात त्यांनी ती इवी पुरून ठेवली.

नंतर त्या तिघांचा भावंडांना कसे सोड- कामचे या गोष्टीचा त्या विचार करू लागला. शेवटी मुकेशिनी म्हणाली—“मला एक युक्ती सुचते आहे!”

ते ऐकून मुकेशिनी ॥ मुहामिनी दोघी एकदम म्हणाल्या—“एक तर हे ती युक्ती!”

तेव्हा मुकेशिनी म्हणाली—“काही नरी करून त्या राक्षसाला तेथून हलवून काढला जाणलं पाहिजे. आपण सर्व मिळून त्याला चाकल येत या आणि त्याला ॥ त्या राक्षसविणार आहे जसा त्याच्या ॥ विषयाम उत्पन्न कर या. तो मृत पाहण्यात गर्क आला की आपल्या पैकी एकीने ते मंत्रबलेने पाणी त्या तिघांच्या पुतळ्यावर पाडवावे. त्यांना त्यांचे स्वरूप कापेल राक्षसाच्या नकळत एकीने तिकडेच राहून ॥ काय करता येण्यासारखे आहे. पुढे ॥ करायचे ते ॥ मुलांशी बोलून विचार करून ठरवू या.”

॥ ऐकून मुहामिनी म्हणाली—“तो सामान्य भाणूम आहे का, ॥ पत्रांमल? आपण त्याला फसवून निकडून दूर घेऊन गेलो समज, त्याच्या ॥ राहून हे सर्व करणे म्हणजे शक्य वाटल्या ॥ तुला? आपण जर का कसला आणि त्या राक्षसाला आपण त्या मुलांना मागील आहो हे कळले तर आपण ॥ ती भावंडे सर्वांची धाता वधान कोणाच्या कळणार नाही. ही युक्ती चांगली आहे, परंतु ती प्रत्यक्षात उतरणे मला अवयव वाटते.”

त्यावर मुकेशिनी म्हणाली—“ते ठीक आहे ग! परंतु साहस केल्याशिवाय कोण- त्याच कायात कधी यश येते का? आपण सकटात आहोच राहून आज्ञा काय मोठे संकट येणार आहे? प्रयत्न केला तर कराचिंत ॥ संकटातून आपण सोकळे होऊ!”

दुसऱ्या दिवशी सरोवरामासून सर्व हस बाहेर आले. बाहेर मातपावसावर त्यांना मनोरंजन झाले. तिघांचा मुलांसारखाच ती जुळी किंवा तिळी मुलं होती. राक्षसाने त्यांना वजन आपण या सरोवरामात टाकले होते. त्यांत मुलं होती ॥ मुली एव होत्या.

सर्व मुलांना मुहामिनीने सरोवरामात परत आपल्या मांगितले. ती सरोवरामात निघून गेली. उरलेल्या सर्व मुलीच होत्या. त्या सर्व गाणी म्हणत पुले तोडीत राक्षसाच्या वाड्याकडे वाळू लागल्या.

त्याचा आवाज ऐकू आल्यावर राक्षस त्यांच्याकडे स्वतःच आला. ॥ म्हणाला—“कोठे निघालात तुम्ही सर्व? गाड्यावर सर्वांनी मिळून हल्ला करायचा विचार केला आहे की काय?”

मुकेशिनी सर्वात पुढे होती. ती म्हणाली—“तुमच्यासारखाच हल्ला कर- ण्याची कोण हिमत दाखवील! नवीन तिळी मुलं आली होती ना ती कोठे गेली, पत्रांमल आली होती.”

ते ऐकून राक्षस लवचका हसून म्हणाला—“कोठे गेली? पापूची आले त्यांचे काय सांगे??” असे म्हणत राक्षस त्यांना आपल्या वाड्यात बोलावून घेऊन गेला आणि ते तिघे दगडाच्या मुली होऊन उभे होते ते त्याने त्यांना दाखविले.

मुकेशिनी त्यांना पाहून म्हणाली—“वर आहे की रे, हे तुमं काम! परंतु एक शंका आहे माझ्या मनान. आम्ही इतक्या जणी आहो, तरी नसते बघून कंटाळा येऊ लागला आहे आम्हांला. तुम्हा दादा आमचा बळी की काय देणार आहे ना, तो देऊन कां टाकीत नाही नवकर? हे कंटाळावाणे जीवित नसले वाट लागले आहे आम्हांला

आणि तुला पाहून तर आम्हांला आश्चर्यच वाटते. वर्तमानुषां तू या वाड्यात एकटा या वगडाच्या मूर्तीवर पाहारा देत उभा किंवा बसलेला असतोस!”

ते ऐकून राक्षस म्हणाला—“मर्यामुद्धा कंटाळा वाटतोच. येत नाही. असे वाड्या का, तुम्हांला? पण काय करणार? ही जागा सोडून गेलों तर तुम्हांला सर्वांना बळी देण्यापूर्वी माझाच गळा कापील माझा दादा. काय करावे, माझे मळाच मुक्त नाहीसे झाले आहे.”

मुकेशिनीला जणू काही राहिले होते तेच उत्तर मिळाले. म्हणाली—“किती दिवस तू नरी असा राहणार? काही वेळ

आमच्याबरोबर मोकळेपणाने गप्पा मारा- वन्या आलास तर काय बिघडेल? तुझी करमणूक नाही का करून देऊ आम्ही? तुझी करमणूक व्हावी म्हणून आम्ही नाच आणि गाऊमुद्धा. आम्हांला मुद्धा काही वेळ बिघडला होईल. ■ तर गमन पहायला.” या शब्दांत तिने राक्षसाच्या मनात उत्साह, उत्पन्न प्रयत्न केला.

“बापरे बाप! म्हणजे हा वाडा सोडून देऊ म्हणाला? ■ एवढा डोळ्यात तेज घालून पाहारा देतो आहे, तरी ■ पांढे माझ्या डोळ्यात धूळ टाकून वाड्यात काही का निरवली? आता वाडा सोडून कोठे गेलों तर मेलोच!” राक्षस म्हणाला.

“तुला हा केवळ भ्रम आहे. भ्रम! कोणी या वाड्यात पाऊल तरी टाकू शकेल का? आज्ञाच ममज, तुझ्या हाताने सापडणारच! जालात कोठे? जर ते जमू दे, काही वेळ आमच्या पैकी कोणी पाहारा बिला तर चानेल की नाही? आमच्या बरोबर काही वेळ गमन करून पुन्हा ये आपल्या जागेवर पाहण्याला.” मुकेशिनी म्हणाली आणि ते राक्षसाना आवडल्या- मारले मासले.

“तरमग, माझ्याऐकजी पाहारा कोण देईल म्हणजेम?” त्याने विचारले.

पहान राहून म्हणाली—“आजही कोण विचारतोम? आमचो अक्क आहे ना!” ■ मुहासिनीला वाड्यात सोडून त्या मर्त्याबरोबर राक्षस सरोवराच्या बाजूला निघाला.

सरोवराच्या काठी त्यांनी राक्षसाना मधोमध बसविले आणि चारीबाजूला वेढोळ करून नृत्य करू लागला. त्याच्या नृत्याताने राक्षस बसत होऊन गेला. म्हणाला—“इरराज असे घाने म्हणायला आणि नृत्य करायला काय हरकत आहे?”

इरराज तिघांपैकी एक राक्षसाऐवजी पाहान्यासाठी जाऊन बसू लागली आणि राक्षस त्याचे नृत्यात पहायला देऊ

राक्षसाच्या मनात संका राहली नाही. वाडा सोडून जायला तो भीत असे, परंतु त्याला बोडीदेखील भीती वाटत नाहीशी झाली. आतां तर तो स्वतःच बाहेर येऊन त्यांना बोलावून गावला व नाचायला सांगू लागला. ते ओळखून मुकेशिनीने आपला डाय टाकायला हीच संधी असल्याचे ठरविले.

आतांपर्यंत ठीकच होते. तिन्ही भावंडे दगडाच्या मूर्ती होऊन गेली होती त्यांच्या- बर मंत्रबलेले पाणी टाकून त्यांना त्यांचे स्वस्वरूप घेण्यासाठी काय ■ कसे करता येईल, पाया ती विचार करू लागली. पाणी आलायचे म्हणजे कोठून तरी एखादे

भाडे किना पातेले आणावे तर, राक्षमाची नजर चुकविणे कठीण. हरमग काय करायचे? पुन्हा ती विचारात पडली. परंतु मुकेशिनीमारक्या हुशार मुलीला हे काम काही तमं मीठ नव्हते म्हणा! तिला मुक्ती सुचली.

दुसऱ्या दिवशी राक्षसाला बोलावून आणायला निघताना मुकेशिनीने आपल्या पदराचे टोक त्या मंत्रबलेच्या सरोवराच्या पाण्यात लपवून घेतले. नंतर दुसरे टोक मुखापाण्यात बुडवून घेतले.

अशा तऱ्हेने सर्व तयारी करून घेऊन मुकेशिनी राक्षसाकडे गेली. म्हणाली— "आम्हा पाहारा घायची पाळी माझी आहे.

मी नमते वळी माझ्या बाहुणीचे नृत्य सुद्धा कसे काय आवडते ते मला परत आपल्यावर सांग, बरं का!"

"सांगतो हो!" असे म्हणत राक्षस एक क्षणभरही नेष्टे न पावतां सरोवराकडे गेला. त्याला येताना पाहून सरोवरातल्या राजकन्या नृत्यमान करताना मग्न झाली.

राक्षस वाट्यातून निघून आलाच मुकेशिनी दगडाच्या मूर्ती मालेच्या तिळघा भावंडांवर मंत्रबलेने पाणी शिंपल्यासाठी घाबरी. तिने पाणी शिंपले. दुसऱ्या क्षणास त्यांना स्वस्वरूप लाभले. ते आश्चर्यचकित होऊन म्हणाले— "इकडे कशी काय आलीस? तो राक्षस कोठे गेला?"

तेव्हा मुकेशिनीने टाकलेला डाव व त्यात तिला मिळालेल्या यशाचे वर्णन बोडक्यात मागितले व म्हणाली— "तो नृत्यगानात म्वतःला विसरून गेल्याचे पाहून त्याला कसे ठार करता येईल याचा विचार करता आला तर करा." तिने तिळघा भावंडांना सुचविले.

"ते आतां अकथ होईलसे वाटत नाही. कारण भस्मे व मंत्रबलेने अंजन वगैरे आता आहे कोठे?" उदयन म्हणाला.

भस्माची गोष्ट मुकेशिनी म्वतःच विसरली होती. उदयनने त्या गोष्टीची आठवण

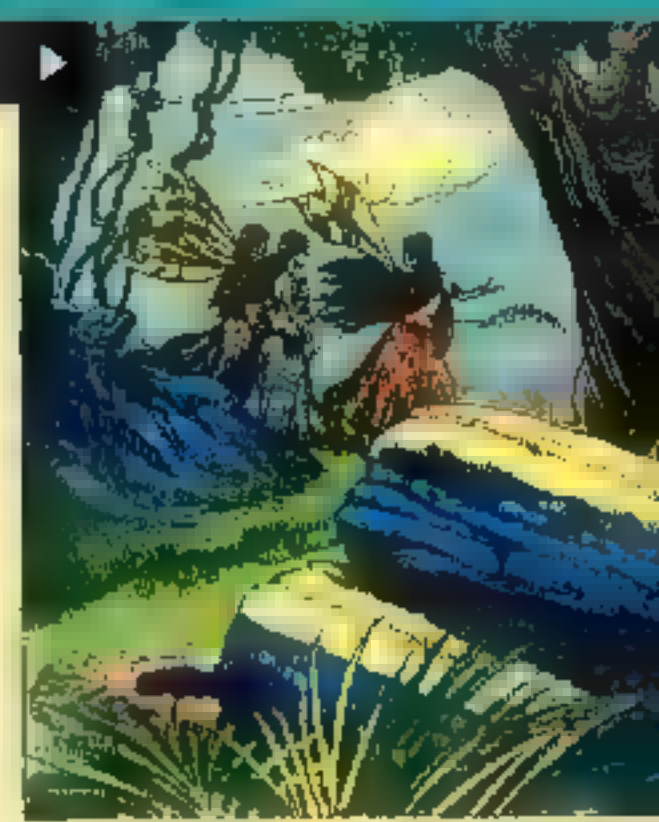
करून देताच ती म्हणाली— "हाय ते तर आहे. बरं मग आपण असे करू या. तुम्हांला पुन्हा दगडाच्या मूर्ती करून जाते. उद्या येताना भस्म घेते."

ते एकूण तिळघा भावंडांना फार आनंद झाला. लगेच तिने भिजलेल्या पदराचे सरोवरातले पाणी त्यांच्या तोंडात पिळले. ते पुन्हा दगडाच्या मूर्ती होऊन गेले.

तेव्हाच राक्षस तिकडे आला व म्हणाला— "तू काही म्हण, मू अमलीस म्हणऊ जी मजा वाटते ती नाही आली आज." तो मुकेशिनीला म्हणाला.

"खरंच का? की थडा करतो आहेस? तरमस मी तक्की घेईन. मी आपल्या अवकालाच इकडे पाहण्याला पाठवीन" असे म्हणत मुकेशिनी सरोवराकडे निघून गेली.

तिची राजकन्यानी बसव आणायचे ठरविले आणि तिचीही तो थडा म्वणून पाहिला तर नेष्टे ती इथी सापडली नाही. त्यांना करावे काही सुचेना. तेव्हा मुकेशिनी म्हणाली— "आपण अशा विचार करीत बसून राहलो तर काय उपयोग? वाट्यात पाहण्याला नुच जा जे घडले ते त्या मुलांना सांग. त्या नंतर ते सांगतील तसे पुढे करू या." असे सांगून तिने मुभापिणीला पाठविले.

मुभापिणी ने मंत्रजल घेऊन गेली. तिने तमाचे पदर आणि साडीचे दुसरे टोक भिजवून घेतले. तिने वाट्यात जाऊन राक्षसाला बाहेर पाठवून दिले व पाहण्याला म्हणून सांगून त्याच्या जागी बसली. तो निघून गेल्याबरोबर तिने दगडाच्या मूर्तीवर पदराचे पाणी पिळून शिंपले. परंतु तिने मंत्रजल पिळल्या ऐवजी सरोवरातले पाणीच चुकून पिळले. म्हणून दगडाच्या मूर्तींना त्यांचे स्वस्वरूप लाभले नाही. "अरे रे! केवढी मोठी चूक केली मी?" म्हणत तिने मंत्रजल पिळले. लगेच तिळी भावंडे स्वस्वरूपात आली.

तेव्हा सुभाषिणीने मसम हरवल्याचे त्यांना सांगितले आणि मंत्रजळा ऐवजी सरोवरातले पाणी चुकून प्रथम शिंपडल्याचे सांगितले.

ते ऐकून उदयन म्हणाला—“बाबा अर्धे जन्म की आपल्या सर्व प्रयत्नात विघ्नच येत आहेत. नाहीतर पदोपदी असे अप-
राधून कां वडन आहेत?” त्याच्या आवा-
जात थोडी निराशा होती.

मध्ये निशीथ म्हणाला—“मला न बाबला काय ज्ञाने? देव आपली सत्यपरीक्षा घेत आहे, एकडेच. थोड्यामाठी आपण जसे निराश होणे बरोबर नाही.”

“वरं तर राक्षस पुन्हा वाट्यात पोचल्याच्या आत आपण स्वतःचा बाबाच कळवणे पाहिजे, नाही...! असे तो म्हणत होता.

परंतु सुभाषिणी मध्येच म्हणाली—“मला एक मुक्ती सुचते आहे. येथे त्या इतर राक्षसांच्या मूर्ती आहेत. त्यांना तीन उचकून घ्या आणि जाणून देवाच्या. तो

हत्तीमारणा देहाचा मोठा आहे. त्याची बुद्धी हत्तीमारणी मूढम नाही. नुसते बटाटे भरले आहेत डोक्यात त्याच्या मूर्ती बंदकून ठेवल्या तर त्याच्या मूर्तीच कळणार नाही. तुम्ही तिचे त्या आधीच जाळून घ्या. तो वाट्यात गेल्याबरोबर तुम्ही भागही आहो तिकडे घा. त्यानंतर करावचे ते ठरवू.”

सुभाषिणीने सांगितलेला उपाय आहे म्हणतच ते देवीस बायला आहे म्हणाले. उद्योत जाणवतो असा विचार करून, तिळी बाबडे व सुभाषिणी बाबांनी मिळून राक्षसाच्या तीन मूर्ती जाळून त्यांना राक्षसाने ठेवले होते, त्या जाकी जाणून ठेवल्या आणि बाहेर येऊन एका झुडपाभाड बसले.

काही देळाने राजालाने परत येऊन सुभाषिणीला परत आयला सांगितले. जनेच सुभाषिणी तिळी बाबडे होनी तेथे गेली आणि त्यांच्याबरोबर सरोवरात निघून गेली.

राजयोग

विश्वाविस्थाने सोडला नाही. तो शांताजवळ गेला, त्यांच्यावर काढून घेतले आणि मोनपणे स्मरानाच्या शिबेने चालू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! नशिवात जे लिहिलेले असते ते कांटे ठरविण्यासाठी केलेले सर्व प्रयत्न जसे निरुपयोगी असतात, अपरी तसेच ते सारे ठरविण्यासाठी केलेले प्रयत्न देखील निरर्थक. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला एका माणसाची गोष्ट सांगतो. तू फक्त देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी चंयनपूर नावाच्या गावी नंदनवर्मा नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला जरेच दिवस भूल झाले नाही. परंतु पुष्कळ नवस बगरे केल्यावर एक मुलगा झाला. तेव्हा राजाने आपल्या बरबारी ज्योतिष्याला बोलावून त्याची जन्मकुंडली

देवनागरी

कुंडलीतल्या राजयोगाचा आणि युव-
राजाच्या कुंडलीतल्या यमगंडाचा परस्पर
काही तरी संबंध ठर नाही ना, अशी एक
शंका त्याच्या मनात आली. नंतर त्याला
असेही वाटले की राजा ग्रहदोष दूर व्हावा
म्हणून सांती वगैरे करील किंवा आधीच
राज्याभिवेक करील.

असा विचार करून ज्योतिष्याने
लोटे भविष्य सांगितले. आणि म्हणाला-
"महाराज! युवराजांची कुंडली दिव्य आहे.
परंतु विसावे वर्ष लागल्यावर राज्या-
भिवेक वगैरे त्यापूर्वी केल्यास
अनेक हरिष्टे येण्याची आहे."

तयार करून आणायला सांगितले. ज्योतिषी
घरी गेला आणि त्याला त्याच वेळी मुलगा
झाला असल्याचे कळले. तेव्हा त्याने आपल्या
मुलाची जन्मकुंडलीमुढा तयार करायचे
ठरवून पंचांग काढले आणि ग्रहनक्षत्र वगैरे
पाहून दोन्ही जन्मकुंडल्या तयार केल्या. तेव्हा
त्याला दोन्ही कुंडल्या पाहून आश्चर्य वाटले.

त्याच्या मुलाला बीस वर्षांनी राजयोग
होता, तर युवराजाला त्याच वेळी दोन
यमगंड होते. ज्योतिष्याने प्रथम दोन्ही
कुंडल्यांचे फलित असे वाहे तसे राजाला
सांगण्याचे ठरविले. परंतु थोडा विचार
केल्यावर खरे सांगणे बरोबर नाही असे
त्याला वाटले. कारण त्याच्या मुलाच्या

युवराजाचे नांव आनंदवर्मा आणि
ज्योतिष्याच्या मुलाचे नांव सुंदरसेन असे
ठरल्यात आले. दोघांचा विवाह्यास एकाच
गुरुजवळ झाला. दोघे विवाह्यास सगळून
सर्व विद्वान प्रवीण झाले. दोघांना विसावे
वर्ष लागले.

एके दिवशी ज्योतिष्याचा मुलगा सुंदर-
सेन आपल्या वडिलांना म्हणाला-"बाबा!
मला ज्योतिषशास्त्रात जांगले पांडित्य
संपादन करण्याची इच्छा आहे. म्हणून
काही दिवस देशाटनास जावे म्हणतो."

बाप म्हणाला-"हरकत नाही,
परंतु सहा महिन्यात परत आले पाहिजे.
ते शक्य नसेल तर जाऊच नकोस."

सुंदरसेनाने त्या गोष्टीस होकार दिला
आणि देशाटनास निघाला.

सहा महिने लोटले तरी सुंदरसेन परतला
नाही. ज्योतिष्याला काळजी वाटू लागली.
आणखी पांच महिने लोटले. तरीदेखील
सुंदरसेन परत नाही. युवराजावर
कोणत्याही प्रकारचे अरिष्ट नाही
याशिवाय आणखी दोन महिन्यांनी युव-
राजाचा राज्याभिवेक करण्याचे ठरले
असल्याने राजाने जाहीर केले.

ज्योतिषी काळजीत पडला. आपल
ज्योतिष्य लोट होणे शक्य नाही अशी
त्याची खात्री होती. आनंदवर्मा थोड्याच
दिवसात परतणारच. त्याचे मरण टळण
नाही. त्याच बरोबर आपल्या मुलाचा
राजयोगदेखील अटळ.

आपले ज्योतिष्य खरे ठरावे यासाठी
प्रयत्न करण्याचे ज्योतिष्याने मनाची ठर-
विले. त्यासाठी त्याने मनात एक वेत
ठरविला.

युवराज दररोज सध्याकाळी राजोत्था-
नात फिरायला जाई आणि तेथे एका
झाडाखालच्या चौकऱ्यावर पेऊन बसे. ही
सोष्ट ज्योतिष्याला माहीत होती. म्हणून
त्याने एक दगड एका दोरीला बांधून त्या
झाडाच्या बेंड्याला युवराजाच्या ठीक
पेऊनवर पडेल अशा तऱ्हेने पानांच्या उपर

लपवून ठवला. दोरीचे दुसरे टोक दूरच्या
एका झाडाजवळ ठेवून स्वतः ज्योतिषी
घरून बसला. युवराज आनंदवर्मा निघून-
निघमाणे त्या झाडाच्या चौकऱ्यावर
पेऊन बसला. ज्योतिष्याने युवराज बसल्या-
बरोबर दोरीचे दुसरे टोक सोडून दगड
झाली सोडला. त्याच वेळी युवराज एक
एळ तोडायला म्हणून पुढे गेला आणि
त्याच्या पाठीमागे चौकऱ्यावर दगड पडला.
युवराजाने मागे वळून पाहिले तेव्हा
दगडाला दोरी बांधलेली दिसली. दोरीचे
दुसरे टोक चर लोंबकळत होते. त्यावरून
कोणीतरी आपला वध करण्यासाठी तो कट

आला. परंतु युवराजाने त्या गोष्टीचा गवगवा केला नाही आणि गुपचुप राज-वाड्यात परतला.

ज्योतिषीमात्र त्याचा प्रयत्न फुकट गेला म्हणून खूप हळहळला. त्याचे डोके फिरत्या-सारखे झाले. त्याने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही आणि एक सुरा घेऊन काळांकर पडल्यावर राजवाड्यात शिरला. रांगेत अशी की त्या दिवशी वाड्याची सर्व दारे उघडी होती आणि पाहरेकरी दारातून झोपले होते. म्हणून ज्योतिषी सरळ युवराजाच्या ओपण्याच्या खोलीत गेला आणि गाढ झोपलेल्या युव-राजाच्या छातीत सुरा भोसकण्यासाठी सुरा

उगारला. परंतु अचानक म्हणजे युवराजाने ज्योतिष्याचा तो हात वरच्या वर घट्ट धरून ठेवला. सर्व पाहरेकरी आले व त्यांनी ज्योतिष्याला कैद केले.

युवराजाने ज्योतिष्याला विचारले की त्याच्या खुनाचा विचार त्यांच्या मनात काय आला? तेव्हा ज्योतिष्याने सर्व गोष्टी सविस्तर सांगितल्या व म्हणाला- "माझा तो प्रयत्न हुकला. याबद्दल देवालाच दोष देण्याशिवाय दुसरे काही करण्यासारखे नाही."

परंतु युवराज म्हणाला- "तुमचे ज्योतिष्य चुकले असे का म्हणता? तुमच्या मुलाला राजयोग आहे तर तो माझ्याच हुक्काच्या गादीवर बसेल हे तुम्हांला वाटले ते चुकीचे होते. तो दुसऱ्या एखाद्या राज्याचा अधिपती झाला नसेल कशावरून? माझ्या विषयीचे तुमचे भविष्य सरे नाही ठरले? माझ्यावर दोन गंधातरे आली व त्यांतून मी बांचलो.

युवराजाने ज्योतिष्याच्या मुलाविषयी फक्त कल्पनेने म्हटले ते सरेच होते. ज्योतिष्याच्या मुलाने एका देवाच्या राजाला त्या देवाच्या बंधसोरांच्या हातून बांचविले होते. त्या राजाला मूलवाह्य नव्हते. म्हणून त्या राजाने ज्योतिष्याच्या मुलालाच आपला वारस मानून त्याला

आपल्या गादीवर बसविले. म्हणूनच एक वर्ष ज्योतिषी तशी तो आपल्या बापाला दिलेल्या वचनाप्रमाणे घरी परत बेंड दाकला नव्हता.

आनंदवर्माने ज्योतिष्याला कोणतीही शिक्षा बरीर केली नाही व त्याला त्याच्या मुलाकडे न पाठविता आपल्याच घरबारात ठेवून घेतले. परंतु ज्योतिषीच तोंड दाखवायला लाज वाटत असल्याने आपल्या मुलाकडे निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! त्याचा दोन वेळा करक्याचा करणाऱ्या ज्योतिष्याला आनंदवर्माने का केले? देवात जे असते त्याला माणसाचा हा सहायक होतो, असे म्हणतात. मन ज्योतिष्याचा प्रयत्न अशस्वी का झाला? त्याचे प्रयत्न अशस्वी होऊन देवात होते तेच वडले. तेव्हा यत्न फुकट म्हणावयाचा का? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून नू विही नाहीत तर तुला परिणाम माहीतच आहे.

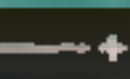
तुम्हा होक्याची संभर दाकले होऊन तुम्हाच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला- "ज्योतिष्याचे भविष्य अमोघ आहे हे ओळखून आनंदवर्मा त्याला दरबारात रहायला आपह करीत होता. ज्योतिष्याच्या होक्यात खुनाचे बेंड शिरले होते एवढेच. त्याच्या मनात युव-राजाविरुद्ध मुकाबी भावना मुळीच नव्हती. त्यात त्याचा खुनाचा प्रयत्न अशस्वी झाला. म्हणून आनंदवर्माने त्याला क्षमा केली. तो घोर मनाचा होता यात शंका नाही. ज्योतिष्याचा प्रयत्न अशस्वी झाला असला तरी मातव प्रयत्न ध्येय म्हणता येणार नाही. कारण त्या प्रयत्नाचा परि-
आनंदवर्माचा जीव बांचण्यात झाला आणि त्याच्या वरची दोन गंधातरे टळली."

तन्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

मंत्र्याचे चातुर्य

एका देशाचा राजा महामूर्ख होता. तो प्रजेच्या हिताचे काही काम करीत नसे. त्याच्यात ती लायकीच नव्हती. परंतु राजाचा मंत्री फार हुशार होता.

एकादा राज्यात दुष्काळ पडला. तेव्हा प्रजा राजाकडे आपले माझाणे घेऊन जाती प्रजेने राज्याची कोठारे खुली करण्यास राजाकडून विनंती केली. प्रजा वसे देऊन धान्य खरेदी करण्याला देखील तयार होती. यत्नाने देखील तिकडून केली. परंतु राजाने हुकूम देवले नाही.

राजा मंत्र्याला म्हणाला—' कोठारे लुटील काम होतं का आहे तेव्हा कोठारातले सधे परतून पाठविण्याची व्यवस्था करावी '

मंत्र्याने सरकारची नोकरीकरवी कोठारातील धान्य समुद्र किनाऱ्यावर पाठविले. काही दिवसांनी त्याने राजाचा कडाविले की जहाजे लुटून सधे धान्य समुद्रात बुडाले. व तेव्हा राजाने प्रजेला ते काढून व्यापका वागायला मागिले तेव्हा मंत्र्याने धान्य राज्यात काढून आणले.

एक गावी एक विधवा बाई होती.

तिच्या दोन मुलगे होते. मुले लहानच होती आणि तिने अवस्था धरले. तेव्हा बहिणीची बबकशी करायला तिच्या सोमेश्वर भाला. बहिणीने भावाला मुलांना घेऊन बाळून त्यांना मार्गाला लावायला मागिले आणि कायमचे होळे मिटले.

सोमेश्वर आपल्या दोघा भावांना घेऊन घरी आला. त्याने त्यांना काही तरी उद्योगधंदा शिकवून मार्गाला लावायची सूच द्यायला केली. परंतु मुलांत पुढे याचची लक्षणे दिसनात. सोमेश्वर काळजीत पडला.

सोमेश्वरला मीनाची नावाची एक सुंदर मुलगी होती. त्या मुलीची लग्न जहाजे असे दोघा भावांना वाटले व त्यांनी गोष्ट मामाबबळ बाळून दाखविली.

सोमेश्वर त्यांना म्हणाला—' तुमच्या दोघांची एकतुही काही कर्तबगारी मला दिसली नाही. तुमच्यांची कोणालाही मुलगी देऊन मी तिच्या गळ्या कापू म्हणता का? तपो तिच्या लग्नाची मला बाई देखील नाही. तुम्हांला दोघांना मी बार कधीच अवधी देतो. तुम्ही काही कामधंदा करा. तुमच्यांची जो कोणी मला कर्तबगार दिसेल, त्याच्याची मी मीनाचीच लग्न करून देईन."

ते ऐकून दोघे भाऊ कर्तबगारी करून दाखविण्याच्या हेतूने घराबाहेर पडले आणि परगावी निघून गेले.

मोठा रामू अनेक गावे हिडत शेवटी विद्यापूर नावाच्या गावी आला. तेथल्या देवळाजवळ आला तेव्हा देवाळात कोणाचे तरी पुराण प्रवचन चालू होते. एक ब्राह्मण एका उच धासतावर बसून श्लोक वाचीत

होता आणि त्याचा बागला अथे समजावून सांगत होता. त्याच्या चारी बाजूला मोक बसले होते आणि लक्ष वेऊन त्याचे प्रवचन ऐकत होते. रामूसुद्धा इतरांबरोबर शेवट-पर्यंत पुराण ऐकत बसला.

पुराणिक पुराण संपल्यावर निघाले तेव्हा रामू त्यांच्या पाठोपाठ त्यांच्या घरापर्यंत गेला आणि त्याचे पाय धरून म्हणाला—“मला आपला शिष्य करून घ्या आणि विद्याभ्यासाला सवड द्या.”

पुराणिक रामूला हात धरून उभा करीत म्हणाले—“तुला विद्याभ्यास करावयाचा वसेल तर मला शिकवायला आनंदच

तेव्हापासून रामूने मुक्कजवळ असून विद्याभ्यास सुरू केला. तो मुक्कची सेवा करी आणि गुरू त्याला शिकवो. काही विवसांनी विद्याभ्यास संपवून रामू राम-शास्त्री झाला.

तिकडे धाकटा माऊ रंगा बरीच मागे फिरल्यानंतर रामपूरच्या धर्मशाळेत आणि तेथे चौकऱ्यावर येऊन बसला. त्याच वेळी कोणी मोठा माणूस धर्मशाळे-समोर येऊन उभा राहला. पाहताच धर्मशाळेचा ब इतर नोकर-चाकर त्याची विचारपूस पुढे घाबने. त्यांनी त्याला नमस्कार केला, परंतु त्यांच्याकडे त्याने वळूनसुद्धा पाहिले नाही आणि ऐटीत पुढे निघून गेला.

रंगाला ते सर्व काही विविध वाटले. त्याने धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला माचसाविषयी विचारले.

व्यवस्थापक म्हणाला—“तो गावचा सर्वात श्रीमंत सावकार आहे. वीस विद्या असून काऊ शक्तीला एवढे वैभव जमा करून ठेवले आहे त्याने, म्हणून गावकरी त्याच्याशी नम्रपणे त्याची मर्जी संमालून कोलतात.”

पैसे लोक कसाला जमविताना त्याचा अर्थ रंगाला कळला. त्याने विचार केला

कस मिळवायचे हे त्याच्याकडून शिकून घ्यायचे.

असा विचार तो घाबत घाबत त्याच्या पाठोपाठ त्याच्या घरी गेला. तो त्या श्रीमंत सावकाराच्या नोकरांना भेटला आणि पदरी नोकरी देवविश्वास शिफारस करायला त्याने बिनती केली. रंगाला त्या श्रीमंताच्या पदरी नोकरी मिळाली.

रंगा नोकरी करू लागला. थोड्याच दिवसात आढळून आले की तो एक कबडोदेखील सोडीत नाही. फार लोभो आहे. बसल इतके पैसे असूनही त्याचा पैसाचा लोभ सुटला नाही. पैसे मिळविण्यासाठी तो बाटेल ते बरेवाईट

काम करायला तयार होता. इतर नोकरांकडून त्याला हे सर्व कळले.

सोमेश्वराने जो अवधी दिला होता तो संपत आला. परंतु रंगा तसे काही मिळवू शकला नाही. त्याला काही काम-धंदासुद्धा आला नाही. एके दिवशी त्या श्रीमंताच्या घरचे सर्व लोक व नोकरचाकर ठारादूर सोपलेले होते. वेळी कसला तरी आवाज ऐकून रंगा जाग झाला. वेळाला काय येईल, असा विचार करून त्याने एक मोठे दांडके घेतले आणि आला, त्या बाजूला मांजराच्या पाचलाने गेला.

दोघे चोर भितीला भोक पावून आत शिरले होते. त्यांनी बरेचसे काही जमा

केले होते आणि ते घेऊन पळून जाण्याच्या तयारीत होते. रंगाला व त्याच्या हातातले दांडके पाहून ते पावडल गेले. रंगाने त्यांच्या टाळक्यात दांडके मारण्यासाठी उगारले मात्र एक चोर धरपर कापत म्हणाला—“तू आम्हांला मारू नकोस चोरीक्या मालाचा अर्धा बांटा तू घे. आमचा जीव घेऊन तुला काय मिळणार?”

रंगा नरमला बोटा वेळ काय करावे, त्याला सुचेना. चोरीक्या मालातला अर्धा बांटा घेणे गरज आहे असे त्याला वाटले. परंतु पुन्हा त्याच्या विचार आला, हे पैसे मिळवायला त्याच्या मालकाने काय सोडे का पाप केले आहे. म्हणून त्याने अर्धा बांटा त्याच्या मान्य केले. चोरांनी अर्धा बांटा त्याला दिला आणि ते पसार झाले. रंगाने आपला बांटा लपवून ठेवला.

दुसऱ्या दिवशी मालकाने आपल्या सर्व नोकरींना रूप शिष्या दिला. चोरांचा

पुष्कळ शाव कला, परंतु त्यांच्या ज्ञाना नाही.

काही दिवसांनी रंगा नोकरी सोडून आपल्या गावी चोरलेले धन घेऊन आला. त्याच वेळी राममुढा परतला.

बोधान झालेला नडल पाहून सोमेश्वर रूप माला. राम एक काळून त्यातला एक दलोक वाचून त्याचा अर्थ सांगू लागला. विशेष अचंदातील समजावून सांगू लागला. भाच्याचे पांडित्य पाहून सोमेश्वर रूप माला.

रंगाने आपल्या कर्तव्यगारीचे रूपन सोन्याच्या नाण्यांची गिऱ्या ओतली. ते पैसे पाहून सोमेश्वरचे दोळे धिपले त्याने पूर्वी कधी इतके पैसे पाहिले नव्हते. म्हणून त्याने आनंदाने आपल्या मुलीचे रंगाची लग्न दिले.

रामू स्वतःचीच हसला आणि त्याने स्वसुखीने आपल्या धाकट्या भावाचे लग्न करून दिले आणि त्याच्या विद्येचा जेपे आदर होणे शक्य होते, ती जागा शोर्षित निघून गेला.

फुफट सल्ला

नाकला त्याच्या वाडवडिलांपासून बालून जालेले, काय ते एक झोपडे होते. त्याला लागून एक मोठे घरदे वल्लीक होते. त्याने वेळोची रोंग लावली होती केंडीची माडे वाचून लोंगर लोंबू लागले म्हणजे पाहणाराच्या घनाला आस्वाद होई.

एके दिवशी नाक आपल्या बागेत वाधी लाभीत असता जमीन-दाराची जुनी घोड्याची गाडी त्याच्या बागेसमोर घेऊन उभी राहली. नाक चकितच झाला गाडीतून जमीनदाराचे कुटुंब उतरले आणि जमीनदारांनी नाकला हाक मारली.

नाक हात धुवून ते पुशीत पुडे आला. जमीनदारांनी त्याचे नाव विचारून घेऊन त्याला विचारले—“काय रे नाक! तुला ही झोपडी आणि हे घरडे कुशाळा,

तुझ्या झोपडी बरोबर हे घरडे विकतास का आम्हांला?”

नाकला आश्चर्य वाटले. तो काही बोलला नाही. जमीनदाराच्या कुटुंबाला आपल्या या झोपड्याची परहयाची गरज का पडावी? त्याला कळना.

“तू पैशाबद्दल कितीच काळ नकोस. पांचशे रुपये देते!” ती म्हणाली.

नाकला स्वतःच्या कानावरच विश्वास होईना. त्याच्या त्या झोपड्याला कोणी दोनशे रुपयेसुद्धा दिले नसते. परंतु तिने पांचशे देऊ केलेले पाहून त्याला काय उत्तर द्यावे, सुचेना.

तो काही बोलत नाही हे पाहून कदाचित तेवढी रक्कम त्याला पुरत नसेल असा विचार करून जमीनदारीण म्हणाली—“बरं मी साडे सातशे देते. परंतु नकार देऊ नकोस.”

नाकला ते ऐकून भोवठ आल्यासारकें झाले. साडे सातशे रुपये! ■ बेऊन पाहिजे तो व्यापार करता येईल, त्याला वाटले.

तरी तोंडाने तो होकार देत नाहीसे पणून व त्याला पैशाचा मोह झाला असावा असे समजून जमीनदारीण बोड्याशा रागात म्हणाली—“हे बघ! अगदी शेवटची किंमत म्हणून सांगते, एक हजार देते. तू आपले शोपडे देतोस की नाही ते बोल!”

■ होकारार्थी ■ हलवीत म्हणाला—
“संध्याकाळपर्यंत आम्ही शोपडे विकामे करतो. तुम्ही संध्याकाळी येऊन शोपडे घ्यायला येत.”

“संध्याकाळी पैसे पाठविते एका मासबाबरोबर!” असे सांगून जमीनदारीण खूब आल्यासारकी माहीत असून निघून गेली.

ती निघून गेल्यावर नाह आपल्या बायकोला आनंदाने गुदगुल्या म्हणाला—“आपले नशीब उघडलं!”

जमीनदाराची माहीत शोपडीसमोर येऊन उभी राहली तेव्हापासून सोपट्याजारचे लोक गंमत पहायला होणे. त्यांनी सर्व बोलणे ऐकले होते. ते नाकला आश्चर्याने विचारू लागले—“म्हणाचे तू जरेच ■ शोपडे विकलेस नाह?”

“■ हजार रुपये, ■ देऊ नको तर काय करू?” नाकल त्यांना विचारले.

“अरे अकलेच्या कासा! तुझ्या ■ भिकार शोपटाची किंमत एक हजार रुपये घ्यायला जमीनदारीण का तयार झाली. ■ का तुला? काही तरी कायत्याची गोष्ट असल्याशिवाय तो वाई तुला हजार रुपये देईल असे वाटलं होय तुला? बघा! तुझ्या परक्यातल्या केळ्यांवर तिची नजर आहे. काय वाटेल ते झाले तरी तू ही शोपडी सोडू नकोस. तुझ्या हिताचे म्हणून सांगतो आहे. तुला बाज एक हजार दिसत आहेत. परंतु तुझ्या या शोपडीत

व बाजलेल्या साव्याचा मोठा पुरवठा आहे. तो तिला दिसतो आहे! कित्येक दिवसांपासून आम्ही मुळा ते ऐकतो आहे” सर्वांनी ■ सडका नाकला दिला आणि तेथून निघून गेले.

तों सडका नाकला पटला. त्याची बायकोसुद्धा म्हणाली—“ते म्हणाले ते बरोबर आहे. उद्या मुत्तीचे लग्न आहे, या शोपटातच कन्यादानाचे पुष्प मिळालं पाहिजे.”

संध्याकाळी जमीनदाराचा भोकर पैसे घेऊन आला तेव्हा दोघां नबराबायकोंनी शोपडे विकल्याचा विचार त्यांनी सोडला असल्याचे सांगितल्यावर भोकर आश्चर्य करीत परत गेला.

त्या दिवशी रात्री कंदील लावून दोघां नबराबायकोंनी सारी केळ्यांची बाग लणून काढली. शोपडीची जमीनसुद्धा लणून पाहिली. परंतु पुरक ठेवलेला घनाचा किंवा सोन्याचा सांडा कोडे सापडला नाही. त्यांनी सर्व छप्पर चाळून पाहिले, परंतु काही सापडले नाही.

उजाडल्यावर नाह आपल्या बागेकडे व शोपड्याकडे पाहून रडू लागला की सोन्याचादीच्या माखेने सोन्याच्या किसतीने जाणाऱ्या शोपड्याला भी स्वतःच्या हाताने माती मोलाचे केले.

“त्यात अजून काय गेले हो? ■ सकाळी त्या जमीनदारीला जाऊन भेटा आणि सांगा की भी शोपडे आणि परडे

एक हजाराला घायला तयार आहे." शायकी म्हणाली.

नारु जमीनदाराच्या घरी जाऊन जमीन-दाराणीला म्हणाला-"स्वतःची अक्कल न वापरतां मी इतरांच्या डोक्याने चाललो आणि शोपडे विकण्याचे नाही म्हणालो. आतां विकावे, म्हणतो आहे. तुम्हांला पसंदाई आहे काय?"

शोपडीला त्याने उत्तर देऊन म्हणाला "वडिलांजित मर्यादा असल्याचे सांगून ती ते विकायला तयार नसल्याचे सांगितले. त्याला उदाहरण म्हणून त्यांनी नारुचे वडिलांजित शोपडे मला दाखविले होते." ती म्हणाली.

दोघांनी एकूण हजारोची पैक लावली होती व ती शायकीचे मुटां जमीनदारांनीने घेतली.

ती हसली आणि म्हणाली- "आता जमीनदारांचे गृह म्हणाली-नारुने

चंद्रदीपावरचा व्यापारी

चंद्रदीपावर राहणारा चंद्रमौदागर नावाचा एक प्रसिद्ध व्यापारी शायकी मलमल, घुंगराबाईचे हस्तिदंती मामास, काप्याच्या वस्तू, उंची चढनी लाकूड वगैरे माल तीन गळवतास प्रकृत घेऊन सातसं खलाशांबरोबर जावा ही पाण्या प्रवासाला निघाला.

काही दिवस प्रवास मुण्याचा झाला. तिसऱ्या आठवड्यात एका सामुद्रधुनीजवळ काही विचित्र विचित्र शोपटी यात्रेकरूंच्या तऱ्हेने आल्या. जिबेकी ■ शहाणग चंद्रमौदागर ते सर्व पाहून काही झोळला नाही. परंतु किती झाले तरी मानव स्वभावच. एका दृष्यावर त्याची तजर झिळलीच. त्याला पाण्यावर एक पांढरा हत्ती नाचत असलेला दिसला. त्या हत्तीचे दात सोन्याचे होते. त्याने खलाशांना हाकारले आणि ■ शेटेल ते म्हणून त्या हत्तीला घरायला सांगितले.

त्याच्या गळवतांनी त्या हत्तीला चारी बाजूनी घेरले. परंतु तो हत्ती कसा तरी निसटून जाई आणि दूर जाऊन पुन्हा पाण्यावर नाचू लागे. पुन्हा मौदागराची गळवते जवळ जाऊन त्याला धरण्याचा प्रयत्न करू लागली. पुन्हा तो हत्ती निसटला आणि दूर जाऊन पुन्हा नाचत असलेला दिसला. परंतु या प्रयत्नात गळवते आपली वाट चुकून खोल समुद्रात जाऊन पोचली. बुर्दवाने त्याच केळी सूर्यास्त झाला आणि तेवढ्यात एक मोठे वादळ आले आणि गळवताना ओढून घेऊन गेले. थोड्यावेळाने सर्व गळवते एका खाडकावर आडळली आणि फुटून त्यांचे तुकडे तुकडे झाले. माल व यात्री सर्व पाण्यात बुडाले.

गळवतांच्या पाण्यावर तरंगणाऱ्या फळघा घेऊन चंद्रमौदागर ■ सहा नाचिक तरंगत

दिसले. ती एका गुहा होती आणि गुहेच्या तोंडावर पाहरेकरी उभे होले.

त्या वनोच्छो सात जणांना पाहतांच पाहारेकऱ्यांनी कैद केले आणि गुहेत शिकून बोवद्यासारख्या वाटेने आपल्या राजधानीच्या गावात येऊन गेले. त्यांची भाषा चंद्रसोदागराच्या नव्हती. चंद्रसोदागर व त्याचे साथी नाविक गावातल्या रस्त्याने चालत असतां चकित होऊन पहात होते, राजधानीतली संपत्ती आणि वैभव पाहून चंद्रसोदागराचे साथी-दारांचे डोळे दिपून गेले. संध्याकाळच्या सुमारास पाहारेकऱ्यांनी आपल्या कैद्यांना पुरंगात टाकले.

दुसऱ्या दिवशी पाहारेकऱ्यांनी आपल्या राजासमोर आपल्या कैद्यांना उभे केले. चंद्रसोदागर आणि त्याच्या साथी कलाशांनी बांधून राजाला नमस्कार केला. ते पाहून राजा खूष झाला.

राजाने त्यांना आपल्याभाषेत विचारले—
"तुम्हाला काय पाहिजे."

चंद्रसोदागर आपल्या भाषेत उत्तरला—
"आपण काय म्हणालात ते आम्हाला कळले नाही."

त्यांना परस्परांची भाषा येत नव्हती. आतां राजाने मुक्त्यासारखे खुणेने बोलावला सरवात केली. चंद्रसोदागराने खुणेनेच त्या

प्रश्नांची उत्तरे दिली. त्याने खुणेने राजाला सांगितले की तो व त्याचे साथी समुद्रात अपघातात सापडले आणि कसाबसा जीव बाचवून त्यांच्या द्वीपात आले. सुदैवाने ते सर्व राजाला कळले.

राजाने एक म्हास पाण्याचे चाळे बांधविले आणि पेला तंतोतंत भरेल एवढे त्यात पाणी ओतले. नंतर त्याने त्या जणांच्या अंगठ्या येऊन त्या टाकविल्या. पेलाबाहेर पाण्याचे बोंबळ बाहू लागले. राजाला खुणेने असे सांगायचे होते पेलातल्या पाण्यासारखे राजधानीत लोक भरले आहेत आणि लोक आले तर राजधानीत इतकी गर्दी होईल अशांतता पसरेल.

ते पाहून चंद्रसोदागर व त्याचे साथी थोडे हताश झाले. परंतु त्यांची कीर्त येऊन राजाने त्यांना गावात दोनच दिवस राहायला परवानगी दिली.

एक भलाशी चंद्रसोदागरला म्हणाला—
"आपण एक नवे जहाज तयार करून स्वदेशी जाईपर्यंत याच द्वीपात राहायला काही मार्ग निघतो का पाहू!"

"मी कोण विचार करतो आहे." असे सांगून चंद्रसोदागर त्याच्या साथी मित्रांना बरोबर घेऊन राजधानी पहायला निघाला. ते फिरत फिरत बाबारातल्या एका दुकाना-

समोर उभे राहले. दुकानात मराठा लागणाऱ्या सर्व वस्तू मिळत होत्या. त्या वस्तू पाहून चंद्रसोदागरला एक गोष्ट सुचली.

त्याने लगेच आपल्या हातातल्या तीन अंगठ्यांपैकी एक अंगठी पहाण ठेवून एक नळी असलेले लहानसे फनेल आणि एक काचेचा पेला विकत घेतला.

त्याच्या साथी मित्रांनी विचारले—
"क्याला हो?"

"तुम्ही पहात रहा गंमत!" चंद्रसोदागर म्हणाला.

तो आपल्या साथीमित्रांबरोबर दरबारात गेला. त्याच्या हातात फक्त तो काचेचा

स्वतःचा जीव बांधवून दोन दिवसांनी एका अपरिचित डोंगराळ किनाऱ्याला येऊन लागले. सुकेने व तहानेने त्यांचा जीव कासावीस झाला होता. त्यांनी पाण्याने खाली पडलेले नारळ आपटून फोडले आपली तहानभूक अल्प का होईना, भागविली.

ते सात जण ज्या वेटावर पोचले होते ते द्वीप समुद्राच्या पातळीपासून बरेच उंचीवर होते. त्यावर आदी मरुभूत होती आणि आकाशाला शिवणारे उंच वृक्ष होते. त्यांच्यावर चढणे तर अशक्यच होते. त्यांनी खूप हिडून पाहिले तेव्हा पश्चिमेकडील भागात एक बिलासारखे

पेला होता. फनेल खिशात लपवून ठेवलेले होते. त्याने राजाला नमस्कार करून सोबारच्या खोलीत काही वेळ जायला परवानगी मागितली. राजाने अनुज्ञा दिल्यावर तो आपल्या मित्रांबरोबर एका भांड्यात पाणी घेऊन आत गेला. काही वेळ आत राहून तो बाहेर आला आणि त्याने महाराजांना आत बोलाविले.

राजा आत आल्यावर चंद्रसीदागरने आपली एक अंगठी आणि सहा मिठांच्या अंगठ्या एकूण सात अंगठ्या एकेक करून काठापर्यंत पाण्याने भरलेल्या त्या पेण्यात सोडल्या. एक घेंबभरमुढा पाणी बाहेर सोडले नाही. पेलाभर पाण्याने सातही अंगठ्यांना आत रहायला जागा दिली.

राजाने सीदागराच्या कौसल्याचे कौतुक केल्यासारखे स्मित करीत त्याची पाठ धोपटली. नंतर राजाने आपली एक अंगठी काढून सीदागराला वक्षीस देत मंत्र्याला काही तरी कानस्त सांगितले. मंत्र्याने

सुणेतो व हाविभाव करून आमच्या राजधानीत पाहिजे तितके दिवस रहायला महाराजांनी सर्वांना परवानगी दिली असल्याचे सांगितले.

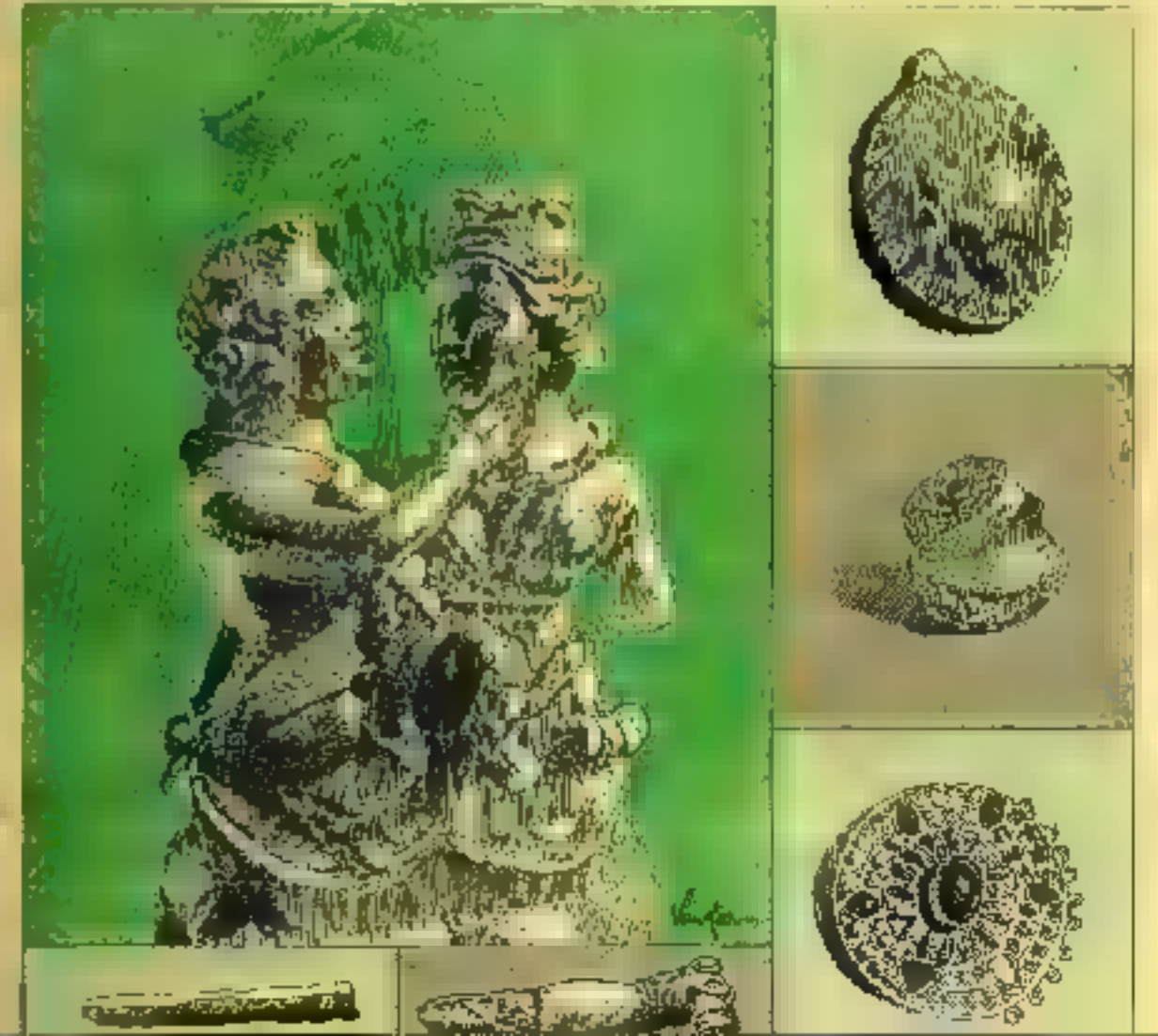
चंद्रसीदागरला योगीशो जादू येत होती त्याचा उपयोग त्याला त्याच्या मित्रांना द्याला.

त्याने सोळीत काय केले? त्याने पेण्याचा काठ फटक्याने चांगला घुसला. काठावर पाणी किती दुसरे काही राहू दिले नाही. नंतर त्याने त्या फनेलात पाणी ओतून हळूहळू नळी द्वारे पेण्यात मारले. मेव्या त्याने काठाला घेंबभर देवलील पाणी लागणार नाही याची काळजी घालमली. त्याच्या जाबूतली तीच मुख्य होती. पेण्याच्या काठाला थोडा जरी भोक पण राहूला असता तर पाण्याचे ओघळ पेण्याबाहेर आले असते. त्याच प्रमाणे पेण्यात अंगठ्या सोडतांना पाणी हलू दिले नाही आणि पेण्याचा काठ मिळू दिले नाही.

१६१. प्राचीन स्मशानाचे अवशेष

क्रि.पू. ३००० च्या ई.पू. १००० च्या दरम्यान (१९७४) एक प्राचीन स्मशान आढळून आले आहे. त्यावर नमोस्तीकरी टेकडी म्हणतात. या जागेला कांजाचा आरसा, चांदीची भांडी, सोन्याचे गोठ, सोन्याची बरेच वस्तु मिळाल्या आहेत. या दोन हजार वर्षांपूर्वी नमोस्तीच्या सीस कारागिरांनी केलेल्या आहेत. ही सर्व रत्नबद्ध वस्तु कौशल्याने नमोस्तीच्या राणीची भगवतीत जले अमुकान आहे. या स्मशान हागिन्यातले कौशल्य कायने दिवून येईल.

दोन मित्र

फार पूर्वी अजीकता नावाच्या एका मुनीजवळ दोन शिष्य होते. त्यांपैकी सुनक्षत्र हा अखंडत जोडी होता. त्याचे त्याचा सहाय्याची रोहित याच्याशी या ना त्या कारणावरून सदा ने कदा भांडण होई. म्हणून रोहित त्याच्यापासून थोडा दूरच राही. अजीकता मुनींना आवचर्य वाटले की त्यांचे दोन्ही शिष्य परस्पर मैत्रीने नेहमी रहात, ते परस्परांपासून दूर राहू लागले. त्यांना या गोष्टीचे फारच आवचर्य वाटले. म्हणून त्यांनी एक दिवस रोहितला बोलावून विचारले—“काय रे, तुम्ही दोघे परस्परांशी ओळख नसल्यासारखे दूर दूर राहता? तू एका वर्षाने मोठा आहेस म्हणून मी तुलाच विचारले.

रोहित म्हणाला—“काही नाही, त्याला राग फार येतो. दोघे मिळूनपिसळून राहात होती, परंतु लहानसहान गोष्टीवरून

मांडणे व्हायला लागली. राग संसर्ग दोघाने आपल्याला मुळा कदाचित येईल म्हणून मीच दूर राहू लागलो.”

“त्याच्यावर तुझ्या मनात प्रेम आहे एवढे त्याला कळले की पुरे! संसर्गदोघाची तुला जरी मोती आहे. तुला स्वभाव संसर्गाने त्याला मिळणार नाही कदावरून? त्याचे उदाहरण म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. ऐक.” असे सांगून अजीकतामुनी गोष्ट सांगू लागले.

एका गावी रमानंद व सीमानंद नावाचे दोन खेत्तकरी मित्र रहात होते. दोघे परस्परांना व गावातल्या लोकांना सहाय्य करीत. गावकरी त्यांना खुले मित्र म्हणून ओळखत.

पुढे एका तुल्यकारणावरून दोघां मित्रांच्या मनात भेद उत्पन्न आणि हळू हळू दोघांचे परस्परांशी वैर वाढत

गेलं. त्यामुळे दोघांचे धाडे फार नुकसानमुदा आले. त्यांनी गावकऱ्यांना पूर्वीसारखी करण्याचे सोडून दिले. मित्रता असली की कोणी तिहाईत गाढविष्याच्या मानमदीत पडत नाही. परंतु वैर असले तर ते गाढविषारे पुष्कळ विघ्नसंतोषी निघतात. गावातल्या विघ्नसंतोषी लोकांनी त्यांचे परस्परांविषय भरायला मुरवात केली. म्हणून परस्परांमध्ये सख्ख स्थापित होण्याची सक्षमता राहिली नाही.

अशा परिस्थितीत गुप्तनाथ नावाच्या एका बडोळ्याच्या गृहस्थानी दोघां मित्रांत पुन्हा मैत्री स्थापन करण्यासाठी एक उपाय सोदला.

गावात सर्वत्र अशी बातमी पसरली की, गावाबाहेरच्या एका पारावर एक बांगी आहे. तो सर्वांच्या मनातले आधी दूर करतो. आरीरिक रोगमुळा दूर करतो. कित्येकांनी त्याच्या दर्शनास जाऊन आपल्या मनातल्या मोष्टी सांगितल्या व त्या योग्याने योग्यत्वाने व इतर रीतीने त्यांचे मानसिक आरीरिक रोग बरे केले.

रमानंद देखील त्या योग्याच्या दर्शनाला गेला. बोवो त्याला म्हणाला—“मला तुझ्यात एक विशेष गुण दिसतो आहे. कोणाला प्रेमाने भेटलास व आलिंगन केलेंस तर तो मनुष्य सध श्रीमंत होईल. त्याच्यामुळे

तुलामुळा मोठा फायदा होईल. परंतु तू त्याला आलिंगन करणार तो मनुष्य तुम बरे व्हावे हा विचार मनात नारा असला पाहिजे. तेव्हा आलिंगन करताना तो विचार तुझ्या मनात असला पाहिजे.”

मंतर रमानंद कोणाला बरे आपण वळचा समजून आलिंगन करावे याविषयी विचार करू लागला. त्याला तशी कोणी व्यक्ति विसली नाही. सीमानंदाशी वैर असले तरी तोच एकदा आपला सरा हितैषी आहे, हे त्याला वाटले.

मध्यंतरी सीमानंददेखील त्या योग्याला भेटायला गेला. बोवो त्याला म्हणाला—

“तुला कोणी मैत्रीभावाने आलिंगन केले तर तुम्हा सर्व मानसिक व शारीरिक कष्ट दूर होतील आणि तू श्रीमंत होतील, परंतु तू स्वतः होऊन कोणाला आलिंगन केलेस तर तो तुम्हा डोळ्यादेखत मरण पावेल.”

आपल्याला मैत्री भावाने कोण आलिंगन करतो? रामोष्टीचा विचार करीत सीमानंद आणि रमानंद आलिंगन करण्या लायक कोण व्यक्ती आहे याचा विचार करीत गाढवर भटकले. म्हणून दोघांच्या अपेक्षितपणे दोनतीनदां भेटो झाल्या.

सीमानंद गरीब वाट पाहिल्यावर विचार करू लागला हा रमानंद मेल्याशिवाय मला स्वतः होऊन आलिंगन करणारी कोणी व्यक्ती भेटेल की नाही शंकाच वाटते आहे. असो विचार करून त्याने रमानंदाला आलिंगन केले. आपल्याला सांगितले तसेच सीमानंदाचा मुझा योग्याने सांगितले असावे, असा विचार करून रमानंद सीमानंदाला त्याचे धरे धावे या विचाराने मैत्रीभावाने भेटला.

नंतर दोघे परस्पराला बोलले. तेन्ना योग्याने दोघांना निरनिराळ्या तऱ्हेने सांगितले असल्याचे कळले. म्हणून दोघे योग्याला भेटायला गेले.

सीमानंद योग्याला म्हणाला-“मी दुबुंदीने रमानंदाचा मरण पावे या विचाराने त्याला भेटलो. परंतु आतां वाटते की तुम्ही त्याला काही तरी करून वाचवावे.”

“भिण्याचे कारण नाही. तू पहिल्या-सारखा त्याच्याशी प्रेमाने वागलास तर त्याच्यावर कोणतेही संकट किंवा यडांतर येणार नाही. दोघांचे पुन्हा सख्य धावे म्हणून मी ही युक्ती केली होती.” असे सांगून मुझाकाने आपला योग्याचा वेप काढून फेकून दिला.

त्यानंतर रमानंद आणि सीमानंद दोघांमध्ये पुन्हा पहिल्यासारखी मैत्री व सख्य स्थापन झाले.

ती गोष्ट ऐकून रोहित म्हणाला-“आजपासून मी शुनवशंपूत्री पूर्वोत्तरलाच प्रेमाने वागेन.”

सुंरपूर नांवाच्या राज्याचा ■■■ नांवाचा एक अधिपती होता. तो हुशार व ■■■ राजा होता. त्याला दोन राण्या होत्या. एकदा त्याच्या दर-बारात एक परबेसी जखेरी रत्नहार विकायला येऊन आला. माधवने त्याच्या जखेचा एक अत्यंत सुंदर ■ मूल्यवान रत्नहार विकत घेतला आणि तो आपल्या मोठ्या राणीला प्रेमाची भेट म्हणून दिला. त्यामुळे धाकटी राणी सबतीमत्सराने वास्तव्या आस जळफळत राहिली. ■ रत्नहाराची बातमी ■■■ राज्यास पसरली.

माधवाच्या पदरी जिनाथ नावाचा एक मंत्री होता. त्याला एकुलती एक मुलगी होती. परंतु ती मुली असल्याने तिचे लग्न होऊ शकले नाही. ते मंत्र्याच्या आयुध-भराचे एक दुःख होते.

एकदा सेंजारच्या राज्याचा मंत्री अचा-नकपणे लव्याजध्यासह जिनाथाच्या घरी आला आणि एकांतात जिनाथाला भेटून म्हणाला-“मी एका भटीवर तुमच्या मुलीला आपली सून ■■■ घ्यायला तयार आहे. तुम्ही आपल्या मोठ्या राणीसह-कारांचा नवीन रत्नहार मिळवून आम्हाला दिला पाहिजे.”

जिनाथाला ते काही कळेना. चकित होऊन विचारू लागला “काय म्हणता? राणी सरकारांचा हार मला कसा काय मिळणार?” तो म्हणाला-“ते सर्व मला काही ■■■ नाही. तो रत्नहार मिळाल्याशिवाय हे लग्न होणार नाही.”

जिनाथ हा एक स्वामिदत्त मंत्री होता. तो रात्री आपल्या वायकीला म्हणाला-“तो मंत्री फक्त त्या रत्नहारासाठी आपल्या मुलीला सून करून घ्यायला तयार

आहे. मुलीचे झाले नाही तरी चालेल, परंतु मी राजद्रोह कदापि करणार नाही."

त्रिनाथ आपल्या बापकोशी लवें बोलत असता बेंबे पालटून फिरत असलेल्या राजाने माहेकून एकले. राजाने विचार केला, काय वाटेल ते झाले तरी अशा स्वाभिमानाने मंत्र्यांच्या मुलीचा विवाह झालाच पाहिजे. विचार करून तो मंत्र्याच्या घरात शिरला.

मंत्र्याने राजाला न ओळखून विचारले— "कोण रे तू?"

"खरे सांगायचे झाले तर मी एक चोर आहे. मी चोरी करायला तुमच्या

घरात शिरलो होतो. परंतु तुमच्या बापायने ऐकून मला एवढे कळले की तुम्ही दोघे आपल्या मुलीच्या लग्नाची काळजी करीत आहा. तुम्ही हे स्वळ हातचे जाऊ देऊ नका. मी काही तरी करून राणीचा तो हार आणून तुम्हांला देतो." चोराच्या बेशाक्या म्हाणाला.

"नाही. नको मला तो हार. मला त्याची मुलीच गरज नाही." मंत्री म्हाणाला.

"तुम्ही घाईबदीत असा अविचार करून मुलीच्या माथ्याचे मातेरे कक मका. चोरी मी करणार, तुम्ही नाही आणि ती मी तुमच्या हितासाठी करणार आहे, स्वार्थासाठी नाही." राजा म्हाणाला.

त्रिनाथची बायको नवऱ्याला म्हाणाली— "काय हरकत आहे हो तुम्हांला? मुलीचे लग्न झाल्यावर आपण स्वतःच ओळख महाराजांना सर्व सांगू आणि जो दंड ओमाचा लागेल तो ओंगू!"

मोठ्या कष्टाने त्रिनाथ कबूल झाला. दुसऱ्या दिवशी राजाने एक हुशार सोनाराला बोलाविले आणि एका मृत्त जागी त्याला नसवून एका काळवड्याच्या बात त्या रत्नहारासारखा नकली हार बनवून देऊन निरोप दिला. त्यानंतर बेंबे पालटून राजा तो नकली हार मंत्र्याला देत

म्हाणाला—"जातां तुम्ही मुलीचे लग्न दाने करून टाका."

मंत्र्याच्या मुलीचे लग्न विविधपणे पार पडले. राजाने स्वतः लग्नप्रसंगी हुजूर राहून बघुबरात वस्त्र आभूषणे जेहेर-सातर दिती आणि मानवाने आपल्या घरी परतला.

त्यानंतर राजाचे आपला हार दाखवित विचारले—"महाराज! या हारात पूर्वीसारखी धमक राहिली नाही."

राजाने त्या रत्नहाराची पारख करविली. राजाला तो हार नकली हिण्याचा धसत्याचे कळले. राचाला संशय आला की आपण नकली समजून खरा हार तर मंत्र्याला नाही दिला? तेव्हा राजा चोराचा बेंबे करून व आपल्या तपासनात मुद्या चोराचा बेंबे करायला सांगून शेजारच्या राज्याच्या मंत्र्याच्या घरात शिरला.

तेथे जो माल हातो लावला त्यात रत्नहार होता. परंतु तोमुद्या नकलीच होता. तेव्हा त्याच्या मागचे सुचित राजाला कळलेना.

दुसऱ्या दिवशी त्रिनाथने मेटून निवेदन केले—"महाराज! आपल्या व्याघ्राच्या घरात शिरून चोरांनी सर्व रत्ने व आभूषणे चोरून नेली आहेत. त्यांत माझ्या

हातून त्याहून चोर अपराध धडला आहे. मी राणीसरकाराचा हार एका चोरा करवी चोरी करवून तो मेट म्हाणून दिला. म्हाणून मला यथोचित दंड करावा."

राजा मंत्र्याला म्हाणाला—"तुम्ही नाही ना चोरी केलीत? आपल्या व्याघ्राच्या घरी जो माल चोरीला गेला आहे, तो मी सोडून त्याच्याकडे पोचता बल करतो." असे सांगून राजाने मंत्र्याला निरोप दिला.

त्यानंतर राजाने सोनाराला बोलवून विचारले—"तू मला जेव्हा नकली रत्नहार करवून दिलास त्या वेळी खरा हार परत

केला नाहीस? एक नकली हार करून दिलास. असे कसे झाले? तू खरं खरं सांगितले नाहीस तर तुला मुळावर चढवीन!"

सोनाराने राज्याचे पाय धरले आणि म्हणाला—"महाराज! मला समा करावी. मी दोन नकली हार तयार केले. अंतःपुरातून धाकट्या राणीसकरांच्या दासीने भेटून मला पुष्कळसे बक्षीस दिले आणि एका ऐवजी दोन नकली हार तयार करायला सांगून ती गोष्ट गुप्त ठेवायला सांगितली. मी नकली दोन आणि खरा एक असे तीन हार एका पेटीत ठेवले. मला वाटत होते की छोट्या राणी-सकरांनी दुसरा नकली हार उचलून मला असावा आणि मी उरलेले दोन हार पेटीत ठेवून आपणास दिले."

राज्याने सोनाराला निरोप दिला आणि छोट्या राणीची दासी मंजिरी हिला बोलावून दंड शिक्षा वर्गरेष्या धमक्या दिव्या. तेव्हा धावून जाऊन तिने सोनाराला

कसबून खरा रत्नहार जोरून नेत्याचे कबूल केले आणि तो हार छोट्या राणी-सकरांकडे भसत्याचे सांगितले.

राज्याने धाकट्या राणीला ही लबाडी करण्याचे कारण विचारले. तेव्हा ती म्हणाली—"महाराज! सवें बायकांना रागिन्यांचा व सुंदर वस्त्रांचा मोह असतोच. त्यात सवतीला मिळाले ते आपल्याला मिळाले नाही, हे मला पाहवले नाही. पण आपणाजवळ बोलून विचारण्याची हिंमत नव्हती. आपण कधी माझी फिकीर केलीच नाही. म्हणून मला हा दाब टाकावा लागला. आपणांका हा अपराध भक्ष्य वाटत असल्यास आपण सांगाल ती शिक्षा भोगायला मी तयार आहे."

राजा साहणा विवेकवान होता. म्हणून त्याने आपली चूक कबूल केली आणि त्याच सोनाराकडून अगदी तसाच दुसरा हार तयार करवून धाकट्या राणीला देवविला.

न्याययुक्त मजुरी

गोपाळरावांच्या कडे मोठा चौकोर फरवीचा रमड होता. त्यांना त्याचे चार तुकडे करून हवे होते. त्यांनी दगड नावाच्या गवंड्याला बोलावून ते काम दिले.

दगडने एक तावाभर वेतूनत करून त्या लांबीच्या एका कोपऱ्यातला चौकोर तुकडा कापून घेतला आणि निवून घेतला. म्हणून गोपाळरावांनी मग गवंड्याकडून बाकी तीन चौकोर तुकडे कापून दिले.

नंतर गोपाळरावांनी पचुरी म्हणून दगडना एक कपडा दिना आणि मग त्या तीन लपे दिले.

तेव्हा दगडने विचारले—"मी एक तावाभर काम केले आणि मगून पण एकच तावाभर कापून घेतला. पण मजुरी त्यांना तीन लपे आणि मला एक कपडा कां? दोघांना दोन मिळाले पाहिजेत."

गोपाळराव म्हणाले—"तू एक तुकडा कापून काढलास म्हणून तुला एक कपडा दिना, त्याने तीन लपे म्हणून तीन दिले. दोन दोन दिले तर ते बरोबर होणार नाही. गन्याय होईल."

तेव्हापासून दगडावरवांनी तिकडून जाताना त्यांचे कोतणे ऐकले होते. म्हणाने—"दोघांनी सारखेच काम केले नाही का? एकाने एक कोपरा कापला आणि दुसऱ्याने दुसरा कापला. तो कापला म्हणून दोन कोपऱ्यांचे तुकडे आपोआप झाले!"

तेव्हा गोपाळरावांचा कडने की दोघांचे काम सारखेच होते.

खरा न्याय

एका गावी बिठू नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याच्याजवळ फक्त एक एकर जमीन होती. आगत्याच गावाच्या गणूशेटकडून त्याने काही कर्ज काढले आणि कर्जाची रक्कम फेडण्यासाठी म्हणून आपली एक एकर जमीन त्याला दिली.

आता बिठूजवळ स्वतःची अशी फक्त एक दुमती गाय तेवढी उरली. बिठू गाईचे दूध गणूशेटकडेच रतीदाने देत असे आणि त्याच्या दुकावातून कणीक, डाळ वगैरे विकत घेत असे.

काही दिवसांनी गणूशेटची नजर बिठूच्या गाईवर गेली. त्याने विचार केला की गाय आपण घेतली की विकूला कणीक, डाळ वगैरे वस्तू रोख पैसे देऊन विकत घ्याव्या लागतील व आपल्याला आपली जास्त फायदा होईल.

एकदा मुसळधार पाऊस पडला. गाईला बाहेर चरायला नेणे बिठूला वाटले. दिवसभर मोठ्यातच बांधून ठेवावे लागले. मोठ्यात नवताची एक काडीवेसील नव्हती. त्याला दिवशी रात्रभर सोपवली नाही. उद्यां गाईने दूध दिले नाही, तर रतिवाचे दूध कसे वाळायचे?

परंतु रात्री गाय रावे तोडून गणूशेटच्या शेतात गिरली. तिने पोटभर खाऊन घेतल्यावर ती गोष्ट बिठूला कळली. परंतु आता काय करणार?

दुसऱ्या दिवशी उबाडतांच गणूशेट चार चौकां गावकऱ्यांना बरोबर घेऊन बिठूच्या घरी भांडायला आला. म्हणाला—“तुझ्या गाईने माझ्या उम्या पिकाचा नाश केला. वर्षभराची कमाई एका रात्रीत फस्त केली तुझ्या गाईने.”

बिठूने विचारल्यावर इतर गावकरी म्हणाले—“गणूशेटने म्हणजे आम्हांला सरो बरोबर वाटते.”

गणूशेट तोच संचो पहात होता. म्हणाला—“माझे शेत म्हणजे रान काय तुला. दोनघे कपयांवर नुकसान झाले आहे उम्रे पीक नष्ट झाले.”

गावकरी म्हणाले—“तु आपली गाय घेऊन टाक गणूशेटला आणि आपली गाय सोडवून घे.” गणूशेटने त्यांना तेच पडवून ठेवले होते.

गणूशेटने पाटलाकडे वळून केली. पाटलाने सर्व गोष्ट ऐकून निवाडा दिला. म्हणाला—“बिठू! तुझ्या मिट्फालजी-पणामुळे गणूशेटने उम्रे शेत नष्ट झाले.

नुकसान भरपाई खातर तू आपली गाय गणूशेटला दिली पाहिजेस.”

गावकऱ्यांनी तो निवाडा बरोबर असल्याचे सांगितले.

निरुपाय होऊन बिठूने आपली गाय गणूशेटला दिली आणि आता पुढे काय या विचाराने तो कपाळावर हात धरून बसला. तो घरी आला खरा, परंतु त्याला काही सुचत नव्हते. पाटलाने आपल्यावर मोठे मम्याय केला आहे, असे त्याला मनापाडून तेवड्यात त्याला एक गोष्ट आठवली. त्या देशाचा न्यायाधीश फार मोठे मनाचा म्हणून प्रसिद्ध होता. म्हणून बिठूने त्याच्याकडे जाऊन न्याय मागायचे ठरविले.

न्यायाधिशाने विठूचे गाऱ्हाणे सातपणें ऐकून घेतले व विठूच्या घरची स्थिती आणि गणूशेटशी त्याचा संबंध होता गाविषयी चवकशी करून घेतली. ती गौब-शब्दात म्हणाला—“विठू! तुझ्यावर हा अन्याय झाला आहे, यात शंका नाही. मी तुझ्या फिर्यादीसंबंधी सर्व चवकशी करतो. मी ज्या गणूशेटला व त्याच्या साक्षीदारांना हजार रहायला समर्थ पाठवितो. ज्या नू पुन्हा याच वेळी न्यायाक्रयात ये.”

तुझ्या विवशी सर्व लोक न्यायालयात हजार झाले. न्यायाधिशाने सर्व गोष्टींची चवकशी करून विठूला विचारले—“तू दावे कोटून विकत घेतलेस?”

विठूने गणूशेट करून विकत घेतल्याचे सांगितले.

नंतर त्याने गणूशेटला विचारले—“तुझ्याकडूनच दावे विकत घेतले होते का?”

त्याने होकार दिला. त्याने गणूशेटला विचारले—“तुझ्या शेताच्या चारी बाजूला भित्त आहे की कांटेरीकुंपण आहे?”

गणूशेट म्हणाला—“कुंपण वगैरे काही नाही.”

नंतर न्यायाधिशाने सर्व गोष्टींचा विचार करून निवादा दिला की, विठूच्या मार्गने शेताची नासाडी केली हे सरे आहे. परंतु दावे कच्च्या सुभाचे असल्यामुळे नुटले. याशिवाय कुंपण नसल्यामुळे गाय शेतात विसरी. तेव्हा विठूच्या निष्काळजीपणापेक्षा गणूशेटचाच निष्काळजीपणा जास्त दिसून येतो. त्याने कांटेरी कुंपण शेताच्या चारी-बाजूला बांधायला हवे होते. सोडक्यात म्हणजे गणूशेटच शेताच्या नासाडीचा मुख्यतः जबाबदार आहे. गणूशेटच्या या बेजबाबदारपणाबद्दल विठूला शिक्षा करणे अन्यायाचे आहे. म्हणून गणूशेटने विठूची गाय परत करावी.”

एकूण, शेतटी विठूला न्याय मिळाला आणि त्याची गाय त्याला परत मिळाली. विठू आज्ञाने घरी परत गेला. गणूशेटला मान मान झाली जात्यासारखे वाटले.

पालट

सुमारे शंभर वर्षांपूर्वी श्रीपुर नामक गावी रघुनाथराव इनामदार नावाचे एक जमीनदार रहात होते. ते उदार व दानो होते. रघुनाथरावांचे औदार्य पाहून गावातली इतर श्रीमंत मंडळीदेखील उदार होऊ लागली.

त्याच गावी गोपाळशेट एक श्रीमंत सावकार रहात असे. तो व्याजाने गोरगरिबांना कर्ज देई आणि त्यांना पिळून काढी.

एकदा अतिशष्टीमुळे पिकांची नासाडी झाली. गरीब लोक मुकेंने पटापट मरू लागले. रघुनाथरावाने त्यांच्याबद्दल होते नव्हते ते गोरगरिबांना वाटून दिले.

परंतु एकट्याचे घन सर्व गावाला कसे पुरवणार?”

परंतु रघुनाथराव इनामदारांनी इतर श्रीमतांना मदत करायला सांगितले तेव्हा

सर्व म्हणाले—“आम्ही करून काढून कितली करणार? गोपाळशेटने आपली तिजोरी उघडली तर सर्व गाव वांघेल.”

रघुनाथरावांना एक युक्तो सुचली. गोपाळशेटला भेटून म्हणाले—“शेटजी! मला एवढे हजार रुपयांची गरज आहे. परंतु तुम्ही ती रक्कम कर्जे म्हणून वेण्यादेखी मला तुम्ही दान केली आहे, असे एका कागदावर लिहून द्या. मी संध्याकाळी ती रक्कम तुमची तुम्हांला परत करीन.”

परंतु गोपाळशेटला कळेंडा की, ही रक्कम दान म्हणून लिहून वेण्याचा हेतू काय आणि संध्याकाळी परत करीन, म्हणताहेत, हे काय? त्याने तसे विचारलेहि.

इनामदार स्मित करून म्हणाले—“शेट-साहेब! सर्व लोकांचा तुमच्यावर आरोप आहे की तुम्ही कधी दान करीत नाही. तेव्हा तुम्हीच इतकी मोठी रक्कम दान

म्हणून विलीत तर इतर लोक तुमची बरोबरी करण्यासाठी चढाओढीने मोठ्या रकमा दान देतील. लोक उपाशी परत आहेत, इतर लोकांकडून मिळाले की तुमचे पांच हजार मी वाजूला काढून ठेवून ते संध्याकाळपर्यंत परत करीत. उरलेली रक्कम गोरगरिबांना वांटायला पुरेला. परंतु या दानधर्माचे पुढ्य एक पैसा स्वर्ग केल्याशिवाय मिळेल."

गोपाळशेट लूप झाला. त्याने पांच हजार रुपये तिजोरीतून काढून दिले आणि एक चिट्ठी लिहून ती रक्कम केल्याचे जाहीर केले. त्याने इनामदारांना मात्र बजावून सांगितले की संध्याकाळपर्यंत स्वर्ग रक्कम परत केली पाहिजे.

गोपाळशेटने लिहून दिलेली चिट्ठी दाखवून इनामदारांनी गावातल्या इतर श्रीमंतांकडून पुष्कळ पैसे वसूल केले आणि गरीबांना वाटले. संध्याकाळी गोपाळशेटला त्यांची रक्कम परत घ्यायला गेला. म्हणाला—"शेटजी! मला वाटले होते तसे

तुम्ही दिलेल्या रकमेमुळे मी गावातल्या श्रीमंतांकडून मोठमोठ्या रकमा वसूल केल्या. तुमच्या जोदाराकडून मी आभारी आहे. तुम्ही आपली घ्या."

परंतु गोपाळशेटने ती रक्कम परत घेतली नाही. इनामदारांना आश्चर्य वाटले. त्यांनी गोपाळशेटला विचारले—"का हो घेत नाही?"

गोपाळशेट म्हणाले—"इनामदारताहेत! तुम्हांला माहीत नसेल. माझ्या या दानाची गोष्ट ऐकून किती लोक आले माझे अभिनंदन करायला! मला आश्चर्याभरात पहिल्याने इतका आनंद अनुभवायला मिळाला. दानी माणसाकडून दान केल्याच्या आनंदाची कल्पना घेऊ शकेल. आज-वाढून मी सकळ हातात दान करीत. हे घ्या आपली पांच हजार रुपये." असे म्हणत गोपाळशेटने आपली पांच हजार रुपये अभिनंदनदारांना दिले.

गोपाळशेटच्या मनात झालेला तो पाहून इनामदार चकित झाला.

महाबली हनुमान

दुभर दानगंधेआ हनुमानाच्या हातून कार्य-मिळीमहाज हांध्यामागची आहे हे थोड-कून मुझीव हनुमानाला बोलावून म्हणाला—"महाबली हनुमाना! पाण्यात किवा भूमीवर तुझी गती अबाध्य आहे, हे मला चांगले माहीत आहे. तुलामुळा माहीत आहे. तुला माहीत नाही असा लोक नाही, नदी नाही, समुद्र नाही की पर्वतही नाही. तुला अग्निमा गरिमा आदिक अष्टमिड्डी प्राप्त आहेत. तू वायुदेवासारखा वेगाने मंचार शकतोस. या पृथ्वी तनावर जकती व सामर्थ्यात तुझी बरोबरी करू शकेल असा एकही प्राणी नाही. म्हणून गीतेचा शोध तुझ्याच हातून होऊ शकेल. जकती व बुद्धी याचा देश काल

पाहून तू उपयोग करू शकतोस. पराक्रमाल ही तू अधिनीपण आहेस."

मुझीवाला हनुमानाची असे बोलतांना पाहून, मुझीव कामाची सर्व जबाबदारी हनुमानावर टाकीत आहे हे रामाने थोड-कले. मुझीवाला हनुमानाच्या शक्ति-सामर्थ्याची चांगली कल्पना असली पाहिजे. म्हणून रामाची सर्व आज्ञा हनुमंताच्या शक्तिसामर्थ्यावर एकवटली. त्याने आपली बगळी काढून हनुमानाच्या हातात बिली म्हणाला—"हे वानरश्रेष्ठा! ही अंगठी तू आपल्याजवळ लुपेसाठी ठेवून घे. सीतेला ही चांगली माहीत आहे. ही तुझ्या जवळ पाहिळी तर सीतेला तुझी भीती वाटणार नाही किंवा तिच्या मनात काही संशय

राहणार नाही. तू माझ्याकडून आज्ञा अवस्थ्याची तिथी जात्री पटेल. तुझ्या हातून नक्की काम होईल असे, समजूनच सुग्रीवाने मुझ्यावर सर्व जबाबदारी टाकली. आहे. मी देखील तुजं शक्तिसामर्थ्य ओळखले आहे व माझ्या मनात आतां मूर्खीच शंका उरली नाही. तू यशस्वी होशील."

हनुमानाने ती अंगठी घेऊन आदरपूर्वक कपाळाला लावली व सिला आणि रामाला त्याचे चरण विवून नमस्कार केला. त्यानंतर तो निघाला. तेव्हा राम पुन्हा एकदा त्याला म्हणाला—"हनुमाना! मी पूर्णक्षणे तुझा शक्तिसामर्थ्यावर अवलंबून आहे. तू आपल्या शक्तीचा पूर्ण उपयोग करून

मीतेचा शोध लाव. त्यानंतर वानर नंद दिशांना निघाले. सुग्रीवादिक वानरप्रमुखही इतर जवानदात्या मंगलछप्पासाठी निघून गेले. त्यांना परत रायला एका महिन्याचा अवधी देण्यात मान्य होता.

वानरसैन्य निर्निगलया दिशांना निघून गेल्यावर राम ॥ लक्ष्मण वानरांना त्यांच्या कार्यात यश देई असे चिन्तित ॥ पर्वतावर ते परत येईपर्यंत वाट पाहू लागले.

बिनता बरोबरचे वानरसैन्य पूर्वेला आणि मुपेणाबरोबरचे पश्चिमेला गेले. आपली काही वानर उत्तरेकडे गेले तर हनुमान, तार, अंगद आदि वानर दक्षिणेकडे निघाले. सर्व वानरांना चारही दिशांना पाठवून आज्ञावर आपण रामाच्या मनाचे समाधान होईल अशी सीतेच्या शोधाची व्यवस्था केल्याचा आनंद सुग्रीवाला वाटला. त्यानंतर तो पुन्हा आपल्या संवयीप्रमाणे भोगविलासात जगाला बिसरला.

सुग्रीवाने पाठविलेल्या वानरांनी मन लावून सीतेच्या शोधाचा प्रयत्न केला. ते जेथे जेथे जात तेथे सरोवरे, ॥ पर्वत, झाडी आदि दिवसभर हुडकून पहात आणि रात्री जमून त्या दिवशी केलेल्या कामाचा आढावा घेऊन दुसऱ्या दिवशी करावयाच्या कामाची आखणी करीत. दररोज वनातूनच झाडा-

च्या माराने किंवा गुरत गाव काढून वानर गुडल्या मुक्कामावर जात. पूर्वेकडे, पश्चिमेकडे व उत्तरेकडे गेलेले वानर मुपेवाने भागितल्याप्रमाणे एक महिनाभर सीतेच्या शोधार्थ हिडून निराश होऊन परतले आणि त्यांनी आतापर्यंत सीतेचा शोध सांगला नाही असे सुग्रीवाला सांगितले. त्यावेळी सुग्रीव अंतःपुंगून नृकताच बाहेर येऊन प्रसन्न पर्वतावर रामलक्ष्मणांना भेटायला गेला होता.

सर्व वानर परतले तरी सुग्रीवाने ॥ टंकले नाहीत. कारण दक्षिण दिशेला गेलेले वानरवीर अद्याप परतले नव्हते. सीतेला घेऊन गेलेला रावणदेखील दक्षिणेकडेच गेला होता. म्हणून हनुमान नक्कीच सीतेला भेटून देणार या सोप्टीची त्यांना खात्री वाटत होती.

हनुमान बरीच सीतेच्या शोधार्थ दक्षिणेकडे ॥ जात विध्यपर्वतावर येऊन पोचले. तो एक फार विस्मोर्ण असा प्रदेश होता. त्या पर्वतात अनेक गुहा होत्या. मोठ मोठी शिखरे त्या पर्वताला होती. बरचसे होती. मोठमोठ्या नद्या होत्या. त्या खोलातून जाणे अव्य नव्हते. आकाशाला शिबणारे उंच वृक्ष होते. कंदमुळे व फळे वान वानरांनी त्या पर्वतावरची भव्य भूमी हुडकून काढली. परंतु त्यांना यश

मिळाने नाही. तरी निराश ॥ होणां वानर पुढे जात राहले.

एका प्रदेशात जाते म्हणजे नव्हती की मतुप्यवस्ती नव्हती. जाई होती ती उभीच्या उभी जळून करून गेलेली होती. नद्या जडून गेल्या होत्या. फला, पुष्प, कंदमुळे फळे काही नव्हती. प्राणी पक्षी शिटपा- मरुची नव्हते. तो प्रदेश दिसायलाच भयंकर वाटत होता.

त्या अरण्यात कंदमहर्षी रहात होते. ते जेवढे मोठे तपस्वी होते तेवढेच पास्त तापट व कोपिष्ट होते. त्यांचा एकुलता एक मुलगा लहान वयात म्हणजे सोळाव्या वर्षीच वारल्यामुळे त्या ऋषींनी त्या जंगलाला

भाग दिया आणि त्यामुळे सर्व अरघ्य जळून बेचिराज झाले. त्या शून्य बनातही वानरांनी सीतेचा शोध केला.

फिरत फिरत वानरवीर एका भयंकर अरण्यात येऊन पोचले. तेथे त्यांना एक राजस विसला. त्या विशाल देहधारी राजसाला पाहून वानर त्यांच्याची मुद्र करायला तयार झाले.

तो देखील कमी नव्हता. तो वानरांना पाहून म्हणाला—“बाबा, मी तुम्हांला सर्वांना ठार करू शकतो.” असे म्हणत तो मुठी घट्ट आवळून वानरांवर चावला. अंघांने त्याला पाहून व तोच रावण असे समजून त्याच्या डोक्यावर

मोठ्याने प्रहार केला. तो एक प्रहारच त्याचा काळ ठरला. तो रक्त ओकू लागला आणि जमिनीवर वादळला. तो पुन्हा उठला नाही.

रावण मेल्या व सीता त्याच्या गुहेत असेल असे समजून वानरांनी त्याची गुहा शून्य हुडकून पाहिली. परंतु सीता तेथे नव्हती. त्या गुहेजवळची आगची एक गुहानुद्धा वानरांनी हुडकून पाहिली. सर्व अरघ्य हुडकून पाहिले परंतु सीता कोठेही दिसली नाही तेव्हा सर्व निराश होऊन साधारणाची बसून राहले.

तेव्हा म्हणाला—“आतांपर्यंत अनेक रानेवने, पर्वत, डोंगर, नद्या, सरोवरे, गुहा पाहिल्या, परंतु सीतेचा शोध लागला नाही. तिला उचलून नेणारा रावण कोठे आहे, हे देखील आपल्याला कळले नाही. सुग्रीवाची आज्ञा भयंकर आहे. हुताज होऊन बसलो तर काम करणे आपल्याला अशक्यच होईल. सुस्तपणा चालणार नाही. पुन्हा एकदा हे अरघ्य हुडकून पहा. तुम्ही आतां येथे शोधा काढणे बरोबर नाही. पाहून आघाची निराळपण तऱ्हेने काही करतां येण्यासारखे असेल तर ते सांगा.”

गंधमादनमुद्धा अंगद म्हणाला तेच म्हणाला.

तेव्हा सर्व वानरांनी पुन्हा मन जाबून विध्यपर्वतातल्या अरण्यात सीतेच्या शोधार्थ प्रयत्न सुरू केला. चांदीच्या जिवरासारखे एक टोच त्यांना विध्यपर्वतात दिसले. वानर ते शिखर चढून गेले. परंतु तेथे देखील सीतेचा शोध लागला नाही. तेव्हा ते खाली उतरले आणि काही वेळ विश्रांती घेऊन पुन्हा त्यांनी शोध सुरू केला. ते विध्यपर्वतान सीतेचा शोध काढीत हिटत असताच सुग्रीवाने जो एक महिन्याचा अवधी दिला तो संपला.

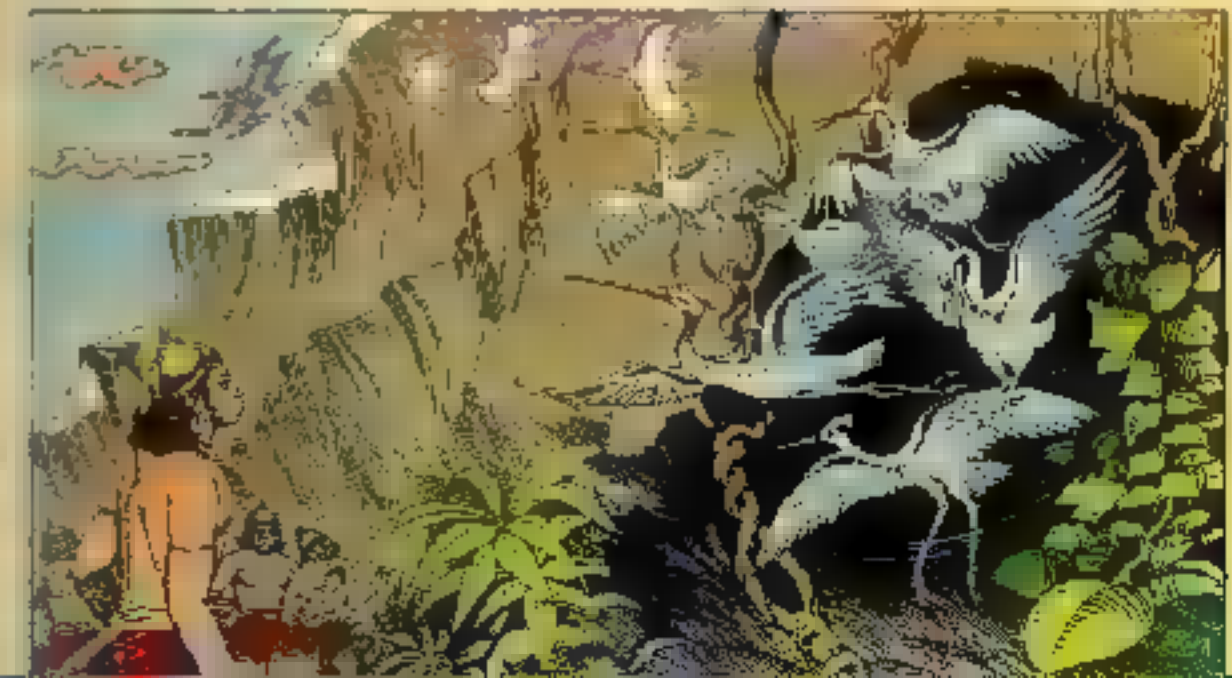
वानर सर्व विध्यपर्वत पहात पहात त्या पर्वताच्या मंथ्य दिसला झाले.

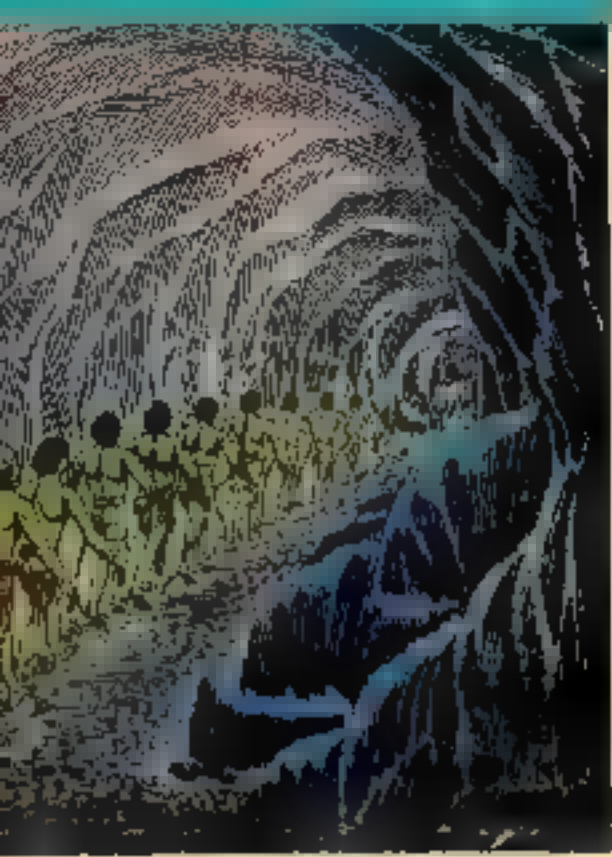
तेथे असलेल्या वानरप्रमुखांमध्ये हनुमान, गज, गवाक्ष, नवय, धरम, गंधमादन.

मंद, द्विविद, सुवेण, जांबवंत, नल, युवराज अंगद आणि तार नावाचे वानर वीर होते.

ते प्रत्येक गुहेत पहात एका तोंड गुहे-आले. ती गुहा मयाससुराने निर्मिली होती. त्या गुहेच्या तोंडावर कतावेली वाडल्या होत्या आणि आत प्रवेश करायला जायच नव्हती. वानरांना तर भूक लागली होती आणि त्यांचा जोड कामाचीस होत होता. कोठे पाण्याचा एक थेंबही दिसत नव्हता. ते फार दमलेले मुद्धा होते.

परंतु त्या गुहेतून बाहेर बगळे, हंस वगैरे राहणारे पक्षी बाहेर येत असलेले दिसले. ते पाहून हनुमान वगैरे वानरप्रमुखांना वाटले, म्हणून त्या गुहेजवळ जाऊन पाहू लागले.

काही वेळ चालत राहण्यावर त्यांना थोडा उजेड दिसू लागला. नंतर कंचन, उंबर, ताड, अशोक वगैरे वृक्ष दिसू लागले. काही फळझाडे व फुलझाडे दिसली. फुलां-फळांच्या माराने ती झाडे बाकलेली होती. तेथे एक लहानसे तळ हेले व त्यात सुवर्ण कमळ, सोनेरी मासे ■ सोनेरी मछली होती.

त्या प्रदेशात वानरांना मोठमोठ्या इमारती मुळा दिसल्या. त्यांच्या गिडक्या सोन्याच्या होत्या. छप्परेमुळां सोन्याचादीची होती. घरांच्या दारात सोन्याची तोरणे बांधलेली होती. काही तोरणे हिऱ्या-माणिक्याची मुळा दिसत होती

■ दिवसाच्या उजेडासारख्या उजेडात वानरांना वृक्ष लतांवर फुलां फळांचे घोंम लोंबत भमलेले दिसले. निर-निराळ्या प्रकारची मछ दिसली आणि रत्नजडित मूर्त्या व पत्थर आणि रत्न विमले, जागोजागी सोन्याचादीच्या भांड्याचे ढीग ठेवलेले दिसले. त्याच प्रमाणे जगर, खंदन, तागरमोघा, डाळ्या वगैरे सुतप्रीत्ये, पेम पदार्थ, रेशमी कपडे, लोकरांची पांघरणे, व सोन्याचे ढीग दिसले.

वानर सोनेला ओघीत ज्या ठिकाणी आले होते तेथे त्यांना एका जागी एक स्त्री दिसली. ती मण्डितस्वर मण्डित

धारण करून तपश्चर्या करीत बसली होती. तिच्या सर्वासांनून एकतऱ्हेची ग्योती बाहेर येत होती. तिच्या पाहून सर्व दानर आश्चर्याचकित व मयमीत होऊन जागच्या जागी धवकले.

हनुमानाने जवळ जाऊन नम्रपणे तिच्या विचारले—“हे तपस्विनी! तू कोण? ही गृहा कोणाची?” हात ओढून तिच्या हनुमान पुढे म्हणाला—

“आम्ही हिडून फिळून वसून भागून भुकेने लहानसे जीव कामाचीस माग्याने काही लागला ■ प्यावला मिळेल या ■ हात होता तरी ■ करून या गृहेत प्रवेश केला आहे. परंतु आता या सर्व अल्पभूत वस्तू पाहून ही एकाद्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून हे सर्व

राक्षसाची माया तर नसेल असे आम्हांला वाटले. ही सोन्याची झाडे, ही चांदी हे सोने आणि या इमारती कोणाच्या? या सरोवरातली ही सोनेरी कमळे कोणी निमिली? सोनेरी कांसवे, सोनेरी मासे ही कोणाची कल्पना? हे सर्व पाहून आम्हांला ही सर्व माया अभावी, असे वाटू लागले आहे. आम्हांला काही सांगू शकतील का?”

ती तपस्विनी हनुमानाच्या म्हणाली— “मयानुर नावाचा थोर राक्षस आहे, तो ■ गृहात असे तो दानव जातीचा विषय-कर्मा आहे.

“त्याच्या माघने ही सोन्याची झाडे व ■ निमिले गेले. त्याने मोठी तपश्चर्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून हे सर्व

हनुमानाच्या पथेत ■ अग्राथे दावी चांगली माहिती होती. ती सर्व वानरांना म्हणाला—“हे गृहा! या गृहेतून पाह्यातले पक्षी बाहेर येत आहेत. यावचन गृहेत आत कोठेही विहीर मदी असली पाहिजे किंवा सरोवर तरी असले पाहिजे. गृहेचे तोंड तर लतावृक्षांनीं वं व विसते आहे आणि आपणाला मृप लहान लागली आहे.”

हनुमानाची ही सूचना वानरांना पुरळी. ते लतावृक्षांना बाजूला साकून त्या गृहेत शिरले. आत हाताला हात विमळार नाही, इतका काळोख होता. तरी वानर चाचपत आत जात होते. ते कोठे जात आहेत हे त्यांचे त्यांना कळत नव्हते. परंतु त्यांचे

वैभव संपादन केने. तो हेमा नावाच्या मुका अप्सरेवरीवर येथे निवास करीत असतां इंद्राला राग आला व त्याने वज्रा-मुखाचा त्याच्यावर प्रहार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवाने हा प्रदेश हेमाला दिला. मी भस्मपर्वताची कन्या आहे. माझे नाव स्वयं-प्रभा असे आहे. हेमाला भिलालेल्या या प्रदेशाचे रक्षण करीत मी येथे राहते आहे. मी हेमाची मैत्रीण आहे. संगीत नृत्य-शास्त्रात ती फार निपुण आहे. जिने मला दिलेल्या वराच्या प्रभावाने मला कोणी जिकू शकणार नाही. तुम्ही कणासाठी या बाजूला फिरत आलात? प्रवेश कणयला अरयत कठीण अशा जागी तुम्ही कसे काय आलात? तुम्ही प्रथम फळे खाऊन व पाणी पिऊन आपला सर्व बुलात मागा!"

हनुमानाने काही रागून ठेवल्याशिवाय मर्बे गोष्टी समिस्तर भागितल्या. पोवटी ती तिला म्हणाला—"हे तपस्विनी! तू आम्हांला सायला [] देऊन आमचे रक्षण केले आहेस. या उपकाराची फेड

आम्ही कसा तऱ्हेने करानी, कृपा करून मावा!"

"फार खान बोललास! परंतु मला तुमच्याकडून कोणत्याही प्रकारच्या प्रत्युप-काराची अपेक्षा नाही." ती म्हणाली.

हनुमान म्हणाला—"देवी! सुखीवाने दिलेला अवधी संपला आहे. या मुहेतून आम्हांला लवकर बाहेर जाता येईल असे काही तरी कर. आमचे रक्षण कर. आम्ही येथेच बसून राहलो तर मीनेचा मोष करण्याचे काम अपुरे राहील."

स्वयंप्रभा म्हणाली—"मी आपल्या तपो-बलाने तुम्हांला बाहेर पोचविले तुम्ही सर्व डोळे मिटून बसा."

सर्व दानरांनी डोळे मिटून मोठ्या वेळाने उचतून पाहिले तर ते [] गृहेबाहेर पोचलेले होते. त्यांच्याबरोबर बाहेर स्वयंप्रभा आली होती. ती त्यांना म्हणाली—"हा विध्यपर्वत आहे. तुम्हांला तुमच्या कार्यात यशस्वाप्त होवो." जसा आधीचाच देऊन ती निघून गेली.

आमरवाणी

सत्त्वा, मित्रनसंपन्न,
स्त्वानुकोशो, जितेन्द्रियः,
[] सत्त्ववादी च,
राजा लोके महीयते

॥ १ ॥

[वल्लभान, कुतबान, मातंगुःखिताचिप्री कष्टना असलेला, जितेन्द्रिय, सत्त्ववादी अशा राजाची लोक आश्चर्याची करतात.]

यस्तु राजा स्थितो धर्मं
मित्राणां भूपकारिणाम्
मित्र्या प्रतिज्ञाम् कुस्ते
को नृपसत्तर []

॥ २ ॥

[अथर्वाचरण करणारा आणि आपल्या उपकारकर्त्यांशी असत्याचरण करणारा फार पापी राजा म्हणून म्हटला जातो.]

वमित्राणाम् धर्मं मुक्तो
मित्राणाम् संप्रहे रतः
त्रिवर्षफलं मुक्तातु
[] धर्मेण मुर्यते

॥ ३ ॥

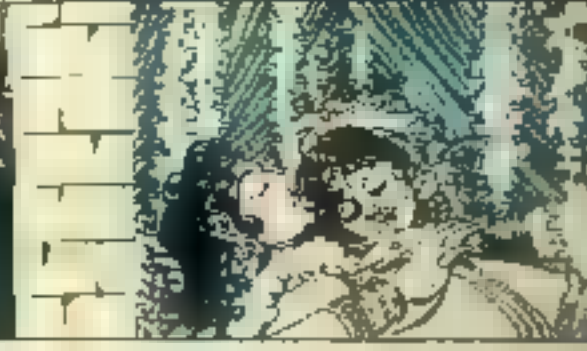
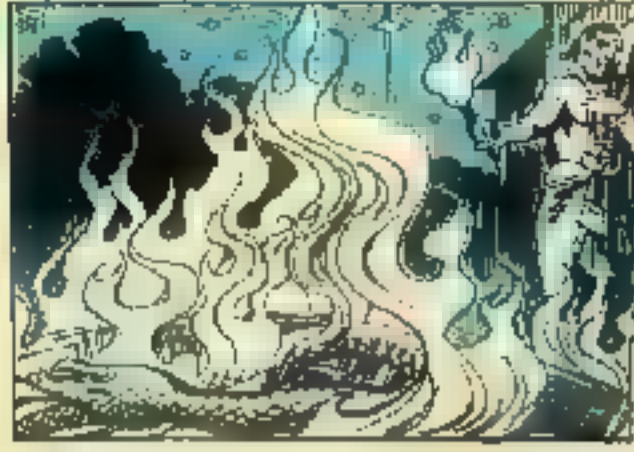
[धत्रुना नाश करून, मित्रांचे [] करणारा राजा धर्मार्थ काम [] किफळांचा उपयोग करित [] धर्माचे उत्तम तऱ्हेने पालन करतो.]

ଭାରତ ସରକାର

प्रिये

[२४]

वपू येथवर गोष्ट सांगून पुढे म्हणाली—
“तेव्हां विधिलिखित कधी टाळता येत नाही. मी या सापाची लग्न केले नाही तर माझ्या वडिलांना शंभर कन्यांचा केल्याचे पाप लागेल.” आणि तिने सापाची धाटाधाटाने लग्न करून घेतले आणि पतिसेवा भ्रष्टामक्तिपूर्वक करू लागली.

एक दिवशी रात्री ती माप त्याला ठेवले होते त्या टोपल्यातून उठून सुंदर मानव देह धारण करून आपल्या बाय-कोच्या विछान्यावर होजारी येऊन बसला. कोणी परपुरुष असावा असे वाटून ती चटविशी उठून दार घडून बाहेर येऊन उभी राहली.

तो म्हणाला—“प्रिये! मी तुझा पती आहे!”

तिला विस्वास म्हणून टोपल्यात त्याचा जो निर्जीव देह होता त्यात त्याने प्रवेश केला आणि थोडा तो जिवंत झाल्याचे वास्तूतून पुन्हा बाहेर आला. आपल्या नवऱ्याला मानवकूप आल्याचे पाहून तिला परमानंद झाला. त्याच्या बोभ्यावर किरीट व अंगा खांद्यावर राज-वस्त्रे व आभूषणे पाहून तिने नमस्कार केला.

ती नवरा बायको सोपून उठल्यावर आपला जावई मनुष्यच असल्याचे देव-शर्माळा कळले. त्याने सापाचा तो निर्जीव देह जाळून टाकला.

ती गोष्ट पुरी झाल्यावर बलभद्र म्हणाला—“आपण या मठावरोबर या महापुरुषाचा देह जाळून टाकावा म्हणजे तो देवीशरी रात कायमचा राहील!”

राजाने होकार दिल्यावर बलभद्राने मठाला लागून सावली आणि त्यात तो कपटी संन्यासी जळून गेला.

कपटी संन्यासी गोष्ट पुरी करून करटक म्हणाला—“तुझा हा कट फार घोळ्याचा आहे. तो सोडून दे.”

तेव्हां दमनक म्हणाला—“हे माप अगदी निरर्थक म्हणावे लागेल. तु कोटयावधी तत्त्वज्ञानाच्या गोष्टी सांगितल्यात तरी मी करीत असलेल्या प्रयत्नाची बरोबरी करू शकणार नाहीत. तेवढा विचार करण्याची गरजच नाही. ही प्रत्यक्ष गोष्ट आहे. देवाचा देह कित्येक महिने पुरेल असायला. देह माझ्या डोळ्या-समोर नसतो आहे. परंतु त्या हुशार कोल्ह्यासारखी मागीर युक्ती फळास आल्या-शिवाय ही गोष्ट गुप्तच राहू दे.”

“काय रे ती गोष्ट?” करटकाने दमनकाला विचारले.

दमनकाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली :

हुशार कोल्हा

एका जंगलात वज्रदंष्ट नावाचा एक सिंह रहात असे. त्याच्या पदरी तिघे मंत्री होते. चमरक नावाचा एक कोल्हा, एक डांडगा व एक उंट.

एके दिवशी सिंहाचे एका पिसाळलेल्या हत्तीची युद्ध झाले आणि त्यांत सिंहाला

फार लागले. त्या विचसापासून त्याला आपल्या गुहेबाहेर येणे देखील अशक्य झाले. भुकेने तहानेने त्याचा जीव कासावीस झाला. त्याला शिकार करणे अशक्य वाटत होते. म्हणून त्याने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून सांगितले की तुम्ही शिकार करून कोणता तरी प्राणी घेऊन येऊन या.

परंतु त्याच्या मंत्र्यांना एकही प्राणी शिकार करून आणणे जमले नाही.

तेव्हां चमरक कोल्हा मनात विचार करू लागला—“या उंटाला ठार केला तर आपल्या सर्वांना काही काळ पोटभर सायला मिळेल. परंतु उंट मंत्री व मित्र असल्या कारणाने सिंह त्याला ठार करायला

कबूल होणार नाही, म्हणून उंटाने स्वतः मरण्याची तयारी दाखविण्यासाठी काही तरी युक्ती काढली पाहिजे."

तो उंटाला म्हणाला—"मित्रा! आपला मालक खायला न मिळाल्याने उपाशी मरणार असे दिसते आहे. मालक मरण पावले तर आपणांला सुद्धा मरण देणार. म्हणून तुला व मालकाला दोघांच्या हिताची एक गोष्ट मी सुचवावी म्हणतो."

"मग सांग काय सुचना आहे ती. मी करतो त्याप्रमाणे. मालकाची मदत केल्याचा पुण्यलाभ होईल." म्हणाला.

"बाबारे! तू आपला देह आपल्या मालकाला शंभर टक्के व्याजाने दे. मरण पावल्यावर मुला वृण्ट जीवनसत्वे असलेला जन्म लाभेल." कोल्हा उंटाला म्हणाला.

"मृत्यूदेवतेला ही अट मान्य असेल तर मला सुद्धा हरकत नाही." उंट म्हणाला.

कोल्हा सिंहाला जाऊन म्हणाला—"मालक! आम्ही किती फिरलो आणि खूप शोध केला, परंतु एकही प्राणी मिळाला

नाही." सिंह हताश झाल्यासारखा झाल्या तेव्हा कोल्हा म्हणाला—

"परंतु एक चांगली गोष्ट पण सांगावी म्हणतो. आपला मित्र उंट आपला देह आपणांस शंभर टक्के व्याजाने तयार झाला आहे. आपण मृत्यू देवतेला तेवढी विनंती करावी की त्याने उंटाला त्याचा देह शंभर टक्के व्याजाने पुढल्या जन्मी परत करावा.

सिंह त्या गोष्टीस कबूल झाला. त्याने उंटाला आभार मानले आणि त्याने मृत्यू देवतेला साक्षीदार ठेवून वचन दिले आणि उंटाला ठार केले. कोल्हाने व लांडग्याने उंटाला देह फाडला आणि सवके तोडावला सोयीचा ककम ठेवला. त्या कोल्ह्याची ती युक्ती उंटाला देह लावला मिळाला त्यासाठी होती.

सिंहाचा सर्व देह रक्तबंबाळ होता. कोल्हा म्हणाला—"महाराज! आपण मदी-वर जाऊन स्नान करून यावे. तोपर्वत उंटाला देहावर पाहारा ठेवतो."

तिळप्या बहिणी

[१२]

[पाहारा देवारा राजस मुदेमिनीच्या म्हणण्यावर विश्वास सरोवरच्या काडी होणाऱ्या मृत्युमानात मध्य वेळ्यासाठी वररोज पाऊळ कागला. त्या संघीचा वेळव सुभाविणीने दमदाध्या मूर्तीवर मंजवस जिवहुन त्यांना स्वस्थकरात आणले. सर्व निजून सरोवरच्या काडी मागे. पुढे—]

राजसाला फसवून तिळी भावंडे कळीबणी बाहेर पडली खरी, परंतु त्यांना भयभीती व संका होती. कारण राजसाला दृष्टीस न किंवा अदृश्य होण्यास आवश्यक असलेले वस्त्र ते घालवून बसलेले होते. वरं, राजकन्या-बरोबर हंसरूपात सरोवरात रहायचा विचार करावा तर राजसाला सरोवरात किती हंस आवेत्त, हे चांगले माहीत होते.

म्हणजे तो सगळी वाळलेली संख्या पाहून ओळखू शकला असता. म्हणून हंस होणे शक्यच नव्हते. तेव्हा काय करावे, सुचना. त्यांना एकेक क्षण घुगासारखा वाटू लागला. एके दिवशी सुभाविणी तिळप्या भावंडांना म्हणाली—"मापुदे तुम्ही येथे राहणे धोक्याचे आहे. आपण त्याला फसविले आहे तेव्हा राजस आपल्यावर मूड उगवित्या शिवाम राहणार नाही. त्याच्या हातात तुम्ही किंवा

आम्ही सांपडलो तर [redacted] जिवाला थोका आहे. उद्या तो आमच्याबरोबर नृत्यगानात सामील व्हायला आला की तुम्ही येथून पाय काढा. तुम्ही स्वतःला कसं बाबवायचे याचा विचार करा. आम्हीला वाचवून नेण्याचा विचार मनातून काढून टाका."

उदयन म्हणाला—"ते कदापि आम्ही मानणार नाही. आमच्या जिवात जीव आहे तोपर्यंत आम्ही तुम्हांला बाबविण्याचा प्रयत्न करणार."

"तसं असेल तर एक उपाय आहे. उद्या तो इकडे येईल तेव्हा आम्ह्या बरोबर, नृत्यगानासाठी सरोवरातल्या सर्व राज-

कुमारांना देखील आम्ही घेऊन येऊ. त्याच्या बरोबर तुम्ही देखील असलात म्हणजे कोणाला संशय येण्यास जागा राहणार नाही. मंतर राक्षस नृत्यगानात यकं आला की तुम्ही संघी पाहून त्याचे थोके उडवा." मुभाविनीने सुचविले.

तिळपा भावंडांना ते [redacted] झाले. त्यांनी त्याला होकार दिला. दुसऱ्या दिवशी राक्षस राजकुमारीबरोबर नृत्यगानात आला तेव्हा मुभाविनी म्हणाली—"तू एकटा पुढे इतक्या मुलीमध्ये येणे बरं दिसत नाही, म्हणून सरोवरात जे तू पुढे आहेत त्या सर्वांना मुळां नृत्यगानास भाणजे बरे होईल. म्हणजे कोणाला काही बोलता येणार नाही. ते अगाधिकडे दिसणार नाही."

"एवढ्याचा मोट्टीसाठी माझी परवानगी पाहिजे [redacted]? तसेच कर." राक्षस मुभाविनीच्या हेतू न कळल्यामुळे म्हणाला.

कसेच सरोवरातले सर्व हंस बाहेर आले. त्यांना मानवरूप प्राप्त झाले. त्यांत तिळो भावंडे होती. परंतु नृत्यगानात यकं झालेल्या राक्षसाच्या ते लक्षात आले नाही.

राजकुमार व राजकन्या मिळून मिसळून नृत्य करीत असतां राक्षसाला त्याच्यावर केवढा मोठा प्रसंग ओढवणार आहे त्याची कल्पनादेखील नव्हती. राक्षस देहमान विसरून स्वतः नाचू लागलेला पाहून

उदयनत एक वागात राक्षसाचे मुडके उडवले व ते जमिनीवर गणगळत सरो- [redacted] आऊन पडले. सरोवराचे पाणी [redacted] होऊन गेले.

त्याच बरोबर आणकी एक अद्भुत गोष्ट घडली. राक्षस मेल्याबरोबर तो पाहारा ऐत होता तो वाडामुढा अद्भुत झाला. तिळपा भावंडांसारखेच राक्षसाच्या हातात मापडलेले राजकुमार दगडाच्या मूर्ती होऊन बसले होते. त्या मूर्ती किंवा पुतळे मात्र जागव्या जागी तसेच राहून गेले होते.

तेव्हा मुभाविनी म्हणाली—" [redacted] उभे कसाला राहूला भाता? मंत्रजल आणून गिपदा त्यावर [redacted] रूपात

येऊं वा." तसे केल्याबरोबर सर्व प्रतिभांना मानव रूप मिळाले. त्या लोकांत लहान थोर सर्व परतळीचे लोक होते.

त्या सर्वांनी तिळपा भावंडांची खूप काखाणणी केली आणि त्यांचे आभार मानले. स्वप्नांत देखील त्यांना कधी [redacted] मोट्टीची कल्पना नव्हती की त्यांना पुढां मानवरूप मिळेल व ते माणसासारखे चालू बोलू लागतील. परंतु त्या आनंदांत ही त्या सर्वांना एका मोट्टीची भीती [redacted] काळजी वाटत होती. परत आपापल्या घरी आपण पोहोचू की नाही, यापेक्षा दुसऱ्या राक्षसाच्या मुट्टीत पडलो तर काय होईल, हीच एक चिंता [redacted] काळजी सर्वांना वाटत होती.

एक गोष्ट साध्य होईल. तुम्ही आम्हांला पुन्हा दगडाच्या मूर्ती करून ठेवा."

त्या गोष्टीस तिळघा भावंडांना कबूल करावे लागले. कारण दुसरा उपायच नव्हता. म्हणून त्यांनी त्यांना दगडाच्या मूर्ती करून टाकले.

आतां आपला करावयाचा या विचारात असतां दुसरा राजस आला. यासंपेस तो रिकाभ्या हावांनी आला नव्हता. एका राजकन्येला घेऊन आला होता. तो जवळ येत असल्याच्या सूचना मिळताच घाईत तिळघा भावंडांनी सरोवरात मारल्या आणि हंस होऊन गेले.

दुसऱ्या क्षणाला राजस सरोवरावर आला. त्याने सरोवर आवळलेल्या राजकन्येला सरोवरात टाकले. तिलादेखील हंस रूप मिळाले.

त्या राजकन्येला सरोवरात टाकल्यानंतर तो राजस हंस मोजू लागला. आतां पर्यंत सरोवरात एकंदर सत्तेचाळीस हंसच होते. नवीन राजकन्येला टाकल्यानंतर अठ्ठेचाळीस व्हायला पाहिजे होते. त्याचे पुरे व्हायला एकंदर पन्नास पाहिजे होते. त्यांची अठ्ठेचाळीस झाले होते. आतां फक्त दोघांचीच गरज होती. परंतु त्याने हंस मोजून पाहिले ते अठ्ठेचाळीस नमून

एककावच झाले होते. ते पाहून तो आनंदाने उडवाच लागला. परंतु दुसऱ्या क्षणाला त्याच्या मनात शंका घाली. म्हणून त्याने सर्व हंसांना किनाऱ्यावर पायला मांडितले. ते सर्व हंस बाहेर आल्यावर राक्षसाने करड्या भावाचात विचारले—"तुमच्या पैकी मळ्याने आलेले तिचे कोण? मुकाट्याने बोला!"

तिळी भावंडे पुढे येऊन म्हणाली—"हे आम्ही! नू या सर्व मोळघा मावड्या राजकन्यांना भाणून घेणे कशासाठी कंद करून ठेवले आहेस? अजून काही बिडकले नाही. सोड यांना आतां तरी! नाही तुझ्या धाकट्या भावाची गत झाली ती तुझी होईल, मांगून ठेवतो!" तिघांनी राजसाला धमकावले.

"काय? माझ्या धाकट्या भावाची काय गत झाली? आहे कोठे तो? काय झाले काय?" दुसऱ्या राक्षसाने विचारले.

"काय होणार? मातीचा देह मातीत गेला. त्याच्या सरोवर तुझी माया तो वाडामुडा..." तिळी भावंडे असे म्हणत असतांच एक अजभर ही न थांबता, त्याच्या भावाला घेतायला म्हणून पावला. परंतु जाऊन पाहिले तर तेथे काहीच नव्हते! बाधा अवृक्ष झाला होता आणि तेथे फक्त होण्या त्या दगडी मूर्ती!

त्याच्या डोळ्यातून काळजीने आणि रागाने जणूकाही निघारे बाहेर पडत होते. त्याच स्थितीत तो परतला. त्या अवधीत तिचे भाऊ उड्यानात गेले आणि त्यांनी आंबे तोडून घेतले आणि माकडे होऊन साडावर चढून बसले. ते राजसालाच्या नजरेस न पडतां एका झाडावरून दुसऱ्या झाडावर उड्या मारीत घुमाकूळ घालू लागले.

शेवटी जीव नकोसा वाटून राजस म्हणाला पाहतो, तुम्ही किती वेळ असा स्वतःचा वचाव करता ते." असे म्हणत पुन्हा घाटीचे रूप घेऊन आकाश मार्ग तिघन गेला

याविषयी विचार करण्यासाठी सर्व जमले. परंतु कोणालाच काही सुचना. शेवटी उदयन म्हणाला—"तुम्ही येथेच राहणे तुमच्या हिताचे नाही. तुम्ही येथून पाय काढा. या सर्व राजकन्या व मुलींना त्यांच्या घरी पोचते करण्याची जबाबदारी आम्ही आपल्यावर घेतो. म्हणून तुम्ही आपापल्या घरी निघून जा."

परंतु त्या गोष्टीस कोणी कबूल झाला नाही. त्यांच्या पैकी एक बूढ म्हणाला—"मुलांनो! आम्ही आपापल्या घरी पोचणे म्हणजे गप्पा वाटल्या का? दाहो-वाल्यांची मजर चुकवून जाणे आम्हांला शक्य तरी होईल का? आपणांला एकच

मोठ्याने ओरडू लागला—“मेलो! मेलो!”
परंतु त्या माकडांनी त्याला सोडले नाही.
दाडी ओढणाऱ्या माकडाने त्याला
एका भावावर ओढून नेऊन लोचकळत
ठेवले. त्याची दाडी एका काडीला बांधून
घट्ट ताडी बांधून ठेवल्या. त्यानंतर माडा-
जाली उगवलेल्या बेंडकाची छत्री काढल्यावर
माकडांना पुन्हा मानवरूप आले.

त्यांना पाहून दाडीवाला म्हणाला—
“इकडल्या किड्या मुंग्यांची मुळा तुम्हाला
चांगली माहिती असल्याचे दिसते आहे.
मला माहीत नव्हते म्हणून खुड्यासारखा
मी आलो. माझी तुम्ही केलीत ती
फजिती माता पुरे करा आणि गरीबाला
सोडा पाहू!” असे म्हणत दाडीवाला
क्याक्या करू लागला.

“या लोकांमुला मुळीच सोडणार नाही,
लक्षात असू दे! या पुढे मी राक्षसांना
नोकर नमून आमचा काढेस. असेल कबूल
तर आम्ही सांगू तसे वागले पाहिजे. तुम्ही
ही मंत्रबलेली गळ्यातली माळ इकडे टाक
आणि राक्षसांविषयी आपली जी जी
गुपिते असतील, निमूटपणे आम्हांला सांग.
मू तसे केलेस तर तुला आम्ही मुक्त करू.
नाही तर तुला असेच लोचकळत रहावे
लायेल.” उदयन आप दित्यासारख्या

तेव्हा दाडीवाला म्हणाला—“फार मोठ-
मोठ्या खटो घातल्यात रे! तुमचा
नोकर किंवा चाकर राहण्यास मला मुळीच
हरकत नाही. माझा मंत्रबलेला हार मुळा
मी घापला आहे. परंतु राक्षसा-
विषयीची गुपिते तुम्ही विचारू नका.
मी मी उचळ सांगितली तर माझ्या
डोक्याची होऊन तत्काळ मरेन,
हे मी पूर्वीच नाही. तुम्हांला सांगितले?
ते सांगून मी मेलो. तुमची सेवा कधी
होईल हातून? मी ती गुपिते
सांगून विवंत राहून तुमची सेवा
करू, हे तुम्हीच सांगा! तरी तुम्ही
केल्यास राक्षसांची गुपिते तुम्हांला सहाजी
मक्कीच कळतील!”

मंत्रबलेला हार हाती घेताच उदयनने
तो गळ्यात घातला. दाडीवाल्याला सामान्य
मानवरूप आले आणि उदयनला दाडी-
वाल्याचे रूप आले. त्याबरोबर अस्त्रे,
अंजने, पंचा वगैरे मंत्रबलेल्या वस्तू
प्राप्त झाल्या.

उदयन उदयन सरोवराच्या काठी गेला.
त्याने हुंस रूपात असलेल्या राक्षसांच्यांना
बाहेर पायला सांगितले. सर्व बाहेर येऊन
रांगेने बसल्या. मंत्रबलेल्या हुपेने
सर्वांना मोठी मेजवानी मिळाली. नंतर
दगडाच्या मूर्ती होऊन गेलेल्या राज-
कुमारांना आणून मेजवानी देण्यात आली. मेजवानी संपल्यावर
उदयन दाडीवाल्याला म्हणाला—“या सर्वांना

बेऊन जाऊन त्यांच्या घरी पोचल्या करून दे!"

ते ऐकून दाढीवाला म्हणाला—"ते तर फार कठीण आहे। राक्षसांच्या नजरेस पडलो तर जिवंत सुटणार नाही. म्हणून यांना दगडाच्या मूर्तीरूपाने किंवा हंस रुपाने या सर्वांना जागशी काही काळ येथेच राहू दे. संधी पावून यांना त्यांच्या घरी पोचते करता येईल."

तिळपा भावंडांना ती गोष्ट मान्य करावी लागली. म्हणून त्याप्रमाणे सर्व दगडाच्या मूर्ती होऊन अगर हंस होऊन आपापल्या स्थानी पोचते झाले.

तेवढ्यास राक्षस आला. तो बेल असलेला पाहून दाढीवाल्याच्या रुपात असलेल्या उदयनने आपल्या जवळचे अस्त्र आपल्या बोवा भावावर टाकले आणि दाढीवाल्यावर टाकले. राक्षस तेथे आला त्या वेळी दाढीवाल्याच्या रुपात एकटा उदयन त्याला दिसला. तो आपला नोकर दाढीवालाच असे सम-

जून राक्षस म्हणाला—"ती माकडे कोठे गेली रे?"

"कोठे जाणार, मात्तक! बांधून आवळून ठार केले!" उदयन म्हणाला.

"कोठे आहेत बग ती?" राक्षसाने उत्तुकतेने विचारले.

"या दाकवतो!" असे म्हणत उदयन राक्षसाना एक जुन्या पत्रक्या विहिरीकडे घेऊन गेला आणि मात पहायला सांगितले.

राक्षसाने चाई चाईने मात बांधून पाहिले. राक्षस पहायला बांकल्याबरोबर उदयनने आपली तलवार उपसून राक्षसाचा गिरजेद केला. राक्षसाचे डोळे विहिरीत पडले. परंतु विचित्र गोष्ट बघी की त्याच्या बडावर दुसरे डोळे उगवले.

राक्षस बटकन मागे वळला आणि दाढीवाल्याच्या रुपात असलेल्या उदयनला आपल्या मूर्तीत आवळून धरित म्हणाला—"माझे मीठ काऊन माझ्याच विड्ड उलटल्यास होय?" असे म्हणत त्याने उदयनला विहिरीत फेकले. (कथा.)

नरकात निवास

विक्रमादित्याने सोडला नाही तो साहाय्यक गेला साहाय्यर काढून बसले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन दिसले चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! आपण असे ऐकतो की लोक सशरीर स्वर्गात जातात. परंतु सशरीर नरकात निवास करणाऱ्याची गोष्ट तू कधी ऐकली नसशील. मी बघी एक गोष्ट तुला सांगणार आहे, कल देऊन ऐक." असे सांगून बेताळ गोष्ट सांगू लागला:

हेमंत वेळात एक विधवा बाई रहात असे. तिच्या कुसुमवती नावाची एकुलती एक मुलगी होती. ती लहान अनन्याच तिच्या बापाला मरण आले. म्हणून त्या विधवा बाईला चौपदरी होती घराची लागली. ती कोणावर आपल्या किंवा मुलीचा

भार न ठेवता गाबोगाबी हिडून भीक मागे. अशाच परिस्थितीत कुसुमावती लहानाची मोठी झाली.

कुसुमावती चांगली बघात झाली तो पर्यंत तिच्या आईची प्रकृती पूर्णपणे ढासळली होती. तिला हिडणे फिरणे अशक्य झाले होते. म्हणून कुसुमावती आपल्या आईला म्हणाली—“आई! मी कुलक्षणी अन्माला आले तेव्हाच मी गेले आणि तुला अनेक मलेश सहन करावे लागले. तुझ्या प्रेमाने व देवाच्या कृपेने माझी प्रकृती बरी आहे. आता आपण गाबोगाबी हिडून भीक मागण्याची गरज नाही. कोणत्यातरी गाबी एखाद्या प्रतिष्ठित कुटुंबात काम करून मी

स्वतःच्या पोटासाठी मिळवीन व आयुष्यभर तुम्हा कोणत्याही गोष्टीची उणीव भासू देणार नाही.”

आईचा होकार मिळताच कुसुमावती आईला एका गाबी घेऊन गेली. सायंकाळच्या सुमारास सवोर एक प्रतिष्ठित कुटुंब राहते आहे हे पाहून कुसुमावती घरमालकिणीला भेटून म्हणाली—“आई! माजची रात्र काढावला मला व माझ्या आईला परवानगी घाल का आपल्या पडवीत?”

त्या आईने होकार दिला. एवढेच नव्हे तर तिने दोघीगा वेवाबला वाडले. जांनंदाने रात्रभर रहायला सांगितले.

सुतऱ्या दिवशी कुसुमावती घर मालकिणीला म्हणाली—“आई! मी एक गरीब आई आहे, माझी अस्वस्थ आई माझ्या बरोबर आहे. आपण मला सांगाल ते मी करीन. पणार भलो, मला व माझ्या आईला चार मायला मिळाले की आम्ही राहवून येऊ!”

घरमालकीण म्हणाली—“मुली! कामाला काय न, आमच्या घरात वाटेल तेवढे काम असते. तुझ्यासारखी चडचाकट मुलगी कामाला मिळाली नर आपली काय पाहिजे? तुम्ही दोघी माझ्या घरी जांनंदाने रहा!”

त्या घराच्या पडवीला लागून एक सोनी होती. कुसुमावती त्या झोलीत आई बरोबर राहू लागली. आज्ञाशून्य, भांडी-कुंडी, कपडे धुणे, हीच कामे करावी लागत. त्या शिवाय निवडण दळण वगैरे कामे असतच. सर्व वेळ काम मन लावून करी. तिचे काम पाहून घरची मंडळी नूच होती. हळूहळू ओळख वाढली आणि घरच्या व सर्व लहान बोर मोष्टी घरमालकिणीच्या सोनी कुसुमावतीला

एके दिवशी सायंकाळी कुसुमावती पंढन घेत होती तेव्हा मानच्या बाजूला तिला चांगली मरीर घष्टी असलेला एक तरुण बसला. त्याने तिला

विचारले—“तू घरातली विसत नाहीस कोठून आलीस, काय करतेस?”

“मी या घरची नाही, परमावची! घरकाम करते! पण तुम्ही कोण?” तिने विचारले.

“मी काही विवसांपासून येथे रहात नाही. मू मला पोडी मदत केली पाहिजेत! मू एक वर्षभर मी कोण कोठे राहतो, मूत ठेवलेस तर नरकजोकातून मला मुक्ती मिळेल. मी या घरचा एकटा मुलगा, कुलदोषक आहे! मी मूर्खपणाने भुता-पिशाच्यांना नाही लागून अपमान केला आणि नरकवास भोगित आहे. मला एक वर्षभर नरकात तिलास करावा लागणार आहे.” तो म्हणाला.

परंतु मालकिणीच्या राग आला. म्हणाली—
“तुम्ही हिमंत तर बरीच विसले की न! ती कोली घातवा घुलाची आहे. तो हे जग सोडून गेला त्या दिवशी त्याचे प्रेत बाहेर काढल्यानंतर आम्ही कोणाला त्या कोलीत पाऊल टाकू दिले नाही. आम्ही अंतिम संस्कारात लागलो असता त्याचे प्रेत एकाएकी अदृश्य झाले. लोक म्हणतात की भुते प्रेत उचलून घेऊन येवी. ती कोली तू वाचते आहेस?”

“तर मग! मला निरोप द्या! जाईला घेऊन आपली कोठे तरी जाईन!” कुमुमावती म्हणाली.

ते ऐकून मालकिणी अजून भीत झाली म्हणाली—
“त्या कोलीत तू राहणार? ती कोली उचलून जाडलोट करायची बुद्धा आमची काती होत नाही. तू म्हणते आहेस तर देते कोली उचलून. पहा, वाई! तेवढ्यासाठी काम सोडून जाण्याची गरज नाही.” असे सांगून मालकिणीने किल्ली दिली. कुमुमावतीने आभार मानून कोली जाडून घेतून काढली.

त्या कोलीत एक पलंग व अचकन पांढरून सर्व काही होते. कुमुमावती लगेच झोपली. मध्यरात्रीच्या सुमारास ती तडन कोलीत आला. दोघ बराच वेळ बीळत राहलो. त्याने तो सजरीर नरकान कमा येऊ हे मांडिले. तो सरोवरी

मृत माणसासारखे बेशुद्ध केले व त्याला सजरीर नरकान नेले. तेथे त्याला मुतांची चाकरी करावी लागे. त्याच्या मुक्तीला एक वर्ष उरले होते. दररोज एक तासभर त्याला कोठेही जाण्यावेळ्याची परवानगी होती. परंतु माणसा कुटुंबातील कोणत्याही व्यक्तीच्या नजरेस पडता कामा नये, अशी एक अट पाळायी लागे.

तो तडन कुमुमावती बरोबर एक तासभर राहून निघून गेला.

त्या दिवसापासून तो दररोज रात्री कुमुमावतीकडे येऊ जायला. तिच्याबरोबर राहून पुन्हा मुतांबरोबर नरक-लोकात जाऊ लागला. काही दिवसांनी

कुमुमावतीला विवस राहले. ती पोष्ट परमात्मकिणीच्या सहात आली. तिने निर-विराड्या तऱ्हेने कुमुमावतीच्या पोटांतल्या मुलाचा कोण विचारून पाहिले सवास केला. परंतु कुमुमावतीने ते गुपित कोणाला कळू दिले नाही.

एके दिवशी कुमुमावती भारती नाही, मालकिणीने दाराच्या बाजून चाललेले संभाषण लक्षपूर्वक ऐकले. कोणी तरी पुढच बीळत असल्याचे तिच्या कळले. तिने दाराच्या फटीतून पाहिले. तेव्हा कुमुमावती एका लहान बाळाला दूध पायीत असलेली दिसली. तिच्यासमोर बसलेला पुढच दुसरा तिसरा कोणी नसून मालकिणीचा मुलगाच होता.

“मी तुमचे गुपित मुक्त रावीन. सांगा, माझ्याकडून तुम्हाला कोणत्या मवतीची ज्ञपेक्षा आहे?” कुमुमावतीने विचारले.

“या बराच मालकीज माझी आई मी नाहीता झालो रवा दिवसापासून तिने माझी कोली ककन कुलून लावून ठेवले आहे. तू ती कोली स्वतःला राहण्यासाठी घावून घे. तिने दिला तर सोडून जाण्याची चमकी दे.” असे सांगून तो तडन अदृश्य झाला.

कुमुमावतीने मालकिणीकडून ती कोली स्वतःला राहण्यासाठी मागितली. म्हणाली—
“ती सोली दिलीत तर मला जात कोप मिळेल व कामाला रुकून येईल.”

विनाश होत नाही. ती पेटावून उठून बाहेर आली व मुलाला पोटाशी धरून म्हणाली—“बाळ! कोठे रे होतास इसके दिवस?”

परंतु आईला भेटून मुलाला जानंद झाला नाही. उत्तट रागाने तो म्हणाला—“आई! तू हे काय केलेस? फक्त एक महिना तू खीर भरला असतास तर मी परत आलो नसतो का? मला सात वर्षे नरकात करावा लागणार!”

आई म्हणाली—“बाळ! जिवंत जीव असे पर्यंत मी तुला जाऊ देणार नाही.”

“आई! भुता पिशाच्चांच्या हातून तू मला सोडवू शकणार नाहीस.” मुलगा म्हणाला.

आई सोलीबाहेर जाऊन भुतापिशाच्चांची वाट पाहू लागली. बराच वेळ झाला, तिला मुलाचा आवाज ऐकू येईनासा झाला. तिने सोलीत डोकावून पाहिले, तिचा मुलगा सोलीत नव्हता. तिची नजर चुकवून तो कसा गेला, तिला कळलेना.

पिशाच्चे त्याला उचलून घेऊन गेली. त्यापूर्वी कुसुमावती म्हणाली होती—“माझ्या आईचा व बाळाचा सांभाळ करण्याची जबाबदारी कोणी घेतली तर मी तुमच्या ऐवजी सात वर्षे नरकात जाऊन राहून भुतांची चाकरी करीन.”

ती म्हणाली होती. ती जबाबदार मी कुशीने ध्यायला तयार आहे.” त्याने पिशाच्चांना सर्व बोष्टी समजावून सांगितल्या. पिशाच्चांनी संमती दिली.

त्यानंतर ठरल्याप्रमाणे कुसुमावतीने मुलाला प्रेमाने पोटाशी धरून व त्याचे मुके घेऊन त्याच्या बापाच्या हातात त्याला दिले. स्वतः पिशाच्चांबरोबर नरकलोकात निघून गेली. घरमालकिणीला मुलगा परत आल्याबद्दल व नातवाबरोबर मात्याबद्दल परमानंद झाला.

बोडप्या वेळाने कुसुमावतीला नरकवास किती कष्टाचा असतो कळले. परंतु आपल्या पतीला ती नरकवासातून सोडवू अकली. त्याला पुन्हा आईवडिलांबरोबर राहाण्याची मंणी देऊन सुली करू शकली याबद्दल तिला समाधान वाटले. आपल्या मुलाची आईची काळजी घेण्याचे पतीने कबूल केले होते, म्हणून तिला नरकवातना भोगणे कष्टाचे वाटले नाही.

अंघटी तिला सात वर्षांनी नरकलोकातून मुक्ती मिळाली. पिशाच्चांनी तिला तिच्या पतीच्या घरी आणून सोडले. त्या वेळी तिला घरात घंवलकार्याची गडबड दिसली. कुसुमावतीने चवकशी केली तेव्हा तिला कळले की घरमालकिणीच्या मुलाचे आई. तिला त्या गोष्टीवर विश्वास होईना.

अवधी पुरा होईपर्यंत पती वाट पाहील याची तिला खात्री होती. परंतु तो त्यापूर्वीच दुसऱ्या मुलीशी लग्नाला तयार झालेला पाहून तिला अश्चर्य वाटले. तिची आई काही दिवसांपूर्वीच मारल्याचे पण तिला लोकांकडून कळले.

गरीबांना अन्नवस्त्रे दान करण्यात येत होती. तिचा पती पुरुषांना, साधू बायकांना सात वर्षांचा मुलगा लहान मुलांना अन्न वस्त्रे वांटीत होते. तिचाही कुसुमावतीला ओळखले नाही. सासूच्या हातून साकीबोळी घेऊन कुसुमावती तेवून निघून गेली.

वेताळाने येथवर मोष्ट सांगून विचारले—“राजा! कुसुमावती आपल्या पतीच्याबद्दल

नरकात वास करायला का गेली? पति प्रेमामुळे की पत्नीचे एक कर्तव्य समजून? इतका त्याग करून ही तिने पतीला दुसरे लग्न करण्यापासून अडविले नाही? या शंकाची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस, तर परिणाम तुला माहीत आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला—"कुमुदावतीला कष्ट सहन करण्याचे बाटले नाही. दुसऱ्याला कष्टात पाहणे तिला कष्टाचे वाटत होते. म्हणून बोकी समजूत येताच ती आईसाठी सर्व कष्ट सहन करू लागली. तिचे पतीवर मनापासून प्रेम होते या मोष्टीचे काही प्रमाण दिसत नाही. पतीला नरकावासात कष्ट होत आहेत पाहून ती त्यांचे कष्ट बुर करण्यासाठी त्याची पत्नी म्हणाला त्याच्या ऐवजी स्वतः नरकलोकात जाण्यास तयार झाली, त्याचे भाणशी एक कारण असू शकेल. पतीला नरकवासातून मुक्ती मिळवून देण्या-

बरोबर जाऊन व मुलांना मुला करवून देणे हेतूदेखील तिच्या मनात होता. पतीचे प्रेम तिच्यावर होते या मोष्टीचे प्रमाण मिळत नाही. त्याने नरकवासातून स्वतः मुक्त होण्यासाठी कुमुदावतीचा उपकार करून घेतला. कुमुदावती आपल्या पतीच्या जागी नरकलोकात जायला तयार झाली तेव्हा त्याने कोणत्याही प्रकारे नासुकी दर्शविली नाही. सात वर्षांचा जवळी संपल्यावर तो दुसऱ्या मुलीशी लग्नाला तयार झाला. कुमुदावतीला आपल्या आईसाठी व मुलासाठीच जणुकाही जीविताची फिकीर होती. आता तिची आई बारगी होती पुत्र मुक्ती होता. तिने सात वर्षे नरकलोकात चाकरी केली होती तिला या पुढले आयुष्य घालविणे कष्टाचे वाटायला नाही. म्हणून तिने आपली ओळख देलीच दाखविली नाही व निघून गेली."

असा तन्हेने राजाचे मीन मंत्र होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

योग्य सेनापती

हत्मांगरी राज्याचा राजा रुद्रदेव एक अखंड निपुण कासक म्हणून प्रसिद्ध होता. तो एक प्रजावत्सल राजा होता. तो नेहमी आपल्या मंत्रिमंडळाच्या सरलघाप्रमाणे वागे. त्याने कधी त्यांची मने दुस्रविली नाहीत सर्व बरबारी राजाच्या प्रत्येक लढ्याला मान देत.

रुद्रदेवाचा शिकारीचा नाद होता. तो शिकारीला जाताना प्रत्येक वेळी फक्त एकाला बरोबर नेत असे. आपल्या बराबारातल्या किंवा मंत्रिमंडळातल्या एखाद्या अधिकाराच्या सुलालाच बरोबर नेण्याचा त्याने एक प्रघात पाडला होता.

एकदा राजाबरोबर राजबैठाचा मुलगा रत्नाकर शिकारीला गेला. त्याचे बघ जवळी कीसदाचीस वर्षांचे होते. जंगलामिडाने तो बळकट व पाडसो होता. रुद्रदेवाचा राजा व रत्नाकर जंगलात

पोचले. पुषार उलटली तरी एक देखील शिकार नजरेसमोर आली नाही. दोघे दमून भागून एका साडावाली बसून विचारी पेटू लागले.

इतक्यात अचानक समोरून एक गेंडा त्यांच्यावर घाबत येत असलेला त्यांना दिसला. तो जोराने धावत होता. त्याला कसे ठार करावे किंवा बांधवावे, राजाला कळेना. स्वतःचाच जीव बांधव्याची शंका वाटू लागली. राजा थोडा बाबुरलाच. परंतु रत्नकुमार बटविशी उभा राहिला. गेंड्याचे कातडेजाड असते. त्यात भाला किंवा तीर शिरणे हे त्याला माहीत होते. म्हणून रत्नकुमाराने समोर एक केळ बिसली ती तलवारीने कापली व ती गेंडा जवळी जवळ पोचताच त्याने गेंड्याच्या नाकावरच्या शिपावर आपटली. केळीचा बांब शिंगात रुतला.

कंठीचा ॥ रायात अडकून गेडा तोल जाऊन जमिनीवर पडला. रत्नकुमाराने लगेच गेंड्याच्या डोक्यातून तलवार बांधून घेतली. गेंडा जागच्या जागी भाकरीत करीत लडकून गार झाला.

या अनपेक्षित घटनेचा राजाच्या मनावर फार परिणाम झाला. कित्येक वर्षे विचिंतन करून घेतल्यानंतर राजाने स्वतः सर्व दृश्य पहात असतां रत्नकुमाराने गेंड्याला लोळविलेले पाहून राजाने त्याची पाठ पोपटली. रत्नकुमाराने प्रसंगावधान न धाडत राजा मंत्रमुग्ध होऊन पहात होता. त्या दिवशी रत्नकुमाराने स्वतःचा व राजाचा जीव वाचविला, ही गोष्ट

त्यापूर्वी राजा रुद्रदेव आपल्याबरोबर शिकारीला आपल्या दरबारी सरदारांच्या कित्येक मुलांना घेऊन गेला होता. परंतु रत्नकुमाराने धाडत अतिशय होते. आज पावेली जंगलात जेव्हा वडील शोका वाटला राजा स्वतः हिमंत करून इतरांचे नेतृत्व करीत असे. परंतु ॥ जेव्हा तो अवाक होऊन सर्व पहात उभा राहला होता. माउकट रत्नकुमाराने हिमंत करून धोक्यातून स्वतःचा व राजाचा वाचविले होते.

त्यानंतर अनेकदा रत्नकुमाराने ॥ शक्तीचे व सामर्थ्याचे प्रदर्शन केले होते. म्हणून हाच आपला सेनापती झाला तर बरे होईल, असे राजा रुद्रदेवाला वाटले. परंतु प्रवात निराळा होता. सर्व परे वंशपरंपरागत होती. सेनापतीच्या पदावर राजाने त्या प्रयेच्या विरुद्ध सेनापतीच्या मुलाला न बसविताना रत्नकुमाराला बसविले असते तर कोणी विरुद्ध झोळला नसता. परंतु अनुमोदन स्वसुमोने केलेच असते असे मात्र नाही. म्हणूनच तसे करणे राजाला गैर वाटत होते.

कित्येक वर्षे लोटली. बूढ सेनापती परलोकवासी झाले. मंत्र्यांनी रिवाजाप्रमाणे सेनापतीच्या मुलाला सेनापती नेमण्यास विनंती केली. सेनापतीच्या

परंतु ॥ तो सत्ता हचला नाही. म्हणून तो आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला— "आज आपल्या सरदारांच्या मुलांमध्ये पुष्कळ कर्तबहार ॥ मूर्ख साहसी आहेत. त्यांच्यापैकी एखाद्याला निवडून नेमण्यास ॥ हरकत आहे?"

"महाराज! सेनापतीच्या पदावर सेनापतीच्या मुलालाच नेमण्याचा रिवाज गिळ्यान बाळून आला आहे. तो नियम मोडणे बरोबर होणार नाही." मंत्र्यांनी सत्ता दिला.

"तुमचे म्हणणे बरोबर आहे! मी तुमच्या मनाविरुद्ध काही एक करणार नाही. मी फक्त तुमचा विचार घेतला" राजा म्हणाला.

त्यानंतर दरबारी जादुगार रंगराजने पुढे होऊन राजाला नमस्कार केला व निवेदन केले— "महाराज! आपण कोणत्या तरी काळ-भीत आहात, सेवकाला सेवेची संधी द्यावी!"

"विशेष काही नाही. मधीन सेनापती कोणाला नेमावयाचे एवढाच प्रस्न आहे!" राजा म्हणाला.

"सेनापतीचे चिरंजीव आहेत ना!" रंगराज म्हणाला.

"नाही, माझ्या ॥ आज्ञासी एकाला त्या पदावर नेमावे, असे आहे. परंतु तसे करून सर्वांना दुखविणे मला पसंत नाही." राजा म्हणाला.

"सेवकाना संधी दिलीत तर सेवक काही मार्ग काढू शकेल." रंगराज म्हणाला.

“अरे! सरंख, मी तुम्ही गोष्ट पारच बिसरलो होतो! तुम्हा अद्भुत शक्तीचा व जादूचा प्रयोग ह्या पेचप्रसंगातून काही तरी मार्ग नक्कीच काढील!” राजा म्हणाला.

“महाराज! जादूची गरजच काय? एक लहानशी युक्ती केली की आपले काम बरेल!” रंगराज म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी ती युक्ती सांगली, असे सांगून रंगराजाने राजा रुद्रदेवाचा निरोप घेतला.

दुसऱ्या दिवशी रंगराज राजाला भेटा- यला आला व म्हणाला—“महाराज! युक्ती तयार आहे. आपण कोणाला सेनापती

पदावर नेमणार, हे सांगण्याची कृपा करावी!”

“आपले दरबारी बंड आहेत ना, त्यांचा मुलगा रत्नकुमार याला. माझ्या मते तोच या पदावर नेमण्यास योग्य आहे.” राजाने आपले मत दिले.

“महाराज! तरमग युद्धविशेष्या चढा- ओडीचा कार्यक्रम ठेवावा आणि अनुक्रमे सर्वांत उत्तम जसा चार जणांची निवड करावी. त्या चढाओडीत रत्नकुमार व सेनापतीचे चिरंजीव उत्पलसिंह दोघांनी भाग घ्यावा असे सांगले. रत्नकुमाराला निश्चितच यश मिळेल ना?” रंगराजाने राजाला विचारले.

“यला त्यांत मुळीच शंका नाही!” राजा म्हणाला.

“ठीक तर! महाराज आपण चढा- ओडीची गोष्ट जाहीर करावी. ही मोड फक्त हीवीकातर आहे, असेही जाहीर करावे. त्याचबरोबर यालेपेस सेना- पती पदाची नेमणूक नव्या तऱ्हेने होणार असल्याचे आणि हा निर्णय पूर्णपणे ईश्वर- राच्या इच्छेवर अवलंबून आहे, असे आपल्या मंत्रिमंडळातल्या सर्व सभासदांना सांगले.” रंगराजाने सुचविले.

चढाओड उत्तम प्रकारे संपली. तीत रत्नकुमार पहिला, उत्पलसिंह दुसरा, न्याय

नावाचा तृतीय मुक्क चवथा आला.

दुसऱ्या दिवशी दरबार बोलावून छद्मेद भण्यांना व सरवापरांना संबोधन करून म्हणाला—

“दरबारी ■ सरदार बंधूनी! मी जी सूचना करतो आहे, ती ■ सर्वांना होईल, वा गोष्टीची मला जाची आहे. कालच जालेच्या चढाओडीत चार तरनांमो आपले नेपुण्य सर्वांच्या नजरेस आणून दिले आहे. आपल्या पयस सेना- पतीने चिरंजीव उत्पलसिंह हेदेखील त्या- पेकी एक होत. सेनापती ■ कोणाला दाखवाचे ■ गोष्टीचा निर्णय मोठ्या निराळ्या तऱ्हेने व्हावा असे मला वाटते. ही गोष्ट रिवाजाप्रमाणे माही, हे ■ ओळखतो. परंतु नवीन मार्ग हुडकल्या- सिवाय कधी प्रगती होत नाही, ■ सर्वांना नव्याने सांगण्याची गरज नाही, असे मला वाटते. म्हणून मी जे योजले आहे, त्याला आपली संमती मिळेल वा गोष्टीची मी पूर्ण आस्था बाळगलो.”

अनेक दरबान्यांनी छद्मेदाविषयी त्या- च्या ■ जो वादर बसत होता त्यामुळे नवीन योजनेस होकार दिला.

चांदोळा

“तरमग नवीन योजनेचा प्रयोग लुक- कळ वा,” असे म्हणत शेजारी बसलेल्या राणीकडे बघून महाराज म्हणाले—“महा- राणीने स्वतः या प्रयोगास हातभार लावावा, म्हणजे काम जास्त सुलभ होईल.”

महाराणीने होकार दिला. त्यानंतर पुढ्याचे चार लुकडे ■ चार कागदी पाकिटे राणीसरकारांच्या हातात देण्यात आली. चारही पुढ्यांवर चौघांची नावे निरनिराळी लिहिण्यात आली.

राणी शेजारच्या खोलीत एकटी गेली. एकेक पाकिटात एकेक पुढ्याचा लुकडा

अपल्यात आल्या. गरीब पाकीट दिवष्टेवून
महाराजांच्या हातात देण्यात आली.

राणीने पहिले पाकीट दाखविलेच
राजाने उत्पलसिंहाचे नाव उच्चारले.
मंत्र्याने त्या पाकिटावर उत्पलसिंहाचे
लिहिले. राणीने दुसरे पाकीट पुढे
केल्यावर राजाने 'संपत' नाव उच्चा-
रले. मंत्र्याने ते नाव त्या पाकिटावर
लिहून राजाच्या हातात ते पाकीट दिले.
अशाच तऱ्हेने तिसऱ्या पाकिटावर रत्न-
कुमाराचे व चवथ्यावर अर्जुनाचे नाव
लिहिण्यात आले. प्रत्येक वेळी राजाने
जाणितले व मंत्र्याने लिहिले.

त्यानंतर राजा सर्व बरबारी मंत्रांनी
संबोधून म्हणाला—“पाकिटांत कोणाचे नाव
आहे, मला माहीत नाही. मला जे नाव
तोंडास आले ■ मी पेतले ■ मंत्र्यांनी ते
लिहिले. परंतु योगयोगाने पाकिटावरचे
■ आतल्या पुढ्यावरचे नाव एकच निघाले
■ मी त्या व्यक्तीला आपला सेनापती
नेमील.”

तेव्हा पुढ्यावर
कुमारला सेनापतीपद मिळाले आणि तो
आपल्या सक्ती ■ सामर्थ्याचा परिचय
प्रजेला पटवू लागला.

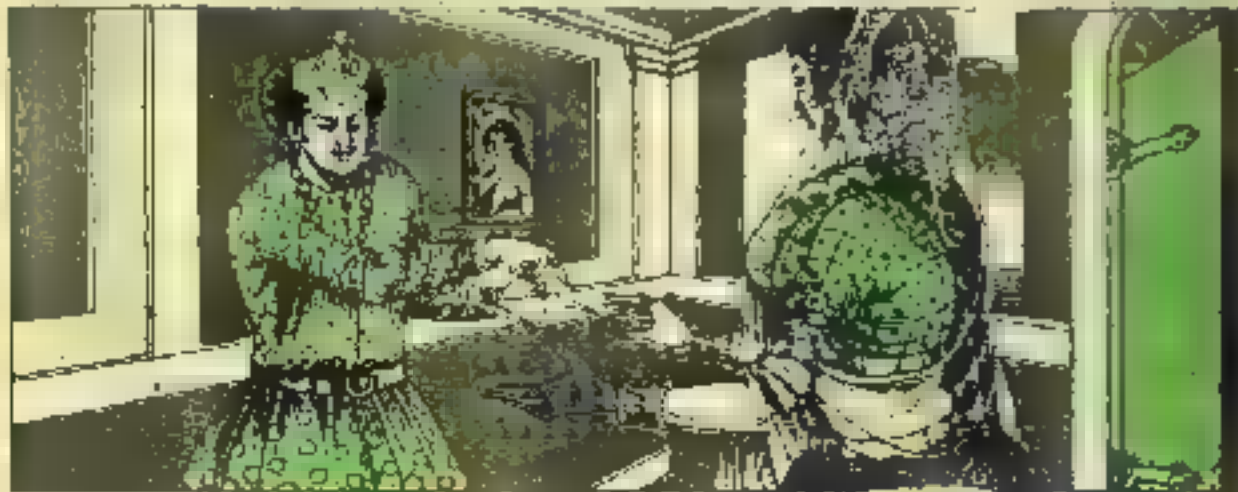
राजा ■ राणी एकांतात बसले असता
राणी म्हणाली—“आपली मुक्ती यमास्वी
होण्यास माझ्या मदतीचा उपबोध आला
म्हणावयाचा!”

“कोणत्या नावाचे पाकीट कसे काढा-
वयाचे ■ रत्नराजाने मुला समजावून सांगि-
तले होते. तु म्या पाकिटाचा सालचा
कोपरा घरला होतास त्यात उत्पलचे नाव,
बरक्या कोपऱ्यात पकडल्यास अर्जुनचे नाव
आहे ■ माहीत होते म्हणून
रत्नकुमारचे नाव ■ बरोबर जोळवले
आणि इतर नावे चुकीची सांगितली.”

असा तऱ्हेने रत्नराज राजाला
कळ पाकला. राजाने त्याला मोठे इनाम
देऊन त्याचा गौरव केला

१६२. मिठाचा पर्वत

या चिवात स्वच्छ पीठ दिसत आहे. ■ इतिहासीक रिपब्लिक (पश्चिमी द्वीपसमूहांच्या
कडूनच्या) नेमारी अतसेना पर्वत आहे. हे पीठ इतके स्वच्छ आहे की साव्या गोळ्या कळत
बघवि तुकडे म्हणून सांपून वसावांच्या हातान दिव्यात ते आपल्या भंडगार घेतात नवकीच टाकतील
हा पर्वत एका काळी समुद्राच्या तळाची होता.

गोपूचे भूत

एका गावी गोपू नावाचा शेतकरी रहात असे. त्याच्या बायकोचे **राधाबाई** होते. त्यांना शिबू नावाचा मुलगा होता. मुलगा दिसायला अगदी **होता**. शेतात रोपणीचे काम चालू होते. एके दिवशी पहाटे गोपू शेतात निघाला. थोड्या वेळाने चार अण गोपूचे प्रेत येऊन त्याच्या बरी आले. काळोखात त्याला **बायला** होता. शंकरापाजारच्या लोकांच्या सहाय्याने शिबूने बापाची उत्तरक्रिया ठरवून घेतली.

गोपूची बायको राधा पती गेल्यावर स्वताला अनाथ मानून बेशुद्ध होऊन पडली. त्या बेशुद्धीच्या अवस्थेतच ती जोरडू लागली की तिचा पती मृत होऊन स्मशानातल्या झाडावर बसला आहे. तो पारंभ्या धरून उतरतो, आकाळविकाळ ओरडतो आणि अदृश्य होतो. ती ते सांगत

कधी अर्धवट सुडीवर येई तेव्हा बघील. चान्वा बायका तिची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करीत. ती चाकली सुडीवर आली तेव्हा त्यांनी विचारले-“राधे! तू काही स्वप्नविषय पाहिलस का?”

राधा स्वप्नाचे वर्णन सांगून म्हणाली-“होय! ते भूत होऊन येथेच कोठे तंगी आहेत!”

गोपू मरण पावला त्याच्या तिसऱ्या दिवशी स्मशानातल्या वडाच्या भाराव्याली एक धाणी बेशुद्धावरून सकाळी लोकांना दिसला. ग्रामपंचायत करून **सुडी**वर आणल्यावर लोकांनी विचारले तेव्हा त्याने रात्री त्याच्यावर गुजरलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितला.

तो शेजार गावचा एक बाणो होता. दुकानात विकायला ठेवण्यासाठी सामान विकून घ्यायला तो त्या बाटेने पहाटे **गोपू**

येऊ आले. तो **धावरातां स्मशानातल्या वडाच्या भाराव्याली पोचला तेव्हा एक पांढरी वस्त्र नेकलेले भूत पारंभ्यावरून उतरून आले आणि ओरडून म्हणाले-**“**गोपू!** तुझ्याजवळ असेल नसेल ते काढून मगोर ठेव. माझ्या बायको व पोराचे पीट करणे पाहिजे. तू नाही का ओळखलेल मला? **गोपू** आहे गोपू!”

धाणी म्हणाला त्या बोष्टी गावकऱ्यांना त्या बाटेच्या. ते बाभ्याला बरोबर घेऊन **गेले आणि बिंदूला व गडाला बाहेर हाक** **दगडावून विचार** लागले-“**गोपूच्या भूताने आणून दिवले** **चन कोठे लपवून ठेवले आहेत. ते काढा!**”

धाणी पोपूच्या घराची मदती घेतली परंतु एक पं पैसा काही मिळाले नाही.

राधा तो अपमान सहन करू शकली नाही. ओकसाबोवशी रडू लागली. तिला हे कळत नव्हते की देवमाणसासारखा तिचा नवरा भूत का झाला आणि त्याने बाटमान्याचे **कसे काय सुरू केले!**

त्या दिवसापासून गावकरी राधाबाईची बोलायचे भेटायचे टाळू लागले. त्यांच्या वागणुकीत एकदम बदल झाला. तिला वाहून घेऊनच लोक मोड फिरवून निघून जात. ही गोष्ट राधाबाईला बसत नाही.

दुसऱ्याच दिवशी **गावातली एक बाई परगावाहून परत येत** **भूताने तिचे सर्व वणिने काढून घेऊन तिला**

म्हटले-“हे बायले चातले तर माझी बायको कितली छान दिसते!”

दुसऱ्या दिवशी गावकऱ्यांनी पुन्हा राधाबाईच्या घराची तहती घेतली. परंतु त्यांना घरात काही सापडले नाही. गावकऱ्यांनी राधाबाईला व तिच्या मुलाला घटावून म्हटले-“तुम्हा मंदरा मेला आणि मग गावावर ईवाचा कोप आला. त्याला घेवून पिटाळून लाव, नाही तर तुम्हाच आम्ही पिटाळून लावू!”

राधाबाईला काय करावे, कळेना. गावकऱ्यांना वाटे की तिचा पती तिला मृतक्याने ठेऊन घेतला असावा व तिचे घर भरत असावा. मुलाला कसे पळवून सावाकवे?

स्थानंतर गावातल्या तिघांना गोपूचे मृत दिसले. काळोख पडल्यावर कोणी त्या वाटेने जाण्याचे धाडस करीनासा माला.

गावकऱ्यांनी आपसात कळवून राधाबाईला बजावून सांगितले-“हे पहा बाई! तू व तुझा मुलगा याच सोडून तुम्हाला निवदाने मिळून या कसे! म्हणजे तुम्हा मरण्याचे मृत मिळून जाईल. सकाळच्या सुम्ही मेला नाहीत तर आम्हीच धक्के देऊन तुम्हाला बाहेर काढू!”

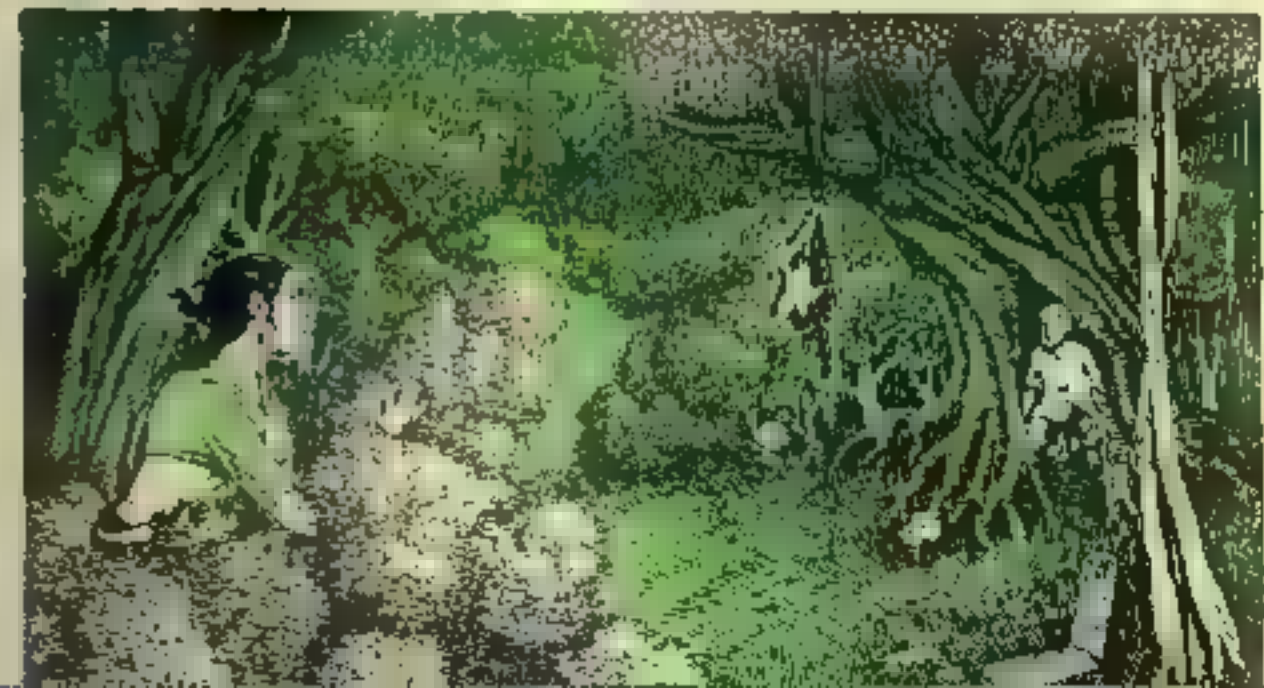
घरदार सोडून जावचे कोटे! राधाबाईने साहस करून नवऱ्यालाच विचारवचे ठरविले. रात्री ती भगवानाकडे निघाली. तिला कोणकुई ऐकू आली. ती बघाच्या झाडाजवळ आली असेल तेव्हा तिला ऐकू आले-“ए असलीत तिचे उभी रहा. माझा बावकोचे व मुलाचे पोट कोठे भरतार? तुम्हाजवळ असेल ते समोर काढून ठेव. मी कोव आहे, मोठ्याने नाहीत वाटले? मी गोपू आहे गोपू!”

राधाबाई ऐकून चकचक झाली. ती जावाज तिच्या नवऱ्याचा बळुता. ती चटखिजी मावे बळली आणि घरी येऊन तिने मुलाला सगळे सांगितले. म्हणाली-“बाळा! कोणी तरी लकाव तुम्हा बावांचे मृत होऊन त्यांचा बवनाम करीत आहे. सकाळच्या पकडवे बाहिजे.”

तेव्हा शिबून एके घुंवता येवला आणि त्याने ती आपल्या बाईला सांगितली. राधाबाईला ती बुक्ती जावडली.

दुसऱ्या दिवशी ती गावकऱ्यांना म्हणाली-“उद्यां आम्ही बाव सोडून आलो. तुम्हाला बाव कशाला?”

दिवशी रात्री भाईने मुलाने जेवून घेतले. शिबूने आपल्या केसात पांढरी पावडर दातली तेव्हा तो गोपूसारखा दिवू लावला बोचे एममाणात गेले. शिबू पांढरे धोतर नेसून पांढरा सदरा घालून मावाच्या डोलीत लपून बसला. राधाबाई एका मुटपाबाद लपून बसली. चोड्या वेळाने एक मनुष्य पांढरे धोतर नेसून सदरा घालून तेथे आला.

तो माडा वडून एका फांदीवर बसला. नंतर तो पुढेसासारखा व कोलगासारखा ओरबू लागला.

राधाबाई उद्दिग्न मनाने मुलगा केव्हा बाहेर येतो हे पहात मुटपाबाद बसली होती. इतक्यात शिबू बाहेर आला आणि झाडावरच्या मावसाला म्हणाला-“महाडा! तू मला बवनाम करण्यासाठी माझे सोंग कसत बररीज येवे येऊन बसतोस काय? पहा, आता मी तुम्हा समाचाराका येतो. तू मला ओळखनेस का? मी गोपू आहे गोपू!”

ने ऐकून माडावर बसलेला माणूस घर-घर कापू लागला. त्याची बोवबोव बळली. तो माडाबवना आली पडला आणि म्हणू

लागला—“गोपू! मी चुकवो! कान धरतो! पुन्हा तुझ्या बाटेला जाणार नाही. मला माफ कर. मी तुझे पाय पकडतो!”

“मी तुझे काही बरे वाईट करणार नाही. परंतु प्रथम हे सांग, तू आजपर्यंत बाटमारी कसून व दागिने मटलेस ते कोठे ठेवले आहेस?” गोपूच्या बेबात शिबूने विचारले. ती चोर घरघर कापत होता. त्याने बड्याच्या झाडाझाडी एका जागी जमीन उकरायला सुरवात केली.

मुलाची यक्ती फळास आवेली पाहून राधाबाईला मानंद झाला. ती धाकत गावात गेली व ओपलेल्या गावकऱ्यांना जागे करून तिने समधानात चडलेली वस्त सांगितले व म्हणाली—“जला, आणि स्वतःच्या डोळ्यांनी पहा, त्या लबाडाला?” कित्येक गावकरी तिच्या बरोबर समधानात आले. त्यांना पाहून ती चोर बाबरेक. त्याने सर्व माल काढून समोर ठेवला.

“चोरा! मजमत्या! तू इतके दिवस विचान्या गोपूला बदनाम केलेस!” असे

म्हणत

अधमृतावरून तेथेच सोडून निघाले.

त्यावेळी शिबू डोळीमून बाहेर येत म्हणाला—“आहे काय मानगड? माझा थोडा डोळा कावला होता म्हणून विचारतो.”

राधाबाई व गावकरी चक होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. त्याने हे सर्व नाटक रचले होते हे कळल्यावर गावकऱ्यांनी शिबूची पाठ पोपटली. राधाबाईची धाकी मागितली. म्हणाने—“जाम्ही गैरमजजुत करून घेऊन तुम्हांला उगाच, जिव्याणाप देत राहणो! सेवटी 'गोपूच्या' भुताने'च तोतया भुताला पकडून दिले.” चोरी गेलेला सर्व मिळाला. तो ज्याचा त्याच्याकडे पोचता झाला.

राधाबाईची धाकी मानून गावकऱ्यांनी तिला गावालाच रहायला विनवण्या केल्या. भुताचे मोंग करणारा उवाड्यापूर्वी भाव सोडून पसार झाला. स्वानंतर कोणाला गोपूचे भूत दिवले नाही.

श्यामूचा आत्मा

एका गावी श्यामराव एक श्रीमंत गावकार रहात होते. त्यांची मित्रमंडळी त्यांना श्यामू म्हणून हाक मारीत. त्यांना भीमू एक मुलगा होता. भीमूची आई बारन्यावर श्यामूने परकास करणाऱ्या बंडासी संकट ठेवला. तिला एक मुलगा झाला. त्याचे रामू होते.

राजाच्या सविन्यात कारकुन होते. उतारवेची त्यांना नोकरी सोडावी नायती. काही दिवसांनी ते बाजारी पडल्यावर चंदा व तिका मुलगा रामू यांचा कोण बाकी, या मोळटीची त्यांना किता वाटू लागली.

एके दिवशी त्यांनी बीमूला जवळ बोलाविले आणि म्हणाले—“बाबा रे! मी आता चार दिवसांचा पाहुणा आहे. चंदाला आणि रामूला घराबाहेर काढू नकोस. त्यांचे पाप काही नाही. त्यांना माझ्या

पायाची फळ जाळाची लागू नये, एवढीच आहे. पूर्वेच्या बाजूला जी एक एकर पडीत जमीन आहे, ती एक खोपट बांधून ठेवले आहे. तुला शक्यच झाले नाही तर त्यांना सांग तेथे रहायला.

भीमूने बापाला, त्या दोघांना ठरून व पडू देण्याचे दिले.

नंतर श्यामरावांनी चंदाला एका पुढ्यावर आपला फोटो चिकटवून देत म्हटले—“रामू मोठ्ठा झाल्यावर तू फोटो म्हाथाल्यात दाखव आणि या फोटोत माझी इच्छा मी किहिन्नी आहे ती पाहून काय ते तुला व रामूला जावे असे सांग.” एवढे सांगून श्यामरावांनी ढोळे मिटले.

श्यामरावांची मित्रमंडळी धावली. त्यांनी त्याची उत्तरक्रिया भीमूच्या हाती करविली. रामू त्यावेळी पांच वर्षांचा होता. चंदाचे वर्षे लागेपर्यंत भीमूने त्याला

■ ■■■■■ भाईला सोभाळले. नंतर त्याने दोघांना त्या पडीत जमिनीतल्या खोपटात रहायला सांगितले. दररोज तो शिवा पाठवी. लोकांनी त्याला विचारले—“काय रे भीमू, तू असा, तसा रामू मुझ्याच ■■■■■ मुलगा आहे, श्यामूच्या आत्म्याला काय वाटेल?”

भीमू म्हणाला—“मी आजपर्यंत त्यांना सांभाळले. आता रामू मोठा झाला आहे. त्याने स्वतःच्या पोटापाण्याची फिकीर करावी. त्याला शक्य होईपर्यंत मी शिवा पाठवीत जाईन.”

एकदा रामूने आईला विचारले—“मी व शश दोघांचे बाबा एकच. मोठा माऊ रेशमी

कपडे ■■■■■ लतो आणि गोडघोडे ■■■■■ आणि मला मात्र अर्धपोटी ओपाने लागते हे कां?”

रामूची आई काय उत्तर देणार? तेव्हा रामू भीमूकडे गेला. तेव्हा भीमू त्याला म्हणाला,—“आपल्या बाबांना तू मोठा झाल्यावर जसेच काही तरी बडबडशील याचा अंदाज होता. म्हणून त्यांनी ती जमीन व ते खोपट तुला ■■■■■ मुझ्या आईला राहण्यासाठी द्यायला सांगितले होते. तू आईला, माही तर गावात कोणालाही विचार.”

बघाने एक दिवशी पतीने दिलेला फोटो काढला व ग्याहाळून पाहिला. परंतु त्यावर श्यामरावांच्या चित्राभ्यतिरिक्त तिला काही दिसले नाही. ■■■■■ तो फोटो घेऊन पाटलाकडे गेली ■■■■■ नवऱ्याने सांगितले होते तसे सांगितले. तोच सर्व भांडणे सोडवी ■■■■■ न्याय निवाडा करी.

पाटलाने फोटो मागून पुढून ग्याहाळून लक्षपूर्वक पाहिला. परंतु त्याला कोडे उलमडेना. नंतर त्याने फोटो हळूच पुट्टपाकून सोडविला तेव्हा पुट्ट्यावर लिहिले होते ते त्याने वाचले.

“न्यायाधिपति, श्यामूचा नमस्कार. माझा धोरला मुलगा भीमू याला मी सांगितले होते की त्याने माझ्या वाकट्या मुलाला बटिलारिक्त हस्तेटीचा वाटा देणे शक्य होत नसेल तर कमीत कमी पूर्वेकडची

एक एकर पडीत जमीन व जमिनीतले खोपटे तरी ■■■■■ द्यावे. रामू मोठा झाल्यावर ती जमीन ■■■■■ खोपटे त्याच्या मालकीचे होईल. श्यामूचा त्यावर अधिकार राहणार नाही. हा फोटोच माझा आत्मा समजून ■■■■■ माझ्या ■■■■■ खोपटच्या हत्तेचे पालन होण्यास हातभार लावावा.”

पाटील योडा वेळ विचारात पडला. नंतर गावातल्या पांच बडीलधाऱ्या मंडळींना बरोबर घेऊन भीमूच्या घरी गेला. म्हणाला—“भीमू! श्यामूचा आत्मा मला भेटून म्हणाला—माझ्या घरी जाऊन ■■■■■ मुलाला समजावून ■■■■■ की एक एकर पडीत जमीन ■■■■■ जमिनीतले खोपट रामूला द्यावे. तुला एक ■■■■■ व त्याची आई आहे ना?”

“होय! मी त्यांना पूर्वेकडची ती जमीन व ते खोपटे रहायला दिले आहे.” भीमू म्हणाला.

“तू म्हणतोस ते बरोबर आहे. परंतु तेवढ्याने भागधार नाही. तुझ्या बाबांची

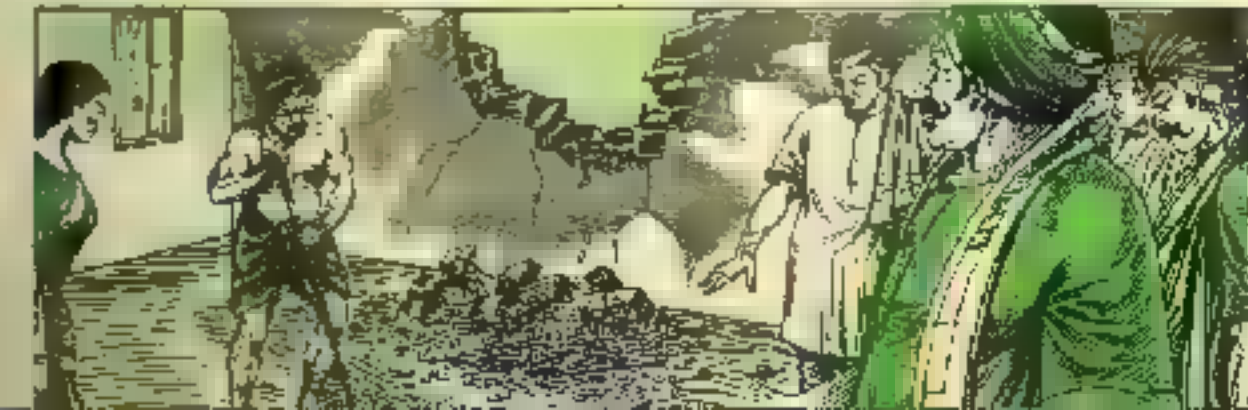
जाइस्टेट आहे तिचा अर्धा वाटा त्याला मिळाला पाहिजे. तुला ते मान्य नसेल तर ती पडीत जमीन व ते खोपट त्यांना कायमचे देऊन मोकळा हो.” पाटील म्हणाला.

“मी तेवढी जमीन व खोपट लिहून देईन. या पलोकडे मी काही करू शकणार नाही.” भीमू म्हणाला.

पाटलांनी भीमूच्या हाती तेवढे लिहून घेऊन त्यात स्पष्ट केले की त्या जमिनीवर कित्या खोपटावर मापुई पूर्ण अधिकार रामूचा राहिल.

त्यानंतर पाटलाने त्या कागदावर गावच्या प्रमुख मंडळीच्या साक्षीच्या सहा घेतल्या आणि त्याच्या समक्ष तो कागद रामूच्या हाती दिला.

रामूने कायम राहण्यासाठी खोपट पाडले तेव्हा श्यामूने भितीत ठंबलेले सोने ■■■■■ चांदी सापडली. त्या सर्वांवर रामूचा अधिकार भीमूला मानावा लागला. रामूचे पुढील आयुष्य मुलाचे झाले.

मूळ चोर

एका गावी पार्वती नावाची एक बाई रहात असे. तिच्या सहा वर्षे वयाचा एक मुलगा होता. तो रस्त्यात खेळत असता त्याला असलेले काही तरी दिसले. ती सोप्याची अंगठी होती. ती घेऊन ती घरी जाऊ लागली.

सोनदेव नावाच्या माणसाने अंगठी उचलत असता त्याला पाहिले आणि विचारले—“काय रे बाळा ते? पाहू तर वे!”

मुलाने मुठोतली अंगठी काढून दाखविली. सोनदेव त्याला म्हणाला—“वेड्या! तू अंगठी घेऊन काय करणार? तुझ्या बोटाला घाबची नाही. मी तुला पैसे देतो, जाऊन पेपरमीट, बिस्कीट काही तरी घेऊन खा. ती अंगठी देऊन टाक मला.” असे सांगून मुलाला चार पैसे दिले आणि त्याच्या कडून अंगठी काढून घेऊन लिसात टाकली. मुलगा पेपरमिटाच्या आसोने गप्प राहला.

मुलाच्या पेपरमीट पाहून आईने विचारले—“कोणी रे दिले तुला हे पेपरमीट?”

“का, मी दुकानात विकत घेतले आहे!” मुलगा म्हणाला.

“अरे पण विकत घ्यायला पैसे काढून आणलेस?” आईने विचारले.

“का, मला सोनदेवकाकांनी दिले होते पैसे!” मुलगा म्हणाला.

“कुठ्या! कोणी पैसे दिले तर ध्यायचे का? तुला लोक भिकारी म्हणतील.” आईने बोट्याणा रामाच्या स्वरात विचारले.

“मी बोक मामाच्या नव्हतो गेलो. सोनदेवकाकांनी अंगठी घेऊन चार पैसे दिले!” मुलाने बारी गोष्ट सांगितली.

“अंगठी?” आईने रामाने विचारले.

मुलगा मातां मात्र भ्याला. त्याने त्याला अंगठी कशी मिळाली ते सांगितले.

तिने त्याला विचारले—“काय हो! तुम्ही मुलाच्या हातातकी अंगठी का काढून घेतलीत? मी हाडाची काडे करून मुलाच्या बोटाला अंगठी घातली आणि तुम्ही चार पैसे देऊन ती त्याच्या बोटाने काढून घेतलीत! दिवसा उबळणा रस्त्यावर बोरी करायला मुद्दाला साज नाही वाटली?”

सोनदेव म्हणाला—“ताई! तुम्ही मोठ्यायला काय निघालात? कसली अंगठी आणि अंगठीच बोरी ती काय? मी लहान मुलगा आहे, असे समजून चार पैसे पेपरमिटासाठी दिले होते. अंगठीची गोष्ट मला नाही माहीत!”

पण पार्वती गप्प बसले का? तिनं राईचा पर्वत कळून सोनदेवकाको भांडणच सुरू केले. गदी जमा आली गंमत पहायला.

तितक्यात एक बूड मूहस्थ आपला लिसा चाचपत पहात जवळ येऊन विचारू लागला—“बोट्या वेळापूवी मी इकडून जात होतो. त्या वेळी माझी अंगठी लिसानून स्याली पडली. कोणाला ती सापडली असल्यास मेहरबानी करून द्या.”

तेथे जमलेल्या लोकांनी बारी गोष्ट त्या म्हाताऱ्याला सांगितली.

पार्वतीला व सोनदेवाला तो म्हणाला—“तुम्ही तरी विचित्रच दिसता की हो!

दुसऱ्या कोणाचा तरी अंगठी आणि की बळकावण्यासाठी तुम्ही दोघं भांडता आहा! ती अंगठी आहे माझी. मुकाट्याने ती आणि चालू लागू गाहू!”

पार्वती व सोनदेव दोघांनी परस्परांकडे पाहिले आणि आपला एकदम बदलून बोलू लागले. म्हणाले—“आम्ही मुलाच्या भांडणावरून बोलत होतो. मध्ये तुम्ही घेऊन आमच्याशी भांडता आहा. चालू लागू. येथे कोणाजवळ अंगठी नाही.”

तो म्हातारा बावळट नव्हता. त्याने जग पाहिले होते. म्हणाला—“असं! तुम्ही दोघं एक मालात नाही का? चला

पाटलाकडे, तेथे होऊ द्या, व्हायचा असेल तो न्याय निवाडा!"

पाटलाचे नाव ऐकताच दोघांच्या अंगाचा धरकण उचाला. तरी हातातली अंगठी सोडायला तयार नव्हते ते. दोघं पाटलाकडे जायला तयार झाली.

पाटील न्यायाधिकाचे मुढा काम करी. तो लाचकार होता. न्याय म्हणजे ज्याच्याकडून जास्त पैसे मिळतील त्याचा बाजूचा न्याय असा नियम होता. तरी राजाच्या कानापर्यंत त्याच्या विरुद्ध मान्हाणे न्यायला कोणी तयार नव्हता.

म्हातान्याने पाटलाला भेटून अंगठी हरवल्याचे आणि पार्वती व सोनदेवा-

जवळ ती अमृत्याचे सांगितले. त्या दोघांनी त्यांना त्या अंगठीविषयी काही एक माहिती नसल्याचे सांगितले. ते वसे म्हणाले की तो म्हातारा त्यांना धर्य बदनाम करीत आहे. परंतु पाटील पहिल्या नंबरचा वस्ताद होता. त्याने निरनिराळ्या प्रकारे प्रस्न करून त्या दोघांपैकी एकाजवळ अंगठी असल्याचे कबूल करविले. त्याने त्यांना प्रत्येकी वीस रुपयांचा दंड केला. दंड भरणे ■ अंगठी पाटलाला देऊन पार्वती ■ सोनदेव दोघं निघून गेली.

ती दोघं निघून गेल्यावर तो म्हातारा पाटलाला म्हणाला—"तुम्ही मला जी केलीत रयाबद्दल मी आपला फार आभारी आहे. आता मी आपली अंगठी घेऊन परत जावे म्हणतो."

परंतु वस्ताद पाटील स्मित करून म्हणाला—"काका! असो घाईगर्दी कसे भागेल? तुम्ही ही अंगठी घेऊन जाल आणि उद्या दुसरा कोणी उपटमुभ्या घेऊन ती अंगठी त्याची असल्याचे सांगू लागला तर मी त्याला काय उत्तर देणार? तेव्हा तुम्ही विश्वास करव्या- लायक प्लंदादे प्रमाण सांगा आणि अंगठी घेऊन जा. तोपर्यंत ही अंगठी माझ्याजवळ राहू द्या."

टचाने जावे लागले.

दिवशी रात्री पाटील त्या गवचा सोनार गणूशेटकडे गेला व म्हणाला—"हे पहा गणूशेट! एका जहरीच्या कामाने जालो आहे तुमच्याकडे. तुम्हांला पाहील आहे, मी कोणाकडे कर्ज मागायला जात नाही. म्हणून धागकोची ही अंगठी तिच्या बोटालून काढून घेऊन आला आहे. या अंगठीची किंमत असेल तेवढी द्या."

गणूशेटने अंगठी लक्षपूर्वक दाहिली व म्हणाला—"ही अंगठी फार किंमतीची आहे पाटील, कमीत कमी चारसे रुपयांची असेल. परंतु माझ्याजवळ आता ■ दोनशेच आहेत. यादून जास्त एक पेंदेकील नाही. म्हणून तुम्ही ही अंगठी भागली कोणाकडे नेऊन द्या."

पाटलाने विचार केला, ही सोष्ट चार कानी गेली तर बिग बाहेर ■ म्हणून गणूशेटला म्हणाला—"गणूशेट! त्यात काय ही, दोनसे आता द्या आणि बाकी रक्कम मागाहून सवडीने द्या."

गणूशेट दोनसे रुपये घेऊन आला. पाटील ते घेत म्हणाला—"पण हे पहा गणूशेट! ही सोष्ट या कानाची त्या कळता कामा नये वर का! माझी मान खाली होईल!"

दुसऱ्या दिवशी पाटलाने गणूशेटकडे बाकी रुपये मागितले.

"छपे! कसले रुपये, पाटील? कवासाटी मी देऊ म्हणता? मी केव्हा घेतले तुमच्या- कडून?" गणूशेटने पाटलाला चीतच पाडले.

"गणूशेट! माझ्या बाटेला जाऊ नकोस. मी तुझे टोके उडवीन, सरकारात जाऊन! तुला माहीत आहेच माझा दंगा!" पाटलाने धमकावले.

गणूशेट त्या धमकीला धाडावेकील भ्याला नाही. तो पाटलाबरोबर सरकार दरबारी गेला आणि पाटलाने केलेली तक्रार बरोबर असल्याचे त्याने मान्य केले. राजाने गणूशेटला दंड केला.

गणूशेट हात जोडून राजाला म्हणाला-
"महाप्रभो! आपण इतर लबाड्यांना जसा
बंड व शिक्षा करता तशी या लबाड्यांवर व
लबाड पाटलाला बंड किंवा शिक्षा करावी."

राजाने चकित होऊन विचारले-"पाट-
लाने काय लबाडी केली रे?"

गणूशेटने अंगठीची गोष्ट अधपावून
इतीपर्यंत राजाला सांगितली. पाटलाने
ते सर्व लोटे असल्याचे सांगितले.

तेव्हा गणूशेट म्हणाला-"सरकार मी
ही अंगठी मूळ एका अधिकाऱ्याला कऱून
विणी होती, परंतु अधिकार्याने
वेळून हांगितले की त्याच्या बायकोला
हिऱ्याची अंगठी इथी होती, परंतु तेवढे
पैसे खर्च करण्याची त्या अधिकाऱ्यात
शक्ती नव्हती. म्हणून मी एक लोटेया
हिऱ्याची कमी किमतीची अंगठी कऱून
दिली. घरी घेऊन जात असता ती त्याच्या
हातातून रस्त्यात पडली. पाटलांनी लबाडी
कऱून तीच अंगठी कोठून तरी बळकावली
आहे. मी अधिकार्याला ही अंगठी

कऱून दिला. ह्यातून राजा घबरावून
हजर आहेत."

गणूशेटच्या तोंडचे ते सव्व ऐकून तो
अधिकारी चटखी उभा राहला. त्याने
गणूशेट म्हणाला ते सरे असल्याचे मान्य
केले. पाटलाच्या लबाडीबद्दल राजाला राग
आला. नंतर राजा गणूशेटला म्हणाला-

"पण तुमुद्धा लबाडीच नाही का केलीस?"

गणूशेट स्मित कऱून म्हणाला-
"आमच्या गावचे पाटील असली लबाडी
नर्तानुवर्त करीत आले आहेत, त्यांना
आपल्यासमोर उभे करायला मला ही
बांगली संधी मिळाली. म्हणून मी हे सर्व
रचले, सरकार? लबाड जसेन
तर या नकली अंगठीसाठी मी दोनशे रुपये
दिले असले?"

गणूशेटचे बाबुपं राजाच्या नजरेस
आले. राजाने त्याची पाठ पोपटली. त्याला
एक हजार रुपये बक्षीस म्हणून
वेळून त्याचा गौरव केला. नंतर पाटलाला
काढून दंड दिला.

खरा भक्त

एका गावी शंकरराव नावाचे एक
वर्गीय कुटुंबाले एक गृहस्थ रहात
होते. त्यांनी आयुष्यातली सर्व मुलमुल
भोगली होती. उत्तरायण झाले तेव्हा त्यांचे
मन संतानानून बिटले. त्यांनी सर्व संग
परित्याग करून काशीला जायचे ठरविले.
म्हणून बांगलासा दिवस पाहुन ते काशी-
वाघेला निघाले.

वाटेत शंकररावांना आजली तिचे यात्री
घेऊन घेऊन. ते तिचे एकाच गावातले
राहणारे होते. एकहीने, लखूशेट. ते सोऱ्या-
बांदीचा व्यापार करीत. लक्षावधी रुपये
मिळविले तरी त्यांना मानमिक शांती
नामली नाही. म्हणून पुण्य संपादन करण्या-
साठी ते काशीमाघेना निघाले होते.

उरलेले दोघे सखे भाळ होते. बोरला
यादवराव काजीला जळून पैसे मिळवावे
या हेतूने निघाला होता. धाकटा चंद्रराव

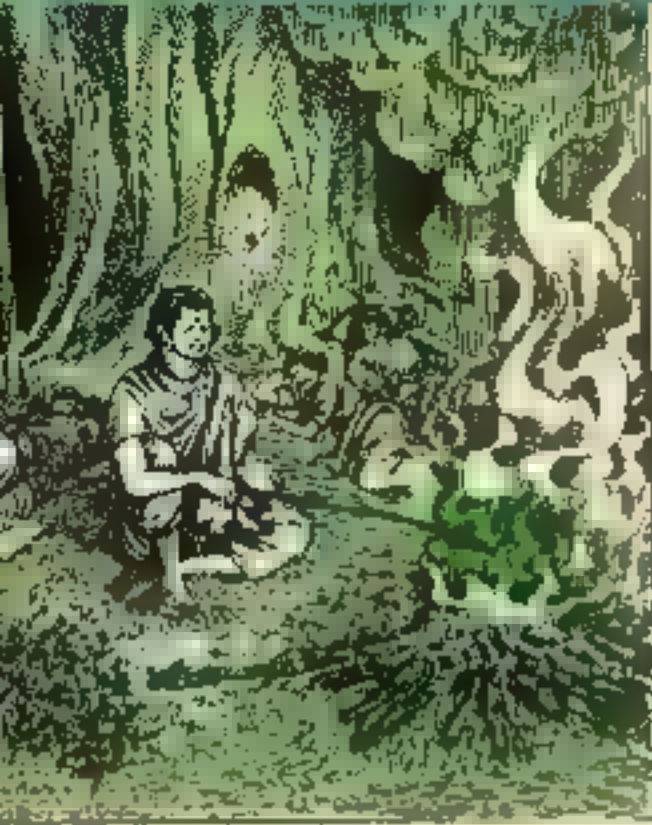
विद्याभ्यास पांडित्य संपादन करण्या-
साठी निघाला होता.

शीवे पायी प्रवास करीत एका जंगलात
घेऊन पोचले. एका जागी झाडीत त्यांना
चकाकत असलेली एक वस्तू दिसली. त्या
वस्तूच्या शेजारी एका माणसाचे दोळे
जागि हाडे पसरलेली होती.

मी वस्तू पाहुन शंकररावाखेरीज इतर
तिघाच्या मनांत निरनिराळे विचार येऊ
लागले. तिचे झाडीत शिरले. लखूशेट
जवळच्याने ती हिरा असल्याचे सांगून
बांगली किमत्त येईल असे सांगितले.
म्हणाला-"एखाद्या राजविड्याच्या मुकुटाने
जोभेल असा हिरा आहे. हिऱ्याच्या माल-
काला बाघाने गाठून खरले असावे.

हिरा विकून पैसे वसे मिळवायचे व
त्यांची बांढणी कशी करावयाची या गोष्टीचा
विषे मनातल्या मनात विचार करू लागले.

यादवराव विचार करू लागला—“याची किंमत बीधानी सारकी मारली बाटून थांबी. मग काळीला यायची गरजच काय? एवढे पैसे असल्यावर गावातच व्यापार करतां येईल.”

चंद्ररावने विचार केला—“काळीला जाऊन किती विद्याभ्यास केला तरी किती पैसे मिळणार? या हिऱ्याच्या किमतीतून आपला बांटा मिळाला की आपल्याभर काळजी करण्याचे कारण उरतार नाही. मोठ्या गावाबरोबर व्यापारात पैसे लावीन आणि लूप पैसे मिळवीन.”

लक्ष्मणेंत पुण्य संपादनाची मोष्ट पार विमरला. हा हिरा कमी किमतीत विकून

घेऊन मोठ्या किमतीला विकला तर लूप फायदा होईल. तो कां घाल्यावा?

परंतु शंकररावाच्या मनात हिरा पाहून कोणत्याही प्रकारची चळविल्लू आली नाही. मेलेल्या माणसांच्या हाडात मांयड-भेला तो हिरा पाहूनच मनात बुन उत्पन्न आली होती. म्हणून त्याने त्या हिऱ्याचा किंवा तो विकल्यावर मिळणाऱ्या बांटाचा मोह ठेवलाच नाही.

तिघांनी शेजारी एकाडे गांव किंवा पेठ असले तर हिरा विकून विचार केला. चंद्रराव मर्णात म्हणत होता. तो एका त्रुच लाडावर चडला. मनुष्यवस्ती कोठे आहे पाहू लागला. त्याने आडा-बळून उतरून जवळपास कोठेही मनुष्यवस्ती नमल्याचे सांगितले.

काळोप पडू लागला होता. म्हणून तिघांनी रात्रभर जंगलातच राहायचे ठरविले. त्यांनी तो हिरा उचलून आडाच्या दोळीत ठेवला आणि वाटण्या काढण्या गोळा करून त्यांचा वाट केला. रातडी व्यापदे रात्री येतात व जाळ पाहून पळून जातात हे त्यांनी ऐकले होते. पाळीपाळीने एकाने पाहूरा द्यायचे ठरले

नकाळी उठून त्यांनी पाहिले तर चंद्रराव नव्हता. आडाच्या दोळीत ठेवलेला हिरो-देखील नव्हता. चंद्ररावच हिरा घेऊन

पळाला असावा, असा विचार करून तिघे पुढल्या प्रवासाना निघाले.

बोडे चालून गेल्यावर त्यांना चंद्ररावचे प्रेत दिसले. त्याचे सर्व अंग काळे निळे झाले होते. त्याच्या तोंडातून केस बाहेर आला होता. त्याच्या एका हातात हिरा होता.

गावाचे प्रंत पाहून यादव-रावाला फार वाईट वाटले. म्हणाला—“त्या हिऱ्याच्या मोहाला बळी विचारा विद्याभ्यास करून त्याने चांगले मिळविले समते. परंतु त्याची बुडी फिरली आणि तीच गरबी होऊन इसी कळूनेटने यादवरावाचे सात्वन केले. परंतु शंकररावाचे शरीर पाया पाचून

मस्तकापर्यंत हाडरले. तो हिरा पाहूनच त्याच्या अंगाचा परकाप उडाला. त्या हिऱ्याने एकाचा जीव घेतला होता.

तिघांनी चंद्ररावाची उत्तरविद्या केली व पुढल्या प्रवासाला निघाले. ते एका मोठ्या सहारात आले. गावाशेजारच्या एका धर्मशाळेत तिघे उतरले. शंकररावाने स्वतः साडी निराळी लोली घेऊन, उजाड-त्यावर दोघांना मागायचे की हिऱ्याच्या किमतीतला बांटा आपल्याला नका, असे त्याने मनाची ठरविले होते.

लक्ष्मणेंत यादवराव एका कोलीत राहले. त्यांनी हिरा आपल्याजवळ संभा-ळून ठेवला. त्यांनी उजाडप्यापूर्वी हिरा घेऊन पळून जायचे ठरविले, म्हणजे

हिन्याची गोष्ट कोणाला कळणार नाही. परंतु त्यांच्यावर दाराच्या फटीतून कोणाची नजर आहे हे त्यांना कळले नाही. कोणाची तरी त्या हिन्यावर नजर पडली होती.

सकाळी संकरराव उठला आणि आपण मनात ठरविलेले दोघांना सांगण्याच्या हेतूने दोघांच्या कोलीजवळ गेला. परंतु पाहतो तर दार उघडे आणि दोघे मृतावस्थेत पडलेले होते. त्यांच्याकडूनच हिरा कोणी चोखन नेला होता. त्या हिन्यासाठी कोणी त्यांचा खून केला होता. त्यामुळे संकररावाच्या मनात मुरवासीपासूनच वृणा होती ती आणखी वाढली. त्या हिन्याने एका माणूस एक त्याच्या तिचा माफीदारांचा जीव घेतला होता.

त्यानंतर संकरराव एकटा काहीच्या बाटेने चालू लागला. ज्या गावाला त्याच्या दोघा माफीदारांचा खून झाला होता त्या गावाबाहेर पडल्यावर त्याला बैरागी व माधूचे धवेच्या धवे काळीयावेना जात असलेले दिसले. त्यांना लांब लांब दाढ्या

होत्या. कपाळावर व अंगभर भस्म लावलेले होते. बळघस्त भटाक्षमाळा होत्या. वस्त्र त्यांचा चेहरा जात व गंभीर दिसत होता. त्यांच्या बरोबर चालत असतां संकररावाच्या मनात एका भोले-नाथाशिवाय दुसऱ्या कोणाचा विचार आला नाही. त्याचे चित्त निवळीन झाले होते. बैरागी बाटेत जमिजगीले व अजने गात जात होते. काही लोक त्यांच्या तालावर नाचत होते. त्यांच्या बरोबर चालत असतां संकररावाला एका झाडीत एक बकाकणारी वस्तू दिसली. त्याच्या बारीबाजूला एका माणसाने प्रेत पडले होते. त्या हिन्यासाठी त्याच्या माफीदारांची जी झाली होती, तीच हिरा चोखन नेणाऱ्या जुम्याची झाली होती. संकरराव तोंड फिरवून तेथून काही बोकल्याजिवाव पुढे निघून गेला.

काही दिवसांनी तो काळीस मुजरूप पोचला आणि निवचरणी भेवेत नीन झाला.

महाबली हनुमान

स्ववप्रभेच्या गुहेतून बाहेर आल्यावर वानरांना समीर समुद्र दिसला. मोठ मोठ्या साटा बैठन किनाऱ्यावर आबळत होत्या. सर्व वानर विध्यपर्वताच्या नैऋत्य दिशेला कुलाफळांनी गढगढलेल्या आडा-काली एका टेकडीवर त्यावेळी येऊन पोचले होते. ते विचार करीत होते, सुखीवाने दिलेला अवधी तर संपत आला होता. सुखीवाच्या तापट स्वभावाची वाढवण करून सर्व भ्याले होते.

तेव्हा वानर दुबराज बंध इतर वान-
मूणाला—“वानर हो! आपल्याला सुखीवाने एका महिन्याचा अवधी दिला होता. तो तर संपला आहे, तर तुम्हांला सर्वांना माहीतच आहे. खरोखरी त्या

देवीच्या गुहेत असतानाच अवधी संपला. अवधी मुरवासीला हनुमानाच्या सूचनेवरून सुखीवाने आपल्याला पंधरा दिवसांचा अवधी देऊन बोलाविले होते. ती गोष्ट आश्विन महिन्यात झाली. लक्ष्मण रागा-
रागाने आल्यावर सुखीवाने आपल्याला पुन्हा बोलाविले. त्यानंतर त्याने आपल्याला परतायला एक महिन्याचा अवधी दिला. तो अवधी आता संपला आहे. आता आपण काय करावचे त्या विषयी विचार करणे आहे. आपल्याला अद्याप सोतेचा पत्ता लागला नाही. आपण सुखीवाच्या आज्ञेचा पोटचा भंग केला आहे. सुखीव म्हणजे तापट आहे, हे तुम्हांला निराळे सांगायला हवे का? तो नक्कीच आपल्याला

ठार करील. आपण तिकडे मरणाच्या यातना भोगण्यापेक्षा येथे उपोषण करून जीव दिलेला बरा. सुग्रीवाला माझ्यावर रागही आहे. मला युवराजपद मिळाले ते रामाच्या कृपेने, सुग्रीवाच्या इच्छेने किंवा कृपेने नाही. म्हणून कारण मिळाले तर तो मला ठार केल्याशिवाय राहणार नाही. तेथे सर्वांना दुःखी करून मरण्यात काय विशेष आहे? येथेच उपोषण करून मरणे बरोबर नाही का?"

ते ऐकून सर्व वानरवीर फार दुःखी झाले. म्हणाले—"आपल्याला सीतेची खुशाली कळली तरच आपण सुग्रीवाकडे परत जायचे, नाही तर येथेच बराचवे!"

परंतु तार म्हणाला—"आपण मरण्याचे कारणच काय? आपण या गुहेत आऊन मरण वेईपर्वत सुखाने राहू वा. जास्त काळजी करू नका. येथे खायला कमी नाही. येथे आपल्याला रामाची भीती नाही की सुग्रीवाची भीती नाही."

हे सवें हनुमान गुपचुप ऐकत होता. तो विचार करू लागला—"सुग्रीवाचे राज्य अंगव नक्कीच काडीच करणार. वालीचा हा पोरगा कुमारा बुडीचा आहे. याका रेश काळ परिस्थिती बरोबर कळते."

तो अंगदाला म्हणाला—"अंगदा! तू मुदविद्येत आपल्या बापाकून मोठा आहेस नाही का? तरी एका गोष्टीचा विचार कर! वानर संघाला स्वभावाचे आहेत. हे नेहमी तुझ्याबरोबर तुम्हा पाठीची राहतील. बकी मनाची समजूत करून घेऊ नकोस. मला, जांबवंताला व इतर प्रमुख वानरवीरांना सुग्रीवाविकट फोडणे तुला शक्य नाही. ही गुहा म्हणजे वानांना अभय नाही, हे असू दे. सधे पान फाडून टाकावे तसा तो ही गुहा फोडून टाकील. तू सुग्रीवाची बैर करून या गुहेत शिरल्यास तर हे सर्व वानर तुला सोडून निघून जातील. त्यानंतर तुम्ही काडीचीही किंमत राहणार नाही. राम-लक्ष्मण तुला जिवंत सोडणार नाहीत.

सुग्रीव उदार स्वभावाचा आहे. त्याचा तुझ्यावर राग असण्याचे कारणच नाही. याशिवाय तुम्ही आई म्हणजे त्याला पट्ट-राणीसारखी आहे. तिचा तू मुलगा म्हणून तो तुला स्वतःच्या मुलासारखाच मानणार."

हनुमान म्हणाला ते ऐकून ते मान्य करण्याऐवजी म्हणाला—"सुग्रीवात कोणता चांगला गुण दिसला तुम्हांला? मोठ्या भावाने त्याला गुहेबाहेर राखण करायला ठरवले आणि आतून जत्रूला बाहेर जाऊ देऊ नकोस असे बजावून ठेवले होते. असातऱ्हेने निश्चित तो आत गेला. परंतु दुष्ट तो दुष्टच. सुग्रीवाने गुहेच्या तोंडावर दगड ठेवला. रामाने त्याच्यावर इतका उपकार केला, उपकाराची फेड करण्याची गोष्ट सुग्रीव पार विमरला. शेवटी तो सीतेच्या शोधार्थ निघाला तो मुठा लक्ष्मणाच्या सीतेने. स्वतःच्या सद्बुडीने गेला नाही. जसा दुष्टाच्या हातून मी बांधेभ बांधी शास्वती? इतके स्पष्टपणे बोलून दाखविजे असल्याचे कळल्यावर तर तो मला कधी जिवंत सोडणार नाही. मी किर्किडेल्या मुठीच वेचणार नाही. मी येथेच उपोषण करतो. तुम्ही सर्व किर्किडेल्या खुशाल जा. मी रामलक्ष्मणाची खुशाली विचारल्याचे जवळच लक्षात आले."

अंगव इतके म्हटल्यानंतर आपल्या आईची आठवण काढून बराच वेळ उवास मनाने बसून राहला. त्यानंतर त्याने सर्व बडील-धान्या वानरांना नमस्कार केला आणि जमिनीवर बसोसन बालून त्यावर पडून राहला. ते पाहून सर्व वानर रडू लागले. अंगद दुर्दनिश्चयी आहे, तो बदलणार नाही, हे ओळखून सधानी समुद्रात आघोळ केली आणि बसोसने अंधारून बसले. त्यानंतर ते जुन्या गोष्टी आठवून विचार करू लागले. रामाचा वनवास, सीतापरण, जटायु मरण, सुग्रीव संभाषण, वालीवध, त्यांनी सीतेच्या शोधासाठी केलेले प्रयत्न इत्यादी हे मरणापर्यंत होत राहणारे.

तो? जटायूचे आणि रावणाचे युद्ध का झाले? मी बरेच दिवसांपासून जटायूची फक्त कीर्तीच ऐकत बसलो आहे.

नंतर तो वानरांना पुढे म्हणाला—“सूर्यकिरणांची तीक्ष्णता असल्या होऊ लागली तेव्हा माझे पंख ॥१॥ ले. म्हणून मला या पर्वतावरून खाली येता ॥२॥ नाही. तुम्ही मला खाली उतरायला मदत करा.”

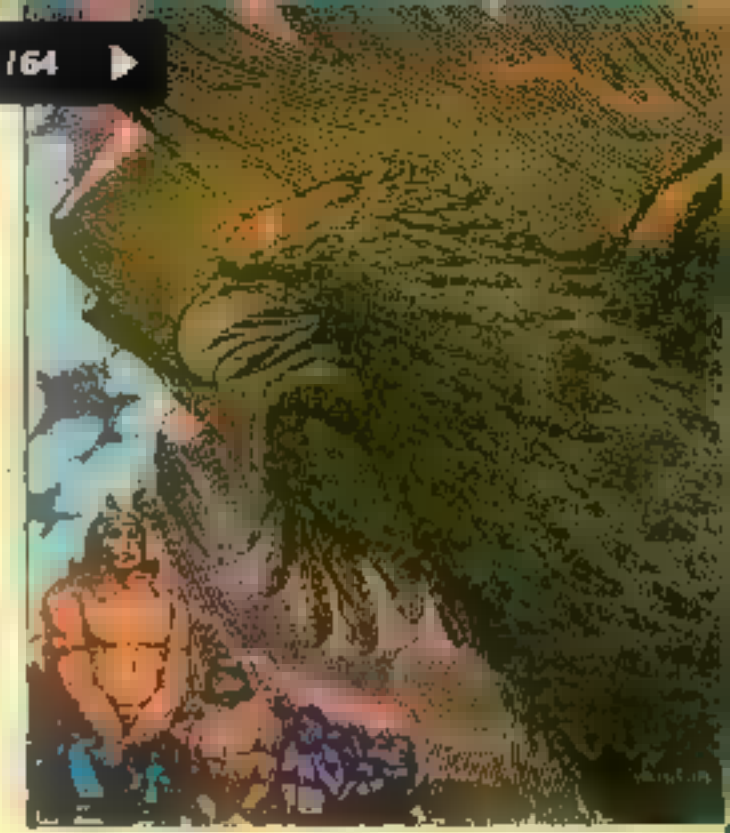
ज्याने प्रथम वानरांना साऊन टाकण्याचा विचार केला होता, तो ॥३॥ हे सर्व बोलला त्यावर वानरांना विस्वास होईना. परंतु त्यांनी विचार केला ॥४॥ एकी तेवी मरण्याचेच ठरविले आहे, मग मित्राचे कारण काय?

अंगद होंगर चढून बर गेला आणि संपातीला खाली उचलून घेऊन आला. त्याने पडलेले वृक्ष थोडक्यात सांविटले. म्हणाला—

“इत्थाकु कुळात जन्मलेला राजा दशरथ साक्षा मुलगा राम आपल्या पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे धाकटा ॥५॥ व पत्नी सीता यांना बरोबर घेऊन दंडकारण्यात आला. तो जनस्थानात रहात ॥६॥ रावणाने सीतेला बळजबरीने उचलून नेले. रावण आकाशमार्गाने ॥७॥ दशरथ राजाचा मित्र जटायू रावणाला आडवा आला. त्याने रावणाशी युद्ध केले आणि

॥८॥ वरुण व इंद्रांनी माघच रक्षण केले. परंतु शेवटी रावणाने त्याचे पंख कापून त्याला बसहाय केले. रामाने जटायूला घेतून त्याचे सांत्वन केले ॥९॥ त्याचा अग्नि- ॥१०॥ वगैरे केला. नंतर राम किष्किंध्या बाजूला आला. तेथे त्याने माझा चुकता सुधीव वाला मदत करून माझे वडील वाली यांचा ॥११॥ केला. नंतर रामाने सुधीवाला वानरांचा राजा केले. ॥१२॥ सुधीवाच्या आज्ञेने आम्ही सीतेच्या शोधार्थ इकडे आलो. परंतु आज पावेतो आम्हांला सीतेचा जोष लागला नाही आम्ही परतलो तर सुधीव आम्हांला मृत्यु- ॥१३॥ दंड देईल किंवा रामाच्या हाती आम्हांला मरण येईल.”

संपाती ॥१४॥ स्वरसत म्हणाला—“तुम्ही रावणाशी युद्ध करून मरण पावला म्हणा- ॥१५॥ तो जटायू माझा धाकटा ॥१६॥ होता. मी म्हातारा झालो आहे, पत्नीहीन झालो आहे. ज्ञातां रावणाशी युद्ध करून आपल्या धाकट्या भावाच्या ॥१७॥ मूढ घेण्याची जवनी माझ्या ॥१८॥ उरली नाही. ॥१९॥ करावे, समजत नाही. वृषासुराचा इंद्राने वध केला त्या काळात आम्ही दोघे माऊ परस्पराची रक्षाजोड करून आकाशात उडालो व सूर्याच्या अगदी जवळ जाऊन पोचलो. तेव्हा जटायूला सूर्यकिरणांची

उत्पत्ती असल्या झाली. म्हणून त्याला शोध- ॥२०॥ बायला मी पुढे झालो. मी त्याला आपल्या पंखाखाली घेतले व माझे पंख पोडून घेले. मी विंध्यपर्वतावर जावळलो. तेव्हापासून मी येथेच राहतो आहे. माझ्या धाकट्या भावाची शूणाशी मला आजवर कळली नव्हती.”

ते ऐकून अंगदाने संपातीला विचारले— “तो राजांचा राजा रावण कोठे राहतो, तुला माहीत आहे का?”

संपाती म्हणाला—“बाबांनो! तो रावण एका अत्यंत सुंदर स्थीला घेऊन जात होता हे मी स्वतःच पाहिले. ती मोठमोठ्याने “रामा! रामा!” असे जोरडत होती ॥

वानरांचा कोलाहल ऐकून एक राज- ॥२१॥ साकार घार बाहेर आली आणि म्हणाली— “आज आपल्याला पोटभर खायला मिळ- ॥२२॥ नार!” ॥२३॥ ऐकून सर्व वानर धावले.

अंगद हनुमानाला म्हणाला—“आपल्या- ॥२४॥ वर हे काय मकीन संकट आले आहे? ॥२५॥ घार म्हणजे सूर्यपुत्र संपाती आहे. रामा- ॥२६॥ साठी जटायूने कसा प्राणत्याग केला हे आपणांसर्वांना माहीतच आहे, नाही का? आपण तसा प्राणत्याग रामाकार्यासाठी करू शकलो नाही, हीच दुःखाची गोष्ट!”

ते ऐकून संपाती थोड्याने म्हणाला— “माझा धाकटा माऊ मरण पावल्याची शोकवार्ता सांगून मला दुःखविणारा कोष

तडफडत होती. तेव्हा ती सीताच होती यात मला तरी शंका उरली नाही. रावणाची गोष्ट विचाराल, तर तो लंकेत राहतो. तो विषयवसूचा मुलगा आणि कुबेराचा धाकटा भाऊ आहे. समुद्राच्या मधोमध शंभर योजनांच्या अंतरावर लंका द्वीपात तो राहतो. तुम्ही समुद्र पार कसत गेल्यात तर तुम्हांला तेथे रावण व सीता दोघे मिळतील. तुम्ही रामाकरवी त्या दुष्ट राक्षसाचा वध करविलात तर माझ्या मनाचे समाधान होईल. जातां तुम्ही समुद्र पार कसा करायचा, ते पहा!"

नंतर वानरांनी संपातीला समुद्रतीरावर नेले. तेथे त्याने आपल्या भावाभाठी तर्पण

आदि संस्

लागणार या आशेने वानरांना परमानंद झाला.

जांबुवंत इतर वानरांच्या वतीने संपातीला म्हणाला—"रावणाने सोतेचे हरण केले त्याविषयी तुला भाषलो काही माहीत असेल तर सांग." तेव्हा संपाती म्हणाला—

"मी पंच जळस्यानंतर पर्वतावर पडलो तेव्हापासून वृद्ध पित्याला म्हणजे माझा मुलगा सुपास्व हा दररोज एक वेळ येऊन पोटावर अन्नपाणी पोचते करतो आहे. एके दिवशी तो सूर्यास्त होईपर्यंत आला नाही. त्याला यायला उशीर झाला आणि काही वाय पदार्थ येऊन झाला नाही. एक तर मी म्हणतारा आणि त्यात काही न लागल्यामुळे जीव कासावीस झाला होता. म्हणून मी त्याला खूप रागावलो. तेव्हा त्याने माझे सात्वत करीत झालेले वृत्त सांगितले. तो उरल्या वेळीच महेंद्र पर्वतावर आहार आणायला गेला तेव्हा त्याला एक कमिन्न राक्षस विजेश्वरक्या चक्राकणाच्या एका सुंदर स्त्रीला नेत असलेला दिसला. त्या दोघांना आहार म्हणून घेऊन येण्यासाठी माझा मुलगा त्यांना आला. तो काळा राक्षस माझ्या मुलाला

सुपास्वने त्याला वाट दिली. त्यानंतर तो अत्यंत वेगाने निघून गेला. नंतर माझ्या मुलाने आकाश भूताना विचारले की तो कोण होता व ती स्त्री कोण होती? तेव्हा त्यांनी तो राक्षसांचा राजा रावण असल्याचे आणि ती स्त्री रामाची सती साध्वी स्त्री सीता असल्याचे सांगून तो तिला बळजबरीने नेत असल्याचे सांगितले. तो उशिरा येण्याचे हेच कारण होते."

त्यानंतर वानरांनी संपातीला पुन्हा पर्वतावर पोचते केले. तेव्हा त्याने त्याच्या चारीबाजूला वानरांना एक जुना अनुभव वर्णन करून सांगितला. म्हणाला—

"मी पर्वतावर पडलो तेव्हा येथे एक आश्रम होता. तो निशाकर एका घोर ऋषीचा होता. ती गोष्ट होऊन भाठ हजार वर्षे लोटली. मी पर्वतावरचे त्याच्याठगे ओलांडत कसाबसा त्या ऋषीजवळ पोचलो. तेथे एका झळाळाळी बसून मी महर्षीच्या दर्शनासाठी पहात होतो. तेव्हा मला एक विचित्र दृश्य दिसले. दक्षिणेकडून ते स्नान करून येत असतां त्यांच्याबरोबर अस्वळे, हरणे, वाघ, सिंह, हत्ती, वगैरे येत असलेले दिसले. त्यांनी आश्रमात

प्रवेश करताच तो सर्व स्वापदे निघून गेली. आत जाऊन निशाकर महर्षी काही वेळाने बाहेर आले आणि विचारू लागले,—"चारीचे राजे असलेल्या दोघां भावांना मी ओळखतो. त्यातला भोठा तू संपाती नाही का? जडावू तुझा धाकटा भाऊ नाही का? तुम्ही दोघे मधून मधून मनुष्यरूपे येऊन मला नमस्कार करीत होता. तुला काही आज्ञा विचार नाही झाला. तुझे पंच कसे काय गळले? कोणी तुला शिक्षा तर नाही केली?"

"मी त्यांना घडलेले सर्व वृत्त सांगितले. कैलास पर्वतावर ऋषीसमोर मी व माझ्या भावाने प्रतिज्ञा केली की सूर्यास्त होण्यापूर्वी

आम्ही सूर्यापाठोपाठ उडतो. आम्ही बराच वेळ उडत राहालो. पृथ्वीवरची नगरे आम्हांला गाडीच्या चाकांसारखी भासली. वाटेत आम्हांला वेदघोष ऐकू येत होता. लालवस्त्रे परिधान करून गान करीत असलेल्या स्त्रिया दिसल्या. आम्ही आणखीवर उडू लागलो. मोठमोठी जंगले कुरणांसारखी, पर्वत दगडाबोंड्यांसारखे, नद्या पाऊलवाटांसारख्या दिसत होत्या. आम्हांला दम लागला, त्याच बरोबर भयदेखील वाटू लागले. डोके फिरू लागले, दोळ्यासमोर काळोखी भाव्यासारखे, म्हणजे धेंरी येत असल्यासारखे वाटू लागले. आम्ही कोठे, कोठे दिवोने चाललो आहो. कळत नव्हते. त्यावेळी सूर्य पृथ्वी अंतरा-धर आहेत असे वाटत होते.

“तेवढ्यात जटायूचा धेंरी आल्यासारखे आले व तो लाली पृथ्वीकडे पडू लागला. धी चटविणी चाली आली आणि त्याला आपल्या पंजालाली वेतले. तेव्हा सूर्याच्या उष्ण किरणांपासून त्याचे रक्षण झाले,

परंतु माझे पंजा जळाले. जटायू बहुमक जनस्थानात पडला. सर्व मी निशाकर म्हर्चीना सांगितले आणि म्हणालो—‘आता मला जगण्याची इच्छा उरली नाही. पर्वतावरून उडी टाकून जीव देण्याचा विचार करीत आहे.’”

“त्या म्हर्चीनी मला भविष्य सांगितले की, तुम्ही सोनेच्या सोपार्च घाल, मी तुम्हांला मदत करीन आणि त्यानंतर मला पुन्हा पंजा फुटतील. म्हणून त्यांनी मला येथेच रहायला सांगितले.”

संपाती हे सर्व सांगत असता त्याला पंजा फुटले. तो चमत्कार बानरांनी पाहिला. ते पंजा व पिसे लाल भरक होतीली. संपातीला फार आनंद झाला. म्हणाला—“निशाकर धुनीचे भवित्य करे ठरले, मला पुन्हा पंजा आले. माझ्या अंगात नक्कीच संचार होत आहे. तुम्हांला नक्कीच यशप्राप्ती होणार. मी आपल्या पंजांत किती आहे, पाहतो.” असे म्हणत संपाती आकाशात उडाला आणि अवस्थ झाला.

आमरवाणी

सर्वथा सुकरम् मित्रम्,
दुष्करम् परिपालनम् ;
अनित्यत्वाच्च चित्तानाम्
प्रोति रत्नेषु भिद्यते

॥ १ ॥

[मित्र मिळविणे सोपे आहे. त्याला टिकविणे कठीण आहे. मन स्थिर रहात नाही. मृगूल कायमंकरून स्नेह (मैत्री) नष्ट होतो.]

मित्रम् ह्यर्धगुणघोष्ठम्
सत्यधर्मपरायणम्
त इदम् परिपश्यन्तम्
न नु चर्म व्यवस्थितम्

॥ २ ॥

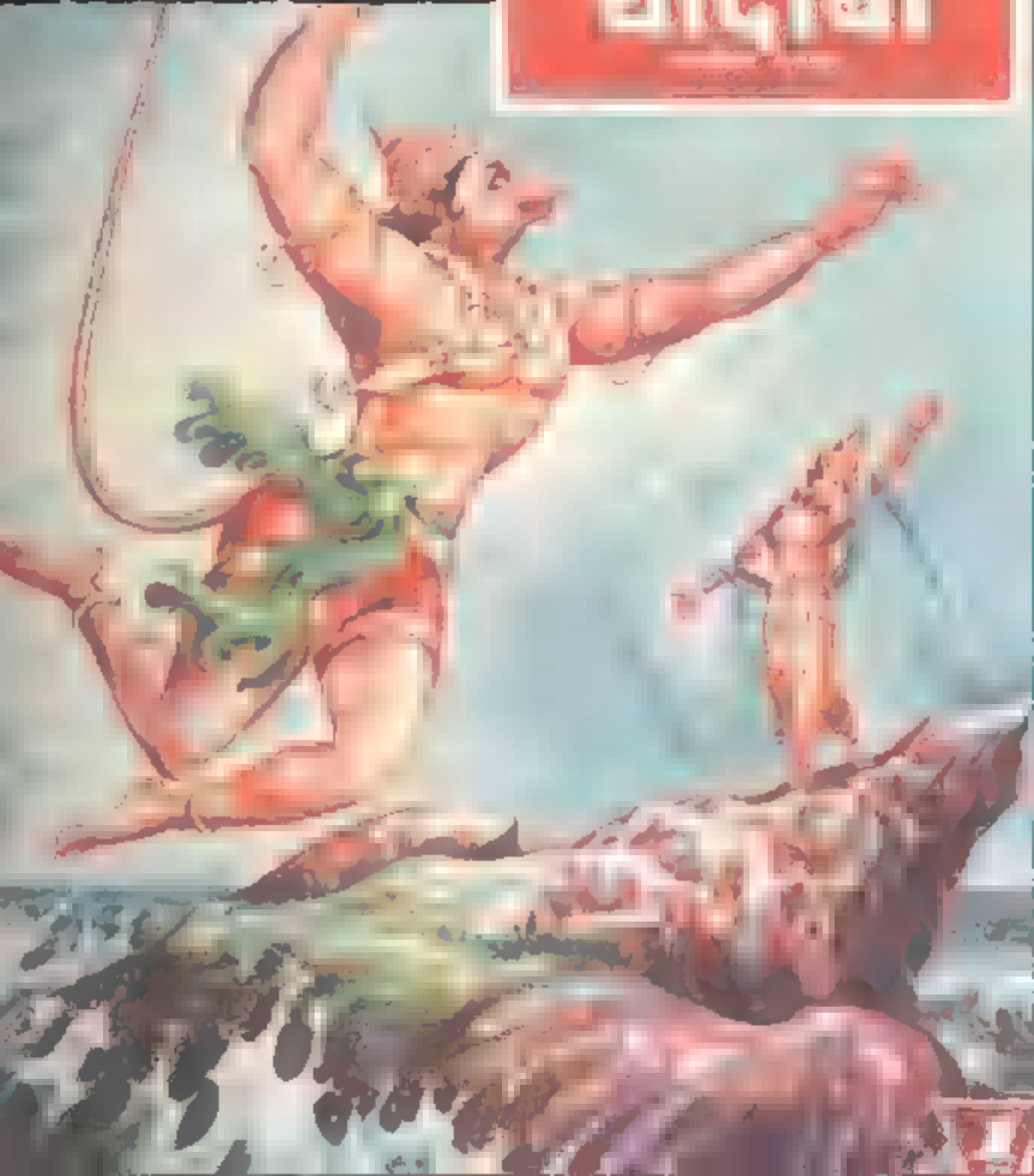
[सत्याच्या आणि धर्माच्या वाटारे जो मित्र होतो तो अर्धपेक्षा (पैसा पैसा) अर्धपेक्षा मोलाचा असतो. मित्राचा कोणताच धर्मधारण करून नकार नाही.]

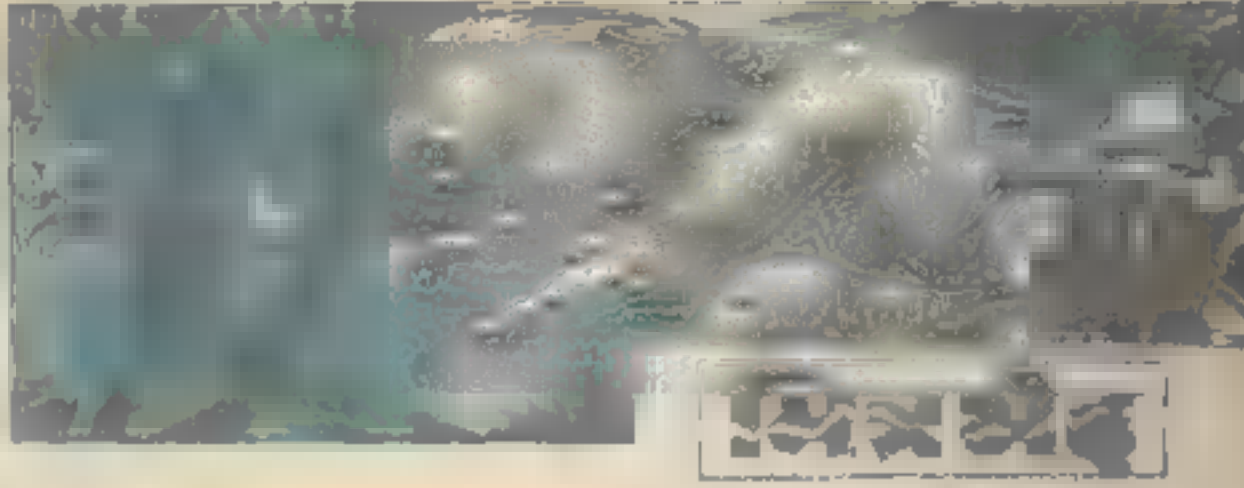
परोक्षं कार्यहन्तारम्,
प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्
वर्जयेत्तादृशम् मित्रम्
विषकुम्भं पशोमुखम्

॥ ३ ॥

[दृष्टीवात कामाचा विघात करणाऱ्या आणि समोर मोठमोठ बोलणाऱ्या निघाला सांडावे. तो वर वांटावढा दूध आणि खाली विष असलेल्या महक्यासारखा आहे.]

[२५]

सिंह नवीवर स्नाताला गेल्यावरुन कोल्हा लांडग्याला म्हणाला—“ मित्रा! माळक परत यायच्या आत तू खायला मुरघात कर. फार भुकेला आहेस. सिंहाला भी सांगायचे ते सांगून गप्प करीन.”

लांडग्याने सांगधा पुढचा विचार न करता उंटाच्या काळजाचा लचका घेतला.

सिंहाने परत येऊन पाहिले तर स्थाला उंटाचे काळीज विसले नाही. मोठ्यात गरजला आणि विचारले—“ माझ्या आधी उंटाला तोंड कोणी लावले?”

“ काय सांगायचे हे सांग! बोल आता!” असे म्हटल्या सारखे लांडग्याने कोल्हाकडे पाहिले.

परंतु कोल्हा हसत म्हणाला—“ लांडगोबा! माझ्याकडे डोळे वटारून कचाला

पाहतोस रे? दूर तर मरकट घेतला होतास!”

लांडगा माला. आपला जीव वाचविण्यासाठी त्याने घूम डोकली. सिंहाने त्याचा पाठलाग केला. तंतर ‘एवढ्यात लांडग्याला ठार करून काय मिळणार?’ विचार करीत परतला.

सिंह परत येऊ लागला त्या वेळी त्याला जोरजोराने ऐकू आल्या. तेथून वोट्या अंतरावरून एक कारवान जात होते. उंटाच्या गळ्यातल्या घटा वाजत होत्या.

“ हा आवाज कसला रे?” सिंहाने कोल्हाला विचारले.

“ पळ लागणार आपल्याला मरकट! आपल्यावर फार मोठे नकट येणार आहे!” कोल्हा म्हणाला.

कोल्हाला विचारले.

“ आपण पूर्वी मृत्युदेवतेला वचन नव्हते ना दिनेत की उंटाला ठार केल्यावर शंभर ळके व्याज देऊन मुद्दल संडात म्हणून? मुद्दल आणि वसूल करण्यासाठी मृत्यु देवता येत आहे.” म्हणाला. ते वचन न मिळते तेव्हा तयार झालेला व्या नंतर कोल्हाने कितीक दिवस त्या उंटाच्या देहावर आपला उदर निर्वाह चालू ठेवला

दमनक गेल्यावर संजीवक विचार लागला “ आता मी काय करणे बरोबर होईल? हे एक फार मोठे अरण्य आहे. कोणी किंवा चित्ता केव्हाचिदाय राहणार नाही. सिंहाने तर माझ्याशी येरच करायचे ठरविले आहे. तेव्हा आता एकच उपाय आहे. सिंहाजवळ जाऊन प्रार्थना मिता मागावी.”

असा विचार करून संजीवक विगळकाकडे गेला. दमनकाने सांगितल्याप्रमाणे सिंह आपली शेपटी वाळ करून दोन्ही पंजे भांबळून बसला होता. नजर करडी होती. ते सर्व संजीवकाने पाहिले. दुष्टी मारत त्या शिगे पुढे करून उभा राहला.

विगळकाने, दमनकाने सांगितल्याप्रमाणेच संजीवकाच्या वागण्यात सर्व लक्षणे

आहेत. ओळखले आणि संजीवकावर तुटून पडला. स्थाने आपली अणकुन्नीय संजीवकाच्या खूपसून त्याची फाडली. गोट फाडणार इतक्यात न मितां सिंहाला आपल्या शिगाने मारले आणि मागे सरकून पुन्हा शिगे मारण्याच्या तयारीत होता.

दोघे परम्परांना ठार करण्यासाठी मुजत असलेले पाहून करटक दमनकाच्या म्हणाला—“ मित्रांमध्ये असे भांडण लावून तू फार मोठे पाप केले आहेस. अरण्य कसे जात होते, तु यांत अशांतता आणलीस. तू हा मागे काढून आपल्या माळकाचा जीव धोक्यात टाकलास. तुझ्यासारख्या मूर्ख

मध्याचा सल्ला घेऊन त्याप्रमाणे वागण्याचा
आयुष्य मालकाचा आल्या-
शिवाय राहणार नाही. त्यांना तोंड
हासविणेसुद्धा लज्जास्पद वाटते आहे.
मालकाची चुकसुद्धा काही कमी नाही
मुर्ख राज तुझ्यासारख्या अप्पलपोटाचा
सल्लाप्रमाणे वागून स्वतःचा
नाश स्वतःच असावर आणून घेतात. तुझ्या
सारख्याला हिताची गोष्ट समजणे हे माग
एवढे आहे. हिताची गोष्ट
संगितल्यासारखे आहे."

"काय रे तू गोष्ट? एक तरती!"
राजाने विचारले. गोष्ट
सांगू (१३५६६)

निरवक

अरण्यात एक
होता घंटीचे दिवस
घंटीने सरथर बाभू
एक काळचा दिवस
तो वांछीत जिव्याला असावासा
वाचन न

करावा
त्यांनी तो काजवा एका जागी
आणून आणि त्यावर पाचोळ्याचा
रीग केला

एका भाकड्याचा
जास्त काळ हाती लवकर जाळ
प्लावा पासोटी त्याने त्या काजव्यावर
फुकर घालायला मुरवात केली जवळच्या
कादावर वचून सुईसारखी अण-
कुशासारखी प्रसलेला विमर्शसारखा
लहान पक्षां ने पाहून म्हणाला-
"मित्रा! कशासाठी हा फुफुट नारा
पावतों आहेस? विस्तव नाही,
आहे."

भाकड्यात तिकडे कुठेत
फुफुट
तो पक्षी बारबार त्या भाकड्याला
मागतच राहिला त्या मुर्ख भाकड्याला राज
आल्या आणि म्हणाला. "काय रे तू?" पण
ही वीर पक्षां मुर्ख भाकड्याला तेथे
नेच सांगत राहिला.

तिळग्या बहिष्प्री

[१३]

[उदयन व त्याच्या दोघा भाकड्यांनी पाहून वेगाने राक्षसाला ठार केले. त्याच्या मोठ्या
भावाने तिघां भाकड्यांना धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांनी भाकड्यांचे घेऊन सुटका
करण घेतली. त्याच वेळी दादीवाला तेथे आला आणि त्यांना पत्र माला. मोठ्या राक्षसाला
ठार करण्याच्या प्रयत्नात उदयन स्वतः त्याच्या हातात सापडून विहिरीत धुवे-]

राक्षस उदयनला जेव्हां विहिरीत टाकून
विधून गेला तेव्हा दादीवाल्याच्या
रुपात असलेला उदयन विहिरीत निरुपाय
वेवस्थेत एक पडून राहिला.
त्याला बाहेर निघतां आले नाही. तिकडे
त्याचे निशीथ व संध्याकुमार आणि
दादीवाला मरमाच्या प्रभावात अदृश्य
रुपात जागच्या जागी पडून होते. कारण
त्यांना स्वतःचे पेण्यासाठी

असलेले असम उदयनजवळच राहून गेले
होते. इकडे तिळी भावंडे या स्थितीत असतां
तिकडे राजकन्यांना काही सुचना. क्षणा-
क्षणाला नजरेस पडणारी भावंडे अदृश्य
जाली होती. त्यांच्यावर कोणते संकट
ओढवले असेल काळजीत तिथी होत्या.
त्यांना शोधण्याची तिथीनी खूप खटपट
केली. जवळपासची सर्व हुडकून
वाळून काढली.

राजकन्या भुवकस हिंमत असतां उदयन पडला होता त्या विहिरीजवळमुठ्ठा आल्या परंतु उदयन दाडीवाल्याच्या असा- त्यागळे त्याची ठंधी जेमतेम ओतभरच होती. म्हणून राजकन्यांना दिसला नाही. त्या विहिरीजवळ आल्याची चाहूच त्याला लागली होती व त्याने आपल्या परीने गोठगोठघात हाका मारल्या होत्या, परंतु त्याच्या आकाराप्रमाणे आवाज देखील लहानच शाल्यामुळे राजकन्यांना ऐकू आला नाही.

आपण किती हाका मारल्या, परंतु त्या राजकन्यांना ऐकू न आल्यामुळे त्यांना काहीच कळले नाही, या विचाराने उदयन

वेळी त्याला एक तोंड आठवली.

राक्षसाने आपल्याला विहिरीत टाकले त्यावेळी विहिरीच्या काठावरची तलवार पुन्हा विहिरीत टाकली होती त्यानंतर तो वेधत गेला होता, उदयनला या गोष्टी आठवली व त्याने तो तलवार काढली आणि विहिरीबाहेर फेंकली, ती विहिरीच्या काठावरच्या जमिनीवर येऊन पडली, ती नजरेस पडली आपण विहिरीत भसत्याशी गोष्ट राजकन्यांना कळू शकते, असा उदयनचा होता, परंतु त्याच्या अदाजाप्रमाणे तलवार राजकन्याच्या नजरेस पडली नाही.

आणखी एक आठवडा लोटला. राज- कन्या पुन्हा तिचा भावंडांना बोधत विहिरी- वर आल्या. तेव्हा जमिनीवर पडलेली तलवार पाहून त्यांना फार आश्चर्य वाटले. "हे कसवाई, मागच्या वेपेस आपण आलो त्यावेळी यथ तलवार दिसली नाही आणि आतां कोठून आली. कदाचित् राक्षसाने उदयनला ठार करून या विहिरीत टाकले तर नसेल ?" विचार करून तिघींनी विहिरीत वांकून पाहिले.

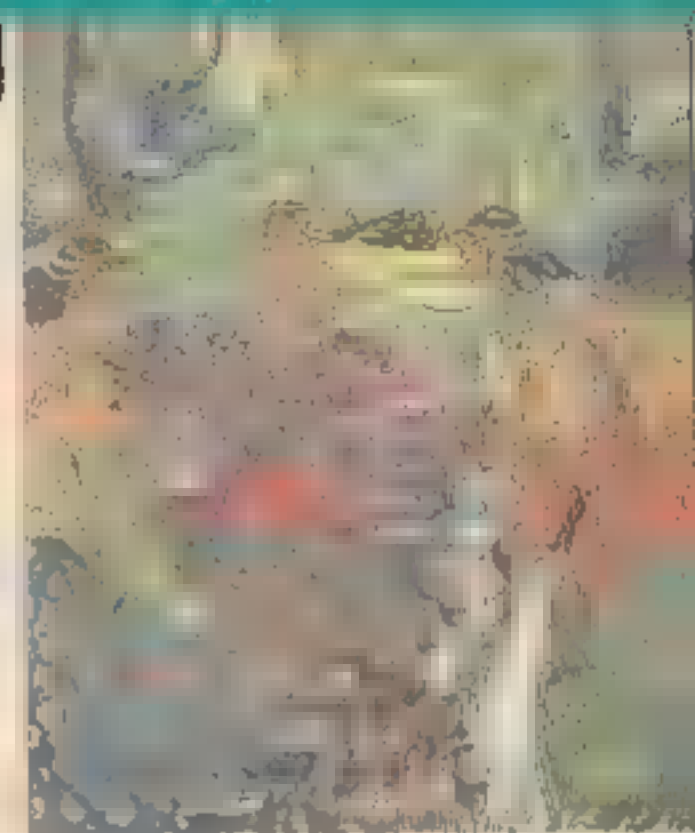
त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. त्यांना हे पाहून आश्चर्य वाटले की विहिरीत निरनिराळे फळे दिसत होती व अर्धी

विहीर फळांनी भरली होती फळावर दाडीवाला उभा होता त्याच्या हातात मंत्रवलेला पंचा होता पंचातून फळांचे ढोंग एकावर एक पडत होते. फळांनी विहीर भरत आली होती.

आश्चर्याने होऊन काही क्षणा- शिवाय राजकन्या ते दृश्य पहात उम्या होत्या. आणखी काही वेळाने फळांचा ढोंग काठापर्यंत येऊन पोचला. त्या दिवाघर दाडीवाल्याच्या रूपान राजकन्यांनी उदयनला पाहिले व हात पकून बाहेर काढले. तो हासलच बाहेर आला.

तेव्हा उदयनने, आपले राक्षसाने को- रुने कापून विहिरीत टाकले, ते राक्षसाच्या धडावर येऊन कसे वसले आणि शेवटी राक्षसाने त्याला विद्यासंपादकी नोकर म्हणून उलघारीसह विहिरीत टाकले, सर्व वर्णन करून सांगितले. सर्व ऐकल्यानंतर राजकन्या म्हणाल्या— "काही असो, या मंत्रवलेल्या पंचामुळे तुझा जीव वांचला खरा ! परंतु पदेतीने अशा तऱ्हेने आपला जीव वांचविता येईल, तुला हे सुचले, ह्याचदल तुझ्या दोक्याची वाखा- णणीच केली पाहिजे.

नंतर सर्व निघाले आणि निधीध, मध्याकुमार व दाडीवाला अदृश्य रूपात दोघे तेथे आले. नवकीच नवकीचे संधाय

आगवर धिपडल्याबरोबर त्यांना आपले लाभले.

तेथपर्यंतचे सर्व वृत्त ऐकून दाडीवाला म्हणाला— "म्हणजे राक्षस, माझाच त्याने विहिरीत ठेकलले असे, समजला म्हणा- वयाचा ! एका तऱ्हेने हे गरेच झाले. माणुळे करावयाचे याविषयी विचार करायला द्या."

तेव्हा उदयन म्हणाला— "होय ! तरमग या वेपेस येईल तेव्हा तो विहिरीत मी आहे की नाही, हे नवकीच पाहील. मी तेथे नाही हे पाहून चिहोरभर फळे भरलेली पाहून त्याला नवकीच संधाय येईल."

सुखाल असन्याचे त्यांना कळव आम्ही लवकरच परत सुखरूप परत येऊ, काळजी करू नये, असे त्यांना सांगे."

दाढीवाल्याने होकारार्थी मान हलविमी आणि अगोचर थावस्ती नगरीस निघाला. तेव्हा उदयन, अगदी मुरवातीला या माया महालाकडे येत असतां छंदकात आणि त्याने छंदकात आपला घोडा कसा सोडला आणि कसा बाहेर आला हे सांगून म्हणाला—"तू पायी गेल्यास तर तुला थावस्ती नगरीस पोचायला फार दिवस लागतील म्हणून घोड्यावर असून जा पाविसाय ते तुझ्या बोलण्यावर कदाचित विषयासही करणार नाहीत. परंतु घोड्याला ओळखून आमचा निरोप घेऊन आला असशील असे त्यामा साहजिकच वाटेक."

त्याप्रमाणे उदयनच्या पांढऱ्या घोड्यावर दाढीवाला निघाला. तो जात असता एका मैदानात दानशील रावाने पाठविलेल्या सैनिकांनी घोड्यावर नसून आलेल्या दाढीवाल्याला पाहिले. ते सैनिक मध्या व निशीथ यांच्या घोड्यावर बसून येऊ होते. त्यांनी उदयनच्या पांढऱ्या घोड्याला ओळखले. एका अनोळखी माणसाला त्या घोड्यावर येऊ असलेला

रे बाबा, तू? तुला हा घोडा सापडला? आणि कोठे निघालास हे सांगा आणि त्यानंतर पुढे पाऊल टाक."

दाढीवाला म्हणाला—"मी दानशील महाराजाकडे एक शुभवार्ता पोचविण्यासाठी जात आहे. नंतर तुम्ही ज्या घोड्यावर बसून येत आहा ते घोडे मी पूर्वी पाहिलेले आहेत. तुम्ही महाराजांचे सेनक आहात वाटते?"

"होय! पण तू जी शुभवार्ता म्हणालास ती काय, सांग!" सैनिक म्हणाले.

"राजकन्या शोधायला गेलेले मुख्य सुखरूप आहेत. गोष्ट महाराजांना कळवायची आहे." दाढीवाला म्हणाला.

"अस्म! तर चक, आम्ही येतो तुझ्या बरोबर!" दोघे सैनिक म्हणाले.

"तम नाही. आपण अम करू आपण राजकन्या आहेत त्या जागी जाऊ या. तुम्ही दोघे तेथेच रहा. मी परत येऊन महाराजांकडे ही बातमी पोचली करतो." दाढीवाला म्हणाला.

"वर! म्हणत ते सर्व राजकन्या तिळी भावंडे होती त्या जागी आले. सैनिकांना तेथे रहायला सांगून दाढीवाला थावस्तीनगरीला निघाला.

"तो येईपर्यंत तेथे विहीर पाहली तर ना?" दाढीवाल्याने विहीर अदृश्य करायला सुचविले.

अगोचर सर्व विहिरीजवळ गेले व त्यांनी भस्म क्षिपडल्याबरोबर विहीर नाहीशी झाली. त्या जागी सुगट जमीन झाली.

नंतर उदयन दाढीवाल्याला म्हणाला—"आता तू एक ज़रूरी काम करावयाचे आहे. आम्ही राजकन्यांच्या शोधार्थ निघालो त्या गोष्टीस सात वर्षे होऊन गेली. तिकडे राजा, राणी व इतर लोक आमचे काय झाले या काळजीत असतील. म्हणून आतांच थावस्ती नगरीस आयाला नीध

काही अंतर गेल्यावर शायती घरा
एकाएकी पुरू झाला. राजस येण्याची ती जूण
क्षोती. ओळखून दाढोवाच्याने घोड्याला
टाच मारली आणि वायुवेगाने घोडा भरधाव
सोडला. परंतु राजसाने त्याला गाठले आणि
घोड्याच्या पाठीवरून दाढीवाल्याला अकमद
उचलले आणि आकाशमार्गाने निघून गेला.

परंतु घोडा इकडेतिकडे भटकत एका
आठवड्याने आवस्ती नगरीस येऊन पोचला.
तो शरळ राजवाड्यास गेला. राजाने
त्याला ओळखले. आवतच जवळ आला.
राजा खुचकारून उभा करीत होता.
परंतु घोडा बांबायला तयार नव्हता.
दळदळा दिशेने परत फिरला.

म्हणाला- उदयन कोठे गेला आणि हा
घांडा एकटा इकडे कसा काय आला आणि
आतां परत का फिरला, काही कळत नाही.
त्याच्या या वागण्यावरून त्याचा व
इतर दोघे कोणत्या तरी संकटात सांपडले
असावेत, असे वाटते. नवकीच काही
तरी गुपित असले पाहिजे. म्हणून घोडा
ज्या दिशेला जाईल त्या दिशेने त्याच्या
पाठीपाठ जाऊन, होईल परत
येऊन सांगत.

राजा असे बोलत अमला घोड्याला
अवरण नोकरांना साद घेऊन
पळू लागला. राजाचे नोकर त्याच्या
पाठीमागून निघाले. परंतु घोडा एकदम
धांवला व ! अशी सातेने त्याने
जणू खूण केली.

पाहून राजाच्या मनात एक विचार
जाला. मंत्र्यांना बोलावून तो म्हणाला-
“मंत्री ! नोकर बरोबर आलेले
घांड्याला नको आहेतसे दिसते त्यांना
परत मागे आणि फक्त तुम्ही एकटे
त्याच्या पाठीमागून.”

नोकरांना मागे महालात पाठविण्यात
आले. घोडा पुन्हा पुढे चालू लागला.
त्याच्या पाठीमागून एवढा मंत्री निघाला.

राजकन्या, राजाच्या राज्यात
रात पडली होती शुभवाता सागून परत
येतो, असे वचन देऊन निघालेला दाढीवाला
इतका काळ लोटला तरी परत आलेला
पाहून त्यांना काळजी वाटण सारजिक होते.
इहा दिवस झाले होते. त्याच्या डाक्यात
निरनिराळ्या प्रकारच्या शकाबुशका येत
होत्या.

शेवटी एके दिवशी उदयन आपल्या
भावबंधांना म्हणाला- तो विचारा कोणत्या
संकटात सांपडला आहे, कोण जाणे ! मीच
स्वतः आवस्ती नगरीला यावे,
म्हणतो. तोंपयंत तुम्ही काळजीपूर्वक रहा.
जरूर वाटत्यास या भस्माचा उपयोग
करा. असे सांगून त्याने त्यांना थोडे
पांढरे भस्म घेऊन भस्म दिले आणि
निघीयाच्या घोड्यावर बसून
निघाला.

उदयन वाटेत एका राजाच्या राज्यातून
जात होता त्याला एक दिसला.
तो काठीने चाचपत हळहळू चालत होता.
हुर्दवाने तो पाय घसकून एका पडला.
उदयनने त्याच घोडा दावावला.
त्या आघळ्याला खड्यातून बाहेर काढत.
त्याने आपल्या जवळचे होळ्यांना लावले आणि आश्चर्य म्हणून
आघळ्याला छान दिसू लागले. त्याने

उदयनचे आभार मानले आणि आपल्या
घरी पायला आग्राहाने विनंती केली.
ते ज्या घरी आले त्या घरचा मालक
त्या दशा राजाचा नोकर होता आणि
तो आग्राह त्याचा बाप असल्याचे कळले.
आपल्या दृष्टी आलेली पाहून
मुलाला परमातंद झाला. त्याने उदयनचे
आभार मानले त्याला जणू काही उदयनच्या
स्थाने देवच पावला होता. ती बातमी
वर, एवढेच नव्हे तर, राजाच्या
दरबारात देखील पोचली.

राजाने नोकरांना पाठवून उदयनला
आदरपूर्वक बोलावून आणावला सांगितले.
उदयन आला. राजाने सर्व प्रकारे

त्याचा सत्कार करून विचारले—“तू कोण? कोठून आलास? तुझ्यासारख्या देव माणसाला आजपर्यंत आम्ही कोठे पाहिले नाही. तू आमच्या दरबारात राहून दरबाराची मान प्रतिष्ठा वाढवा!”

तेव्हा उदयन म्हणाला—“महाराज! आपण दर्यादेखील दर्शविलेला प्रेमादर मी कधीच विसरणार नाही. परंतु मी आज एका महत्वाच्या कामावर जात आहे. काम पुरे झाले मी परतते वेळी महाराजांच्या दर्शनास अवश्य येईन.

राजाचे अत्यंत प्रेमाने निरोप दिला. त्यानंतर वाटेत कोणत्याही प्रकारचे विघ्न आले नाही आणि उदयन एका आठवड्याने धावस्तोला येऊन पोचला.

उदयनला पाहताच दानशील राजाने दाबत येऊन प्रेमाने त्याला आलिंगन केले. उदयनने राजकन्या शुशाल असल्याचे सांगितले. राजाच्या मनाचे समाधान झाले. उदयनने त्या वेळेपर्यंत घडलेल्या सर्व गोष्टी थोडक्यात सांगितल्या म्हणाला—“तुम्ही

कारण नाही. आम्ही सर्व स्वकरव तुमच्या मुलींना घेऊन सुखरूप परत येऊ.”

एकूण राजाचे हृदय मलून आले. राणीला तर काय बोलू व काय करू जसे झाले. सर्व प्रजा आनंदसागरात मग्न झाली. दुसऱ्या दिवशी पहाटे उठून उदयन राजाचा निरोप घेऊन आणि आईचा आशीर्वाद घेऊन माया महालाच्या दिशेने निघाला.

त्याने दरोडार आणि कोणाला घेतले नाही. तो एका आठवड्याने माया महालात येऊन पोचला. परंतु तेथे आल्यावर त्याने जे दृश्य पाहिले ते पाहून तो भीतीने भरभर कापू लागला. जे दृश्य भयंकर होते.

एका पान कापण्याच्या दोऱ्या लांबकळत होत्या. मध्या, निशीथ व दाढीवाला आणि धावस्तीकून आलेले दोन नोकर सर्वांना क्रमाने बसवले होते. त्यांचे सर्वांचे हातपाय बाकळून बांधलेले होते. समोर रायासारखा राक्षस उभा होता. (कमना.)

अंधत्वाची फिकीर

विकाराः दृश्य आपणा रूढ साधना नाही

आपणा गेल्या. प्रत साक्षात्कार साक्षात्कार आणि नेहमीप्रमाणे हाऊन पुन्हा. आपणाच्या दिशेने वरत त्यागला. तेव्हा प्रतात वसवला. जेव्हा म्हणाला—“या” या अर्थात किती मोठी योग्यता असली तरी कधी कधी मान घाली. त्याच्या अवाहण म्हणून मी नुसता विष्णुसारस्त्रीची गाण्ट सांगायला येऊन एका. सांगून गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वी वंगदेसावर चंद्रवरी राजाचे राज्य होते. तो विचारी व शांत स्वभावाचा होता. राज्यकारभारातही ता हा हुशार होता. परंतु त्याला ज्योतिष आस्त्राचे इतके बड होते की कोणी त्यानिशी आला तरी तो त्याला आपली जन्मकुंडली दाखवून भविष्य सांगायला लागे.

देवदत्त म्हाली

सांगितल्याबद्दल क्षमा करावी. राग मानू नये."

"परंतु नास्त्री बुवा हे संकट टळायला काही उपाय असेलच की नाही?" राजाने नम्रपण विचारले.

विष्णुशास्त्र्याने पुन्हा उभ्या येव्हा आणि काही गणित करून म्हटले— "एक माने आहे. परंतु ती गोष्ट आपण कोणाला सांगता कामा नये. एक कुरूप मंत्रिक आपण शोलायित्वा-धियाय येईल. त्याच्या मंत्र-आगली मंत्रज्योती जाणार नाही. त्याहून जास्त मत्ता काही सांगता येणार नाही."

राजाने विष्णुशास्त्र्यांना विदागी देऊन आदरपूर्वक निरोप दिला.

अठरा वर्षांनी विष्णुशास्त्र्याने सांगितल्याप्रमाणे देशात दुष्काळ आला. परंतु राजाने पूर्वीच काळजी वाहून घेत-अरपूर पुरवठा करून ठेवला असल्याने प्रजेला फारसा त्रास झाला नाही. दुसऱ्या वर्षी नेहमीप्रमाणे पाऊस पडला. दुष्काळात राजाने आपणांस पांचविले म्हणून प्रजेने राजाची फार स्तुती केली.

परंतु राजाला दुसरीच काळजी वाटत होती. अठरा वर्षांनी दुष्काळ येईल असे विष्णुशास्त्र्याने सांगितले होते. ते खरे

ठरले त्याचप्रमाणे डोळ्यांची ज्योती जाणार हे अविष्यही खरे ठरणार असे वाटून राजा काळजी बळ लायला होता. कांय कुरूप मंत्रिक घेऊन आपल्या-वरचे ते संकट टाळण्यास मदत करतो गोष्टीची राजा वाट पाहू लागला.

त्याच सुमारास त्याच्याकडे कलिंग-देशाच्या राजाकडून त्याच्या राजा-कडून एकाच वेळी एकाच ठिकाणावर प्राणसंकट आले असता वरुणशास्त्री नावाच्या कुरूप मंत्रिकाने घेऊन होम, अथवा करून एक मंत्रवलेले कंकण हातात बांधले व त्यामुळे जिवावरचे टळले कलिंग राजाने पुढे असे लिहून पाठविले

"आम्ही वरुणशास्त्र्यांना आमच्या इर-वारत रहावे अशी आपणाची विनंती केली होती. परंतु त्यांनी नकार दिला. एवढेच नव्हे तर त्यांनी जन्मस्थान आपले कोठे आहे स्वतःचे हे सांगण्याचे सुद्धा नाकारले. तरी पण आम्ही आमच्या शिपा-यांना त्यांच्या पाठीपाठ पाठवून ते आपल्या देशाचेच रहिवासी असल्याची माहिती मिळ-विली आहे. अशा मंत्रिकाकडून आपल्याला येणारे अघत्व टाळता आले तर टाळावे."

ती पत्र पाहून राजाला वाटले की तो वरुणशास्त्री आपणाकडे येईल.

राजाचा अंदाज बरोबर निघाला. एका आठवड्याने वरुणशास्त्री त्याचे सुमारे पचवीस वर्षांचे होते. तो लहू,

काळा, दात घुव आलेले विसावला जगरी कुकुर होता.

चंद्रवर्माने त्याचे अवशालिप्य त्याच्या आपली जन्मकुंडली दाखविली ती पाहून वरुण म्हणाला- "महाराज! आपण सूर्योपासना आणि जग वगैरे उपासना करून आपल्या डोळ्यांची ज्योति जाणार नव दिगवे जाण. परंतु मी या सकटातून आपणांना वाचवू शकन."

चंद्रवर्म्याने वरुणशास्त्रात सांगितल्याप्रमाण सूर्योपासना जग वगैरे केल ती सर्व विधी संपल्यावर वरुणशास्त्रात म्हणाला- "महाराज! आपल्याला इष्ट असेल ती

राजाने गप्पाओष्टीत विचारले- "मास्त्रोबुवा! जपले वहील कोण? कोठे राहिलात व काम करतात?"

वरुणशास्त्री म्हणाला- "माझे वहील माझ्या लहानपणीच चालले."

"असं होय! जेरे! आपल्यासारख्या प्रतिभावाली विद्वत्त्वाला जन्म देणारा तो मध्ययान पिता कोणत्या लोकात वास्तवरीत आहे, त्या परमेश्वरालाच माहीत! आपण आपल्या वडिलांच्या धाड्याच्या आधी पावे त्यांचे धाड धाटमाटाने करू. त्यानंतर मगूर विदानी वगैरे दळत आपला सत्कार करण्यात येईल. चंद्रवर्मा म्हणाला.

वरुणशास्त्री म्हणाला- "आपल्या वडिलांचे परदा आहे. म्हणून मला लवकर परी जगण आवश्यक आहे!"

"तसे जसेल तर जाण्याची गरजच नाही पध्द धाटाने धाड करू. गावांतल्या भद्र ब्राह्मणांना बोलावून संतर्पण करू. परवा संध्याकाळी तुमच्या विदानी वगैरेचा समारंभ होईल."

वरुणशास्त्रीने कोणाच्याच बोलाविले नाही परंतु चंद्रवर्मा विष्णुशास्त्र्यांना खास निरोप पाठवून बोलावून वरुणशास्त्र्यांची आज्ञा करून देत म्हणाला- "आपण

शांच्या वडिलांचे धाड जाहं धाटा माटाने धाड घाले पाहिजे तर हा? हाच्या वडिलांच्या धाड्याला पूर्ण शांती लाभली पाहिजे!"

परंतु विष्णुशास्त्र्यांच्या तोंडावर हाच हाच एक छटागुदा दिसली नाही

धाडविधी संपत आणि धाडानाभी तमचे त्याचेली विष्णुशास्त्री ओरडून म्हणाला- "धाड!"

चंद्रवर्म्याने जगेच विधी सायंकाळी सांगितल्या आणि म्हणाला- "या वरुणशास्त्र्याला एक महिलाभर भुशंगात राबून देवा. आणि या विष्णुशास्त्र्यांना ज्योतिष्य सांगण्याचा अधिकार मी काढून देतो याच्या ज्योतिष्यावर विश्वास नये लक्षी राज्यभर दवडो पिटवा."

दिवशी सायंकाळी चंद्रवर्म्याने राजाशास्त्र्यांना शंभर बराह देऊन निरोप दिला. जाते वेळी विष्णुशास्त्र्याने चंद्रवर्म्याच्या कुशाग्रबुद्धीची व उदार हृदयाची दाखवणगी केली.

संभव गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले- "राजा! विष्णुशास्त्र्यात धाडकर्म मध्यच को पावविले? त्याच्या ज्योतिष्यावर कोणो विश्वास करू नये. राजाने अशी दंडी पिटायला को सांगितली? राजावर जोदव

पारे सकट टाळण्याला कारण आम्हल्या शास्त्र्याला तुमचासाठी शिक्षा पा झाली? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून दिल्ली काहीम तर परिणाम तुम्हा माहीतच आहे. तुझ्या शोक्याची जमग जमग तुझ्याच पायावर कोळ उभातील"

विद्यमादित्य म्हणाला- वरुणशास्त्री हा विष्णुशास्त्र्यांचाच पत्नीचा असल्याच राजाला शक्य. कुशाग्र बुद्धी चंद्रवर्म्याला तो गोष्ट कज करण्यात यशही आले त्याला सशय मुख्य कारण झाली ती कलिंगराजाची आणि काश्मीरच्या राजाची पत्ने होती त्या राजांना वरुणशास्त्र्यानेच चंद्रवर्म्याच्या नेत्ररोगाची

गोष्ट सांगितली असली पाहिजे. वरुण शास्त्री त्यापूर्वी चंद्रवर्माला भेटला नव्हता किंवा त्याने राजाची जन्मकुंडली पाहिली नव्हती. त्याला विष्णुशास्त्र्यांकडूनच राजाच्या नेत्ररोगाची गोष्ट कळली असावी. त्याच्याकडून राजाने वापाचे श्राद्ध करविले. तो दुसऱ्याचे गंडातरे मंडबळाने दूर करीत होता तर त्याला देवाची फिकीर करण्याचे कारणच काय? तो ज्योतिषाच मांत्रिक होता तर कोणाच्या दरबारात रहायला नकार देण्याचे त्याला नव्हते. आपल्याला थोर कीर्ती किंवा प्रतिष्ठा नसल्याने चंद्रवर्मा राज्यात रहायला कारण नव्हते अशी वरुणशास्त्र्याची समजूत होती. स्वतःचा रोग लपवून ठेवण्याची त्याला गरज नव्हती तो शिक्षा करण्या योग्य लबाडच होता. विष्णुशास्त्री चांगला ज्योतिषी नव्हता असे म्हणता येणार नाही कारण फार पुढे येणाऱ्या दुष्काळाची गोष्ट त्याने बरोबर सांगितली होती. परंतु आपल्या ज्योतिषशास्त्राच्या

आधारे तो राजाच्या पोटापाण्याची व्यवस्था करण्याच्या हेतूने दुसरे खोटे भविष्य वर्तवले होते. एवढेच नव्हे तर दूर दूरच्या राजांना खोटे भविष्य सांगून आणि आपल्या मुलाला मांत्रिक म्हणून त्यांच्याकडे पाठवून त्यांच्यावरची खोटी संकटे दूर करविण्याचे नाटक विष्णुशास्त्र्याने केले. म्हणून विष्णुशास्त्र्याचा ज्योतिष्य नामण्याचा अधिकार राजाने काढून घेतला परंतु त्याच्यात प्रतिभा होती ओळखून चंद्रवर्माने त्याला शहर वराह पारितोषिक म्हणून दिले आपले गुपित राजाने बरोबर ओळखले हे आपल्याला शिवा न करता पारितोषिक देऊन राजाने निरोप दिला अहल राजाच्या औदार्याची वाखाणणी विष्णुशास्त्र्याला करावी लागली.

अज्ञाताने राजाचे मीन मंग सात्वामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य प्रान्त आणि पुन्हा झाल्या जाऊन मोबकटू लागला.

(कल्पित)

न्यायनिवाडा

विनाश देणारा राजा शतानन आपल्या राज्यात न्यायनिवाड्यात कोणत्याही प्रकारे नये व हसासारखा पाण्याचे पाणोत आणि दुधाचे दूध शेंविणारा गुठ न्याय व्हावा असे वाटत होते. त्याने तो गोष्ट बृहन्मती यास सांगितली त्याने तो गोष्ट असाध्य असक्य असल्याच सांगितले.

त्या काळात रघुनाथ नावाचा एक थोर वैज्ञानिक होता. मोठमोठे प्रयोग करून तो काही वस्तू तयार करून निरनिराळ्या देशांच्या राजांना दाखवून म्हणं, - "तुम्हाला या वस्तूचा काही उपयोग होईल का पहा." तो त्या वस्तूचा उपयोग करावयाचा हे प्रत्यक्ष प्रयोग करून दाखवी त्याच्या व्यावहारिक मोठमोठी वक्षिसे मिळत. या रघुनाथाने शतानन महाराजांच्या मना-

तली शिष्येकांच्या तोंडी ऐकली होती

एकदा रघुनाथ विद्यालयात आला आणि महाराजांना भेटून त्याला एक पेटो त्यांना दाखविली. त्या पेटोत एक यंत्र होते त्या यंत्राविषयी रघुनाथ शतानन म्हणाला.

"फार पूर्वी आपण एकदा प्रधानांना म्हटल्याचे मी कोणाकडून तरी ऐकले की विनचूक निःसंशय असा न्याय-निवाडा कसा होईल काही उपाय आहे का? मी अनेक प्रयोग करून यंत्र तयार केले आहे या यंत्राच्या साहाय्याने मनुष्याच्या शरिरात होणारा सूक्ष्मात सूक्ष्म कण प्रगट होतो. पहा, यात एक कांटा आहे. शून्यापासून दहा पर्यंत आंकडे आहेत. कोणी हे यंत्र हातात धरून किंवा त्यावर हात ठेवून बोलला हा कांटा चाराच्या आंक-

पुढे जात नाही परसु अर त्यापुढे गेल्या तर ती पोटे बोंबतो आहे, हे कळते. या पत्राच्या मदतीने न्याया- शिखाला त्याच्या समोर आल्या अपराधी शरीरावर आरोपी आहे की नाही. पत्राची ती खरे बोलतो आहे. खोटे हे यंत्र विनचूक सांगेल."

ते एवढे प्रधान वृहत्मतो म्हणाला— "विद्वत्वर! अपराध असतो आणि यंत्र भौतिक देहाने होणारा दशेवू अकते. म्हणून या सहाय्याने अपराधी आलक्षण कठीण आहे. मानसिक बदल व शारीरिक बदल दोन्ही या यंत्राने कळणे अशक्य नाही."

"प्रधान! मनात होणाऱ्या विकारांचा रगिणाम भौतिक देहावर नक्कीच होतो आणि तो कंपनाने होतो. तेव्हा या यंत्राद्वारे ते होणार नाही? अपराध हा मनात असतो हे मी मानतो. परसु शरीर हे मनाच्या आज्ञाप्रमाणेच नाही का चालत? मनात लपविलेल्या गोष्टीमुळे माग देह लहान मोठपा करकाने यंत्र यंत्र असतो. म्हणून न्याय- निवाडा करण्यात यंत्राचा फार उपयोग होईल. तुम्ही महत्वाते यंत्राचा कल्पन घ्यावा!"

समज राजाने अ मंत्र्याने त्या यंत्राची परीक्षा करून पाहिली. राजा एक सोटे बोलला आणि यंत्राचा काटा मातावर धावला. मंत्री खोटे बोलल्यावर पाचावर धावला.

"अद्भुत!" राजाने वाघाणशी केली. प्रधान म्हणाला—"यंत्र महाराज! ज्या यंत्राचा काटा आपल्या खोटे बोलण्याला सात्तावर धावला तोच माझ्या खोटे बोलण्याला पाचावर धावला. आजही वाढतीत दोनावर धावणार नाही कशावरून?"

रघुनाथ आता मात्र समावला. म्हणाला—"या यंत्राविषयी मला तिलमात्र

प्रयोग करून हाकी घ्यावी."

राजाने प्रधानाला नम्र रहायला सांगितले आणि रघुनाथाला "मला ठरी या यंत्राची खात्री पटली आहे हे यंत्र असल्यावर निरापराध्यांना भुलून भिण्याचे कारण नाही."

रघुनाथाचा राजाने सत्कार केला आणि त्याला यथोचित पारितोषिक देऊन निरोप दिला. राजाने यंत्राच्या सहाय्याने अनेकांवर प्रयोग केले. ते दिव्यासाहे असल्याचे स्त्रु सादर आरोप मिळ होण्यास त्या यंत्राद्वारे अवलंबून राष्ट्र लाभला त्या यंत्रावर पूजण अयलबून न्यायनिर्णय करणे बरोबर नाही.

प्रधानाने कित्येक वेळा सांगितले तरी राजाने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले.

एकदा एका गावी सिद्धेश्वर नावाच्या एका शेतकऱ्याने भर दुपारी चार प्रवासी वाटेने जात असता त्यांच्यापैकी नाकशेट नावाच्या एका खून केला. त्याला लोकांनी धरून आणले आणि न्यायालयात उभे केले. सिद्धेश्वर स्थलपुत्रांनी न्यायालयाने हजार शहायला त्यांना माला एवढेच नव्हे तर त्यांना काही अपराध केला नसल्याचे म्हणाला.

सिद्धेश्वराला राजासमोर केल्या बरीचर राजाजने बोधे शिपाहे सिद्धेश्वराचे दोन्ही हात धरून उभे राहिले. तिसऱ्या शिपा- याने यंत्र सिद्धेश्वराच्या हातले

“तू अपराध केलास की नाही?” राजाने सिद्धेश्वराला विचारले.

सिद्धेश्वर तत्काण म्हणाला—“नाही!” त्या शिपायाने यंत्रातला कांटा कोणत्या आंकड्यावर थांबला. साहिले आणि म्हणाला—“एकावर थांबला आहे!”

“सोळा त्याला!” राजा म्हणाला.

करतांना ज्यांनी डोळ्यांनी साहिले होते ते आश्चर्यचकित होऊन म्हणाले—“हे काय महाराज!” ते ऐकून राजाने सिद्धेश्वराला पुन्हा पुन्हा तीच केला आणि यंत्रातला कांटा एकावरच उभा राहला.

ते सर्व पाहून प्रधानाने सिद्धेश्वराला विचारले—“तू खून केलास की नाही?”

सिद्धेश्वर म्हणाला—“होय, केला!”

राजा. उत्तर ऐकून थककच झाला. सिद्धेश्वर स्वतः तोंडाने खून केल्याचे कबूल करतो आहे, परंतु यंत्र अपराध न केल्याचे सांगत आहे. दोन्ही गोष्टी बरोबर होऊ शकतील?

“तू खून केलास म्हणजे अपराध केलास, असेच नाही का?” राजाने विचारले.

“त्याने माझ्या बग्यकामुलाचा खून केला ही गोष्ट फक्त मला एकट्यालाच माहीत आहे! म्हणून मी त्याचा खून केला. मग तो अपराध कसा होईल?” सिद्धेश्वर म्हणाला.

सुहृत्सती राजाकडे पाहून स्मित करीत म्हणाला—“यंत्र बोलले नाही. त्याने खून केला पण तो त्याचा अपराध नव्हता. ती मनापसून मानतो आहे. म्हणून त्याने न केल्याचे यंत्र म्हणते आहे. तो शिक्षा करण्यायोग्य अपराधी आहे की नाही. ठरविणे यंत्राचे काम नाही.”

लक्षान त्याची चूक बाली. मुद्दा काही मर्यादा बाहेत हे ओळखून राजाने सिद्धेश्वराला योग्य ती शिक्षा केली. नंतर यंत्रावरच अवलंबून त्यास निवाडा हट्ट सोडला.

बाटलीत भूत

अणोकपुर हे एक धीमंत गाव होते. तेथे भातपांती होती गावाच्या परिसरात खूप फळभाडे होती. गावकरी मेहनती होते. त्यांना देवाच्या कुपेने कोणत्याही गोष्टीची उणीव नव्हती.

यदुपती एक धीमंत शेतकरी रहात असे. त्याचा मुलगा रूपलाल हा एक हुशार तरुण युवक होता.

दिवाळीच्या पेन्नी दरवर्षी एक महिनाभर जत्रा भरत असे. जवळपासच्या गावातून व्यापारी आणि निरनिराळे खेळ दाखविणारे व सहस्राधची लोक जत्रेला येत.

त्यावर्षी पीकपाणी उत्तम होते म्हणून जत्रा थाटाने भरली. जत्रेच्या व्यवस्थेची सर्व जबाबदारी रूपलालवरच होती. त्याने आपली ती जबाबदारी प्रकारे बजावली.

जत्रा चालू असता काही रानटी जातीचे लोक तेथे येऊन राहूट्या व तंबू उभारू लागले. ते पाहून रूपलाल तेथे गेला.

“तुमचे येथे काय रे?” त्याने त्यांना धोने घटावून विचारले.

“आम्ही कंदमुळे व वनस्पती औषधी-द्रव्ये विकण्याला आहो.” रानटी लोकांचा नायक म्हणाला.

त्यांचा धंदा खोरी लक्षातही करण्याचा आहे. त्यांना मंत्रविद्यासुद्धा येते आणि भूतपिशाच्याना वश करण्याची विद्यासुद्धा त्यांना येते. त्याने ऐकले होते. तेव्हा त्यांच्याशी तटा करण्यात जर्थ नाही असे समजून त्याने त्यांना सोपड्या राहूट्या बांधू दिल्या.

जंगली लोकांनी सोपड्या बांधल्या त्यानंतर दोन तीन दिवसातच गावात

जातांना त्याला लक्षात येत होते—“तुला मी
असा सोडणार नाही लक्षात ठेव. ~~आज~~
मनवळाची तुला कल्पना नाही असे दिसते.
तुझी मानगुटी घरायला मी पाठवतो एका
भताला. ते जिवंत असेपर्यंत ते तुम्हा बाबतून
आखरून घात ~~आण~~ पहा तर!”

जगला लोक निघून जाण्यापूर्वी पोलीस
निपाई आले. त्यांनी ठेवें जंगली
लाथाना केंद्र वर

~~आज~~ शर साहसी होता. परंतु
~~आज~~ ~~आज~~ ~~आज~~ म्हणून
त्याने जाहलून गिनी फुगारक्या मारल्या
तरी त्याला भताची ~~आज~~ पसली. कोणते
तुझी ~~आज~~ मानगुटी वेगळे असल्याचे
सांगला ~~आज~~ रातून त्याला रात्री झोप
येईनाशी मानो मयकर स्थान पर
लागली ~~आज~~ ~~आज~~ सोपावे तर
समोर भूते ~~आज~~ ~~आज~~ भास होई.
भातांचा किडा त्याच्या मनात शिरला
आणि त्याने त्याचे ~~आज~~ ~~आज~~ माहेर
मष्ट केले.

~~आज~~ सपली आता आपल्याला ठेवडा
कामाचा बोवा ~~आज~~ नाही म्हणून रात्र
आली ~~आज~~ त्याला जंगली लोकांच्या
नायकाची ~~आज~~ त्याने म्हटले होते त्याची
आठवण होई ~~आज~~ भूत दिवू लागली.

जाण्याच्या वेळी तो हात पांजरीत घेऊन जातांना
जाण्या तो बडबडू लागला त्याला
उत्साह जाण्यासारखे मान. तो ~~आज~~
ओरडायचा—“ते पहा! ते ~~आज~~ भूत!
त्या आज्याच्या ~~आज~~ त्या फादीवर
बसून हसत आहे!”

गावकऱ्यांना ~~आज~~ मानक कोट्या दुसरे
नायकाने लढलातकर मारून मारी भूत
परोपरोप मादल आले ~~आज~~ ~~आज~~ ~~आज~~
भुताची दृष्टीने बसली ~~आज~~ पदव्यावर
कोणी घराबाहेर पाऊल टापीगसा माना
गावतिनी काम अस्तव्यस्त माली

पोलीसांनी त्या ~~आज~~ ~~आज~~ धमन
तसे हात त्याचे हाथ ~~आज~~ कोणाला
साही बळक नाही ~~आज~~ ~~आज~~ ~~आज~~

~~आज~~ सर्वांना सोडण्यात आल्याची
बातां पसरली.

रूपलाल ~~आज~~ शहरात शिवत
असता त्याच्याघरावर वगति मासनाथ
नावाचा एक ~~आज~~ होता. दोघे जोडक
कठदच मित्र होते त्याला पंढ्रविद्या, जाशु
वगैरेची चांगली माहिती होती रूपलाल-
~~आज~~ कोणी ~~आज~~ साडल्यात ते ते त्याच्या
मानगुटीस वसल्याचे सोमनाथला सखामुखी
मित्रांकडून ~~आज~~

रूपलालला ~~आज~~ मनोव्याधीन सोडविण
~~आज~~ ~~आज~~ ~~आज~~ असे सोमनाथला
कारणे त्याने मनोव्याधीनी चिकित्सा
हरणाच्या प्रापल्या एका मित्रांना ~~आज~~
पत्तरी

आणि नंतर एक दिवशी दुपारच्या सुमारास अशोकपुर गावी येऊन मित्राला भेटला.

रूपलालला ओळखणेदेखील शक्य नव्हते इतका तो रोडावलेला होता. त्याच्यात बाण म्हणून राहिले नव्हते. चेहरा निस्तेज व काळवंडलेला होता.

सोमनाथला पाहून रूपलाल हवला, पण त्यात फिककेपणा व हताशाच विमत होती तो सोमनाथला म्हणाला—“मित्रा! या भुताने पहा, मासं सर्व रक्त सोपून घेतलं आहे आणि हावमास आतून पोखरणं आहे मरण लवकर आलं तर मुटून काटत आहे.” त्याने भुस्कारा सोडला बरा, परंतु एकदम जोरदू लागला—“ते पहा! ते पहा! त्या फांदीवर...”

सोमनाथने त्या फांदीकडे पाहिले व आश्चर्यचकित आल्याचे माग करीत म्हणाला—“खरंच की रे! ते दुष्ट रक्त-पिपासू भूत दिसलं मला!”

तेथे हजर होते ते लोक चकितच आले. कारण कांदीवर काहीच दिसत नव्हते.

“पाहिलंस, किती भयंकर आहे ते, सोमनाथ?” रूपलाल म्हणाला.

“त्यातून जास्त भयंकर भूत दुसरे

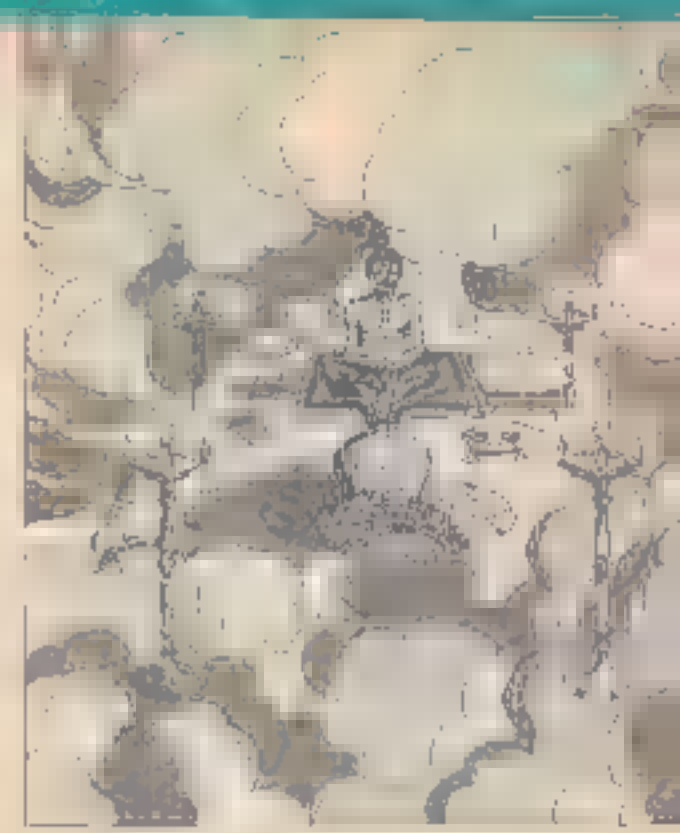
भूतदेवच तरना नव्हे! अतक तन्हेची भूत व पिशाच्चे मी पाहिली आहेत! परंतु इतके भयंकर भूत पूर्वी मी कधीच पाहिले नाही.” सोमनाथ म्हणाला.

“त्या दुष्ट नायकाने त्याला मारला कीव माझ्यावर मोडले आहे, नाही रे?” रूपलालने विचारले.

“होय, मी ऐकले लगेच! अरे पण, त्या अगली नायकापेक्षा मला कमी समजू नकोस. त्या बेटभावे होके मी ठिकाणावर आणलं नाही, तर सोमनाथ नाही त्या बेटपाने अश्ववेदाचा, संन्यासाचा आणि उपनियदांचा अभ्यास केला आहे का? अश्ववेदात भूताच्या वशीकरणाचा मंत्र आहे. मी तो आणि एक बृहदारण्यकोपनिषदातून लिहून घेतला आहे. पहा तरे!” असे म्हणत सोमनाथने आपल्या पिशाचिभूत एक घडी करून ठेवलेला कागद काढून दाखविला. त्यावर देवनागरी लिपीत काही तरी लिहिलेले होते.

तो कागद पाहून रूपलालच्या तोंडावर अगदी थोडा वेळ आनंद अश्रुकांच्यासारखा दिसला आणि पुन्हा चेहरा गंभीर विचारात पडल्यासारखा झाला.

सोमनाथ म्हणाला—“आज शनिवार आहे, भूताच्या उच्चाटनाला उत्तम वार

आहे. मी सर्व तयारी करून ठेवली आहे. आज संध्याकाळी घेतो त्याचा समाचार! आता त्याचे दिवस मरलेच, समज!”

बऱ्याच वेळ होत आली. सोमनाथने जं जं करणे होते ते सर्व तयार करून ठेवले. यदुपतीच्या बरा-सयोरच्या आंगणात सडासारकण घालून ते स्वच्छ केले. रांगोळी घालून एक मोठे वर्तुळ तयार केले. त्याच्या मधोमध एक पितळेच्या कळशात पाणी भरून त्यात आंब्याचे टाळे ठेवले. त्याच्यासमोर फूल वाहली गेली. नंतर रूपलालला स्नान घालून नवे कोरे शीतर नेहायला

त्या मित्राने सोमनाथला विचारले—“त्या जंगली लोकांच्या नायकाने काही तरी प्रयोग केला असावा, भक्तीच बहात नाही का तुझ्या मित्राला बसलेली? त्या नायकातून जास्त शक्ती तुझ्या मंत्रवळात आहे, असा विदवास तुझ्या मित्राच्या मनात उत्पन्न करतां आला तर त्याच्या मनाची ही मनोव्याप्ती नक्कीच दूर करतां येईल. पण मला तरी मुळीच शंका नाही.”

सोमनाथने पासाळी काय करतां येईल याविषयी दोन दिवस बराच विचार केला. त्याने निरनिराळे ग्रंथ चाळून एका उपाया-

देण्यात आले. त्याला एका गालिचावर बसविण्यात आले. त्याजवळ एक बौरंगा-सारखा उंच पाट ठेवण्यात आला. आंगणाच्या चारी कोपऱ्यांत चार सम्या लावण्यात आल्या. नंतर घुष घालून घर त्या परिसरात तो पसरले याची काळजी बाळगण्यात आली.

काळोख पडू लागण्याच्या सुमारास सोमनाथ रुपलालच्या जवळ बसून सरकृत भाषेत म्हणू लागला आणि मधून मधून रुपलालला आल्याच्या झाडाच्या फांदीकडे पहायला सांगून "ते पहा!" "ते पहा!" असे म्हणू लागला. रुपलाल तिथे निरस्तून पाहू लागला.

जणाला मदनोन्नी घेऊन आला होता. त्याला बसण्यासाठी सोमनाथच्या सांगण्या-वरून निरस्तो खोली देण्यात आली होती. खोलीत बसून त्याने शेंगडी पेटविली व सोमनाथासाठी चहर केला. सोमनाथ बहा पिकून घेऊन आपला वशीकरण मंत्र म्हणू लागला.

आणखी पाच मिनिटे मंत्र म्हणत राहल्यावर झाडावरून आल्याचे राळे भराभर पडू लागले आणि एक फांदी पचली तेव्हा मोठा झुंज झुंज.

"ते पहा, भूत खाली उतरून आले आहे." म्हणत सोमनाथने आपल्या मदतनिसाला वाटली व बशी आणा-यला सांगितले. त्या माणसाने प्रथम नुमती एक बशी आणली. कप ठेवायची बशीच होती. सोमनाथने की फडक्याने चांगली स्वरूत घुमून काढली व म्हणाला-"आण आता वाटली! फडक्याने घर वाटली उघड्या बोटानी धरू नकोस!"

त्या माणसाने फडक्यात धरून वाटली आणली सोमनाथने ती एका फड-क्यानेच धरली आणि वाटलीचे तोंड फडक्याने झान घुमून ती वाटली टेबलावर ठेवली.

त्या दुष्ट भुताला या माणसाने बशी नसावी आणि खाली पडलेल्या फांदीकडे पहात म्हणाला-"या म्हणले यात मुकाटपाने! चटदिशी आला नाहीत तर मारण होमच करावा लागेल. म्हणून सरळ मार्गाने या!" बसे म्हणत उजव्या हाताने बोला-यण्याचा अभिनय करीत झटलीवर ती बशी थोडपा देळाने ठेवली आणि म्हणाला-"मित्रा झ्यलाम! त्या भुताला केले या वाटलीत. नंतर काही मंत्रोच्चार करीत राहल्यावर म्हणाला-"वाटलीत भूत पकडले की नाही हे तुला पार? तरमन पहा, भूत वाटलीत गेले आहे आणि म्हणून बशी वाटलीला चिकटली आहे बशी उचलून पहा, वाटली चिकटून बसली आहे की नाही ते!"

त्याने बशी उचलून दाखविली व बशी-बरोबर वाटलीसुद्धा वर उचलली गेली

"भूत वाटलीत झाले!" असे ओरडत रुपलाल मोठ्याने ओरडला आणि

मोवळ घेऊन पडला त्याच्या तोंडावर पाणी शिपडून पंथ्याने वारा घालून त्याला शुद्धीवर आणण्यात आले. आता तो निर्वास्त झालेला दिसला त्याच्या तोंडावर सभा-धानाचे स्मित होते

सोमनाथ आपल्या खोलीत ती वाटली घेऊन ती कपड्यात बांधली आणि दुसऱ्या दिवशी सर्वांसमक्ष नदीच्या डोहात फेंकून देण्यात आली.

सोमनाथच्या मदतनिसाने शेंगडीच्या विस्तवाचा ताप देऊन वाटली तापवून बाहेर आणून दिली. म्हणून तो ती फडक्याने पकून आला होता ताप लागल्याने वाटलीतली विरळ होऊन उडून गेली वाटलीवर बशी ठवल्यावर वाटलीतली हवा पड होऊन आकुचन पावली. वाटलीतल्या हवेच्या दावापेक्षा बाहेरचा दाब जास्त असल्या कारणाने वाटलीला चिकटून राहली

आता झाडाची फांदी पाडण्यासाठी लोखंडी तारेचा उपयोग करण्यात आला.

१६३. अत्यद्भुत माया शिल्प

रोमान साम्राज्याचे पतन होऊन युरोप बंडेबंधकपर मगान होणे तेव्हा अज्ञात अवस्थेतल्या अमेरिका महात्त माया जातीचे शिल्प ~~कला~~नभेच्या पराकाष्ठेला पोहोचले होते. या विवादाचे शिल्प गोंदेमानगरीतील पियेझानियास देवास्थानाच्या सोपूर दाराच्या घुमटावरून ~~अजूनही~~ कोरलेले आहे.

पर शुधात पुजारी किंवा त्या जातीचा पुजारी आपल्या अनुयायांशी बोलत असताना निमित्त वाचण्यास आला आहे. स्पष्टीतः ~~अवयव~~ अवयव इतके ~~आहेत की~~ आहेत की करोडोपैकी मरणसेव आहेत की काय असा भास होतो.

॥ शिक्षाशिल्पा काही भाग अर्थ रूप असलेल्या मूर्तीचा तर काही पूर्ण रूप असलेल्या मूर्तीचा असतो. गायशिल्प म्हणजेच ॥ एक सुंदर नमुना ॥ नागकाय ॥ इतर मोलाची वडीली हेच संपूर्ण शिल्प आहे. उरलेले शिल्प आशितः म्हणजे आहे.

दृष्टान्तमा समीक्षसी १५८ गणितीय लिपीतसी २००० ७३३ लोकार्थो एपारीज महा
कामसंज्ञाया आशारे ॥ प्रिन्स ह. ए. ७९१ मध्य सभाय २००० भवस्याका प्रतिपाद्य विद्या भाहे.

ह्या प्रदेसाचा शोध सन् १८९५ मध्ये लागला. १९३० मध्ये येथे सद्यत्ति ग्राम मोठ्या प्रमाणावर ओदकाम सुरू करण्यात आले.

संगीतज्ञा मन्त्रि
संगीतज्ञा मन्त्रि

फार पूर्वा एका गायी ~~आहे~~ योद संगीत
विद्वान होते प्रत्येक दिवशी सकाळी
उठून ते ~~आपल्या~~ ब्राह्मण्या पदवीत वीणवर
~~आपल्या~~ करीत, तेव्हा रस्त्याने जाणारे येणारे
लोक क्षणभर थांबत आणि त्यांचे वीणा-
वादन ऐकून म्हणत-“ चित्ती थोर विद्वान
आहेत आणि यांचे संगीत देखील चित्ती
उच्च दर्जाचे आहे।”

परंतु संगीत विद्वानांची कसत स्तुतीच होई. कारण स्वतःच्या पोंटा पाश्याची दिवंचना त्यांना नेहमीच असे. त्यापुढी प्राप्तीसुद्धा त्यांना त्यांच्या विद्वत्तेवर होत नसे. आपले संगीत ऐकून स्तुती करणारे फूल नाही फुलाचो पाकळी म्हणून चार पैसे देतील असे त्यांना वाटे. परंतु तसा उदार वज्रमान कोणी निघाला नाही. त्या बीणावादकाच्या शेजारीच एक श्रीमन्न गृहस्थ रहात असत. त्यांना वेळ

मिलें तो वहाँ से बीणावादनाच्या ओसरीत बसून त्याचे बीणावादन ऐकत ॥ त्याच्या अत्यद्भुत कौशल्याची प्रशंसा करीत त्याच्याकडून आपले शब्दबरो राग बाजवून ऐकत तो आपल्याला कधी मारी खूप पैसे देऊन आपली मदत करील या आशेने ॥ विद्वान उत्साहाने निरन्तरलघः राग-रागिण्या बाजवून त्या श्रीमंत गृहस्थाची करमणूक करी. इतके ध्यान देऊन संगीत ऐकणार गृहस्थ आपल्याला काही नाही तर वामीत कमी दूध किंवा भाजीपाना तरी पाठवील असे त्या संगीत विद्वानाच्या बायकोला वाटे. परंतु त्या विद्वानाने कधी तोंड उघडून मागितले नाही की त्या श्रीमंताने स्वतः होऊन काही दिले नाही.

एकदा त्या विद्वानाची बायको नवऱ्याला
म्हणाली- "सर्व तुमच्या विद्येची साधनेची

नाही म्हणून ते आठवण करून घेतले. संगीत विद्वान बायकोला म्हणायला.

तुमच्या दिवसापासून त्या संगीत विद्वानाने त्याचे संगीत आणि वाजावादन ऐकण्याच्या गंधार्याकडून त्यांना जे शक्य असेल ते त्यांना शोधून घ्यावे अशी मागणीला सुरवात केली म्हणून संगीत ऐकण्याच्या गंधार्याची मर्यादाही होऊन गेली.

त्या भीमंत माणसाकामुद्धा राग आला. त्या त्या संगीत विद्वानाला म्हणाला- 'तुमच्या तांडन अस काही ऐकण्याच्या मिळेल त्याचा माे स्वप्नात ऐकील कल्पना' म्हणून तुमच्या मारक्या विद्वानाने आपले पांडित्य भग वाजारात विकत देणे सुरुवात केले. 'तरी वरीनं तो तुम्हालाच मिळायला देवा तुमच्या-मागण्यांना देण्याचा कोस भगू नसे. विनाच तुमचे सर्वस्व आहे, असे मला वाटते.'

तो संगीत विद्वान म्हणाला- 'तुम्ही म्हणालात ते सर्व बरोबर आहे. आपल्या या विद्येने इतरांना सुखी करण्यापेक्षा आमचाही गोष्ट आपली काय असू शकेल? परंतु तुम्हीच पाडा विचार करा, मला इतरीज जेवळ तर पाहिजे, उपाशी राहतां पडेल का? कायकोने मेषाक केला पाहिजे. त्यासाठी वाजारातून डाळ, तांदूळ आणले

आले. परंतु ते सर्व आणायला गाठाला काही हवं ना? त्यालाच मिळालं नाही तर मला काही निरोप घ्यावा लागेल आणि संगीताला मासा.'

"वरं, वरं! तुम्हाला वाटेल तसे करा! मी म्हणालं एक फुटकी रुबडी देणार नाही. तुमचं संगीत एकल नाही तर मी काही मरत नाही." असे म्हणत भीमंत तेथून निघून गेला.

तो गेल्यावर संगीत विद्वानाची बायका म्हणाली- 'वानीची बाधा'.

परंतु एके दिवशी उजाडताच भीमंत उगचला व म्हणाला- 'मला काही एखादा वाजवा देईल ने सूर घुमते होते. अगदी राहिल नाही म्हणून

आली.' तो भीमंत आपल्या बीणावाजनासाठी इतकी उमकठा दर्शवीत असल्याचे पाहून तो संगीत विद्वान फुलला आणि बीणा घेऊन वाजवू लागला. तेवढ्यात बायकोने आठवण करून देण्यासाठी त्याच्याकडे पाहिले म्हणून तो विद्वान म्हणाला- 'मो तुम्हाला मांडा आवडून म्हणाला- 'मी तुम्हाला पूर्वीच सांगितलं होतं, आठवण देतो. संगीत ऐकून काय देणार येईल!'

तो भीमंत मनापासून वितोषपेक्षापा सूर काढीत म्हणाला- 'अहो! पुन्हा तेच! विद्येला विकणं हे किती आहे!'

विद्वान विद्वस्तपणा सोडून म्हणाला- 'दोन नाम वाजवितो, काय? दोन गोर दूध पाठवून या! आपले कबूल?'

उपचर घेण्यासाठी. परंतु काय हा पांतीच्या नायक एक पेंदेकील नाही की! तो भीमंत गृहस्थ तर तामसताय वसून ऐकत असतो आणि दुसरे काम करत नाही. मास एका आणि त्याच्याकडल मागा! फुफटाचे गाण ऐकायला मात्र ऐऊन असता नाही विलं त्याने तर पायच तरो करील! तुम्हाला दुसरे एखादे काम पहायला नव्हत तरी मिळेल!'

'विद्या विकू नये असा सिद्धांत असला तरी आता निरुपय म्हणून त्याला देखील तथार झाले पाहिजे नाही तर उपाशी पडण्याची शक्ती बायची. परंतु मी भाषणा करायला नसलो की मला हे सर्व आडवंत

म्हणाला—“तुम्ही दोन तास संगीत ऐकलेत, पण दोन शेर दूध नाही आले?”

“ओहो! म्हणजे तुम्हाला दूध करोखरच पाहिजे हांते तर? तुम्ही गट्टेत बोलल्यात अस वाटलं मला.” आश्चर्याचा आणेत तो श्रीमंत म्हणाला.

“यांत थट्टा कुशाची? मला करोखरच दुधाची गरज आहे!” तो विद्वान म्हणाला.

श्रीमंत हसत म्हणाला—“अहो, दोन शेर कपाला, शेर पाठवतो. करा सुक!”

आणखी दोन दिवस त्याच्या रुढून वाजून येऊन त्याला हवे होते ते राग ऐकून घेतले त्या श्रीमंताने नंतर घरी निघून गेला. दूध पाठविले नाही त्याने.

नंतर तो मधून सधून मापचा, संगीत ऐकायचा, दूध पाठवतो म्हणायचा आणि पाठवायचा नाही. हे बरेच वेळा झाले, दूध नाही पाठविले म्हणून विचारले तर म्हणायचा—“विसरलो हो!” नाही तर “नंतर नक्की पाठवतो!” म्हणायचा.

अवघी दायकोच्या आग्रहावरून त्या संगीत विद्वानाने त्या श्रीमंताविरुद्ध न्यायाधिकाकडे तक्रार नोंदविली.

न्यायाधिशाने सर्व ऐकून घेऊन त्या श्रीमंताला बोलाविले आणि विचारले—

“तुम्ही वीस चाळीस शेर दूध दिले पाहिजे, असे यांचे गान्धारणे आहे! तुमचा काय म्हणणं आहे, सांगा!”

न्यायाधिशाने मनात आपल्याविरुद्ध वैरसमज न होऊ देण्याच्या हेतूने ती धीमंत, म्हणाला—“शेर दूध दिवने पाहिजे, जे जे आहे, परंतु दूध भांडीच नाहीत हो, माझ्याकडे! कोणीतरी चोरून नेली गर्ब भांडी म्हणून ते दूध पाठविणे होणार नाही.”

परंतु न्यायाधीश दूधबुळा नव्हता म्हणाला—“तुम्ही दूध भांडी नाहीत म्हणता, म्हणून मी असा निवाडा देतो की, तुमच्या गाईंऐकी सदांत उत्तम गाय

मिळवून त्यांनी आपल्या घरी नेऊन दोन महिने वांधावी.”

ते ऐकून श्रीमंताला डोक्यावर वीज पडल्यासारखे झाले. तो म्हणाला—“हा अन्याय आहे, प्रभो! माझ्या गाईंतील सर्वोत्तम गाय? म्हणजे काय झालं? ती दर रोज दहा शेर दूध देते हो! दोन महिने त्याने तिला आपल्या घरी नेली तर त्याच्यावरच कर्ज निर्भर!”

“होय! त्याच्या कर्ज होईल ते आहे. तर तो दर रोज दहा तास येऊन तुमच्या घरी वीणा वाजवीत जाईल आणि कर्जफेड करील!” न्यायाधीश म्हणाला.

आपली सर्वांत उत्तम गाय हावी लागली तरी आपल्याला तो राग

श्रीमंत तो गृहस्थ दोनाऐवजी एक शेर दिले तर फासे या आधाआत सौवा पटविण्याच्या स्वरसत बोलला. परंतु संगीत विद्वान खाली उतरायला तयारच नव्हता म्हणून त्या श्रीमंताने जेवटी कबूल केले.

संगीत विद्वानाने दोन तास वाजविले. तो श्रीमंत तितका वेळ मुंडी हलवून ऐकून होता आणि गुपचुप उठून निघून गेला. त्याने दूध पाठविले नाही.

नंतर चार दिवस तो त्या बाजूला फिरकला नाही. पांचव्या दिवशी लाळ घोटीत येऊन म्हणाला—“अहो! ऐकू तर या तो राग!”

किंवा रागिणी वाजवून घेता येईल, काही निघडलं नाही, असा विचार करून तो श्रीमंत ते नुकसान सहन करण्यास तयार आला.

दुसऱ्या दिवशीच संगीत विद्वानाने तो गाय आणून घरी बांधला आणि त्या श्रीमंताच्या घरी त्याला हवा तो राग किंवा रागिणी वाजविण्यासाठी दहा दहा वसू लागला. तो श्रीमंत तास दोन तास आनंदाने होलत वाजवही आणि एके तिसऱ्या तासापासून भान दुष्ट जागे आणि रुंटाळा. हात दमून आत थोड्याच दिवसांनी एक विचित्र तऱ्हेची डोंकेंदुकी सुरू झाली. तासनुतास साधना करण्याची सवय असल्यामुळे संगीत विद्वानाला थोड्याच दिवसांतच त्याला करावल्या गायली संधी मिळाल्यामुळे आनंदच.

तो श्रीमंत एकदा म्हणाला— "अहो! आज तुम्ही वाजवऊ. उद्या ऐकतो. आज घरी जा."

हो? मी आपलं कर्तव्य बजावून आलो. वीणावादक म्हणाला.

तेव्हा तो श्रीमंत मनुष्य त्या वीणावादकाला म्हणाला— वीणेंसह येऊन न्यायाधिका-
कडे येऊ आणि म्हणाला—"महाप्रभो! या संगीत विद्वानाला आणि याच्या वीणेंला मी हात जोडतो आतां मला हे कष्ट सहन करणे आवे! तुम्हीच वाचवा आता या संकटातून!"

"मग तुमच्यावरच कर्ज फिटायचं कसे?" न्यायाधिशाने विचारले.

"ते कर्ज फेकायची नाही. मला या कष्टातून वाचविलेत तर मी त्या एका एवजो आणकी गाई देतो. अग्रे म्हणत तो श्रीमंत काढून लहान मुलासारखा रडू लागला.

श्रीमंताचे कर्ज फिटण्याची काळजी तर दूर झालीच, विद्वानाचा एकंदर पांच गाई मिळाल्या त्यानंतर तो निर्विचित्रपणे संगीतसाधना निमग्न झाला.

राजनीती

कारपुकी कोशल देशात कुटिलसेन नावाचा

राजा राज्य करीत असता त्या राज्याला आगून मणिपूर नांवाचे महानग होते तेथील नाग कोशलसेन असे होते त्याचा अधिकार प्रजा गानीत सगे. ते म्हणजे पांच गावांचे मिळून एक राज्य होते पांचही गावात पांच जमीनदार होते प्रत्येक गावातली प्रजा आपल्या जमीनदारांच्या फक्त मान देई. मणिपूरचा राजा पांच जमीन-
दारांच्या हातचे एक वाहुले होता

प्रत्येक जमीनदार राजा होण्याच्या हेतून इतर कोणाला दिल्याशिवाय कुटिलसेनाचा मानू लागला त्या सर्वांच्या मदतीने कोशल राजाने मणिपूरचे राज्य काबीज केले.

कुटिलसेनाने 'गरज सरो आणि बंद सरो!' या म्हणीप्रमाणे गरज भागल्यावर

त्या गावांचा करण काडण्याचे ठरविले. कोशल मणिपूरचे राज्य काबीज पतक त्यावेळी राज्याची स्थिती फार वाईट होती मुळात ते राज्य मरीय आणि एका अयोग्य राजाच्या आगदानीत पांच जणांनी बळकावल्यामुळे राज्याची दुर्दशाच झाली होती. तेव्हा त्या पांच जणांकडूनच त्या राज्यात सुधारणा करून घ्यायचे त्याने मनाशी ठरविले.

त्याप्रमाणे त्याने पांचही जणाना बोलाविले म्हणाला—'तुम्ही पाचही जणांनी सदां मत केलेत, त्याबद्दल मी आपली कृतज्ञता करून असा निश्चय केला आहे की तुमच्याच पैकी एकाला त्या राज्याच्या सिंहासनावर बसवून सगळे व्हावे परंतु मी तुमच्यापैकी कोणा एकाला राजा केले तर इतर चार जणावर जन्माय कल्याणारखा होईल म्हणून या गोष्टीचा

निर्णय प्रजेनेच करावा असे मला वाटते. तुमच्या ग्रामसभेच्या सभासदांनीच आपला राजा कोण व्हावा याचा निर्णय घ्यावा. मी लवकरच निवडणुकीची व्यवस्था करतो."

ते एकून सर्व जमीनदार विचारात पडले. प्रत्येकामे विचार केला. आपल्या व आपली ग्रामसभा पूर्णपणे आपल्या अधिकारात आहे. इतर ग्रामसभांचा आपल्याकडे कोणत्या घ्यायचे? म्हणून प्रत्येक जमीनदाराने आपल्या ग्रामसभेचे वृत्तव्य म्हणून इतर ग्रामसभांच्या उमतीसाठी प्रयत्न आरंभला. मनात निवडणूक जिंकली पाहिजे, हा एकच विचार होता.

पाण्यासारखा पेशाचा वापर होऊ लागला. गावातल्या देवळाकडे कोणी वृक्षून पडूनत नसे, त्यांची डागडुजी घाली. नवीन विहिरी व नवीन तलाव खणले गेले. रस्त्यांच्या वृक्षतीची कामे सुरू घाली. दुतर्फा लावली गेली. परिणाम असा

गावात मान कमी झाला आणि इतरांच्या गावात मान वाढला.

काही दिवसांनी कुटिलसेवाने पांचही जमीनदारांना बोलाविले म्हणाला—

'माझ्या हेरांकडून मला असे कळले आहे तुमच्यांपैकी एकालाही स्वतःच्या गावात कोणी मानीत नाही. तुमच्या गावचे गावकरीच तुमच्याविषय तक्रारी करीत आहेत. म्हणून तुमच्यांपैकी एकदेखील राजा होण्यालायक मला दिनात नाही. तेव्हा निवडणुकीचा विचार मला चोडणे भाग आहे. सर्त मी आपला प्रतिस्पर्धी नेमून त्याच्या द्वारा व्यवस्था बालविषयाचे ठरविले आहे.'

पांचही जमीनदारांनी होते नव्हते ते उर्च करून शेवटी राज्यपद ही पालविले त्यांनी परस्परसंविद्ध केलेला कर आणि त्यांची राज्यपद मिळविण्याची दुष्ट पद्धतीकासा दोन्हीमुळे ते एक सामान्य नागरिक झाले.

अफलेचा झंझ

एका गावाने लख्मी आणि सखुबाई नवराचायको रहात सखुबाई स्वभावाने आळशी होती. कळ मागाहून आताच काय गर्दी नेहमी तो म्हणे.

लख्मी नेहमी तिच्यावर ओरडे 'आळशी होण!' 'होपाळू!' दर्दरे मोजक्या शब्दांनी तिची हंभावना करी. तिचा भात नेहमी करपून जाई, दूध उलू जायचे, कण्या घातल्या असल्या तर बकल्या तोंड लावायच्या. ती जे काम हाती घेई ते कधी नुसळीतपणे संपायचे नाही.

लख्मीची म्हातारी म्हैस होऊन वाळून गेली. नवीन चांगली म्हैस विकत घेण्यासाठी त्याने पैसे जमा करून ठेवले होते. ते चांगले पांचशेवर होते. शेजारच्या गावच्या म्हशी चांगल्या दुभत्या असतात म्हणून प्रसिद्धी होती. दुसऱ्या दिवशी गावाचा बाजार

आहे ते रात्रीच त्या गावी जायना लख्मी तयार झाला.

निघण्यापूर्वी बायकोला म्हणाला— "अग ए! आताच पंगू लायलोस बांदते? मी पैसे घेऊन जाऊ को दोनशे घरी ठेवून बरोबर तीनशे घेऊन माऊ?"

सखुबाई जममया घेत म्हणाली— "तुम्हाला कस बांदते तमं करा!"

"घरात पैसे ठेवणे म्हणजे धोका आहे! मी ठेरासारखी मापणार, कोणी घेऊन तुला उचलून नेले तरी कळणार नाही तुला" लख्मी म्हणाला.

"तर घेऊन जा सर्व पैसे बरोबर!" सखुबाई म्हणाली

"तीनशे रुपयाना चांगली म्हैस मिळेल. जास्त पैसे बाजारात कशाच्या त्या? दोनशे रुपये घरात ठेवून जातो. मात्र थोडी

सावध रहा!" असे सांगून लखुजी स्वतः तीनवेळीं रुपये घेऊन निघून गेला.

गवऱ्याने पाठ फिरवल्याबरोबर लखुजीने लखून घेतले आणि लखुजीने पडून झाला लागला.

गवऱ्याच्यामोठे बोलणे भितीला काळ लावून घोर ऐकत होता. त्याच्या लखुजीच्या झोपाळपणा होता. लखुजीचे घर छोटे एका बाजूला वस्तीपासून थोड्या अंतरावर होते. म्हणून चोराला फावले त्याने घराचे दार ठोठावले परंतु लखुजी उठली नाही.

आता ती गाय ठळते असा विचार करून चोराने गवऱ्या बाजूला जाऊन भितीला भोक पाडला. कोणी आजूबाजूला नाही असे

अगदी अनपेक्षितपणे त्याच्या डोक्यात जोराने मूसळ पडले आणि एक किराळो फोडून चोर नेथेच बेगूट झोकून पडला.

लखुजीनेच त्याच्या टाळक्यात मूसळ घातला होते त्याने दार बाजविले तेव्हा तिची झोप मोडली होती. परंतु पराट एकटी होती आणि अवेळ होती. म्हणून तिने दार उघडले नाहीचोर भितीला भोक पाडला आहे हे कळल्यावर तिच्या झोप कोटून घेणार. ती मूसळ घेऊन त्या जागी उभीच राहिली आणि चोराने झोके झपटल्याबरोबर अंगातली गवे शक्ती पणवटून तिने त्याच्या मूसळ घातले. नंतर त्या बेगूटावस्थेतच त्याला धोकून नेऊन

एक खोलीत बंद कळत ठेवून आणि मानपण पडून राहिली. उगाडताच तिने लखुजीच्या बाजूला चोराला त्याच्या स्वाधीन केले. सर्वानी तिच्या प्रसंगावधानाची वास्तविकता केली.

दुसऱ्या दिवशी बाजार भरल्यावर लखुजीने एक चांगली म्हैस पाहून ती घ्यायचे ठरविले. म्हैसाच्या मालकाने चारही रुपये मागितले आणि बगदी चारही रुपये म्हैस त्याने घेतला. लखुजीने म्हैस घेतला आणि घरात आला. लखुजीने म्हैस घेतला आणि घरात आला. लखुजीने म्हैस घेतला आणि घरात आला.

ती विचार करू लागला, उगीच दोनही रुपये घरी ठेवले तेव्हाच एक मोठ-

मोठ्या मिशा असलेला म्हातारा विचारू लागला-"काम रे, तुला ती म्हैस पसंत पडली का?"

लखुजीने होकारार्थी मान हलविली "यग थांबव्यास का? घेऊन टाक!" ती म्हातारा म्हणाला.

"नाहीं किमत थोडी जास्त आहे. माझ्याजवळ फक्त तीनशेच आहेत!" लखुजी म्हणाला.

"खरं हांगु का ती मीम आण माझी परंतु मी त्याच्याकडून घेतलेले कर्ज फेडू शकलो नाही म्हणून म्हैस दिली. पंध ती विकत ती तुझ्यासारख्या चांगल्याच्या हातात पडली तर मला वाटेले!" ती म्हातारा म्हणाला.

“पण काय करू हो? भाज्याजवळ घुरेसे पैसे नाहीत ना!” लखुजी म्हणाला.
 “तू तीनशे रुपये इकडे दे. मी त्याला समजावून सांगतो आणि म्हेस तुम्या हातात देतो, भाळू की नाही?” तो म्हातारा म्हणाला.

लखुजीने जवळचे तीनशे रुपये त्या म्हातार्याला दिले. त्यानंतर तो म्हातारा जो गेला तो गेलाच! लखुजीने बराच वेळ वाट पाहिली आणि शेवटी म्हेसवाल्याला जाऊन त्या म्हातार्याविषयी चरफजी करू लागला.

तो म्हेसवाला लखुजीकडे थोड्याशा रागाने पहात म्हणाला—“कोण रे मिष्टावाला म्हातारा म्हणतोस? ही म्हेस माझी, माझ्या गोठ्यात जन्मली, वाडली व्यायली आज नाइलाज झाला म्हणून विकामळा निघाली.

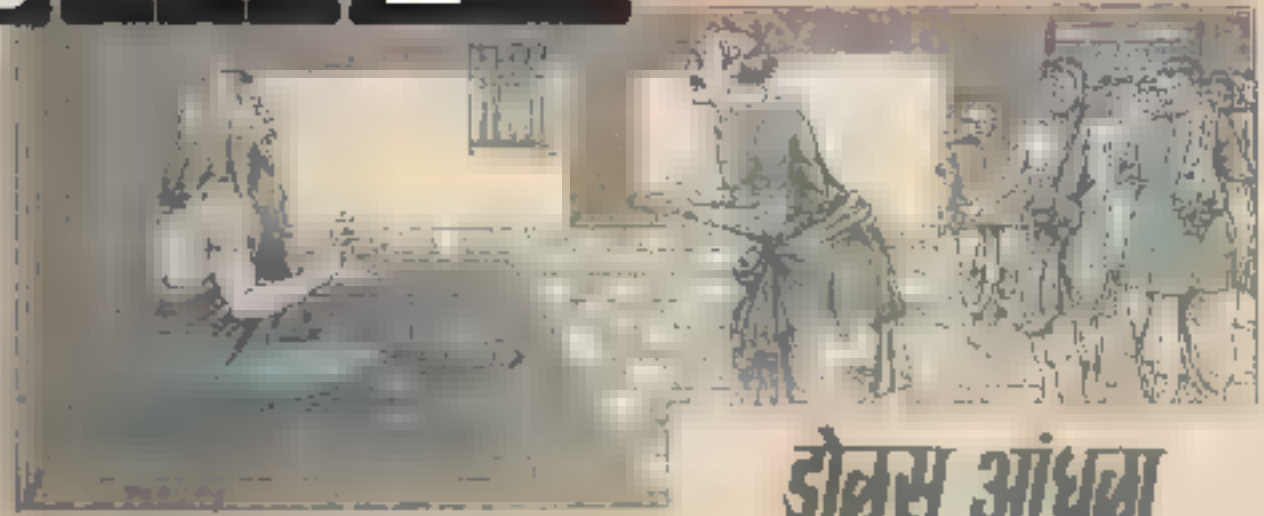
लखुजी वेदघासारखा सर्व बाजार फिरून आला, परंतु त्या म्हातार्याचा पत्ता लागला नाही.

गोष्टी कळल्यावर म्हटले—“अरे, तो खोवाड लुच्चा कोणी भायटो होता!” लखुजीला सर्वांनी मुखाने काढले अगदी हताश होऊन संध्याकाळी रिकाम्या हाताने तो घरी आला. तेव्हा चांगला काळोख पडू लागला होता.

“नवी म्हेस कोठे आहे हो?” मधु-बाईन नवऱ्याला पाहताच विचारले.

“डोक्या भाई! नशियानेच पाठ फिरविली!” असे म्हणत लखुजीने बाजारात घडलेल्या सर्व गोष्टी सुरवातीपासून सांगितल्या. मधुबाई सर्व ऐकून म्हणाली—“जाऊ या! होने नशियाने तेवढे राहले!” आणि नवऱ्याचे माथून लागली.

नंतर बायकीने दाखविलेला पराक्रम ऐकून लखुजी थरफच झाला. आपण बरोबर ओळखले नव्हते, म्हणून तिला तोंडाला येईल ते म्हणून होतो, असा पडद्यात्ताप करू लागला. त्या दिवसापासून त्यान बायकीच्या शोषकपणाचा चुकूनसुडा उल्लेख केला नाही.

डोकस आंधळा

एका गावान रामू नावाचा एक भोळा माणूस रहात असे. त्याने बापाने त्याच्यासाठी म्हणून ठेवलेली इस्टेट वाढवून पुष्पट केले. रामूला श्यामू मुलगा होता त्याने या जगाची काही मागेच रामूला पाटे, आपण पूर्वे जन्म केल्या पापाचे फळ म्हणून मुलगा मुलगा पोटी जन्माला आला आहे.

एकदा त्या गावी एक साधू आला. रामू त्याला भेटून म्हणाला—“बवा! पूर्वजन्मी काहीतरी पाप केले होते त्याच म्हणून हा पीरदा जन्मला आहे. त्या पापातून मुक्त व्हायला काही मार्ग असल्यास मागण्याचा कृपा करावी.”

“वाढा रे, मी अगदी सोपा मार्ग सांगते. तू फक्त आजचा दिवस कोणी काही म्हटलं तरी ते न एकता कोणी काही नामितलं तर ते दे!” तो साधू म्हणाला.

रामू लगेच घरी गेला आणि घराची सर्व दारे काळाने ठेवून आत स्वस्थ बसून राहला तेवढ्यात कोणीतरी येऊन दार ठोठावले. रामूने पाहल्या पाहल्या घरघर कापत दार उघडले. दार ठोठावणारा त्याचा मुलगा श्यामूच होता.

“काय हो बाबा! सर्व दार बंद करून बसला आहे. एत कुपारी?” श्यामूने बापाला विचारले.

रामूने सर्व काही मुलाला सांगितले. श्यामू थोडा विचार कधीन म्हणाला—“होय ना मग आजचा दिवस तुम्ही जंगलात कोठे तरो काढा! एक पैमादक्षीक खर्च होणार नाही.”

वाटेत त्याला कोणीतरी भेटला आणि पाय भाजत आहत असे म्हणत त्याने रामूकडे त्याच्या व्हाणा मागितल्या. त्या दिवशी कोणी काही मागितले तरी दे

म्हणून साधूने सांगितले होते, म्हणून रामून वहाणा काढून दिल्या.

आणखी काही अंतर चालून गेला तर एक बाई तान्ह्या मुलाच्या घेऊन जात होती. 'मी' म्हणत होते तिने छत्री मागितली, ती रामून.

पायात पडल्या व डाक्या-छत्री नव्हती तरी तो उन्हात राहिला. इतक्यात रामूला एक म्हातारा भेटली. त्याने रामूजवळ सदरा मागितला. रामूनने ओलल्याशिवाय सदरा काढून दिला.

अगदी अगल्याच्या कडेला रामू पोचल्या असेल तेव्हा त्याला एका चाराने आणि म्हणाला- "मुकाट्याने कबरेचे पातळ सोडून देतोस की..." रामूनने एकुन होपमाणे पागोटे सोडून कबरेला गडाळले आणि घोतर सोडून दिले.

तो आणखी थोडा दूर गेला. त्याला कोणी धोर पुरुष दिसले व म्हणाले- "ते तुम्ही जाता वाटवर होपर-भर चिल्ल आहे, संभाळून ना."

त्या भाणमान नावध केले असून तिकडे दुर्लक्ष करून ना पुढे चालू लागला आणि चिल्ल्यात केल्या परंतु धोर पुरुष जवळच होता तो धावला व त्याने रामूला चिल्ल्यातून बाहेर काढले.

सर्व अंग चिल्ल्याने होते. रामूनने भाता पुढे विचार सोडला व त्या साधूला पऊन मटून त्याने जंगलात आल्या प्रसंग वर्णन सांगितला.

ना माधु मिमल भरून म्हणाला- "अस्या भाणमा! मी तुला सांगितले त्याचा मल-ताच अर्थ करून घेतलात! कोणी सांगितले असता तू धावला नागव्यावर कोणी काही करत नाही तिकडे दुर्लक्ष कर, असा माध्या अर्थ होता. धावुने तरी तू लोभोपणा आणि तुझ्या-जवळ व त्यातल शक्य तेवढे गरज-देण्याचे मनाशी ठरव. त्याहून मोठे पुण्य ते काय अनपार?"

महाबली हनुमान

संपातीने भीता कोठे आहे, सांगितल्या-वानररत्ना इतका आनंद माला की ते उत्रपा पारू लागले व रामनामाचा घोष करू लागले. वानरे समुद्र पार करण्याच्या हेतूने समुद्राच्या काठी आली परंतु ती अकाट समुद्र पाहून त्यांची छाती धडधडली. समुद्राच्या भयंकर लाटा पाहूनच त्यांचा सर्व उत्साह पडला. समुद्रात भयंकर प्राणी असतात त्यांनी ऐकले होते. त्याच बरोबर समुद्र एका वाजूला शांत दिसला तरी दुसऱ्या वाजूला छाटांचे तांडव नृत्य चालूच होते. ते सर्व पाहून वानरांचा होता नव्हता तो सर्व धोर स्वच्छ. नदीचा दुसरा काठ अली-कडून दिसतो तसा समुद्राचा दिसत नव्हता.

"असां पुढे काय?" वानर हा प्रश्न करून परस्परांची पहात होते.

आपले अनुयायी आणि साथीदार समुद्राला पाहून म्यालेले पाहून अंगय त्यांना म्हणाला- "धावून जाऊ नका. भय आपल्यालाच आंतून पोखरून काढते. ही वेळ आपला पराक्रम दाखविण्याची आहे. हातपाय गाळून बसण्याची नाही."

ती रात्र सर्वोनी समुद्र किनाऱ्यावरच काढली. दुसऱ्या दिवशी उजाडताच अग-दावे सर्व वानर सैन्य एकत्रित केले. सर्व वानरांना एकत्रित करण्याची शक्ती फक्त अंगदाच्या व हनुमानच्या अंगात होती. इतर कोणाला ते साध्य नव्हते.

ता समुद्र पार व्हडल ज्वेल कोण जाऊन पावला नयार आहे हे बोला. हे संकट टळेल असे काही तरी करा."

परंतु कोणी मोठ उध्दल नाही सर्वांच्या माना खालीच होत्या. मूर्तीसारखे सर्व गप्प बसून होते

मर्वांना गप्प बसलेले पाहून अंगद पुन्हा म्हणाला—"तुम्ही सर्व योर पराक्रमी पार व वीर आहात! प्रसिद्ध व योर कुळात तुम्ही जन्म पतला आहा. तुम्हाला कटकात कोठही नाही अशी तुमची आहे. तेव्हा तुम्ही अंतर उद्घाण कापू शकाल तरी सांगा!"

काही काळखोरांनी आपापल्या शक्तिसामर्थ्याचे वर्णन केले गज म्हणाला—"मी दहा योजना द्वारे उडी मारू शकेन." गवाक्षाने वीस योजना उद्घाण करू शकेल असे सांगितले. गवाक्ष तीस योजना म्हणाला शरभ चाळीस योजना म्हणाला. गंधमादन पन्नास योजना म्हणाला. सेंदर योजना म्हणाला. द्विचंद्र सत्तर योजना म्हणाला तर सुयंशू ऐसी योजना म्हणाला.

त्यानंतर जान्नुवन म्हणाला—"मी एके काळी उद्घाण करण्यात फार पटाईत होतो. परंतु आतां वाघंरुप आल्या कारणाने माझा

आहे म्हणून अग चौधन वाचण्यात नाही. मी जोखीम ध्यावला तयार आहे. तुम्ही मला उद्घाण करायला सांगितले तर मी नव्वद योजना नक्कीच उद्घाण करू शकेन "

सर्व म्हणाले ते ऐकून वंऊन अंगद म्हणाला—"शमर योजने उद्घाण करू शकेन परंतु मी पन्न येऊ शकेन की नाही. एवढीच शंका आहे

ते ऐकून जान्नुवन म्हणाला—"होय रे, तुज्या शक्ति सामर्थ्याची कल्पना आम्हाला नाही का? शमर योजनेच हंगार योजने मुढा व उद्घाण करू आणि परत सुढा येऊ शकतील शंका किंवा संदेह मुळीच नाही. परंतु तू किती झालास तरी युवराज आहेस म्हणून तुला कोणत्याही परिस्थितीत आऊ देता येणार नाही. वामन्या पैकी पाहिजे त्याला पाठन, परंतु स्वतः आऊ नकोस! तुझे कुशल सुख वाहणे आमने कर्मेष्ट आहे. तूच लंकेला गेल्यास तर आम्हाला इकडे कोण संभाळील? आमच्या हातून कोणतेच काम होणार नाही!"

ते ऐकून अंगद म्हणाला—"तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे मी समुद्र पार जायचे नाही. तुमच्यापैकी कोणी वाऊ शकत नाही तर मग उपोषण करून आपल्याग करा-

वयाचा का? पूर्ण केल्याशिवाय किंकिधेला परसला तर जिवंत राहण आहे का? ती सुयोग आपल्याला जिवंत सोदील का? तेव्ही जान्नुवता! तूच मांम काही मार्ग आहे का? तूच आमच्यातला बवान पुरु आहेस. तुला माहीत नाही, म्हणून तूच बोल!"

तेव्हा जान्नुवान अंगदान म्हणाला—"काम होणार आणि नक्की होणार! हे कार्य पुरे करू शकणारा, हा पत्ता येथे आहे शांतपणे काही बोलल्याशिवाय एका बाजूला गप्प बसला आहे." असे म्हणत त्याने एका बाजूला गप्प बसलेल्या हनुमानाच्या खांद्यावर हात ठेवला आणि म्हणाला-

जाऊन ये."

ते ऐकतांच अत्यद्भुतपणे हनुमानाचा देह अमर्याद वाढू लागला. हनुमान समुद्र पार त्याच तयार झालो आणि त्याचे शरीर आकाशाच्या मिडलेले पाहून सर्व वानरांना अत्यानंद झालेला आणि त्यांनी हनुमानाची स्तुती व प्रशंसा सुरू केली. त्यांची स्तुती बालू असता हनुमान लघु रूप सोडून विराट रूप धारण लागला. त्याबरोबर त्याचे बळ पराक्रमदेखील वाढू लागल्याचे दिसले. त्याचे रूप लांबेली धुराणिवर्याचा प्रत्यक्ष अशी असा असतो तसे दिसत होते.

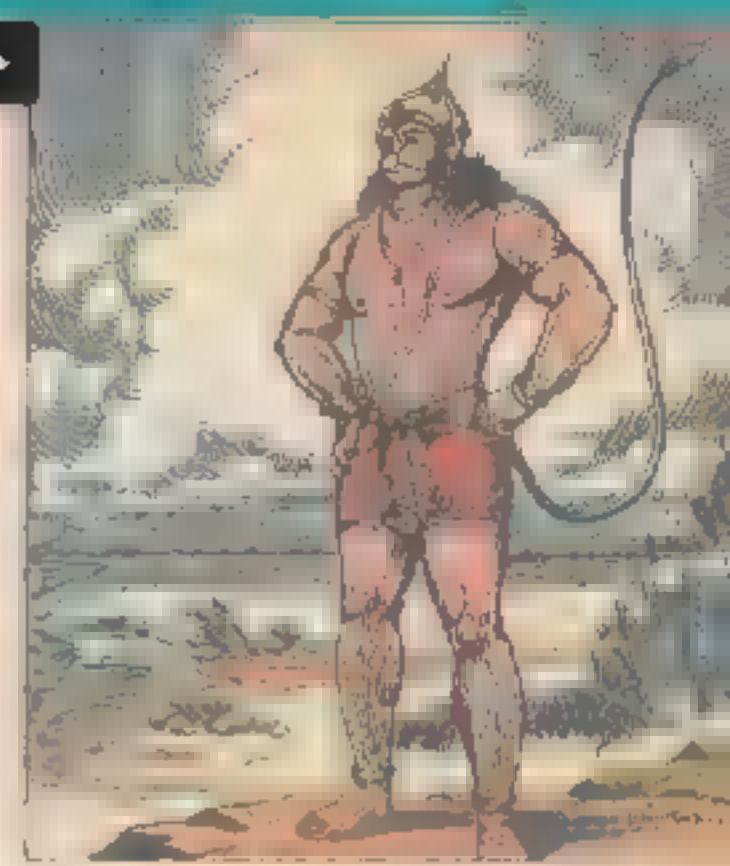
हनुमान नम्रपणे सर्व वृद्ध वानरवीरंदा बांकून नमस्कार केला. तो म्हणाला—"वायू प्रमा सद्यः प्राणि अति वेगाने समुद्र ओलांडतो नसा मी पार समुद्र करतो. मी वाटेत कोठेही थांबणार नाही. मी सकाळी उदयनिरोवरून सूर्याबरोबर निघतो आणि त्याला भेटायला परत समोरा त्याच्या आघी अस्ताचलावर पोचतो आणि येतो. मी आकाशातून उड्डाण करीन तेव्हा त्या वेगाने समुद्र माझ्याबरोबर येईल की काय असे वाटते आहे. मी आकाशात उडत असतां आकाशातल्या इगांची पांगपांग होईल. पर्वत हादरून जातील. मी सीतेला पाहून

नक्कीच परतून. मला शुभशकून दिसत आहेत. जरूर वादल्यास सर्व लकाचे उचलून घेऊन येतो." हनुमान ते बोलत असतां वानरांना आनंद होत होता. त्याचबरोबर त्यांना आश्चर्यही वाटत होते.

जांबुवान म्हणाला—" रे! तुझ्या शक्तीची कल्पना मला नाही का? पण तुलाच आपल्या शक्तीचा विसर पडतो. कोणी करून दित्तावरच तुला भाटवते. तू वाटेत ने कर आणि आमची काळजी चिंता दूर कर. तुला तुझ्या कार्यात सिटी प्राप्त होई, पासाळी आम्ही घ्याय चकून वसतो. आमच्या आशीर्वादाने तुला समुद्र पार करण्यात प्राप्त होई! आम्हा सर्वांचे जिणे मरण तुझ्या हातान आहे."

"मी आकाशात उड्डाण करीन तेव्हा जमीन जागण्या आमी राहणार नाही, नक्कीच हळू लागेल. म्हणून मी या महेंद्र-पर्वतावर चढतो

त्याने उड्डाण करण्यापूर्वी हातांनी पायांनी पर्वताला दावून चानचून पाहिले. पर्वताला आपण अचल म्हणतो व मानतो. परंतु हनुमानाने उड्डाण केले त्या वेळी पर्वत जराच वेळ हादरत राहला. त्याच्या-वरचे अनेक वृक्ष हलू लागले आणि त्यांची फुले गळून पडली. दगड खडक गडगडत

गुहात राहणारे पक्षुपक्षी आकाश ओरडू लागले. पर्वतावर राहणारे ऋषी व मुनी आणि त्यांचे विद्यार्थी पृथ्वी दुमंगली तर नाही या विचाराने घाबरून गेले. विद्याधर आपल्या स्थितींना घेऊन आकाशात उडून संचार करू लागले. त्यांना महाबली हनुमानाचा विराट देह दिसला.

हनुमानाने उड्डाण करीत असता आपली शेपटी उभारली, मुठी मावळल्या, पायभाली सोडले आणि पवास रोखून ठेवला आणि आकाशमार्ग आक्रमित असतां वानरांना संबोधन करून म्हणाला—"मी लंकेला निघालो आहे. तेथे सीता

आकाशात जाईल, तसेच देखील सीता दिसली नाही तर परत लंकेला येऊन रावणाला धाडून घेऊन येईल. नाही तर रावणासह लंकेलाच उललून येऊन येईल."

अशा तऱ्हेने हनुमानाला जात असलेला पाहून समुद्र विलार करू लागला— "मी या हनुमानाच्या सहाय्य करणे भावस्थळ आहे. तो देवांकु कुलात जन्मल्या त्याच्या कामगिरी जात आहे. माला उडार करणारा मगर गजामुळा ईश्याकु कुळातच जन्मला होता त्याच्या नावावरूनच मला मागर ॥ नाथ मिळाले म्हणून या हनुमानाला अशा वाटेवर वाटो विचारी लोभाने जमा प्रयत्न करणारा."

अशा विचार करून समुद्राने मोगक पर्वताला बोलाविले व म्हणाला— "ह मंगल भवना" तुला इतान रात्रमनात रात्रात काकाली नावाचे उलण्याची भाऊ वडल पाठविले होते, नाही का! आता तू समुद्राच्या तळापासून समुद्राच्या पातळीवर आले पाहिजेत. हनुमान तू जाहेम त्या वाटेने लंकेला उडत जातो आहे. तो तुला ओलांडून पुढे जाण्यापूर्वी तू आपले मुकाम शिखर समुद्राच्या रातळीवर येईल असा

लोकात जाईल, तसेच देखील सीता दिसली नाही तर परत लंकेला येऊन रावणाला धाडून घेऊन येईल. नाही तर रावणासह लंकेलाच उललून येऊन येईल."

असे सांगून हनुमानाने आकाशात उडायला सुरुवात केली. त्याच्याचरोबर अनेक वक्ष उडू लागले. त्याचा सर्व देह आणि सर्व समुद्र कुलांनी झांकला गेला. हनुमान पुढे दोन्ही हात करून जात असता पाच फुटांचे दोन नाग वेगाने जात असल्यासारखे भासत होते. त्याचे दोन्ही टोळे उमवणाऱ्या सूर्यचंद्रांसारखे दिसत होते. त्याची शेपटी ताळ आकाशात उभी होती.

हनुमान आकाशात अति वेगाने उडत असता त्याच्या बोटाच्या आघाताने वाऱ्याचा

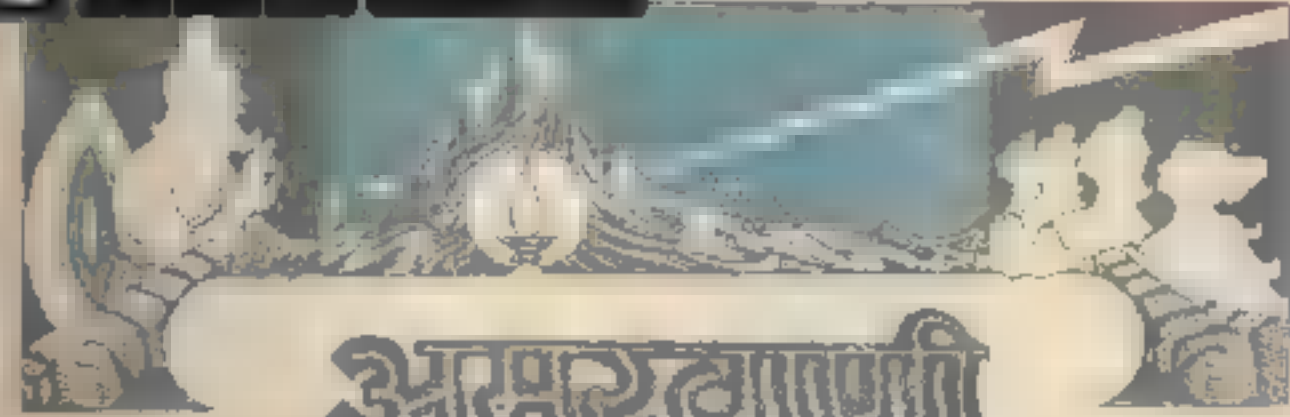
उच्च हो, म्हणजे हनुमानाला थोडी विश्रांती घेण्यास सोयीचे होईल."

लगेच मैनाक पर्वत वादू लागला व समुद्राच्या पातळीवर दिसू लागला. तो पर्वत आपली वाट अडवायला येत आहे असे वाटून हनुमानाने त्याला आपल्या एका खांद्याने बाजूला सारण्यासाठी धक्का दिला तेव्हा ते शिखर तुटले.

हनुमानाने ते अतुल्य गाहन मैनाक पर्वत घाबरून गेला आणि भानवरूप धारण करून पर्वताच्या शिखरावर उभा राहून म्हणाला—"हे हनुमंता! तुझ्या वळाची उ पराक्रमाची कोणासाठी कल्पनाउरी होणं शक्य आहे का? कोणत्याही प्राण्याला शक्य नाही अशा समुद्राला पार करून जात असतो तुला कोणत्याही प्रकारचा वाटला नाही, उलट तू धक्का देऊन पाडलेस. तू काही वेळ या माझ्या शिखरावर विश्रांती घे. समुद्र रामाचा पूर्वज राजा सगर याच्या कुपेने त्याच्या मुलांच्यामुळे नावा रुपास आला कृतकृत्य

रामकार्यासाठी तू जात मो तुला विश्रांती घेण्यासाठी थोडी सोय करावी आणि अशातच सगराने केलेल्या उपकाराची फेड अल्प का होईना व्हावी. म्हणून मी त्याच्या वतीने तुला थोडा वेळ येथे विश्रांती घेण्यास विनंती करीत आहे!"

त्यानंतर मैनाकपर्वत हनुमानाला आणखी पुढे म्हणाला—"वायुसुत आहेस म्हणूनही मी तुझी थोडी सेवा केली पाहिजे. त्याला कारण आहे. यंतायुगात पर्वतांना पंख होते. ते उडत. ते खाली पडले तर प्राणदानी होईल अशी भीती ऋषी मुनींना द्याना वाटली. म्हणून देवेंद्राने आपल्या वज्रायुधाने सर्व पर्वतांचे पंख तोडून टाकले देवेंद्र येत असता वायुदेवाने दूर मोडून नेऊन वज्रायुषाच्या हातून बांधविले आणि समुद्रात उतरविले. म्हणून मी वायुदेवाचा फार ऋणी आहे म्हणून तू माझे आतिथ्य स्वीकार कर. तुझ्या दर्शनाने मला अपार आनंद झाला आहे."

आमरवाणी

नैव कुप्यते,
न क्षम्यन्ति तृणेष्वपि,
तएव नः पुत्रयत्नमाः
ये चापि त्रिभुविनः ॥ १ ॥

[ज्यांना राग नाही, ज्यांना काहीपावेचीय तरेत नाही आणि जे शोध रोवतात, ते तृणपात्रांवरही]

यस्तमुत्पतितं क्रोधं
क्षम निरस्यति
यथोरगस्तत्त्वं जीर्णं
तं च पुरुष उच्यते ॥ २ ॥

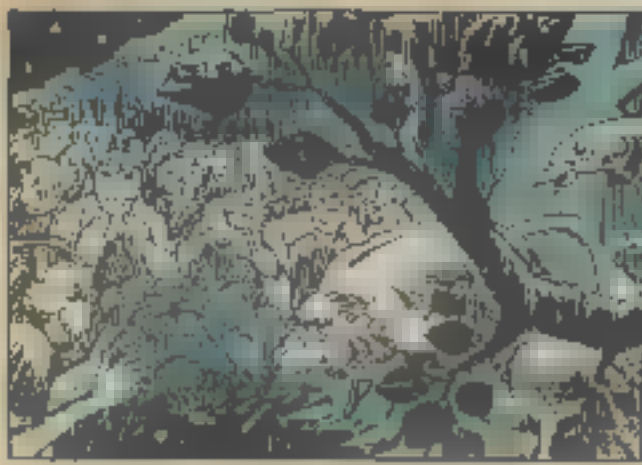
[जो क्रोधापावल्याला क्षम करतील, मात्र त्याला कात टाकतो तसा, तोडतो शोध घरा होय!]

अथो शस्त्रं करे
दुर्जनं किं करिष्यति?
अतृणं पतितो वह्निः
स्वयं बोपशाम्यति ॥ ३ ॥

[क्षमा हे ज्याने आहे, स्वध्याविहृत दुर्जनाकडे कर शस्त्रार? पतित नष्टतन्दा जागी पदमेका खर्ची बापोबाप विसतो.]

मिन्नप्रेत

[२६]

सुद्धिमान मनुष्य, त्याने सांगितलेल्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करण्याच्या माणसाला, जुगाण्याला, दाखड्याला, किकारलंघ्य विमूढाला, हारलेल्याला, आशाभंग झालेल्याला द्वितीपदेश करण्यात स्वतःच नुकसान करून घेण्यासारखे आहे असे मानतो. म्हणून जो विचारील **आपला जीव वांचविला.** **त्याचप्रमाणे सुईमुखी पक्षीण कोणी स्वतः होऊन माकडाला उपदेश करायला निघाली तेव्हा माकडाला फार आला व रागाच्या भरात त्याने तिला घरून दगडावर आपटून ठार केले.**

एक रातात एक चिमणीचे जोडपे एका साडाच्या फांदीवर एक सुंदरसे घरटे बांधून रहात असे. हिवाळ्यात ऐन शिशिर ऋतूत थंडीबरोबर पाऊस पडू लागला. तेव्हा एक माकड पावसात भिजून थंडीमुळे कुडकुडत त्याच झाडाखाली येऊन उभे राहले. त्याचे सर्व

अंग परंपर होते. त्याचे दात करकट वाजत होते.

त्यावेळी घरट्यात एकटो चिमणीच होती. तिने त्या **माकडाच्या** त्या केविलकाण्या स्थितीत पाहून विचारले— "काय रे, तुला सांगसासारखेच तोंड, हात, पाय आहेत नाही का? त्यांच्यासारखे बांधून कां नाही घेतलेस रे? अककल दुःखासारखा कुडकुडत कां उभा आहेस?"

माकड संतापून मनात म्हणाले— "माक्यासाठी मी घर बांधले नाही ही गोष्ट खरी आहे, परंतु जशातऱ्हेने हिणवणाऱ्या दुष्टाची घरे मोडून पाडून टाकणे नाहीत आहे!" आणि त्याने चिचान्या चिमणीचे घर मोडून टाकले.

आपला जीव वांचविला.

त्याचप्रमाणे सुईमुखी पक्षीण कोणी स्वतः होऊन माकडाला उपदेश करायला निघाली तेव्हा माकडाला फार आला व रागाच्या भरात त्याने तिला घरून दगडावर आपटून ठार केले.

करटक **माकडाच्या** ही गोष्ट सांगून म्हणाला— "मूर्खाला उपदेश करणे व्यर्थ असते. **माकडाच्या** मूर्खाला उपदेश करणे म्हणजे दिवा लावून तो बरणीत ठेवण्यासारखा मूर्खपणाच ठरेल. जन्मपासूनच एक दुष्टबुद्धी होऊन गेला तसा आहेस."

"कोणती रे गोष्ट?" दमनकाने विचारले.

करटकाने दुष्टबुद्धीची गोष्ट सांगितली ती अशी—

दुष्टबुद्धीची

एका गावी दुष्टबुद्धी व धर्मबुद्धी नावाचे दोन वैश्य मित्र रहात **वर्मबुद्धी** नावा-प्रमाणेच चांगल्या स्वभावाचा व सत्यवादी होता. परंतु दुष्टबुद्धीला वाईट संघर्ष होत्या. परंतु ही गोष्ट धर्मबुद्धीला माहीत नव्हती.

अनेक व्यसनात बुडलेला असल्या कारणाने पुष्कळ पैसे मिळविण्याच्या हेतूने दुष्टबुद्धीने धर्मबुद्धीला व्यापारासाठी दूर देशात जाण्याची सूचना केली. म्हणाला—

"नवनवीन देश पहायला मिळतील खूप कायदा मिळेल **वर्मबुद्धी** अशी संघी हातची दवडून भागणार नाही. तरुण वयात जग पाहयच नाही तर काय म्हातारपणी पहायचं? म्हातारपणी आपण मुलांना सांगणार तरी काय? आपण जगात कोठे कोठे हिंडलो आणि काय काय पाहिलो? हवा की नाही आयुष्यातला जगाचा अनुभव वांगायला? जगात **वर्मबुद्धी** तऱ्हेची माणसं भाषा आहेत, वस्त्राभूषणे आहेत, रीती आहेत, किती तऱ्हेचे रिवाज आहेत हे दाहिलं नाहीतर जगून उपयोग तरी काय? परदेश प्रयाणाशिवाय ज्ञान, कला **वर्मबुद्धी** संपदा विकास नाहीत. चळ तर निघू या!"

धर्मबुद्धीने होकार दिला.

दोधे चांगलासा मुहूर्त पाहून निघाले आणि एका अनोळखी देशात सुखरूप घेऊन पोचले. त्या देशात फिरत असता धर्मबुद्धीला एक सांभर सोन्याची नरणी असलेला हुंडा सापडला.

तो दुष्ट बुद्धीला म्हणाला—"आपलं नशीब चांगलं आहे. आपण घरी परत जाऊया, चल ! धनासाठी विश्वासाठी किंवा कालेसाठी जो परदेशात जातो त्याला त्यातले जे मिळते ते घेऊन स्वदेशी परतणे मनुष्यस्वभावच आहे नाही रे ?"

दुष्टबुद्धी सगळे 'हो' म्हणाला. दोधे स्वदेशी परतले.

दोधे आपल्या मावाच्या जवळ पोचले असता धर्मबुद्धी दुष्टबुद्धीला म्हणाला—"मित्रा ! जे मिळालं आहे त्यात हू अर्धे घे. आपण लौकरच आपल्या सर्व नाते-बाइकांना बोलावून एक मेजवानी करू या."

परंतु दुष्टबुद्धीच्या मनात स्वार्थ फिरला होता. तो म्हणाला—"मित्रा ! आपण

आपल्या या जेवणाचे इतक्या लवकर प्रदर्शन करणे बरोबर होणार नाही. त्यांच्या मनात लोभ उत्पन्न होईल. याशिवाय जो विवेकवान असतो तो आपल्याजवळच्या संपत्तीचे प्रदर्शन करण्यात शहाणपण मर्यात नाही. पैसा हा पापकर्माचा मूळ कारण होतो. तपस्वी मुनींचे वित्तसुद्धा पैसे पाहून चलबिचल होते. ते राहू दे, हे सोने आपल्या दोघांच्या मालकीचे असेपर्यंत आपली मैत्री जास्तजास्त जाईल. म्हणून आपण प्रत्येकाने एकेकशे नाणी घेऊन उरलेले आठशे त्या भाड्यालू कोणत्यातरी गुप्तस्थानी जंगलात पुरून ठेवू या तसं केलं तर गजिना आपल्याला लाभतो की नाही तेदेखील कळेल. आपल्याला गरज असेल तेव्हा घेऊन घेऊन जाऊ राहू या."

धर्मबुद्धीला त्यात काही शंका आली नाही. दोधे राजात एका निर्जन स्थानी गेले आणि तेथे आगला तो सांठा पुरून ठेवून आपापल्या घरी परतले.

तिळप्या बहिष्पी

[१४]

[राजासाने विहिरीत टाकून दिलावर उदयन त्याच्याजवळच्या भाऊच्या पत्नीच्या सहाय्याने घर भाडा. नंतर तो भावस्त्रीला पैसा आणि राजासा, सुरक्षित असल्याचे कळवून परतल्यावर त्याला एक भयंकर दुख दिसले. भावाच्या एका कावीला पांथ बांधून जोडकडत सोबळे होते. राक्षस उभा होता. पुढे-]

हे भयंकर दुख पाहूनच उदयनचे सहाय हावरले. सर्व कथासाठी भाडे त्याला कळेल. स्वतः अदृश्य रूपे राहून संकटात सापडलेल्यांना सोडवावे म्हणून तर तेदेखील वाक्य बघते. कारण आबस्ती-हून परत दुर्दैवाने त्याच्याजवळचे पांढरे नरम कोडेतरी पडले. म्हणून आपली भावडे क्षणभराने काडीवर लटकणार माहीत असूनमुद्धा उदयनला भाड उभे

राहून हात खोळीत बसण्याव्यतिरिक्त काही करता येईना. प्रत्येक क्षण एकेका धुता-सारखा वाटत होता आणि तरी तिळपाय असहाम होऊन पहात राहण्याव्यतिरिक्त काही करता येण्यासारखे नव्हते.

इतक्यात राक्षस त्याने बांधून ठेवलेल्या पांथही जणांना भाडाजवळ घेऊन गेला. त्याने त्याच्या मानेभांबती ते टाकले. उदयन बधीर होऊन पुढे आणार एवढ्यात

म्हणाला—“काय, ही तिळी भावंडे आहेत? तू मला पुन्हा कसबिण्यासाठी हे बोलतो आहेस, सर्व गप्पा आहेत बुद्ध्या! ही तिळी भावंडेच आहेत तर ती काय मला कदाही सांपडली?”

दाढीवाला म्हणाला—“तू स्वतः होऊन यांना सोडलेस.” असे सांगून तिळ्या दृष्टीत जो दोष होता त्याने सांगितला आणि त्यानेच मंत्रवलेले अंजन लावून त्याचे बरे केल्याचे ही सांगितले.

ते सर्व ऐकून आनंदाने जोरबला—“तराग मला पाहिजे असलेली पन्नास जुळीमुले पुरी माली! तू म्हणतो आहेस हे मी खरे मानू मग? मुले मुली किंवा तिळी आहेत? कसे समजायचे? त्यांनाच विचारतो पांढ! ” असे म्हणत राक्षसाने संध्या निशीथ दोघांकडे वळून विचारले—“हा म्हणतो आहे ते सर्व खरे का रे? खरे लपवायचा केलात तरी तुम्ही वांचणार नाही, म्हणून खोटे बोलू तुम्ही खरोखरीच तिळी मुले असाल तर एका फार मोठ्या कार्यासाठी तुम्ही प्राणार्पण केल्याबद्दल तुमच्या मनाचे नक्कीच समाधान होईल.”

संध्याकुमार व निशीथ दोघांनी ते खरोखरच तिळी भाऊ असल्याचे कबूल केले.

हा दुष्ट दाढीवाला पन्नास तिघाला तर! त्याला आपण जीवदान दिले. त्याचा प्रत्युपकार त्याने वसा केला काय? लगेच जाऊन त्याचे मुंडके उडवावेसे त्याला वाटले. परंतु तेवढ्यात राक्षसाने दाढीवाल्याला विचारले—“काय रे मग तो तिसरा कोठे गेला?”

दाढीवाला म्हणाला—“तो घरी जाऊन येतो, असे सांगून गेला त्या गोष्टीस एक आठवडा होत आला. आतांपर्यंत यापला पाहिजे होता खरा! वाटेत कोठे संकटात सापडून अडकला की काय कळत नाही! इतक्यात तो येईल असेदेखील वाटत नाही.”

“बरं ते सोड, उशीर करता कामा नये. उद्यांच बली देऊन देवीला प्रसन्न करावे, म्हणतो. त्यासाठी तयारी केली पाहिजे. परंतु तुज्यावर विश्वास करून सोडून देईन असे माझ समजू नकोस.” राक्षस म्हणाला. नंतर त्याने दाढीवाल्याला संध्याकुमार व निशीथला आणि दोघां शिपायांना एकेका झाडाला बांधून ठेवले मोठ्याने हसत पुन्हा घारीचे रूप घेऊन आकाशमार्गे उडाला.

निघून गेल्याबरोबर राग भावकून इतका पहात राहिलेला उषयन उपसून समोर आला आणि सर्वात आधी दाढीवाला होता तेथे जाऊन त्याचे मुंडके उडवायला निघाला.

“यांया! असा आवाज त्याला ऐकू आला. व आवाजाच्या दिशेने पाहू लागला. तो कोणाचा होता बरे! तो दाढीवाल्याचा! आवाज होता. उदयनने ते दाढीवाला राजसाला सांगत होता—“यांना बांचबिण्याच्या हेतूने मी यांचे एक गुपित तुला सांगितले नव्हते. परंतु ते लपवूनसुद्धा मी यांना वांचवू शकत नाही, पाहून सांगतो आहे. याशिवाय मी तरी कोठे वांचणार आहे? म्हणून सर्व खरं ते सांगतो. इतके दिवस तुला व मला फसवीत आलेली ही तिघी घारे तिळी भावंडे आहेत.” असंच आणखी काही तो पुढे बोलण्याच्या प्रयत्नात होता.

सांगितली. ती मला सांगावी लागली. सुटायला मला दुसरा उपाय दिसलाच नाही. तू माझ्या जागी असतास तर तुलादेखील काही करता आले नसते. भात्री ती युक्ती सांगली आणि वेळ टळली. ती दुष्ट उद्योगपतीत पावला हे आपले महज्जायच !” दाढीवाला म्हणाला.

उदयन विचारात पडला. थोडे नमत घेऊन म्हणाला—“तू म्हणतोस ते करे मानले समज, उद्या उद्याडण्यापुर्वी त्याच्या हातातून निसटून कसे जायचे, सांग !”

दाढीवाला म्हणाला—“त्याही गोष्टीचा मी विचार केला आहे, सांगतो. पहिल्याने सर्वांना मोडू या !” असे म्हणत उदयनने आणि दाढीवाल्याने संध्याकुमार व निधीशला आणि शिपायांना बंधन मुक्त केले. नंतर त्यांना बरोबर घेऊन सरोवराजवळ गेला. सर्वांना पाहून राजकन्या सरोवरातून बाहेर आल्या.

दाढीवाला उदयनला म्हणाला—“ते तांबडे आणि पाहू !”

उदयनने अंजन दिल्याबरोबर दाढीवाल्याने राजकन्यांना बोलाविले. त्या आल्यावर मुद्दामिनीच्या हाताला त्याने ते लावले. तिचा तो हात अद्भुत झाला. नंतर सुभाषिणीला बसायला सांगून तिच्या

पाय अद्भुत झाल्या. आणि थोडे अंजन घेऊन मुद्दामिनीच्या दोन्ही डोळ्यांत त्याने घातले. तिचे दोन्ही डोळे गेले. तऱ्हेने तिघी विकलांग झालेल्या पाहून उदयन म्हणाला—“हा किती भयंकर युक्ती आहे रे ? युक्ती करतो म्हणालास ती हीच वाटते ?” संतापाने थरथर कांपत म्हणाला.

“जगाप तुम्ही चाई आणि राग संपले नाहीत तर ! प्रत्येक गोष्टीविषयी अशी शंका करीत राहलास तर कसं चालायचं ?” असं म्हणत दाढीवाल्याने उदयनच्या कानात काहीतरी सांगितले. उदयन थोडा शांत झाल्यासारखा म्हणाला—“तरमग आजपर्यंत कोणत्याही मकामात नाही हे त्याला माहीत असतांना उद्या आल्यावर त्याच्याने दिसली तर तुझ्यावर येणार नाही का ? त्याचा कायदा ?” उदयनने विचारले.

“ते सर्व नंतर पाहून घेऊ. तूर्त तरी याशिवाय दुसरा मार्ग दिसत नाही. उद्या राजस घेव्यापुर्वी आम्ही सर्वांनी, आम्हांला त्याने बांधून ठेवले होते तसे झाडांना बांधून राहिले पाहिजे. फक्त तू स्वतःवर पांढरे मसम टाकून अद्भुतपणे सर्व पहात रहा.” दाढीवाला म्हणाला.

उदयनला काय बोलावे मुचेना. म्हणाला—“ते मसम असते तर इतके कष्ट सहन करण्याची गरजच नव्हती. आरवस्ती-हून परत येत असतां माझ्या हातून ते कोठेतरी पडले आणि हरवले.”

“ते म्हणजे हरवले ? काही हरकत नाही. तू आम्हांला थोडे देऊन गेला होतास ! आम्ही वापरले नव्हते. हे ते !” असे म्हणत त्याने मसमाची पुन्हा दिली.

नंतर उदयनने पांचही जणांना पहिल्यासारखे झाडांना बांधून ठेवले आणि स्वतः अद्भुत रूपे तेथेच बसून राहला.

“धांब ! अशी चाई करून चालणार नाही. मी म्हणतो आहे ते सर्व शिवटपर्यंत ऐकून नंतर तुला जे वाटेल ते कर.” दाढीवाला म्हणाला.

“काय रे ऐकायचे ? ऐकले ! पुरे झाले. तुला जीवदान दिले त्याचे ऋण चांगलेच फेडलेस ! तुझ्या अंगाची खांडोळी करून टाकली तरी पाप लागणार नाही. आणि आतां कशाला रे म्हणतो आहेस ?” असे म्हणत उदयनने त्याची मुंडी घसून विचारले.

“मुला ! तुला गंरसमज झाला त्यात आश्चर्य नाही. तरी मी सांगतो आहे ते ऐक ! फक्त या क्षणांला जीव वाचवून

दुसऱ्या दिवशी लजाठलांच चक्री वादळ सुरू झाले. राक्षस येण्याची सूचना होती ती सर्वांना. संध्याकुमार, निशीथ, दोघे क्षिपाई व वाडीवाला आडाला बांधून राहल्याने अगदी दमून भागून गेल्यासारखे सोंग करून बसले होते. थोड्या वेळाने राक्षस आलाच. त्याच्याबरोबर खांद्यावर कुन्हाडी घेऊन दोघे चांडाळ येत होते. त्यांच्या पाठीमागून दासदासीची एक मिरवणूकच हासात फुलाभ्या माळा वगैरे घेऊन येत होती.

राक्षस संध्याकुमार, निशीथ वगैरे होते त्या जागी आल्याबरोबर त्याच्यासाठी बसायला तयार करून ठेवलेल्या सिंहासना-

सर्वांना स्नान वगैरे घालून, नवी वस्त्रे नेसायला अंगात घालायला हा आणि त्यांना सजवून एकेक करून घेऊन या."

सर्व आपापली कामे करण्यात गवं होऊन गेले. एकजण स्नान घालीत होता तर आणखी एकजण वस्त्रालंकार घालून सजवण्यात गुंतला होता. नंतर प्रत्येकाला आणून राक्षससमोर उभे करण्यात येत होते. ~~राक्षस~~ आनंदाला शरावारंभ नव्हता. आज त्याच्या आयुष्यातला अत्युत्तम दिवस सजावला होता. समोर उभे असलेल्या राजकुमारांना ~~राक्षस~~ राजकन्यांना पाहून राक्षस नाच गाव सांगून ~~त्यांना~~ चांगला जोळवून असल्याचे दर्शवित होता. म्हणत होता—"तू ननकपुरीची राजकन्या नाही का? ~~अवतीशाच्या~~ राजभवनाची काही वाडवणारी, होय ना? आणि तू काय रे मणिपूरचा युवराज नाही का?"

इतक्यात एक दासी एका राजकन्येला घेऊन येत म्हणाली—"हे काय माळक? या आंघळीला कशाला आणून ठेवलेत येथे? देवीला ही मान्य होईल का?"

राक्षस ~~राक्षस~~ होऊन पहात गरजला—"आंघळी!" आणि सिंहासनावरून उतरून

इतक्यात आणखी एक दासी येऊन विचार लागली—" ~~मोडक्या~~ हाताच्या मुलीला कसे काय घेऊन आलात प्रभो? आणि एका राजकन्येला समोर उभे केले.

आतां ~~राक्षस~~ स्वतःला ~~राक्षस~~ शकला नाही. दोळ्यांतून आग पासवत ओरडला—"लबाढी, लुच्चेगिरी! विश्वास-घात!" त्याच्या आवाजाने ~~राक्षस~~ आसमंत हादरले.

इतक्यात आणखी एक दासी एका राजकन्येला घेऊन आली व म्हणाली—"हीला तर पायच नाहीत, ~~राक्षस~~!" असे म्हणत तिने बरोबर उचलून आणलेल्या राजकन्येला दाखविले.

राक्षसाच्या सर्वांगाचा भडकाच उडाला. तो सरळ दाडीवाल्याजवळ गेला ~~राक्षस~~ आडा सकट ~~राक्षस~~ गदगदा हालवीत—"हा काय रे विश्वासघात? मी या मुलींना हसत खेळत असलेल्या, कोणतेही व्यंग नसलेल्या पाहून आणून ठेवले होते आणि आतां ही व्यंगे कोठून आली रे? हे तुझेच काम आहे. ~~राक्षस~~ काय ते बोल नाहीतर तुलाच पहिल्याने बलिस्तंभावर उभा करतो."

दाडीवाला व पाबरतां भगदी ~~राक्षस~~ भावाजात म्हणाला—"ओरबून आदळवापट करून काय मिळणार? मीच हे काम केले असले पाहिजे, ~~राक्षस~~ संशय आहे ~~राक्षस~~ तुझा माझ्यावर? एक क्षणभर भीर भरलास तर सांगतो. ऐक आणि नंतर तुला वाटेस ते कर."

“बस बस! पुरे कर! सर्व तयारी करून आलो आणि ॥ ॥ ॥ त्रिष काल-बलेस! तरी लवकर शोल ॥ ॥ म्हणायचे आहे ते!” ॥ म्हणाला.

“त्यांच्या अंगात ॥ व्यंग कसे झाले, हे मला माहीत नाही. परंतु एक गोष्ट झाली असेल, असे मला वाटते. ॥ सर्व करण्याची युक्ती आणि शक्ती एकट्या ॥ उदयन मध्ये आहे, एवढे मी नक्कीच सांगू शकेन. ॥ तिघांचा मी दृष्टिदोष दूर केला तेव्हा त्यांना माझे सर्व गुपित कळले. ॥ वेळी माझ्याजवळची अंजने वरीरे त्यांच्याकडे राहून गेली होती. तो जिवंत असेल तर तो कोठे तरी तुला सापबेलच. तेव्हा त्यांच्याकडून यांची ही व्यंगे तुला दूर करवून घेता येतील. तोंपयेंत या पोराना असेच साडाला बांधून ठेव. मी एवढाच सल्ला या ॥ देऊ शकत आहे. नंतर मुक्ती भर्षी!” दाढीवाला म्हणाला.

“ठीक! तरभग या खेपेस तो कोठे ॥ तर ॥ हाती मेलाच समज!

अस म्हणत राजस सव्याकुमार, जेजाय शिपाई ॥ दाढीवाला सर्वांना एका दोर-खंडाने बांधून आपल्याबरोबर ओढून घेऊन गेला.

उदयन ते सर्व गुप्त रूपे पहात राक्षसा-पाठीमागून ॥ होता. राजस एका पाचोळ्याच्या द्विगाजवळ थांबला घारीचे ॥ घेऊन त्याने आपले पस पसरले ॥ जोराने हलवित्याबरोबर सर्व पाचोळा उडून गेला आणि त्या जागी जमिनीत एक दार निघाले. त्या दारातून राक्षसाने आपल्या कैद्यांना बाहेर ॥ आणि पाचोळ्याच्या द्विगाच्याकडील दार मोकून ठेवून विले.

जुळघा राजकन्यांवर ॥ नजर ठेवा-मला सांगून सर्व दासदासींना दरडावून बजावून निरनिराळ्या कामावर नेमले आणि अंगात व्यंग असलेल्या सुहासिनी, सुभाषिणी व मुकेशिनी तिघींना घेऊन घारीच्या रूपे निघून गेला. (जमशः)

कड दान

विन्मादित्याने ॥ सोडला नाही. तो परत ॥ गेला, प्रेत ॥ काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे ॥ स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला, तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— “राजा! तू जे कष्ट सहन करीत आहेस त्याचा पुण्यलाभ तुला किती होईल. कोणाचा सांगता येणार नाही. पुण्य कार्यात कोणते मोठे ॥ कोणते लहान, हे निश्चयपूर्वक सांगता येणे कोणालाही ज्ञान नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो, जस देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ मोष्ट सांगू लागला.

फाट्पूवी एका देशात एका गावी श्रीपती नावाचा एक वाणी आणि रघुनाथ नावाचा एक शेतकरी रहात असत. दोघांची घरची स्थिती चांगली होती. रोध चांगल्या स्वभावाचे होते. श्रीपती पुष्कळ दानधर्म

करी. तो एक उदार दानी म्हणून प्रसिद्ध होता.

एकदा श्रीपतीचे घर रस्त्यावर होते. रस्त्याने एक तरुण जात असता कवक उगहामुळे आणि भुकेमुळे मोवळ येऊन रस्त्यात पडला. श्रीपतीने धावत जाऊन त्याला सावलीत आणले. त्याच्या तोंडावर पाणी शिपडल्यावर त्याला शुद्ध आली. नंतर स्थाने त्याला तो कोण, काय मोवळ कां आली, सर्व विचारून घेतले.

तो तरुण एक भिकारी होता. त्याला दोन-तीन दिवस काही मिळाले नव्हते. श्रीपतीने त्याला पोटभर खायला घातले आणि सोपून रहायला एक चटई दिली.

आणि सोपून उठल्यावर दुसऱ्या दिवशी त्याचा निरोप घेऊन निघून गेला.

तरुण दिवसभर गावात फिरला, परंतु कोठे काही मिळाले नाही. रात्री तो पुन्हां श्रीपतीकडे आला आणि जेवून खाऊन सोपला.

रघुनाथने श्रीपतीला भेटून विचारले—
“काय रे, श्रीपती! गेले दोन दिवस तुझ्याकडे एक जण जेवतो खातो आहे, कोण तो?”
श्रीपतीने सर्व सांगितले. तिसऱ्या दिवशी उजाडल्याबरोबर रघुनाथ त्या तरुणाला भेटून म्हणाला—
“तु दिमतो आहेस तरुण. तुझे हातपाय तर दिवत आहेत. तेव्हां काहीतरी स्वतःचे पोट भरण्याचे सोडून भोक मागायला काय लागला आहेस?”

तो म्हणाला—
“हे पहा दादा! मी आपल्या आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा असल्याकारणाने त्यांनी लाडात वाढविले. पण कोणतेही काम येते नाही की कोणते कसत्र माझ्यात नाही. काल परवापर्यंत आईवडिलांची सावली होती. दोघं अकस्मात् गेल्यावर भोक मागण्या खेरीज दुसरा मार्ग राहला नाही मला!”

रघुनाथ थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—
“मत्त्या माणसा! मग भोक

त्याचा सुद्धा गरज नाही. तुझ्यासारखे माझ्याजवळ पुष्कळ काम करीत आहेत. शेण्या गोवऱ्या लावून त्या विकायला शिकवितो मी.” असे सांगून रघुनाथ त्या तरुणाला गोंठ्यात घेऊन गेला. तेथे शेण्या कशा लावायच्या त्या तरुणाला दाखविल्या, वाळलेल्या शेण्या नेऊन कशा विकायच्या समजावून सांगितले.

त्या तरुणाला थोड्याच दिवसात त्या कामाची चांगली संवय झाली. तो दररोज शेण्या लावून वाळलेल्या नेऊन विकू लागला. जे पैसे मिळत त्यातले अर्धे रघुनाथाला देई आणि अर्ध्यावर त्याचा उदरनिर्वाह वांगला चाले.

काही दिवसांनी एकाएकी दुष्काळ पडला. त्या देशाच्या राजाने भटांब्राह्मणांना बोलावून त्या परिस्थितीत काय करायचे असे विचारले. तेव्हां ते म्हणाले—
“दानधर्म करून थेंब पुण्य संपादन केलेल्या एखाद्या पुण्यवान माणसाने आपले अर्धे पुण्य केल्यास पडेल आणि दुष्काळ जाईल.”

परंतु थेंब दान कोणते हे कसे ओळ-सायचे ते मात्र कोणी सांगू कवला नाही. तेव्हां राजाने राज्यभर दवडी पिढविली की देशात दानधर्म करून जर कोणी पुण्य केले असेल त्याने आपले अर्धे पुण्य पणाला लावून दुष्काळ टाळायला पुढे यावे. म्हणून अनेक पुण्यवान राजवाड्यात येऊन

डोळे उघडले

रामपूर गावी बापूरावांना गावातले एक प्रतिष्ठित नागरिक म्हणून लोक ओळखत. घरात सुखसोयी करून घेण्यास सूप ऐश्वर्य होते आणि बायको तर सुप्रीणच होती. म्हणून बापूरावांना कोणत्याही गोष्टीची काळजी म्हणून नव्हती. त्यांना मूल नव्हते, परंतु ईश्वराच्या कृपेने मदनाच्या पुतळ्यासारखा मुलगा माला पण मुलगा वाढू लागला तत्तशी त्यांची काळजी वाढू लागली.

त्याचा मुलगा नारायण लहानपणापासूनच वात्य झोडकर निघाला. अजून लहान आहे, पुढे सुधारेल या विचाराने बापूरावांनी थोडे दुर्लक्ष केले. परंतु मुलगा वाढत गेला तशी त्याला शिमें फुटत गेली. तो कोणाचे ऐकत नसे. दहावे वर्षे लागले होते, पण 'ओ ना मा' सुद्धा येत नव्हता. त्याचं मन खेळातून काढून अभ्यासाकडे

बापूरावांनी धूप पाहिले परंतु त्यांना माले नाही. पुढे त्याचे कसे होणार या विचाराने बापूरावांना झोप येईनाशी झाली.

अकरमात त्यांच्या घरी एक बोर विद्वान व मुलांना शिकविण्यात हुशार असे त्यांचेच गुरुवर्य विद्यानाथ आले. त्यांच्या कृपेनेच आपल्याला एवढे ऐश्वर्य लाभले असे बापूरावांना असे. असे गुरुवर्य संकटसमयी आपल्या घरी देवासारखे पावून आले असे बापूरावांना वाटले. विद्यानाथ कोणत्यातरी कामासाठी त्या गावी आले होते. तेव्हा शिष्याला भेटून जावे असे सहाजिकच त्यांना वाटले. बापूरावांनी मोकळे करून आपल्या गुरुसमोर मुलाचा प्रवेन काढला.

विद्यानाथ हसून म्हणाले—“लहानपणी मुले लाडात वाढली, म्हणजे असे होते.

पुण्यदान यज्ञात अर्घ्या पुण्याची शोस्त्रोक्त आहुती टाकू लागले. परंतु दुष्काळाच्या परिस्थितीत थोडादेखील बदल नाही.

परंतु राजाने कोणत्याही प्रकारे कंटाळा करता दानयज्ञ चालू ठेवला. पुण्यदान यज्ञाची धीपती व रघुनाथ दोघांच्या कानावर आली व जशीर झाला होता तरी दोघे राजधानीत दाखल झाले. धीपतीने अर्घ्या पुण्याची आहुती वाहिली. नंतर रघुनाथाने आपल्या अर्घ्या पुण्याची आणि आश्चर्य म्हणजे पाठोपाठ दिसू लागले. थोड्याच वेळाने मोठा पजला दुष्काळाने फिरविली.

बेचकर गोष्ट सांगून म्हणाला—“राजा! धीपतीने आयुष्यभर दानधर्म करून थोर दानी म्हणून एवढा नावलौकिक होता. परंतु त्याच्या पुण्याई-पेक्षा रघुनाथाची पुण्याई कशी काय मोठी ठरली? कच्चानापेक्षा थोर पुण्यकार्ये दुसरे

परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला—“श्रीपतीने भूक लागताना आणि उपाशी माणसावर फार उपकार करून पुण्य संपादन केले. तरे आहे परंतु रघुनाथाने तर अनेकांना स्वकष्टाजित पैशाने उद्धरनिर्वाह करायला शिकविले. एक दोन वेळा नव्हे तर आयुष्यभर थोडा पाण्याची उरली नाही म्हणून रघुनाथाचे पुण्यकार्य निःसंशयच बोर म्हटले पाहिजे. विद्यानाथ हे सर्वांत थेंपट आहे, त्यात कोणतीही असण्याचे कारणच नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मोतभंग होताच वेताळ प्रेतांसह मददय झाला आणि पुन्हा वाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

वरं तर, मी तुझ्या मुलाची गाडी घेतो का, पाहतो."

त्या दिवशी संध्याकाळी नारायणाला बोलावून ते त्याच्याशी बोलत बसले. त्याला कोणी नवा नवखा माणूस असला म्हणून भय किंवा भीती नसे, कोणी मोठा वहीलधारा आला म्हणजे त्याच्याशी तक्रारणे वागावे, त्याला याचे ज्ञान नव्हते. मला खेळाशिवाय काही आवडत नाही, असे नारायणाने विद्यानाथाला सांगितले.

"अस्सं! तर बरंच झालं! तू कोण कोणते खेळ खेळतोस, मी पाहणार आहे. मला आवडले मी देखील खेळन. काही वाच लिही असा उच्चारही तुझे बाबा

करता. विद्यानाथ म्हणाले

ते ऐकून नारायणाचा उत्साह वाडला. तो त्यांना म्हणाला—"बरात बसून खेळायचे मला नाही आवडत. माझे बरे खेळ पहायचे असतील तर गावाबाहेर डोंगरावर जावे लागेल."

विद्यानाथ म्हणाले—"एवढेच ना? चल!"

दोघे गावाबाहेरच्या डोंगराच्या वाटेने निघाले तेव्हा वाटेत गावकरी भेटत. ते विद्यानाथांना वांकून नमस्कार करू लागले. ते पाहून नारायणाला आश्चर्य वाटले व त्याने, "हे लोक असे नमस्कार का करत आहेत हो?" विचारले.

"ते सांगतो, गडीमागून. पहिल्याने मी तुम्हाला पाहणार आहे!" विद्यानाथ म्हणाले.

डोंगराजवळ बरीच मुले होती आणि निरनिराळे खेळ खेळत होती. नारायणाला पाहून उत्साहाने पुढे आलेली मुले बरोबर विद्यानाथांना पाहून थकली.

"काही हरकत नाही रे! हे आपले खेळ पहायला आले आहेत या आपण सारे खेळू या!" असे सांगून नारायणाने त्यांच्या मनातली भीती काढून त्यांना खेळायला बोलविले.

खेळ खेळत राहिली. विद्यानाथांना एकही खेळ नाही. राग आला असूनही विद्यानाथ शांतपणे सर्व पहात राहले.

काही वेळाने त्यांनी बोलावून विचारले—"काय रे, मला मला विचारलेस की लोक मला नमस्कार का करतात? तुला कोणी केलेला आवडेल का?"

"आवडेल, नाही? त्यासाठी काय करावे लागेल हो?" नारायणाने बेफिकीरपणे विचारले.

"त्यासाठी तुला खेळ बंद करावे लागतील, कदाचित्! सर्व तुला आदराने नमस्कार लागतील, असा तुला

शकेल मी. आहेत का तयार, बोल!" विद्यानाथांना विचारले.

नारायण सामान्य होता का? त्याने बेफिकीरपणे उत्तर देत विचारले—"मी खेळायचं बंद केलं समजा, पण लोक आदर करू लागतील तुम्ही मला करू शकाल कदावरून?"

"या मला असाध्य असे काहीच नाही. माझ्या मनात एकदा आल की कोणत्याही वस्तूला किंवा व्यक्तीला गौरव किंवा आवर नक्की मिळालाच पाहिजे!" विद्यानाथ आत्मविश्वासाने निःसंशयपणे म्हणाले.

नारायण गेलेत उडवून वेत हसत एकडे तिकडे पहात काही अंतरावर जमिनी-

वर पडलेला काळा दगड पायाने विद्या-
नाथांच्या दाखला ढकलीत म्हणाला-“या
दगडाचा गौरव वाढवू शकाल का?”

विद्यानाथ पोडीदेखील माघार घेता
म्हणाले-“या दगडाचा केवळा आदर होतो
हे तू पहा, स्वतःच्या डोळ्यांनी!”
असे सांगून ते तो दगड घेऊन निघाले.

“वेडा पीर दिसतो आहे!” अशा तऱ्हेने
सर्व मुले खदखदा हसलो.

मात्र नारायण विद्यानाथांना तो
उघडून तेतांना पाहून धक्क्या झाला

दुसऱ्या दिवशी नारायण ओपून उठला
तेव्हा घरातल्या माजवरात त्याला
कांणत्यातरी उत्सवाची दिवसो. तो
पहायला गेल्यावर एका मेजावर श्रीकृष्णाच्या
सजीवनमूर्तीसारखी मूर्त होती. एकेका जण
घेऊन पाळीपाळीने नमस्कार जात
होता. विद्यानाथ तेथेच होते. त्यांनी
नारायणाला तेथे आलेला पाहून खुषेने
बाहेर पायला सांगितले. “तू पायाने
ढकललास तोच हा दगड. त्याला कळा

असतं ना? सध्या नमस्कार करू नयेत आदर. आज
तरी तुला माझ्या हाताची किमया
कळली की नाही?” त्यांनी नारायणाला
विचारले.

तोंड बोडे बारीक करून
म्हणाला-“तो दगडच होता म्हणून तो
तुम्ही म्हणालात असे ऐकून तुमच्या समोर
वांकला. मी इतक्या सहज वांकणार नाही.
जणांकडून गौरव करविणे
तुम्हाला शक्य होणार नाही.”

विद्यानाथ आता पाच जोराने हसले व
म्हणाले-“वेड्या! सर्व तुला गौरव करू
शकतील असा मी तुला करू शकलो नाही
तर त्यात अपमान काहीच नाही.
तुझ्यापेक्षा तो शतपटीने जरा असे
कोक म्हणतील, विचार कर.”

ऐकून नारायण निरुत्तर झाला.
त्याचे डोळे उघडले तो बडिलांचा निरोप
घेऊन विद्यानाथांबरोबर विद्याभ्यास कर-
ण्यासाठी निघाला.

भुतांच्या लग्नाची मेजवानी

एका दक्षिणेकडील दाट जंगलात
एका चिंचेच्या काही भूत
विशाच भाटलेल्या महिला रहात होत्या.
त्यांच्यात एक लहान भुतीण होती
संसारमुख उपभोगायला भिलण्यापूर्वीच
तिला मरण आले. म्हणून तिला पुन्हा
मनुष्य होऊन जन्म आणि
संसारमुख अनुभवाचे तशी इच्छा
तिच्या मनात होती.

एकदा तिला भुतीच राहिलं नाही,
तेव्हा तिने मनातली इतर भुतिणी-
व्यक्त केली. ते ऐकून सर्व भुतिणी
हंसा लागल्या. म्हणाल्या-“वेडे!
कशाला ग, त्या दिहिरोत थायचा
विचार तुझ्या मनात आला? सुटलीस
त्या संसाराच्या जाळ्यातून, त्याचद्वारे
सुख व्हायच्याऐवजी, तुला हे
सुचले?”

“सामूखा तरुण नणदेवा सोसाचा
लागणारा अस, हा सर्व असणं माझा
तेव्हा मी गळघाला फांस लावून घेऊन
सुटले!” आणखी एकजण म्हणाली.

“सामूनणंद कोणी नसेल असेच
पाहून रुमन करीन म्हणजे झालं!” तरुण
भुतीण म्हणाली. दुसऱ्या दिवशी काळोस पडू
तो तरुण भुतीण एका सुंदर तरुणीचे
रूप घेऊन काही अंतरावरच्या एका
धर्मशाळेच्या पडवीत बसून राहली.

चोड्या वेळाने एक तरुण व सुंदर
युवक तिला येत असलेला दिसला. त्याला
पाहून तरुण भुतीण जवळ झाली व त्याची
नजर वळवावी यासाठी आणखी
जोरजोराने रडू लागली.

“काण हो तुम्ही? काळोस
पडला आहे आणि येथे एकट्या बसला
वाही?” तरुण युवकाने विचारले.

तुम्हाला सहन होणार नाही. मांगून ठेवते!" तरुण भुतीण म्हणाली.

"मला या जगात कोणो नाही. मी एकटा आहे. मोठा घोरला वाडा आहे स्वतःचा!" तो तरुण युवक म्हणाला.

"तरुण बला आपण आपल्या घरी जाऊ!" असं म्हणत ती उभी राहली.

तुम्हाला घर मावाच्या देशीदाहेरच होते. दुसऱ्याच दिवशी दोघांनी लग्न करून घेतलं आणि त्यांचा संसार घाटला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास नवरा चांगला झोपला असल्याची खात्री करून घेऊन ती तिचेच्या राहू लागली.

तुम्हाला सहन होणार नाही. मांगून ठेवते!" तरुण भुतीण म्हणाली.

"मला या जगात कोणो नाही. मी एकटा आहे. मोठा घोरला वाडा आहे स्वतःचा!" तो तरुण युवक म्हणाला.

"तरुण बला आपण आपल्या घरी जाऊ!" असं म्हणत ती उभी राहली.

तुम्हाला घर मावाच्या देशीदाहेरच होते. दुसऱ्याच दिवशी दोघांनी लग्न करून घेतलं आणि त्यांचा संसार घाटला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास नवरा चांगला झोपला असल्याची खात्री करून घेऊन ती तिचेच्या राहू लागली.

तुम्हाला सहन होणार नाही. मांगून ठेवते!" तरुण भुतीण म्हणाली.

"मला या जगात कोणो नाही. मी एकटा आहे. मोठा घोरला वाडा आहे स्वतःचा!" तो तरुण युवक म्हणाला.

तुम्हाला सहन होणार नाही. मांगून ठेवते!" तरुण भुतीण म्हणाली.

"मला या जगात कोणो नाही. मी एकटा आहे. मोठा घोरला वाडा आहे स्वतःचा!" तो तरुण युवक म्हणाला.

"तरुण बला आपण आपल्या घरी जाऊ!" असं म्हणत ती उभी राहली.

तुम्हाला घर मावाच्या देशीदाहेरच होते. दुसऱ्याच दिवशी दोघांनी लग्न करून घेतलं आणि त्यांचा संसार घाटला.

"हो ग! आ की, कोण अडवितो आहे तुला? पण, आम्हांला लग्नाची मेजवानी नाही का देणार?" भुतिणींनी विचारले.

भुतीण काही वेळ विचार करून म्हणाली—"हो, देते! उद्याच देते! उद्या संभ्याकाळ झाल्यावर तुम्ही सर्व माणसाचे रूप घेऊन माझ्या घरी या. मी तुमची भोळण माझ्या मैथिणी म्हणून यजमानांना करून देईन मध्यरात्रीच्या सुमारास त्यांना कळू दिल्याशिवाय आपण आपल्या परीने मेजवानी घ्या." असं सांगून पुन्हा मज्जुव्य रूपात घरी परत आली.

दुसऱ्या दिवशी काळोख पडल्यावर सर्व भुतिणी तरुण भुतिणीच्या घरी आल्या.

तरुण भुतिणीने तिला काहीच माहीत नसल्याचे सोंग करीत वार उघडले व म्हणाली—“जरे, तुम्ही एकदम कधी गट करून गेली व!” तिने शब्दाळा बोलावून दिली.

“नंतर म्हाणाली—“जाण तुम्ही झाली मी पेंत्रिणीं-बरोबर वर माडी वर भोपते!” असे सांगून सर्वांना घेऊन ती भाडीवर गेली.

मध्दिराज उत्तटण्याची होती. नवरा भोपला अशेच असे समजून भुतिणीने मेजवानीची तयारी बराबर केली.

“आम्हांला हा भातबदेह उचलून नेणे नको आहे!” सर्व भुतिणी म्हाणाल्या आणि त्यांनी भूत रूप घेतले.

मेजवानीची सर्व तयारी सर्व भुतिणी टाळपा बाबतून तालावर आरडा-ओरडा करीत नाचू लागल्या. नंतर त्या सर्व मेजवानीला बसल्या. तेव्हा एक म्हातारी भुतिणी म्हणाली—“आपला हा आरडा-

आरडा-ओरडा नव्याने आरडा-ओरडा करतो तर आपलं बिग फुटलं म्हणून हळूच खाली जाऊन पाहून का नाही येत?”

तरुण भुतिणी उठून जिन्यापर्यंत गेली व बांधून कानांवर दोन्ही हात ठेवून मोठ्याने ओरडली. खाली जंगणान सुमारे तोंड चाळीस भूते नाचत होती. पुरुष होते. तीदेसीस मेजवानीला बसायला तयार होती

तिचे तरुभाषी नवज बाल होत तोसुदा तिच्या भूतयोनीत पोचलेला होता, हे तिने ओळखलं. तिच्या सर्वांगाचा बडका उडाला. सर्व भूत पेंत्रिणींना बरोबर घेऊन तरभूते नृत्य करीत होती त्यांच्यावर तिने केला

सर्व भूते आनंदाने ओरडत नाचू लागली. मेजवानीचे जेवण जेवल्याशिवायच सर्व आपापल्या स्थानी निघून गेली.

त्या तरुण भुतिणीने कधी पुन्हा लग्नाची घोष्ट कावली नाही.

१६४. नाइल नदीचे उद्गमरूप

सर्वात हजेरा वर्षांपूर्वी इजिप्त देशाची सुरु होण्याच कारणभूत नाइल नदी व्हिक्टोरिया सरोवराला उद्गम पावून होतरात वहात जात बल्टर्ट सरोवराला मिळते. बल्टर्टसरोवर तिचा जो अवधवा आहे तो निवात दिसत आहे.

कन्यापूरचे कोडे

कन्यापूरचा राजा सुपर्ण याला मूलबाल नाही म्हणून तो ३ राणी फार पाळजीत पडले. लग्न होऊन बस बस लोटली होती. परंतु मुलगा किंवा मुलगी काहीच प्राप्त नव्हते. एकदा राजवाड्यात एक भुनी आले व त्यांनी विष्णूचे वाहन जो गळंड त्याला तपश्चर्या करून ३३ केल्यास त्याच्या कृपेने नक्की संतानप्राप्ती होईल असे सुपर्ण राजाला सुचविले. सुपर्ण राजाने पर्वतावर ३३ गळंडाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली. सुदैवाने त्याला ३३ आले आणि एका आठवड्याने गळंडांच्या राजाला साक्षात्कार झाला. त्याने राजाला विचारले—“काय रे बाबा! मला आठवण्याचे कारण काय? कोणता वर पाहिजे तुला?”

सुपर्ण म्हणाला—“प्रभो! मला मूलबाल नाही. तुम्हा अनुग्रह झाला तर संतान प्राप्ती होईल!”

गळंडाने ३३३ एक फळ दिले व म्हणाला—“३३ तू आपल्या राणीला कायला ३३. ती गरोदर होऊन तिच्या पोटी जे काही जन्मेल त्याला हात लावल्या शिवाय तसेच राहू द्यावे लागेल.”

ते फळ ज्ञान्यावर राणी गरोदर असल्याचे कळले. दहाव्या महिन्यात तिच्या पोटी एक अंडे जन्मले. ते एखाद्या बंदकाच्या बंड्या एवढे मोठे होते. राजाने ते तसेच जमिनीवर राहू दिले. दररोज त्याची पोडी थोडी वाढ होऊ लागली.

अशीच काही वर्षे लोटली. एके दिवशी राजाला एकाएकी मरण आले. त्या वेळेपर्यंत ते अंडे बरेच मोठे झाले होते. राजा मरण पावला त्याच्या बरोबर सहाव्या दिवशी ते अंडे फुटले आणि त्याच्यातून दोन सुंदर राजपुत्र बाहेर आले. त्यांच्या

जमावर राजपुत्रांना मोठे वेश्याचे सुंदर वस्त्रे होती. एकाचा पोशाख निळ्या रंगाचा होता, त्याचे ३३३ नीलकुमार असे होते. एकाच्या अंगावर तांबड्या रंगाची वस्त्रे होती, त्याचे नाव रक्तकुमार होते. दोघे एकदम म्हणाले—“आम्ही सुपर्णाचे राजकुमार जाहो.” ३३३ वस्त्रे धारण करणारा म्हणाला—“माझे नाव नीलकुमार!” दुसरा तांबड्या रंगाची वस्त्रे असलेला राजकुमार म्हणाला—“माझे ३३३ रक्तकुमार!”

३३३ राणीला बोलावून घेऊन आला. राणीने दोघांना आशीर्वाद दिला.

दोघे म्हणाले—“आम्ही या राज्याचे वारस दार जाहो, आम्हांला गादीवर

बसवावे नाही तर अर्धे अर्धे राज्य दोघांना वांटून द्यावे.”

प्रधान विचारात पडला. दोघे एकाच वेळी जन्मले. लहान कोण आणि मोठा कोण ठरविणे अशक्य होते. दोघांचा हक्क गादीवर ३३३ होता. म्हणून प्रधानाने विचारले—“राज्य तर एकच आहे. एकच सिंहासनही आहे. दोघे एकाच ३३३ कसे काय राज्य करणार?”

“तरमस राज्याचे दोन सारखेसारखे वांटे करा. प्रत्येकजण आपापल्या वांट्याच्या राज्यावर राज्य करील.” दोघे म्हणाले.

“राज्य मुळात फार लहान आहे. प्रजेला ३३ कदाचित आवडणार नाही.” प्रधानाने धांका केली.

मात्र तूर्त आमच्या राहण्याची व्यवस्था निरनिराळ्या वाड्यात करून घ्या." दोघे राजकुमार म्हणाले.

प्रधानाने दोघां करितां दोन सुंदर राजवाड्यांची बांधवात करून दिली आणि राज्याचे वाटे एकसारखे कासे करून द्यावे याविषयी विचार करू लागला.

"राज्याचे दोन वाटे करून देता येतील, परंतु सरोवर कासे वाटून द्यावे?" उप प्रधानाने विचारले.

राज्याच्या उत्तरेला एक मोठे व सुंदर सरोवर पूर्वेकडून पश्चिमेपर्यंत पसरले होते. त्याच्या मधोमध दक्षिणोत्तर बांधासारखे दगडाचे विंगारे होते परंतु एका जागी सुमारे जंभर नाराची पाणीव होते. तेवढ्या भागावर दगडाचा बांध घातला तर सरोवराचे दोन भाग करता येण्यासारखे होते.

परंतु तसे करण्यात एक फार मोठा धोका होण्याची शक्यता होती. सरोवराच्या तळाला दोन कोसांच्या अंतरावर दोन मोठे झरे होते. त्या झऱ्यातून सरोवरात काही खनिज द्रव्याने विपारी झार येत होते. तूर्त सरोवराचे पाणी एकत्र असल्याने पाण्याच्या एकत्र साठवामुळे त्या विपारी झऱ्यांमुळे काहीच नुकसान होत नव्हते.

त्या सरोवराचे दोन वाट केले तर दोन्ही सरोवरांचे पाणी विपारी होऊन प्रजेच्या जिवाला धोका निर्माण होण्याची शक्यता होती. त्या माणसेच नव्हते, तर प्राणी व वृक्षवनस्पतींना देखील धोका होता. हिवाळ्यात दरवर्षी महिन्याभर त्या सरोवराचे पाणी गोठून जाई. म्हणून झेजला पाण्याचा साठा करून ठेवावा लागे. तो साठा पुन्हा वर्षा विसाळेपर्यंत पुरवावा लागे.

हिवाळा तोंडावर प्रधानाने राजकुमारांकडे जाऊन सरोवराचे दोन वाटे केल्याने होणाऱ्या धोक्याची सूचना दिली. तेव्हा, वाटेस जाले

सरोवरीचे दोन वाटे झालेच पाहिजे असा त्यांनी हट्ट धरला.

प्रधानाने आणखी दोन दिवसांचा अवधी मागून घेतला आणि परत येते वेळी राणीच्या दर्शनास गेला.

"प्रधान! मला अशी मुले होतील, कधीच वाटले नाही. देशाचे तुकडे करून राज्याचा नाश करणाऱ्या मुलांना जन्म देण्यापेक्षा पाहिली राहिली बसती म्हणून काही विषयले असते? असली मुले मरत का नाहीत कोण जाणे?" राणी दुःखाने म्हणाली.

"महाराणी! आपला दरबारी मांत्रिक आहे ना त्याचा सल्ला घेऊन वाटेस करून सरोवराचे दोन

"प्रजेची भावना आणि नाव न द्याव्याचे कारणच काय? राजे आम्ही दोघे होणार, आमची ती इच्छा पूर्ण झालीच पाहिजे. नीलकुमार होय की नाही रे?" रक्त-कुमाराने त्याचा विचारले.

नीलकुमाराने त्या गोष्टीस हसत उत्तर दिले—"त्या सर्वांचा विचार आम्ही करावयाचा आहे. तुम्ही किंवा प्रजेने नाही.

प्रधान म्हणाला—"ठीक! ते मान्य! पण दोन वाटे करायला थोडा अवधी लागेल. निदान तीन महिने तरी लागतीलच. त्याहून कमी अवधीत सर्व कामे पुरी होणे शक्य नाही."

नाले लिहून दानपत्र घेऊन या."

साहेबांनी हुकूम जारी केला.

दीवाणसाहेब दानपत्र लिहून घेऊन आले. नबाबसरकारने त्यावर सही करून चेन्नैयाच्या हातात देत म्हणाले—"जा, गावाच्या पाटलाला दाखवून जमीन घे ताब्यात."

आपण जांगल्या मुहूर्तावर निघालो होतो, असा विचार करीत चेन्नैया आपल्या गावी आला. कामैया नबाबच्या पाटलाला तो हुकूम दाखविला. कामैया तो सरकारी हुकूम पाहून मोठा विचार म्हणाला—"चेन्नैया! नंतर केव्हा तरी येऊन भेट!"

चेन्नैया निघून गेल्याबरोबर कामैयाने भूषैया नावाच्या माणसाला बोलावून चेन्नैयाने

आपण जांगल्या मुहूर्तावर निघालो होतो, असा विचार करीत चेन्नैया आपल्या गावी आला. कामैया नबाबच्या पाटलाला तो हुकूम दाखविला. कामैया तो सरकारी हुकूम पाहून मोठा विचार म्हणाला—"चेन्नैया! नंतर केव्हा तरी येऊन भेट!"

कामैय्या पाटील म्हणाला—"भूषैया! असे तापून संतापून काय मिळणार? चेन्नैया नबाबसाहेबांचा हुकूम घेऊन आला आहे."

"म्हणून जमीन सोडू म्हणतां? कामैय्या बापाने असले बरे कधी केले पाहातो त्या जमीनीत कसा ठेवतो ते!" भूषैया म्हणाला.

ती सरकारी जमीन आहे!" कामैया म्हणाला.

ते ऐकून भूषैया नरमला. दोघे परस्परांचासल्या घेऊ लागले.

दिव्याल शेवैया नावाचा गवळी रिकामी कासंडी दाखवीत म्हणाला—"म्हण्णीने दूध दिले नाही हो. गामण आहे, दूध आतां नाही घायची!"

भूषैया लगेच म्हणाला—"काही हरकत नाही, पाटील! मी दुसरी म्हैस आणून बांधतो तुमच्या गोठघात!"

पाटलाने खूप होऊन भूषैयाला त्या जमिनीविषयी एक युक्ती सुचविली. भूषैया "ठीक, ठीक!" नमस्कार करून

निघून गेला. पाटलाच्या बराबाहेर पडल्याबरोबर त्याला चेन्नैया दिसला. त्याच्याकडे डोळे पहात भूषैया पुढे निघून गेला.

चेन्नैयाला थोडी शंका वाटली तरी तसाच पाटलाच्या घरी गेला.

पाटील म्हणाला—"हे पहा, चेन्नैया! भूषैयाशी उगाच कसाला वाद घेतो आहेस? तुला शेत सांगरायचं नाही, पीक काढायचं नाही. मग ही डोंगे कुसी? पाहिजे तर भूषैयाकडून तुला काही तरी मोबदला देववितो."

ते ऐकून चेन्नैयाच्या मनातला संशय कळावला. कामैया आज प्रतिष्ठित होता. ते आतां खरे ठरले चेन्नैया आणखी

जास्त काही बोलल्याशिवाय बाहेर निघून आला. वाटेत भूष्याचा वडी म्हणीला घेऊन येत असलेला भेटला. "कोठे रे?" चेन्नैयाने त्याला विचारले.

"कामेयाच्या गोठघात बांधून ये, म्हणून मालकांनी सांगून पाठविले आहे." तो म्हणाला. त्यानंतर कामेया व भूष्यांनी दोघांनी मिळून चेन्नैयाला घमकावून ठोकून काढले आणि तो जमीन भूष्याला विकली असल्याचे खोटे विक्रीपत्र लिहवून त्याची त्यावर सही घेतली.

सालाग्रहप्रमाणे पुन्हा रमजान जवळ येऊ लागला. सणाला दोन दिवसच उरले होते. त्यांना जरीचा पदका आठवला. त्यांनी चेन्नैयाकडे निरोप पाठविला. चेन्नैया रिकाम्या हाताने आलेला पाहून नवाबाने विचारले-"काय रे, या खेपेस हमाल फेंदा बिगला नाहीस वाटेत?"

"सरकार रागवणार नसतील एक विनंती करावी म्हणतो. भ्रमाचे फळ नशिबी नव्हते सरकार!" चेन्नैया म्हणाला.

की रे! मी दिलेली जमीन तू दिलेल्या पटक्याच्या किमतीची नव्हती का रे?" नवाबाने विचारले.

"माझी विनंती ती नाही, सरकार! तो हमाल म्हणीने खाल्ला! जमीन नव्हती माझ्या नशिवात!" चेन्नैया म्हणाला.

"काय म्हणतोस? जमीन नशिवात नव्हती? माझ्या हुकमाने माले की नाही?" नवाबाने थोड्याशा रागात विचारले.

चेन्नैयाने बडलेले बुरा सांगितले. नवाबाने ताबडतोड कामेयाला व भूषेयाला बोलावले. त्यांच्याबद्दल कामेयाची पाटिलकी की काढून घेतली आणि लाच दिल्याबद्दल भूषेयाला स्वयं जामीन जमिनी चेन्नैयाला देवविली.

त्यानंतर चेन्नैया आपल्या सैतात थोड काढू लागला. त्याच्या बायका मुलांना पोटाभर खायला मिळू लागले. तो दरवर्षी नवाबाला हमाल विणून देऊ लागला.

गोड कां बोलावे?

रामगर्भा नावाच्या एका बंधाने बंधकभातवाचा अभ्यास प्रारंभ होता. परंतु बंधकीच्या बंधाने यश प्राप्त झाले नाही.

तो आपल्या एका श्यांतिची मित्राला भेटला आणि म्हणाला-"माझ्या जन्मकुंडलीतच काही तरी दोष आहे. बरा थोडून लागला हाताला गुण आहे. कोणताही आजार मो बरा करून दाखविला आहे. परंतु आमच्या गावकऱ्यांना विश्वासच नाही."

श्यांतिची मित्र म्हणाला-"बारा रे! तुझ्या जन्मकुंडलीत काहीच दोष नाही. तुझ्या तोंडाचा दोष आहे. तू श्यांतिची रोण्यांना पाहूनच तोंडतोस. म्हणून कोणी तुझ्याकडे येत नाही. तू महिनाभर मीनजत घेऊन गाव्याभंगोवर ये. पहा, फरक पडतो तो."

रामगर्भाने तसेच केले तो श्यांतिच्यासारखा बरोबर घेऊन रोण्यांना पाहण्याला जाऊ लागला. श्यांतिची रोण्यांना निरनिराळे प्रश्न विचारून धीरे धीरे रामगर्भा शीघ्र रोग बरे होत.

एका महिन्यात रामगर्भा नावसौमिक झाला. आता रोण्यांनी कस बोलायचे हे त्याने चांगले शिकून घेतले.

दिवसा दवळ्या चोरी

एका गावी सोमशेट नावाचा एक जव्होरी रहात असे. सधोटीने आणि प्रामाणिकपणाने व्यापार करी. त्याने लक्षावधी रुपये संपादन केले होते. तरी कोणी त्याच्याबद्दल बोट दोखविणे नव्हते. तो दानधर्मही फार करी. तो 'दानवीर कर्ण' म्हणून प्रसिद्ध होता.

त्या दोन अट्टल चोर होते ते दिवसाद्वळ्या चोरी करण्यात पटाईत होते. बाटेल तो घेव बदलून ते लोकांना फसवून चोरी करीत. असे चोर आहेत. सर्व लोकांना माहीत होते. परंतु त्यांची भामटेगिरी पकडून देऊन चोरांना घरणे कोणाला जाले नाही.

त्या दोघां चोरांपैकी धाकटा ज्योतिष्याचे सोंग घेऊन एकेदिवशी सोमशेटच्या घरी गेला. सोमशेटने सर्व प्रकारे विचारपूस

कळत त्याचे चांगले मात्तिप्य केले. चोराने सोमशेटच्या जन्मापासून त्याच्या आयुष्यात काय काय घडले असं समित घेऊन केले आणि वर्तमान काय होतंय सोपटीदेखील सांगितल्या.

"ज्योतिषीबुवा! माझ्या आयुष्यातल्या सर्व गोष्टी तुम्ही कशा बरोबर सांगितल्यात. होणार असेल ते देखील सांगण्याची करावी." सोमशेट म्हणाला.

"लवकरच तुझ्या घरी चोर साष्ट येईल व कुपेने तुझे घन दहापट वाढेल." धाकटा चोर म्हणाला.

सोमशेट चोराला काही दक्षिण देऊन निरोप देण्याच्या विचारात होता. परंतु चोराने काही घेतले नाही. अशातचने सोमशेटचा ज्यास्त विश्वास संपादन करता येईल असे त्याला वाटत होते.

पहू लागला. मोठा चोर एका पोमीपुड्याचे सोंग करून धाकटा चोर त्याच्या शिष्याचे सोंग करून सोमशेटच्या घराबाहेर ओढरीत येऊन उभे राहले. काही वेळाने त्यांनी दार खुदखुदवले. ऐकून सोमशेटने दार उघडले.

मोठा चोर म्हणाला—"मोठा आहे, ही रातभर तुझ्या घरी मिळू शकल्यास फार होतील. मामच्यावर!

"अगदी खुशाल रहा. या, बात या." सोमशेट नम्रपणे म्हणाला.

सोमशेटने दोघां चोरांच्या जेवणाची व्यवस्था केली. जेवण धाकटा

चोर सोमशेटला म्हणाला—"आमच्या गृहवर्गांनी खडतर तपश्चर्या करून सुवर्ण-योगाची साधना केली आहे. त्यांनी ठरविले तर एक वराहाचे दहा वराह करून दाखवितील. उद्या सकाळी ते आपल्याला तपोमलाचा महिमा दाखवितील."

सोमशेट मोठ्या चोराला म्हणाला—"बुवा! आगमनाची प्रार्थना आम्हांला एका आठवड्यापूर्वी एका ज्योतिष्याने सांगितली होती.

त्या दिवशी रात्री सोमशेटने त्यांना ओपायला एका खोलीत व्यवस्था करून दिली. चोरांना करवी त्या खोलीला बाहेरून कुलूप लावून ठेवले. दोघां चोरांचा विचार सोमशेटच्या घरात रात्री चोरी

करण्याचा होता. परंतु खोलीला बाहेरून काही असल्या कारणाने तो ड्राव फसला.

दुसऱ्या दिवशी सोमशेटने आपल्या नोकरींता सावध करून त्यांना जागोजागी नेमले आणि चोर रात्री राहले होते त्या खोलीचे दार उघडले.

उजाडल्यावर चोरांनी सोमशेटला घरा-सागण्या बाजूस नेले आणि तेथे अग्निहोत्र करून एक यज्ञ सुरू केला. मोठा चोर मोठमोठे मंत्र म्हणत होता आणि त्यावेळी धाकटा चोर सोमशेटला म्हणाला—“तुम्ही काही सोन्याची नाणी घेऊन या.”

सोमशेट नाणी आणायला घरात गेलेले पाहून मोठमोठा चोराने आपल्या पिशवीतून खोदघा सोन्याची एक हजार नाणी काढून जमिनीत पुसून ठेवून दिली.

नंतर सोमशेटने गांभर सोन्याची नाणी आणून दिली. मोठमोठा चोराने ती नाणी त्याच जागी पुसून ठेवली. नंतर घराच धेळ मंत्र म्हणून हजार नाणी काढून दाखविली. सोमशेटने पाहू या तुमची पिशवी असे

म्हणत चांगली पिशवी घेऊन म्हणत— “अद्भुत शक्ती आहे तुमच्या मंत्रात. पण मी फार लोभी नाही. तूर्त मला मिळाले तेवढे सोने पुरे आहे.”

आपल्या मंत्राचा फायदा पाहून सोमशेट सर्व घन समोर आणून ठेविले असे मोठमोठा चोराला वाटले होते. परंतु सोमशेटने तर मुळातच केला. दोघांनी एकदम सोमशेटवर हल्ला केला आणि त्याच्या हातातली ओढू लागले. परंतु झाडा आडून राजाच्या सिपायांनी पुढे येऊन चोरांना पकडले.

सोमशेट. त्यांना म्हणाला—“तुम्हाला वाटले होते तेवढा भोळा नाही. भोळ्या लोकांना कसबायची मजग तुम्हाला आहे. सर्व जगालाच तुम्ही भोळे मानू लागला होतां तर मग मला राजाकडे.

राजाने त्यांना योग्य शिक्षा करून सोमशेटच्या कालुर्याबद्दल त्याची दालाणगी करून त्याचा सत्कार केला.

संन्याशाचे डोळे उघडले

रामूला बायको व दोन मुले होती तरी एकदा त्याच्या मनात संन्यास ध्यायचा विचार आला. बायकोने “कामांता कोणावर सोडून आणार हो?” म्हणून विचारले. परंतु त्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तुका बायको व दोन मुले आहेत. काही मार्ग दाखवून मग या वाटेवर तिकडे.” चार चौकांनी त्याला संश्रितले. रामूने तिकडे लल दिले नाही.

एके उजाड्याच रामू सोडून निघायची तयारी पावला तेव्हा बायको म्हणाली—“मो थोडा बांधून देवे, घेऊन जा बरोबर!”

रामू. बायकोने बांधून दिलेली पुरवुडी निघाला. तो पुढाच होईपर्यंत राहला. ऊन होईपर्यंत अस्त्यावर एका माडाच्यानी बसून त्याने पुरवुडी सोडून पाहिजी परंतु पुरवुडीत धाकडाचा चुरा होता

रामूच्या तळघायाचो भाग मस्तकाला गेली. चरी जाऊन बायकोवर ओरडला.

“संन्याशाता बघने, इच्छा आकांक्षा नयेत. मनावर ताबा असावा नासतो.” बायको म्हणाली रामूने तसेच संन्यास ध्यायचा विचार सोडला.

ज्ञानोदय

एकदा भाराभगरीत शूरसेन नांवाचा राजा राज्य करीत असे. प्रत्येक गोष्टीत आपणच मोठे व बरोबर आहो, असे विण्यासाठी तो अनेक करी. राज्यात कोणती ही गोष्ट त्याच्या आज्ञेशिवाय होता कामा नये तो दाखवीत असे.

त्या राज्यात आनंद नावाचा एक शिवभक्त रहात असे. तो गोरगरिबांना खुल्या हाताने मदत करी त्यामुळे त्याचा नावलौकिक राज्य भर पसरला होता. त्याने एक शिवालय बांधायचे ठरविले आणि चार लोकांजवळ चंदा गोळा करून त्याने एक सांबाचे देऊळ बांधले.

देऊळ बांधून झाल्यावर शंकराच्या मूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा व्हायला पाहिजे. त्यानंतर पहिली पूजा कोणी करावी हा प्रश्न होता. तसे देऊळ लक्षातच होते. देवळाच्या

बांधकामाला देणारे लोक होते व थोर शिवभक्त अनेक होते. परंतु बाबतीत तो मान आपल्याला मिळावा, असा राजाचा हट्ट असे म्हणून महाराजांच्या हस्ते पहिली पूजा व्हावी, नाहीतर त्यांना राग येईल असे आनंदला वाटले.

तो शूरसेनला आज्ञा भेटला निवेदन केले—“महाराज! आपल्या कृपाप्रसादाने मी नीलकंठाचे एक देऊळ बांधले आहे. देवळातली प्रथम पूजा आपल्या हस्ते व्हावी या हेतूने विनंती करायला आपणाकडे आलो आहे.”

ते ऐकून राजाला फार आनंद झाला. त्याने आनंदला विचारले—“केव्हा ठेवली आहे पूजा आणि आम्ही केव्हा पायला पाहिजे?”

“उद्या बरोबर आठ वाजता प्राण प्रतिष्ठा होईल, महाराज! त्यावेळी

आपली पाहिल पूजा आपल्या हस्तेच होऊ शकेल.” आनंद म्हणाला.

“ठीक! मी नक्की येतो!” असे सांगून राजाने आनंदला निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी, बरोबर आठ वाजता प्रथम पूजेसाठी सर्व तयारी ठेवण्यात आली. सर्व लोक महाराजांच्या आगमनासाठी आकुरतेने पहात होते. परंतु महाराज आने नाहीत.

महाराजांकरिता बराच वाट पहात राहल्यावर मुहुर्त टळला ते अशुभ होईल असे समजून आनंदने आपली पूजाच प्रथम प्रारंभ करून इतरांकडून त्यानंतर करवायला सुरवात. मनासाठी लोकांनी आकुरतेने पहावी,

तशी ते पाहतात की नाही पाहण्यासाठी जाणून बघून उशिरा आला. तोपर्यंत अनेक नागरिक पूजा करून निघून सुद्धा गेले होते.

ते कळले. त्याला कमालीचा राग आला. त्याने आवाजात विचारले—“देवळात प्रथम पूजा कोणी केली, बोला!”

“मीच केली महाराज! समा करावी मुहुर्त टळणे अशुभ मानले जाते, पूजा करणे मला भाग पडले.” आनंदने अगदी नम्रपणे ती गोष्ट सांगितली.

“नीच माधसा! पूजेचा मान मला सांगून मला त्याप्रमाणे

बोलावून तू माझा अपमान करायला धजलास कसा? याला देवळासमोरच काढायला द्या!" राजाने हुकूम सोडला.

दुसऱ्या क्षणाला देवळाच्या गर्भगृहातून आवाज ऐकू आला.

"मूर्खा! माझ्या देवळासमोर भक्ताला तू काढायला देणार? आपल्या मूर्खपणाने तू आपल्या प्रजेचा चालविला आहेस. तुझा तुझ्या मूर्खपणाची नाश करतो, पहा!"

देवाचा कोप असल्याचे सर्वांची ओळखले.

राजा बरेच कापत हात जोडून देवाला म्हणाला—"महादेवा! माझी चूक क्षाली, कर! मी आपल्या मूर्खपणाने कधी प्रजेला देणार नाही."

दुसऱ्या क्षणाला आवाज आला.

"शूरसेना! तुझा धोरपण इतरांची मानून तुझा गुणगान केले पाहिजे. तूच आपले मोठेपण निरवीत फिरण्यात अर्थ नाही. तू नियमितपणे माझे ध्यान धरीत

जा. मी तुझे आणि तुझ्या राज्याचे धर्म करतो."

शूरसेने आपली पूजा संपवून नम्रपणे निघून गेला.

ते सर्व पाहून आनंदला फार आश्चर्य वाटले. तिघून गेल्यावर त्याने गर्भगृहात जाऊन पाहिले. शिवालिंगासालच्या ओट्या जाडून त्याचा शिष्य दसत बाहेर आला. म्हणाला—"तुम्ही पहिल्याने पूजा केलीत तेव्हा राजा आपल्याला शिक्षा करीत हे ओळखून मी तसे केले. राजाची कानउघाडणी कोणीतरी कधी तरी करायला हवीच होती नाही का?"

क्षणभर आश्चर्याने पहात म्हणाला—"होय रे! ते काय तू केलेस!" असे म्हणत त्याने आपल्या शिष्याला पोटाशी धरले.

त्या दिवसापासून शूरसेनाच्या मनात चवल झाला. प्रत्येक गोष्टीस 'पाहिला मान माझा' असा हट्ट सोडून त्याने पुढे चांगले राज्य केले.

दुष्कालातले दर

एका गावातली शेती पाण्यावर चालत असे. त्या गावात धनशेट नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्या गावात मळे होते त्यातल्या अध्यातून अधिकाची मालकी धनशेटकडेच होती.

एका वर्षी पाऊस मुळीच पडला नाही आणि तलावांचे पाणी वाळून गेले. रोपे वाळून गेली आणि लावणीची कामे झाली नाहीत. धनशेटने साठवून ठेवलेले सर्व धान्य दर वाढवून विकले.

गावातल्या तलावाच्या तळाजवळ एका रुड्ड्यात पाणी होते. परंतु त्याचा उपयोग होणे शक्य नव्हते. धनशेटने ते पाणी पिंपे भरून वाढून नेऊन आपल्या आंब्याच्या मळ्याला वातले. त्या वर्षी खूप आंबा लागला.

सायला नव्हते म्हणून गावकरी धनशेटच्या वागेतले आंबे विकत घेऊन लागले. धनशेटने एकेक आंबा अध्या विकला. हाच त्याने होत रुपये शेंकड्याने विकला होता. लोकांनी विचारल्यावर धनशेट म्हणाला—"दुष्कालातले दर असेच असतात."

परंतु गावकऱ्यांकडे आंबे विकत घ्यायला तरी पैसे कोठ होते.

धनशेट म्हणाला—"पैसे नसतील तर कर्जरोखे लिहून आंबे विकत घ्या."

जिवंत राहिलेच पाहिजे. म्हणून नाइलाजाने लोकांनी कर्जरोखे लिहून दिले आणि धनशेटकडून आंबे विकत घेतले. मनाला आले ते व्याज लावून धनशेटने कर्जरोखे लिहून घेतले.

दुष्काल संपला. पाऊस पडला आणि नदी पाण्याने तडबड भरले. पिंपे

चांगली झाली व बागा मळे फळांनी भरून आले. परंतु गावकऱ्यांची काळजी धनशेटच्या फर्जामुळे धोडीदेखील कमी झाली नाही. जे पीक निघाले आणि फळफळावळ आणि माजी पाला विकून जे पैसे मिळाले ते धनशेटजी नाकी फेडण्यात खर्च होऊन गेले. त्यांच्याकडे शेतीभाती नव्हती त्यांच्याकडून धनशेटने वेढबेगारीने कामे घेऊन घेतली.

शेवटी नाइलाजाने गावकरी गावाच्या पाटलाकडे जावले. पाटलाने धनशेटला बोलावून म्हटले— "पहा शेटजी! हे लोक आयुष्यभरात काजं फडू ठरवून नाहीत. तेव्हा कमी ठरवून पाच कर्जरोखे माना परत देऊन कसे?"

धनशेट कबूल झाला नाही.

"तरमाग तुमच्यावर गावकऱ्यांचं कर्ज आहे त्याची फेड प्रथम करून घ्यावी लागेल!" पाटील म्हणाला.

धनशेटने विचारले— "कजं पाटील?"

तलावाचे पाणी पिपे वरून तुम्ही आपली शंभविली. म्हणून तुमच्यावरच गावकऱ्यांचे कर्ज राहून गेले." पाटील म्हणाला.

"ते कसं काय?" धनशेटने विचारले.

"तलावाचं पाणी सर्व गावाच्या मालकीच होतं. एकेका पिपभर पाण्याची किंमत इहा रुपयेप्रमाणे तुम्ही जितकी पिपे वरून नेलीत त्याचे पैसे पहिल्याने!" पाटील म्हणाला.

"हा तर अन्याय आहे! एक पिपभर पाण्याची किंमत इहा रुपये?" धनशेटने विचारले.

"दुष्काळातले दर तसेच असताना शेटजी!" पाटील म्हणाला.

निरुपाय होऊन धनशेटने सर्व काजं वसूल झाल्याच्या पावत्या निवून देऊन सर्व कर्जरोखे परत केले. वेढबेगारीने त्यांच्याकडून कामे करविनी होती त्याचे कर्जरोखे पण परत गेले.

महाबली हनुमान

मैनाकाने अत्यंत आदरपूर्वक विधांती घेऊन पुढे विसंती केल्याबद्दल हनुमानाचा आनंद झाला. म्हणाला— "तू इतक्या प्रेमाने विधांती घेऊन पुढे सांगितलेस त्याबद्दल मी तुला अत्यंत आभारी आहे. परंतु ते मला शक्य नाही. याबद्दल तू रागावू नकोस. मला मुळीच वेळ दवडून चालायचे नाही. मी संध्याकाळच्या लंकेला सरळ पोचण्याचे वचन देऊन निघालो आहे. तेव्हा मला काटेत पांविता येणार नाही."

बरे सांगून हनुमानाने मैनाकाला हाताने स्पर्श केला आणि आकाशमार्गे पुढे निघाला. मैनाक पर्वताने आणि समुद्राने त्याला वशस्वी होण्याचा आशीर्वाद दिला.

हनुमान मैनाक पर्वताकडे पहात आकाशात बरकर उडत जाऊ लागला.

सिद्ध, देव, महर्षी, वेधेद आदिवासी मैनाक पर्वताची स्तुती केली व म्हणाले— "मैनाक पर्वताची इतकी आदरपूर्वक केलेली विनंती न मानून पुढे जाणे आणि त्याचा कोणत्याही प्रकारे न करता ही गोष्ट हनुमानाशिवाय इतर कोणाला साध्य होईल का?"

मैनाक पर्वताने आपली कामगिरी उत्तम बजावली असल्याने त्याला म्हणाला— "मैनाका! तुला पाहून मला अत्यंत आनंद होत आहे. तुझ्यावरचा माझा सर्व राग गेला. यापुढे तुला माझे भय राखण्याचे मुळीच कारण नाही." ते ऐकून मैनाक

पर्वत ही, आता यापुढे इंद्राचे भय उरले नाही, असा विश्वास करून खूप आला.

तिकडे हनुमान समुद्रावरून पुष्कळ दूरवर गेला. कोणत्याही प्रकारचे विघ्न आले नाही. तो वायुसुतच होता. म्हणून वाऱ्याचा विरोध असणेच शक्य नव्हते. उलट वारा अनुकूलच होता. मध्यंतरी देव आणि संघर्षवर्गेना हनुमंताची शक्ती पुरेशी आहे की नाही याची वाटली. म्हणून त्याच्या शक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी त्यांनी सर्पांची आई सुरसा हिला भेटून ते काम करायला सांगितले. म्हणाले—“हनुमंत तुला मित्रो की तुला

आपला पर्वताकार देह वाढवून हनुमानाची वाट अडव.”

सुरसा देवांच्या इच्छेला मान देऊन हनुमंताची अडवून उभी राहली. तिचा तों भयंकर देह पाहून हनुमान एक क्षणभरच पांचला असेल. सुरसा त्याला म्हणाली—“छान! देवांनी आहार म्हणून तुला पाठविले आहे. मी तुला खाणार आहे. मुकाट्याने माझ्या तोंडात प्रवेश कर.”

ऐकून हनुमानाच्या तोंडावर भंडहास्य दिवू लागले. तो हात जोडून सुरसेला म्हणाला—“तुला माहीतच असेल, दशरथाचा युवराज श्रीरामचंद्र आपला चाकटा भाऊ लक्ष्मण याच्यासह आणि आपली दायकी सीता हिला घेऊन वंडकारण्यात आला. ती राम कामनिमित्त घराबाहेर गेला असता राक्षसाने सीतेला ठेचलून नेले. मी रामाचा दूत म्हणून सीतेच्या दर्शनास आहे. तेव्हा काही मला तुझ्या मदतीची गरज आहे. तुला ते मान्य नसेल तर मी तुला वचन देतो मी सीतेचे दर्शन करून रामाला तिचा निरोप पोचता केल्यावर तुझ्या मुखात प्रवेश करतो. हे मी अगदी खरे बोलतो आहे.”

ते ऐकून सुरसा म्हणाली—“मी ते

माझ्या इच्छेविरुद्ध कोणाला ही जाता येणार नाही. असा मला वर आहे.”

सुरसा आपले विशाल तोंड उघडून आडवी उभी राहली. ते तोंड एका मोठ्या गुहेसारखे होते. हनुमंताने प्रसंग ओळखून आणि माशक्तीने आपले शरीर बोटा एवढे लहान केले आणि अत्यंत वेगाने तिच्या तोंडात प्रवेश करून बाहेर आला. म्हणाला—“दक्षमुते! मी नमस्कार करतो आहे. मी तुझ्या तोंडात प्रवेश करून बाहेर आलो सीतेच्या शोभाय दे.”

सुरसेने आपले राक्षसी रूप सोडले व शरीर करून म्हणाली—“आता तू आनंदाने जा. तुला कामात यश मिळेल. सीता व राम दोघांची भेट होईल.”

हनुमान परत लंकेच्या दिशेने तडू लागला. तो आकाशमार्गे जात असता समुद्रानून सिंहिका नावाच्या राक्षसिणीने त्याला पाहिले आणि आपले पोट भरायला एक चांगला प्राणी मिळतो आहे, असे समजून ती त्याची समुद्रावर पडलेली सावली घेऊन ओढू लागली.

तेव्हा समुद्रात एकाच जहाज जात असता जलदा वारा आला म्हणजे जहाजाचा

वेग जसा कमी होतो तसे हनुमानाला वाटले. चारीबाजूला व आलीवर सर्वत्र पाहिले तेव्हा त्याला समुद्रात एका प्राण्यासारखे काहीतरी दिसले. दक्षिण समुद्रात एक अद्भुत प्राणी आहे तो सावली घरतो, असे त्याला मागे सुग्रीवाने सांगितले होते. ते आठवले. तोच हा प्राणी असे हनुमानाला वाटले.

हनुमानाने आपला देह वाढविला. ते पाहून सिंहिकेने स्वतःचा देह वाढविला व आपले तोंड उघडून ते हनुमानाच्या देहातून मोठे करून त्याला गिळायला निघाली. तेव्हा हनुमानाने सिंहिकेच्या अंगातले सर्वस्व पाहून घेतले आणि

शक्तीने तो तिच्या देहात शिरला आणि तिच्या मर्मावर आघात झाला ते फाडून फेकून दिले आणि तिने तोंड मिटायच्या बाहेर आला. सिंहकेचा देह पाण्यावर तरंगू लागलेला पाहून ती मेल्याचे ओळखून हनुमान पुन्हा पुढे निघाला.

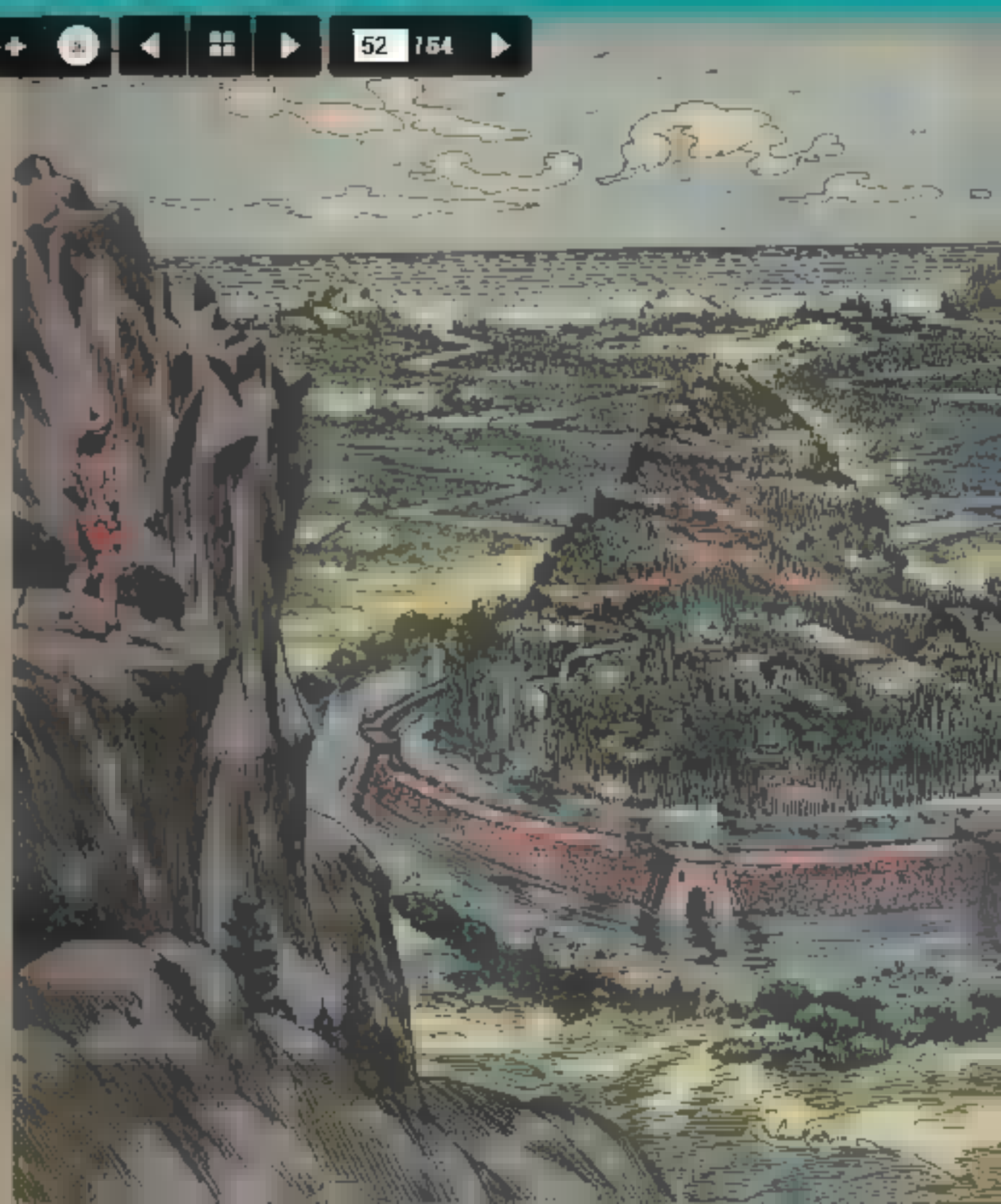
आता हनुमानाला पलीकडचा समुद्र-किनारा दिसू लागला. किनाऱ्यावर दूरवर पसरलेली अरब्ये दिसू लागली, लंका द्वीप, मलय पर्वतावरील वने व त्यांची मुष्टे स्पष्ट दिसू लागली.

तेवढ्यात त्याच्या मनात एक विचार

राक्षसांचा पाहिला तर आपण ज्या काळा-साळी आलो आहो तेच कदाचित बिघडेल. म्हणून त्याने आपले शरीर सूक्ष्म करून घेतले आणि समुद्र किनारावरच्या एका पर्वत शिखरावर उतरून देवेंद्राच्या अमरावतीची चढाओढ करणाऱ्या लंकापुरीला पाहिले.

लंकानगरी निकट शिखरावर होती. हनुमानाने लंकानगरीकडे फुला-फळांनी गदगदलेल्या वृक्षांमाली साकून गेलेली पर्वत शिखरे आणि उद्याने व उपवने पाहिली. त्याला निरनिराळ्या रंगाची व वासांची फुले असलेली फुल साडे, चित्र-रंगाचे व विविध प्रकारे बोलणारे पक्षी, राजोद्याने आणि अशीच अनेक सुंदर दृश्ये दिसली.

लंकेच्या चारीबाजूला होले. त्यात सोल व पाणी होते. त्या पाण्यात कमळे व कुमुदे सुंदर फुललेली होती. लंकेचा सोन्याचा होता. लंकेत कोणाला प्रवेश घेत नये म्हणून महासत्र राक्षसांचा सतत पाहारा होता. दुतर्फा उंच इमारती असलेले रस्ते मार्ग होते. किल्ल्याला मोठमोठे बुरूज होते आणि जागोजागी घ्वजस्तंभावर झेंडे फडकत होते. निकट शिखरावर लंका नगरी

पार करून म्हणजे होणे. जे-
वाले तरी काय फायदा? कारण लंकेला
जिकणे देवांनादेखील अशक्य होते. राम किती
पराक्रमी असला तरी काय उपयोग? आत
प्रवेशच करू शकला नाहीतर या लंकेवर
अधिकार कोठून स्थापन करणार? राक्षस
जात्याच क्रूर, सामन्तींनी त्यांना जिकणे
असंभव. ऐश्वर्यात लोळत असलेल्या या
लंकेच्या नागरिकांना दाखवून भुलविणे
तेही कसे होईल? स्वतःच्या
शक्तीचा व घळाचा आहे. याच्यात
आपल्या राक्षस जातीचा अभिमान
आहे. मग कूट कितुरी आणणेदेखील
कठीण. हे राक्षस इतके शक्तिशाली आहेत
की यांना युद्धात जिकणेदेखील सोपे
नाही. नंतर समुद्र पार करून लंकेत
येण्याची शक्ती फक्त चौघांच्याच अगत
आहे—एक आपल्यात, अंगदात, मेल
वानरात व सुग्रीवात! इतर कोणी येऊच
शकणार नाही.

हनुमान बराच वेळ याच विचारात
बसता आपण हा विचार करतो आहे तो
व्यर्थच नाही का असे हनुमानाला वाटले.
“हे विचार आतांच कशाला? प्रथम सीता
जिवंत आहे की नाही हे नको का पहा-
यला? जिवंत असेल तर तिचे दर्शन घेऊ

विचार हनुमानने शोध चालू ठेवायचे
ठरविले.

लंकेत कोठून कसा प्रवेश करावयाचा,
हा त्याच्यासमोर प्रश्न होता. आपल्या
विशाल काय देहाने प्रवेश केल्यास
राक्षसांच्या हाती सापडू हे कळत
होते. पार लहान रूप घेऊन प्रवेश करावा
तर एवढे मोठे लंका नगर फिरायला पार
वेळ लागणार. म्हणून त्याने पार मोठे
किवा पार लहान घेण्याऐवजी मध्यम
रूप घेतले आणि रात्री प्रवेश करायचे
ठरविले. सीतेचा शोध लागण्यापूर्वी राक्ष-
सांच्या हाती सापडणे घोक्याचे आहे, ते
आपल्याला राक्षसांसमोर उभा करतील
इतक्या दूर म्हणून तर
करणारच नाही, उलट शिक्षाच करील,
त्याला माहीत होते.

म्हणून हनुमानाने सूर्यास्त होण्याची
पाहिली. मोघरा एवढे शरीर लहान
करून घेतले. नंतर सामान्य माकडासारखा
उडचा मारीत तो लंकेकडे निघाला.

सर्व रस्ते कसे मोकळे होते आणि
स्वच्छ होते. सर्व इमारतींना वाड्यांना
चारीबाजूला उंच भिती होत्या. सोन्याच्या
सिडक्या होत्या. इमारती सात
मजली तरी बसतील. जिकडे पहावे

माणिक्ये पंगरे रत्ने बसविलेली होती.
लंकानगरी गंधर्व नगरीसारखी सजवलेली
होती. भयंकर मोठे राक्षस नगराच्या
संरक्षणास हजर असता वानर कधी
जिकणार? हनुमानाला ही पाळणी वाटत
होती. परंतु सीतेच्या शोधाचे आहे,
विचाराने बाकी सर्व गोष्टी तो
बिसरला.

इतक्यात चंद्रोदय झाला. लंकिणी नावाची
राक्षसीण एका भयंकर स्वरूपात हनुमाना-
समोर उभी राहून म्हणाली—“कोण रे तू?
इकडे येण्याचे कारण? तुझ्या सारख्या
माकडाला या लंकानगरीत पाऊल टाकायला

निर्मित्यासारखी भासत होती. विश्वकर्म्याने
ती स्वहस्ते निर्माण केली होती.

हनुमान लंकेच्या उत्तर दारा-
आला आणि राक्षसाचा प्रताप व
शक्तिसामर्थ्य किती आहे त्याची माहिती
करून घेण्याचा प्रयत्न करू लागला.

या महानगरीस जिकणे कोणास साध्य
होईल? एके काळी तो कुबेराची राजधानी
होती. परंतु आज कुबेराला युद्धा या नगरीत
पाऊल टाकता येणे शक्य नव्हते. गृहेचे
रक्षण जसे साप करतात तसा रात्रंदिवस
सशस्त्र राक्षस चौकसपणे पाहारा देत होते.
त्याशिवाय अपार समुद्र त्यानगरीचे रक्षण

हनुमान म्हणाला—“तुला मला हवे ते मी सांगतो. कोण हे सांग. मला नगरद्वारात अडवणारी तू कोण?”

“महापराक्रमी रावणाची मी दासी आहे. त्याच्या आज्ञेने मी लंकेचे रक्षण करते आहे. मला जिकल्याशिवाय नगरात टाकणे कोणालाही शक्य नाही. तुला मी आतांच ठार करते. मीच लंका आहे. आतां तू कोण बोलाला.” लंका म्हणाली.

“सहज लंका पाहून यावे, म्हणून मी आलो आहे!” हनुमान म्हणाला.

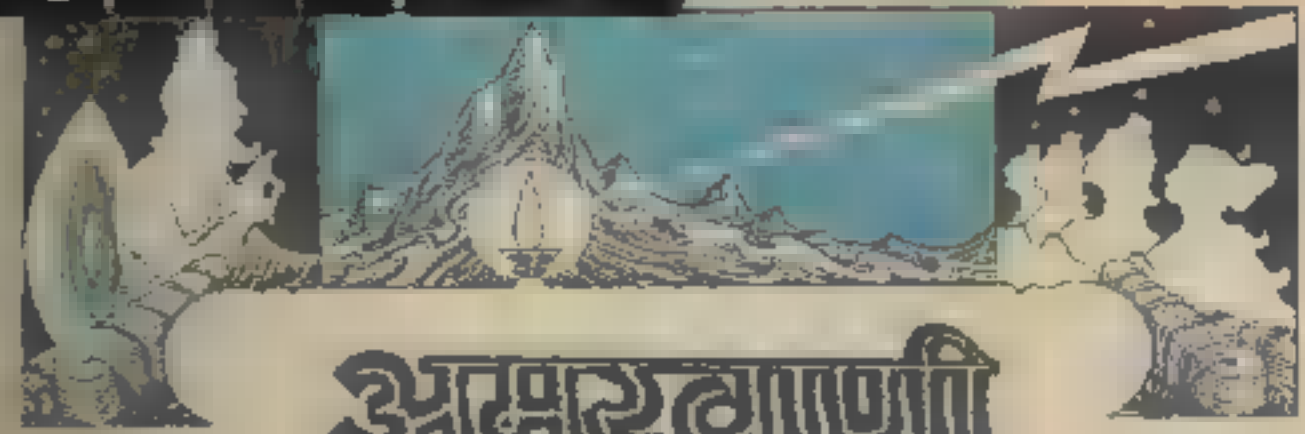
“परंतु मला जिकल्याशिवाय तुला प्रवेश मिळणार नाही.” लंकिणी म्हणाली.

लंकेने भयंकर आवाज काढून हनुमानावर प्रहार केला. हनुमानाने आणखी जोराने ओरडून बाव्या हाताने लंकेला ठोसा दिला. त्या पाठोपाठ लंका ‘ओय ओय’ करीत ओरडत जमिनीवर आवळली. म्हणाली—
“मला ठार करू नकोस! बळवान आहेस. आता मला आठवले, महादेवाने मला एकदा सांगितले होते मला एक

बानराचे बाळ त्या दिवशी कुठे राक्षसांच्या ससेला धोका आहे. रावण सीतेला घेऊन आला म्हणून हा धोका आला असावा असे वाटते. आत प्रवेश कर आणि वाटेला तिकडे जा.”

तेव्हा हनुमानाने लंकेत प्रवेश केला, परंतु एखाद्या मित्राला गोथेल अशातऱ्हेने द्वारातून प्रवेश करता तटावकून उरी मारून प्रवेश केला. त्याने प्रथम बावे पाऊल आत टाकले. तो रस्त्याने जात असता त्याला वाद्यसंगीताचे मूर ऐकू येत होते. नागरिकांच्या हसण्या खिचळण्याचा आवाज ऐकू येत होता. स्त्रिया मछपान करून गात होत्या. काही राक्षसांच्या घरातून बेदोळ्कार ऐकू येत होता. काही राक्षस ओरजोराने ओरडत होते. राक्षसांचे संव्य जागोजागी जमून गप्पा शोण्डीत रमलेले दिसले.

“कुमिळ प्रवेश असलेल्या लंकेत मला प्रवेश मिळाला आहे तेव्हा सीतेचा शोध नक्कीच लागणार!” हनुमान स्वतःची विचार करू लागला.

आमारवाणी

कंदुकपातेनो
त्वरयार्यं. पतत्रपि
तया त्वनार्यं. पतति
मृत्पिपतत्रम्

॥ १ ॥

[घोरपुष्प धावी पडला तरी पेंडूसारखा पुन्हा मर (दुर्गुणदिगी) उचतो (उठतो). नीच माणूस खाली पडला तर घातीच्या मोलावरून आरुमिच पडून राहातो.]

य दचेतन्योपि पादेः
स्पृष्टः प्रज्वलति सवितु
रिनकातः, तत्तेजस्वीपुरुषः
परकुराधिकृतिः कथम् सहते?

॥ २ ॥

[सूर्यकांतमणी चेतन्य रहित असूनही सूर्यकिरणांचा स्पर्श होताच थसकतो. परिहर्मिनीत जो घोर मानव असतो तो उतराकडून आलेला अपमान कसा सहन करील!]

पादग्रहतम् यदुत्थाय
मूर्ध्ना मघिरोहति
स्वस्था देवाकमानेपि
देहिन स्तद्वरम् रजः

॥ ३ ॥

[पदापावाने (जावपाचलो उर) पूरु डोक्यावर येऊन पडते. अपमान झाला तरी अवेत राहणाऱ्या मानवपेदां वृद्धच श्रेष्ठ तज्जे काय?]

जन्म

५-८-१९०८

मृत्यु

२४-९-१९७३

चंदामामाचे संचालक श्री चक्रपाणी २४

सप्टेंबर या दिवशी सकाळी अकस्मात निवर्तले, ही दुःखद बात नाशनाच्या वाचकाना कळविण्यास आम्हांला फार वाईट वाटत आहे.

चंदामामा (चांदोबा) हा श्री चक्रपाणी यांचा मानसपुत्र होय. ते या मासिकाची स्वप्ने कितीक दशके पहात होते त्यांना श्री नागिरेट्टी यांचे सहकार्य लाभल्यावर या मासिकाचा मूर्तरूप मिळाले. १९७५च्या जुलै महिन्यात, -भारताला स्वातंत्र्य लाभले त्याच्या दोडक महिन्यापूर्वी, -चंदामामा दोन भागांत (तेलुगू & तामीळ) निघू लागला, त्यानंतर एतर मासान विस्तार पावून आज अद्वितीयगणे त्याची जी वाटचाल चालू आहे, त्याला मुख्य कारण चक्रपाणी यांनी 'चंदामामा'वर राखलेली निरंतर आस्थाच म्हटले पाहिजे.

श्री चक्रपाणी यांच्या कर्मांचा व्याप फार मोठा व बहुमुखी होता. श्री चक्रपाणींच्या मार्गे चंदामामाचा व्याप एकच नव्हता त्याशिवाय सिनेसुप्टीतही नागिरेट्टी व चक्रपाणी या दोघांची जोडी नरनारायणासारखी पाजली. मध्यंतरी चक्रपाणी 'जाग्र ज्योति', 'संचारी', 'किनेमा' व 'युवा' मासिक या तेलुगू भाषेतील निवृत्तकालिकांच्या, मुख्यत्वे करून 'युवा' मासिकाच्या आणि युवा प्रेसच्या व्यवस्थेचे कार्य पहात होते. कामाचा

एवढा मोठा व्याप असूनही चंदामामाच्या अभिवृद्धी व उन्नतीसाठी ते नित्य कार्य-सत्पर होते.

श्री चक्रपाणी यांनी फार मोठे विद्यार्जन केले तसूनही त्यांनी स्वतः परिश्रमपूर्वक अभ्यास करून इंग्रजी, हिन्दी, बंगाली & संस्कृत भाषा उत्तम प्रकारे अवगत करून घेतल्या. १९४० साली त्यांचे सिनेसुप्टीत पदार्पण झाले, तेव्हापासून त्यांनी अनेक प्रमुख बंगाली कृतींचे तेलुगू रूपांतर करून तेलुगू भाषिकांना अरब सागराच्या पलीकडे चक्रपाणी यांनीच ओढले. त्यापूर्वी एका दोघांनी बंगाली साहित्य तेलुगू भाषेत रूपांतर आणले असले तरी चक्रपाणी यांच्या रूपांतरांमुळे वारचंद्र चट्टोपाध्याय यांच्या लेखनाचा आध्र मनावर उमटला.

श्री चक्रपाणी यांचा जन्म ५ ऑगस्ट १९०८ या दिवशी तेमाली जवळच्या ऐलानगरणाड्ड या गावातील एका मासास्थ शेतकरी कुटुंबात झाला. त्यांचे मूळ नाव आलूरि वेकट सुब्रह्मण्य असे होते. चक्रपाणी हे त्यांचे साहित्यिक उपनाम होते. तत्पश्चातच त्यांना क्षयरोगाने ग्रस्तले. औषधोपचारासाठी ते मदन्नपल्लीच्या सॅनेटोरियम-मध्ये असतांना त्यांचा एका बंगाली बाबूंची मैत्री झाली. त्यांच्या प्रोत्साहनातच चक्रपाणी यांचा बंगाली भाषा शिकून घेण्यास उत्साह जाटला.

राष्ट्रीय चळवळीच्या काळात हिन्दी चक्रपाणी याचीच कल्पना. यश सिद्धी ही विकृत ते अनेक हिन्दी परीक्षांत उत्तीर्ण झाले. एवढेच नव्हे तर त्यांनी इतरांना हिन्दी शिकवून परीक्षेत उत्तीर्ण करविले. श्री चक्रपाणी यांच्या स्वभावातले विशेष हे की कोणतेही काम हाती घेतले का ते मन लावून पूर्ण करावयाचे. त्यांनी केलेली बंगाली कथांतदे वाचल्यावर एताना त्यांना विचारले- "तुम्ही कलकत्त्याला कितो काळ राहलात?" परंतु चक्रपाणींनी "मला बंगाल प्रांत कसा आहे, वृद्धाश्रम माहीत नाही," असे म्हटल्यावर ती व्यवस्थे आश्चर्यचकित झाली.

श्री चक्रपाणी यांचे स्वतःचे लेखनही काही पुस्तकालये प्रसिद्ध झाले आहे. त्यांचा हास्य विनोद त्यांच्या साहित्यिक कृतीत आढळतो. ती विनोद त्यांनी निमित्तल्या चित्रपटांतही आपणाय दिसून येतो. 'पेल्लिळ चेसि चूडु' (लग्न करून घेहा), 'मिसम्मा', 'अणु चेसि पणु कुडु' (अणु कृत्वा घृत पिबेन), मुख्यत्वे करून 'गुडम्मा कथा' चित्रपटांत चक्रपाणींचा हास्य विनोद प्रचार उत्कृष्ट तन्त्रेने दृष्टोत्पत्तीस येतो.

विजया प्रांडेकान्स् यांच्या स्वजावर "क्रियामिद्धि त्यांचे भवति" हे ब्रीदवाक्य

चक्रपाणी यांचीच कल्पना. यश सिद्धी ही विकृत ते अनेक हिन्दी परीक्षांत उत्तीर्ण झाले. एवढेच नव्हे तर त्यांनी इतरांना हिन्दी शिकवून परीक्षेत उत्तीर्ण करविले. श्री चक्रपाणी यांच्या स्वभावातले विशेष हे की कोणतेही काम हाती घेतले का ते मन लावून पूर्ण करावयाचे. त्यांनी केलेली बंगाली कथांतदे वाचल्यावर एताना त्यांना विचारले- "तुम्ही कलकत्त्याला कितो काळ राहलात?" परंतु चक्रपाणींनी "मला बंगाल प्रांत कसा आहे, वृद्धाश्रम माहीत नाही," असे म्हटल्यावर ती व्यवस्थे आश्चर्यचकित झाली.

श्री चक्रपाणी यांचे स्वतःचे लेखनही काही पुस्तकालये प्रसिद्ध झाले आहे. त्यांचा हास्य विनोद त्यांच्या साहित्यिक कृतीत आढळतो. ती विनोद त्यांनी निमित्तल्या चित्रपटांतही आपणाय दिसून येतो. 'पेल्लिळ चेसि चूडु' (लग्न करून घेहा), 'मिसम्मा', 'अणु चेसि पणु कुडु' (अणु कृत्वा घृत पिबेन), मुख्यत्वे करून 'गुडम्मा कथा' चित्रपटांत चक्रपाणींचा हास्य विनोद प्रचार उत्कृष्ट तन्त्रेने दृष्टोत्पत्तीस येतो.

विजया प्रांडेकान्स् यांच्या स्वजावर "क्रियामिद्धि त्यांचे भवति" हे ब्रीदवाक्य

दीवा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागरेही

बालमित्रांनो! या वर्षाची दिवाळी गेल्या काही दिवाळ्यांपेक्षा जास्त गोड होणार. या वर्षी परमेश्वराने आपल्या-
ला कृपा केली आहे. बांगला पाऊस
आला व पिकेपण बांगली भाळी आहेत. सर्व वस्तू बाजारात मिळू लागल्या आहेत आणि पहिल्या इतक्या महागपण नाहीत. तेव्हा ही दिवाळी भक्तीच मजेची होणार. इतरही अशीच दिवाळी साजरी करण्यास परमेश्वराने अनुग्रह होत राहो, अशी आपण सर्व त्याच्या जवळ प्रार्थना करू.

वर्ष : २५ नवेंबर १९७५ संक : ५

मिन्नभेद

[२७]

दुष्ट बुद्धीने लवकरच आपली शंभर सोन्याची नाणी लचर्च टाकली आणि पैसासाठी हावऱ्यासारखा धर्मबुद्धी-कडे गेला. त्याला बरोबर घेऊन तो, त्यांनी सोन्याच्या नाण्याचा हुंडा पुरून ठेवला होता तेथे गेला. दोघांनी प्रत्येकी शंभर शंभर नाणी काढून घेतली परंतु वर्ष पुरे व्हायच्या आत दुष्टबुद्धीजवळचे सर्व पैसे लचर्च होऊन गेले.

दुष्टबुद्धीचा विचार होता की तीन चार वेळां धर्मबुद्धीवरोंवर जाऊन ते गुप्त धन घ्यायचे आणि त्याच्या आपल्यावर पूर्ण विश्वास बसल्यावर सर्व पळवामचे. आतां सहाशेचीच ठेव उरली होती. ती सर्व गिळंकृत करायचे ठरवून तो एके दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास ते गुप्त धन

पुरून ठेवले होते ते गेला. त्याने सहाशेच्या सहाशे नाणी काढून घेतली. मांदघावर पुन्हा आकण बांधून ठेवून ते अग्निनीत पुरून ठेवले आणि घरी परत आला.

एक महिना लोटल्यावर तो धर्मबुद्धीकडे येऊन म्हणाला—“मित्रा! उरलेली नाणी वांटून घेऊन मोवळे होऊ या.” धर्मबुद्धीने होकार दिला.

दोघे ठेवा पुरून ठेवलेल्या जागी आले. खणून गाड बाहेर काढून उघडून पाहिले तर रिकामे! दुष्टबुद्धी त्या मांदघावरच आपले होके आपलीत म्हणाला—“काय रे धर्मबुद्धी! तू सर्व पैसे पळविलेस वाटते, निमूटपणे माझा वांटा मला दिलास तर ठीक नाहीतर न्यायाधिकाकडे तुझ्या-विहड फिर्दा करतो.”

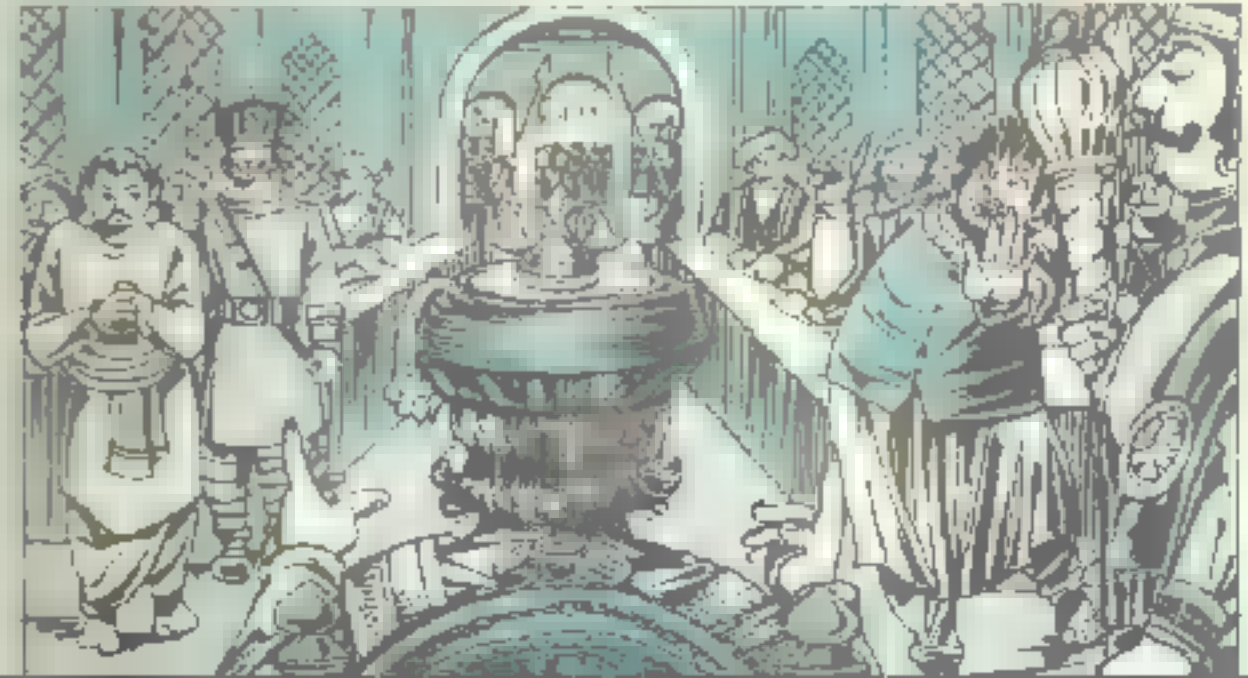
“चल रे, दुष्ट कोठला! मी असली चोरी करायला धजणारा दुष्ट व नीच नाही, समजले!” धर्मबुद्धी म्हणाला.

दोघांचे भाडण विकोपाला गेले आणि दोघे न्यायालयात गेले आणि परस्परांविहड दोघांनी फिर्दा केला. दोघांजवळ साक्षीदार नव्हते. म्हणून न्यायाधिकाला ताबड-तोड निवाडा देणे शक्य झाले नाही. म्हणून त्याने तिघांना पांच दिवस अटकेत ठेवले.

सहाव्या दिवशी न्यायाधिकांने दोघांना अग्निपरीक्षेसाठी समोर उभे केले. तेव्हा दुष्टबुद्धी त्याविहड म्हणाला—“हा धर्म झाला? दस्तावेज, साक्षीपुरावा काही नसला तरच अग्निपरीक्षा घ्यावी असे धर्मशास्त्रे सांगतात. बाबतीत ज्या जागी

आम्ही आपली ठेव पुरून ठेवली होती त्या परिसरातील वृक्ष वनस्पती नक्कीच साक्ष देऊ शकतील. वृक्षदेवता आमच्यापैकी खरा अपराधी कोण आहे, हे सांगेल. ती साक्ष ऐकून आपण न्यायनिवाडा करावा.”

न्यायाधिकांने ती गोष्ट मान्य केली. दुसऱ्या दिवशी ठेवली होती त्या जागी दोघांना हजर रहायला सांगून, वृक्षदेवतेची एकण्याचे ठरवून दोघांना त्या गोष्टीची खात्री करून देऊन अटकेतून मुक्त केले. दुष्टबुद्धी सरळ घरी गेला आपल्या बापाला म्हणाला—“बाबा! मीच ते काढून आणले तुम्ही मी सांगलां तसे बोल-लात तर ते सर्व धन आपल्याला मिळेल. आज रात्री मी तुम्हाला भाडाजवळ नेतो. तुम्ही

साडाच्या डोलीत लपून बसून त्याच्या घोर येऊन पैसे कोणी चोरून नेले असे विचारील तेव्हा 'धर्मबुद्धीने' एवढेच म्हणा!"

तेव्हा त्याचा बाप म्हणाला—"बाबा रे! आशा दुष्ट कामाच्या फंदात पवून आपणा दोघांचे नुकसान होईल. जहाण्या माणसाने कोणतेही असे काम करण्यापूर्वी त्यातल्या आवाकळ्यांचा विचार करणे असतो. नाहीतर पक्ष्यांची भाजी तशी गत व्हायची."

"सारस पक्ष्यांची काय गत झाली, ती गोष्ट वे तरी, मगता का?" दुष्ट-बुद्धीने विचारले.

तेव्हा बापाने सारस पक्ष्यांची गोष्ट सांगितली.

"एका जंगलात एका साड्याने जोडपे रहात असे. त्या साड्याच्या मुळात एका दिळात एक साप रहात असे. तो एकदा साड्याच्या डोलीत चढून एक पक्ष न फुटलेले सारस पक्ष्याचे पिल्लू गिळून निघून गेला.

ते पाहून सारस साड्या तलावाच्या काठावर बसून रडू लागले. पाहून एक दिळा विचारू लागला—"माभा, ही साड्या तुम्हाला रहायला?"

"एक पाणी साप आम्ही राहतो आढाच्या कुघातल्या दिळात राहतो. त्याने आज माझ्या पिल्लांना खाल्ले रे! उद्यां पिल्लांची तीस गत होणार. मग मी रडू ताही काय करू? तूच सांग!" पक्षी म्हणाला.

सारस पक्षी आपला शत्रू आहे त्याचे उद्दे काढण्याचे ठरवून लंकडा म्हणाला—"पहा! माभा! मुंगूस राहतो दिळापर्यंत माभाचे तुकड टाकून ठेवा. त्याने तुम्हाला सापाच्या विळापर्यंत येऊन त्याला मारून टाकील." संकडधाने पुन्हा सुचविली.

त्यान काय नुकसान जाई याचा विचार केल्याशिवाय मूले साड्याने तसेच केले. मुंगूसाने साड्याला ठार केलेच आणि साडाच्या डोलीत उरलेल्या सारस पक्ष्याच्या पिल्लांना खाऊन निघून गेले.

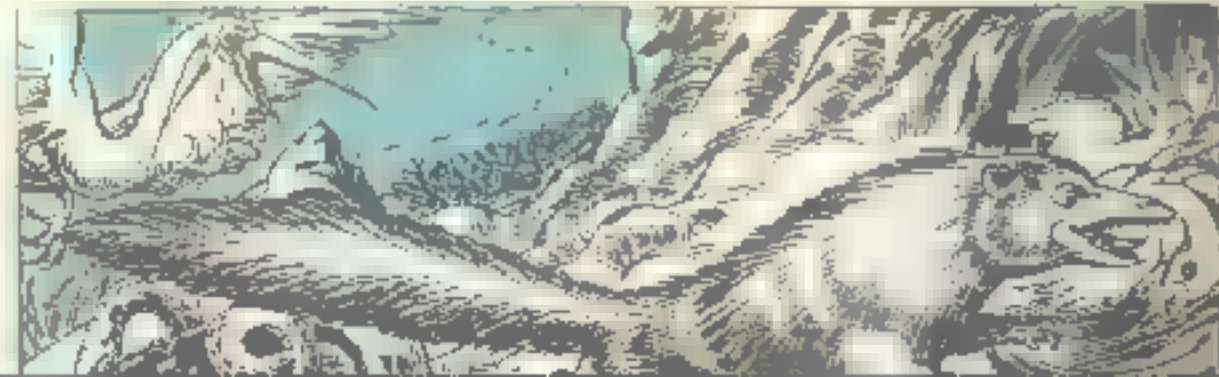
तिलाया बहिणी

[१५]

[साड्याला साप की त्यामा होती तेव्हा मुली भाबडे सापवली त्यांना बळी देऊन देखीना करता पणु एन वेळी तिचीच्या भंगान अगत्याचे भाडवले आपल्या दायदामीना करून ती गडद रूप तिलाया बहिणीना घेऊन आकाशमार्गे निघून गेला. पुढे-]

उदयन अदृश्य रूपेच ते सर्व पाहून पुढे काय करायचे या विचारात पडला. मुषारान्त्या घरात पहावे. असा विचार त्याच्या मनात आला परंतु जवळची अग्नि वगैरे तेथे कामाची नाहीत हे त्याला राजकन्यांनी सांगितले होते ने आठवले. तरी पाहण्या तर होते असा विचार करून त्याने पाचोळ्याचा ढिगारा काजूला मारून पाहिले.

तेथे भले मोठे भुमार व त्यान जाण्यासाठी जिना दिसला तो एकेक पायरी उतरू लागला दहा पायच्या उतरून गेल्यावर त्याने अदृश्य रूप जाऊन सामान्य रूप आले. तरी तो बांबला नाही. आपली दहा पायच्या उतरून गेला. परंतु त्यापुढे माथ त्याचे पाऊल पडले नाही. जिन्माच्या पायच्याला दोन सिंह त्याच्याकडे पाहून गुर-गुरत असलेले दिसले. त्याहून जास्त भयंकर

गोंद म्हणजे त्या सिंहाच्या गळ्याला बिल्ला घालून दोन मोठे नागसाप फुरकार सोडीत होते. पाहताच तो उलट पावली मार्ग फिरला आणि भुयाराबाहेर घेऊन त्याने त्याचे द्वार बंद केले. नंतर पाचोळ्याचा दिगारा करून ठेवला. त्याला पुन्हा अदृश्य रूप प्राप्त झाले होते.

तेथून तो सरळ सरोवराच्या काठी आला. सरोवराच्या चारी बाजूला आगीचे वेष्टन करून ठेवलेले त्याला दिसले. राक्षसाचे दासदासी पाहारा देत उभे होते. विकलांग झालेल्या राजकन्यांना राक्षस उचलून घेऊन गेल्याचे उदयनला माहीत नव्हते. त्याने सरोवरातले हस मोजून

पाहिले तेव्हा अटोचालीस हंसाऐवजी त्याला फक्त पंचेचालीसच हस दिसले. तेव्हा तो विचारात पडला. तीन कमी असलेले हस त्या तिथी राजकन्याच असल्या पाहिजेत त्यांच्यावर कोणते तरी भयंकर सकट ओढवले असले पाहिजे असे त्याला वाटले. परंतु आता काय करायचे? विचारले तर सांगणार तरी कोण? अदृश्य रूप सोडून सामान्य रूपात तो दिसला तर राक्षस पाहरेकरी त्याला नक्कीच पळोईल. माहीत होते निदान सरोवरात शिरून हंसरूपे काही माहितो काढता येईल म्हणजे तर विस्तवाचे कुंपण चारी बाजूला होते.

राक्षस मुहासिनि, सुभाषिणी व सुकेशिनी तिघां बहिणींना उचलून घेऊन गेला होता त्याने त्या तिघींना एका अरण्यात सोडले. त्याने तेथून निघून जाण्यापूर्वी त्यांना त्याच्या भवनाचे गुप्त सांगता देऊन नयं पासाली त्यांना मुक्या करून टाकले. मुळातच त्या विकलांग झाल्या होत्या. आता त्यांना बोलणेदेखील अशक्य होते. कपाळावर हात माकन त्या आपल्या भाग्याला दोष देऊ लागल्या. काय करावे, त्यांना मुचेना. त्या अरण्यातून कसे तरी बाहेर निघून जावे तर सुभाषिणीचे गेलेले आणि सुकेशिनीचे डोळे गेलेले.

त्याने घोर जाण मुहोनिनीला अशक्य वाटू लागले.

मुदेवाने त्या होत्या त्या बाजूला एक राजा शिकार करीत आला. त्याला राजकन्या दिसल्या त्या जख्यंत सुंदर अशा राजकन्यांना विकलांग स्थितीत पाहून त्याला फारच आश्चर्य वाटले.

त्याने पुढे होऊन मुदु शब्दात विचारले-“कोण तुम्ही? ह्या भयंकर अरण्यात कशा संचार करायला आलात?” परंतु राजकन्या मुक्या असल्या कारणाने काहीच बोलू नव्हते. त्यांनी हाताने मुणा करून आपल्या ह्या स्थितीचे वर्णन करून सांगण्याचा प्रयत्न केला.

राजकन्यांना ह्या स्थितीत पाहून राजा म्हणाला-“म्हणजे तुम्ही मुक्या मुढा आहांतर!”

नंतर राजा त्यांना म्हणाला-“मुलींनो! तुम्ही धोर कुटुंबात जन्मल्यासारख्या दिसता आहां. काहीतरी फार मोठे कारण असले पाहिजे तुमच्यावर हा घोर प्रसंग ओढायला! तुम्ही भिण्याचे मुलीच कारण नाही. मी तुम्हाला बरोबर घेऊन जातो. तुम्ही आपल्या घरात जितक्या मोकळेपणी रहात आलात तितक्याच मोकळेपणी माझ्या किरायात रहा. मी मालव देशाचा राजा आहे. माझे नाव प्रतापसिंह. कदाचित तुम्ही नाव ऐकले असेल.” असे त्याने तिघींना धोर दिला.

ठरवून त्याने वालू मागवून तो लहानग्या
भाटीसारखी पसरून ठरवून मुहासिनीला
तिची तेथे कोठून रुजा आल्या आणि त्या
कोण, कोणाच्या याविषयी लिहायला खुणेने
सांगितले. मुहासिनीने डोळ्यात पाणी
आणून खुणेनेच त्याला लिहिता दाखतां वेत
तमल्याचे सांगितले. आपण किती सुंदर
युक्ती काढली होती, परंतु ती मुळा फोल
ठरल्याबद्दल तो विद्वान निराशासूचक होऊन
च होत इतकीच गण घेतला. घोरघा घेऊन
तो म्हणाला-

"महाराज! एक पुष्कळ विचार करून
एक शय्येचा उपाय करून पहावा म्हणून
मन केला होता, परंतु तो मुळा फुकट गेला.
माझी निगळा मार्ग मला आता तरी मुक्त
नाही. असे समजून तो विद्वान पंडित
राजा स्वागत काय म्हणतो ते पाहू लागला.

राजाने त्या विद्वानाला निरोप देता
आणि दासीला बोलावून म्हणाला-"या
निघोना घेऊन जा. यांना कोणत्याही
गोष्टींनी उणीव भासू नये, याची काळजी
घ्या. यापेक्षा डोळ्याचे रक्षण करूनात
तशी मनात वांच्यावर नजर ठेवा."

तिची मुसपूर्वक राजाच्या अंतःपुरात
कोणत्याही प्रकारची फिकीर न करता
राहू लागल्या.

उदयन मागे थावली नगरीला जात
असतां त्याला कोणत्या तरी राजाच्या
राज्यातून जावे लागले होते. तेथे त्याने
जजन लावून एका आंघोळ्याला डोळम
केले होते. ते पाहून त्या देवाच्या राजाने
आपल्या दरबारात रहायला आग्रह
केला होता. योगायोग राजकन्यांना
अरण्यातून अंतःपुरात आदरपूर्वक
आणणारा राजा तोच मालव देशाचा राजा
प्रतापसिंह होता.

बनन दिल्याप्रमाणे उदयन कधीतरी
येईल, तेव्हा त्याच्या मदतीने तिचीने
अगळेकन्ये दूर होईल, हा विचार राज-
त्या मिळीत पाहिल्यापासूनच
मनात आला होता.

अपेक्षेप्रमाणे बरोबर एका आठवड्याने
उदयन आला. अगदी आपल्याला तो हवा
होता तेव्हाच तेमका आलेला पाहून राजाला
फार आनंद झाला. तो आता आपल्या
दरबारात कायम राहाण्यासाठी आला
असावा, असे राजाला वाटले.

आलास? फार छान! तू केव्हा येतोस
म्हणून मी वाट पहात होतो. यावेला
हवा होऊन बरोबर त्यावेळीच आलास.
फार आनंद वाटतो आहे मला. तू कामासाठी येता होतास ते पुरे झाले का?
नावाने विचारले.

उदयन म्हणाला-"महाराज! माझ्या
शिरावर कामाची जबाबदारी आहे, काम
भरपा पुरे झाले नाही म्हणून आपले
महात्म्य मिळेल या भाशेने आलो आहे.
"माझे मदन? काय बुवा? निःसंकोच
माग! कोणत्याही प्रकारची मदत असु दे,
मी ती करायला तयार आहे" राजा
म्हणाला.

तेव्हा उदयनने स्वतःविषयी, आपल्या
दावा भावनांविषयी सर्व राजाला सांगितले
आणि एकाएकी अद्भुत झालेल्या राज-
कन्यांच्या घोषार्थ असल्याचे सांगितले.
त्याने त्याच्याजवळ असलेल्या भस्माचे व
अंजनाचे वर्णन देखील घोरघ्यात सांगितले.

राजाचे ते सहानुभूतीपूर्वक म्हटलेले
गोड शब्द ऐकून राजकन्याच्या चेहऱ्यावर
आनंदाची छटा झळकली. राजाने त्यांना
आपल्या घोड्यावर बसविले आणि ती
स्वतः घोड्याबरोबर चालू लागला.

काही वेळाने त्या राजा तिलाच विकलांग
दाहणीना घेऊन आपल्या राजवाड्यात
पोचला. त्याने आपल्या दरबारातल्या एका
धोर पंडिताला बोलावून तिचीने
आईवडील कोण, त्या कोठून आल्या
असाच्या याचा शोध काढायला काही मार्ग
आहे का विचारले.

त्या विद्वान पंडिताने बराच वेळ विचार
केला आणि एक युक्ती करून पहावी असे

काठी काही दिवस राहून मालव देशात परत जायना निघाले.

बरोबर एका आठवड्याने उदयन व चित्रकार मालव महाराजांच्या महालात पोचले. चित्रकाराने काढून आणलेली चित्रे क्रमाने पहान उदयनकडे पहान राहून. मध्यमच एक मित्र पाहून तो यांबला. "ने चित्र उदयनच्या अवळ ठेवून पहान म्हणाला—"ठीक! तुम्हांला बरोबर दिसते आहे. हा बघ करून तुम्ही गंवात तुम्हांला कोणो ओळखू शकणार नाही."

"बरोबर म्हणता आहां!" उदयन आनंदाने म्हणाला. त्यानंतर लगेच चित्रकाराने उदयनला त्या चित्रातल्या राक्षसासारखी वस्त्रे घालून आरजात पाहायला सांगितले. उदयनने आपले वस्त्र व वस्त्रे त्या चित्राशी बळवून पाहिली व आपण त्या राक्षसाच्या नोकरासारखे दिसू लागल्याची खात्री करून घेतली. नंतर दुसऱ्याच दिवशी राजाचा निरोप घेऊन तो मायाभवनाजवळच्या सरोवराकडे निघाला.

उदयनने सरोवराच्याकाठी पोचल्याबरोबर आपल्याजवळच्या भस्मांजनांसाठी सवयीप्रमाणे कपड्यांच्या मिश्रात वाचपूत पाहिले. परंतु भस्म नव्हते. आता काय करायचे, असा विचार थोडा वेळ केल्यावर

उदयन घाबरून त्यासिवाय काळात पडेपर्यंत कोणाच्या दृष्टीस न पडता एका मृदपाजाड लपून बसला.

मध्याकाळ झाल्यावर चांगला काळोख पडला. राक्षसाच्या नोकरांचाकरांपैकी बागली काहीजण सरोवरानजीक आले आणि वेळेपर्यंत पाहारा देणाऱ्यांत विश्वांतीसाठी पाठवून त्यांच्याजागी पाहान्याला बसले. पाळी संपवून नोकरांवाटेर भुयारातल्या परात एक एक करून लागले. अगदी शेवटचा आत प्रवेश करण्यापूर्वी उदयन चातुर्याने त्याच्याबरोबर आत शिरला.

आपले मोग उपडकीला तर मरणच हे ओळखून उदयन मनात भीतन

होता. परंतु दैवयोगाने त्याचे ते सोंग कोणी ओळखू शकला नाही व सर्व सुरळीत झाले. कारण उदयनचा वेप पाहून तो आपल्या पैकीच एक आहे असे इतर नोकरांना वाटले. म्हणून कोणताही प्रसंग त्याच्यावर नाही.

खेपेस उदयन सर्व पायऱ्या उतकून सिंहांच्या अगदी जवळून पुढे निघाला. आपण इतर पाहारेकऱ्यांच्या धोळकवात त्यांच्याच सारखे कपडे घालून जात असल्याने सिंह ओळखू शकणार नाहीत असे त्याला वाटले होते. परंतु सिंहांनी माणसाला तत्क्षण ओळखले आणि तुटून पडले आणि ठार करण्याच्या संतास होते.

सर्व ऐकून घेतल्यावर राजाने विचारले— "तर भग, माझ्याकडून तुला कोणत्या तऱ्हेच्या मदतीची अपेक्षा आहे?"

"आपल्या बरबारी चित्रकाराला एकदां माझ्याबरोबर पाठवू शकाल का? आम्ही दोघे एका आठवड्यात परत येऊ." म्हणाला.

राजाने होंकार देत चित्रकाराला बोलाविले आणि उदयनची व त्याची ओळख करून देऊन त्याच्याबरोबर त्याला जायला सांगितले. दुसऱ्याच दिवशी दोघे राक्षसाच्या मायाभवनात दाखल झाले. त्याने तेथे चित्रकारावर व स्वतःवर अदृश्य होण्याचे भस्म टाकले. दोघे अदृश्य रूपे सरोवराच्या

त्याच वेळी उदयन किकाळी फोडून लाली पडला.

ते राहून इतर राक्षस नोकर धावले. आपल्या तलवारीच्या एकेका वाराने त्यांनी सहाना ठार केले. नंतर उदयनला घेऊन जाऊन सर्व त्याच्या चारी बाजूला घोंढका कम्म उभे राहाले. "आपल्यालाच सायला घावलं का हे? मस्ती चढली होती बेटशांना! चांगली शिक्षा मिळाली गुलामांना!" असे म्हणत सर्वांनी सहाना ठार करणाऱ्यांची घोषटली.

नंतर त्यांनी उदयनला मलमपट्टी बगैरे केली आणि आपल्या गाळीच्या वेळेला जाण्यापूर्वी सहानुभूती बघावीत म्हणाले—"मित्रा! तुम्ही तव्येन ठणठणीत चांगली होईपर्यंत तीन दिवस विभांती तोंडपर्यंत पाहण्याचे काम आम्ही पाहून घेतां."

तेव्हा उदयन म्हणाला—"आणखी एक कृपा कराव का? मला जायचे हातलां घेणार नाही. म्हणून माझ्या खाण्यापिण्याची

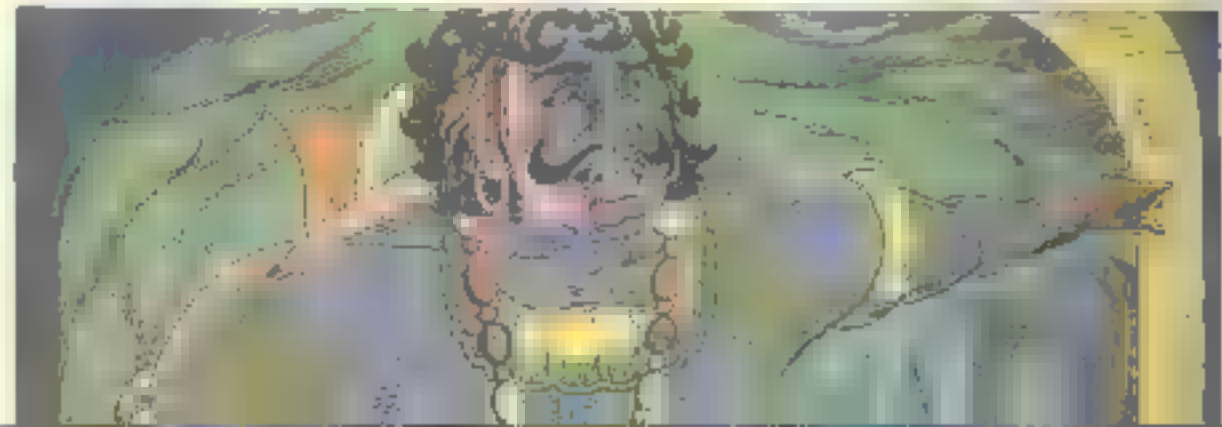
व्यवस्था करून ठवा आणि मग जा. तुम्हाला पुष्प लागेल."

त्याला होकार देऊन त्यांनी पाहण्याला जाण्यापूर्वी उदयनसाठी मांस, पेंथे वगैरे आणून ठेवली आणि सर्व निघून गेले.

उज्जाडले, आणि दिवसगाळीच्या पाहरे-कऱ्यांनी राक्षसाळी करणाऱ्यांना मोडविले. काही वेळाने राक्षसाळीचे लोक उदयन-जवळ आले व म्हणाले—"तु मोठा भाग्य-वालो आहस बाबा! म्हणून वाचलास!" रात्रभर राहण्यामुळे एकूण गेलंलं पाहरेकरी जमिनीला अग लागताच घोर लागले.

मध्यरात्रीच्या सुमारास राक्षस आला. पायच्या उतरत जिन्याच्या पाय-ध्याची दोन्ही सिंह मरून पडलेले त्याला दिसले. त्याला भयकर राग आला. "हे कोणाचे काम? कोला!" म्हणून मोठ-मोठघाने ओरडू लागला आणि उदयन पडून होता त्या जागी आला.

(क्रमशः)

सौंदर्य पिपासा

विरमादिष्टाने आपला हट्ट सोडला नाही, तो साडाजवळ गेला, प्रंत लांघावर काढून घेतले आणि तेहमीप्रमाणे धीन होऊन स्मयानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू इतके परिश्रम करून शेवटी आपल्या प्रयत्नात यशस्वी झालास तर चंद्रकुमारासारखा हातात आलेले घालवून बसू नकोस म्हणजे झाले. तुला मी त्याची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी सत्राजित नावाचा एक राजा होता. त्याला तेजोवती नावाची एक रूपवती कन्या होती. सत्राजिताजवळ दोन्ही हातासारखे सतत त्याच्या सेवेस हजार असणारे दोन यक्षकुमार होते. त्यांच्यापैकी एकाचे नाव रुद्रकुमार होते व दुसऱ्याचे चंद्रकुमार होते.

तेजोवती कन्या

प्रेम कोणावर आहे ते तो चांगले ओळखत असे. म्हणून रुद्रकुमाराला तिचा हात मिळणार नाही, याबद्दल वाईट वाटे.

सत्राजित मुलीच्या विवाहासाठी योग्य वर पहात असताना रुद्रकुमाराने आपल्या धन्याला भेटून मनातली व्यक्त केली. सत्राजितला फार आनंद झाला. त्याने तेजोवतीला त्याच्याशी लग्न करून घ्यायला सल्ला दिला.

परंतु तिला सांगण्या रूपा रंग नमलेल्या तरुणाशी लग्न करावयाचे नव्हते. एव तसे स्पष्ट सांगणे उद्धरणाने होईल या विचाराने ती वडिलांना म्हणाली—

“बाबा! माझ्याशी लग्न करण्याची असणाऱ्याने एक अट पुरी केली पाहिजे.”

“ऐकू दे तरी तो अट.” सत्राजितने तिला विचारले.

“गंधर्वनात एक सरोवर आहे. त्यात सुवर्ण कमळे आहेत. त्याचा रस पिऊन व सर्वांगाला लावून घेणाऱ्याचे सर्व रोग बरे होतात. त्याला कधी कोणताही आजार येत नाही. याशिवाय त्याला गंधर्वतुल्य नैसर्गिक सौंदर्यालाभ होतो. गंधर्वांवर विजय मिळवून ते कमळ आणण्यासाठीच मी विवाह करीन.” तेजोवती म्हणाली.

सत्राजितने आपल्या दोघां सेवकांना ती परीक्षा देण्यास प्रोत्साहित करून पाठविले.

दोघे गंधर्व नाकान जायला निघाले. चंद्रकुमार शूर साहसी होता. तो वाटेत आलेल्या सर्व संकटांना हुसतहसत तोंड देऊन आपल्या गम्य स्थानी म्हणजे गंधर्वांच्या त्या सरोवराच्या काठी येऊन पोचला. सरोवरात सुवर्ण कमळ पाहून तो एक कमळ तोडून आणण्यासाठी पाण्यात उतरला.

दुसऱ्या क्षणाला त्याला पाठीमागून कोणीतरी येत असल्यासारखे वाटले. तेथे अदृश्य रूपे असलेल्या एका गंधर्वाने सिंहाचे धाड्याने मोठ्याने गर्जना करीत रुद्रकुमारावर उडी मारली. चंद्रकुमाराने दोन्ही हातांनी त्याची गरठी जीव कंठाला आल्यावर गंधर्व त्वरितपणे उडून गेला. हातपाय करीत पाय माफी मागू लागला.

चंद्रकुमाराने येथ्याचे कारण सांगितल्यावर त्या गंधर्वाने सरोवरातील एक सुवर्ण कमळ आणून दिले. कमळ मिळाले त्या वेळी काळोख पटू लागला होता. म्हणून चंद्रकुमाराने रात्रभर शेजारच्या एका गृहेत रात्र काढण्याचे ठरविले.

थोडी रात्र उलटल्यावर चंद्रकुमाराला एक सिंहगर्जना ऐकू आली. सरोवरावर गेला तेव्हा तेथे त्याला एका

पाडल्याचे दिसले. तो विचारा जमिनीवर नडफडन होता.

लगेच चंद्रकुमाराने रुद्रकुमाराला उचलून गृहेत आणले आणि आपल्या सुवर्ण कमळाचा रस त्याच्या सर्वांगाला चोळला आणि आश्चर्य म्हणजे रुद्रकुमाराला गंधर्वासारखे सौंदर्य लाभले. त्याने चंद्रकुमाराचे आभार मानले.

दोघे सुवर्ण कमळाशिवायच रिकाम्या हाताने परतले. तरी तेजोवतीने वडिलांच्या दृच्छेप्रमाणे रुद्रकुमाराशी विवाह करून घेतला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—

रुद्रकुमाराशी विवाहास तयार झाली यात नवल नाही. परंतु चंद्रकुमाराने एवढे काय सहन करून मिळविलेले यश रुद्रकुमारासाठी खर्चीक घातले? दोघे तेजोवतीने घातलेली अट पुरी करायला गेले होते ना? मूळीत तेजोवतीने चंद्रकुमाराशीच लग्न करायला ठरविले असल्याचे सांगला ती अट घालायची का? या शकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून नू दिले नाहीत तर परिणाम दुःखा माहीतच आहे, तुम्हा दोघ्यांची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लाडू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"रुद्रकुमारानेच नाही का मन्नाजितापस तेजोवतीशी लग्न करून घ्यायला विचारले होते? चंद्रकुमाराने तडवते विचारले तसे. त्या दोघ्यांकी पाहिजे त्याचे वरण कर, असे वाग म्हणाला असता तर तेजोवतीने चंद्रकुमाराला वगले असते. परंतु लग्न करण्याशी इच्छा स्वतः व्यक्त करणाऱ्याशी ती लग्नाला तयार नसल्याचे कसे म्हणणार? म्हणून तिन ती

अट घातली. चंद्रकुमार त्या चढाओढीन भग्न होईल तो अट पुरी करील व रुद्रकुमार हारेल, याची तिला खात्री होती. चंद्रकुमार मुवर्ण कमळाच्या रसाने आणखी आरुन रूपवान होईल असे तिला वाटत होते. परंतु तिचा तो हेतू पूर्ण न होण्यास कारण चंद्रकुमारच सन्नाजिताच्या आशेने ती त्या चढाओढीन उतरला होता, तेजोवतीच्या इच्छेने प्रेमासुळे नाही रुद्रकुमाराचा त्याने हेवादेखील केला नाही, रुद्रकुमारने तेजोवतीवर जिवोपेक्षा प्रेम असल्याची गोष्ट चंद्रकुमाराला माहीत होती. त्या दिवशी रात्री तो गुहेत तेमुळा कदाचित् रुद्रकुमाराच्या नगिचात भाहे हे पाहण्यासाठी असेल! म्हणून चंद्रकुमाराने मिळविलेले यश त्याच्या बदरात पडल नाही. त्याने त्याचा सदुपयोगच केला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मोत भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा साराला जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)

हेवा

कार पूर्वी रामपूर नावाच्या गावी चित्रं करणारा एक सुप्रसिद्ध कारतगीर रहात असे. त्याला सोमदत्त नावाचे दोन मुलगे होते. दोघे वडील वारले. नोंपयंत सोमदत्ताने बापाकडून चित्रं कशी करायची हे चांगले शिकून घेतले होते बापाचे दुकान तोच उत्तम प्रकारे चालवू लागला होता. त्याच्या मिळकतीवरच कुटुंबाचा उदर निर्वाह चांगल्या प्रकारे चाले.

दुसरा मुलगा सोमदत्त चित्रं तयार करणे शिकला नाही. त्याचे लक्ष विद्याभ्यासाकडे जास्त होते म्हणून तो विद्याभ्यास करू लागला. सोळाव्या वर्षीपर्यंत त्याने साद्यालया विद्वानांजवळ शिकून घेतले. धाकट्या भावाच्या मनात पुढे विद्याभ्यास चालू ठेवण्याची असल्याने ओळखून रामदत्ताने त्याला मयुरेला

जगन्नाथ पंडित नावाच्या एका विद्वानाकडे पाठविले.

जगन्नाथ पंडिताकडे शिष्यभंग मोठा होता. परंतु सोमदत्ताने सर्व सहपाठ्यांत सर्वात हुशार म्हणून नाव मिळविले म्हणून त्याच्या मनात पोवाग्वं अहंकार वाडला.

मध्यंतरी जगन्नाथ पंडिताकडे शिकायला आनंद नावाचा एक नवीन शिष्य आला. तो कुशाग्रबुद्धीचा सुस्वभावाचा मोठे विद्यार्थी होता. सर्व त्याचा आदर वाळू लागले.

आनंद सर्वप्रकारे आपल्याहुन हुशार असल्याचे व सर्वांच्या पाच होऊ लागल्याचे पाहून सोमदत्ताच्या मनात हेवा उदपन्न झाला. एके दिवशी सोमदत्त आनंदच्या गळ्यात घालून त्याला इतर सहपाठ्यांपासून दूर एका निर्जन

पुस करून... यला! तुझा विराग्यास सपना का? त्याने विचारले.

सोमदत्ताने बडील मावाला घडलेले वस्त काही लपवातकवी केल्या- शिवाय जसे होते तसे सांगितले. सर्व ऐकून येऊन रामदत्ताने सोमदत्ताला सहानुभूती दाखवून केले.

काही लाटल्यावर कोठून तरी एक नवीन माणूस रामपूरला आला व त्याने रामदत्ताच्या दुकानासमोरच एक चित्राचे दुकान काढले. नवीनासमोर जुग्यान्हा विचारतो. सोमदत्ताचे मने गिन्हाईक नव्या दुकानातली चित्रे विकत घेऊन जाऊ लागले परंतु काही काळ गेल्यावर कोणीतरी हाळ उघडलील असे सोमदत्ताला वाटले.

त्याच्या भावाने केलेली चित्र चागली नाहीत लोकाना वाटू नव्हत्याने सोमदत्ताच्या कामावर आले. नवा चित्र करणाग हुशार असू शकते परंतु त्याने केलेली चित्र आपल्या भावाच्या चित्रापेक्षा जास्त चागली असनात हे मानायला सोमदत्ताचे मन मानना.

एक दिवशी सोमदत्त घरात आपल्या भावाच्या दुकानाकडे जात असतां एक जण समोरच्या दुकानदाराकडून काही चित्रे विकत घेऊन समोरून येत असल्या भेटला.

त्याने सोमदत्ताला विचारले- ही चित्र कोठून हो विकत घेतलीत? "

"एक नवीन दुकान निघाले आहे ना? दुकानात घेतली." तो मनुष्य म्हणाला.

सोमदत्ताने ती चित्रे हातात घेऊन पाहिली. ती त्याच्या भावाच्या चित्रासारखीच, जणुकाही त्यांचे केल्यासारखी दिसली. लोक या नव्या दुकानाकडे का वळले हे सोमदत्ताला वाटले.

तो दुकानात पोचला तेव्हां रामदत्त नवीन चित्रे तयार करीत होता. त्याचे हात कामात गुंतले होते खरे, परंतु त्याची दुष्टी समोरच्या दुकानात चित्रे खरेदी करणाऱ्यांवर होती त्याचे चित्र हातातल्या नसल्याचे सोमदत्ताला दिसत होते.

त्याच्याजवळ काही चित्रे ठेवलेली होती. ती सर्व विकत दिसत होती. रामदत्ताचे हात थरथर कापत असावेत से सोमदत्ताला वाटू लागले. त्यामुळेच चित्राची मशी स्थिती झाली असावी. सोमदत्ताला आयुष्यात निराशा वाटू लागली ती बरोबर असल्याचे वाटले.

रामदत्त सोमदत्ताकडे पाहून विचारला- "काय रे, कोणी दुकाना- कडेवळत नाही? पाहून तुला वाईट वाटते आहे का? हे कितो दिवस चालणार? मी पाटलाचे हात गरम करून त्या दुकान- दाराला गावाबाहेर हाकलून लावणितो. पहा तर! त्यानंतर कोणीना आपल्या दुकानात यावेच लागेल."

त्यानी घेऊन गेला. त्याने पायाला पाठीमागून जांगल माथ माथून जमिनीवर उताणा पाडले व एक मोठा दगड दिसला तो उचलून डोवयात घालीत म्हणाला- "आजपासून माझ्या वाटेवरचा काटा दूर झाला."

दुरून काही शिण्यानी ओरडून म्हटले- "काय रे! कोठे निघालास? माले?" घाबत जवळ आले.

परंतु सोमदत्ताने तो दगड उचलून दूर फेकला व अंगातली सर्व जकमी एकवटून नेथून पाय काढला.

घाबरलेल्या अवस्थेत घरी आलेल्या घाबरलेल्या भावाला पाहून रामदत्ताने विचार-

माणसाच्या प्रतिस्पर्धेमुळे आपल्या एवढ्या सुशील भावाचे एवढे मन पालटले, म्हणून त्याच्या हातून चांगली चित्रे होत नाहीत, असे सोमदत्ताला वाटले. दुसऱ्या क्षणाला कोणीतरी त्याच्या बोबाडीत मार-त्यासारखे भासले. लगेच तो उठला आणि सरळ सधुरेला गेला.

पंडिताचे पाय धरून त्याने त्यांची क्षमा मागितली. आपली सर्व चुकी कबूल करून पुढे शिकविण्यास विनंती केली. आनंदच्या मनात सोमदत्ताविरुद्ध वैरभावना मुळीच नव्हती. दोघांची परस्पर मैत्री वाढली. पुढे काही वर्षांनी आपला विद्याभ्यास पूर्ण सोमदत्त आपल्या गावी परत आला.

आपला भाऊ सर्व विद्याभ्यास पूर्ण करून एक पंडित होऊन घरी परतलेला पाहून रामदत्ताने विचारले—“विद्याभ्यास सोडून तू आला होतास आणि मग पुन्हा कासा काय शिकविला गेलास रे?” तेव्हा सोमदत्त म्हणाला—“मी आयुष्यान

बोध होऊन उद्यां तर मागे तिकीत आपसाहून कोणी थोर. हुशार व परिधर्मी आहे. पाहून त्याचा हेवा वाटणे मनःस्वभाव आहे. परंतु तो हेवा जर आपण सन्मार्गी लाबला आणि परिश्रम केले तर उद्यार होऊ शकतो. परंतु हेवाधावा ठेवून कोषाने आपण दुसऱ्याचे बरे वाईट निघालो तर आपलाच अहित होई. मी आनंदच्या द्वेषाने त्याला कार कमायला निघालो होतो. परंतु त्या प्रयत्नात स्वतःचेच नुकसान करून घेतले. ही चूक नुसत्या उदाहरणावरून कळली. समोरच्या दुकान-दाराने केलेली चित्रे चांगली नव्हती. तुला त्याच्याहून चांगली करता आली असती. परंतु....”

रामदत्त स्मित करून म्हणाला—“बाबा रे! तुमं डोळे उघडावे म्हणूनच मी ते सर्व नाटक केले होते. तो समोरचा दुकानदार गेजारच्या गावचा माझा मित्रच होता व त्याच्या दुकानात ठेवलेली सर्व चित्रे मीच केलेली होती.”

जगातील अद्भुतः

१६५. प्राचीन रोमन नगरे

इ. स. ७९ मध्ये व्हेसुव्हियस हा ज्वालामुखी जाला. ओकु लागला तेव्हा पॉम्पे हवर्गुनियम गावाचा दोन नगरे त्याच्या घातां कुडीत त्याच्या दुर्दैवाची त्या काळाच्या मोठ्या चापली पाहील होतो. परंतु त्यानंतर १९५२ शतकापर्यंत त्या नगराचा पत्ताच कोणाला नव्हता. इ. स. १७५० मध्ये जिहीर कोम चानू असत एका शेतकऱ्याला हवर्गुनियम नगराचा अचानक लागला. लोकांचे विचार करून इतिहास संशोधनाचे कार्य करणाऱ्याने ओकुसुप साचले. पुढे जॉन्स जोधार्थ घादकाम आम्हावर दोन्ही नगराचा शोध लागला. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे नगरे व त्यातील शिल्पकला सुरक्षित राहली.

हवर्गुनियम नगरात शोध लागला तो महात्त जूलियस सीझरच्या गावाच्या आहे. तो एक मध्य इमारत आहे. समोर व कारकीर्ती खिळें विंगत आहेत ते पॉम्पे नगरातील जूलियसचे देवासय आहे. माझ्या बाजूला माथेविरत थोर व माथे ओकणारा व्हेसुव्हियस पर्वत दिसत.

निवावरचे संकट टाळणे

“तू कालीमातेच्या लाडक्या रघूबरोबर युद्ध करणार, नाही रे?” असे म्हणत चोरांच्या सोनेरी टोळीचा नायक रघू याने आपली तलवारी खंडूत मारून अजित याच्या पाठीला टेकीत विचारले.

हातपाय रानटी लसवेसोनीं बांधलेले होते, म्हणून अजित काहीच बोलला नाही. “ते चरबी चढलेले डोके तलवारीच्या एका वाराने उडवू का काय म्हणतांस दादा?” एका अनुयायाने रघूला विचारले.

“नको, नको, कुकूनसुद्धा तसं काही करू नकोस. घेत्या अमादास्येला शनिवार आहे ना, तो एक पर्वदिवस आहे. कालीमातेने स्वतः होऊन पाचा बळी घेण्यासाठी माला इकडे पाठविले आहे. हा ब्राह्मणही आहे. याच्या सारख्याचा बळी तिच्या चरणी वाहला तर ती कालीमाता आप-

ल्यावर लूण होईल.” असे म्हणत तो अट्टल चोर तयन निघून गेला. अजितला झोपडीत बांधून ठेवण्यात आले आणि जेव्हा जेव्हा पाहण्याला उभे राहले.

अजित आपल्या काही कष्टा-बरोबर पुरी यात्रेला निघाला होता. त्या काळात भागगाडचा नव्हत्या. म्हणून व्हा-वीस मिळून पावी प्रवास करीत जंगलातून व डोंगराळ प्रदेशातून करताना स्वागदाचा व चोरांचा श्रास होत असे. एकेका पंजासाठी लोक कोणाचा जीव घ्यायला मार्ग पुढे नसत.

अजितबरोबरच्या यात्रेकरूंचे प्रयाण आतापर्यंत निविघ्न पार पडले गावी पोचायला फक्त नोन दिवसांचा प्रवासच उरला होता. परंतु एकाएकी एका सोनेरी टोळीने त्यांच्यावर हल्ला केला. त्या सोनेरी टोळीचा रघू होता.

अजित लाठी फिरविण्यात पटाईत होता. त्याने लाठी फिरवीत चोरांच्या टोळीला सुमारे अर्धा एक पाऊल हो पुढे टाकू दिले नाही. चोर सहा होते व त्यांच्या हातात तलवारी आले होते. परंतु त्या सर्वांना एकट्याने भडविले होते. बरोबरचे साथी यात्रेकरू एका सुरक्षित स्थानी पळून होते.

अजित एकटा होता. दमला व शेवटी जगदी दमून भागून खाली चोरांनी त्याचे हात पाय आणि त्याला आपला तामक रघू घाब्याकडे नेले.

आपण जगत नाही अजितने रघूच्या बोलण्यावरून भीळसलेच होते. तरी त्याने आशा सोडली नाही. आपल्याला स्थानी कालीमातेच्या चरणी ठार केले तरी आपण आपल्या यात्रेकरूंना वाचवू शकलो, या गोष्टीचा त्याला आनंद.

त्याला झोप लागेना. मध्य रात्रीच्या सुमारास त्याची झोप मोडली. चोरांच्या हातातून सुटण्याचा काही मार्ग आहे का, तो विचार करू लागला. त्या झोपडीला एकच एक खिडकी होती. खिडकीला लोखंडी गज होते. ते जागचे हालत नव्हते. खिडकीतून त्याने बाहेर पाहिले. अंधुक चांदणे पडले होते. त्याला चार चोर झोपडीच्या बाहेर कोठल्यातून काढून

तलवारी घेऊन पाहारा असलेले दिसले. जीव वाचण्याची आशा उरली नाही.

उजाडू लागले. त्याबरोबर जगण्याची आशा उदयास येऊ लागली. लिडकीतून त्याने बाहेर पाहिले. पक्षांची किलकिलाट चालू होती. त्याला बाहेर लाल जाम्बंदीची फुले दिसत होती. डाव्या बाजूला एक लिंबाचे झाड होते. झाडाला सूप लिंबे लागली होती. लिंबाची एक डाहाळी लिडकीला चिकटलेली होती.

ती पाहून त्याला एक युक्ती सुचली. आपला जीव नक्कीच वाचणार असे त्याला वाटले. त्याला थोडी जाड मंत्रतंत्र

"तुला! तुझे घेयं आणि माहेत खरो-
खरच वाखाणण्यासारखेच होते रे! तुझी
लाठी पाहत मी तर धक्कध झालो होतो.
त्यात तुझी बरोबरी कोणी करू शकत
नाही. तू जिवंत असताना तर तुला
आम्हाला किती उपयोग करून घेता आला
तुला मरण आतां दळत नाही
मी कालीमातेची आज्ञा आहे. तिला तुझं
रक्त हव आहे. डोकं तिला अर्पण
करणार आहे तिनेच तुला बळी
पेण्यासाठी या अरण्यात आणला. मू ही
त्या कालीमातेचीच इच्छा आहे!"

अजित प्रत्यक्ष आवेष्टपूर्ण अवस्थेत
म्हणाला. "रघू, तुला कदाचित
माझाच नसले मी कालीमातेचा एक मोठा
अड्डा आहे. तिने इकडे इकडे बोलाविले ते
मरायला नव्हे. तुझ्यात जी पशुवृत्ती आहे
ती निर्मल करण्यासाठी."

"रघू हा हा हा!" कर्कश जोगाने
हसला. म्हणाला—"बराच दस्ताद दिन-
तोस की! जिमेची बटवट बट कर तुझी
जीभ मी लाटून टाकली असली परंतु तू
विकलांग शोशील मग तुला बळी दिला
तर ते मातेला खपणार नाही."

"रघू! या काणा आहे मी तुला
बटवट वाटली आहे. तू सावध झाल्या
अजून मर्णा आहे आगल्या कुरपणा

सोड. दुसऱ्याचा माल झोळत न्यायचे सोड.
ही पापाची वाट सोड मी पुन्हा पुन्हा
सांगतो. कालीमातेने मला स्वप्नात दर्शन
देऊन सांगितले की मी तिचा खरा
भक्त असेन तर तुझ्या सारख्या किच्या
भवताना सन्मार्गावर आणण्याची जबाब-
दारी घेतली पाहिजे. तू तिच्यासमोर
जे बळी दिलेस ते घोर कृत्य तिला मूळीच
आवडले नाही." अजित म्हणाला.

"तू कालीमातेचा भक्त आहेस, हे
साबित करून दाखविशील काय?" रघून
विचारले.

"हो, दाखवीन!" अजित म्हणाला.
"कस काय?" रघून विचारले.

"त्याला तशी मोठी सामर्थ्य नको. एक
सामान्य वस्तूच हवी आहे." असे म्हणत
अजितने त्या शीपडीत पडलेला एक चुर-
गळलेला पांढरा कागद उचलला. त्याने
त्या कागदाचे फाडून दोन तुकडे केले.
त्याने एक तुकडा आपल्याजवळ ठेवून
घेतला आणि दुसरा रघूला देत म्हणाला—
"हे पहा, रघू! आता मला देवीच्या
देवळात घेऊन चल. तीच जागा बरोबर
होईल ही गोष्ट साबित करून दाख-
वायला."

अजितला पुन्हा वेळालतांनी ज्ञान आणून
घेऊन कालीच्या देवळात रघू व त्याचे

साधीदार घेऊन गेले. त्याच्या मार्गे पुढे
संशय घोर होतो.

अजितने देवळात पोचताच देवीला
नमस्कार केला.

नंतर तो म्हणाला—"रघू! देवीच्या
पायावर वाहलेल्या जासवंदीच्या फुलांपैकी
एक घेऊन त्यातले अर्धे आपल्याजवळ ठेवून
घे. मी तुला दिलेला कागदाचा तुकडा
जमिनीवर अंधारून त्यावर फूल चोळ.
माझ्या कागदावर मुद्दा मी चोळतो. मी
कालीचा खरा भक्त असेन तर माझ्या
कागदाला तसेचडे डाग पडतील व तुझ्या
कागदाला तिळे डाग पडतील. जय भवानी!
आता कागदावर चोळ!"

पाहण्याचा उद्देश त्याच्या मनात वाढला.
त्याचा माथा कथमठ व रसायन यांच्या
मधलीने जादूचे अस्त्र प्रयोग करून दाखवीत
असे. त्याच्याबरोबरच बरेच दिवस राहल्या-
मुळे अजितनेदेखावे लागली जादूचे प्रयोग
शिकून घेतले होते.

अजितने मनातून मीनी काढून टाकली.
स्वमाला वाचविण्यासाठी प्रयत्न करून
पहायचे ठरवून त्याने मी पकती कशी यशस्वी
होईल पूर्ण विचार केला.

अमावास्येचा शनिवार आला. चोर
आपल्या देवताला करण्यासाठी
मयारीला आणले. शनिवारी उजाडताच
रघू आला म्हणाला—

रघूने जासवंदीच्या पाकळ्या दोन्ही कागदाच्या तुकड्यांवर चोळल्यावर त्याच्या तुकड्यांवर तांबडे डाग दिसले. ते पाहून रघूचे व त्याच्या साथीदार चोरांचे एकदम डोळे उघडले.

“जय भवानी कालीमाते!” अजितने जयघोष केला.

चोरांनी त्याच्या सुरात सूर मिळवून कालीमातेचा जयजयकार केला आणि अजितचे पाय त्याची माग लागले. म्हणाले—“गुरू! आम्हांला आम्ही पापी आहो. आमच्या हातून न किती पापे घडली? क्षमा करा!”

त्यांनी अजितची सर्व बंधने सोडून त्याला मुक्त केले. त्याच्या सल्ल्याप्रमाणे त्यांनी चोरीचा घंदा सोडून दिला आणि त्यांनी थोरी करून जो माल व पैसे जमा होते ते सर्व गोरगरिजांना व साधू संन्याशांना वाटून टाकले. जगलासच शेतीभाती करून ते पुढील आयुष्य घालवू लागले.

अजितला त्याच्या मामाने हातचलाखीने दाखविलेले जादूचे खेळ आठवले. अजितजवळ एक पांढरा कागद होताच. आपल्या भूवज्रांची नावे लिहून पुरीला गेल्यावर श्राद्ध तर्पण करण्याच्या हेतूने त्याने तयारी ठेवली होती. तो कागद त्याने आपल्याजवळ धरी करून ठेवला होता. त्या कागदाच्या अर्ध्या बाजूला त्याने लिंबाचा लावून ठेवला व सर्व कागद बुरगळून झोपडीच्या एका कोपऱ्यात टाकून ठेवला होता. त्यात जादू अशी होती की जासवंदीच्या पाकळ्या साध्या कागदावर चोळल्या तर निळा रंग लिंबाचा रस लावलेल्या जागी चोळला सर लाल रंग होतो हे अजितने मामाच्याकडून शिकून घेतले होते.

एक सामान्य लिंबामुळे अजित स्वतःचा जीव वाचवू शकला. एवढेच नव्हे तर एका कुप्रसिद्ध अकुरु चोराला तो सन्मार्गी लावू शकला.

कवच परीक्षा

एका शैनिकाचा राय कवचे तयार करीत असे त्याने एकदां एक बांगले तयार करून ते राजाला दाखविले.

राजा ने पाहून म्हणाला—“बांगलं दिसत आहे, परंतु किती टणक आहे. शक्यता पाहिजे पाहिजे.

त्याने ते एका दगडी घातले आणि त्यावर तलवारीने आणि गदेने बार करून गुटून त्याचे तुकडे तुकडे झाले.

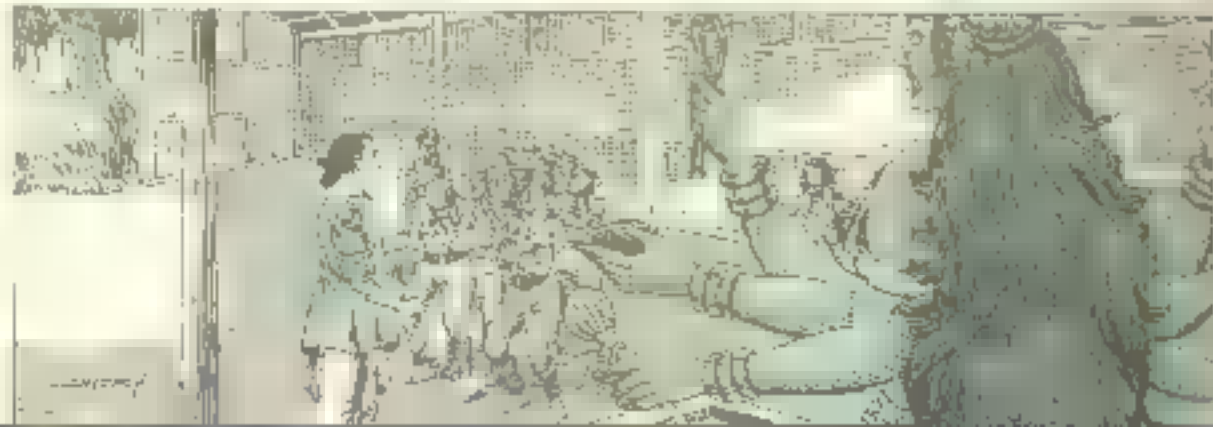
ते पाहून राजा करुणादास म्हणाला—“दुष्ट माणसा! कवच अंगात घालून पो मुडाला घेतो असतो काय त्याने शक्यता पाहिलेस का?”

ते कळल्यावर करुणादासाच्या मुनाने दुसरे कवच तयार करून तेच दाखविले. राजाने पुन्हा दगडी चांबला घालून परंतु राजाला पाहून म्हणाला

“महाराज! कवचाची परीक्षा तशी करील नाहीत.” असे म्हणत त्याने ते स्वतः अंगाला घातले व परीक्षा करण्याला सांगितले. राजा उभे राहून पुढे गेला. शैनिकाच्या मुनाने मुंडा तमबारा

ते पाहून राजा मग्न झाला. शैनिक म्हणाला—“क्षमा करावी महाराज! कवच दगडाचा घालायचे नव्हते. शूर योद्ध्यांनी ते धारण करावयाचे असते. ते आत्मरक्षण करते.

ते ऐकून राजाने उघडले कवचाने सहस्र चोळवून राजाने चांगली किंमत देऊन ते विकत घेतले.

दोघे मिश्र

एका गावी रामू व शामू नावाचे दोघ मिश्र रहात होते. त्यांना आपला म्हणण्यासारखा कोणी नेहमी बरोबर एकाच असे काहीच नव्हते. कांही मनात आले तर दोघे शानात कोडून ती विकून जे मिळे त्यावर उदरनिर्वाह चालवीत. आळस वाटला की कोणाच्या तरी परसात बिधा मळघात शिरून केळघाता घेस नेऊन ती विकीत.

रामूजवळ त्याच्या आज्याच्या वेळेपासून आलेली एक चांदीची घाळी होती. शामूजवळ एक जुनी खाट होती. दोघे त्या चांदीच्या घाळीत जेवत आणि त्या खाटेवर पडून रहात.

एकदा पावसाळ्यातली रात्र होती. मुसळधार पाऊस पडून होता. दोघां मिश्रांनी चांदीच्या घाळीत जेवून घेतले आणि खाटे-

वर येऊन बसले. रामूच्या वाटघातला घोडा तरेला आणि शामूच्या वाटघातली घोडी भाजी उरली. सकाळी अना विचार त्यांनी घाळीवर एक पान शाकून ठवून दिले.

रामू आपल्या या अवस्थेचा विचार करीत दुःखाने म्हणाला- "किती दिवस रे असे दिवस काळवे लागणार? उद्या आपण लग्न केले तर दामकोना पालणार आणि स्वतः काय खाणार?"

तेव्हा शामू म्हणाला- "पावसाळ्या रात्री कोणी महापुरुषाने येऊन दार काजविल्याचे आणि रात्रभर विश्रांती घेऊन त्याला आश्रय देणाऱ्यावर प्रत्युपकार म्हणून काही केल्याच्या गोष्टी आपण ऐकतो परंतु कोणास ठाऊक. आपल्या या दगिद्र होपडीत कोणी महापुरुष येऊन आपली पायघुळ झाडीत नाही."

उल्लेख विचार करीत बसण्यात अर्धे आहे! मध्यरात्र उलटली. शामू या." रामू म्हणाला.

इतक्यात कोणीतरी दार खडखडवले. रामूने घटबिडी उठून दार उघडले. बाहेर नगवी घारण केलला एक म्हातार घडीने कुडकुडत उभा दिसला.

रामू उठून दार उघडीत त्याला म्हणाला- "काण रे तू? दुसऱ्या वापाने की भाजाने हे घर बांधले आहे. अर्धी रात्र उलटल्यावर दार खडखडव लागलास?"

"मी एक म्हातारा माधू आहे। भुकेने जोव कासावीस झाला."

आपल्या शोपडीत काढू दिलीत तर पुण्य लासले तुम्हाला!" साधू दीनवाणीने म्हणाला.

ते ऐकून शामू उठून पुढे आला व म्हणाला- "यावे साधूबुवा! आपल्या पाद-धुलीने आमची शोपडी पावन झाली. आज खायला पोडा व पोडी भाजी तयारी उरली आहे." असे म्हणत त्याने त्या साधूला आदरपूर्वक आत बोलाविले.

माधू अत्यंत त्याच्याकडे स्मित म्हणाला- "बाया रे! या पोडाम तापलेली राख भाती पडली तरी ते होईल. तुम्हे मन मोठे आहे!" साधूने शोपडीत शामूने

थोडासा भात व भाजी खाऊन सनाचे समाधान झाल्यासारखे दाखविले.

नंतर साधू शामूला म्हणाला—“तुम्ही स्वतःची अग्नी एखादी वस्तु असेल तर दाखव. त्यात मी अद्भुत शक्ती उत्पन्न करून मी आपल्या वाटेने जातो.”

“ही खाट माझी आहे, बुवा!” रामू म्हणाला.

साधू त्या खाटेवर पाणी शिंपवून हात फिरवीत म्हणाला—“जा, बेटा! तुला आतां कसली काळजी उरणार नाही. तू या खाटेवर पडून घट्ट डोळे बंद करून काही वेळ पडून रहा, तुला जमिनीतली तारी पुरून ठेवलेला घनाचा साठा दिसेल. तुम्ही हौशील!” तो रामूला म्हणाला.

हे पाहून शामूला रामूचा राज आला. त्याला त्याचा हेवा वाटू लागला. तो म्हणाला—“ही गोष्ट न्यायाची नाही, बुवा! तुम्ही जेवलात तो भात मी वगळलेला होता. त्याने पण भाजीच वगळली होती. म्हणून आपण अनुग्रह केलात त्यातला

जास्त वांटा मला मिळाला पाहिजे. या शिवाय ही खाट तर माझीच आहे. तो लोभाने ती खाट त्याची म्हणून म्हणाला. ते सपशेल खोटे आहे.”

ते ऐकून रामू चिडला. दोघे ‘ही खाट माझी’ असे भांडून शेवटी मारामारी करू लागले. परस्परांचा जीव ध्यायला तयार झाले.

साधूने त्या दोघांना सोडवून दूर उभे केले. म्हणाला—“तुम्ही भाडण करणे बरोबर नाही मुलांनो! तुम्ही दोघे खाटेवर डोळे मिटून पडून रहा, मी सांगितलेला घनाचा साठा दोघांना दिसेल कदाचित! दिसेल तोच त्या घनाचा मालक होईल!”

दोघे खाटेवर डोळे घट्ट बंद करून पडून राहले. बराच वेळ त्यांनी तो घनाचा साठा दिसेल म्हणून वाट पाहिली. परंतु कोणालाच तो दिसला नाही. शेवटी कंटाळून त्यांनी डोळे उघडून पाहिले तेव्हां तेच तो साधू नव्हता की ती चांदीची धाळी देखील नव्हती.

नासिरुद्दिनाची चेलागिरी

एका उस्तादने (मोतवी) आपल्या शिष्यांना (तल्लेख) काही नवीन विद्याप्यांना व्यापने बाहेर निघवून घेतले. नासिरुद्दीन त्यांच्याकडे आला म्हणाला—“महा आपला चेला करून घ्या!”

नासिरुद्दिनासारखा तल्लेख तरुण आपल्या शिष्यवर्गात सामील होणार हे ऐकून मोतवी साहेबांना खूपच रोष होऊन एक ठेकेचा मजिमान वाटू लागला.

नासिरुद्दीन दुसऱ्या दिवशी साळेत गेला. असे विद्यार्थी कुदळी व कावडी घेऊन रात्री झगतात होते. उस्ताद फक्त हातात लढी घेऊन विद्यार्थी येऊन करीत होते त्यावर त्या ठेकेत धानेपुढे फिरत होते. त्याचा नासिरुद्दिनाने खूप गुस्सरी एक काळी होती ती हातात घेतली आणि उस्तादाच्या बाजूने मागेपुढे जाऊन नकल करीत चालू लागला. तेव्हा त्याचा उस्तादांनी विचारले—“नासिरुद्दीन तू येथे शिकावसा आसा का? मग इतरांसारखे काम का नाही करीत?”

नासिरुद्दीन म्हणाला—“मोतवी साहेब! मी आपल्याबरोबर शिकावसा आलो होतो, त्याच्या विद्याप्यांनबरोबर!”

वाण्याची युक्ती

एका गावी रघू गावाचा सामान्य वर्गातला एक पेंतकरी रहात असे. त्याच्या शेतात भासाचे पीक लागले. म्हणून रघू दररोज शेतातच पडून राखण करायला राही.

एके दिवशी रात्री चार चोर शेतात शिरले. दोघांनी जमल्या तेवढ्या लोंबी भराभरा कापून पोत्यात कोबायला सुरवात केली आणि दोघे काढ्या घेऊन रघूच्या आजूबाजूला उभे राहले.

रघू सर्व पहात होता, बोलला ओरडला तर डोक्यात काढ्या बसणार हे त्याला माहीत होते. म्हणून तो ओपेचे सोंग करून तयारच पडून राहला. आपले बाप माल्यावर चोर पळून गेले.

उजाडल्यावर रघूने पाहिले त्याच्या अर्ध्या शेताचा फडशा उडालेला होता. गावात सर्वत्र ती बातमी पसरली. सर्वांना

वाईट वाटले. सर्व म्हणाले—“या चोरांना चोरी करायला लावणारा तो हा गरीब रघूच का? चोर करणाऱ्यांना गरीब का आणि श्रीमंत का सगळे सारसेच.

गायकरी गावातली प्रमुख वकीलघारी मंडळी जमून चोरांपासून गावाला कसे वाचवायचे याचा विचार करत लागली. रघूच्या शेतावर त्यांची थाड बसली उद्या कोणाच्या शेतावर येते कोणास ठाऊक? चोरांना गावात पाऊल टाकता येऊ नये, असे काही तरी केले पाहिजे या गोष्टीचा विचार चालू होता.

त्या गावातला एक गरीब वाणी उतारवय झाले होते तरी हुशार होता. तो गाव-प्रमुखाला म्हणाला—“तुम्ही बेफिकीर रहा. मला चार दिवसांचा अवधी मिळाला तरी पुरे. मी चोरांना घेऊन तुमच्यासमोर हजर करतो.

“सुलाच तो पुण्यलाभ होऊ दे बाबा! तू चोरांना पकडून दे, आम्ही सर्व बाबा करून तुला एक दुकान काढून देतो गावात.” सर्व गावकरी म्हणाले.

तो काय करणार वाण्याने कोणाला काही सांगितले नाही.

रघूच्या शेतातले पीक चोरून नेणारे चोर आपल्या गावात पोचले. त्यांना दोन पोती लागू मिळाले. ती गोष्ट चोर रहात त्या गावच्या सर्वांना कळली. गावच चोरांचे होते. म्हणून दुसऱ्या दिवशी आणखी गांव चोर पुन्हा रघूच्या गावातच चोरी करायला निघाले.

हातात एक विळा घेऊन व बरोबर दोन रिकामी पोती घेऊन वाणी चोरांची वाट

पहात शेतातच लागला होता. चोरांना येत असलेले पाहून त्याने शेतातले पीक कापीत असल्याचे सोंग केले. त्याला पाहून चोराला फार आनंद झाला. वाण्याच्या जवळ जाऊन चोरांनी विचारले—“कोण रे बाबा तू? कोठला राहणारा?”

“आमचे विचारतां मैसाळ, गाव आणि तुमचे?” वाण्याने थांता उलट विचारले. त्यांनी आपल्या गावाचे नाव सांगितले.

“आपली कामे संपादप आठपा, आम नैम कोणी यायचा!” वाणी म्हणाला.

चोर भराभरा लोंब्या कापून पोत्यात भरत लागले. त्यांनी वाण्याला विचारले—“काय दादा! या शेतावर तर कोणी

पाहण्याला मुळा विसत नाही? इतके बेफिकीर?"

"या शेताचा मालक फार श्रीमंत आहे. त्याला मूलवाळ काही नाही. सोने घरात इतके आहे की कोडे ठेवू काय असे जालं आहे त्याला. वायकोला बघा एकटो ठेवून शेत राखायला कशाला येतो तो? भी एकटा पडलो नाही तर त्याच्या घरातले सर्व धन सोने आलं नसतं का त्याला घरी!" वाण्याने एक लोणकडी धाड मारली.

"हात तिच्या! हात तुम्ही या म्हणा- त्या तर आम्ही नाही का येणार हात लावायला? तुम्ही म्हणास त्या दिवशी त्या मालकाला हजर होऊ, गावातल्या इतरांना मुळां बोलावून घेऊन येऊ." चोर म्हणाले.

वाण्याने एक दिवस ठरवून त्यांना वायला सांगितले. चोर आनंदाने निघून गेले.

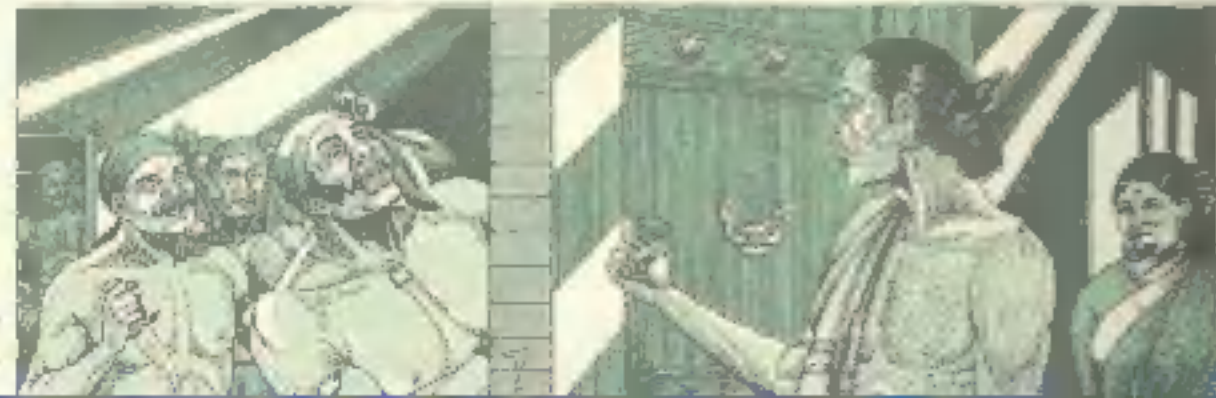
वाण्याने सांगितले होते त्याप्रमाणे चोर एके दिवशी रात्री सर्व मिळून आले आणि

वाण्याला ठरलेल्या जागी भेटले. वाणी त्यांना एका घरी घेऊन गेला आणि पहिल्या-पासून त्यांच्या ठेवल्याप्रमाणे दार लवळवले.

वाण्याला मालकाने दार उघडल्याबरोबर चोरांनी त्याच्या तोंडात बोळे कोंबले आणि त्याला एका जागी बांधून ठेवले. इतक्यात एक बाई घरातून आली.

तिला दहाकीत वाणी म्हणाला- "सबरदार! ओरडलीस तर!" असे सांगून घुरा दाखविला आणि चोरांना म्हणाला- "जला, शिरा ब्राह्म आणि घेऊन या जे मिळेल ते. मी त्या ठेवतो हिण्यावर!"

चोर आज गेल्याबरोबर वाण्याने बाहेरून दार लावून कुलूप लावून ठेवले. मंतर त्याने गावकऱ्यांना जमा करून चोर पकडल्याने सांगितले. उजाबल्यावर गावकऱ्यांनी चोरांना पकडून पोलीस ठाण्याला नेले. गावकऱ्यांनी वचन दिल्याप्रमाणे वाण्याला चंदा करून दुकान काढून दिले.

सवतीमत्सर

वज्रेश्वर नामाच्या व्यापाऱ्याला दोन बायका होत्या. दोघी पत्रदिवस आपसात भांडत.

आपला दिमाख दाखविण्यासाठी दोघी मनाने वाटेल तितका खर्च करीत. नवऱ्याच्या मनाने आंती नव्हती. त्याने आपल्या गोपाल नावाच्या मित्राला या बायकांची मांडपे यांबवायला काही मार्ग आहे का विचारले. गोपालने त्यांना एक उपाय सुचविला.

एके दिवशी गोपाल एका श्रीमंत सावकाराचे सौम्य घेऊन वज्रेश्वराच्या घरी आला आणि म्हणाला- "मी माझ्या कुलुटा एका मुलीच्या लग्नासाठी दोन प्रयत्न आणि त्यात अपयश मिळाले. पाटावर पाय ठेवतास दोघे दर एकाभाषून एका प्रयत्न घाले. परंतु स्वोत्तिष्ठाने मुलीची लग्नकुंडमी घाटून दोन जिवंत लग्नाच्या बायका असलेल्या वज्रेश्वरावर मिळाला तर त्याच्याशी लग्न करून दिव्यास हें शरीतर टलेन, असे सांगितले. म्हणून मुलीला लग्न घेऊन भायचा उदार करा, म्हणून विनंती करायला आलो आहे."

"मी कळविकी विचार करण." असे सांगून वज्रेश्वरने गोपालला निरोप दिला.

वज्रेश्वरची हुणारी तिसरी बायको श्रीमंत घरची पोर आहे हें कळल्यावर दोघी सवतींनी नवऱ्याची सेवा करून घेऊन नावल्यासारखे वज्रेश्वरला दुसऱ्या दिनसापासून दिलास आले. त्यांचे मांडपे पावले व वज्रेश्वराची दोकदुखी थांबली.

रघूण ओळख

एका गावात एक गरीब शेतकरी रहात असे. तो इतरांच्या शेतात मजुरी करी व तीवर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. शेताची कामे नसत त्यावेळी तो आपल्या गाईचे दुध विक्री आणि त्या मिळकतीवर आपला व आपल्या मुलांचा जर्ब भागवी.

त्या शेतकऱ्याला पांडू व खंडू नावाचे दोन मुलगे होते. त्यांना पांडू बापरागावला म्हणून व खंडूने निघून गेला. खंडू घरी लहानाचा मोठा झाला.

इतारवय आले व अगदी जाटला टेकल्यावर त्या शेतकऱ्याने खंडूला जवळ बोलाविले व म्हणाला—“आपली इन्टेद काय ती या दहा गाई आहेत! कधी तुझा थोरला भाऊ परतला तर त्याला त्याच्या वाट्याच्या पांच गाई देऊन टाक. पांडू गेला तेव्हा तू लहान होतास. म्हणून त्याची

खूण ओळख म्हणून सांगून ठेवतो, नाकावर अर्घ्या इचाचा उभा वण आहे.” बापाने आपली शेवटची इच्छा मुलाला सांगून डोळे मिटले.

बाप गेल्यावर खंडूने जाली नवा मनुष्य गावात जाता की तो त्याचे नाक न्याहाळून पाही. कोणी विचारले की तो उत्तर देई, “काही नाही हो, बारा वर्षांपूर्वी माझा थोरला भाऊ धरून पळून गेला. त्याच्या नाकावर उभा वण होता. तो भेटल्यावर त्याला पांच गाई द्यावच्या आहेत.”

“वेड्या! बारा वर्षांमाधी गेलेला मनुष्य परतलाच समज, तर तू आपल्या गाई द्यायलाच हवे! असे कोठे आहे? गप्प बस जाल!” खंडूला त्याचे हितंषी शेजारी सांगत.

एकदा खंडू शेतावर कामाला जात असता त्याच्या घरापासून थोड्या अंतरावर

एक निकाऱ्यासारखा मनुष्य जमिनीवर नेळत पडला होता.

खंडू त्याच्याजवळ गेला व सहजमुखी दाखवीत त्याने विचारले—“कोण रे बाबा तू? त्याने काय तुला?”

“भूक लागली आहे, बाबा! तीन दिवस माझे भाताचे एक शेत तोंडात गेल नाही. जेवढे येऊन पडलो होतो जमिनीवर!” तो माणूस म्हणाला.

खंडूला त्या माणसाच्या नाकावर उभा-जण दिसला. त्याने विचारले—“तुझे नाव काय बाबा?” आपले नाव “पांडू” असे सांगून तो म्हणाला—“मी यरून पळून गेलो होतो. त्याला कित्येक वर्षे झाली. नाडलाज झाला तेव्हा त्याने बापाकडे परत जात होतो.”

“अरे मग मी तुझा चाकटा भाऊ झालो. बाबांनी हे जग मोडण्यापूर्वी मला सांगितले होत सांगतो.” असे म्हणत खंडू बापाने सांगितले होते ते सर्व सांगून त्या माणसाला आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी उठून पाहिले तर तो मनुष्य नव्हता व गोठ्यात पाचच गाई होत्या.

आपल्या मोठ्या भावाला धाकट्या भावावरोवर राहणे आवडले नसेल म्हणून निघून गेला असावा, असा खंडूने विचार

केला. पण सांगून जायला त्याने हरकत होती? शेवटी त्याला वाटले की, हा माणूस भाऊ नाही. कोणीतरी चोर होता.

आणखी काही दिवस लोटल्यावर खंडूच्या घरासमोर एक गाडी येऊन थांबली. गाडीतून श्रीमंतासारखा कोणी तरी उतरला. गाडीवानाने काही पेट्या, एक फळांची करंडी व इतर बरेचसे सामान उतरून ओट्यावर ठेवले.

खंडूने आश्चर्यचकित होऊन विचारले—“कोण तुम्ही? कोण पाहिजे तुम्हाला?”

“अरे, तू खंडूच ना रे? मी पांडू, केवडा मोठा झालास रे? बाबा बरे आहेत ना?” त्या श्रीमंताने विचारले.